קובץ

גם אני אודך

בעניני חנוכה

(חלק י')

קובץ ל"ט

עזרי מעם ה'

גמליאל הכהן רבינוביץ

מח"ס גם אני אודך

ופרדס יוסף החדש על המועדים

כסליו תשפ"ו

© כל הזכויות שמורות

יו"ל ע"י
מכון "גם אני אודך"

הערות והארות יתקבלו בשמחה רבה
להרב גמליאל הכהן רבינוביץ
ת.ד. 539
בני ברק
טל: 052-7128536
7128536@gmail.com
פקס: 03-5201299

תוכן ענינים

מרן הגר"ח קניבסקי זיע"א
שו"ת בהלכות חנוכה
[עם הוספות ומראי מקומות מהגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א] . . . . . א

הגאון רבי ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל
טעם שלא אומרים בנר חרס של חנוכה משומש שזה הדרו . . . . . לז
שו"ת בהלכות חנוכה . . . . . לח

הגאון רבי אשר חנניה זצ"ל
במי שיש לו חדר בביתו כעין ביהכ"נ ומדליקין שם נרות חנוכה,
האם יכול להדליק לבני ביתו במקום אחר בביתו עם ברכה . . . . . מב
ברכת נר חנוכה כשהשליח מדליק ובעה"ב אינו בבית . . . . . מה
ההולך לאכול ג' סעודות שבת בבית הוריו וישן בביתו
היכן ידליק נרות חנוכה * ועוד הרבה אופנים שיש לדון
בהם היכן הוא עיקר מקום ההדלקה . . . . . מח
במי שנמצא בדירה בפני עצמה בחנוכה ומדליקין עליו בביתו,
האם יכול להדליק נרות חנוכה עם ברכה . . . . . סט

הגאון רבי יוסף ליברמן זצ"ל
אם לדלג על הנסים כדי לומר קדושה . . . . . עח
אמירת על הנסים לפני יהיו לרצון . . . . . פ
שכח על הנסים בברהמ"ז, ואמירתו בברכה מעין שלש . . . . . פא
הזכיר עה"נ אחרי רצה במקום בהודאה אי הוי הפסק בתפלה . . . . . פב
הזכרת עה"נ כשהתחיל סעודתו במוצאי חנוכה אחרי שהחשיך ולפני מעריב . . פג
א' דחנוכה חל בשבת, הזכרת על הניסים במנחה ע"ש . . . . . פה
בטעם הלל שלם בחנוכה, ואם נוהג בכולם . . . . . פו
כיצד ינהג כשהציבור מתחילים הלל ואינו יכול לפסוע לאחוריו . . . . . פז
הפסק בין שחרית להלל בביכ"נ אחר . . . . . פז
נאנם ולא אמר הלל בחנוכה עד סמוך לשקיעה . . . . . צ
ענין הלל והודאה . . . . . צב
הלל והודאה בהתלהבות והתרגשות . . . . . צג

הלל והודאה היא פנימיות מצות נר חנוכה . . . . . צה
ביאור דברי הלבוש בחילוק בין חנוכה לפורים למשתה ושמחה . . . . . צו
מנחה בע"ש חנוכה לפני הדלקת נ"ח . . . . . צז
הדליק נ"ח מבעו"י אם יכול עוד להניח תפילין . . . . . צט
איש המדליק נר שבת ונ"ח איזה יקדים . . . . . ק
עמדה ליד נ"ח ושכחה להדליק נר שבת . . . . . קא
פמוטות וחנוכית כסף באיזה סוג מוקצה נכללים . . . . . קא
טלטול כסא שע"ג מנורה עם דבר היתר . . . . . קה
כסא שע"ג מנורה וחלה אם מותר לטלטלה אחרי שלקחו את החלה . . . . . קו
משחק סביבון (דריידל) וטלטולו בשבת . . . . . קז
בענין הנ"ל . . . . . קח
"סביבון" אם מוקצה בשבת . . . . . קח
טלטול מעות חנוכה שאין בדעתו להשתמש בהן . . . . . קט
עשיית תבנית מנורה מווופלים בשבת . . . . . קט
שבירת אותיות 'חנוכה' שעל עוגה בשבת . . . . . קיא
זמן הדלקת נ"ח במוצ"ש . . . . . קיד
הדלקת נר חנוכה במוצ"ש בזמן ר"ת . . . . . קטו
הדליק נ"ח במוצ"ש לפני זמן ר"ת אם מותר בשאר מלאכות . . . . . קיז
הדלקת נ"ח לפני הבדלה כששכח אתה חוננתנו בתפלה . . . . . קיח
בירך להדליק נ"ח ונזכר שלא הבדיל . . . . . קיח
הכנסת ס"ת בחנוכה . . . . . קכ
סעודות בחנוכה מתי הן סעודות מצוה . . . . . קכ
ריבוי הסעודות בחנוכה א"צ להיות ביום ובכל יום . . . . . קכג

הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א

פסקי הלכות חנוכה . . . . . קכה

הגאון רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א

שו"ת בהלכות חנוכה . . . . . קל

הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א

שו"ת בהלכות חנוכה . . . . . קלד

הגאון רבי צבי רייזמן שליט"א
בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכיה שמן ..... קלה
הדלקת נר חנוכה לאחר הדלקת נרות שבת ..... קנה
נר חנוכה או אמירת הלל - מה עדיף [ובדין אין מעבירין על המצוות] ..... קסו

הגאון רבי פינחס סאמעט שליט"א
במי שיש לו ב' סוגי מנורות להדליק בהן נר חנוכה אחד מנורה יקרה מאד מחמת קדושתו מצדיקי גדולי הדורות אבל מראהו ישן נושן ואחד מנורה של זהב פשוטה אבל מראהו מרהיב ביפיו מאד איזה מהן עדיף להדליק בו נר חנוכה ..... קעט
החוטף מצוות נר חנוכה מחבירו אם משלם לו עשרה זהובים ..... קפ

הגאון רבי יוסף חיים אוהב ציון שליט"א
קונטרס "אזמרה לאלהי בעודי"
והוא ביאור על הפיוט מעוז צור ישועתי ..... קפג

הגאון רבי ישראל טויב שליט"א
בעניני חנוכה ..... קפט
בדין מזוזה ונר חנוכה לפניו מה קודם ..... קצו
אם מותר ליקח שמן של חבירו לנר חנוכה ללא רשות ..... קצט
בעניני חנוכה ..... רח
במי שיש לו שמן בחנוכה לפחות מחצי שעה ..... ריא

הגאון רבי אלעזר זומר שליט"א
בענין הנוסח "הנרות הללו קודש הם" ..... ריב

הגאון רבי שמחה בונים לונדינסקי שליט"א
מלכות החשמונאים הכהנים ..... ריד
ביאור בדעת הרמב"ם אם נשים חייבות באמירת
הלל בחנוכה משום שאף הן היו באותו הנס ..... ריז

הגאון רבי משה צבי אריה הכהן טשעסיר שליט"א
קטן בהדלקת נר חנוכה והמסתעף ..... רכב

הגאון רבי ראובן וובשת שליט"א
אי אמירת פרק במה מדליקין בליל שבת חנוכה וכדומה ..... רלט

הגאון רבי רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא שליט"א
בענין משחק הסביבון בימי החנוכה, הלכותיו רמזיו וסודותיו ..... רמא

הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א

מי חשוב יותר מין מובחר או המובחר שבמינו . . . . . רס
כלי שאינו יכול לעמוד בלי תמיכה האם כשר להדליק
בו נר חנוכה ונר שבת . . . . . רסה
חקירות ועיונים בענין האיסור להדליק נרות חנוכה בכלי חרס ישן . . . . . רסט
מהן החילוק בין נר חרס בליל שני של חנוכה
לאתרוג שנעשו בו נימורים מכח הנענועים . . . . . רעח
האם השמן שמדליקים בו נר חנוכה צריך להיות 'מן המותר בפיך' . . . . . רפא
שמן האסור בהנאה האם מותר להדליק בו נרות חנוכה . . . . . רצב
פרטי דיני הדלקת נ"ח בשמן האסור בהנאה . . . . . שט
שמן האסור באיסור בשר בחלב האם מותר להדליק בו נרות חנוכה . . . . . שטו
האם יש איסור לשרוף בשר בחלב יחד . . . . . שכה

הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א

כבתה אין זקוק לה אם חיישינן לחשד . . . . . שלג
הדלקת נרות חנוכה בחצירות במגיפת הקורנה אם יברכו . . . . . שמב

הגאון רבי משה חליוה שליט"א

רמז בשמו דחודש כסליו לחנוכה . . . . . שמט
רמזים לימי החנוכה . . . . . שמט
רמזים בהדלקת נרות חנוכה למטה מעשרה טפחים . . . . . שנ
רמז מה"ת דהמדליק נ"ח למעלה מעשרים אמה פסולה . . . . . שנא
רמז במה שהלכות חנוכה דבשו"ע הוו מ"ד סעיפים . . . . . שנב
רמז להלל שלם בחנוכה . . . . . שנב
רמזים באמירת ויהי נעם וגו' אחר הדלקת נרות חנוכה . . . . . שנג
רמז בהא דאי' (שבת כ"א ב') "עד דכליא ריגלא דתרמודאי" . . . . . שנג
רמזים בקרא סלח נא לעוון העם הזה וגו' להדלקת נרות חנוכה . . . . . שנד
רמזים בקרא "ואברהם זקן בא בימים" לחנוכה . . . . . שנה
רמז בקרא (בראשית ל"ב י"ג) ואתה אמרת היטב איטיב
עמך וגו' לנר חנוכה . . . . . שנה
בקרא (דברים ח' י"ז) ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי וגו' . . . . . שנו
בקרא (תהלים כ"ג ו') אך טוב וחסד וגו' וקישורו לימי החנוכה . . . . . שנו
רמזים בקרא (משלי ל"א ל"א) "תנו לה מפרי ידיה" וגו' . . . . . שנז

רמז באמירת "שנהיה לראש ולא לזנב" ..... שנח
ביאור מדרש פליאה הדודאים נתנו ריח וגו' לענינא דחנוכה ..... שנח
דברי חיזוק לימי החנוכה הגאון הצדיק רבי יעקב גלינסקי זצוק"ל ..... שנט

הגאון רבי יוסף אביטבול שליט"א

האם מי שנוסע לבית מלון צריך גם להדליק בביתו ..... שם
מקום ההדלקה לבחורי ישיבה ..... שסה
מקום ההדלקה במוצאי שבת למתארחים ..... שסז
גדר החיוב במקום השינה בהדלקות נר חנוכה ..... שע
הדלקה בזמנינו מול בנין שגבוה
עשרים אמה - מכתב לספר פני השולחן חנוכה ..... שעד
בסיס בחנוכיה ובפמוטות של שבת וגדרי בסיס בשבת ..... שעח
מקום וחיוב הדלקות נרות חנוכה בבית מלון ..... תב
המתנה בהדלקת נרות חנוכה לאשתו ..... תה
חיוב ההדלקה בבית הכנסת והדלקה במנין חצירות ..... תח
מה המקור לשים פתק בתוך החנוכיה ביום האחרון של חנוכה ..... תיז

מרן הגר"ח קניבסקי זיע"א
בעל דרך אמונה

שו"ת בהלכות חנוכה

[עם הוספות ומראי מקומות מהגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א מח"ס בית מתתיהו ועו"ס]

סימן תר"ע

חנוכה ימי שמחה

בס' בנתיבות ההלכה חנוכה ל"ג, מובא ממרן דמש"כ הרמב"ם שחנוכה ימי שמחה, נפק"מ למי שיש לו דין עם גוי שידון עמו. וצ"ע ממש"כ הב"ח ס' תרפ"ב ועוד, שלהרמב"ם צריך בשר ויין שהם ימי שמחה.

תשובה: כמדומה שיש חולקין.

ועיין בישו"ש ב"ק פ"ז ס' ל"ז ובט"ז ס' תר"ע סק"ד ובמעשה רקח פ"ג מחנוכה שלהרמב"ם צריך בשר ויין. וע"ע מש"כ אם חנוכה ימי שמחה בס' נתן פריו פ"ג מחנוכה ובשו"ת משנת יוסף ח"ז ס' קל"ב ובשו"ת חמדת צבי ח"ד ס' כ"ו ובס' משנת חיים תענית ס' ל"ט, ובס' מעשה איש ח"ה עמ' קע"ח מובא מהקהילות יעקב שהרמב"ם נפק"מ לאיסור הספד ותענית בחנוכה, וכ"כ בשם הגרי"ז זצ"ל בס' קונ' חנוכה ומגילה ס"י ומש"כ מרן זצ"ל בשונה הלכות ס' תר"ע ס"ב ס"ג, ובס' משכנות אפרים שבת ס' כ"א, ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ז ס' ל' ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ג אות ז'.

חנוכה פנים חדשות

אם חנוכה הוי פנים חדשות לשבע ברכות, להרמב"ם שהם ימי שמחה.

תשובה: צ"ע.

והסתפק בזה בס' שלחן העזר ס' י"ב, אכן בשו"ת משנת יוסף ח"א ס' קכ"ט דחנוכה ל"ה פנ"ח עי"ש ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ג אות ז'.

נישואין בחנוכה

להרמב"ם שחנוכה ימי שמחה אם מותר לישא אשה בחנוכה דאין מערבין שמחה בשמחה.

תשובה: מותר.

ועמש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף ח"א ס' קכ"ג אות ב'.

אונן בגר חנוכה

הפרמ"ג ס' תר"ע דאונן חייב בנ"ח. וצ"ע מ"ש מכל המצוות דאונן פטור.

תשובה: חובת בית.

וכן תירץ בשו"ת שואלין ודורשין ח"ו ס' כ"ב ובספרו אלה הם מועדי חנוכה ס' ט"ז, ועיין באופ"א בשו"ת משנת יוסף ח"ט ס' קע"א ובארוכה בס' בית מתתיהו ח"א ס"א אות ל"א, ובס' מחשבת עם עמ' תרי"ז תירץ מרן זצ"ל דאונן חייב בנ"ח משום שאף הם היו באותו הנס, וע"ע בס' דרך שיחה ח"א עמ' קפ"ו שתירץ דחייב משום פרסו"נ עי"ש, ובס' מקראי קודש חנוכה ס' כ"ה, ומש"כ מרן זצ"ל בשו"ת שואלין ודורשין ח"ז עמ' תע"ו.

עוד בענין הנ"ל

צ"ע דא"כ מ"ט כתב הפרמ"ג דאונן חייב משום פרסו"נ ולא משום דהוי חובת בית.

תשובה: נפק"מ לשאר נרות.

בישול ואפיה בזמן נר חנוכה

איזה מלאכות אסור לנשים בזמן שהנרות דולקים אם מותר בבישול ואפיה.

תשובה: כחוה"מ.

וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"ג ס' תרע"ב ובס' שמעתא דמשה ס' תר"ע דהוי כחוה"מ וא"כ שרי בבישול ואפיה, אולם בשו"ת רבבות אפרים ח"א ס' תל"ו הביא מהגר"י פישר זצ"ל שמנהג י"ם להחמיר בבישול ואפיה ויעו"ש בח"ז ס' קצ"א, ובס' תורת המועדים ס' תר"ע סק"ח הביא ממרן זצ"ל שרק כיבוס ותפירה בכלל האיסור, וכן דעת מרן הגר"נ קרליץ בס' נר חנוכה פ"א הערה מ"ד ובס' פסקי הל' חנוכה מהגרי"א דינר פ"א אות ז', אכן בהליכות שלמה חנוכה פט"ז אורחות הלכה הערה 14 דאפי' בישול וכתיבה יש להחמיר ועיין בקובץ מבית לוי ח"י עמ' ג' דרק תפירה אסור וע"ע בס' אשרי האיש ח"ג עמ' רל"ג ס"ב ובס' הליכות אבן ישראל ח"ב פל"ח ס"ה ובשו"ת מציון תצא תורה שאלה קט"ז.

ציחצוח נעלים

אם אפשר לצחצח נעלים בזמן שהנרות דולקים אם הוי מלאכה.

תשובה: כחול המועד.

ובחוה"מ אסר החזו"א כמובא בהל' חוה"מ, וס"ל למרן זצ"ל שחנוכה הוי כחוה"מ כמובא בס' תורת המועדים ס' תר"ע, וע"ע מש"כ בשו"ת משנת יוסף ח"ט ס' קל"ג אם מותר לצחצח נעלים בזמן נ"ח.

חזו"א לא כתב הל' חנוכה

מדוע החזו"א לא כתב על הל' חנוכה

תשובה: לא הספיק.

וכ"כ בס' אורחות רבינו ח"ג עמ' קי"ז שרצה להעמיק ולכתוב הל' חנוכה ולא הספיק עי"ש.

דעת השו"ע קודם הל' חנוכה ואח"כ פורים

הרמב"ם כתב קודם הל' פורים ואח"כ חנוכה, ואילו השו"ע והטור כתבו קודם חנוכה ואח"כ פורים

תשובה: הרמב"ם הקדים שזה מתנ"ך וזה מגמ'. ובשו"ע כתב כסדר השנה.

ועמש"כ בזה בשו"ת משנה שכיר או"ח ס' קצ"ב ובס' אורה ושמחה פ"א ממגילה ובס' פרדס יוסף לידידי הרה"ג רבי גמליאל רבינוביץ חנוכה עמ' נ"ח. ובס' מצות נר איש וביתו להגר"א שלזינגר ס' ל' הביא ממרן שהרמב"ם הקדים שפורים היה בהיסטוריה קודם שהיה ענין חנוכה, והשו"ע סידר לפי הלוח. ועי' בס' נתן פריו חנוכה פ"ג ה"א ובס' שואל כענין מועדים עמ' ק"מ.

למכור כסותו לנר ביהכנ"ס

אם צריך למכור כסותו לנר חנוכה של בית הכנסת

תשובה: הציבור.

ועמש"כ בזה הגר"א שלזינגר בשו"ת שואלין ודורשין ח"ח ס"נ.

להתרחץ בזמן נר חנוכה

אם מותר להתרחץ בזמן שנר חנוכה דולקים

תשובה: לאיש מותר.

ועמש"כ בזה הגר"א גרינבלאט זצ"ל בשו"ת רבבות ויובלות ח"ד ס' רס"ה.

סימן תרע"א

עוסק בהידור

העוסק בהידור מצוה דהדלקת נ"ח כנר שני אם יש לו פטור דעוסק במצוה פטור מהמצוה.

תשובה: מסתבר שהוי עוסק במצוה.

ובשו"ת חתן סופר שער הטטופות ס' ט"ז פשיט"ל של"ה עוסק במצוה, ועיין מה שהוכיח בשו"ת התעררות ח"א ס' כ"ב, ומש"כ בשו"ת משנת יוסף ח"ז ס' י"ב ח"ט ס' י"ז, ומש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"א אות כ"ו בשם מרן זצ"ל, וע"ע בס' עמק סוכות סוכה כ"ו.

גדר נר חנוכה

מובא ממרן זצ"ל להוכיח מהרמב"ם פי"א מברכות שנ"ח הוי חובת גברא ולא חובה בית. וצ"ע ממש"כ הרמב"ם פ"ד מחנוכה מצוותה שיהא כל בית ובית מדליק נ"ח, הרי שהוי חובת בית.

תשובה: חובת גברא לקנות בית ולהניח בבית.

כ"כ בדעת הרמב"ם בשו"ת חקי חיים ח"ז ס' ק"ה ובשו"ת משנת יוסף ח"ח ס' צ"ח ובס' חוט שני חנוכה, וע"ע בשו"ת מנחת שלמה ח"ב ס' נ"ב ובשו"ת בית שערים או"ח ס' שס"ב ובשו"ת פני מבין או"ח ס' רכ"ו, ומש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"ב אות כ"א ובס' בית יצחק שבת ס' כ"ה, ומה שהובא בשם מרן זצ"ל בס' דרך שיחה ח"ב עמ' ש' ובישורון חי"ז ובטעמא דקרא לחנוכה, ובשו"ת רבבות ויובלות ח"ד ס' שע"ח.

נר חנוכה במטוס

מי שנמצא במטוס או ברכבת כמה ימים אם צריך להדליק נ"ח שם.

תשובה: המנהג להדליק כמדומה.

ועיין בזה בשו"ת מהרש"ם ח"ד ס' קמ"ו ובשו"ת ציץ אליעזר חט"ו ס' כ"ט ובשו"ת אז נדברו ח"ו ס' ע"ה ח"ז ס' ס' ס"ג ובשו"ת משנה הלכות ח"ז ס' פ"ו ובשו"ת שבט הלוי ח"ח ס' קנ"ח ובשו"ת בצל החכמה ח"ד ס' קכ"ז ובשו"ת משנת יוסף ח"ו ס' ק"ל ובהליכות שלמה חנוכה פי"ג ס"ג, ומה שהוכיח מרן זצ"ל בס' מעשה איש ח"ה עמ' קע"ב וע"ע בס' אשרי האיש ח"ג עמ' רס"א ס"ה ובשו"ת אבני דרך ח"ז ס' קי"ט.

הדליק ביום א' שניים

מי שהדליק ביום הראשון שני נרות אם יצא.

תשובה: אולי.

ובשו"ת אהל משה ח"ב ס' ס"ט ח"ג ס' כ"א ובשו"ת משנה שכיר ח"ב ס' קצ"ט ס"ל שלא יצא, אולם הגר"ש קלוגר בחכמת שלמה ס' תרע"א ובספרו האלף לך שלמה ס' פ' ובשו"ת קנין תורה ח"ו ס' מ"ו שיצא, וע"ע בשו"ת שבט הקהתי ח"ג ס' ר"ח ובשו"ת רבבות אפרים ח"א ס' תל"א ח"ג ס' תנ"ח, ובשו"ת משנת יוסף חי"א ס' קי"ד חי"ג ס' רל"ג.

בל תוסיף בנר חנוכה

מי שמדליק בביתו פעמים נ"ח אם עובר בבל תוסיף.

תשובה: אין ב"ת בדרבנן.

ועיין בס' חוט שני למרן הגר"נ קרליץ חנוכה ס' תרע"א מש"כ בזה, ומש"כ בשם מרן זצ"ל בס' הליכות חיים ח"א עמ' קכ"ט ובשו"ת ברכת

ראובן שלמה חי"א ס' צ' [שיו"ל ע"י מכון גם אני אודך].

עוד בענין הנ"ל

צ"ע ממש"כ המרדכי ריש מגילה בטעמא שלא תיקנו שני ימים בפורים למקרא מגילה שאם יקרא הוי ב"ת הרי גם במצוה דרבנן הוי ב"ת.

תשובה: היכא שקבעו.

ועיין בס' סוכת חיים עמ' תל"ו מש"כ בשם מרן זצ"ל אם יש ב"ת בדרבנן, ובס' אסיפת שמועות למרן הגרי"ג אדלשטיין חנוכה עמ' מ"ב.

יום ג' יש שני נרות

מי שיש לו ביום ג' שני נרות מה יעשה אם ידליק שניים או אחד ואחד ישמור למחר.

תשובה: עמש"כ בשונ"ה ס' תרע"א ס"ו.

ושם הביא שנחלקו בזה שהוי מחלוקת שבס' אבי עזרי הל' חנוכה ס"ל שידליק שניים, והמשנ"ב ס' תרע"א סק"ו ובשו"ת כתב סופר או"ח ס' קל"ה ובבית הלוי חנוכה שידליק אחד, וע"ע מש"כ בזה בשו"ת משנה הלכות ח"ז ס' פ"ד ובשו"ת רבבות אפרים ח"ב ס' ק"פ, ובשו"ת באר שרים ח"ב ס' נ"א, ובשו"ת דברי שלום ח"ה ס' ע"א, ומה שכתב בשם מרן זצ"ל בס' משמר הלוי חגיגה ס' מ"ז ובס' אגרות וכתבים דרך אמונה ס' קמ"ט ומש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"י אות ה' ובס' בירור הלכה ס' תרע"א ובס' שלמי תודה חנוכה ס' י"ג ובגיליוני הש"ס שבת כ"ג ובס' שלמי יוסף שבת ח"א ס' צ"א ובס' באר אלחנן ס' צ"ה, ומש"כ מרן זצ"ל בס' טעמא דקרא לחנוכה ובס' דולה ומשקה עמ' רל"ג השיב מרן שלדינא צ"ע.

קטן בהדלקת ביהכנ"ס

אם קטן יכול להדליק נ"ח של בית הכנסת.

תשובה: אולי אם הגיע לחינוך.

ובשו"ת מנחת יצחק ח"ו ס' ס"ה שיכול, וע"ע מש"כ בזה בשו"ת דברי יציב או"ח ס' רפ"ו ובשו"ת עמק ה ח"ו ס' רס"ד ובשו"ת שרגא המאיר ח"ב ס' ט"ז ובשו"ת קנין תורה ח"א ס' קל"א ובשו"ת אז נדברו ח"ה ס' ל"ז ובשו"ת חמדת צבי ח"ו ס' ל"ב אות ז' ובשו"ת רבבות אפרים ח"ז ס' קצ"ז אות י' ח"ח ס' רע"ג אות ב' ובשו"ת אמרי אברהם ס' ל"ב, ובתשו' והנהגות ח"ב סו"ס של"ה, ובס' אשרי האיש ח"ג עמ' ר"נ ס"ט ובס' הליכות אבן ישראל ח"ב פמ"ב ס"ה ובשו"ת חקי חיים ח"ה ס' קי"ז ובשו"ת אדרת תפארת ח"ב ס' ל'.

חצי שעה בנר ביהכנ"ס

בנ"ח של בית הכנסת אם יש להקפיד שידלק חצי שעה, או שא"צ להקפיד, כשהציבור יוצאים

תשובה:

בודאי צריך.

וכמבו' במשנ"ב ס' תרע"ג ס"ק י"ג ס' תרע"ה סק"ו, אכן בשו"ת רבבות אפרים ח"ג ס' תנ"ג דאם יצאו אפשר לכבות ויעו"ש ברבבו"א ח"ד ס' קס"ג אות נ"ט ח"ה ס' תל"ב, וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ח ס' קנ"ו ובס' שלמי תודה חנוכה ס"ג ובשו"ת נצח יוסף ח"ב ס' כ"ט.

הדלקת נר חנוכה שחרית

מהו הטעם להדלקת נ"ח דשחרית.

תשובה: פרסומא ניסא.

וכ"כ בשו"ת בנין שלמה ח"א ס' נ"ג, וע"ע בשו"ת מלמד להועיל ח"א ס' קכ"א והמור וקציעה ס' תרע"ה התנגד למנהג זה, ומובא בשו"ת שב יעקב או"ח ס' ט"ו ובפרמ"ג ס' תר"ע, ועיין בד"מ ס' תרע"ב ובס' מנהג אבותינו בידינו מועדים פ"ט או"ז, ובגיליון פנינים נ"ח.

ברכה בנר חנוכה בכותל

כשמדליקין נ"ח במקום המקדש אם מברכין כביה"כ כיון שהוי בכיפת השמים.

תשובה: לא.

וכן חידש הגרש"ז ברוידא זצ"ל והו"ד בקובץ המועדים חנוכה עמ' צ"א, אולם במועדים וזמנים ח"ח ליקוטי הערות ס' קמ"ג ובשו"ת אז נדברו ח"ו ס' ע"ה ובשו"ת רבבות אפרים ח"ד ס' קס"ג אות ס"ג כתבו שמברך ועיין בס' אשרי האיש ח"ג עמ' רס"ב ס"ט ובשו"ת בית מרדכי ס' מ"א.

חשד בזמן הזה

אם בזה"ז צריך להדליק נ"ח משום חשד.

תשובה: כן.

ובס' חוט שני חנוכה עמ' שט"ו דל"ה בזמנינו וכ"כ בהליכות שלמה חנוכה פי"ג ס' י"א וכן בקובץ מבית לוי ח"י עמ' ה' ובתשובות והנהגות ח"ג ס' רט"ו, וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר חי"ט ס' נ"ו, אכן באורחות רבינו ח"ג עמ' ד' ה' שס"ל לקהילות יעקב ולחזו"א שחשד נוהג גם בזה"ז, וכן השיב מרן זצ"ל להגר"י עדס כמובא בס' שיעורי חנוכה סו"ס כ' ושכן דעת החזו"א והקה"י.

עוסק בחשד

העוסק בהדלקת נ"ח משום חשד אם יש לו פטור דעוסק במצוה.

תשובה: ככל מצוה דרבנן.

קטן שיש לו בית

קטן שיש לו בית אם ג"כ צריך להדליק נ"ח משום חשד.

תשובה: כן.

ועמש"כ בזה בס' כרם אליעזר ס"ה ס' ל"ה, בתוך הספר פרדס יוסף חנוכה.

קטן אם מדליק חשד

קטן אם יכול להדליק נ"ח משום חשד בבית אביו, כשהגיע לחינוך.

תשובה: לא.

ועמש"כ בזה בס' חוט שני חנוכה עמ' שט"ו, ובשו"ת בית שערים או"ח ס' ש"ס ובשו"ת מעשה אפוד ח"א ס' ע"ט.

חשד אם הוקצה

כשמדליק נ"ח משום חשד, אם גם הוקצה למצוותו.

תשובה: כן.

ועמש"כ בזה בשו"ת שיח יצחק ס' של"ד ובס' משאת המלך חנוכה ס"ב ובס' מנחת אשר חנוכה ס' י"א ומש"כ מרן בס' דולה ומשקה עמ' רל"ד.

חשד או הידור

מובא ממרן זצ"ל דמי שיש לו או נרות להידור, או נרות לחשד עדיף נרות ההידור, וצ"ע הא חשד הוי חובה מעיקר הדין ואילו נרות ההידור ל"ה חובה.

תשובה:

ההידור הלא מעיקר התקנה.

כן הביא בשם מרן זצ"ל בס' שומר אמת עה"ת עניני חנוכה, ועיין בס' יקח מצוות עניני הידור מצוה ס"ל ענף ט"ז.

למכור כסותו לקטן

אם צריך למכור כסותו לנ"ח של קטן.

תשובה: אין צריך.

וכ"כ בשו"ת מחנה חיים ח"ג או"ח ס' נ"א.

מצוה בו בנר חנוכה

השפת אמת שבת כ"א כתב שבנ"ח לא אמרי' מצוה בו יותר מבשלוחו כיון שהוי חובת בית.

תשובה: לא מסתבר.

ואכן במג"א ס' תרע"ז שגם בנ"ח אמרי' מצוה בו, ועיין בס' חק המלך הל' חנוכה מש"כ בהך פלוגתא וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ד ס' ס"ו ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס"ב אות ב'.

בית למעלה מכ'

מי שביתו גבוה למעלה מכ' אמה, ויש מולו בתים גבוהים שרואים הנרות אם מהני.

תשובה: לא מהני.

וכן דעת החזו"א כמובא באורחות רבינו ח"ג עמ' י' אות כ"ו וידליק בפתח, וכן הקה"י בכתבי הקה"י החדשים מועד עמ' צ"ו, ומרן הגר"נ קרליץ בלקט דיני חנוכה פ"ב עמ' ל"ט ס"ז, אולם בשו"ת שבט הלוי ח"ד ס' ס"ה שיכול להדליק בביתו, וע"ע בס' מאורות נתן חנוכה ס' י"ט ובס מצוות נר איש וביתו פ"ה הערה י"א, ובס' משנ"ב אבן ישראל ס' תרע"א, ובשו"ת משנת יוסף ח"ט ס' קס"א, ומה שהשיב מרן בס' שאלת רב ח"ב עמ' שע"א ובס' אשרי האיש ח"ג עמ' רמ"ט, ובס' מועדים וזמנים ח"ו סו"ס פ"ח ובס' מגדלתו ומרוממתו עצ' 340 מהני בשם הגרח"פ שיינברג זצ"ל.

נר חנוכה בחלון ביהכ"ס

מי שאין יכול להדליק נ"ח כי אם בחלון ביהכ"ס אם ידליק שם.

תשובה: ביזוי מצוה.

וכ"כ בס' חוט שני חנוכה ס' תרע"א, ועמש"כ בזה בשו"ת רבבות אפרים ח"ו ס' שנ"ד אות נ"ח ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ט ס' נ"ו ובס' נטעי גבריאל חנוכה ס"א ובשו"ת דברי בניהו חכ"ו ס' מ"ו.

אכילה קודם נר חנוכה

מ"ט לא הוזכר בשו"ע שאסור לאכול קודם שמדליק נ"ח כמו בהל' לולב ושופר.

תשובה: לא בכל מצוה הזכיר זה.

קטן באכילה

אם גם קטן יש להקפיד שלא יאכל קודם ההדלקה.

תשובה: טוב ליזהר.

ובשו"ת מהרש"ג ח"ב ס' נ"ז שא"צ להקפיד בקטן, אכן בס' אמת ליעקב עמ' רנ"ב הערה 586 להחמיר, וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"ד ס' קס"ג אות כ"ט.

פרסומי ניסא לגוים

אם שייך פרסומא ניסא לגויים.

תשובה: תרמודא גוים הוי.

ועמש"כ בזה בשו"ת התעוררות ח"ג ס' תנ"ז ובשו"ת אגרות משה ח"ד או"ח ס' ק"ה ובס' מועדים וזמנים ח"ב ס' קמ"א, ובשות פתחא זוטא ח"א ס' מ"ה ובשו"ת להורות נתן ח"ד ס' ס"ג ובשו"ת משנה שכיר ח"ב ס' ר' ובס' ברכת שמעון מועדים, ומש"כ מרן זצ"ל בס' טעמא דקרא לחנוכה ובשו"ת דברי בניהו חכ"ב ס' מ"ט.

ימין בחלון

מי שמדליק בחלון אם יש ענין להדליק בימין כמו בפתח.

תשובה: כן.

וכ"כ בס' חוט שני חנוכה עמ' ש"ג ובס' משנת יוסף סוגיות להגאון רבי יוסף ליברמן ח"ב ס' ל"ג וכן נקט הגרש"ז זצ"ל בס' מבקשי תורה ח"ד עמ' ט"ו אות ז' אכן בשו"ת בצל החכמה ח"ב ס"נ אות ו' ובעל המשנה הלכות המובא בקובץ בנתיבות ההלכה חנוכה ל"ג א"צ ימין ועי' בס' ארח כהלכה ח"א עמ' תקצ"א ובס' הליכות שלמה חנוכה פי"ד דה"ל ג' ובס' חנוכה פי"א ס"ב ובס' גם אני אודך תשו' הגר"ב דדון ס' רע"א.

חלון בפרסומי ניסא, או פתח

אם בחלון יש פרסומא ניסא יותר מפתח הבית היכן ידליק.

תשובה: בחלון.

ועמש"כ בשם מרן זצ"ל בס' תורת המועדים ס' תרע"א ס"ק י"ג שכן נהג החזו"א וע"ע בזה בשו"ת משנת יוסף חי"א ס' קי"ז אות ב' אכן בהליכות שלמה חנוכה פי"ד דה"ל אות ה' ו' ובחוט שני חנוכה עמ' ש"ו ש"ז שידליק בחוץ, וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ז ס' פ"ד וכן בס' מגדלתו ורוממתו עמ' 340 עדיף חלון, בשם הגרח"פ שיינברג זצ"ל.

פרסומי ניסא או מזוזה

אם פרסומא ניסא עדיף על דין להדליק כנגד המזוזה.

תשובה: דוחה.

ועמש"כ בזה בשו"ת מנחת יצחק ח"י ס' נ"ב ובשו"ת משנת יוסף חי"א ס' קי"ז.

נכבה ע"י הרוח

אם הדליק נ"ח במקום שיש רוח חזקה ונכבה אם ידליק בבית ואח"כ יעביר לחוץ.

תשובה: ידליק בבית ולא יעביר.

ובקונ' חנוכה ומגילה כתב בשם הגרי"ז זצ"ל שידליק בבית ואח"כ בחוץ, ותמה בזה בס' מועדים וזמנים ח"ח עמ' ק"ד, ועמש"כ בביאור פלוגתת מרן זצ"ל והגרי"ז בשו"ת משנת יוסף ח"י ס' קכ"ו אות ב'.

דעת החזו"א בפתח החצר

האם לפי החזו"א מי שמדליק בפתח החצר של הבית לא יצא ונחשב כאילו שהדליק ברה"ר.

תשובה: נכון.

ועיין בזה בשונה הלכות ס' תרע"א ס' י"א ובדינים והנהגות לחזו"א פכ"א אות א' ובס' תורת המועדים ס' תרע"א ובס' ברכת אברהם שבת כ"א ע"ב ובדרך אמונה פ"ד ממעשר הי"ד

בביהו"ל, ובס' נר חנוכה פ"א ס' ט"ו ס"ק מ"ד ובשו"ת אז נדברו ח"ה ס' ל"ט.

השמטת השו"ע לדין מצות נר איש וביתו

מ"ט הטור והשו"ע השמיטו עיקר הדין שמצות נר איש וביתו בנר חנוכה, וכתבו רק דין מוסיף והולך

תשובה: כי זה פשוט.

כן הקשה בס' חמד משה ס' תרע"א ס"ב. ועמש"כ לתרץ בשו"ת אור לציון ח"ד פמ"ב ס"א ובס' אבי עזרי פ"ד מחנוכה ובשו"ת תשובה: מאהבה ח"ב ס' רפ"ה לס' תרע"א ובפרמ"ג מ"ז ס' תרע"א סק"א, ובשדי חמד א סי"ד חנוכה כלל ט' או"ד, ובשו"ת בנין שלמה או"ח ס' נ"ח ובשו"ת זכר יהוסף ח"ד ס' רמ"ג ובשו"ת דברי יציב ח"ב או"ח ס' רפ"ג ובס' יומין דחנוכה ס' ט"ו ובשו"ת משנה הלכות חט"ו ס' ר"ד ובס' נתן פריו חנוכה במילואים ובס' שואל כענין מועדים עמ' תע"ב..

בני הבית אם מותרים באכילה קודם נר חנוכה

לנוהגים כהשו"ע שרק בעה"ב מדליק אם בני הבית מותרים באכילה קודם נר חנוכה

תשובה: לא.

ועמש"כ בזה בס' אמת ליעקב להגר"י קמנצקי זצ"ל ס' תרע"ו ובשו"ת בצל החכמה ח"ד ס' נ"ח.

ליתן לבנו להדליק פחות מחצי שעה

מי שאין לו שמן ליתן לבנו להדליק נר חנוכה רק פחות מחצי שעה אם ידליק להרמ"א שכ"א מדליק

תשובה: לא.

ועי' מש"כ בזה בגליון וישמע משה גליון צ"ו מקץ תשע"ו דעות הרבנים בזה. ובס' אשל אברהם מבוטשאטש מה"ת ס' תרע"ה שא"צ לחנך קטן שידלק חצי שעה. ועמש"כ מרן ע"ז בס' דעת נוטה ציצית תשו' תר"ג. ומש"כ בס' מבשר טוב חנוכה ס"א. ומש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"י אות א'.

בני ביתו להשתתף בפרוטה כשאין מדליקים

להרמ"א שכ"א מבני הבית מדליק, כשאין לו שמן ליתן לבנו להדליק אם הבן ישתתף בפרוטה או שא"צ

תשובה: טוב.

ועמש"כ בס' שלמי תודה להגרב"צ פלמן זצ"ל חנוכה ס' י"ג אות ג'.

הדליק ביום א' שניים

מי שטעה והדליק ביום א' שניים אם יצא או צריך לחזור ולהדליק אחד

תשובה: יצא אבל עשה שלא כהוגן.

ועי' בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' תקצ"ג השיב מרן אולי, ומה שציינתי שם. ומש"כ בשו"ת משנת יוסף חי"ג ס' רל"ג.

להדליק נר חנוכה בפמוט של נר שבת

בט"ז ס' תרע"א סק"ב שאין להשתמש בפמוט של נר שבת לנר חנוכה משום הידור, וצ"ע מהו ההידור בזה דא"כ גם אין להשתמש בכוס של קידוש להבדלה

תשובה: אין מערבין שמחה בשמחה וקידוש והבדלה שאני ששניהם מצוה אחת.

ועמש"כ בזה בשו"ת מהרש"ל ס' פ"ה ובפרמ"ג שם ס' תרע"א ובס' כף החיים שם ס"ק ל"א. ובס' מאי חנוכה עמ' ק"נ.

להניח נר חנוכה למטה מי' טפחים להרמב"ם

מ"ט השמיט הרמב"ם מצוה להניח נר חנוכה למטה מי' טפחים כמש"כ השו"ע

תשובה: סתם הנחה היא משיראו ולא ע"ג רצפה.

ועמש"כ בזה בס' פרדס יוסף החדש חנוכה עמ' רי"ז.

הניח מקצת שלהבת למעלה מכ'

אם הניח מקצת מהשלהבת מתחת לכ' אמה ומקצת למעלה מכ' אמה אם יצא ידי חובת נר חנוכה

תשובה: לא.

ועמש"כ בזה הגר"ש קלוגר בס' החיים ס' תרע"א ס"ו ובחכמת שלמה שם. ועי' בפרמ"ג שם מ"ז סק"ה.

רץ להדליק נר חנוכה בחשד והזיק

לדעת ר"י בב"ק כ"ב שהמזיק כשרץ לנר חנוכה פטור, אם זהו כשמדליק נר חנוכה משום חשד

תשובה: כן.

ועמש"כ בזה בשו"ת מעשה אפוד [הנמ"ח] ס' פ'.

לחזר על הפתחים על נר חנוכה משום חשד

אם צריך לחזר על הפתחים להדליק נר חנוכה משום חשד

תשובה: כן.

ובס' לבנימין אמר עמ' נ"ח השיב ע"ז מרן אולי. ועמש"כ בזה בס' כרם אליעזר שבתוך ס' פרדס יוסף חנוכה ס' ל"ב אות ה'.

מצוה בו בהדלקת חשד

כשמדליק נר חנוכה משום חשד אם אמרי' מצוה בו יותר מבשלוחו שידליק דווקא בעצמו, או אין קפידא

תשובה: כן.

ועמש"כ בס' כרם אליעזר שבתוך ס' פרדס יוסף חנוכה ס"ה ס' מ"ו.

להשתמש לאור חשד

אם מותר להשתמש לאורה של נר חנוכה שהודלק משום חשד

תשובה: לא.

והסתפק בזה בשו"ת שיח יצחק ס' של"ד ובס' משאת המלך חנוכה ס"ב. אכן בס' מנחת אשר חנוכה ס' י"א דאסור להשתמש. וכ"כ בשו"ת פקודת אלעזר או"ח ס' מ"ט או"ב. ועמש"כ בשו"ת עמק התשובה ה"ח ס' ר"נ ובס' כרם אליעזר חנוכה ס"ה ס' מ"א שבתוך ס' פרדס יוסף. ובס' פנינים מבי מדרשא חנוכה ס' ע' אות ו'.

נר שהודלק מבעוד יום לחשד

נר שהודלק מבעוד יום אם מהני לנר חנוכה משום חשד, או שצריך לכבות ולהדליק

תשובה: מהני.

וכ"כ בשו"ת חתן סופר ס' ע"א ובשו"ת בית שערים או"ח ס' ש"ס. וע"ע בשו"ת שיח יצחק ס' של"ד.

נר חנוכה באיסוה"נ משום חשד

הדליק נר חנוכה משום חשד, אם אפשר להדליק באיסוה"נ, דל"ש מיכתת שיעוריה דסו"ס אין חשד

תשובה: חלילה וחס.

ובס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' תרכ"ח השיב מרן בטעמא דשייך מכתת שיעוריה בנר חנוכה דהוי כמו שהדליק באויר. ולכאו' בנר חנוכה משום חשד לא איכפ"ל שיהא כאויר.

נר חנוכה משום חשד ע"י עבירה

הדליק נר חנוכה משום חשד ע"י עבירה אם קיים המצוה דסו"ס אין חשד

תשובה: מצוה הבאה בעבירה.

ועמש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"ג אות כ"ז שבמצוה שעיקרה התוצאה לא איכפ"ל ממצוה בעבירה. ויעו"ש בענף ב' אות ז' שבנר חנוכה לא איכפ"ל ממצוה בעבירה שסו"ס נתפרסם הנס.

בנר חנוכה משום חשד אם מלה"נ

אם אמרי' מצוות לאו ליהנות ניתנו כשמדליק נר חנוכה משום חשד

תשובה: כן.

ועמש"כ בזה בס' כרם אליעזר שבס' פרדס יוסף חנוכה ס' י"ג אות ה'.

כמה נרות מדליק בחשד

כשמדליק נר חנוכה משום חשד אם סגי בנר אחד או כמנין הימים

תשובה: כמנין הימים.

ובטהרת השלחן ס' תרע"א ס"ח דסגי בנר אחד וכן דעת הגרי"ז מבריסק זצ"ל כמובא בס' זכור לדוד מנהגי ותיקין ס' ל' או"ט. וכ"פ בס' הליכות שלמה חנוכה פי"ג הערה 52. אולם בס' משנת יעקב ח"ב ס' תרע"א שצריך להדליק כמנין הימים. וכ"פ בשו"ת משנת יוסף ח"ה ס' קי"ד.

נרות חשד אחר הזמן רגל השוק

אם אחר זמן רגל השוק צריך להדליק נר חנוכה משום חשד

תשובה: אולי.

ובשו"ת אפרקסתא דענייא ח"א ס' ס"ג דל"ש. ובשו"ת שיח יצחק ס' של"ד דלא פלוג.

להדליק נר מנר בחשד

אם מותר להדליק נר מנר או ע"י גפרור בנר חנוכה משום חשד

תשובה: לא.

שמן מאוס לנר חשד

אם יכול להדליק נר חשד בשמן מאוס

תשובה: חלילה.

ועמש"כ בזה בס' חשוקי חמד חנוכה ס' כ"ו.

נר חנוכה או הלל

מי שיכול בחנוכה לקיים או נר חנוכה או לומר הלל, מה עדיף

תשובה: נר חנוכה קודם.

והגר"ש קלוגר בחכמת שלמה או"ח ס' תרפ"ג כתב שהלל קודם. אולם בס' הליכות שלמה חנוכה פי"ז ה"ה נר חנוכה עדיף. וע"ע מש"כ בזה בס' מבשר טוב חנוכה סו"ס כ'. ובשו"ת שאילת יעקב ס' קכ"א כתב שהלל קודם עי"ש.

מסתפק אם הדליק נר חנוכה

מי שמסתפק אם הדליק נר חנוכה אם צריך לחזור ולהדליק דספק דרבנן לקולא

תשובה: חייב משום פרסומא ניסא.

ובפ"א השיב מרן ע"ז מסתמא ידליק בלי ברכה. וכ"כ בס' נטעי גבריאל חנוכה פל"ג ס"א עי"ש, ובס' פרדס יוסף חנוכה בס' כרם אליעזר ס"ד הערה או"ב, עפמש"כ השע"צ ס' תרצ"ב ס"ק ט"ז במגילה.

הדליק ולא בירך

הדליק נר חנוכה ולא בירך אם יצא המצוה או שיחזור להדליק בברכה

תשובה: יצא.

ובמור וקציעה ס׳ תרע״ב שבנר חנוכה הברכה משום פרסו״נ וכחלק מהמצוה.

שמן זית בשותפות או שמן פשוט

מי שיש לו מעות לשמן פשוט לנר חנוכה או לשמן זית בשותפות, מה עדיף

תשובה: שמן זית.

וכ״כ בשו״ת מחשבת הקודש ח״ב ס׳ מ״ד. וכ״כ לי הגר״א שלזינגר מח״ס מצות נר איש וביתו.

ליתן לקטן להדליק ההידור

אם יכול ליתן לבניו הקטנים להדליק נר ההידור אחר שהדליק נר ראשון

תשובה: אין ראוי.

ועיין בבן איש חי שנ״ר פר׳ וישב אות י״ח, ובס׳ חינוך הבנים כהלכתו פרק ק״ח ס״ט.

ליתן לחבירו כשאין לו

מי שיש לו שמן בצמצום לכל שמונת הימים ולחבירו אין כלל, אם עדיף שידליק אחד ויתן לחבירו

תשובה: כן.

וכ״כ המג״א ס׳ תרע״א והמחצה״ש שם והמשנ״ב ס׳ תרע״א סק״ו. ועי׳ בערוך השלחן ס׳ תרע״א ס״י.

יש לו שמן לפעם אחת

מי שאין לו שמן אלא כדי הדלקה אחת, אם יחלק השמן בידו לכל הימים לפרסם הנס או ידליק פ״א

תשובה: ידליק פ״א.

אין לו בית אם חייב בנר חנוכה

מי שאין לו בית וישן ברחוב, אם חייב בהדלקת נר חנוכה או שפטור כנראה בתוס׳ סוכה מ״ו.

תשובה: חייב לקנות.

ועמש״כ בזה מרן בס׳ טעמא דקרא חנוכה עמ׳ מ׳ ומובא בס׳ ישורון חי״ז ובשו״ת דברי יעקב סו״ס ע״ח דמי שאין לו בית פטור מנר חנוכה. ועמש״כ בשו״ת באר אברהם ס׳ ט״ז עמ׳ רל״ו ובשו״ת ידבר פי ח״ב עמ׳ ל״ט ובס׳ מנחת אשר חנוכה ס׳ ט״ו ובס׳ פנינים מבי מדרשא חנוכה ס״ה ובשו״ת שביבי אש ח״ד ס׳ ס״ג ובס׳ קרואי מועד חנוכה סו״ס ה׳ ובס׳ חשוקי חמד ר״ה י״ח ע״ב.

עוד בענין הנ"ל

מש"כ בטעמא דקרא דמי שאין לו בית חייב בנר חנוכה, צ"ע ממש"כ התוס' סוכה מ"ו בטעמא דתיקנו ברכת הרואה בנר חנוכה שיש כמה בנ"א שאין להם בתים ומשמע שפטורים

תשובה: מיירי שאנוסים לגמרי.

ועמש"כ בזה בשו"ת באר אברהם ס' ט"ז ובס' מנחת אריאל שבת כ"ג ובס' מנחת אשר חנוכה ס' ט"ו ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב אות ו'. ומש"כ בשו"ת דברי מנחם ח"ד ס"מ ובס' גבורת יצחק חנוכה ס' נ"א או"ב.

סימן תרע"ב

דעת החזו"א לכבות נר חנוכה

מדוע החזו"א כיבה הנ"ח לאחר חצי שעה, מה איכפת לן שידלק יותר.

תשובה: אין צריך יותר.

בס' אורחות רבינו ח"ג עמ' ט"ו מובא שהחזו"א כיבה, וכן בס' הוראות והנהגות עמ' ס"ד ועמש"כ בדעת החזו"א בס' חוט שני חנוכה ובאורחות רבינו שם, ובס' מעשה איש ח"ד עמ' ק"ל, וכן נהג הח"ח לכבות כמובא בס' מאיר עיני ישראל ח"א עמ' 62, ועיין בערוך השולחן ס' תרע"ב ס"ט וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"ה ס' תל"ב אות ד' ס' רס"ג ובשו"ת דברי מנחם ח"ד ס' מ"א ובשו"ת שבט הלוי ח"א ס' קפ"ז ח"ב ס' פ"ב ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' כ"א.

עוד בענין הנ"ל

צ"ע ממש"כ המאירי אם מוסיף מוסיפין לו הרי שיש קיום מצוה אף אחר זמנו.

תשובה: הפוסקים לא הביאו.

ועיין במג"א ס' תרע"ב סק"ג ובא"ר שם אות א' ג' והב"ח שם, אכן בשו"ת שאילת יעבץ ס"ד שיש קיום מצוה כ"ז שהנרות דולקים אף יותר מזמנן, וכן מבואר בשו"ת אבני נזר או"ח ס' תק"ד, וע"ע בס' גיליוני הש"ס שבת כ"א ובס' יומין דחנוכה ס' תרע"ב ובס' תכלה רגל מהשוק עמ' צ' מש"כ בשם מרן זצ"ל.

עוד בענין הנ"ל

מ"ט החזו"א לא כיבה הנ"ח ביום אחרון של חנוכה ורק בשאר ימים.

תשובה: נראה כמבזה.

דעת הקה"י בשיעור הדלקה

מ"ט הקהילות יעקב לא כיבה הנ"ח לאחר חצי שעה משום הידור מצוה, והחזו"א כן כיבה.

תשובה: לפרסם הדין.

באורחות רבינו הנ"ל מובא שהקה"י לא כיבה דיש פרסו"נ כ"ז

שהנרות דולקים עי״ש, וכ״כ בדעת החזו״א בשו״ת רבבות ויובלות ח״ג ס׳ צ״ה.

לכבות נר חנוכה כשאין לו

אם דלקו נ״ח חצי שעה, למי שאין נרות ושמן, אם יכול לכבותן ולהדליק בשבילו.

תשובה: אין ראוי.

אכן בשו״ת שבט הקהתי ח״ה ס׳ קי״ד ובשו״ת מקדש ישראל חנוכה ס׳ קכ״ה דרשאי לכבות עי״ש ובס׳ חשוקי חמד חנוכה ס׳ נדה ס״ז ע״ב.

בזמן ע״י שליח, או בעצמו

מי שיכול להדליק נ״ח בזמנו ע״י שליח או מפלג המנחה בעצמו מה עדיף.

תשובה: מצוה בו.

ועמש״כ בזה בשו״ת שבט הלוי ח״ב ס׳ ע״ו ח״ד ס׳ ס״ו ובס׳ חוט שני ריבית עמ׳ קמ״ב חנוכה עמ׳ שי״ז ובשו״ת אז נדברו ח״ג ס׳ ל׳ ובס׳ חנוכה פי״ג ס״י להגר״צ כהן.

להעיר ההורים לנר חנוכה

אם מותר להעיר ההורים כשישנים בכדי לשמוע ברכת נ״ח.

תשובה: כן.

ובס׳ דרך שיחה ח״ב עמ׳ רצ״ז מובא ממרן זצ״ל דרק אם יודע שרוצים יעיר אותם, ועמש״כ בזה הגר״י זילברשטיין בס׳ בנתיבות ההלכה חנוכה ל״ג עמ׳ 95, ולכאו׳ ה״ז תליא בגדר ישן במצוות ולהסוברים שמותר להוציא ישן מסוכה דהוי כאינו ב״ח במצוות ה״ה שא״צ להעיר ההורים, ועיין במשנ״ב ס׳ תרע״ב ס״ק י״ז וצ״ע, ומש״כ בבית מתתיהו ח״א ס״ז אות כ׳ בגדר ישן, ויש לחלק בין סוכה לחנוכה ובשו״ת מציון תצא תורה שאלה קכ״ז ובשו״ת אבני דרך חי״א ס׳ קל״ט ובס׳ גם אני אודך תשו׳ הגר״מ חליוה ח״ה ס׳ כ״ז.

לזרוק לאשפה

אם אפשר לזרוק השמן של נ״ח שנשאר לאשפה דהוי כתשמישי קדושה.

תשובה: אפשר.

ובשו״ת כנף רננה ס״ב כתב שצריך לשרוף, ועיין בשו״ת באר שרים ח״ד ס׳ ל״א אות ח׳ ובשו״ת נתיבות אדם ח״א ס׳ י״ט ובשו״ת מגדנות אליהו ח״ד ס׳ קי״ט.

להשתמש בנר חנוכה להאיר בסעודת מצוה

אם מותר להשתמש במנורת החנוכיה שלא בזמן מצוותה להאיר בסעודת מצוה כסיום מסכת

תשובה: אולי.

ובשו״ת משנה שכיר ס׳ ר״ה דאסור. וכ״כ בשו״ת שיח יצחק ס׳

שמ"ג. אולם בשו"ת קנין תורה ח"ו ס' מ"ז ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ח ס' ל"ח דמותר. וע"ע בשו"ת אמרי כהן ס"א.

הנרות הללו לאור נר חנוכה

אם מותר לומר הנרות הללו לאור נר חנוכה

תשובה: לא.

ועמש"כ בזה בשו"ת שיח יצחק ס' שמ"ו ובשו"ת שמן אפרסמון ח"ב ס' י"ח.

לישב ע"י נר חנוכה חצי שעה

אם צריך לישב ע"י נר חנוכה בחצי שעה הראשונה כמש"כ בס' מקור חיים ס' תרע"ב ובשו"ת שב יעקב ס' כ"ב

תשובה: א"צ.

ובס' בתורתו יהגה (תורה ומצוות) עמ' 36 השיב מרן ע"ז לא ראינו נוהגין כן. וכן השיב מרן בס' שערי ציון ח"א מועדים עמ' ר"ח. ועמש"כ בשו"ת אור לציון ח"ד פמ"ו ס"ו ובס' מקור חיים ס' תרע"ב ס"ב ובס' נטעי גבריאל חנוכה עמ' קפ"א ובס' נפש דוד להאדר"ת עמ' קכ"ה אות י"ד. ועמש"כ בס' גם אני אודך תשו' הרה"ג רבי משה חליוה ח"ד ס' כ"ז. ובשו"ת אבני דרך ח"ז ס' ק"כ.

סימן תרע"ג

כלי שלא הוטבל לנר חנוכה

אם אין לו כלי לנ"ח אלא כלי שלא הוטבל אם אפשר להדליק בו.

תשובה: להמחמירים שלא להדליק בכלי שאין ראוי לביהמ"ק ה"ה כלי שלא הוטבל אין ראוי לכתחילה כמ"ש ביו"ד ק"כ ט"ז.

ועמש"כ בזה בס' פרי אליהו ח"ג ס' כ"ה, ובשו"ת באר שרים ח"ו ס' נ"ג ח"ז ס' י"ג ובשו"ת פאת שדך ח"ב ס' קמ"ח ובשו"ת רבבות אפרים ח"א ס' תל"ז ח"ג ס' ת"ס, ובס' מאורות נתן חנוכה סו"ס ל"ז, ובס' מצוות נר איש וביתו פ"ז ס' ט"ז ובס' שלמי תודה חנוכה ס"י בשם מרן הגר"נ קרליץ דאסור להשתמש בכוסיות לנ"ח שלא הוטבלו אם מיועד לשתיה ומש"כ בשם מרן זצ"ל בס' פרדס יוסף חנוכה עמ' קצ"ז ובס' שאלת רב ח"ב עמ' שע"ז וע"ע בשו"ת משנת יוסף חי"ב ס' צ"ד ובס' שערי ציון ח"א עמ' רכ"ד ובשו"ת דברי בניהו חכ"ב ס' ס"ג, ובשו"ת שערי יושר ח"ג סו"ס צ"ח ובשו"ת מציון תצא תורה שאלה קכ"ו ומה שכתבתי בס' גם אני אודך ח"א ס' ט"ו.

נר חנוכה באיסורי הנאה

בתשו' שער אפרים ס' ל"ח דן בנ"ח מאיסורי הנאה משום מיכתת שיעוריה, וצ"ע מ"ש מיכתת שיעוריה, הא סו"ס דלק נ"ח חצי שעה.

תשובה: כמו שהדליק באוויר.

בס' שלמי תודה חנוכה ס"ז הביא מגאב"ד פוניבז' הגרי"ש כהנמן זצ"ל דל"ש מיכתת שיעוריה בנ"ח, וכן

נקטו סברא זו בשו״ת תורת חסד או״ח ס׳ ס׳ ובס׳ דברי ירמיהו פ״ד מחנוכה ה״ה ובשו״ת שנות חיים ס׳ רי״ח ובשו״ת חסד לאברהם מה״ק ס׳ ס״ו ובשו״ת פני מבין או״ח ס׳ רכ״ד ובס׳ חוט שני חנוכה ס׳ תרע״ג, ובשד״ח חנוכה סק״ג, ועיין בס׳ מחשבת עם עמ׳ תרי״ג משכ״כ בשם מרן זצ״ל בזה, וכן נקט בשו״ת אגרות משה ח״א קדשים ס׳ כ״ו וע״ע בס׳ כרם אליעזר שבס׳ פרדס יוסף חנוכה ס׳ י״ב.

שמן שהונח תחת המטה

שמן שהונח וישנו ע״ז אם אפשר להדליק בזה נ״ח.

תשובה: ביזיון מצוה.

וכ״כ הבן איש חי שנ״ר וישב ס׳ י״ב, אולם בס׳ בנתיבות ההלכה חנוכה ל״ג עמ׳ 205 ובפסקי הל׳ חנוכה מהגרי״א דינר פ״ט או״ג בשם מרן הגר״נ קרליץ שליט״א דאפשר להדליק בזה, ויעויין משכ״כ בזה לעיל לענין אתרוג תחת המטה, ומשכ״כ בשם מרן זצ״ל בס׳ תורת המועדים ס׳ תרע״ג סק״י אות ו׳ וע״ע בשו״ת שאילת יצחק ח״ג ס׳ נ״ח ובשו״ת פאת שדך ח״ב ס׳ קמ״ח ובס׳ הליכות אבן ישראל פמ״ג ס״ד ובשו״ת אבן פנה ח״ב ס׳ ע״ו, ובשו״ת מציון תצא תורה שאלה קכ״ח.

שמן בגילוי

שמן שהיה בגילוי אם אפשר להדליק בו נ״ח למחמירים בגילוי.

תשובה: שמן אין בו משום גילוי.

ועמש״כ בזה בשו״ת שבט הקהתי ח״ג ס׳ ר׳ ובס׳ שמירת נפש ס׳ י״א, וכן השיב מרן זצ״ל בס׳ מצות נר איש וביתו ס״ז אות י״א, וע״ע בשו״ת אמרות טהורות ח״א או״ח ס״ח.

עוד בענין הנ״ל

צ״ע ממש״כ התוס׳ ב״ק קט״ו ע״ב שבשמן יש גילוי.

תשובה: אולי כוונתם שמן בתערובת.

נרות בריח טוב

מובא ממרן זצ״ל דמותר להדליק בנ״ח שמפיצים ריח טוב דאין מתכוון ליהנות, וצ״ע משו״ע ס׳ רי״ז הנכנס לחנות שיש בה בשמים מברך, אע״פ שאין מתכוון להריח כמש״כ המשנ״ב סק״ב שע״צ סק״ד.

תשובה: שם עומד ליהנות.

כן השיב מרן בקונ׳ גם אני אודך חנוכה שאלה י׳. וכן הקשה ע״ד מרן זצ״ל בעל השבט הקהתי בס׳ אורח כהלכה ח״א עמ׳ תקצ״ז עי״ש, ועמש״כ מרן זצ״ל בס׳ דרך שיחה ח״א עמ׳ קפ״ג, וע״ע משכ״כ בזה בס׳ שבט הלוי חנוכה פסקי הלכה פי״א ס״ו ובשו״ת חי״א ס׳ קס״ד, ובשו״ת משנת יוסף חי״א ס׳ קכ״א ובשו״ת ברכת ראובן שלמה ח״ב ס׳ ס״ג ובשו״ת שמן אפרסמון ח״ב ס׳ י״ז ובשו״ת אבני דרך ח״ו ס׳ צ״ב. ובשו״ת ישיב יצחק חל״ג ס׳ כ״ה ובס׳

חשוקי חמד ר"ה י"ח ע"ב ובס' גם אני אודך תשו' הג"ר יקותיאל ליברמן ס' ק"ו ובס' סדר ימי החנוכה עמ' צ"ד בהערות לגם אני אודך ס' פ"ז. ובשו"ת יורו משפטיך ח"א ס' י"ט. ומה שכתבתי בס' גם אני אודך ח"א ס"ט, ומש"כ בשו"ת ברית הלוי ח"א ס' פ"ז ובס' פרדס יוסף החדש חנוכה עמ' ש"ר, ובשו"ת ויען הכהן ח"א ס' נ"ד ובשו"ת דן ידין ח"א ס' ק"י, ובס' כריתי ופליתי המבואר עמ' תרצ"ב.

שמן זית שראוי לאכילה

אם צריך להקפיד להדליק בשמן זית שראוי לאכילה.

תשובה: אם יכול.

ובס' חוט שני חנוכה עמ' שי"ט כתב שא"צ להקפיד, וכן מבואר בבן איש חי פר' וישב ובשו"ת בית יצחק יו"ד ס' קמ"ח ובבכה"ח ס' תרע"ג, ועיין בס' שאלת רב עמ' שצ"ח מה שהשיב מרן זצ"ל, ובשו"ת אדני פז ח"ב ס' פ"ט וע"ע בשו"ת אגרות משה ח"ו ס' מ"ט אות ו' ובס' אשרי האיש ח"ג עמ' רל"ח ס' י"ג ובס' הליכות אבן ישראל ח"ב פמ"ג ס"ב.

הדליק בשוגג בשביעית

אם הדליק בטעות בשמן שביעית בשוגג אם יצא יד"ח.

תשובה: מצוה הבאה בעבירה בשוגג.

ועמש"כ בזה בס' חוט שני פסח עמ' שכ"ז, וע"ע מש"כ מרן זצ"ל בדרך אמונה פ"ה משמיטה ויובל ס"ק מ"ט ובשו"ת משנת יוסף ח"א ס' כ"ו, ובעיקר אם יוצא בשמן של שביעית לנ"ח עיין בשו"ת אמרי יושר ח"א ס' ק' ובשו"ת שערי דעה ח"ב ס"ט ובשו"ת מנחת שלמה ס' מ"ב ובשו"ת מהר"ש ענגל ח"ב ס"ד.

לכם בנר חנוכה

אם בנר חנוכה צריך לכם כמו באתרוג כנראה בר"ן פסחים ז' ובפרמ"ג ס' תרע"ט.

תשובה: אין צריך.

ובשו"ת בית שערים או"ח ס' שס"א נקט דבעי לכם והסתפק בזה בשו"ת בית יצחק יו"ד ס' קמ"ה וע"ע מש"כ בזה בס' חוט שני ס' תרע"א ובשו"ת פני מבין או"ח ס' רכ"ג ובשו"ת משנה הלכות ח"ח ס' רכ"ט ובשו"ת שבט הלוי ח"ג ס' פ' ובשו"ת אז נדברו חי"ג ס' ל"ח ובתשובות והנהגות ח"ה ס' רכ"ד ובשו"ת רבבות אפרים ח"ז ס' קצ"ז או"ז ח"ח ס' רע"ב, ומש"כ בשם מרן זצ"ל בס' מחשבת עם עמ' תר"ז, ובהליכות שלמה פי"ג הערה י"ב ובמקראי קודש חנוכה ס' כ"א ובשדי חמד חנוכה אות ט"ו ובס' פסקי ס' קכ"ח ומש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"ג ענף ב'.

הדלקה בשוגג בשל חבירו

שני בחורים שהדליקו בטעות כל אחד בשל חבירו אם יצאו ידי"ח.

תשובה: אם אין לו רשות יתכן.

ועמש"כ בזה בתשובות והנהגות ח"ה ס' רכ"ד ובשו"ת משנת יוסף ח"י ס' קכ"ה ובשו"ת אבני דרך ח"ד ס' קט"ו ובארוכה בס' בית מתתיהו ח"א ס"ג ענף ב', ומה שמובא ממרן זצ"ל בזה בס' דרך שיחה ח"ב עמ' ש"א.

גזל נר חנוכה

בשו"ת פני מבין ס' רכ"ד חידש שבנ"ח לא איכפ"ל אם גזל, ול"ה מצוה הבאה בעבירה דסו"ס נתפרסם הנס אם זה להלכה.

תשובה: חידוש.

ואכן בשו"ת חבצלת השרון או"ח ס' מ"א ובשו"ת שואל ומשיב מהדו"ג ח"א ס' שמ"ט ובשו"ת פרי השדה ח"ד ס' נ"ג שגם בנ"ח שייך מצוה הבאה בעבירה וע"ע בחוט שני פסח עמ' שכ"ז, ומש"כ בארוכה בס' בית מתתיהו ח"א ס"ג ענף ב' אות ז'.

אורח בדירה ולא זכה בשמן

קיבל דירה להתארח בחנוכה, והכינו לו שמן להדליק ולא זכה בשמן אם יצא

תשובה: הוי כזיכה לו.

וכ"כ בשו"ת משנת יוסף ח"ט ס' קס"ח. ועמש"כ בזה בתשו' והנהגות ח"ו ס' נ"ב. ומש"כ בארוכה בבית מתתיהו ח"א ס"ג ענף ב' אות ד'. וע"ע בס' תורת חיים וחסד ח"א עמ' שמ"ג. ועי' מה שהשיב מרן בקונ' גם אני אודך חנוכה תשו' כ'.

ניח"ל להידור נר חנוכה

אם אמרי' ניחא לאיניש למיעבד מצוה בממוניה לצורך הידור מצוה כנר שני דחנוכה

תשובה: מסתבר.

ועמש"כ בזה בשו"ת אבן שתיה או"ח ס"ו. ומה שכתבתי בקובץ אליבא דהלכתא גליון פ"ב עמ' קי"ב בארוכה.

ליקח גפרור להדליק נר חנוכה משום ניח"ל

אם אמרי' ניח"ל לאיניש ליקח גפור מחבירו שלא ברשות להדליק נר חנוכה

תשובה: גפור מותר גפרור אסור.

ובס' גם אני אודך עמ' רס"ט תשו' בעל המשנת יוסף כתב שמותר. ועמש"כ בזה בשו"ת דברי בניהו חכ"ג ס' ל"ט ובשו"ת מעלפת ספירים ח"א ס' כ"ז אות ו' ובס' פרדס יוסף חנוכה עמ' ש"ז. ובס' גם אני אודך תשו' בעל אבני ישפה זצ"ל ס' קכ"ח ענף ב'.

ניח"ל ליקח כוסיות לנר חנוכה

אם מותר ליקח כוסיות לנר חנוכה שלא מדעת חבירו, ולהדליק נר חנוכה דהוי כמכשירין דל"ש ניח"ל למיעבד מצוה

תשובה: צ"ע.

ובס' דעת נוטה ציצית תשו' תק"א נשאל מרן אם מותר ליקח פטיש לבנות סוכה והשיב אולי. ובביאורים שם כתבו דכיון שהוי הכשר לא ברירא אם איכא אומדנא דניח"ל. אולם בשו"ת בצל החכמה ח"ו ס' ק"כ פשיט'ל דמותר ליקח מנורת חבירו שלא מדעתו וליתן בה שמן משום ניח"ל. ובס' מועדי ישראל ימים נוראים ס' צ"ב אות ז' הביא ספיקת בעל שביבי אש, אם אמרי' ניח"ל ליקח כוס לקידוש או מנורה לנר חנוכה, די"ל ניח"ל רק בחפצא במצוה עצמו יעו"ש. ומה שהוכיח בשו"ת באר שרים ח"ו סו"ס פ"ב ומה שכתבתי באליבא דהלכתא גליון פ"ב עמ' קי"ג ובס' גם אני אודך תשו' בעל המשנת יוסף עמ' רס"ט דשרי ליקח גפור להדליק נר חנוכה משום ניח"ל. ועי' בדעת נוטה תפילין תשו' קצ"ח.

ניח"ל לחשד

אם נצרך להדליק נר חנוכה משום חשד, אם אמרי' ניח"ל ליקח מחבירו שלא ברשות משום החשד

תשובה: כן.

ועמש"כ בזה בשו"ת בצל החכמה ח"ו ס' ק"כ ומש"כ מרן בס' דעת נוטה ציצית תשו' ת"ק. מסתבר שמותר שהתורה חייבתו עי"ש.

הדלקת נר חנוכה בנר מנגן

בס' דרך שיחה ח"א עמ' קפ"ג שמותר להדליק נר חנוכה בנר המנגן, דקול מראה וריח אין בהם משום מעילה, וצ"ע הא איסורא איכא כמבו' בפסחים כ"ו ע"א

תשובה: זה רק בהקדש ובאיסור מה"ת.

כן הק' ע"ד מרן בשו"ת דן ידין ח"א ס' ק"י ובשו"ת ויען הכהן ח"א ס' נ"ד עי"ש. וכן מובא ממרן שרק בהקדש ובאיסור מה"ת בס' פרדס יוסף החדש חנוכה עמ' ש"ח אות תר"כ עי"ש. וכן הביא הכנסת הגדולה יו"ד ס' ק"ח שרק איסור מה"ת אסור קול ומראה עי"ש. וא"כ איסור השתמשות בנר חנוכה הוי איסור מדרבנן ושרי. ועמש"כ עוד בענין נר חנוכה המנגן בס' חשוקי חמד שבת כ"ב ע"א ובשו"ת ברית הלוי ח"א ס' פ"ז ובשו"ת ישיב יצחק חל"ג ס' כ"ד ובשו"ת אמרי פז ס' כ"ט. ומש"כ בס' גם אני אודך מתשובותי ח"א ס' ט' ובשו"ת יורו משפטיך ח"א ס' י"ט.

להדליק בחמאה שנתבשלה בבשר

חמאה שנאסרה אחר שנתבשלה עם בשר ולא היה בה שישים, אם מותר לכתחילה לבטלה בשישים להדליק נר חנוכה

תשובה: אין מבטלים איסור לכתחילה.

ועמש"כ בשו"ת תורה לשמה ס' קפ"ה.

נר חנוכה בשמן שביעית

בדרך אמונה פ"ה משמיטה כתב מרן לאסור הדלקת נר חנוכה משמן שביעית משום דהוי הפסד, ולכאו' י"ל אף שהוי הפסד שרי, כדמוכח מאתרוג שביעית דשרי ליטלו כמבו' בסוכה ל"ט, אף שמבואר בגמ' ל"ה שם, דאתרוג תרומה לא יקח משום שמפסידה, א"כ ה"ה נר חנוכה שרי משום המצוה אף דהוי הפסד

תשובה: אין מפסידו.

וכמו שהשיב מרן בתשו' שהוי פסידא החוזרת עי"ש. ועמש"כ אם מותר נר חנוכה בשמן שביעית בבית רידב"ז פ"ה ה"ט ובס' תורת הארץ פ"ח ס"ק מ"ז ובשו"ת אמרי יושר ח"א ס' ק' ובשו"ת שערי דעה ח"ב ס"ט ובשו"ת לבושי מרדכי תליתאי או"ח ס' נ"ג ובשו"ת מנחת שלמה ח"א ס' מ"ב ובס' תורת השביעית עמ' שע"ט ובס' פסקי תשובה: ח"א ס' צ"ד. ובשו"ת משנת יוסף ח"א ס' כ"ו חי"ב ס' פ"ט. ומש"כ מו"ר מרן הגרב"ד פוברסקי בקובץ מוריה שבט תשע"ה עמ' ק"ג. ובשו"ת שבט הלוי ח"א ס' קפ"ד ובשו"ת קנין תורה ח"ג ס' י"ז או"ב ח"ז סו"ס פ"ג. ובשו"ת מנחת שלמה ח"ג ס' קכ"ח ובס' שלמי תודה חנוכה ס"ח אות ו' ובס' אור ישראל חנוכה פ"ד ס' י"ח ובשו"ת משנת יוסף ח"ו ס' קל"ו ובס' אמונת ישראל ח"א ס' כ"א ח"ב ס"מ. ובס' עוטה אור שביעית ס"י ה"ט. ובשו"ת משנת שלום ח"א קונ' השמיטה ס' י"ג ובס' כל מקדש שביעית מאמר ובספרו מצות נר איש וביתו פ"ז ס"ט ובשו"ת אבן פנה ח"ב ס' ע"ח ובס' פרדס יוסף חנוכה אות תקס"ז ובס' נטעי גבריאל פי"ח ס"ג. וראה מכתבו של מרן בס' הליכות שלמה חנוכה עמ' שס"ב. ובס' אורחות רבינו ח"ב עמ' של"ד ובס' חוט שני שביעית פ"ה ה"ט. ובשו"ת אבן ישראל ח"ט ס' קי"ד ובס' מועדים וזמנים ח"ו ס' צ"ג ובשו"ת מהר"ש ענגל ח"ב יו"ד ס"ד ובס' אמרי שמאי ח"ב בירורי הלכה ס"ח. ובס' אמרי שפר שביעית עמ' ש"י ועיקר קושיא זו להקשות מאתרוג דה"ה נר חנוכה הקשה בשו"ת דגל ראובן להגר"ר כץ זצ"ל ח"ב ס' ל"א או"ג עי"ש. וכן הוכיחו בס' תורת השביעית עמ' שע"ט שפ"א ובס' אמרי שמאי ח"ב מדור בירורי הלכה ס"ח מאתרוג לנר חנוכה עי"ש ועיין מה שהשיב מרן בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' תרל"ד. וע"ע בס' כרם אליעזר שביעית ס' ל' ובס' אמונת איתן שביעית ס"א.

יש לו רק שמן שביעית

מי שאין לו שמן לנר חנוכה אלא שמן שביעית אם ידליק או יבטל המצוה

תשובה: לא ידליק.

וכ"כ בס' תורת הארץ פ"ח ס' מ"ז שלא ידליק. ועמש"כ בשו"ת משנת יוסף חי"ב ס' פ"ט ובס' אמונת ישראל שביעית ח"א ס' ועמש"כ בס' בית דוד הל' שביעית ח"ב פ"ז הערה 19 ובשו"ת משנת שלום ח"א קונ' השמיטה ס' י"ג. ובס' פתחי עולם שבת כ"א ע"א.

להדליק השמש בשמן שביעית

אם מותר להדליק נר השמש משמן שביעית דעיקרו ליהנות ול"ה הפסד

תשובה: לכאו' מותר.

וכ"כ בשו"ת משנת יוסף חי"א סו"ס קי"ג ובס' אורח כהלכה מבעל שבט הקהתי ח"א עמ' תקצ"ח ובס' אמונת ישראל שביעית ח"ב ס' ל"ט ובס' אורות משפט ח"א עמ' שנ"ז. אולם בס' עולת ראיה ס' פ' החמיר בזה. ועמש"כ בס' כרם אליעזר שביעית סו"ס ל"א.

סימן תרע"ה

גוי לנר חנוכה

בשו"ת חסד לאברהם מה"ת ס' פ' חידש דאשה שהדליקה נר שבת ושכחה להדליק נ"ח שתדליק ע"י גוי כמו שמהני גוי לנר שבת כמבו' במג"א ס' רס"ג, אם להלכה מהני גוי לנ"ח בשע"ד.

תשובה: אולי.

ועמש"כ בזה בדע"ת ס' תרע"ג ובשו"ת הר צבי ח"ב עמ' רנ"ח ובשו"ת מטעמי יצחק ס' מ"ז ובשו"ת ציון לנפש חיה ס' ע"ב ובס' פתחי מגדים ס' פ' ובשו"ת ארץ צבי תאומים ס' נ"ג ובס' ראשי בשמים עניני ברכות פ"ד ס"ז, ובס' מאורות נתן חנוכה ס' נ"ט ובכלי חמדה פר' מקץ, ובשו"ת משנת יוסף חי"א ס' קט"ז ובשו"ת רבבות אפרים ח"ז ס' קכ"ז אות ג' ובשו"ת ראש אליהו ח"ב ס' ע"ג ובמקראי קודש חנוכה ס' פ' ובשיעורי מבשר טוב חנוכה ס' ט"ו ובס' אלה דברי הברית ס' י"ט, ובארוכה בס' בית מתתיהו ח"א ס"ו אות י"ט, ובשו"ת ישיב יצחק חל"ג ס"ל ובס' חוט שני שבת ח"ג ס' פ"א הערה ט'.

חינוך קטן להידור

בביהו"ל ס' תרע"ה ס' תרע"ה דא"צ לחנך הקטן כי אם בנר אחד. וצ"ע הא צריך לחנך קטן בהכשר גמור כגדול שמדליק לפי הימים.

תשובה: אם יודע להדליק נר אחד יודע להדליק כולם.

ועמש"כ בקו' זו בדעת תורה למהרש"ם ס' תרע"ז ובס' מנחת פתים ס' תרע"ה ובשו"ת כוכבי יצחק ח"א ס"ז ובתשובות והנהגות ח"ג ס' רי"ט וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"ח ס' ש"צ אות ב', ומש"כ בארוכה בס' בית מתתיהו ח"א ס"י אות ב' ה' ובס' שיח התורה ח"ב עמ' רנ"א תירץ מרן, אולי לא תקנו חנוך רק של חיוב.

חינוך בשמן זית

אם צריך לחנך קטן להדליק בשמן זית שיש בזה הידור.

תשובה: אין צריך.

וכ"כ בשו"ת שבט הקהתי ח"ו ס' רמ"ו, וע"ע מש"כ בשם מרן זצ"ל בס' דרך שיחה ח"א עמ' פ"א, וע"ע בתשובות והנהגות ח"ג ס' רי"ט ובס' גם אני אוד תשו' הגר"מ חליוה ח"י ס' ט"ז.

זמן חינוך קטן

מאימתי יש לחנך קטן בנ"ח, כשיודע להדליק, או כשמבין ענין חנוכה.

תשובה: המנהג כשיודע להדליק.

ועמש"כ בזה בתשובות והנהגות ח"ג ס' רט"ו אות ט"ו ובס' חנוכה פ"ט אות ו', ומש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"י אות י"ד.

קטן אם ימתין

קטן שנעשה בר מצוה בחנוכה אם ימתין להדליק אחר השקיעה שיגדל, או שא"צ להמתין כשנוהגים בשקיעה.

תשובה: א"צ.

וכ"כ בס' חנוכה פי"ג ס' ט"ז בשם מרן הגר"נ קרליץ, ועמש"כ בזה בתשובות והנהגות ח"ב ס' של"ז ובס' שלמי תודה חנוכה עמ' נ' ובס' קובץ מבית לוי תשנ"ז, ובס' מקראי קודש חנוכה ס' י"א אות ג' ובהליכות שלמה חנוכה פט"ז ס' י"ד.

קטן שהגדיל

יש שחידש שקטן שהגדיל בנ"ח אין ממשיך להדליק בברכה.

תשובה: ממשיך.

והגר"ש קלוגר בחכמת שלמה ס' תרע"ז הסתפק בזה, ובשו"ת צפנת פענח החדשות ח"א ס' מ"ו כתב שלא יברך, ועמש"כ בזה בשו"ת יד נתן ח"ג ס' כ"ט ובשו"ת מחנה חיים ח"ג או"ח ס' נ"א, ובשו"ת רבבות אפרים ח"א ס' תמ"ד.

שמן של קטן אם הוקצה

שמן של קטן שהגיע לחינוך אם הוקצה למצוותו.

תשובה: כן.

וכן נקט בשו"ת מנחת שלמה ח"ב ס' נ"ח אות מ"ב עי"ש, וכן הוכיח בשו"ת שבט הקהתי ח"ג ס' ר"ד ועי' בשו"ת מחקרי ארץ ח"ה או"ח ס' קט"ו.

גר בברכת שעשה ניסים לאבותינו

במשנ"ב ס' תרע"ה ס"ק י"ד שגר מדליק ומברך שעשה ניסים לאבותינו וצ"ע שהוי שקר שאומר לאבותינו

תשובה: אברהם אבינו אב לכל המון גוים.

ועיין באליהו רבה ס' תרע"ה. אכן בקיצור שו"ע ס' קל"ט ס' י"ב דגר לא יאמר שעשה ניסים לאבותינו אלא לישראל ומש"כ בס' פרדס יוסף החדש פסח עמ' קל"ד ובס' אור ישראל פ"ב ס"ז. ובס' דברי הניסים עמ' תשנ"ב.

זוג פרודים בנר חנוכה

זוג פרודים שכל אחד נמצא בחדר אחר אם צריכה האשה להדליק נר חנוכה לבד

תשובה: כן.

ובקונ' גם אני אודך ח"ג תשו' ק"מ השיב מרן לענין אם גרים בבית בפ"ע צ"ע עי"ש. ובגליון וישמע משה גליון צ"ג מובא ממרן על זוג פרודים באותו בית שמסתמא יוצאת בהדלקת האיש, ובפ"א אמר שצריכה לשמוע הברכה מהאיש. ועמש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף חי"ג ס' רכ"ו דפשיט"ל שאין הבעל מוציא האשה, ובס' חשוקי חמד נדרים כ' ע"ב פשיט"ל שהבעל מוציא האשה. ועי' בשו"ת שערי יושר ח"ד ס' פ"ו ובס' גם אני אודך תשו' הג"ר יקותיאל ליברמן ס' קי"א ובגליון יתד המאיר כסלו תשע"ו ס' ל"ה ובס' גם אני אודך תשו' הג"ר משה חליוה ח"ד ס' מ"ח או"ב ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ח ס' ל"ח. ובשו"ת בריתי שלום ח"א ס"ה ובס' גם אני אודך מתשובותי ח"א ס"י.

סימן תרע"ו

וצונו על נר חנוכה

בשבת כ"ג פריך היכן וצונו על ברכת נ"ח, ומ"ט לא פריך על כל מצוה דרבנן.

תשובה: חדא נקט וה"ה כולהו.

ועמש"כ בקו' זו בשו"ת מנחת שלמה מה"ת ס' נ"ח, ובקובץ המועדים חנוכה עמ' ע"ו ובס' סוכת חיים חנוכה כ"ג ע"א.

אחד מברך לכולם

להרמ"א שכל אחד מבני הבית מדליק, מ"ט לא נימא שאחד יברך לכולם משום ברוב עם כבסי' רצ"ח.

תשובה: אולי באמת אחד מברך לכולם.

כן עורר בס' בד קודש מועדים עמ' תכ"ו ויעו"ש מש"כ לתרץ. וכתב לי הגר"א שלזינגר מח"ס מצות נר איש

וביתו דהמנהג שכל אחד מברך, כיון שנ״ח הוי חובת גברא שפיר י״ל שכ״א מברך, ועמש״כ בבית מתתיהו ח״א ס״ד אות ח׳.

נשפך השמן

בירך על נ״ח ונשפך השמן קודם שהדליק אם צריך לברך שוב.

תשובה: ספק.

ובקונ׳ גם אני אודך חנוכה שאלה ט״ז השיב מרן שלא יברך עי״ש. ובס׳ מחשבת עם עמ׳ תר״ה השיב מרן זצ״ל ע״ז, נשפך שמן כמו נפסל השופר בין ברכות לתקיעות והביאו אחר צריך לברך כמב׳ ס׳ תקפ״ה סק״ד עי״ש. וכן כתב לדון בס׳ שלמי תודה חנוכה ס׳ כ״ד אות ד׳, ועמש״כ בזה בשו״ת משנת יוסף חי״א ס׳ק״כ, וע״ע בשו״ת דברי שלום יו״ד הערות והנהגות ס׳ י״ג, ומש״כ ע״ד בשו״ת מנחת פרי ח״ה ס׳ י״ז, ובס׳ מצות נר איש וביתו ס״ב ס׳ כ״ד הביא ממרן הגרי״ש אלישיב זצ״ל שיחזור לברך להדליק נ״ח ולא שעשה ניסים, ומש״כ בשם מרן זצ״ל בס׳ תורת המועדים ס׳ תרע״ו ס״ב סק״ה ובס׳ פרדס יוסף חנוכה עמ׳ שס״ט, וע״ע בשו״ת שבט הלוי ח״ט ס׳ נ״ט ובס׳ מנחת אשר חנוכה ס׳ י״ז ובשו״ת מגדנות אליהו ח״ד ס׳ קי״ב ובשו״ת דברי בניהו חכ״ב ס׳ נ׳ ובשו״ת שפתי דעת ח״ג ס׳ נ״ג ובס׳ גם אני אודך תשו׳ הגר״מ חליוה ת״ב ס׳ י״ד ובס׳ אור ישראל פי״ט ס״ז ובשו״ת שביבי אש ח״ד ס׳ ע׳ ובס׳ אורחות חנוכה ס׳ י״ח, ובס׳ שערי ציון ח״א עמ׳ ר״י ומה שכתבתי בס׳ גם אני אודך ח״א ס׳ י״א.

רואה נר חנוכה של ביכנ״ס

הרואה נ״ח של בית הכנסת אם מברך ברכת הרואה.

תשובה: לא.

והסתפק בזה האשל אברהם מבוטשאטש ס׳ תרע״ו וכן בשו״ת מנחת שלמה ח״ב ס׳ נ״א, ועמש״כ בזה בשו״ת קנין תורה ח״ה סו״ס ע״ד ובשו״ת התעררות ח״ג או״ח ס׳ תנ״ז ובס׳ יומין דחנוכה ח״ב ס׳ י״ד ובס׳ שלמי תודה חנוכה ס׳ כ״ה אות ד׳ ובשו״ת מנחת אלעזר ח״ד ס׳ ס״ח ובשו״ת מקדש ישראל חנוכה ס׳ קי״ד, אולם בס׳ המכתם פסחים ק״א להדיא שמברך הרואה בנרות ביהכנ״ס וכן בשו״ת משנת יוסף ח״ז ס׳ קל״ה ועיין בשו״ת אגרות משה ח״א ס׳ ק״צ ומש״כ בבית מתתיהו ח״ב ס׳ י״ב או״ז.

עוד בענין הנ״ל

צ״ע ממש״כ בס׳ המכתם פסחים ק״א שמברך ברואה נ״ח של ביהכנ״ס.

תשובה: אין נוהגין כן.

הרואה בזמן הזה

הצפנת פענח פ"ג מחנוכה ה"ג כתב שבזה"ז ליכא לברכת הרואה אם זהו להלכה.

תשובה: כך נוהגין.

ובשו"ת אז נדברו חי"א ס' ל"ב ובס' מועדים וזמנים ח"ב ס' קמ"ז שגם בזה"ז מברכין, ועמש"כ בס' מצות נר איש וביתו להגר"א שלזינגר ס"ב ס"ג ס"ק י"ט, ובס' משכנות אפרים להגר"א בורדיאנסקי זצ"ל שבת ס' כ"א.

רואה נר חנוכה של קטן

מובא ממרן זצ"ל דהרואה נ"ח שהדליק קטן אין לברך ברכת הרואה, וצ"ע הא להתוס' ברכות מ"ח קטן חייב בחינוך בעצמו, א"כ שפיר מברך, וכן י"ל שיש לו קיום מצוה מה"ת כאינו מצווה ובס' פנינים מבי מדרשא חנוכה סו"ס נ"ז ובס' קרואי מועד חנוכה ס' מ"ב ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב אות י"א.

תשובה: לא מצינו ברכה על מעשה קטן.

ובאשל אברהם מבוטשאטש ס' תרע"ט כתב שאין מברך על נ"ח של קטן, אולם בשו"ת רבבות אפרים ח"ג ס' קמ"ה ח"ד עמ' ת"ה, ובשו"ת מנחת דוד ח"א ס' נ"ט אות ע"ו ובשו"ת ויען דוד או"ח ס' ק' שמברך, ועמש"כ בהך פלוגתא בשו"ת משנת יוסף ח"ז ס' קל"ה ובס' בית מתתיהו ח"א סו"ס י"א ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ח ס"ל.

רואה מרחוק

מי שרואה מרחוק הנרות ואין רואה ממש הנרות אם מברך.

תשובה: מברך.

וכ"כ בס' אהלך באמיתך לבעל הבצל החכמה פל"ט אות ח', אולם בשו"ת עני בן פחמא ס' ל"ב כתב שצריך לראות ממש השמן והפתילות.

רואה נר חנוכה משום חשד

הרואה נ"ח שהודלק משום חשד אם מברך.

תשובה: כמדומה שאין מברכין וצ"ע.

ובשו"ת שיח יצחק ס' של"ה כתב שמברך, וכ"כ בשו"ת משנת יוסף ח"ז ס' קל"ז, ועמש"כ בזה בשו"ת מנחת שלמה ח"ב ס' נ"ח אות מ"ג ובשו"ת עטרת משה ח"ב או"ח ס' רל"ח ובשו"ת שואלין ודורשין ח"ו ס' כ"א ובס' אור ישראל עמ' רמ"ד בשם מרן זצ"ל ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב אות ט'.

עוד בענין הנ"ל

צ"ע מ"ט אין מברך הא הוי נר מצוה, ומה"ט כתב לי מרן שהעוסק בנ"ח משום חשד יש לו פטור דעוסק במצוה וה"ה שיברך כשרואה נ"ח.

תשובה: מצוה דרבנן גם מצוה אבל לא לברכה אחר ברכה.

גדר ברכת הרואה

ברכת הרואה בנ"ח הרי מברכת המצוות או מברכת השבח.

תשובה: לכאו' ברכת השבח.

ובס' בד קודש מועד שבת ס' ל"ח דהוי מברכת המצוות, וכן הביא השדי חמד אסיפ"ד חנוכה ס"ט בשם הבנין שלמה, אולם בס' עמק ברכה בענין הלל על הנס עמ' קכ"ד ובס' נתן פריו פ"ג מחנוכה שהוי מברכת השבח, ועמש"כ בזה בהך פלוגתא, בשו"ת משנת יוסף ח"ז ס' קל"ה ובס' מקראי קודש חנוכה ס' כ"ה, ובקונ' חנוכה ומגילה עמ' כ"ה ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב.

ברכת הרואה בישיבה

ברכת הרואה צריך בעמידה או אפשר בישיבה.

תשובה: אולי.

דאי הוי ברכת השבח אפשר בישיבה כמבו' בפרמ"ג פתיחה להל' ברכות אות י"ח.

רואה נר חנוכה מחשמל

הרואה נ"ח ממנורת חשמל אם מברך ברכת הרואה.

תשובה: אין מברך.

ובשו"ת בית מרדכי ס"ח שמברך, אולם בשו"ת משפטי עוזיאל ח"א או"ח ס' י"ז שאין מברך.

רואה לאחר חצי שעה

הרואה נ"ח לאחר שדלקו חצי שעה אם מברך.

תשובה: לא יברך.

ובגיליון הש"ס שבת כ"א ובשו"ת קנין תורה ח"ז ס' נ"א ובשו"ת שרגא המאיר ח"ה ס' י"ט שמברך וכ"כ בשו"ת קנין תורה ח"ז ס' נ"א ובשו"ת משפטיך ליעקב ס' נ"ו. אולם בשדי חמד חנוכה ס"ט ובשו"ת רעק"א ס' מ"ב ובשו"ת התעררות ח"ג ס' תס"ח שלא יברך, וכן בשו"ת בנין שלמה ח"ב סו"ס ס'. ועמש"כ בהך פלוגתא בשו"ת משנת יוסף ח"ז ס' קל"ה, וע"ע בשו"ת להורות נתן ח"ב ס' נ"ב ובשו"ת באר שרים ח"ב ס' נ"א אות ג' ח"ה ס' ס"ז אות י' ובשו"ת שבט הקהתי ח"ב ס' רל"א ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ח ס' ל' ובשו"ת ויען יוסף או"ח ס' ת"ג ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב אות ח'.

רואה נרות ההידור

אם רואה נרות ההידור ולא נר ראשון אם מברך.

תשובה: גם זה נר חנוכה.

ועמש"כ בזה בשו"ת להורות נתן ח"ב ס' נ"ב ובשו"ת באר שרים ח"ב ס' נ"א ובהליכות שלמה חנוכה פי"ז ובשו"ת עמק ה ח"ו ס' רס"ו ובס' יומין דחנוכה ס' ט"ו ובס' שלמי תודה חנוכה ס' ט"ו אות ד' ומש"כ בבית מתתיהו ח"א ס"י אות ד' בהך פלוגתא ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב אות י"א.

רואה נר חנוכה בשעת סכנה

אם מברך ברכת הרואה כשרואה נ"ח בשעת סכנה שמניחו על שולחנו.

תשובה: כן.

ובס' בד קודש ח"ד ס"י, ומועד א' שבת ס' ל"ח חידש שאין מברך, אולם בשו"ת משנת יוסף ח"ז סו"ס קל"ה כתב דלולי דברי הבד קודש י"ל שמברך עי"ש ובס' קרואי מועד חנוכה ס' י"ט ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב אות י'.

רואה נר חנוכה בליל שבת

אם רואה נ"ח בליל שבת אם מברך ברכת הרואה.

תשובה: מסתבר שמברך.

ובשו"ת פני מבין או"ח ס' רמ"ז כתב שאין מברך והסתפק בזה בס' מכתבי תורה ס' י"ג ובשו"ת אפרקסתא דענייא ח"א ס' קל"ו, אולם בשו"ת שרגא המאיר ח"ה ס' י"ט שמברך, וכ"כ בשו"ת בצל החכמה ח"ד ס' נ"ז ועמש"כ לבאר בשו"ת מנחת פרי ח"ב ס' ס' ובשו"ת קנין תורה ח"ג ס' צ"ז ח"ז סו"ס נ"א ובס' מאורות נתן חנוכה ס' ע"ט ובשו"ת חקי חיים ח"ה ס' ק"כ אות ג' ובשו"ת משנת יוסף ח"ט ס' קע"ב ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב אות ט'.

רואה בפתחי ישראל

ברש"י סוכה מ"ו שברכת הרואה נ"ח קאי ברואה בפתחי ישראל וצ"ע מה בא רש"י לאפוקי.

תשובה: אם אין ידוע אם זה נ"ח, אם פתחי ישראל מסתמא הוא נ"ח.

וכן תירץ הקהילות יעקב למרן הגרב"ד פוברסקי ומובא בבד קודש ח"ד ס"י ומועד א' שבת ס' ל"ח, ויעו"ש באופ"א, ומש"כ מרן זצ"ל בס' מחשבת עם עמ' תרמ"ט.

חובה לראות או כשרואה

מובא ממרן זצ"ל דאין חיוב לראות נ"ח ולברך, וצ"ע ממש"כ המרדכי שבת ס' רס"ז שחייב לראות.

תשובה: מצוה.

כן מובא ממרן זצ"ל בס' שיח התורה ח"א עמ' שי"ט ובס' מחשבת עם עמ' תרמ"ח כתב מרן זצ"ל דלכו"ע אין חובה לראות, וכן נקט הפר"ח ס' תרע"ז ס"ג, וכן נראה ברמב"ן פסחים ז' ע"א.

רואה שמן גזול

הרואה נ"ח ממי שגזל השמן והנרות אם יברך ברכת הרואה.

תשובה: לא.

ועמש"כ בזה בס' כרם אליעזר שבתוך ספר פרדס יוסף חנוכה ס' ל"ו אות י"ב.

קטן שרואה

מובא ממרן זצ"ל דקטן הרואה נ"ח אין מברך, ומ"ט ל"ש בזה חינוך כגדול.

תשובה: אין מבין היטב.

כן פסק מרן בס' ימי הלל והודאה פל"ט הערה 14, אולם באשל אברהם מבוטשאטש מה"ת ס' תרע"ו שמברך, ועמש"כ בדעת מרן בס' חינוך הבנים כהלכתו פרק ק"ז ס"ק ל"ז.

כובע בזמן הדלקת נר חנוכה

אם צריך להדליק נר חנוכה אם כובע וחליפה דווקא או שא"צ להקפיד בזה

תשובה: אין חייב ויש שהקפידו.

ובס' אורחות רבינו ח"ג עמ' ט"ז מובא שהקה"י פעמים הדליק בכובע ופעמים לא עי"ש. ובס' אור ישראל לידידי הגר"י דרדק פי"ד ס"ד הביא ממרן שרק ברכהמ"ז שהיא מה"ת בעי לברך עם כובע עי"ש. וכן ראיתי למו"ר מרן הגרב"ד פוברסקי שפעמים הדליק בכובע ופעמים לא.

מסופק אם ידלק חצי שעה

מי שיש לו שמן בצמצום ואינו יודע אם ידלק חצי שעה, אם יברך ע"ז להדליק נר חנוכה

תשובה: יתכן שלא.

ועמש"כ בס' מועדי קדשך להגר"א שלזינגר ס' כ"א כ"ב. ולכאו' י"ל שיברך דאיכא ס"ס, חדא שמא ידלק חצי שעה ושמא כהסוברים שא"צ שיעור לנר חנוכה. ובס"ס במצוה מברכין כמבו' בשו"ע ס' תפ"ט לענין ס"ס בספירת העומר. ועי' בשו"ת שואלין ודורשין ח"ח ס' מ"ד.

לברך קודם שמדליק חשד

לא בירך כשהדליק נר חנוכה, אם יכול לברך קודם שמדליק נר חנוכה משום חשד

תשובה: לא.

ועמש"כ בזה בס' כרם אליעזר ובשו"ת שבט סופר או"ח ס"ג שמברך ובס' פרדס יוסף חנוכה ס"ה ס"כ.

הגיע קודם עלות השחר

הגיע לביתו בחנוכה עשרים דקות קודם עלות השחר אם ידליק נר חנוכה בברכה

תשובה: יכול.

וכ"כ בשו"ת שבט הלוי ח"ח ס' קנ"ו או"ב. ועמש"כ בשו"ת יעלת חן יו"ד סו"ס נ"ו ובס' בירורי חיים ח"ב עמ' תמ"א ובס' מאי חנוכה ס"ז.

רואה אחר פלגה"מ

הרואה נר חנוכה אחר פלג המנחה אם מברך ברכת הרואה

תשובה: כן.

ועמש"כ בזה בשו"ת קנין תורה ח"ג ס' צ"ח סק"ג. ומה שהשיב מרן בס' שערי ציון ח"א עמ' ר"ט. וע"ע בשו"ת התעררות תשובה: ח"ג ס' תס"ח או"ב ובקונ' גם אני אודך חנוכה אות ל"ז השיב ע"ז מרן יתכן.

רואה נרות ביהכנ"ס

הרואה נר חנוכה שהודלק בבית הכנסת אם מברך

תשובה: צ"ע.

ועי' מה שהשיב מרן במועדי הגר"ח ח"א תשו' תרמ"ח ובמראי מקומות שם. ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב אות ז' בארוכה.

בירך הרואה ונזדמן לו נרות

בירך ברכת הרואה ונזדמן לו נרות אם יברך להדליק

תשובה: יברך.

רואה נר חנוכה משמן שביעית

הרואה נר חנוכה שהודלק משמן שביעית אם יברך ע"ז ברכת הרואה

תשובה: לא.

ודעת מרן דאין לברך על שמן שביעית. וכמבו' בתשו' שאף בשעת הדחק. ובס' מועדי הגר"ח תשו' תרס"ד השיב מרן דאין לברך הרואה בשמן גזול, וא"כ ה"ה בשמן שביעית שהוי מצעה"ב. ועמש"כ בנידון זה בס' כרם אליעזר שביעית ס' ל"א אות י"ד.

ברכת הרואה על נר שהדליק אונן

אם יכול לברך ברכת הרואה על נר שהדליק אונן

תשובה: ברכה לבטלה.

ועמש"כ בזה בס' חשוקי חמד חנוכה ס' קי"ד. ולכאו' למש"כ הפרמ"ג ס' תר"ע דאונן חייב בנר חנוכה א"כ שפיר אפשר לברך. ועי' מה שהשיב מרן בביאור דעת הפרמ"ג בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' תקפ"ו. ומש"כ בארוכה בס' בית מתתיהו ח"א ס"א אות ל"א.

הרואה נר חנוכה אם צ"ל הנרות הללו

מי שאין לו נר חנוכה ורואה נר חנוכה דמברך אם צ"ל הנרות הללו קודש הם

תשובה: לא.

ועמש"כ בזה בס' דברי הניסים עמ' תקי"ח ובס' הליכות יוסף חנוכה עמ' תמ"ג.

הרואה מברך ללא מעשה

איך הרואה מברך על נר חנוכה שרואה למש"כ בשו"ת הרשב"א ח"א ס' י"ח דאין מברכין על מצוה ללא מעשה

תשובה: מעשה של המדליק.

ולכאו' י"ל ע"פ מה שהשיב מרן בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' תרנ"ה שברכת הרואה הוי מברכת השבח עי"ש. א"כ בברכת השבח מברך אף ללא מעשה. וכמש"כ הקהילות יעקב ברכות ס' כ"ב עי"ש וכ"כ בס' מכתב ישראל ח"ב עמ' ר"ד. וכן כתבנו לתרץ הך קו' בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב סוף אות ג'.

יצא מוציא בברכת הרואה

בברכת הרואה אם אמרי' אע"פ שיצא מוציא לברך שוב אף אחר שבירך מדין ערבות

תשובה: כשאין בקי.

ולכאו' ה"ז תליא בגדר ברכת הרואה למש"כ בס' בד קודש מועד א' שבת ס' ל"ח שהוי מברכת המצוות. וכ"כ בשו"ת בנין שלמה ח"ב ס' ס' שפיר י"ל אע"פ שיצא מוציא. אולם למש"כ העמק ברכה עמ' קכ"ד שהוי מברכת השבח ל"ש ערבות. והארכנו בחקירה זו בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב. ולענין יצא מוציא בברכת האילנות השיב מרן של"מ עי"ש. ולענין ברכת הלבנה השיב מרן של"מ עי"ש.

שח בין נר ראשון לשני

הדליק נר אחד של חנוכה ושח קודם נר שני אם צריך לחזור ולברך

תשובה: לא מסתבר.

אולם הפרמ"ג ס' תרע"א סק"א ובס' ראש יוסף שבת כ"ג ע"א דראוי

לברך שנית. ובס' יומין דחנוכה ס' ל"ג מסיק שלא יברך. ועמש"כ בזה בשו"ת מנחת יצחק ח"ד ס' קט"ו ובשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ה ס' נ"ב ובס' מצוות נר איש וביתו פ"ב ס' י"ב ובס' אור ישראל לידידי הגר"י דרדק פט"ו ס"ד.

איש"ר בין נר ראשון לשני

אם הדליק נר ראשון של חנוכה ושמע קדיש אם יענה לאיש"ר בין נר ראשון לשני

תשובה: יענה.

וכ"כ בס' אורחות חנוכה פ"ה ס' כ"ו.

סימן תרע"ז

חתן יום חופתו

חתן יום חופתו היכן ידליק בבית ההורים, או במקום שיגור באותו הלילה.

תשובה: ידליק בבית ההורים.

ועמש"כ בזה בהליכות שלמה פי"ד ס' י"ד ובתשובות והנהגות ח"ג ס' רט"ו אות י' ובשו"ת חקי חיים ח"ד ס' קל"ו ובשו"ת שבט הלוי ח"ח ס' קנ"ח ובס' חוט שני חנוכה, ובשו"ת משנת יוסף חי"א ס' קכ"ג אות ג' ובשו"ת מקדש ישראל נישואין ס' קס"ג.

בחורים מבני ספרד בהדלקה בישיבה

בחורים ספרדים הנוהגים כהשו"ע שרק בעל הבית מדליק ונמצאים בישיבה אם צריכים להדליק שם

תשובה:

כן.

ובס' מעשה איש ח"ד עמ' קל"א מובא ממרן בשם החזו"א שבחורים הלומדים בישיבה חייבים להדליק מדינא אף אם הולכים אחר הכרעת השו"ע. ועמש"כ בזה בשו"ת אז נדברו ח"ג ס' נ"ג ובס' שבות יצחק דיני שבת ס' ט"ז ה"ב חנוכה פ"ו. וכ"פ בעל שבט הלוי בס' נר איש וביתו ס"ח ס' י"ט ומרן הגר"נ קרליץ בקונ' פסקי הלכות להגרי"א דינר. ועי' בתשו' והנהגות ח"ד ס' קס"ט ובס' הליכות שלמה חנוכה פי"ד ס' י"ב ובס' חובת הדר עמ' ק"ו ועמש"כ בס' אור לציון ח"ד פמ"ז ס"א ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ז ס"ח ובס' שיעורי חנוכה ס' י"ד. ובשו"ת מחקרי ארץ ח"ב ס' פ"ח ובס' נר ציון חנוכה ובשו"ת אדרת תפארת ח"ב ס' ל"א ובס' בינה ודעת מועדים ס"ג ובשו"ת ברית אברהם ח"ג סו"ס כ'. ועמש"כ בארוכה בס' אורחות חנוכה ס"ב ובס' בתורתו חנוכה עמ' נ"ה חופה וקידושין ח"א עמ' קנ"ז ובס' שושנת העמקים חופה וקידושין ח"א עמ' קל"ט ובס' דברי שמואל מועדים ס' י"ד ובס' מצות נר

איש וביתו פ״ה ס״י ובשו״ת ברכת יהודה ח״ה ס׳ ס״ו ח״ו ס׳ ל׳.

סימן תרע״ח

אין לו נר חנוכה ונר שבת

בערב שבת כשאין לו נ״ח ונר שבת, אם ימכור כסותו לנ״ח, דגם שימכר נ״ח נר שבת עדיף.

תשובה: ימכור לשניהם.

והסתפק בזה הגרי״ש כהנמן זצ״ל גאב״ד פוניבז׳, והו״ד בקובץ שיעורים וחידו״ת מחידושיו עמ׳ ע׳ וכבר דן בזה בשו״ת שפת הים, או״ח ס״ח ועמש״כ בזה בתשובות והנהגות ח״ה ס׳ רכ״ג אות ז׳ ובשו״ת משנת יוסף ח״י ס׳ קכ״ז ובס׳ שלמי תודה חנוכה ס׳ כ״ז או״ב, ובהליכות שלמה חנוכה פי״ג אורחות הלכה הערה 35 ובישורון חי״ח עמ׳ תרע״ח ובס׳ שערי אושר ח״ג ס׳ צ״ו.

נר חנוכה ונר שבת בבחור

הרמב״ם ספ״ד מחנוכה נר ביתו ונ״ח, נר ביתו עדיף משום שלום ביתו זהו אשתו, א״כ ברווק נ״ח עדיף.

תשובה: לא פלוג רבנן.

ועמש״כ בזה בשו״ת אז נדברו ח״ה ס״א ובס׳ משנת יעקב פ״ד מחנוכה ובשו״ת פני מבין או״ח ס׳ מ״ד ובשו״ת משנת יוסף חי״א ס׳ קכ״ב ובשו״ת שואלין ודורשין ח״ו ס״ז ובס׳ מנחת אליהו ח״ב ס׳ י״ב ובס׳ מאורות נתן חנוכה ס׳ ע״ב ובס׳ שלמי תודה חנוכה ס׳ כ״ז ובס׳ נתן פריו ס׳ תרע״א.

כשיש אור חשמל

כשיש לו אור חשמל בבית אם גם בהכי אמרי׳ נר ביתו עדיף משום שלום ביתו.

תשובה: לא פלוג.

אולם בשו״ת אגרות משה ח״ה ס״כ אות ל׳ ובשו״ת שבט הקהתי ח״ה ס׳ קי״ד ובשו״ת רבבות אפרים ח״ד ס׳ קס״ג אות ט״ו, דעדיף נ״ח, וע״ע בשו״ת להורות נתן חי״א ס׳ י״ז ובתשובות והנהגות ח״ג ס׳ רט״ו אות כ״א ובס׳ הליכות אבן ישראל ח״ב פמ״ו ס״א.

חבילות בנר חנוכה ונר שבת

כשאין לו נרות אלא נר אחד לשבת ונ״ח אם ידליק אחד ויכוון לנ״ח ולנר שבת דהוי חבילות.

תשובה: לא.

ועמש״כ בזה אם הוי חבילות בשו״ת מאור החיים ח״א ס׳ כ״ח ובהליכות שלמה חנוכה פי״ג ס״ט וע״ע בבית מתתיהו ח״א ס״ב אות ל״ב.

סימן תרע"ט

נר שבת ואח"כ נר חנוכה

בשו"ע ס' תרע"ט מדליקין נ"ח ואח"כ נר שבת, אם זה אירי באיש שמדליק לבד דאם ידליק נ"ש קודם כבר קיבל השבת, וא"כ באשה שמדליקה נ"ש יכולה להדליק קודם נ"ש ואח"כ הבעל ידליק נ"ח.

תשובה: יתכן.

ועמש"כ בשו"ת מגדנות אליהו ח"ד ס' ק"כ ובס' היכל הוראה ח"ב הוראה ק"א.

סימן תרפ"א

נוהג כר"ת והדליק נר חנוכה

הנוהג כר"ת בצאת השבת לחומרא והדליק נר חנוכה כעיקר הדין, אם אח"כ יכול לעשות מלאכות אחר שהדליק נר חנוכה או שעדיין יחמיר

תשובה: יחמיר.

ולא מצאתי דוגמא בזה אלא מש"כ בס' עמק ברכה עמ' ס"ו בדין תוספת שבת שיכול לפרוש ממקצת מלאכות והוי תוספת. והארכנו בזה בס' בית מתתיהו ח"א ס' י"ב אות י' עי"ש. א"כ ה"ה י"ל במוצ"ש אף שהדליק נר חנוכה שייך לחלק המלאכות ולהמשיך בהנהגת שבת וצ"ע.

סימן תרפ"ב

הזכרת חנוכה במעין שלוש

במשנ"ב ס' תרפ"ב סק"ב שבברכת מעין שלוש אין מזכיר חנוכה ופורים ומ"ט אין מזכירין

תשובה: שהוא דרבנן.

וכ"כ לתרץ בדברי חמודות פרק כיצד מברכין ס"ק קל"ה. ועמש"כ בזה בנימוקי או"ח ס' תרפ"ב ובביאור הגר"א או"ח ס' ר"ח ס' י"ב ובלבוש שם ובאליהו רבה ס' תרפ"ב ובשו"ת מנחת עני ס"ב ועי' בארוכה בס' פרדס יוסף החדש פורים ופרדס יוסף החדש חנוכה עמ' תפ"ט ובס' ברכת אברהם שבת כ"ד ע"א ובשו"ת רבבות אפרים ח"ו ס' שנ"ט ובס' מועדים וזמנים ח"ח ס' קמ"ח ובשו"ת בית אב ס"ב ובס' פנינים מבי מדרשא חנוכה ס' צ"ה ובס' תולדות זאב שבת כ"ד ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ט ס' ל"ג ובס' שלמי תודה חנוכה ס' כ"ט ובס' בנתיבות ההלכה חנוכה ל"ג עמ' תש"ב ובס' דברי הניסים עמ' תרצ"ט ובשו"ת ויען אברהם או"ח ס' נ' הביא שיש להזכיר במעין שלוש חנוכה עי"ש. וע"ע בשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"א ס' צ"ב ובשו"ת משנת יוסף ח"ו ס' קל"ז. וכן השיב מרן בקונ' גם אני אודך חנוכה תשו' כ"ו. ועמש"כ מרן בס' טעמא דקרא לחנוכה.

על הניסים בברכהמ"ז בפורים

בגמ' שבת כ"ד הסתפקו אם מזכיר על הניסים בחנוכה בברכהמ"ז, ומ"ט לא הסתפקו בפורים

תשובה: ראשון נקט.

ועמש"כ בזה החת"ס בס' תורת משה פר' מקץ ובס' החיים להגר"ש קלוגר ס' תרפ"ב ובשו"ת רבבות אפרים ח"ב עמ' שכ"ה ובס' ברכת אברהם שבת כ"ד ובס' דברי הניסים פי"ח ס' י"א ובשו"ת בנין שלמה ס' נר חנוכה ובס' בין המשפתיים שבת ס' כ"ו ובס' ברכת שמים שבת כ"ד.

יאמר עה"נ בתפילה יפסיד מגילה או בר"כ

אם יאמר על הניסים בתפילה יפסיד מגילה, או לישא כפיו כשהוא כהן, אם יאמר עה"נ

תשובה: אולי.

ובשו"ת משנת יוסף חי"ג ס' כ"ד כתב לדון דעוסק במצוה פטור מהמצוה. ועמש"כ בשו"ת מתנת משה ס"ו ובס' דברי הניסים עמ' תתקפ"ט.

סימן תרפ"ג

וצונו על הלל

ברמב"ם פ"ג מחנוכה ה"ה אומר וצונו על ההלל אע"פ שהיא מד"ס, וצ"ע שבגמ' שבת כ"ג, פריך היכן וצונו על נר חנוכה ולא על הלל

תשובה: הרי מתרץ.

כן הקשו ע"ד הרמב"ם הגר"ש קלוגר בס' החיים ס' תרפ"ג ובשו"ת שנות חיים ס' רס"ו ובס' נתן פריו חנוכה פ"ג ה"ה. ועמש"כ לתרץ בס' קובץ המועדים חנוכה עמ' קצ"ז. ואמנם הרמב"ם פי"א מברכות ה"ג כתב גם על נר חנוכה היכן וצונו עי"ש. ואולי כוונתו בהלל דל"ש וצונו שהוא מברכת השבח וצ"ע. ועי' מה שהשיב מרן בס' מועדי הגר"ח ח"א תשו' תרמ"ה.

הגאון רבי ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל
מח"ס אבני ישפה

טעם שלא אומרים בנר חרס של חנוכה משומש שזה הדרו

ל' מרחשון תשס"ג

לכבוד הרב **גמליאל ב"ר אלחנן י.ד. הכהן רבינוביץ** שליט"א.
אחדשה"ט,

את מכתבך קבלתי וכעת התפניתי לענות לך. אשר שאלת על דברי השו"ע סי' תרע"ג סע' ג' בענין נר של חרס שהדליק בו לילה אחת שנעשה ישן ואין מדליקין בו לילה אחרת. ושאלת מדברי החתם סופר על סוכה ל"ו א' שהנימורים שנעשו באתרוג נעשו ממשמוש האתרוג בשעת המצוה וזה הודו והדרו, ודמי לשיירי מצוה ושיורי טהרה ע"כ. ואם כן למה לא נאמר גם לענין נר חנוכה של חרס שזהו הודו והדרו.

וחשבתי ליישב שהשו"ע כתב הלכה זו דוקא בנר של חרס של חנוכה ולא בכלי אחר שמשתמשים בו לנר של חנוכה אף שודאי גם כלי אחר נעשה שחור מן הפחם של הנר בדיוק כמו שנעשה הנר של חרס. אבל ההסבר נראה שחרס הוא שונה וכדברי הגמ' שבת ט"ז א' שבירתן מטהרתן, וגם מיטמא מאוירו. והענין הוא שחרס אין לו שווי כלל, וכל השווי שלו הוא שהוא מכיל דבר מה ולכן הוא מטמא מאוירו. וגם אין לו טהרה במקוה כי אין לו שם כלי כלל ואין אפשרות אלא לשבור אותו כדי לטהרו.

ולכן בכלי כזה גרוע שאדם מדליק בו נר חנוכה, כיון שהדליק בו פעם אחת לא שייך להשתמש בו שנית, כיון שהוא תרתי לגריעותא, והיינו גם כלי גרוע וגם כלי מלוכלך. ועוד שבאתרוג או בשיורי טהרה, אין שום חסרון אחר ובאתרוג שפיר אמרינן שזה הדרו והודו כיון שאינו מאוס וכל הכיעור שלו נוצר מן המצוה שנעשתה בו, משאכ"ו כלי חרס יש לו כעור עצמי וע"י ההדלקה הוא נמאס.

ואסיים בברכה נאמנה לך ולכל בני ביתך,
ידידך עוז,
ישראל פסח פיינהנדלר

שו"ת בהלכות חנוכה

נר ב' חנוכה, כ"ו כסלו תשס"ד

נשאלתי כמה שאלות היכן להניח נרות חנוכה, ורשמתי מה שנראה לענ"ד.

ענף א: הנחת נרות חנוכה בפתח החצר בלי המשקוף העליון

נשאלתי אם מדליקים בפתח החצר כאשר הפתח לחצר אין לו משקוף עליון כי שמא אין זה הפתח שאמרו חז"ל שיש לשים שם נרות חנוכה.

כבר כתב הרמב"ם פ"ו מזוזה הלכה א' שאחד התנאים להיות חייב במזוזה הוא שתהיינה לו שתי מזוזות ויהיה לו משקוף ע"כ. ואם כן משמע שכמו שלענין מזוזה אינו נחשב פתח להתחייב במזוזה בלי משקוף, א"כ ה"ה שאינו נחשב פתח להניח שם נרות חנוכה, שהרי ל' הגמ' שבת כ"ב א' הוא נר חנוכה מצוה להניח בטפח הסמוכה לפתח, ומוכח שצריך שם פתח.

ונראה להוכיח הלכה זו מל' השו"ע סי' תרע"א סע' ז' שכתב וז"ל: מצוה להניחו בטפח הסמוך לפתח משמאל כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ואם אין מזוזה בפתח מניחו מימין עכ"ל. וקשה איך יתכן שאין מזוזה בפתחו, וכי אנחנו עוסקים ברשעים שמזלזלים במצות מזוזה. אלא ודאי כוונת השו"ע היא באופן שאין חיוב מזוזה וכגון שאין משקוף עליון, וקמ"ל שאף שאין חיוב מזוזה עדיין יש חיוב של נרות חנוכה.

ובאור הענין הוא משום שנרות חנוכה אינו תלוי בשם פתח של מזוזה, אלא העיקר שיהיה שם כניסה וניכר הדבר שמכאן נכנסים. ולכן גם אם אין משקוף עליו עדיין הוא נחשב פתח לענין מצות נרות חנוכה. וכן נראה לדינא.

ענף ב: מחיצות לחצר שאינן גבוהות עשרה טפחים לענין נרות חנוכה

גם נשאלתי שפעמים החצר אין לו מחיצות גבוהות וגובה המחיצות הן פחות מעשרה טפחים, אם יש חיוב נרות חנוכה באופן כזה שאין שם מחיצה או פתח בפחות מעשרה, שהרי שמא די במה שהוא ניכר הדבר שהוא כניסה לחצר אף שאין בו שעור לענין מזוזה או טלטול בשבת ברשות היחיד, כי שמא לענין נרות חנוכה יש גדרים אחרים.

וכיון שלא מצאתי לענין זה והוא ספק אצלי, נראה שיש להחמיר ולא להניח הנרות חנוכה בפתח שאין מחיצות גבוהות עשרה מסביב לחצר, אלא יניח במקום שיש ודאי חיוב, והיינו בפתח הבית. ודבר זה מצוי מאד בענין חדרי מדרגות שאין להם כלל כניסה רק

מתחילים ישר עם המדרגות, שאין להניח שם הנרות חנוכה.

ענף ג: להניח נרות חנוכה רחוקות טפח מן הפתח

וכמה פעמים נשאלתי איך ינהגו משפחות גדולות או בחורי ישיבה שיש להם אנשים רבים שמדליקים נרות חנוכה, כי שמא באופן כזה אין צורך להדליק בטפח הסמוך לפתח כיון שאין מקום עבור כולם להדליק במקום הזה.

והנה לשון הגמ׳ שבת שם הוא מצוה להניחו בטפח הסמוך לפתח, והטעם כתב רש״י ד״ה מצוה וז״ל: בחצר או ברה״ר בטפח הסמוך לפתח שאם ירחיקנו להלן מן הפתח אינו ניכר שבעה״ב הניחו שם עכ״ל. ומשמע שאין הדבר מעכב, כי אם היה מעכב היה צריך לכתוב לשון חובה או חייבים או עכ״פ לשון מניחים נר חנוכה בטפח הסמוך לפתח. אבל כיון שחז״ל נקטו לשון ״מצוה״, א״כ מוכח שאין הדבר בגדר חובה אלא בגדר לכתחילה.

ודין זה הוא גם לענין פתח החצר וכמ״ש רש״י הנ״ל וכן המ״ב סי׳ תרע״א ס״ק ל״ב. והרי כאשר לא יקפיד על הטפח הסמוך לפתח לענין פתח החצר, יהיו נרות חנוכה לאורך הקירות של החצר כי לא יהיו סמוכים לפתח. והרי באופן הזה הם ממש יהיו ברחוב שהרי המחיצות של החצר הולכות לאורך הרחוב, ובכל אופן יוצאים ידי חובת נרות חנוכה כי הוא רק דין לכתחילה. ואיך יוצאים באופן כזה שהנרות ברחוב.

וצ״ל שכיון שהם מונחים לאורך הגדר וסמוכים לגדר, מוכח שהם שייכים לבעל החצר, כי למי הם שייכים אם לא לבעל חצר. ואם כן אף שאין הדבר נכון להניח לכתחילה רחוק טפח מן הפתח של החצר, אבל כיון שיודעים בני אדם למי שייכים הנרות, אין קפידא בדיעבד בקיום המצוה.

לכן לדינא אף שהרחיק את הנרות חנוכה מן הפתח של הבית או של החצר, נראה לי לחלק אם הנרות מחוץ לחצר או בתוך החצר, שאם הוא בתוך החצר יצא בדיעבד בכל מקום שיניח. אבל בנרות שהם מחוץ לחצר כל שהנרות הם בתוך טפח של מחיצות הבית או מחיצות החצר יצא ידי חובה בדיעבד אבל רחוקות מן המחיצות טפח לא יצא, והמצוה היא להניח הנרות בתוך טפח של הפתח.

ענף ד: אם מועיל שרשרת של חנוכיות לענין המצוה להניח בטפח הסמוך לפתח בחנוכה

ואם יש שרשרת של חנוכיות אחת אחר השניה וכולם בתוך טפח אחת של השניה, נראה שמועיל לעשות כן גם לכתחילה כיון שכך הכל נחשב כמו שהם בטפח הסמוך לפתח.

וטעם הדבר הוא משום שהכל נחשב כמו דבר אחד מדין לבוד שהרי כולם לא מתרחקים אחד מן השני יותר מג׳ טפחים אחד מן השני, וכלל בידינו שכל פחות מג׳ טפחים נחשבים כמו סתום וכאילו שאין ביניהם שום הפרש כלל.

ואם תאמר למה אמרו שנרות חנוכה מצוה להניחם בטפח הסמוך לפתח, ולמה לא אמרו שמצוה להניחם בתוך ג׳ סמוך לפתח וממילא יהיה כאן הדין של לבוד ודי בזה. ומסתבר שחז״ל רצו שיהיה יותר ניכר הדבר ובתוך טפח עוד יותר ניכר ששייכים הנרות לבית הזה או החצר הזה, אבל כיון שאמרו מצוה הרי אין הדבר מעכב.

ויותר נראה שלענין חנוכה לא נאמר השעור של לבוד רק יש שעור אחר של טפח, ולבוד שייך בדיני מחיצות ופה יש דיני היכר וכמו שכתב רש״י הנ״ל, וכמו שאמרו שמצוה להניח נרות חנוכה בטפח הסמוך לפתח. ונמצא שאם הוא עושה שרשרת של חנוכיות הוא צריך להניח כל חנוכיה בתוך טפח של חברתה שנמצאת על ידה. ואם עושה כן הרי כולם נחשבים בתוך הטפח הסמוך לפתח כי הכל נחשבים כמו דבר אחד.

ענף ה: להניח נרות חנוכה בחוץ על המרפסת הבית

יש בני אדם שגרים בקומות הבנין, ואין הפתח שלהם ניכר לבני רשות הרבים, וראיתי שהם מניחים הנרות חנוכה במרפסת על גבי כסא או על גבי המעקה של המרפסת. ויש לעיין אם נכון לעשות כן.

ומצאנו בחז״ל שהזכירו לשים נרות חנוכה או בפתח או בחלון, ובשעת הסכנה התירו על שולחנו. ומוכח מדברי חז״ל שצריך מקום מסוים כמו הפתח או החלון, שהוא מקום מסוים שניכרים בו הנרות. אבל כאשר האדם מניח הנרות במרפסת הרי זה כמניח אותם על שולחנו שהרי הוא אינו ניכר שהוא לצורך מצוה כיון שאינו מקום מסוים.

ושמא יש לדחות שהזכירו חלון מכיון שלא היו להם מרפסות, וכדי שהנרות יהיו ניכרין לבני רשות הרבים חייבין להניח אותם בחלון שהרי בלי זה לא יהיה היכר לבני רשות הרבים. אבל המניח במרפסת ניכר היטב לבני רשות הרבים שהוא הדליק, וממילא עוד עדיף מחלון כיון שיותר אנשים רואים הנרות של המרפסת מן החלון.

אבל נראה לי שקשה לומר שמקום המרפסת הוא מקום לכתחילה שהרי חז״ל רק הזכירו מקום מסוים ולא אמרו שיש מצוה לפרסם לכמה שיותר בני אדם, ואין לקרוא למרפסת מקום מסוים כלל וכלל. והמרפסת הוא ממש

כמו להניח הנרות חנוכה על גבי שולחן באמצע החצר שלו, שהרי גם זה מקום שכולם לראות כיון שהוא מקום פתוח, אבל אסור לעשות כן כי חז"ל אמרו לשים בפתח או בחלון.

ולמעשה נראה לי שאלה שמניחים את הנרות חנוכה במרפסת, בכל צורה שיניחו אותם שם, כיון שלא מניחים אותם לא בחלון ולא בדלת, הם עושים שלא כדין. אבל בדיעבד נראה שיצאו ידי חובה שלא גרע ממי שמניח על שולחנו שיצא.

ענף ו: תולה נרות חנוכה מחוץ לחלון או מחוץ למרפסת

לפי מה שבארנו לעיל יש ללמוד שגם אינו נכון מה שכמה אנשים תולים כלוב עם נרות חנוכה שיתלה מן החלון או שיתלה מן המרפסת, שהרי גם כאן אינו מקום מסוים ואין כאן לא פתח ולא חלון אלא הנרות הם לגמרי בחוץ תלויים. ודינו שרק בדיעבד יצא ידי חובה.

ענף ז: להניח הנרות חנוכה בפתח שנפתח למרפסת

גם נשאלתי אם מותר להניח נרות חנוכה בפתח של המרפסת, שהרי בהרבה בתים יש חלון גדול שהוא משמש גם כדלת הזזה והוא נפתח למרפסת. ויש לעיין שמא מותר להניח נרות חנוכה שם כיון שהוא פתח.

והשבתי שאם חז"ל אמרו פתח הבית או פתח החצר, הרי הענין שהוא מקום שעוברים ושבים שם, אבל הפתח של המרפסת הוא כמו כל פתח שבתוך הבית שאינו מועיל לענין של נרות חנוכה, כי רק פתח הכניסה לבית או פתח החצר מועיל. והפתח למרפסת אין לו שום ענין לנרות חנוכה. רק בדיעבד יצא וכמו שכתבנו לעיל.

הגאון רבי אשר חנניה זצ"ל
מח"ס שערי יושר

במי שיש לו חדר בביתו כעין ביהכ"נ ומדליקין שם נרות חנוכה, האם יכול להדליק לבני ביתו במקום אחר בביתו עם ברכה

שאלה

נשאלה שאלה בביהמ"ד בזקן מבני ספרד שקשה לו ללכת לביהכנ"ס להתפלל, ועשה חדר א' מביתו כביהכנ"ס להתפלל בו שלש תפילות במנין, והניח בו ס"ת, ובחנוכה מדליקין שם נרות חנוכה בין מנחה לערבית עם ברכה, כמנהג שנהגו להדליק בביהכנ"ס, ונפשו בשאלה האם כשמדליק אח"כ לבני ביתו ידליק שוב עם ברכה, כיון שהחיוב הדלקה בביהכנ"ס, והחיוב הדלקה בביתו הם שני חיובים שונים, או שכיון ששני ההדלקות הם בביתו, אין לברך על ההדלקה השניה שמדליק בביתו.

תשובה

א) נר' לענ"ד לפמש"כ בעוניי בשו"ת שערי יושר ח"ב (סי' ע"ט) שלדעת השו"ע חז"ל תיקנו בבית א' רק חיוב הדלקה א', ולעולם לא תיקנו שני חיובי הדלקה בבית א', ולכן אכסנאי שלא מדליקין עליו בביתו, אע"פ שחייב בהדלקת נר חנוכה, ולכן צריך להשתתף בפרוטה, לא יכול לכוון שאינו רוצה לצאת בהדלקת בעה"ב, ולהדליק בפני עצמו בבית בעה"ב עם ברכה. ואפי' אם אירע שכיוון שלא לצאת י"ח בהדלקה של בעה"ב מאיזה סיבה שהיא, לא יכול להדליק בפני עצמו עם ברכה בבית בעה"ב עיי"ש. לפ"ז גם בני"ד לא נוצר שני חיובי הדלקה בבית א', אלא יש עליו רק חיוב הדלקה א', וא"כ בהדלקה שמדליק בין מנחה לערבית בחדר שעשאו כעין ביהכ"נ להתפלל בו במנין, יוצא בזה ידי חובת הדלקה שצריך להדליק בביתו, ואף שרוצה אח"כ להדליק במקום אחר לבני ביתו, ידליק שם בלי ברכה, כיון שכבר יצא י"ח הדלקה שהדליקו בחדר שעשאו כביהכ"נ.

וגדולה מזו כתב בס' הליכות שלמה ח"ב (פי"ד סעיף י"ג) שבחור ישיבה המדליק נרות חנוכה בביהמ"ד שבישיבה, יוצא בזה ידי חובת הדלקה שצריך להדליק בחדרו, ולא יכול להדליק בחדרו עם ברכה, דכיון שכל מקום שבבנין הישיבה שרשאי להשתמש בו כשר להדלקתו, יצא י"ח בהדלקה שהדליק בביהמ"ד של הישיבה

עכתו"ד עיי"ש, לפ"ז נר' דכ"ש בני"ד שחדר זה, הוא חדר מחדרי ביתו לכל דבר, רק שנזהר שלא לעשות בו תשמיש שאסור לעשות בחדר שיש בו ס"ת, פשוט שהוא כשר להדלקת נרות חנוכה שבביתו, וודאי שיוצא י"ח הדלקה שצריך להדליק בביתו, בהדלקה שמדליקין באותו חדר בין מנחה לערבית. ואפי' אם א' משאר המתפללים מברך ומדליק את הנרות, בחדר שיחד בביתו כביהכ"נ לתפילה בציבור, בכל זאת כיון שזה בחדר שבתוך ביתו, ובדרך כלל מדליקין בשמן של בעה"ב, נר' דחשיב כשלוחו של בעה"ב, והבעה"ב ובני ביתו יוצאים י"ח נרות חנוכה בהדלקה שמדליקין שם, ולא יכולים לחזור ולהדליק באותו בית עם ברכה, בפרט לפמשנ"ל שבבית א' לא נוצר שני חיובים.

ב) אלא שנר' דלכתחילה עדיף שבעה"ב ידליק בחדר שעשאו לתפילות במנין כעין ביהכ"נ, ויכוון בברכות לפטור גם את ההדלקה השניה שרוצה להדליק בביתו במקום אחר בשביל בני ביתו, ומיד כשגמר להדליק בחדר שעשאו כעין ביהכ"נ, ילך וידליק במקום השני שמדליק בשביל בני ביתו, על סמך הברכות שבירך על ההדלקה הראשונה, ואע"פ שההדלקה שמדליק בחדר שעשאו כעין ביהכ"נ הוא בין מנחה לערבית בבין השמשות, וההדלקה שצריך להדליק בביתו לכתחילה צריך להדליק בצאת הכוכבים, לבני ספרד הנוהגים כדעת השו"ע (בסי' תרע"ב ס"א), עכ"פ בני"ד שא"א בענין אחר, דההדלקה שמדליק בחדרו שעשאו כעין ביהכ"נ, צריך להדליק בין מנחה לערבית, ואם לא ידליק מיד גם במקום השני שמדליק לבני ביתו יפסיד את הברכות על ההדלקה השניה שמדליק לבני ביתו, הו"ל כדיעבד ושפיר דמי לעשות כן, וכ"ש לדעת המשנ"ב בביה"ל (ר"ס תרע"ב) שהאריך להוכיח שלכתחילה צריך להדליק בביהש"מ, ודאי שבני"ד שפיר דמי להדליק בביהש"מ.

אלא שאפשר דזהו דוקא כשההדלקה שמדליק בחדר שעשאו כעין ביהכ"נ הוא בחלון הפונה לרה"ר, דיש אומרים שאחרי שהתירו להדליק בפנים מפני הסכנה, גם כשיכול להדליק בחוץ, הדלקה בחלון ביתו הפונה לרה"ר, חשיב למקום הדלקה לכתחילה, כמו הדלקה בפתח ביתו הפונה לרה"ר, ואע"פ שדעת מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א דאף בימינו לא יוצאים י"ח הדלקה בהדלקה שמדליק בחלון הפונה לרה"ר, אלא בהדלקה שבפתח ביתו, ובשו"ת שערי יושר ח"ב (סי' ע"ה) העלתי בעוניי דחלון הפונה לרה"ר אינו נחשב למקום ההדלקה לכתחילה, עכ"פ

כיון די״א דחשיב למקום הדלקה לכתחילה, וגם מדין חיוב הדלקה דביהכ״נ הוי מקום הדלקה, לכן ידליק בחדר שעשאו כעין ביהכנ״ס עם ברכה, ועל סמך זה ילך מיד וידליק לבני ביתו בלי ברכה. אבל אם מדליק באותו חדר שלא בחלון הפונה לרה״ר, די״א שלא יוצא בזה י״ח הדלקה של ביתו, ואף החיוב הדלקה דביהכ״נ אינו חיוב ברור כיון שאינו ביהכ״נ גמור ואכמ״ל, ובפרט די״א דלבני ספרד שלא מברכים על מנהג, אין לברך על הדלקה דביהכ״נ, דכ״כ בס׳ התניא (סי׳ ל״ה), ושיבולי הלקט (סי׳ קפ״ה), א״כ עדיף שיברך על ההדלקה שמדליק לבני ביתו בפתח ביתו, ועל סמך זה ילך מיד וידליק באותו חדר שעשאו כעין ביהכ״נ בלי ברכה. אך אם לא עשה כן, להדליק ביחד את שני ההדלקות זא״ז, אם לפי הדרך הראשונה או לפי הדרך השניה, אלא הוא או א׳ מהמתפללים הדליקו בחדר שעשאו כביהכ״נ בין מנחה לערבית בברכות, ואחרי ערבית רוצה להדליק במקום אחר לבני ביתו, ידליק בלי ברכות כנ״ל. והנר׳ לענ״ד כתבתי, וצור ישראל יצילנו משגיאות שלא נכשל בדבר הל׳.

הדינים העולים מהנ״ל

לדעת השו״ע לא תיקנו בבית א׳ יותר מחיוב הדלקה א׳ בכל גוונא, ולכן אכסנאי מבני ספרד שלא מדליקין עליו בביתו, וחייב בהדלקת נר חנוכה, ועל כן צריך להשתתף בפרוטה עם בעה״ב, אינו יכול לכוון שאינו רוצה לצאת בהדלקת בעה״ב ולהדליק בפני עצמו עם ברכה, ואף אם אירע שכיוון כן מאיזה סיבה, ידליק בבית בעה״ב בלי ברכה.

בחור ישיבה שהדליק נרות חנוכה בביהמ״ד יוצא בזה ידי חובת הדלקה שצריך להדליק בחדרו, ואם בכל זאת רוצה להדליק גם בחדרו, ידליק בלי ברכה.

זקן שעשה חדר מביתו כבית הכנסת להתפלל בו במנין שלש תפילות עם ס״ת, ובחנוכה מדליקין שם נרות חנוכה עם ברכות בין מנחה לערבית, אם אח״כ מדליק במקום אחר לבני ביתו, לא יברך על הדלקה זו, אפי׳ אם א׳ המתפללים הדליק נרות חנוכה בחדר שמתפללים בו, ולכתחילה ראוי שהבעה״ב ידליק נרות חנוכה בחדר שמתפללים בו, ויכוון בברכות לפטור גם את ההדלקה שמדליק לבני ביתו, ומיד אח״כ ידליק גם לבני ביתו, ואע״פ שמדליק לבני ביתו בבין השמשות כיון שאי אפשר לעשות באופן אחר שפיר דמי לעשות כן. ואפשר דזהו דוקא אם מדליק באותו חדר בחלון הפונה לרה״ר, אבל אם אינו מדליק בחלון הפונה לרה״ר, אפשר דעדיף שידליק קודם בפתח ביתו וכיו״ב עם ברכה, ועל סמך זה ילך מיד וידליק בחדר שעשאו כביהכ״נ בלי ברכה.

ברכת נר חנוכה כשהשליח מדליק ובעה"ב אינו בבית

א) במש"כ בעוניי בשו"ת שערי יושר ח"א (סי' ל"א) דשליח המדליק כשבעה"ב וב"ב לא נמצאים בבית, לא יברך שום ברכה, עתה ראיתי בס' הליכות שלמה מועדים ח"ב (פט"ז סעיף ה') שכתב דמצות נר חנוכה מתקיימת גם ע"י שליח, אבל את הברכות לא יאמר השליח, אא"כ בעה"ב עומד שם ושומעם. וזהו כמש"כ בשו"ת שערי יושר (שם), וע"ע במש"כ בחלק ב' (סי' ע"ז) שכן מבואר בהדיא במקור הדברים במהר"ח או"ז (סי' קכ"ח) שכתב וז"ל: שאם ראובן מניח תפילין או מתעטף בציצית, חבירו מברך בשבילו, שכן שנינו כל הברכות כולן אעפ"י שיצא מוציא, וכן בהדלקת נר חנוכה אם ראובן מדליק נרותיו של שמעון, כדרך שרגילין העולם כשיש אלמנה בבית אומרת לאחד מהאנשי הבית להדליק נרותם בשבילם, סבורני שלא יברך אלא אם כן יעמוד משלח בצדו ויצא בברכתו עכ"ל עיי"ש. דמשמע מזה דמיירי בברכת להדליק דומיא דברכת להניח תפילין ולהתעטף בציצית, אלא שבביאור הדברים כתב בהליכות שלמה (שם) בדבר הל' (ס"ק ט') וז"ל: וצ"ע מאי שנא משאר מצוות שאפשר לעשותן ע"י שליח, כגון מזוזה ומעקה וכו' ובדיקת חמץ דשפיר מברך השליח בכל ענין. ונראה דשאני התם שהשליח הוא העושה מעשה המצוה, דקביעת מזוזה ועשיית המעקה וכמו כן בדיקת הבית מחמץ וכדו' הן הן מעשי המצוות, ואפילו לא עשאו שליח נתקיימה המצוה, משא"כ בחנוכה הואיל והיא חובת הבית, והחיוב הוא דוקא על מי שהבית שלו, ה"ז חשיב קצת כמניח תפילין על ידו של חברו, שאינו עושה בזה שום מצוה, ורק זה שהתפילין על ידו מקיים מצוה ע"י מעשהו, ומשו"ה אינו יכול לברך כלל מדין שליחות, ורק אם בעה"ב עומד שם שפיר מברך ומוציא מדין שומע כעונה עכ"ל.

ודבריו כפשוטם לא מובנים, דגם במזוזה ומעקה אע"פ דהוי חובת הבית, עכ"פ החיוב הוא דוקא על מי שגר בבית, כמבואר בגמ' ובפוסקים דהוי חובת הדר, והדרא קושיא לדוכתא למה במזוזה ומעקה וכיו"ב השליח מברך עליהם בלי שהמשלח נמצא עמו, ואילו בנרות חנוכה השליח לא יכול לברך, אא"כ המשלח נמצא עמו ורואה את ההדלקה ושומע את הברכות. ואולי ר"ל דבמזוזה ומעקה עיקר המצוה היא בחפצא של הבית, אלא שהטילוה על מי שדר בה, לכן אפי' שתעשה שלא ע"י שליח נתקיימה המצוה בבית, בעוד דבחנוכה אפי' שהמצוה היא בחפצא של הבית, כיון שהיא דוקא במי שהבית שלו, עשאוה כמצוה שבגופו, שאם אחר מדליק בביתו, הו"ל לאחר כעושה מצוה בגופו של בעה"ב, שהבעה"ב מקיים את המצוה, והוא לא מקיים שום מצוה,

ולכן לא יכול לברך אא״כ בעה״ב שעושה את המצוה נמצא כאן, ומברך להוציאו י״ח הברכה שצריך לברך על המצוה שהוא מקיים, אך זה המצאה וחידוש גדול, דמהיכא תיתי להמציא חידוש כזה, שבחנוכה כשהטילו את המצוה על מי שהבית שלו הפכוה להיות כמצוה שבגופו, בלי שמצינו גילוי בש״ס לחידוש גדול כזה ואכמ״ל יותר.

ב) וע״כ נר׳ כמש״כ בעוניי בשו״ת שערי יושר ח״א (סי׳ ל״א ס״ק ד׳, וח״ב סי׳ ע״ז) בביאור הדברים, דאע״פ שבנרות חנוכה המצוה היא להדליק בחפצא של הבית, עכ״פ הו״ל גם מצוה שבגברא, דהיינו שע״י שידליק אותם בביתו, יעשה לו פירסומי ניסא בהדלקת הנרות ובראיתם עיי״ש, ולכן כשהשליח מדליק כשבעה״ב וב״ב לא נמצאים בבית, כיון שלא מתקיימת באותה שעה המצות פירסומי ניסא שבגברא, שהרי הבעה״ב וב״ב לא רואים אז את ההדלקה והנרות שדולקים, אינו יכול לברך על הדלקה זו, ורק כשבעה״ב נמצא עם השליח ורואה את ההדלקה והנרות שהשליח מדליק בביתו, ומתקיימת גם המצוה של פירסומי ניסא שבגברא, ע״ז השליח מברך לבעה״ב על המצות פירסומי ניסא שנעשית לו, וע״י שהבעה״ב שומע את הברכות מהשליח, יוצא בזה גם י״ח הברכות שהיה צריך לברך. וזהו מה שסיים מהר״ח או״ז ״אא״כ יעמוד משלח בצידו ויצא בברכתו״. דהיינו שע״י שהמשלח עומד בצידו ורואה את ההדלקה והנרות שדולקים ומקיים בזה את המצוה של פירסומי ניסא שבגברא, לכן השליח יכול לברך על הדלקה זו, להוציא את הבעה״ב י״ח הברכות שהיה צריך לברך על המצות פירסומי ניסא שנעשית לו.

שו״ר בשו״ת ציץ אליעזר חט״ו (סי׳ כ״ט ס״ק א׳) שג״כ כתב לבאר את דברי הב״ח שמקורם מדברי מהר״ח או״ז בדרך זו, דס״ל שנר חנוכה הוי מצוה שבגברא, אלא שלמד שזוהי רק מצוה שבגברא, ואינה מצוה בחפצא של הבית, ואפי׳ מי שאין לו בית חייב להדליק עיי״ש. אך דרך זו אינה מוסכמת אלא זוהי מח׳ גדולה בראשונים ובאחרונים, האם מצות הדלקה היא דוקא בחפצא של בית, ומי שאין לו בית אין עליו מצות הדלקה, או שמצות הדלקה היא רק מצוה שבגברא, ואפי׳ מי שאין לו בית חייב בהדלקה. ואע״פ דבציו״א שם (סי׳ כ״ט) ניסה להוכיח מדברי הראשונים והאחרונים שנר חנוכה הוי רק מצוה שבגברא, ול״צ שיהיה לו בית, וכ״כ להוכיח בשו״ת אז נדברו ח״ז (סי׳ ס״ז) עיי״ש, עכ״פ אין דבריהם מוכרחים, דעיין בהליכות שלמה (פי״ג ס״א) ובדבר הל׳ שם שהוכיח מהרמב״ם ועוד ראשונים ואחרונים שנר חנוכה הוי מצוה שבחפצא על הבית, ומי שאין לו בית אין עליו חיוב הדלקת נר חנוכה עיי״ש,

וכעין זה היא דעת מרן הגריש"א שליט"א שאם אין לו בית, לא יכול לקיים מצות נר חנוכה, כיון שאין לו את החפצא שצריך לקיים בה את המצוה, הובא בס' פניני חנוכה (עמ' ט') עיי"ש. וע"ע בס' חזון עובדיה חנוכה (עמוד קנ"ז קנ"ח) במה שאסף מדברי הראשונים והאחרונים בזה, והעלה שדין זה שנוי במח' ראשונים ואחרונים, ולכן מי שאין לו בית ידליק בלי ברכה דסב"ל, עיי"ש דאכמ"ל בזה יותר. בעוד שלדברינו אתי שפיר אליבא דכו"ע, דאף אי נימא כהפוסקים שנר חנוכה הוי מצוה בחפצא של הבית, עכ"פ היא גם מצוה שבגברא, שיהיה לבעה"ב פירסומי ניסא במה שרואה את ההדלקה והנרות שמדליקים בביתו כנ"ל.

ובזה יתיישב מה שהמהר"ח או"ז דימה את השליח שמדליק נרות חנוכה, ומברך את הברכות לבעה"ב שנמצא עמו, לראובן המניח טו"ת ושמעון חבירו מברך בשבילו, דכמו שהתם יכול לברך בשבילו, ה"ה בנרות חנוכה כשבעה"ב נמצא עמו יכול לברך בשבילו, דלכאו' לא דמו להדדי, דבראובן המניח טו"ת, ראובן מקיים את המצוה שבגופו, ושמעון השליח רק מברך את הברכה שראובן היה צריך לברך על המצוה שעושה, בעוד שבהדלקת נרות חנוכה השליח עושה את המצוה של ההדלקה, ומברך על המצוה שהוא עושה, ולא כדי להוציא את הבעה"ב י"ח בברכות, ולהנ"ל א"ש, דגם בהדלקת נרות חנוכה בעה"ב מקיים את המצוה של פירסומי ניסא שבגברא, במה שרואה את הנרות שהדליק השליח, והשליח מברך לבעה"ב על המצות פירסומי ניסא שנעשית לו במעשה ההדלקה של השליח, וכשבעה"ב שומע ממנו את הברכות, יוצא גם י"ח הברכות שהיה צריך לברך על המצות פירסומי ניסא שנעשית לו. ואפשר לומר בדוחק דאולי אף ההליכות שלמה התכוון לזה, אך רהיטת דבריו שכתב וז"ל: משא"כ בחנוכה הואיל והיא חובת הבית "והחיוב הוא דוקא על מי שהבית שלו", הרי זה חשיב כמניח תפילין על ידו של חבירו וכו', לא משמע כן אלא כמשנ"ל בביאור דבריו.

אגב במאי דס"ל למהר"ח או"ז שם שגם בקידושין השליח לא יכול לברך ברכת הקידושין ולקדש למשלחו, אא"כ המשלח עומד עמו ושומע הברכות, עיין בדבריו שם לפנ"כ. אולי י"ל דס"ל דכיון שאסור לקדש את האשה בלי שיראנה ויתרצו להנשא זל"ז, הו"ל קצת כעין מצוה שבגופו, ולכן השליח לא יכול לקדש למשלחו אלא כשהמשלח נמצא עמו, ואז כששומע את הברכה, יוצא גם י"ח הברכה שהוא היה צריך לברך. והנר' לענ"ד כתבתי וצור ישראל יצילנו משגיאות שלא נכשל בדבר הלכה.

הדינים העולים מהנ"ל

מצות נר חנוכה נראה דהוי מצוה שבגברא בחפצא של הבית, דהיינו שיהיה לגברא פירסומי ניסא בראית נרות חנוכה שמדליק בביתו, ולכן שליח שמדליק לחבירו בביתו, וחבירו הבעה"ב ובני ביתו לא נמצאים שם בשעת ההדלקה, לא יברך שום ברכה על הדלקה זו, דכיון שבעה"ב וב"ב לא נמצאים בבית בשעת הדלקתו, ולא מתקיימת אז המצות פירסומי ניסא שבגברא, אינו יכול לברך על הדלקה זו.

וכן מי שאין לו בית ידליק נר חנוכה בלי ברכה, כיון שהוא מחלוקת גדולה בפוסקים, האם נר חנוכה הוי מצוה בחפצא של הבית, ומי שאין לו בית אינו יכול לקיים מצות נר חנוכה, או שהוא חיוב רק על הגברא, ואפי' אם אין בית חייב בנר חנוכה וסב"ל.

ההולך לאכול ג' סעודות שבת בבית הוריו וישן בביתו היכן ידליק נרות חנוכה * ועוד הרבה אופנים שיש לדון בהם היכן הוא עיקר מקום ההדלקה

שאלה

נשאלתי פעמים רבות מאברכים ההולכים עם כל משפחתם בשבת חנוכה לאכול את כל הג' סעודות אצל אביהם או חמיהם וכיו"ב, וחוזרים לבתיהם לישון, היכן הוא עיקר מקום חיוב הדלקתם, והאם יכולים להדליק נרות חנוכה בבתיהם בברכה.

תשובה

א) בטור (ר"ס תרע"ז) כתב וז"ל: אכסנאי חייב להדליק בפנ"ע ואינו יוצא בשל בעל הבית, ומיהו בפרוטה שיתן לו וישתתף עמו סגי, ואם מדליקין עליו בביתו א"צ יותר, ואם יש לו פתח פתוח לעצמו, אינו יוצא במה שמדליקין בביתו, ולא במה שישתתף עם בעה"ב אלא צריך להדליק בפתחו עכ"ל. ומקור דבריו הוא מהרי"ף והרא"ש בשבת (פ"ב סי' ח') שכתבו על אכסנאי שלא מדליקין עליו בביתו וצריך להשתתף בפרוטה וז"ל: וה"מ וכו' היכא דלא פתח בבא לנפשיה, אבל אי פתח בבא לנפשיה מיחייב לאדלוקי משום חשדא עכ"ל. אלא שהטור כתב דין זה אפי' על אופן שמדליקים עליו בביתו שאעפ"כ צריך להדליק בפתחו כמבואר בהדיא בדבריו, וכ"כ הרמב"ם (בפ"ד מהל' חנוכה הל' י"א) וז"ל: אורח שמדליקין עליו בתוך ביתו, א"צ להדליק עליו במקום שנתארח בו וכו', ואם היה לו בית בפנ"ע, אע"פ שמדליקין עליו בתוך ביתו, צריך להדליק בבית שהוא בו "מפני העוברין" עכ"ל. מבואר בהדיא בדבריו כהטור שאפי' שמדליקין עליו בביתו, צריך להדליק בבית שנמצא בו, וכתב ע"ז המ"מ וז"ל: ואם היה לו בית

בפנ"ע וכו', בהלכות [הרי"ף] אי פתח בבא לנפשיה מיחייב לאדלוקי משום חשדא, ופי' רבינו אפילו מדליקין עליו בתוך ביתו, וכן עיקר, דודאי בכה"ג כיון דפתח בבא לנפשיה, אי לא מדליק איכא חשדא, וגדולה מזו אמרו למעלה בחצר שיש לה שני פתחים בשתי רוחות שצריכה להדליק מפני החשד ופירש בגמרא חשדא דבני מתא וכו' עכ"ל.

ונר' שבא לבאר דאע"פ שהרי"ף אמר דין זה באכסנאי שלא מדליקין עליו בתוך ביתו, לפי הגירסא שלפנינו ברי"ף כנ"ל, בכ"ז הרמב"ם פירש דין זה אפי' כשמדליקין עליו בביתו, או אפשר דגרס ברי"ף כמו הנמוק"י דכתב וז"ל: כיון דאינסיבנא שלקחתי אשה וכו', שהייתי אכסנאי, לא נתתי לבעל הבית כלום, דהא היו מדליקין בשבילי בביתי. וכתב הרי"ף ז"ל, והני מילי לאישתתופי בפריטי, אבל אי פתח בבא לנפשיה מחייב לאדלוקי משום חשדא עכ"ל. דמבואר בדבריו שגרס ברי"ף וה"מ "לאישתתופי" בפריטי וכו', דלשון זה משמע קצת שדוקא להשתתף בפרוטה ל"צ כשמדליקין עליו בביתו, אבל כשיש לו פתח פתוח לרה"ר בכה"ג צריך להדליק בפתחו אפי' כשמדליקין עליו בביתו, ולפ"ז מש"כ המ"מ ופירש רבינו דאפי' שמדליקין עליו צריך להדליק בפתחו, אף דעת הרי"ף כן, אלא שהרי"ף לא פירש את זה כ"כ בהדיא, והרמב"ם פירש את זה בהדיא, וזה דין מוסכם לכו"ע, מאחר שגדולה מזו אמרו בגמ' שבת (כ"ג ע"א) בחצר של אדם א' שיש לה שני פתחים שצריך להדליק בשניהם מפני החשד, א"כ כ"ש בשני בני אדם, בעה"ב ואכסנאי, וכל א' יש לו פתח בפנ"ע, ודאי שגם האכסנאי צריך להדליק בפתחו אפי' שמדליקין עליו בביתו מפני החשד, ובפרט שמקור דינו של הרי"ף הוא מהגמ' דשני פתחים. וכ"כ הב"י על דברי הטור וז"ל: פשוט בפרק במה מדליקין (דף כ"ג ע"א), והטעם דכשיש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק בפתחו, הוא משום חשדא עכ"ל. ומה שציין לגמ' בשבת, היינו לדין דחצר שיש לה שני פתחים, ור"ל שזהו המקור לדינו של הטור שאפי' אכסנאי שמדליקין עליו בביתו צריך להדליק בפתחו מפני החשד, ונמצא שאף הב"י מסכים שאף אכסנאי שמדליקין עליו בביתו צריך להדליק בפתחו מפני החשד, כדמשמע מהגמ' דשני פתחים, וכמבואר בהדיא בטור וברמב"ם ובמ"מ. וכ"כ באו"ח הל' חנוכה (סי' י"ג), וס' צידה לדרך (במאמר הרביעי כלל ז' פ"ג) ועוד ראשונים.

עוד כתב הטור וז"ל: כתב א"א הרא"ש ז"ל בתשובות, בן האוכל אצל אביו או האוכל אצל חבירו, ויש לו בית מיוחד לשינה, צריך להדליק בו, שכיון שיש לו בית מיוחד לשינה, והעולם רואין אותו נכנס ויוצא בו, איכא חשדא אם אינו מדליק, שאין העולם יודעין שאוכל במקום אחר, ואפילו לדידן שאנו

מדליקין בפנים, ומסתמא בני חצר יודעין שאוכל במקום אחר, אפ״ה שייך חשד כי השכנים עוברים ושבים לפני פתח הבית ורואים שאינו מדליק עכ״ל. וכתב ע״ז הב״י וז״ל: הרשב״א (ח״א סי׳ תקמ״ב) כתב בתשובה דא״צ להדליק, אבל צריכים להשתתף כדין אכסנאי עכ״ל. ואע״פ שהב״י קיצר מאד בדבריו, נר׳ שר״ל שהרשב״א והרא״ש חולקים, דהרא״ש ס״ל שאפי׳ בזה״ז שמדליקים בפנים, צריך להדליק בפתח הבית שישן בו, ואינו יכול לפטור את עצמו מההדלקה במה שישתתף בפרוטה במקום שאוכל בו, ואילו הרשב״א ס״ל של״צ להדליק בפנ״ע, אלא יוצא י״ח במה שמשתתף בפרוטה במקום שאוכל בו. ובד״מ כתב ע״ז וז״ל: ובתשובת הרשב״א (סימן תקמ״ב) כתב דבזה״ז ידליק במקום שאוכל ולא במקום ששוכב, וכבר כתבתי למעלה (סימן תרע״א) דבזה״ז דאנו מדליקין בפנים לגמרי, ליכא למיחש כלל לעוברים ושבים, א״כ אפשר דגם הרא״ש מודה דמדליק במקום שאוכל ולא במקום ששוכב עכ״ל.

ב) ובשו״ע (סעיף א׳) כתב מרן וז״ל:

אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו, צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה, ואם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק בפתחו, אע״פ שאותו בית אינו מיוחד אלא לשינה, והוא אוכל על שלחן בעל הבית, וה״ה לבן האוכל אצל אביו, הגה וי״א דבזמן הזה שמדליקים בפנים ממש, ידליק במקום שאוכל, וכן נהגו (תשובת רשב״א סי׳ תקמ״ב) עכ״ל. ונר׳ שהשו״ע פסק כהטור והרא״ש וכ״כ הבאה״ג, דעל מש״כ השו״ע דאם יש לו פתח פתוח וכו׳, ציין שמקורו מר״ה שאמר לדין דשני פתחים, והיינו כנ״ל, ועל מש״כ השו״ע אע״פ שאותו בית וכו׳, ציין שמקורו הוא מתשו׳ הרא״ש שהביא הטור, והרמ״א פסק כהרשב״א כמבואר בדבריו, אך צריך בירור למה השו״ע לא פירש שמה שצריך להדליק בפתח הבית שישן בו, זהו רק מפני החשד, כמבואר בהדיא בגמ׳ דשני פתחים וברי״ף והרא״ש ותשו׳ הרא״ש שבטור שהם המקורות לדין זה שבשו״ע, וכמש״כ השו״ע (בסי׳ תרע״א סעיף ח׳) בחצר שיש לו שתי פתחים משתי רוחות, שצריך להדליק בשניהם מפני החשד עיי״ש. בפרט שיש בזה נפ״מ לדינא, לפי מש״כ הר״ן בשבת (דף י׳ ע״א מדפי הרי״ף) במדליק בשני פתחים מפני החשד, שאין לברך על ההדלקה שמפני החשד, א״כ אם בני״ד מה שהאכסנאי מדליק בפתחו זה רק מפני החשד, לא יברך על הדלקה זו, ואע״פ שנחלקו גדולי האחרונים אם בני״ד שמדליק מפני החשד דמי לההיא דהר״ן ולא יברך, או דיש לחלק ביניהם, ובני״ד יברך אפי׳ שמדליק רק מפני החשד, והביא קצת מזה בכה״ח (ס״ק י״ב) עיי״ש. עכ״פ כיון שיש בזה מחלוקת, יש לחוש לסב״ל כדמשמע

מכה"ח עיי"ש, והיה לשו"ע לפרש את זה כיון שיש בזה נפ"מ לדינא.

ועוד דאם כל מה שצריך להדליק בפתח הבית שישן בו, זהו רק מפני החשד של העוברים ושבים, א"כ הרמ"א צודק שבזה"ז שמדליקים בפנים בבית החורף ואין חשד, לא צריך להדליק בפתח הבית שישן בו, אלא יוצא בהדלקה שאביו מדליק במקום אכילתו, [ועיין בב"ח במה שביאר למה לרא"ש אפי' בזה"ז שמדליקים בפנים בכ"ז יש חשד עיי"ש]. ועוד דלפ"ז פשוט שאף הרא"ש יודה לזה כמש"כ הד"מ, ולמה הד"מ כתב רק שאולי גם הרא"ש יודה בזה, ובשו"ע כתב את דעת הרשב"א בלשון י"א, דמשמע שזה מח' בין הרא"ש לרשב"א, וכעין זה כתב בכה"ח (ס"ק י"ט) דלכן הרמ"א כתב בלשון י"א, משום דאפשר שזה מח' הרא"ש והרשב"א, ולרא"ש בכל גוונא צריך להדליק במקום שינה עיי"ש. וביותר תיקשי איך זה שמרן בין בב"י ובין בשו"ע לא התייחס כלל לכל זה, ופסק בפשטות בשו"ע כהרא"ש. ואע"פ שהמשנ"ב (בס"ק י"א) כתב שגם השו"ע מודה לרמ"א ואין מח', זהו לפי כמה אחרונים שנמשכו לגמרי אחרי דברי הד"מ שהרא"ש מודה לרשב"א, אבל כבר נתבאר לעיל שמדברי הב"י ומלשון הרמ"א בשו"ע משמע בהדיא שזה מח' בין הרא"ש לרשב"א.

ועוד דבשו"ת שארית יוסף (סי' ע"ג) הביא את דברי הרא"ש, וכתב ע"ז וז"ל: הרי בהדיא אף כי אוכל אצל אביו "תמיד", צריך להדליק במקום שלן, ואף כי י"ל שהרא"ש מיירי כשאינו רוצה להדליק כלל ורוצה לסמוך על אביו, מ"מ שמעינן דעיקר הדלקת נרות חנוכה אינו הולך אחר מקום אכילה, אלא אחר מקום לינה וכו', והראיה שהרי בהגהות של מנהגי מהר"ר אייזק מטירנא כתב ודוקא במקום לינה מדליק, ולא במקום אכילה א"ח ומהר"י ווייל, הרי שכתב במקום לינה ולא במקום אכילה, דמשמע אפי' אוכל "בקביעות" במקום א', מ"מ לינה עיקר וכו' עכ"ל עיי"ש. ודבריו צ"ע דאע"פ שבמנהגי מוהר"ר אייזק מטירנא, וכן במהר"י ווי"ל בדינים והלכות (סי' ל"א), מבואר בהדיא שצריך להדליק במקום שינה, ולא במקום אכילה, עכ"פ היכן ראה שכ"כ גם הרא"ש בהדיא, הרי מש"כ הרא"ש שצריך להדליק במקום שינה זהו מפני החשד, הלא"ה כשאין חשד י"ל שהרא"ש מודה לרשב"א שמקום אכילה עיקר, ומדליק במקום אכילה כמש"כ הד"מ.

אכסנאי שמדליק בפתח שיש לו בפנ"ע, האם זהו דוקא כשלא מדליקים עליו בביתו או אפי' כשמדליקים עליו בביתו, והאם חיוב זה הוא מדינא או מפני החשד

ג) עוד קשה דבטור וברמב"ם והמ"מ מבואר בהדיא דאפי' באכסנאי שמדליקין עליו בתוך ביתו צריך להדליק בפתחו כנ"ל, ואילו מלשון

השו״ע שכתב וז״ל: ״אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו״, צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה, ״ואם יש לו פתח פתוח לעצמו״, צריך להדליק בפתחו אע״פ שאותו בית אינו מיוחד אלא לשינה, והוא אוכל על שלחן בעל הבית, וה״ה לבן האוכל אצל אביו עכ״ל. משמע בהדיא שרק אם לא מדליקין עליו בביתו צריך להדליק בפתחו, אבל אם מדליקים עליו בביתו, ל״צ להדליק בפתחו.

וכבר עמדו בזה בס׳ שו״ג (ס״ק ב׳) ומאמ״ר (ס״ק ב׳), דמדוע השו״ע לא פסק כהטור והרמב״ם והמ״מ שאפי׳ שמדליקים עליו בביתו, צריך להדליק בפתחו מפני החשד, והניחו את דבריו בצ״ע. ובשו״ג הביא לפר״ח שנר׳ מדבריו שלמד שאף לדעת השו״ע צריך להדליק בפתחו אפי׳ אם מדליקין עליו בביתו, והעיר עליו שאין כן דעת השו״ע, ובמאמ״ר ציין לרמב״ם והטור שכתבו דאפי׳ שמדליקין עליו בתוך ביתו, אינו יוצא י״ח בהדלקה זו אלא צריך להדליק בפתחו מפני החשד, וצריך לומר שהשו״ע קיצר בזה, וציין ללבוש (ס״ק א׳) שכתב כדברי הרמב״ם והטור, ונר׳ מדבריו שלמד כן גם בדעת השו״ע, אך העיר ע״ז שברבינו ירוחם (נתיב תשיעי סוף ח״א, דף ס״א ע״ב) משמע בהדיא כלשון השו״ע שרק כשלא מדליקים עליו בתוך ביתו, צריך להדליק בבית שנמצא בו, אבל כשמדליקין עליו בתוך ביתו ל״צ להדליק בפתחו, אלא דמ״מ קשה שהיה לב״י להעיר בזה, והניח את דברי השו״ע בצ״ע עיי״ש. וע״ע בכה״ח (ס״ק ט׳) במש״כ בזה. ובמשנ״ב בשעה״צ (ס״ק י״ג) במש״כ בדעת השו״ע, ובמה שציין למאירי (שבת ריש דף כ״ג ע״א) שהביא מח׳ בזה עיי״ש. אך אחהמחה״ר מכת״ר איך אפשר לומר שהשו״ע חולק על הטור והרמב״ם והמ״מ וס״ל דכשמדליקין עליו בתוך ביתו, ל״צ להדליק בפתחו, אחרי שבב״י הסכים לטור שצריך להדליק, ולומר שמרן בשו״ע חזר בו מזה, מהיכא תיתי לומר כן, אחרי שבב״י כתב דהוא פשוט מדינא דגמ׳ שצריך להדליק כהרמב״ם והטור, וכ״כ המ״מ ובאה״ג ושאר פוסקים, ומאידך גיסא לומר שהשו״ע קיצר, ומש״כ בסיפא דכשיש לו פתח לרה״ר צריך להדליק, זהו גם שמדליקין עליו בביתו, דבר זה קשה להולמו, דאם הרמב״ם והטור והראשונים פירשו את זה, כ״ש שהשו״ע שערך שו״ע לכל כלל ישראל ודאי שהיה צריך לפרש את זה כמו שהעיר השו״ג עיי״ש.

והנר׳ לענ״ד בישוב וביאור דעת השו״ע, דודאי ס״ל דאף אכסנאי שמדליקין עליו בביתו, צריך להדליק בפתחו הפונה לרה״ר מפני החשד, כמש״כ בהדיא בב״י בביאור דברי הטור, דהוא פשוט מדינא דגמ׳ דלא גרע מאדם א׳ שיש לו שני פתחים בחצר. וכמבואר בלשון הרמב״ם שכתב שאפי׳ שמדליקין עליו בביתו, צריך

להדליק בפתחו "מפני העוברין", וכן הוא בלבוש שצריך להדליק מפני החשד, אך זהו דוקא כשהחדר שלו הוא מכלל הבית של הבעה"ב, וזהו הדין שכתבו הרי"ף והרא"ש דאי פתח בבא לנפשיה, לא מהני להשתתף עם בעה"ב, אלא צריך להדליק בפתח שפתח לעצמו, דהלשון דאי פתח בבא לנפשיה, משמע שפתח פתח בבית בעה"ב שמתאכסן בו, אבל אם יש לו חדר שהוא בית נפרד מבית בעה"ב, דהיינו שהיא יחידת דיור נפרדת שאין ממנה מעבר לבית בעה"ב, ויש לה פתח לרה"ר, בכה"ג ס"ל לשו"ע שאם לא מדליקים עליו בתוך ביתו צריך להדליק בפתחו מדינא עם ברכה, וזהו מש"כ השו"ע וז"ל: אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו, צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה, ואם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק בפתחו, אע"פ שאותו "בית" אינו מיוחד אלא לשינה, והוא אוכל על שלחן בעל הבית, וה"ה לבן האוכל אצל אביו עכ"ל. ר"ל שיש לו פתח לעצמו בבית בפנ"ע, כמש"כ אע"פ שאותו "בית" אינו מיוחד אלא לשינה, דהיינו שהוא בית בפנ"ע.

ובזה נתישב למה השו"ע כתב דין זה שצריך להדליק בפתחו, דוקא בשלא מדליקין עליו בתוך ביתו, דכיון דמיירי הכא בשיש לו יחידת דיור בפנ"ע לשינה, וס"ל שבכה"ג חייב מדינא להדליק בפתחו עם ברכה, ולא מפני החשד, לכן כתב שזהו דוקא כשלא מדליקין עליו בביתו, צריך להדליק מדינא עם ברכה, אבל אם מדליקין עליו בביתו, ס"ל לשו"ע דבכה"ג אפי' שיש לו יחידת דיור בפנ"ע לשינה, מה שצריך להדליק שם, זהו רק מפני החשד בלי ברכה, ובזה לא מיירי הכא. ומה שמרן לא כתב בשו"ע את הדין של הטור והרמב"ם דכשמדליקין עליו בביתו, אם יש לו פתח פתוח לעצמו בבית בעה"ב, צריך להדליק בפתחו מפני החשד, [וכ"ש כשיש לו יחידת דיור בפנ"ע שצריך להדליק שם מפני החשד בלי ברכה], צ"ל דכיון שזה מובן מאליו מכח הדין של חצר שיש לה שני פתחים שחייב להדליק בשניהם מפני החשד, וכמש"כ בב"י שהוא פשוט מדינא דגמ', לכן מרן לא ראה צורך לפרש דין זה בשו"ע, אחרי שכתב (בסי' תרע"א סעיף ח') את הדין של חצר שיש לו שני פתחים שצריך להדליק בשניהם. וכל מה שהוצרך השו"ע להשמיענו זהו כשלא מדליקין עליו בביתו, והוא אכסנאי לאכילה בבית שמדליקים בו נר חנוכה, והבית שנמצא בו הוא בבית בפנ"ע המיוחד לו רק לשינה, דבכה"ג צריך להדליק בבית שישן בו מדינא עם ברכה, כיון שמקום שינה הוא העיקר.

האם צריך להדליק במקום השינה או במקום האכילה

ד) והמקור לחידוש זה דהשו"ע הוא מתשו' הרא"ש שבטור דמיירי בכה"ג, כדמשמע מכל רהיטת דבריו

דמיירי שמקום האכילה הוא בבית אביו, ומקום השינה הוא בבית אחר שאינו בית אביו. וכ״מ ביתר שאת מהטור, שבתחילה כתב דאכסנאי שיש לו פתח פתוח לרה״ר, אפי׳ שמדליקים עליו בתוך ביתו, צריך להדליק בפתח הפתוח לרה״ר, ואח״כ כתב שא״א הרא״ש כתב שבן האוכל אצל אביו, ויש לו בית מיוחד לשינה, צריך להדליק בו עיי״ש, ואם הרא״ש מיירי בשיש לו חדר מיוחד לשינה בבית אביו, א״כ זהו הדין שכתב לפנ״כ דאכסנאי שיש לו פתח פתוח לרה״ר צריך להדליק בפתחו, ומה בא להוסיף בדברי א״א הרא״ש, ועוד למה הרא״ש לא פירש בדבריו דמיירי שיש לו פתח בפני עצמו לרה״ר, וכן למה הטור לא פירש שאפי׳ שמדליקים עליו בתוך ביתו, צריך להדליק בפתחו הפתוח לרה״ר כמש״כ לפנ״כ באכסנאי, א״ו כוונת הטור לומר שהרא״ש מיירי באופן אחר שיש לו בית בפני עצמו המיוחד לו לשינה, וזהו ביתו [ולכן לא שייך לומר בזה שמדליקים עליו בתוך ביתו], וצריך להדליק שם עם ברכה כנ״ל. אלא שעדיין קשה דבתשו׳ הרא״ש כתב בהדיא שמה שצריך להדליק בבית שישן בו זה רק מפני החשד, ואיך קאמר השו״ע [לפי דברינו] שחייב להדליק מדינא במקום שינה, ועוד דמזה שהרא״ש אמר שמה שצריך להדליק במקום שינה זהו רק מפני החשד, ש״מ דמקום אכילה עיקר, וכמש״כ הד״מ שבמקום שאין חשד הרא״ש מודה לרשב״א שמקום אכילה הוא העיקר כנ״ל, ואיך הב״י למד מדבריו דס״ל שמקום השינה הוא העיקר, וכשלא מדליקין עליו בביתו צריך להדליק שם עם ברכה.

והנר׳ לענ״ד בזה שהב״י הבין ברא״ש דמיירי בבן האוכל בקביעות אצל אביו או חבירו וסמוך על שולחנם, אלא שיש לו בית בפני עצמו לשינה, וס״ל שאע״פ שמקום שינה זהו עיקר מקום דירתו להדלקה, עכ״פ כשסמוך על שולחן אביו [או חבירו], בכה״ג הו״ל כאחד מבני הבית, והיה יכול לצאת י״ח הדלקה, בהדלקה שאביו מדליק בביתו, מאחר שהוא נחשב לכאחד מבני הבית בבית אביו, ורק מפני החשד דעוברים ושבים שיחשדוהו שלא הדליק במקום עיקר דירתו, לא יכול לסמוך על ההדלקה של אביו, וצריך להדליק בבית שיש לו בפני עצמו לשינה, אבל כשאינו סמוך על שולחן אביו, רק בא ליום א׳ או אפי׳ לכל ימי חנוכה לאביו ואוכל אצלו, ויש לו בית בפנ״ע לישן בו, בזה מדינא צריך להדליק במקום שישן, כיון שמקום שינה הוא העיקר לרא״ש, ובהכי מיירי השו״ע כדמשמע מדקדוק לשונו למעיין בו היטב ואכמ״ל, ולכן קאמר שצריך להדליק בבית בפנ״ע שישן בו מדינא, ולא מפני החשד. עוד י״ל דאף השו״ע מיירי בבן האוכל בקביעות אצל אביו כמו הרא״ש, אך כיון שיש לו בית נפרד לשינה כנ״ל, בכה״ג מחמת החשד חל עליו חיוב הדלקה גמור במקום

שינתו שזהו עיקר דירתו, לפ"ז יצא דאין נפ"מ לדינא במה שסיבת החיוב הוא מפני החשד, לכן השו"ע קיצר ולא פירש דהוא מפני החשד, וכמש"י להלן ביתר ביאור. שו"ר שכ"כ בס' צידה לדרך (לתלמיד ר"י בן הרא"ש, במאמר הרביעי כלל ז' פ"ג) וז"ל: בן האוכל אצל אביו או האוכל אצל חבירו בביתו, ויש לו "בית מיוחד לישיבה ולישן" צריך להדליק נר "בביתו" עכ"ל, דמשמע דמיירי ביש לו בית בפנ"ע לגור ולישן בו, וצריך להדליק שם מדינא.

וכן למד השארית יוסף הנ"ל ברא"ש, דכתב שם בהדיא שהרא"ש מיירי בבן האוכל אצל אביו "תמיד ובקביעות" עיי"ש, ומכח זה כתב שמדברי הרא"ש מבואר שמקום שינה עיקר עיי"ש, והיינו דמזה שהרא"ש כתב דין זה שצריך להדליק במקום שישן מפני החשד דוקא בסמוך על שולחן אביו, ולא כתב דין זה בסתם אדם שישן במקום א' ואוכל במקום אחר, והוי קמ"ל בזה חידוש גדול, שלא רק בחצר שיש לה שתי פתחים, צריך להדליק בשניהם מפני החשד, אלא גם אדם שיש לו שתי בתים, א' לאכילה וא' לשינה, צריך להדליק בשניהם, במקום האכילה משום שזהו עיקר דירתו, ובמקום השינה משום החשד, ש"מ דס"ל דביש לו בית א' לשינה ובית א' לאכילה, ל"צ להדליק בשניהם, אלא מדליק רק במקום שהוא עיקר דירתו, ואין דין כזה שצריך להדליק גם במקום שאינו עיקר דירתו מפני החשד, ורק כשלא מדליק בעיקר דירתו יש חשד, ומה דבסמוך על שולחן אביו במקום אכילתו, וישן במקום אחר, צריך להדליק במקום שישן, היינו משום דזהו עיקר דירתו, אלא שכיון שהוא סמוך על שולחן אביו והו"ל כא' מבני הבית בבית אביו, היה יכול לצאת בהדלקה שאביו מדליק בביתו, אך כיון שאם יסמוך על הדלקת אביו, ולא ידליק במקום שישן שזהו עיקר דירתו יש חשד, לכן נשאר החיוב הדלקה שלו, בבית שישן בו שזהו עיקר דירתו, ולא יכול להפטר בהדלקת אביו, וצריך מדינא להדליק בבית שישן בו, מאחר שזהו מקום חיובו להדליק.

ונמצא שהטעם דחשד זוהי רק הסיבה למה אינו יכול להפטר בהדלקת אביו, ונשאר עליו החיוב להדליק במקום עיקר דירתו, וזה מדוקדק מאד בכל לשון הרא"ש, דהמעיין היטב בדבריו יראה, שאין כוונתו לומר שאע"פ שיוצא י"ח בהדלקת אביו, בכ"ז צריך להדליק גם במקום שישן מפני החשד, אלא ר"ל שמפני החשד נקבע שחיובו הוא במקום שישן כנ"ל, וכ"כ בהדיא בס' שו"ג (ס"ק ג') בביאור דברי הרא"ש, ומכח זה הכריע שלדעת הרא"ש צריך לברך על הדלקה זו עיי"ש בדבריו. ולפ"ז יש לישב בדרך אחרת את הקושיא למה השו"ע לא פירש שזה רק מפני החשד, די"ל דאף השו"ע מיירי בבן הסמוך על שולחן אביו כמו הרא"ש, ומה שלא פירש שהוא מפני

החשד כמבואר ברא״ש, היינו משום שכיון שמה שמדליק בבית שישן, זהו חיוב מדינא להדליק במקום שהוא עיקר דירתו, ומדליק עם ברכה כנ״ל בשם השו״ג, והטעם דחשד זה רק הסיבה למה לא נפטר בהדלקת אביו, ואין בזה נפ״מ לדינא, לכן השו״ע לא ראה צורך לפרש את זה בשו״ע שמקצר בו מאד לבאר רק את עיקרי הדינים, ולא כותב בו דברים שאין בהם נפ״מ לדינא.

ואף שלענ״ד דרך זו נכונה בדברי הרא״ש, והיא גם ישוב טוב לדברי השו״ע, עכ״פ יש לחוש לדרך הראשונה שכתבנו בדעת השו״ע, דיש בזה נפ״מ לדינא, שלדרך הראשונה יצא שדוקא באופן שאינו סמוך על שולחן אביו, ורק אוכל באקראי יום א׳ או כל החנוכה אצל אביו, צריך להדליק בבית שישן עם ברכה, אבל באוכל בקביעות וסמוך על שולחן אביו, ל״צ להדליק בבית שישן עם ברכה, בעוד שלדרך השניה יצא דאפי׳ שסמוך על שולחן אביו, צריך להדליק בבית שישן עם ברכה, ואף די״ל שגם הדרך הראשונה ס״ל שמטעם החשד זה נהפך לחיוב גמור מדינא כמש״נ בדרך השניה, ולפ״ז אין נפ״מ בניהם לדינא, עכ״פ יש לחוש שלפי הדרך הראשונה בסמוך על שולחן אביו לאכילה, אין להדליק בבית שישן בו עם ברכה כנ״ל. ועוד מבואר מהנ״ל דלשו״ע והשארית יוסף ודעימייהו אפי׳ כשמדליקין בפנים ואין חשד, צריך להדליק במקום שינה, וכן כתב בהדיא השארית יוסף שם בסוף התשו׳, שאפי׳ בזה״ז דמדליקים בבית החורף ואין חשד, צריך להדליק במקום שינה עיי״ש.

בן נשוי הסמוך על שלחן אביו ויש לו בית בפנ״ע לשינה ומגורים האם צריך להדליק בביתו

ה) ועיין בכנה״ג בהגה״ט שהביא ששני ת״ח נחלקו בדברי הרא״ש, אם מיירי בבן הסמוך על שולחן אביו, או באוכל רק יום או כמה ימים אצל אביו בחנוכה, וכתב ע״ז דמדקדוק לשונות הרא״ש משמע דמיירי בשאינו סמוך על שולחן אביו, ומכח זה הכריע דבן הסמוך בקביעות על שולחן אביו, לא צריך להדליק בפתחו הפתוח לרה״ר, דהו״ל מכלל בני הבית, דלא מצינו בהם חיוב להדליק בפתח הפתוח לרה״ר מאותו צד מפני החשד, וכן ל״צ להשתתף בפרוטה כשאר בני הבית, והביא שכ״ה מנהג קושטא, ושכן נהג אביו זלה״ה בביתו, שבניו הגדולים שהיה להם חדר מיוחד לשינה, לא היו מדליקים בפנ״ע, ולא משתתפים בפרוטה עיי״ש. ומבואר בדבריו, וכן ממה שהביא למנהג קושטא ומנהג אביו, בבנים הסמוכים על שולחן אביהם, ויש להם חדר לשינה בבית אביהם, שלא היו מדליקין בפנ״ע ולא משתתפים בפרוטה כסייעתא לדברי הרא״ש, שלמד ברא״ש דמיירי שיש לבן חדר לשינה בבית אביו, [וכן נר׳ מעוד אחרונים שלמדו כן ברא״ש].

אך אחהמה"ר מכת"ר כל דבריו בביאור דעת הרא"ש לא מוכרחים, והרא"ש לא מיירי בבן שיש לו חדר מיוחד לשינה בבית אביו, אלא בבן שיש לו בית בפנ"ע לשינה ולמדור, כמוכח בהדיא מלשון הרא"ש והטור, וכן למד מרן השו"ע בדעת הרא"ש, ועוד דמרהיטת לשון הרא"ש משמע דמיירי בבן הסמוך על שלחן אביו, וכן למד השו"ע בדעתו כמש"נ כל זה לעיל, וכ"מ בהדיא מהב"י, ממה שאחר שהביא את מח' הרא"ש והרשב"א בבן שאוכל אצל אביו ויושן בבית אחר, אם צריך להדליק בבית שיושן בו, או להשתתף בפרוטה עם אביו, הביא את דברי האו"ח שכתב וז"ל: בן גדול שאינו סמוך על שלחן אביו הרי הוא כאכסנאי, וצריך להשתתף עכ"ל, כדין בפנ"ע עיי"ש, והיינו משום דהרא"ש והרשב"א מיירו בבן הסמוך על שלחן אביו, ויש לו בית בפנ"ע למדור ולשינה, והאו"ח מיירי בבן שאינו סמוך על שלחן אביו הנמצא בבית אביו, והם שני דינים שונים כנ"ל. ואף שבכנה"ג עמד ע"ז, דמזה שהב"י הביא לאו"ח כדין בפנ"ע, מבואר שלא כדבריו, ותירץ ע"ז דכיון שהרשב"א מיירי בבן, והאו"ח הוסיף לחדש דאף בחתן הדין כן, לכן הב"י כתב את דברי האו"ח כדין בפנ"ע. אחהמה"ר מכת"ר במקור הדברים הרשב"א מיירי בחתן, והאו"ח מיירי בבן עיי"ש, ולפ"ז האו"ח לא הוסיף שום חידוש על דברי הרשב"א, אלא ודאי כדאמרן, [ויש מקום ליישב את דברי הכנה"ג בדוחק ואכמ"ל], וכן למדו המהרי"ט, והמהרש"ל בתשו' (סי' פ"ה) בראי"ש, דמיירי בבן שסמוך על שולחן אביו, וכן נהגו למעשה כמש"כ הכנה"ג עיי"ש. וכ"כ בהדיא בשו"ת שארית יוסף בביאור דברי הרא"ש כנ"ל, וכן נר' עיקר.

בן נשוי הסמוך על שלחן אביו בקביעות בבית אביו ויש לו חדר לשינה בפנ"ע הפתוח לרה"ר האם דינו כאכסנאי להדליק בפתחו או כבני הבית

ו) אלא שבעיקר דינו של הכנה"ג דס"ל דבן נשוי שסמוך על שלחן אביו בקביעות, ויש לו חדר מיוחד לשינה עם אשתו בבית אביו, ל"צ אפי' להשתתף בפרוטה עם אביו, משום דהו"ל מכלל בני הבית, ומשמע מדבריו דאפי' שיש לו פתח פתוח לרה"ר ל"צ להדליק בפנ"ע, ולא להשתתף עם אביו בפרוטה כנ"ל, בזה צדקו דבריו, כמש"כ מרן הראשל"צ הגרע"י שליט"א בספרו חזון עובדיה חנוכה (מעמוד קנ"ב והלאה) להוכיח מדברי האו"ח הנ"ל דבסמוך על שלחן אביו ל"צ להשתתף, כמש"כ הב"ד (באו"ח סי' תע"ב) להוכיח כן מדברי האו"ח, ושכ"כ החסד לאברהם (אלקלעי או"ח סי' כ"ד, דף ס"א ע"ב), והזב"צ ח"ב (בשו"ת סי' ל"ז השני, וח"ג סי' ג'), ובא"ח (פר' וישב הל' חנוכה סעיף ט"ז) ועוד הרבה פוסקים עייש"ב.

ואף שבס׳ הליכות שלמה ח״ב (פי״ג ס״ח), כתב דבן נשוי הדר בבית הוריו תקופה ממושכת, בחדר נפרד המיוחד לו, דינו כאכסנאי ולא כבני הבית עיי״ש. ושם (בהערה 34) כתב דהמעשה היה באברך ספרדי שגר כמה חודשים בבית אביו, והורה הגרשז״א זצ״ל שצריך להדליק בפני עצמו עיי״ש, ומשמע דס״ל שאפי׳ כשאין לו פתח פתוח לרה״ר צריך להדליק בפנ״ע. אך לא מיבעיא אי מיירי בסמוך על שלחן אביו, ודאי שאין לו להדליק בפנ״ע, לפי מש״כ כל הפוסקים הנ״ל דבסמוך על שלחן אביו הו״ל מכלל בני הבית ול״צ אפי׳ להשתתף, אלא אפי׳ אי מיירי בשאינו סמוך על שלחן אביו, עכ״פ כיון שגר בבית א׳ עם אביו, אם הוא מבני ספרד אין לו להדליק בפנ״ע באותו בית, כמש״כ בעוניי בשו״ת שערי יושר ח״ב (סי׳ ע״ט) שאכסנאי מבני ספרד אין לו להדליק בפנ״ע בבית בעה״ב, ואם בכ״ז רוצה להדליק בפנ״ע, ודאי שאין לברך על הדלקה זו, וכ״כ הכנה״ג הנ״ל דאף לחולקים עליו וס״ל שדינו כאכסנאי, וצריך להדליק בפנ״ע כשיש לו פתח פתוח לרה״ר, אין לברך על הדלקה זו, אפי׳ שאינו סמוך על שולחן אביו, והובא לקמן (ס״ק ט׳) עיי״ש, א״כ כ״ש כשאין לו פתח פתוח לרה״ר, ודאי דבין שסמוך על שולחן אביו, ובין שאינו סמוך על שולחנו, אין לברך על ההדלקה שמדליק בפנ״ע בבית אביו.

ולפמש״נ דיש להסתפק בדברי הרא״ש אי מיירי בסמוך בקביעות על שלחן אביו, או אוכל באקראי אצל אביו, יש לבאר בזה את ספקו של הד״מ, במש״כ דאפשר שגם הרא״ש מודה שבזה״ז שמדליקים בפנים ואין חשד, צריך להדליק במקום שאוכל, דהד״מ הסתפק האם הרא״ש מיירי בסמוך על שולחן אביו בקביעות, ודוקא בכה״ג קאמר דמה שמדליק בבית שישן זהו רק מפני החשד, משום דאע״פ שמעיקר הדין היה צריך להדליק במקום שישן, עכ״פ כיון שסמוך על שלחן אביו בקביעות והו״ל מכלל בני ביתו, היה יכול לצאת בהדלקה של אביו, ורק מפני שיחשדוהו שלא הדליק במקום עיקר דירתו, בזה קאמר הרא״ש שמה שצריך להדליק במקום שישן, הוא מפני החשד, אבל באינו סמוך על שולחן אביו ס״ל שמדינא צריך להדליק במקום שישן, אפי׳ בזה״ז שמדליקים בפנים ואין חשד, דמקום שינה הוא העיקר לרא״ש, וכמו שלמדו בו השו״ע ושו״ת שארית יוסף ועוד אחרונים כמשנ״ל, או דהרא״ש מיירי בשאינו סמוך על שולחן אביו, אלא אוכל אצלו באקראי יום או כמה ימים, ואע״פ כן ס״ל דמה שצריך להדליק במקום שישן זהו רק מפני החשד, ומוכח מזה דאילולי החשד מקום האכילה הוא העיקר, אפי׳ שאוכל שם רק באקראי.

ובמש"כ הד"מ שבתשובת הרשב"א (ח"א סי' תקמ"ב) כתב דבזה"ז ידליק במקום שאוכל ולא במקום ששוכב, וביאר את דבריו ע"פ דרכו (בסי' תרע"א אות ט') שר"ל שבזה"ז שמדליקין לגמרי בפנים ואין חשד, מקום האכילה הוא העיקר, אף שלפום ריהטא, ממה שהרשב"א אחר שענה על שאלה א' שבימינו אין חשד, ענה על השאלה השניה שמקום אכילה עיקר, נר' לכאו' כהד"מ, עכ"פ המעיין היטב ברשב"א יראה שאין דבריו מוכרחים, ויותר נר' שהרשב"א לא תלה דין זה במה שבזה"ז מדליקין בפנים ואין חשד, דהרשב"א נשאל על שני דינים, א' בחצר שיש לה שני פתחים שצריך להדליק בשניהם מפני החשד, האם בזה"ז שמדליקין בפנים ואין חשד, ל"צ להדליק בשניהם, ב' מי שאוכל בבית חמיו עם אשתו ובניו, ויש לו פתח בפנ"ע לרה"ר, האם דינו כאכסנאי, ועל השאלה הראשונה השיב (בסי' תקמ"א) שבזה"ז שמדליקין בפנים ואין חשד, ל"צ להדליק בשניהם, ועל השאלה השניה השיב (בסי' תקמ"ב) וז"ל: גם מי שאוכל על שולחן בעל הבית, אפילו שוכב בבית בפני עצמו, אינו צריך להדליק, אבל מכל מקום צריך להשתתף וכו' עכ"ל. ומדלא הזכיר בתשו' זו אפי' ברמז שדין זה תלוי במנהג שמדליקים בפנים, משמע שדין זה אינו תלוי במנהג שבזה"ז, אלא ס"ל שמקום האכילה הוא עיקר, ולכן בני"ד שבמקום אכילתו הוא אכסנאי אצל חמיו, צריך להשתתף עמו בפרוטה, ורק הרמ"א השיא את דברי הרשב"א לשיטתו, וביאר דמש"כ שצריך להדליק במקום אכילתו זהו לפי המנהג שבזה"ז מדליקין בפנים ואין חשד, אך יותר נר' כמו שהב"י למד ברשב"א, שיש מחלוקת בין הרא"ש להרשב"א, אם מקום השינה הוא עיקר דירתו, ושם צריך להדליק, או שמקום האכילה הוא עיקר דירתו, ושם צריך להדליק.

ז) לאור כל זה נר' שאדם שהולך עם ב"ב לאכול כל סעודות השבת אצל אביו או חמיו, וחוזרים לישון בביתם, נר' דלא מיבעיא לדעות דס"ל דעיקר דירתו הוא מקום השינה, הלא הם הרא"ש והטור והשו"ע, וכ"ה דעת מנהגי מוהר"י איזק מטירנא, מהר"י וי"ל בדינים והל' (סי' ל"א), ושו"ת שארית יוסף (סי' ע"ג), ומהרי"ט כמבואר בכנה"ג, ומהרש"ל (סי' פ"ה), ודאי שצריך להדליק בביתו עם ברכה [לשני הדרכים שנתבארו לעיל (ס"ק ד')] בדעת השו"ע], אלא אפי' לדעת הרשב"א והרמ"א וכל האחרונים שנגררו אחרי הרמ"א וס"ל שעיקר מקום דירתו הוא במקום שאוכל, י"ל דזהו דוקא שאוכל בקביעות במקום א' וישן בקביעות במקום אחר, ושני המקומות שווים בקביעותם, אלא זה לאכילה וזה לשינה, אבל באופן שאוכל באקראי יום א' במקום א', וישן בביתו שהיא דירתו לכל דבר, בכה"ג גם הם יודו שכיון

שישן בביתו שזוהי דירתו לכל דבר, צריך להדליק בביתו, וכ״מ קצת מלשון השאלה ברשב״א שכתב וז״ל: עוד מי שאוכל בבית חמיו הוא ואשתו ובניו, אפילו פתח בבא לנפשיה דינו כאכסנאי נשוי, או לא. דמשמע קצת שאוכל בבית חמיו בקביעות רק שפתח דלת לעצמו לרה״ר, אבל אם אוכל רק באקראי אצל אביו או חמיו יום א׳ [או כמה ימים] בחנוכה, ובאותו יום חוזר לישון בביתו כנ״ד, י״ל דבזה גם הרשב״א ודעימיה יודו שביתו שחוזר לישון בו הו״ל עיקר דירתו, וצריך להדליק שם. שו״ר שכ״כ בס׳ חובת הדר הל׳ נר חנוכה (פ״א הערה נ״ט) ודייק כן מדברי הרשב״א כנ״ל עיי״ש.

עוד יש ללמוד מהנ״ל דאף מי שהולך לשבת חתן עם כל בני משפחתו, ואוכל כל הסעודות עם החתן, אבל מקבל דירה נפרדת לישון ולהתגורר בה, דאע״פ שהוא אכסנאי דבעל השמחה, דהרי מקבל ממנו כל צרכיו, בכ״ז כיון שיש לו יחידת דיור נפרדת לישון ולהתגורר בה כל השבת, צריך להדליק בפתח הדירה שקיבל עם ברכה, אבל אם הולך רק עם אשתו לשבת חתן, ומקבל דירה נפרדת לישון כנ״ל, ובניו ובנותיו הגדולים נשארים בביתו ומדליקים שם נרות חנוכה עם ברכה, נר׳ דכיון שסוף סוף יש מאנשי הבית שנשארים בבית ומדליקים שם עם ברכה, חשיב שמדליקים עליו בתוך ביתו, אפי׳ שהמדליק אינו מראשי הבית, אלא אחד מבניו הטפלים לבעה״ב, וידליק בפתח הדירה שקיבל בלי ברכה. וע״ע במש״כ כעין זה בשו״ת שערי יושר ח״ג (סי׳ צ״ט) בבנים שהדליקו כשההורים איחרו עיי״ש, ואף שהיה מקום לחלק, לא נר׳ כן ואכמ״ל. אלא שיש לדון בזה לדעת הרשב״א והרמ״א דמקום אכילה עיקר, לכאורה לא יכול לברך בדירה הנפרדת שקיבל לשינה, בפרט אם מדליקים במקום שאוכל, אך לפי מה שהעלו הרבה פוסקים בימינו בבחורי ישיבה דאפי׳ שלרמ״א שפסק דמקום אכילה עיקר, בכ״ז כיון שכל הפרטיות שלהם הוא בחדרים שלהם, ולחדר האוכל נכנסים רק בשעת האכילה, ושלא בשעת האכילה ע״פ רוב הוא סגור, גם הרמ״א יודה שמקום השינה הוא העיקר וכדלהלן, לפ״ז י״ל דה״ה בני״ד כיון שבבית שקיבל לשינה, יש לו את כל הפרטיות שלו, ובאולם שאוכל שם עם החתן, נכנס בו רק לשעה מועטת, ומצוי דשלא בשעת האכילה הוא סגור, גם לרמ״א מקום השינה הוא העיקר, ויכול להדליק עם ברכה בבית שקיבל בנפרד לשינה. [ואם בעל השמחה לא נותן לו דירה נפרדת, אלא מארח את כל האורחים בחדרים של פנימיה או מלון וכיו״ב, ובעל השמחה מתגורר בבית נפרד, ישתתפו כל האורחים בהדלקה אחת, כמש״כ בשו״ת שערי יושר ח״ב (סי׳ ע״ט ס״ק ה׳) עיי״ש].

לפ"ז לכאו' נר' דה"ה לכל מי שמתארח אצל אחרים בשבת, ומקבל דירה נפרדת לשינה דינו כנ"ל, אלא שיש לדון בזה שאם בבית שאוכל בו נותנים לו להרגיש כמו בבית שלו, ורק משום שחסר מקומות שינה, או מחמת שיש לו משפחה גדולה, נותנים לו דירה נפרדת לשינה, י"ל שלדעת הרמ"א שמקום אכילה עיקר, לא יכול להדליק בדירה הנפרדת שקיבל לשינה עם ברכה, והנר' בזה דאם הדירה שמקבל לשינה הוא באותו בנין שמתארח בו, ושניהם מדליקין בפתח הבנין, או אפי' כל א' בביתו עכ"פ כיון שמקום ההדלקה של שניהם הוא בקירבת מקום, בכה"ג עדיף שישמע את הברכה מבעה"ב, ועל סמך זה ילך וידליק בדירה שקיבל לשינה בלי להפסיק בדיבור, אבל באופן שהדירה שמקבל לשינה נמצא בבנין אחר המרוחק מעט מהבית שמתארח בו, ויש חשש הפסק בין הברכה למצוה בהליכה שהולך מהבית שמתארח בו לבנין שקיבל שם דירה לשינה, נר' דבכה"ג יסמוך על דעת השו"ע דס"ל שצריך להדליק בדירה שישן בה עם ברכה כמשנ"ל, ויברך על ההדלקה שמדליק בדירה שקיבל לשינה, בפרט שבבית שאוכל בו בדרך כלל לא מרגיש כמו בבית שלו, והוי עוד סניף לקולא שיכול לברך על ההדלקה בדירה שישן בה כנ"ל.

שו"ר דגדולה מזו כתב מרן הראשל"צ הגרע"י שליט"א בספרו חזון עובדיה חנוכה (עמוד קנ"א) דאכסנאי שהוא נשוי, ואינו יודע אם מדליקים עליו בתוך ביתו, ויש לו פתח בפני עצמו בבית בעה"ב, יכול להדליק ולברך על הדלקתו, כיון שיש בזה ספק ספיקא, דשמא כהרש"ל בתשו' (סי' פ"ה) דס"ל דכשיש ספק אם מדליקים עליו בביתו, יכול להדליק עם ברכה, וספק שמא כהתה"ד ודעימיה שאפי' שמדליקים עליו בתוך ביתו, יכול לכוון שלא רוצה לצאת בהדלקתם, ולהדליק לעצמו עם ברכה עכתו"ד עיי"ש. אך לענ"ד לא נר' כן, אלא אפי' אם ודאי לא מדליקים עליו בתוך ביתו, לא ידליק עם ברכה, כיון שאף כשלא מדליקים עליו בתוך ביתו, כל החיוב הדלקה שלו בבית בעה"ב שיש לו עוד פתח בפנ"ע לרה"ר, הוא רק מפני החשד, ועל חיוב כזה נקטינן להלכה שאכסנאי מדליק שם בלי ברכה, כדלהלן (ס"ק ט') עיי"ש. ונמצא שנשאר רק הספק שמא כתה"ד ודעימיה, ובזה הלכה רווחת לבני ספרד כדעת הב"י ודעימיה שלא יכול להפרד ולהדליק עם ברכה, לכן נר' לענ"ד דבאופן דהוי ספק אם מדליקין עליו בביתו ידליק בלי ברכה, וע"ע במש"כ בשו"ת שערי יושר ח"ב (סי' ע"ט ס"ק ג') על כעין זה שידליק בלי ברכה עיי"ש. ורק אם יש לו בית בפנ"ע אפי' רק לשינה, ולא מדליקין עליו בביתו, בכה"ג ידליק שם עם ברכה כנ"ל.

בחורים בישיבה שאוכלים במקום א' וישנים במקום אחר היכן הוא מקום הדלקתם

ז) ויש להביא סייעתא לזה ממה שמצינו לחכמי דורינו [בעיקר חכמי אשכנז שיש להם יותר נפ"מ למעשה בזה, מאחר ומנהגם הוא שבחור ישיבה מדליק בישיבה עם ברכה] שדנו בבחורי ישיבה היכן הוא מקום ההדלקה שלהם, האם בחדר האוכל של הישיבה, או בחדרים שישנים בהם, ואע"פ שדעת שו"ת פרי השדה ח"ב (סי' ע'), והחזו"א והגר"א קוטלר זצ"ל שצריכים להדליק בחדר האוכל, כמש"כ הרמ"א שבזה"ז שמדליקים בפנים ואין חשד, לכו"ע צריך להדליק במקום אכילה, [הובאו דבריהם באורחות רבינו ח"ג הל' חנוכה (ס"ק צ"ב), ובתשובות והנהגות ח"ב (סי' שמ"ב ס"ק י"א) עיי"ש] וכ"כ בס' אמת ליעקב (קמינצקי סי' תרע"ז), וחובת הדר פ"א (הערה נ"ט), עכ"פ דעת רוב חכמי דורינו שצריכים להדליק בחדרים שישנים בהם, משום דאף הרמ"א לא אמר שמקום אכילה עיקר, אלא כששניהם שווים, אבל בבחורי ישיבה שעיקר דירתם והפרטיות שלהם הוא בחדרים שישנים בהם, ואילו לחדר האוכל באים רק לשעה מועטת לאכול והולכים, כמי שבא לאכול במסעדה והולך, והרבה פעמים החדר אוכל פתוח רק שעה מועטת, ואח"כ הוא סגור לגמרי, בזה גם הרמ"א יודה שצריך להדליק במקום שישנים, דכ"כ בשו"ת אג"מ יו"ד ח"ג (סי' י"ד), שו"ת מנ"י ח"ז (סי' מ"ח), שו"ת שבה"ל ח"ג (סי' פ"ג), שו"ת אז נדברו ח"ה (סי' ל"ח), שו"ת להורות נתן ח"ו (סי' מ"ד), הליכות שלמה (מועדים ב' פי"ד סעיף ח'), מועדים וזמנים ח"ו (סי' פ"ז) בשם גאוני ירושלים, הגרי"ש אלישיב שליט"א [הובאו דבריו בקונטרס הליכות והנהגות (סי' תרע"ז), ושבות יצחק (פ"ו ס"ק ד')] ועוד, א"כ מזה יש ללמוד דכ"ש בני"ד שחוזר לישן בביתו שזה דירתו לכל דבר, ודאי שלשיטתם צריך להדליק בביתו שישן שם בליל שבת ויום שבת, ונר' דאף החזו"א ודעימיה לא קאמרו אלא בבחורי ישיבה שהם אכסנאים בישיבה בקביעות באכילה ושינה, אלא שמקום השינה הוא קצת יותר מקום דירתם, בזה ס"ל שאפי' בכה"ג לא ישתנה בזה הכרעת הרמ"א שמקום אכילה הוא העיקר, אבל בני"ד שבמקום האכילה הוא אכסנאי רק ליום א', ובמקום השינה זהו דירתו לכל דבר, בזה גם הם יודו שצריך להדליק במקום דירתו.

אכסנאי שלא מדליקים עליו בביתו האם יכול להדליק עם ברכה בפתחו הפתוח לרה"ר שבבית בעה"ב

ח) ואף שבכנה"ג בסוף הגה"ט אחרי שדן באורך, אם הרא"ש והרשב"א נחלקו אפי' בבן וחתן הסמוך על שולחנם, כתב דאפי' נימא שנחלקו בכה"ג, עכ"פ כיון שלרשב"א והאורחות חיים ל"צ להדליק בפנ"ע, לא יכול

לברך על הדלקה זו דסב"ל, וסיים שם בזה"ל: ולענין מעשה נראה לי דלצאת ידי ספק, בין בחתן הסמוך על שולחן חמיו, בין בבן היושב בבית אביו, בין בסמוך על שולחנו, בין כשאינו סמוך על שולחנו, אם ירצה להדליק בפני עצמו, אם אפשר לסמוך על ברכת אביו או חמיו יסמוך, ואם לאו ידליקו בלא ברכה, ואם מתכונים שלא לצאת בברכת אביו או חמיו, בזה אני מסופק אם יכול לעשות כן וכו', ואפשר דאין יכול לעשות כן משום מרבה בברכות וכו' עכ"ל. הכנה"ג מירי בבן או חתן שיש להם חדר הפתוח לרה"ר בבית אביו או בבית חמיו כנ"ל, אבל בני"ד שהבן או החתן יש להם בית בפנ"ע לכל דבר כל השנה וגם לחנוכה, ורק אוכלים באקראי יום א' בחנוכה אצל אביו או חמיו, וחוזרים לישון בביתם, נר' דבכה"ג לכו"ע צריכים להדליק בביתם שישנים וגרים בו כל השנה וגם בחנוכה עם ברכה בלי שום פקפוק. וכן מש"כ כה"ח (בס"ק י"ב) בשם הכנה"ג בהגב"י ועוד אחרונים דכיון שמה שמדליק בפתחו זה רק מפני החשד, ידליק בלי ברכה, התם מיירי באכסנאי שמדליקים עליו בתוך ביתו, דבהכי מיירי הכנה"ג התם, דקאי על דברי הב"י, בביאור דברי הטור באכסנאי שמדליקים עליו בתוך ביתו עיי"ש. אבל בני"ד שלא מדליקין עליו בתוך ביתו, והוא חוזר לביתו לישון בו, נר' ברור דלכו"ע צריך להדליק בביתו שחוזר לישון בו בלילה עם ברכה.

בן שיש לו פתח פתוח לרה"ר בבית אביו ולא מדליקין עליו בביתו, האם יכול להפרד מאביו ולהדליק שם עם ברכה

ט) אגב מדברי הכנה"ג שבהגה"ט הנ"ל מבואר, דאפי' שיש לבן או החתן חדר בפנ"ע לשינה בבית אביו או חמיו, ויש לו פתח בפנ"ע לרה"ר, ולא מדליקים עליו בתוך ביתו, בכ"ז לא יכול להדליק בפתחו עם ברכה אפי' שאינו סמוך על שולחנם, ואוכל רק באקראי יום או כמה ימים בחנוכה על שולחנם, וכ"ש כשסמוך על שולחנם. ואפי' אם ירצה לכוון שאינו רוצה לצאת בהדלקה שלהם ולברך לעצמו, לא יכול לעשות כן דגורם לברכה שאינה צריכה, וק"ו אם אין לו פתח בפנ"ע לרה"ר, ודאי שלא יכול לכוון שאינו רוצה לצאת בהדלקת אביו או חמיו, ולהדליק בעצמו עם ברכה, אפי' שלא מדליקין עליו בתוך ביתו, דהרי ס"ל דבסמוך על שלחן אביו או חמיו, הו"ל מכלל בני ביתו ול"צ אפי' להשתתף בפרוטה עיי"ש בדבריו.

ואף שבשו"ג (ס' תרע"ז סוס"ק ג') כתב על דברי הכנה"ג דזהו דוקא כששומע את הברכות מאביו ורוצה לכוון שלא לצאת בברכתו, אבל אם לא שמע את הברכות מאביו שפיר דמי לברך בפתח שיש לו בפנ"ע, ושכן הוא היה נוהג עיי"ש. לענ"ד אין דבריו מוכרחים, ויותר נר' דהכנה"ג ס"ל דלדעת השו"ע בבית א' לא יכול להווצר

יותר מחיוב הדלקה א׳, וחיוב ההדלקה של אכסנאי לא יכול ליצור עוד חיוב הדלקה חדש בבית א׳, אלא רק חיוב להשתתף בפריטי, וכמש״כ בעוניי בשו״ת שערי יושר ח״ב (סי׳ ע״ט ס״ק א׳ ב׳) טעמא דמילתא עיי״ש, וא״כ מה שיש לאכסנאי חיוב להדליק בחדר שינה שיש לו בבית בעה״ב הפתוח לרה״ר זהו רק מטעם חשד, כמו בעה״ב שמדליק בפתח השני רק מפני החשד, וכמש״כ הב״י שדין אכסנאי שיש לו חדר הפתוח לרה״ר נלמד מדין שני פתחים של בעה״ב, שצריך להדליק בשניהם מפני החשד, וא״כ כמו שבעה״ב לא יכול לברך על החיוב של הדלקה בפתח השני מפני החשד, מאחר שהוא נטפל לחיוב העיקרי של הבית, כך גם האכסנאי לא יכול להפריד את החיוב הדלקה שלו מפני החשד בחדרו הפתוח לרה״ר ולברך עליו, מאחר שהוא נטפל לחיוב העיקרי של הבית, ודיו לבא מן הדין להיות כנידון. ולפ״ז יצא דאף כשלא שמע את הברכות מבעה״ב, לא יכול לברך על ההדלקה שלו שהיא רק מפני החשד, וכ״מ מדברי הבא״ח פר׳ וישב הל׳ חנוכה (סעיף ט״ז) שכתב שם וז״ל: המנהג פה עירנו יע״א, דהבן אע״פ שהוא גדול, לא ידליק בעודו בחור אלא יסמוך על אביו, ואם נשא אשה, ידליק בחדר שלו שהוא ישן שם, אך לא יברך אלא יעמוד אצל אביו כשהוא מברך ויכוין לברכות של אביו, ואח״כ הולך ומדליק בחדרו עכ״ל, ומדלא הביא לדברי השו״ג דאם לא הספיק לשמוע את הברכות מאביו יברך על ההדלקה שלו, או שאם רוצה לברך, לא ישמע את הברכות מאביו, ויברך על ההדלקה שמדליק בפתח חדרו, ש״מ דלא ס״ל כהשו״ג, ואף שכה״ח (ס״ק ט״ו) כתב דאע״פ שלכתחילה צריך לשמוע את הברכות מאביו, ולא יברך על ההדלקה שלו, בכ״ז בדיעבד אם לא שמע את הברכות מאביו, יכול להדליק עם ברכה כדברי השו״ג עיי״ש, נר׳ לענ״ד שצריך לחוש בזה לסב״ל, ולא לברך על הדלקה זו כדמשמע מדברי הכנה״ג והבא״ח.

ועיין עוד בשו״ג הנ״ל (ס״ק ג׳) שכתב דאף הרשב״א שכתב שאינו צריך להדליק בבית בפני עצמו ששוכב בו, אלא צריך להשתתף עם אביו שאוכל בביתו, היינו שיכול להפטר מחיוב הדלקה ע״י שישתתף, אבל אם ירצה להדליק בבית שישן בו עם ברכה, ודאי שיכול לעשות כן להרשב״א, ומכח זה הסיק דביש לו בית בפנ״ע לשינה, אפי׳ שאוכל בקביעות בבית אביו, בין להרא״ש ובין להרשב״א יכול להדליק בביתו ולברך עכתו״ד עיי״ש. אלא שאין דבריו מוכרחים, וי״ל דלרשב״א דס״ל שצריך להדליק במקום האכילה, לא יכול שלא להשתתף במקום האכילה, ולהדליק עם ברכה במקום השינה. ואף שגם המשנ״ב (בס״ק ח׳) העלה להל׳, שאם לא מדליקים עליו בביתו, ידליק עם ברכה בבית שישן בו, הוא מיירי

לדעת השו"ע, ולא לדעת הרמ"א, דלרמ"א בזה"ז שאין חשד, לא יכול להדליק שם עם ברכה, ועוד דהמשנ"ב מטעם אחר קאתי עליה, מטעם דכיון שהוא מדליק בעצמו, ודאי שאינו משתתף איתם בפרוטה, וחל עליו חובת הדלקה מדינא עיי"ש. וכ"ה במקור הדברים בהגהת מהר"ב פרנקל שהוא המקור לדין זה שבמשנ"ב, כמש"כ בשעה"צ (ס"ק י"ז) עיי"ש, ולפ"ז יצא שאפי' אם אין לו בית בפנ"ע לישן בו, רק ישן בחדר מחדרי הבית של בעה"ב שיש לו פתח בפנ"ע לרה"ר, כיון שצריך להדליק בו מפני החשד, לא ישתתף עם בעה"ב, וידליק בו עם ברכה.

אלא שלדברינו הנ"ל יצא דלכנה"ג והבא"ח ועוד פוסקים כיון שהחדר המיוחד לו לשינה הוא מכלל ביתו של בעה"ב, ובבית א' לא יכול להווצר יותר מחיוב הדלקה א' מדינא לכל מי שנמצא בבית, ומה שיש חיוב להדליק בפתח השני הוא רק מפני החשד, לא יכול לברך על הדלקה זו. עוד נר' דכיון שחיוב ההדלקה הוא רק משום חשד, ובימינו אין חשד, מאחר שבלא"ה יש הרבה שמקילים להדליק בפנים כמש"כ בס' הליכות שלמה ח"ב (פי"ג סעיף י"א), וס' הלכות חג בחג (פ"ד הערה 22) בשם גדולי הוראה, וס' פסקי תשובות (סי' תרע"א ס"ק י"ז) בשם עוד חכמי דורינו, א"כ גם באכסנאי בימינו אין חיוב להדליק בפתח חדרו הפתוח לרה"ר מפני החשד, וכיון שכן אין לברך על הדלקה זו.

היוצא מדברינו בקיצור דלדעת הרא"ש והטור והשו"ע ודעימייהו כל שיש לו בית בפנ"ע, אפי' שמיוחד רק לשינה, ואינו סמוך על שולחן בעה"ב בקביעות, אלא אוכל באקראי אצלו, צריך להדליק בו מדינא עם ברכה, אם לא מדליקים עליו בתוך ביתו, אבל אם יש לו חדר המיוחד לשינה בתוך ביתו דבעה"ב, אפי' שיש לו פתח בפנ"ע לרה"ר, כיון דהו"ל בית א' שיש בו שתי פתחים, אין לו חיוב להדליק מדינא אלא רק מפני החשד, וידליק בו בלי ברכה. ובני"ד שאוכל בבית אחר רק יום א', ובאותו יום עצמו חוזר לישון בביתו, דלדעת הרא"ש והטור והשו"ע ודעימייהו ודאי שצריך להדליק בביתו עם ברכה, ואף לדעת הרשב"א והרמ"א ודעימייהו י"ל דבכה"ג מקום ההדלקה הוא בביתו, כמשנ"ל כ"ז באורך, ובני"ד דהוי שני בתים נפרדים לגמרי חזי לאיצטרופי גם סברת השו"ג והמשנ"ב דס"ל דכשרוצה להדליק בביתו שישן בו, ולא להשתתף בפרוטה בבית שאוכל בו, יכול לעשות כן, כעוד סניף לקולא שיכול להדליק עם ברכה ודו"ק, א"כ מכח כל הני טעמי תריצי, נר' שההולך בשבת חנוכה לאכול כל סעודות שבת בבית אחר, וחוזר בלילה לישון בביתו ידליק בביתו עם ברכה. והנר' לענ"ד כתבתי, וצור ישראל יצילנו משגיאות

שלא נכשל בדבר הל', ויראנו נפלאות מתורתו.

הדינים העולים מהנ"ל

אכסנאי שיש לו חדר בבית בעה"ב, ואותו חדר אינו מיוחד אלא לשינה, ויש לו פתח בפני עצמו לרשות הרבים, אפי' שאוכל עם בעה"ב, לדעת השו"ע צריך להדליק בפתחו מפני החשד, ויש לחוש לזה כיום בא"י שמעיקר הדין צריך להדליק בחוץ, אע"פ שאין כיום כ"כ חשד, ולדעת הרמ"א לא צריך להדליק בפתחו, ויוצא ידי חובה בהדלקה של בעה"ב במקום אכילתו, ולדעת השו"ע שצריך להדליק בפתחו לא יברך על הדלקה זו, אפי' שאוכל וישן בחדר זה, ואפי' שלא מדליקין עליו בתוך ביתו, כיון שעיקר חיוב הדלקה זו הוא רק מפני החשד, ויש אומרים שאם לא מדליקין עליו בתוך ביתו, יברך על הדלקה זו, משנ"ב (ס"ק ח'), וחזון עובדיה (חנוכה עמוד קנ"א).

בן שגר בבית אביו ויש לו חדר הפתוח לרה"ר, אפי' אם אותו חדר אינו מיוחד אלא לשינה, אם אינו סמוך על שולחן אביו, לדעת השו"ע צריך להדליק בפתחו בלי ברכה, ואם סמוך על שולחן אביו בקביעות לא צריך להדליק בפתחו ולא להשתתף בפרוטה עם אביו, ולדעת הרמ"א ל"צ להדליק בפתחו, אלא במקום שאוכל בו, ואם אותו חדר מיוחד לו לאכילה ולשינה, לדעת השו"ע הדין כנ"ל, ולדעת הרמ"א צריך להדליק בו עם ברכה.

אכסנאי שיש לו חדר שהיא יחידת דיור נפרדת מבית בעה"ב, דהיינו שאין ממנו פתח לבית בעה"ב, וכ"ש אם הוא בית בפני עצמו, ואוכל עם בעה"ב, וישן באותו חדר, או באותו בית, לדעת השו"ע צריך להדליק בפתחו, ולענין הברכה אם מדליקין עליו בביתו ידליק בלי ברכה, ואם אין מדליקין עליו בביתו, אם אינו סמוך על שולחן בעה"ב, ורק בחנוכה אוכל יום או כמה ימים עם בעה"ב, לדעת השו"ע צריך להדליק בבית שישן בו עם ברכה, [וה"ה בבן עם אביו בכה"ג], ואם הוא סמוך על שולחן בעה"ב, יש להסתפק בדעת השו"ע אם ידליק בו עם ברכה, ולדעת הרמ"א לא צריך להדליק בפתחו, אלא ישתתף בפרוטה בהדלקת בעה"ב, וכיון שיש בזה מחלוקת עדיף שישמע את הברכה מבעה"ב, ועל סמך זה ילך מיד וידליק בפתחו, אבל אם כל השנה אוכל וישן באותו בית, ובחנוכה הזדמן יום א' שאוכל בבית בעה"ב וישן בביתו, ולא מדליקין עליו בתוך ביתו, לכו"ע צריך להדליק בפתח ביתו עם ברכה כדלהלן.

ולכן המשכירים חדרים בשבת חנוכה אצל בעה"ב במירון וצפת וכיו"ב, ויש להם פתח נפרד לרה"ר, אם הם

מכלל חדרי הבית, אפי׳ שאוכלים וישנים בחדרים שהשכירו, ידליקו בפתח חדרם הפונה לרה"ר בלי ברכה, ואם החדרים שהשכירו הם יחידות דיור בפני עצמם, דהיינו שאין מהם מעבר לבית בעה"ב [כשאר חדרי בית בעה"ב], אם הם אוכלים וישנים בהם, ולא מדליקין עליהם בתוך ביתם, צריכים להדליק בפתח חדרם עם ברכה, אבל אם אוכלים על שולחן בעה"ב, והחדרים ששכרו הם בעיקר לשינה, כיון שיש אומרים שאפי׳ באופן שמקום השינה הוא עיקר דירתם, בכל זאת מקום אכילה הוא העיקר, [כדלהלן בבחורי ישיבה המדליקים בישיבה], לכן לכתחילה עדיף שישמעו את הברכה מבעה"ב, ועל סמך זה ילכו וידליקו בחדרם בלי להפסיק בדיבור, אך אם ירצו לכוון שלא לצאת בהדלקת בעה"ב, ולסמוך על דעת השו"ע שצריך להדליק בבית הנפרד המיוחד להם לשינה עם ברכה. יש להם על מה שיסמוכו.

ההולך לשבת להתארח ולאכול אצל אחרים, ומקבל דירה בפני עצמה לישון ולהתגורר בה, אם היא באותו בנין שמתארח בו ישמע את הברכה מבעה"ב, ועל סמך זה ילך וידליק בבית שקיבל בנפרד לשינה בלי להפסיק בדיבור, אך אם הבית שקיבל לשינה ולהתגורר בו, נמצא בבנין אחר, ויש בהליכתו לבנין אחר חשש הפסק בין הברכה למצוה יכוון שלא לצאת בהדלקת בעה"ב, ולסמוך על דעת השו"ע שצריך להדליק בבית הנפרד המיוחד לו לשינה עם ברכה, בפרט אם בבית שאוכל לא מרגיש כבבית, יש לו על מה שיסמוך.

ההולך לשבת חתן עם כל בני משפחתו, ואוכל כל סעודות השבת עם החתן, אבל מקבל דירה נפרדת לישון ולהתגורר בה, אע"פ שהוא אכסנאי האוכל אצל בעה"ב, צריך להדליק בבית שקיבל לשבת עם ברכה, כיון שיש לו דירה בפני עצמה לשינה. אבל אם בניו ובנותיו הגדולים נשארו בביתו ומדליקים שם עם ברכה, חשיב כמדליקים עליו בתוך ביתו, וידליק בדירה שקיבל לשבת בלי ברכה, ואם לא מקבל דירה בפני עצמה לשבת חתן, רק חדרים בפנימיה של ישיבה וכיו"ב עם עוד אורחים אחרים, ישתתפו כל האורחים ביחד, וידליקו חנוכיה אחת עם ברכה.

וכל שכן דההולך עם בני משפחתו רק לאכול כל סעודות שבת אצל אביו או חמיו, וחוזר לישון בביתו עם בני משפחתו, שצריך להדליק בביתו עם ברכה.

כל החילוקים הנ"ל הוא לבני ספרד ההולכים אחרי הוראות השו"ע, דס"ל שאכסנאי שיוצא בהדלקה

שמדליקים עליו בתוך ביתו, או בהדלקת בעה״ב, אינו יכול להפרד מהם ולהדליק בעצמו עם ברכה, אבל בני אשכנז דס״ל שאכסנאי שיוצא י״ח בהדלקה של אחרים, יכול להפרד ולהדליק בעצמו, ומכח זה נהגו שהוא נפרד ומדליק לעצמו, כמש״כ המשנ״ב (בס״ק ג׳) בשם האחרונים, אין נפקא מינה בכל זה, דבכל גוונא האכסנאי יכול להדליק לעצמו ולברך על הדלקתו.

בחורי ישיבות האוכלים במקום א׳ וישנים במקום אחר, אע״פ שיש אומרים שצריכים להדליק במקום האכילה, העיקר להל׳ שצריכים להדליק בחדרים שגרים בהם, מאחר ושם הוא עיקר דירתם. אלא שאם הם מבני ספרד, אע״פ שצריכים להדליק בישיבה, כיון שדרים בדירה בפני עצמה בישיבה, והבעה״ב דהיינו ראש הישיבה לא נמצא שם ולא מדליק שם, עכ״פ כיון דסמוכים על שולחן אביהם, ואביהם מדליק עליהם בביתם ידליקו במקום שינתם בישיבה בלי ברכה, ואם הם מבני אשכנז הנוהגים בכל גוונא להדליק כל אחד לעצמו עם ברכה, ידליקו במקום שינתם עם ברכה.

ופירות הנושרים מתוך דברינו

אדם שיש לו בית בפני עצמו לאכילה ובית בפני עצמו לשינה, לדעת השו״ע צריך להדליק בבית שישן בו עם ברכה, ולא צריך להדליק בבית שאוכל בו מפני החשד, ולדעת הרמ״א צריך להדליק בבית שאוכל בו עם ברכה, ולא צריך להדליק בבית שישן בו מפני החשד (לעיל ס״ק ד׳).

אכסנאי מבני ספרד שדר בבית אחד עם בעה״ב שרוצה לכוון שלא לצאת בהדלקת בעה״ב, ולהדליק לעצמו עם ברכה, אינו יכול לעשות כן, אפי׳ שאינו סמוך על שולחן בעה״ב ואוכל במקום אחר, אלא צריך להשתתף עם בעה״ב ולצאת ידי חובה בברכה וההדלקה של בעה״ב, ואם יש לו חדר לשינה בפני עצמו הפתוח לרשות הרבים, צריך להדליק בפתחו מפני החשד בלי ברכה, וישמע הברכות מבעה״ב ועל סמך זה ילך מיד וידליק בפתחו. ורק אם יש לו חדר שהיא יחידת דיור בפני עצמה המיוחד לו לשינה, ידליק שם עם ברכה.

וכן בן הדר בבית אביו, אע״פ שאינו אוכל על שולחן אביו אלא במקום אחר, לא יכול לכוון שאינו רוצה לצאת בהדלקה של אביו, ולהדליק לעצמו עם ברכה, כיון שסוף סוף גר בבית אחד עם אביו, אלא יצא ידי חובה בהדלקת אביו, ואם בכל זאת רוצה להדליק לעצמו, ישמע הברכות מאביו ועל סמך זה ילך מיד וידליק לעצמו (שכנה״ג).

במי שנמצא בדירה בפני עצמה בחנוכה ומדליקין עליו בביתו, האם יכול להדליק נרות חנוכה עם ברכה

שאלה

נשאלתי באדם שיש לו שתי דירות, אחת בא"י שגר בה עם אשתו ובני ביתו, ואחת בחו"ל שכשנוסע מידי פעם לצורך עסקיו שבחו"ל חודש או חודשים מתגורר בדירתו שם, והזדמן שבימי חנוכה מתגורר בדירתו שבחו"ל, ואשתו מדליקה בבית שבא"י, האם ידליק בבית שגר בו כעת בחו"ל נרות חנוכה עם ברכה, או בלי ברכה.

תשובה

נר' שני"ד הוא מחלוקת ראשונים, דהנה הטור (סי' תרע"ו סעיף ג') כתב דאין לברך ברכת הרואה, אלא דוקא כשלא מדליקין עליו בתוך ביתו, ובב"י כתב שכ"ה דעת הר"ן שכתב דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק ולא הדליקו עליו בביתו וכו' הלא"ה לא, שלא מצינו שיוצא במצוה שיתחייב לחזור ולברך על הראיה עכ"ל, ושכ"כ הרא"ש, וכ"פ השו"ע (בסעיף ג') עיי"ש, וכ"כ הרשב"א בשבת (דף כ"ג ע"א) בד"ה הרואה, והביא לדעות דס"ל דאע"פ שמדליקין עליו בביתו צריך לברך על הראיה [כדלהלן], וכתב עליהם שאין להם ע"מ שיסמוכו עיי"ש, וכן בכה"ח שם (ס"ק כ"ד) הביא לברכ"י שכתב דאע"פ שכמה פוסקים פסקו שאפי' כשמדליקין עליו בתוך ביתו יברך על הראיה, כיון שהסמ"ג והרשב"א והר"ן והטור וסייעתם פסקו שאין לברך, וכוותיהו פסק השו"ע, ודאי דהכי נקטינן, וכ"כ הט"ז ושאר אחרונים עכתו"ד עיי"ש. וכן במשנ"ב (ס"ק ו'), כתב דכשמדליקין עליו בביתו, קשה להקל לברך, ויש לחוש בזה לסב"ל עיי"ש.

אך מאידך גיסא בב"י (סי' תרע"ז סעיף ג') הביא לאו"ח הל' חנוכה (אות י"ג) שכתב שמי שהלך לכפר של גויים ולן שם בלילי חנוכה, אע"פ שאין לו בית מיוחד שם שמענו שהרב רבינו משולם היה נוהג לברך ולהדליק זכר לנס עכ"ל. עוד לשם מי שבא בספינה או שהוא בבית גויים מדליק בברכות וכו' עכ"ל, וכן כתב המרדכי עכ"ל הב"י, ומש"כ שכ"כ המרדכי היינו המרדכי (סי' רס"ז) שהביא הב"י לפנ"כ בזה"ל: והא דאמרינן דאם מדליקין עליו בביתו אינו צריך, כתב המרדכי ומכל מקום צריך לראות, כדאמר הרואה יומא קמא מברך ב', ומכאן ואילך א', "וכן אומר ר"י שנהגו בני אדם שהיו הולכין בגייר"ש ליריד, ולא היה דר יהודי באותה עיר ומדליקין בבית הנכרי" עכ"ל. ומבואר במרדכי דאכסנאי אפי' שמדליקין עליו בביתו, יש עליו חיוב לראות נרות חנוכה ולברך עליהם, דהיינו ברכת הרואה שנאמר בגמ' (שבת כ"ג ע"א), וכ"כ הבגדי ישע שעל המרדכי, והמשנ"ב (בסי' תרע"ו ס"ק ו',

ובשעה״צ בס״ק ט׳) בביאור דעת המרדכי עיי״ש, ומדכתב ע״ז וכן אומר ר״י שנהגו ההולכים בין הגויים להדליק ולברך, משמע בהדיא שהדין של ההולך בין הגויים שמדליק ומברך, נובע מהדין שכתב לפנ״כ שאפי׳ שמדליקין עליו בביתו, יש עליו חיוב לראות נרות חנוכה ולברך על הראיה, לכן ההולך בין הגויים שלא יכול לראות נרות חנוכה, יש עליו חיוב להדליק ולראות, ולברך על ההדלקה.

וכ״כ הרמ״א (בסי׳ תרע״ז ס״ג) בקיצור נמרץ בביאור דעת הי״א שהביא השו״ע (סי׳ תרע״ז ס״ג) שההולך בין הגויים אפי׳ שמדליקין עליו בביתו, צריך להדליק ולברך, דהיינו משום שהמרדכי ס״ל שאפי׳ שמדליקין עליו בתוך ביתו, יש עליו חיוב לראות נרות חנוכה ולברך עליהם, לכן ס״ל שההולך בין הגויים שלא יכול לראות, יש לו חיוב להדליק ולברך על ההדלקה, ומבואר מהמרדכי ודעימיה ומהרשב״א והר״ן ודעימייהו שפליגי באדם שמדליקין עליו בתוך ביתו והוא מתגורר כעת במקום אחר, האם נפטר ממצות פירסומי ניסא במה שהדליקו עליו בביתו, ול״צ לראות נר חנוכה, ולכן לא יכול לברך על הראיה, וכ״ש שלא יכול להדליק ולברך על ההדלקה, או שאע״פ שמדליקין עליו בביתו, יש עליו חיוב לעשות פירסומי ניסא לעצמו, בראית נרות חנוכה ולברך שעשה ניסים על הראיה, ואם לא יכול לראות דנמצא בין גויים, יש עליו חיוב להדליק כדי לראת נר חנוכה, ולברך על ההדלקה. וכ״כ הפר״ח (בסי׳ תרע״ז ס״ק ג׳) דהרשב״א והר״ן ודעימייהו דכוותיהו פסק השו״ע (בסי׳ תרע״ו ס״ג), פליגי על דעת המרדכי שהביא השו״ע (בסי׳ תרע״ז ס״ג) בשם י״א, וכ״כ הגר״א, והמשנ״ב (סי׳ תרע״ז ס״ק י״ד), וכה״ח שם (ס״ק כ״ג) בשם האחרונים עיי״ש. וכ״כ המהדיר שעל הרשב״א עייש״ב.

ב) אלא שצ״ע למה הב״י (בסי׳ תרע״ז ס״ג) כשהביא את דברי המרדכי והאו״ח, לא פירש שהם חולקים על דברי הטור והר״ן והרא״ש הנ״ל (שבסי׳ תרע״ו ס״ג), ע״ז נר׳ שי״ל דכיון שהוא מובן מאליו דפליגי, הב״י לא ראה צורך לפרש את זה. ומצינו כיו״ב בב״י שמביא כמה ראשונים שנראה בעליל שחולקים זה עם זה בשו״ע, ולא מפרש דפליגי כשהדבר מובן מאליו, בפרט בני״ד כן פירש את זה, במה שבסי׳ תרע״ו הביא את דעת הטור ודעימיה בסתם, ובסי׳ תרע״ז הביא את דעת המרדכי והאו״ח בשם י״א.

עוד נר׳ לענ״ד והוא העיקר, דהב״י לא ברירא ליה דיש מחלוקת בין הטור והר״ן והרשב״א ודעימייהו למרדכי והאו״ח ודעימייהו, די״ל דהטור והר״ן ודעימייהו מיירו במי שלא נמצא בביתו בשעת ההדלקה ואשתו מדליקה עליו בביתו, וחוזר לביתו באותו לילה, וע״ז קאמרו שאינו חייב לראות נרות חנוכה ולברך עליהם, דהרי חוזר לביתו שיש

שם נרות חנוכה, ואפי' שיודע שכשיחזור לביתו יכבו הנרות, ולא יראה נרות חנוכה, בכ"ז כיון שכבר יצא י"ח המצוה בהדלקה שמדליקין עליו בביתו שנמצא בו, אלא שאירע שלא ימצא בו בשעה שהנרות דולקים, לא חייבוהו חכמים בראית נרות חנוכה, אבל נמצא במקום אחר כאכסנאי או בין הגויים וכיו"ב, בזה ס"ל להמדרכי והאו"ח בשם רבינו משולם שכיון שנמצא במקום אחר ולא שייך שיראה את הנרות שמדליקין עליו בביתו, בכה"ג חייבוהו בברכת הרואה, לראות נרות חנוכה ולברך עליהם, ואפשר דאף הטור הר"ן ודעימייהו יסכימו לחידוש זה, ולכן בב"י לא ביאר שיש מחלוקת ביניהם, אך כיון שזה לא ברור, וסתימת דברי הטור והר"ן והרשב"א מורים יותר דכשמדליקין עליו בביתו, אין עליו ברכת הרואה בכל גוונא, אפי' כשלא חוזר לביתו באותו לילה אלא נמצא במקום אחר כשאכסנאי וכיו"ב, לכן מרן בשו"ע (סי' תרע"ו ס"ג) כתב וז"ל: מי שלא הדליק ואינו עתיד להדליק באותו לילה, וגם אין מדליקין עליו בתוך ביתו, כשרואה נר חנוכה מברך שעשה ניסים וכו' עכ"ל, דסתימת לשון זה משמע דכשמדליקין עליו בביתו בכל גוונא אפי' כשנמצא במקום אחר כאכסנאי וכיו"ב, אין עליו חיוב של ברכת הרואה, אך אינו מוכרח די"ל דנקט את האופן הברור שלכו"ע יש עליו חיוב לברך ברכת הרואה, ובסי' תרע"ז ס"ג כתב וז"ל: די"א שאע"פ שמדליקין עליו בתוך ביתו, אם הוא במקום שאין בו ישראל מדליק בברכות עכ"ל, להורות שדין זה אינו ברור שהוא מוסכם להל', ובפשטות דעת הפוסקים הנ"ל שסתם כמותם (בסי' תרע"ו ס"ג) פליגי ע"ז.

עפ"ז יתיישב עוד מה שקשה על הב"י, דלמה (בסי' תרע"ו ס"ג) כשהביא לר"ן ודעימיה שס"ל דכשמדליקין עליו בביתו אינו מברך ברכת הרואה, לא זו בלבד שלא הביא שהמרדכי פליג ע"ז, וס"ל דאפי' שמדליקין עליו בביתו חייב בברכת הרואה, אלא כתב שכ"כ המרדכי (בסי' רס"ז), והוא תמוה שהרי המרדכי שם ס"ל להיפך דאפי' שמדליקין עליו בביתו חייב בברכת הרואה. ולהנ"ל א"ש דהתם מיירי שחוזר לביתו באותו לילה, ובזה גם המרדכי מודה שאינו מברך ברכת הרואה, ורק באכסנאי שמתגורר במקום אחר ס"ל למרדכי שחייבוהו בברכת הרואה כנ"ל. [אגב עפ"ז יש לישב גם את דברי האו"ח (באות ח') שאחר שהביא שאכסנאי חייב בברכת הרואה, אבל מי שעתיד להדליק אינו מברך ברכת הרואה, סיים שכ"כ הרשב"א עיי"ש. ולכאו' זה נגד מש"כ הרשב"א שאם מדליקין עליו בביתו לא מברך ברכת הרואה, ולהנ"ל י"ל דהאו"ח למד דהרשב"א מיירי כשחוזר לביתו באותו לילה, אבל באכסנאי מודה שחייב בברכת הרואה].

ג) אלא שעדיין קשה דכיון שמרן בשו"ע (סי' תרע"ז ס"ג) הביא

לדעת המרדכי והאו״ח בשם י״א, למה לא הביא גם למאי דס״ל דאכסנאי חייב בברכת הרואה [אם לא שמע את הברכות מבעה״ב] כמבואר באו״ח (אות ט׳) ובמרדכי הנ״ל, בפרט שדין זה דההולך בין הגויים מדליק ומברך שהביא בשו״ע, נובע מהדין דאכסנאי חייב בברכת הרואה כמשנ״ל. וי״ל דהשו״ע נקט את החידוש היותר גדול, שמחמת שיש עליו חיוב לראות נרות חנוכה, אם לא יכול לראות נרות חנוכה דהולך בין הגויים, יש עליו חיוב להדליק ולברך על ההדלקה, וממילא נבין מזה שיש עליו חיוב לראות נרות חנוכה ולברך על הראיה, דבכלל מאתים מנה.

ובס׳ מאמר מרדכי (סי׳ תרע״ז ס״ק ד׳) הקשה דכיון שהשו״ע בסי׳ תרע״ו ס״ג סתם כדעת הרשב״א והר״ן דבמדליקין עליו בתוך ביתו לא מברך על הראיה, משום שאין עליו חיוב לראות נרות חנוכה, א״כ איך (בסי׳ תרע״ז ס״ג) הביא את דעת המרדכי דס״ל שאפי׳ שמדליקין עליו בביתו יש עליו חיוב לראות נרות, ומברך על הראיה, ולכן שנמצא בין הגויים ולא יכול לראות, צריך להדליק ולברך על ההדלקה, ונדחק לומר שאע״פ שבראשונים משמע ששני דינים אלו תלויים זב״ז, בכ״ז השו״ע חילק ביניהם מסברא דנפשיה, דשאני התם שהוא במקום ישראל ורואה הנרות, דכיון שפטור מעיקר המצוה במה שמדליקין עליו בביתו וא״צ להדליק, וגם רואה נרות חבירו ולא בעי לאדלוקי כדי לראותם, אין לו לברך על הראיה, כיון דפטור מעיקר המצוה, דהיינו ההדלקה, ברם הכא שהוא במקום שאין שם ישראל ואינו רואה הנרות, אע״פ שמדליקין עליו בתוך ביתו מ״מ חייב הוא לראות הנרות, ומאחר שצריך להדליק כדי לראות הנרות מדליקן בברכות, כיון שהוכרח ונצטוה להדליק, ומפני שלא היה ברור לו למחבר סברא זו לפיכך כתבו בשם י״א עכ״ל עיי״ש. והביאו המשנ״ב בשעה״צ (ס״ק כ״א), וכתב דאין לסמוך ע״ז לברך עיי״ש. ונר׳ שאף המאמ״ר ס״ל כן, דהרי כתב שלפי שלא היה ברור למרן דין זה, כתבו בשם י״א, א״כ א״א לברך על הדלקה זו. ועוד דלפמשנ״ל שבמקור הדברים בר״ן [והרשב״א] ובמרדכי מבואר שאין המח׳ ביניהם, האם יש עליו חיוב להדליק, או שאין עליו חיוב להדליק, אלא המח׳ ביניהם היא להיפך, האם יש עליו חיוב לראות נרות חנוכה, וצריך לברך על הראיה, וממילא כשלא יכול לראות, יש לעליו חיוב להדליק כדי לראות נרות חנוכה, ולברך על ההדלקה, או שאין עליו חיוב לראות, ולכן לא מברך על הראיה, וממילא שלא יכול לראות ל״צ להדליק, קשה לומר שמרן הלך עם סברא הפוכה מסברת הראשונים, שעיקר המצוה באכסנאי היא ההדלקה, וכשיש עליו חיוב הדלקה ידליק עם ברכה, ואם יש עליו רק חיוב ראיה ל״צ לברך,

בפרט שמרן בב"י לא גילה שום רמז דס"ל היפך מסברת הראשונים, אלא העתיק את דברי הראשונים כהוויתם בלי להעיר כלום על דבריהם.

לפ"ז נר' דכיון שמרן (בסי' תרע"ו ס"ג) סתם שדוקא כשלא מדליקים עליו בביתו מברך על הראיה, ומשמע מדבריו דכשמדליקין עליו בביתו, אפי' אכסנאי לא יברך על הראיה, דאין עליו חיוב לראות, הכי קיי"ל העיקר להל', ולא כדעת הי"א שהביא (בסי' תרע"ז ס"ג) דס"ל שאפי' שמדליקין עליו בביתו, אם הוא אכסנאי יש עליו חיוב לראות ולברך על הראיה, וכשלא יכול לראות דנמצא בין הגויים, יש עליו חיוב להדליק, ולברך על ההדלקה, ולכן כתבה בלשון י"א, להורות שאין הל' כדעה זו, אלא כמו שסתם לעיל (בסי' תרע"ו ס"ג) שאין חיוב ראיה, ולא חיוב הדלקה באופן שלא יכול לראות, כשמדליקין עליו בביתו, ומה שבכ"ז הביא לדעה זו בי"א (בסי' תרע"ז ס"ד), זה להורות שבמקומות שנהגו כן, כמש"כ המרדכי שכן נהגו היהודים שהולכים ליריד בגיירש, יש להם ע"מ שיסמוכו.

וכן לפמשנ"ל באורך בתשובה הקודמת (ס"ק ג') דדעת השו"ע היא שדוקא כשלא מדליקים עליו בביתו, ידליק בבית שנמצא בו בפנ"ע עם ברכה, הלא"ה כשמדליקין עליו בביתו ידליק בלי ברכה, זה סייעתא למש"נ עד כאן, שדעת השו"ע להל' היא, דאם מדליקין בביתו לא יכול להדליק בבית שנמצא בו בפנ"ע בחנוכה עם ברכה. אלא שלכאו' יש לדחות דמשם אין ראיה לני"ד, דהתם השו"ע מיירי שיש לו בית בפנ"ע רק לשינה, וכשרוצה לאכול הוא אוכל בבית בעה"ב, אבל כשאוכל וישן בבית בפנ"ע, והוא ביתו לכל דבר, י"ל דאף השו"ע יודה שיכול להדליק שם עם ברכה, אפי' שמדליקין עליו בביתו, אך לקושטא דמילתא זה אינו, דכיון שלשו"ע מקום השינה הוא מקום ההדלקה, כמש"נ בתשובה הקודמת (ס"ק ד') עיי"ש, א"כ אין נפ"מ אם רק ישן בבית שנמצא בו בפנ"ע, או שאוכל וישן באותו בית, ומאחר ולשו"ע אע"פ שצריך להדליק בבית שישן בו, בכ"ז כיון שמדליקין עליו בביתו, מדליק בו בלי ברכה, א"כ גם בני"ד אע"פ שישן ואוכל בבית בפנ"ע, בכ"ז כיון שמדליקין עליו בביתו, ידליק בו בלי ברכה.

ואף שבס' המאורות הל' חנוכה כתב דנר' דאף אם מדליקין עליו בביתו, אם נמצא במקום אחר צריך להדליק שם לעשות פירסומי ניסא לעצמו, ולברך על הדלקה זו, וששמע שכן היו נוהגים מקצת חכמים [ועיי"ש בהמהדיר שכוונתו לר' משולם בעל ההשלמה השהיה דודו ורבו עיי"ש], ומה שבאכסנאי שמדליקין עליו בתוך ביתו ל"צ להשתתף בפרוטה, היינו משום שכבר מדליקין בבית שמתאכסן בו עכתו"ד עיי"ש. וכ"כ הריא"ז בפסקיו

שבת (פ״ב ס״ק ט״ו) עיי״ש, וכ״כ הכל בו (בסי׳ מ״ד דף ג׳ ע״ג) עיי״ש, וכן במאירי (בדף כ״ג ע״א) סוד״ה מי שאין לו, הביא לדעת רבינו משולם, עכ״פ המאירי שם שלא הסכים לדבריו עיי״ש. וכ״ה דעת הרא״ש והרשב״א והטור והר״ן, וכ״פ השו״ע שאין לברך על הדלקה זו כנ״ל, ודאי שאין לברך על הדלקה זו, בפרט שבברכות אמרינן סב״ל אפי׳ נגד מרן, ואפי׳ אם דעת מרן היתה שיכול לברך, כיון שדעת כמה ראשונים ואחרונים שאין לברך על הדלקה זו, כמשנ״ל קצת מזה אמרינן סב״ל, א״כ כ״ש בני״ד שדעת מרן היא שאין לברך על הדלקה זו כמשנ״ל.

ד) שו״ר בס׳ בית דוד או״ח (סי׳ תע״ג) שדן בני״ד, בא׳ שנמצא בחנוכה בחדר בפנ״ע שמשכיר מהגוי, ומדליקין עליו בתוך ביתו, האם יכול להדליק עם ברכה, וכתב שחכם א׳ רצה לומר שזה תלוי במחלוקת תה״ד והב״י (שבסי׳ תרע״ז ס״ב), דלתה״ד שאכסנאי יכול לכוון שלא רוצה לצאת בהדלקה שמדליקין עליו בביתו, ולהדליק בעצמו ולברך, גם בני״ד יכול לכוון כך, ולהדליק לעצמו ולברך, אבל לב״י דס״ל שלא יכול לכוון שאינו רוצה לצאת בהדלקה שמדליקין עליו בביתו, א״כ לא יכול להדליק בחדר שגר בו עם ברכה, וכיון שקיי״ל כהב״י ידליק בלי ברכה, ודחה את דבריו דזה אינו, דדוקא באכסנאי בבית ישראל, שיש פירסומי ניסא בהדלקה של בעה״ב, בזה ס״ל לב״י שלא יכול להדליק שם עם ברכה, אבל בני״ד שגר בחדר בפנ״ע, לכו״ע צריך להדליק שם עם ברכה, ומש״כ המהרש״ל (בסי׳ פ״ה) דלא יכול לכוון שאינו רוצה לצאת בהדלקה שמדליקין עליו בביתו, ולהדליק עם ברכה, ואם נמצא בבית יחידי ידליק רק משום חשד בלי ברכה, בהכרח צ״ל דמיירי בבית יחידי שרק ישן בו, אבל אוכל בבית בעה״ב [כמו האופן דמיירי השו״ע (סי׳ תרע״ז ס״א), עיי״ש במה שהאריך להוכיח שבהכרח צ״ל כן במהרש״ל], ולכן כתב שידליק מפני החשד בלי ברכה, אבל אם יש לו בית בפנ״ע לאכילה ושינה, צריך להדליק שם עם ברכה, וכן הביא לב״י שהביא למרדכי שכתב דאכסנאי צריך לברך על הראיה, וכשנמצא בין הגויים שלא יכול לראות, צריך להדליק ולברך על ההדלקה, ומכח זה העלה בני״ד שצריך להדליק עם ברכה עכתו״ד בקיצור עייש״ב.

אך אחהמה״ר מכת״ר לפמש״נ עד כאן כל דבריו לא מוכרחים כלל, דאפי׳ נימא כדבריו שמהרש״ל מיירי בבית שרק ישן בו, הרי המהרש״ל ס״ל כדעת השו״ע שמקום ההדלקה הוא במקום שינה, כמבואר במהרש״ל (סי׳ פ״ה) עיי״ש, ולפ״ז אין נפ״מ בין אם הוא בית רק לשינה או לאכילה ושינה כנ״ל, ועוד דלשון מהרש״ל שכתב ואם יש לו בית יחידי, משמע דמיירי שנמצא בבית שאוכל וישן בו ועושה בו כל הדברים, וכל מה שניסה להוכיח שבהכרח צ״ל

דהמהרש"ל מיירי בבית שרק ישן בו, אינו מוכרח כלל ואכמ"ל, ונמצא דמבואר בהדיא במהרש"ל שאפי' שנמצא בבית בפנ"ע לכל דבר, כיון שמדליקין עליו בביתו ידליק שם בלי ברכה, כדעת הראשונים והאחרונים הנ"ל דס"ל דבכה"ג ידליק בלי ברכה. ומה שהביא למרדכי דס"ל שאכסנאי צריך לברך ברכת הרואה, ולפ"ז בני"ד צריך להדליק ולברך, אישתמיטתיה לרגע שהרבה ראשונים חולקים ע"ז כמשנ"ל. ואע"פ שהחזיק בדבריו תלמידו בעל השלחן גבוה (סי' תרע"ז ס"ק ה'), וכתב שכ"ה מנהג סלוניקי לברך על הדלקה כזו, אלא שהקשה על מרן למה כתב בשו"ע את דעת המרדכי והאו"ח רק בי"א, הרי זה דין מוסכם בהרבה ראשונים, והניח בצ"ע עכתו"ד עיי"ש. ולפמנש"ל ל"ק מיד, דאע"פ שהרבה ראשונים ס"ל כן, עכ"פ יש גם הרבה ראשונים שחולקים ע"ז, וכוותיהו סתם השו"ע (בסי' תרע"ו ס"ג), לכן כתב לדעה זו רק בי"א כנ"ל, ולכן אין לסמוך על דבריו לברך על הדלקה זו.

שו"ר למרן הראשל"צ הגרע"י שליט"א בספרו חזון עובדיה (מעמוד קנ"ח והלאה) שפסק דהנמצא בכפר של גויים ולא רואה נרות חנוכה, אפי' שמדליקים עליו בביתו ידליק עם ברכה, ומכח זה פסק שם לפנ"כ דחיילים ספרדים הנמצאים במקומות שלא רואים נרות, אפי' שמדליקין עליהם בביתם, יכולים להדליק עם ברכה, ושם (בהערה ה') הביא לחילוק של המאמ"ר, ואע"פ שהמאמ"ר כתב שמרן לא הוי ברירא ליה חילוק זה, נר' שחילוק זה עיקר, והביא לדברי הב"ד, והשו"ג שכתבו שיש לברך על הדלקה זו, ושכ"כ בס' חסדי דוד (חסאן דף ק"א ע"ב) דבכה"ג שנמצא בין הגויים יש עליו חיוב להדליק, וכ"כ בס' חלקו של ידיד (דף מ"ח ע"ב), ושו"ת התעוררת תשובה (סי' תנ"ז ס"ק א'), וסמך כל סמיכתו על דבריהם שהוא העיקר להל', ולכן ידליק עם ברכה עכתו"ד בקיצור עייש"ב, ואחהמחה"ר מכת"ר לו יהי אלא ספק אם כאחרונים שהביא, או כהאחרונים שהביאו המשנ"ב וכה"ח הנ"ל, קיי"ל סב"ל, וכמש"כ כה"ח הנ"ל (סי' תרע"ז ס"ק כ"ג) שהגם שהב"ד (סי' תע"ג) כתב שידליק ויברך, הא קיי"ל סב"ל עיי"ש, וכ"ש לפמשנ"ל באורך דהעיקר כהאחרונים שכתבו דני"ד הוא מחלוקת ראשונים, ומרן בשו"ע פסק העיקר להל' (בסי' תרע"ו ס"ג) כדעת הראשונים דס"ל שלא יברך על הדלקה זו, ולכן בסי' תרע"ז ס"ג הביא לדעת הסוברים שיברך על הדלקה זו רק בי"א, להורות שיש חולקים על דעה זו, ואין הל' כדעה זו, ולכן ודאי שאין לברך על הדלקה זו.

סוף דבר נר' דמי שיש לו שתי דירות א' בא"י שגר בה עם אשתו ובני ביתו, וא' בחו"ל לצורך עסקיו, ובחנוכה

נמצא בדירתו שבחו״ל לצורך עסקיו, אפי׳ שלא רואה שם נרות חנוכה מחמת שנמצא בין הגויים, או מחמת שהיהודים שנמצאים שם מדליקין בפנים באופן שאי אפשר לראות אותם בחוץ מחשש איבה של הגויים וכיו״ב, ידליק בביתו שבחו״ל בלי ברכה, כיון שמדליקין עליו בביתו שבא״י, ואף באופן שזמן ההדלקה שבא״י הוא הרבה לפני זמן ההדלקה שלו בחו״ל, וכשהדליקו עליו בביתו בא״י, עדיין לא הגיע זמן ההדלקה שלו בחו״ל, אין בכך כלום, דכיון שעיקר חיוב ההדלקה שלו הוא בביתו שבא״י, וכ״כ בס׳ הליכות שלמה ח״ב (פי״ד בדבר הל׳ ס״ק כ״ב) בבחור ישיבה ספרדי שיוצא י״ח בהדלקה של אביו שבחו״ל אפי׳ שאין זמני ההדלקה שווים, והסכים לזה בס׳ חזון עובדיה (חנוכה עמוד ק״נ) עיי״ש. וכן חיילים הנמצאים במקומות שלא רואים נרות חנוכה, אם מדליקין עליהם בביתם, ידליקו במקומם בלי ברכה. וכל זה לבני ספרד שנהגו כדעת מרן הב״י, דס״ל שאי אפשר לכוון שאינו רוצה לצאת י״ח בהדלקה שמדליקין עליו בביתו, ולהדליק בפני עצמו עם ברכה, אבל לבני אשכנז שנהגו כמש״כ הרמ״א (בסי׳ תרע״ז ס״ג), והמשנ״ב שם (ס״ק י״ד), שיכול לכוון שאינו רוצה לצאת י״ח בהדלקה שמדליקין עליו בביתו, ולהדליק בפנ״ע עיי״ש, יכול להדליק במקום שנמצא בו עם ברכה. והנר׳ לענ״ד כתבתי, וצור ישראל יצילנו משגיאות שלא נכשל בדבר הל׳.

הדינים העולים מהנ״ל

יש אומרים דאכסנאי אע״פ שמדליקין עליו בביתו, חייב לראות נרות חנוכה ולברך עליהם, וכשלא ראה את הדלקת בעה״ב, ולא שמע הברכות, כשרואה נרות חנוכה צריך לברך על הראיה, ואם נמצא בבית בין הגויים וכיו״ב, שלא יכול לראות נרות חנוכה, חייב להדליק ולברך על ההדלקה, [מרדכי ואו״ח ודעימייהו, וי״א בשו״ע סי׳ תרע״ז ס״ג], ויש אומרים שאע״פ שלא ראה להדלקה של בעה״ב ולא שמע את הברכות, אינו חייב לראות נרות חנוכה ולברך עליהם. ולפ״ז אף בנמצא בין הגויים, לא צריך להדליק ולראות נרות חנוכה, וממילא לא יכול לברך על הדלקה זו, [רשב״א ור״ן וטור, ושו״ע סי׳ תרע״ו ס״ג] והעיקר להל׳ כדעה שניה.

ולכן מי שיש לו דירה בארץ ישראל שגר בה עם אשתו ובני ביתו, ודירה בחוץ לארץ לצורך עסקיו, ובחנוכה נמצא בדירתו שבחוץ לארץ, או ששכר דירה או חדר בפני עצמו, אפי׳ שנמצא בין הגויים במקום שלא יכול לראות חנוכה, ידליק שם בלי

ברכה, כיון שמדליקין עליו בביתו שבארץ ישראל, ואע"פ שזמן ההדלקה שבחו"ל שונה לגמרי מזמן ההדלקה שבארץ ישראל, אין בכך כלום, ויוצא ידי חובה בהדלקה שמדליקין עליו בארץ ישראל.

וכן חיילים הנמצאים בעמדות ומקומות שלא יכולים לרואת נרות חנוכה, אם מדליקין עליהם בביתם, ידליקו נרות חנוכה בלי ברכה.

כל זה לבני ספרד שנהגו כדעת השו"ע שאכסנאי לא יכול לכוון שאינו רוצה לצאת בהדלקה שמדליקין עליו בביתו, אבל בני אשכנז הנוהגים כדעת הרמ"א (סי' תרע"ז ס"ג) שיכול לכוון שאינו רוצה לצאת בהדלקה שמדליקין עליו בביתו, ולהדליק בפני עצמו, יכולים להדליק בכל האופנים הנ"ל עם ברכה, אלא שראוי להקדים להדליק לפני ההדלקה שמדליקין עליו בביתו, כמבואר במשנ"ב (שם ס"ק ט"ז) עיי"ש.

הגאון רבי יוסף ליברמן זצ"ל
בעל משנת יוסף

אם לדלג על הנסים כדי לומר קדושה

בס"ד י"ג סיון תשע"ד
שוכט"ס לכבוד הרה"ג רבי אריה ברינגר שליט"א, בני ברק ת"ו אחדשה"ט,

במכתבו מסתפק במי שעומד בתפילת שמו"ע וקרוב לסופה, והתחיל הש"ץ בקול רם, והם ימים שאומרים בהם על הנסים, ואם יתפלל כדרכו יפסיד עניית קדושה עם הצבור, האם ידלג לגמרי את העל הנסים, או יקצר אותו בכדי שיגיע לעניית קדושה.

א) שאלה זו נשאלה מהגאון הגדול בדורו רבי אליעזר דייטש זצ"ל שחי בתקופת הכת"ס (ואולי היה תלמידו), ותשובתו בספרו שו"ת פרי השדה (ח"ג סי' קט, ב), שיעשה כפי שמוטל עליו כעת להזכיר בתפילתו על הנסים [ולא יקצרנו], כי הוא נוסח שתיקנו אנשי כנה"ג וכל מלה מרמזת לדברים עליונים, אלא ימשיך להתפלל ובשמעו קדושה ישתוק וישמע מתורת שומע כעונה. — [ודימהו להר"ן (שבת קלד.) שבנשפכו החמין הצריכים לרך הנימול, בכ"ז ימול כדרכו, וכשיצטרך יחמם בשבת בהיתר פיקו"נ]. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ג יא, ח"ב קנז, ח"ד כג, ח"י יז),

ויש להסביר את הענין עפ"ד תוס' (ברכות כא:) דדעת רש"י שהמתפלל ושומע קדושה ישתוק ושומע כעונה, אבל "לכתחלה אין לעשות כן דענייה חשיבא טפי הידור מצוה", והגם דלר"ת ור"י אם שומע כעונה הרי מפסיק בתפילה, מ"מ גדול המנהג שנהגו כרש"י עכ"ד. — והיינו שבנדו"ד עדיף להתפלל כדרכו ולומר על הנסים, דהגם שעצם הזכרה זו אינה חובה גמורה, לענין חזרה, שא"צ לחזור אם לא אמר, אבל עכ"פ חיוב הוא לאמרו כתקחז"ל כהודאה ופירסום הנס, ואילו עניית קדושה בפיו ולא להסתפק בשמיעה, הוא רק הידור מצוה, א"כ העיקר לומר על הנסים החל עליו עכשיו, ודוחה את ההידור שיפסיד עי"ז, שרק שומע ולא עונה בעצמו הקדושה.

ב) ומתוך כך מסתבר שגם בברכת המזון כן הוא, שאם מברך ברכהמ"ז וממהר כדי להתפלל בצבור, או כהן לישא כפיו, לא ידלג את העל הנסים, וגם לא יקצרנו, אלא יעשה מה שמוטל עליו עכשיו לומר על הנסים, ולא יתחשב עם התוצאה. — לא רק בקדושה שיכול לשתוק ולשמוע מתורת שומע כעונה, אלא אפילו נשיאת כפיים,

שיפסיד אם לא ימהר לעלות לדוכן, אין מבטלין החיוב שעוסק בו עתה. גם אם יזדמן לו חיוב גדול ממנו. [לא מיבעי כשיוכל להשתדל לישא כפיו במנין אחר, אלא אפילו אין לא אפשרות]. — וה"ז כעין עוסק במצוה הפטור ממצוה אחרת, שדעת הר"ן (ברי"ף סוכה יא.) דאע"פ שיכול לקיים שתיהם פטור "כל שהוא מתעסק במלאכתו של מקום, לא חייבתו התורה לטרוח ולקיים מצוות אחרות". — א"כ ה"נ עכשיו עוסק בתקחז"ל באמירת נוסח על הנסים, ואינו חייב לדאוג לקדושה או נ"כ שעלול להפסיד עי"ז.

ג) ומש"כ המשנ"ב (סי' רפח סקל"ב) דהזכרת מעין המאורע בחנוכה ופורים אינו אלא רשות. — ברור שכונתו רק לענין חזרה, שאם שכח לא מחזירין אותו, כיון שאינו חוב גמור לאומרו מעיקר התפלה. אבל ודאי חייב אדם להזכיר מעין המאורע בחנוכה ופורים, מתרי טעמי, הודאה ופירסומא ניסא.

ד) כדעת הפרי השדה והשבט הלוי הנ"ל, היא גם דעת שו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג סי' קסט) דמי ששכח יעלה ויבוא והוא באמצע אלוקי נצור, והגיע הש"ץ לקדושה שישתוק וישמע הקדושה מהש"ץ דשומע כעונה, ולא יפסיק. — ועיקר הקפידא היא שלא יצטרך לחזור לראש התפלה ויגרום לברכות שאינן צריכות. — לעומת זאת התהלה לדוד (קכב, ד) נהי שחושש שע"י שיפסיק תפלתו שבלחש ע"י שעונה קדושה, יגרום לברכות שאינן צריכות [ומוכיח שגרם ברכה שא"צ דוחה עניית דברים שבקדושה]. מ"מ מסתפק אם עניית דבר שבקדושה עושהו כגמר תפלתו. — ומע"כ ציין לשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' נו) והליכות שלמה (תפלה ח, לט) שסוברים כן, דלא הוי כגמר תפלתו, ולא נחשב להיסח הדעת מהתפלה, ולא הוי כעקר רגליו, אלא גם אחר עניית הקדושה יכול לחזור לתחילת הברכה שטעה בה. — דהיינו ביעלה ויבוא יחזור לרצה.

למעשה יתכן ששב ואל תעשה עדיף, וישתוק וישמע הקדושה מהש"ץ, ולא יבטל העל הנסים.

ה) אבל אין ראיה מדבריהם לעל הנסים בברכת המזון, כי בברכהמ"ז הרי אין דין של אפשרות גמר הברכהמ"ז, ועד שלא גמר כולו [עד לעולם אל יחסרנו] הרי הוא כעומד באמצע שמו"ע, ובזה לכו"ע יזכיר את המוטל עליו עכשיו [על הנסים] הגם שיגרום לו הפסד קדושה או נ"כ.

אכן אם עומד עדיין שמו"ע ואם יאמר על הנסים יפסיד קריאת המגילה, ולא תהי' לו אפשרות לשומעה כי אם עכשיו, בזה מסתבר שידלג על הנסים כדי לשמוע מגילה כהלכתה.

ו) בספר אגרת הפורים (פ"ו הערה א) לידידי אבחל"ט הגאון ר' חנוך זינדל גרוסברג זצ"ל כותב ששאל את מרן

החזון איש זצ״ל במי שצריך לכך לומר בשחרית במקום שים שלום, שלום רב, כדי שיוכל לומר הקדושה בצבור, והשיב לו שיכול לעשות כן. — לעומת זאת כ׳ בספר אשי ישראל דיני תפלה (פל״ב הערה כב) בשם הגר״ח קנייבסקי (שליט״א) [זצ״ל] ששאל את החזו״א, ואמר לו שאין לומר שלום רב, ועוד כתב לו הגרח״ק (שליט״א) [זצ״ל], דאף כהן שרוצה להספיק לברכת כהנים כמדומה שאין לעשות כן עכ״ל. — ועכ״ח צ״ל, שהיתה כאן סברא ראשונה ואח״כ חזר בו בסברא שניה.

והסבר הספק בזה לפ״ד שו״ת פרי השדה הנ״ל, דנוסח התפלה נוסד ע״י אנשי כנה״ג, וכל תיבה מרמזת לדברים עליונים, א״כ בשחרית יש לומר שים שלום, ואין לשנותו לשלום רב, גם אם עי״ז לא יוכל לענות קדושה. — או דילמא הרי במנחה כבר אומרים לפי נוסח אשכנז שלום רב, ובנוסח ספרד שים שלום, א״כ אין קפידא בזה גם בשחרית, אם באקראי ישנה פעם אחת משים שלום לשלום רב, אבל בתדירות לעתים קרובות לא יעשה כן [ועי׳ שו״ת שבט הלוי (ח״י סי׳ כה, אות א)].

אמירת על הנסים לפני יהיו לרצון

בס״ד כסלו תשס״ג פעה״ק ירושלם תובב״א שוכט״ס לכבוד הרב המופלג בתורה ויר״ש, כהן שדעתו יפה, מה׳ ישא ברכה, מו״ה גמליאל בהרב אלחנן י״ד הכהן רבינוביץ שליט״א, בבני-ברק, מח״ס גם אני אודך. אחדשה״ט,

כתב הא״ר (סי׳ תרפב, ב) ומובא במשנ״ב (סק״ד) דאם שכח על הנסים בתפלה, יאמר קודם יהיו לרצון דרך בקשה, יהי רצון שתעשה לנו נסים וכו׳. — ושואל מע״כ נ״י אם הכונה קודם יהיו לרצון הראשון, מיד אחרי המברך את עמו ישראל בשלום, או קודם יהיו לרצון השני בסוף אלקי נצור, וכן במשנ״ב (קיט סקי״ב) דקודם יהיו לרצון מותר להאריך, לאיזה מהם הכונה.

הנה הב״י (סי׳ קכב) הביא תשו׳ רשב״א שמיד אחרי שמו״ע יאמר יהיו לרצון שהוא מכלל התפלה, ואינו מפסיק לפני יהיו לרצון. וכ״פ בשו״ע דאפי׳ לקדיש וקדושה אינו פוסק. ורמ״א (ובד״מ) כ׳ עפ״ד הטור דיש אומרים אלקי נצור קודם יהיו לרצון, והם צריכים להפסיק באלקי נצור לקדיש וקדושה וברכו. — דהיינו שלדעתם המברך את עמו ישראל בשלום היא סיום התפלה. — ואנו מחמירים לומר פעמיים יהיו לרצון (משנ״ב סק״ג), ואעפ״כ אלקי נצור דומה קצת לשמו״ע כיון דרגילים

לאמרו (משנ"ב סק"א), וכל שלא עקר רגליו, כעומד לפני המלך (משנ"ב סק"ה).

ולפ"ז להשו"ע שאפי' לקדיש וקדושה אינו פוסק לפני יהיו לרצון, צ"ל על הנסים אחרי יהיו לרצון, דאז נחשב עוד כעומד לפני המלך. ולהרמ"א שמפסיק לקדיש וכו' (לפני יהיו לרצון) באלקי נצור, כמו"כ על הנסים, ולדידן שאומרים פעמיים יהיו לרצון (דחיישינן להשו"ע) אומר על הנסים אחרי הראשון ולפני השני. — [ושמא גם להשו"ע אומר על הנסים לפני יהיו לרצון הראשון, דהוי המשך התפלה טפי מקדיש וקדושה, והוי כמוסיף בסוף כל ברכה, אבל לכאורה מסתבר כסברא ראשונה הנ"ל]. [שו"ת חלק ה' סימן קטז]

שכח על הנסים בברהמ"ז, ואמירתו בברכה מעין שלש

בס"ד כ' טבת תשס"ג

חיים ושלום, לנופך ספיר ויהלום, ה"ה ש"ב ידי"נ האברך המופלג בתורה, ויראת ה' טהורה, עוסק בתוה"ק בחשיכה כבאורה, ה"ה הרה"ג ר' פנחס זעליג בלויא שליט"א, בק"ק בית שמש.

אחדשה"ט וש"ת באה"ר,

שורותיך הגיעוני, ועל הערתך על שיטת הראבי"ה (הביאה הב"ח סו"ס עתר) שבחנוכה בברכת המזון אם לא אמר על הניסים מחזירין אותו דלא סגי בלא פת. — ובשו"ע (תרפב, א) נפסק ככל הראשונים, דאם לא אמר על הנסים אין מחזירין אותו.

והערת על ראבי"ה, דלשיטתו למה לא מצאנו שתיקנו חכמים ברכה מיוחדת לשוכח, כמו שתיקנו בשבתות ויו"ט אם שכח רצה או יעלה ויבא בברהמ"ז, ואפילו בר"ח דליכא חיוב אכילת פת תיקנו ג"כ ברכה (בלא חתימה), א"כ למה לא תיקנו ג"כ ברכה בחנוכה שיאמר לפני ברכת הטוב והמטיב [ומסתמא לשיטת ראבי"ה לא יהני מש"כ הרמ"א (בסי' תרפב ובסי' קפז, ד) שיאמר הרחמן יעשה לנו ניסים ונפלאות וכו' ובימי מתתיהו וכו', כיון דהוה הזכרה לעיכובא], ע"כ דבריך.

לע"ד טעם הדבר מפני שהברכה (אם שכח רצה או יעלה ויבא) לפני הטוב והמטיב הוא על עצם היום שהוא שבת או יו"ט, כנוסח הברכה הנזכר (באו"ח סי' קפח, ו) בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל וכו', או שנתן ימים טובים וכו', וכן בר"ח (שם סעי' ז) ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל (ובביאור הלכה ס"ל להתחיל הברכה בשם ומלכות, אבל בלא חתימה). ומודה ראבי"ה דחנוכה ופורים אינם ימים טובים, שנברך עליהם שנתן חנוכה ופורים לעמו ישראל, ומה גם שלא שייך לומר עליהם שנתן ימים טובים, שהרי מותרים במלאכה, ולא חמירי כראש חודש שיש בהם מוסף.

וכבר האריך הב״ח (ברסי׳ תרפב) לבאר דברי ראבי״ה, ותחילה רצה לומר דבתפלה בחנוכה ופורים אם לא אמר על הנסים, אין מחזירין אותו, אבל שאני ברכת המזון, דאי אפשר בלא פת, כיון שנקראים יום טוב (כבמגילת תענית, דחנוכה ופורים לא בטלו) ואין יו״ט בלא פת, לכן חוזר על ״על הנסים״, ומסיק הב״ח, דבגמ׳ (שבת כד.) מבואר דהזכרה בברכת המזון רשות, לכן כתב ראבי״ה דאע״ג דרשות הוא שוייה עליו כחובה וחוזר עייש״ה. — כלומר דודאי אינם יו״ט, ורק לגבי ברהמ״ז ס״ל לראבי״ה שיש דין מיוחד לחייבו בהזכרת היום, כיון שס״ל שיש בהן חיוב סעודה. — [ולא קיי״ל הכי דבראש חדש פסק בשו״ע (סי׳ תיט) שמצוה להרבות בסעודה, ובחנוכה (סי׳ עתר, ב) שהסעודה רשות].

והיינו טעמא דאין מזכירים של חנוכה ופורים בברכה מעין שלוש (משנ״ב תרפב סק״ב), דהזכרת נסים של חנוכה ופורים תיקנו רק בהודאה כללית של התפלה ושל ברהמ״ז, וברכה מעין ג׳ אין בה הודאה, רק הודאה על המחיה או על הפירות וכדומה, שזו הודאה מעין החתימה (על המזון או על הפירות וכדו׳), ובה לא שייך להודות על הנסים, משא״כ שבת וי״ט ור״ח מזכירים עצם היום (א״ר).

נמצא חילוק יסודי בין הזכרת שבת ויו״ט, שהיא על עצם היום, לבין הזכרת חנוכה ופורים, שהיא על הנסים.

ובזה יתיישב מה שנתקשה בחידושי מהר״י אבוהב (רסי׳ תרפב, נדפס בסוף הטור השלם) איך מזכיר על הנסים בברכת הארץ, לפני רצה ויעלה ויבא שמזכירם אחרי זה, והרי הם תדירים, ותירץ דכיון שתיקנו להזכיר חנוכה בברכת הארץ קודם בונה ירושלים, התקנה לא זזה ממקומה עכ״ד. — ולפי דברינו י״ל דעל הנסים דחנוכה ופורים שייך להזכיר רק במקום שיש הודאה כללית בברכת הארץ שמתחילה ב״נודה לך״, והזכרת שבת וי״ט ברצה ויעלה ויבא שייך רק בבונה ירושלים, ששם הזכרת עצם היום.

כ״ד ש״ב אוה״נ דושה״ט באה״ר

הזכיר עה״נ אחרי רצה במקום בהודאה אי הוי הפסק בתפלה

בס״ד ז׳ טבת תשע״א
שוכט״ס לכבוד הרה״ג רבי מאיר כהן שליט״א בק״ק קרית ספר ת״ו

אחדשת״ה, על דבר שאלתו שאינה שכיחה כ״כ, רק דרוש וקבל שכר, במי שטעה ובמקום שאומרים יעלה ויבא (אחרי רצה) אמר על הנסים בחנוכה מה דינו. — יעלה ויבא שהיא תפלה תיקנוה בעבודה, על הנסים שהיא הודאה תיקנוה בברכ׳ הודאה. א״כ אם אמר עה״נ בעבודה,

אינו הפסק שיחזור התפלה, כיון שהיא הודאה באמת, ששייכת היום. אבל יחזור יאמר עה"נ בהודאה במקומה הנכון.

הזכרת עה"נ כשהתחיל סעודתו במוצאי חנוכה אחרי שהחשיך ולפני מעריב

בס"ד כ"ז טבת תשס"ד פעה"ק ירושלים תוב"א

שלומים מרובים, לידידי המשים לילות כימים, בעיון התוה"ק מעלה פנינים יקרים, אב בחכמה ורך בשנים, הרה"ג ר' חיים שלום סגל שליט"א, ב"ב. מחבר הספרים היקרים "בירורי חיים", ג"ח, ולהמשך אנו מקוים.

אחדשה"ט באה"ר, ובחיבה מיוחדת להלן בעומק ההלכה.

א) הגיעוני דבריך אודות מי שהתחיל סעודתו במוצאי חנוכה אחרי שהחשיך ולפני מעריב [באופן שהי' מותר לו להתחיל לאכול לפני ק"ש ומעריב], שאמרת שאין לו לומר על הנסים בברכת המזון. והעירו לך מד' ביאור הגר"א בהל' פורים (סי' תרצה סק"י וי"א) דס"ל לפ"ד הדמשק אליעזר (מפרש בהגר"א) שהכל תלוי בתפלת מעריב, דאם לא התפלל מעריב במוצאי י"ד אומר עה"נ אף אם התחיל לאכול בלילה (כבנדון דידן), ואם התפלל מעריב אין אומרים עה"נ אף אם התחיל לאכול ביום, דלא בתר תחילת סעודה תליא מילתא, אלא באם התפלל מעריב, זו שיטת הגר"א, דלא כהשו"ע עכ"ד, וכ"ה בפסקי הגר"א.

וְהָשַׁבְתָּ שהגר"א כתב זאת רק לגבי פורים, עפמש"כ בתשו' הרמ"א (סי' קלב, ה) דבהחשיך בראש חודש וחנוכה אין אומרים יעלה ויבא ועל הנסים [אף כשהתחיל ביום], כיון דלא חשיבי סעודתייהו כ"כ להיות נקראות קביעות לילך אחר תחילת הסעודה, אבל בשבת ופורים אזלינן בתר תחילת הסעודה עכ"ד, (הובא בבאה"ט סו"ס קפח, אבל הרמ"א בהגה לא הזכיר זאת. ועי' בעט"ז שם). — הרי שסעודת פורים חלוקה מסעודת חנוכה, שבפורים הסעודה חשובה, ובזה י"ל דס"ל להגר"א שכל זמן שלא התפלל מעריב יכול לאכלה ולומר עה"נ, גם אם התחיל משחשיכה, עכתו"ד. — [וצ"ב דא"כ אם התחיל לאכול בפורים ביום והתפלל ערבית, אמאי כ' הגר"א ששוב אינו אומר עה"נ, שאם הלילה אינו גורע בסעודה, אמאי תפלת ערבית גורע, הרי חשובה היא הסעודה].

ושאלה זו יכולה לקרה בפורים, במקום שמקדימים להתפלל ערבית מבעוד יום, והגיע אורח והתפלל ערבית עם הקהל, ועדיין לא אכל סעודת פורים, דלהגר"א שוב אינו יכול לאכלה אפי' עדיין יום, כיון שהתפלל ערבית, שאם

אינו אומר עה״נ, א״כ אין זו סעודת פורים.

ב) והנה יש לעיין לפ״ד הגר״א ז״ל איך תפלת ערבית קובעת, שאם התפלל ה״ז כבר לילה, ואם לא התפלל עדיין ליום ייחשב, הרי אמרינן (ברכות כז:) מתפלל אדם של מוצ״ש בשבת, ואומר הבדלה על הכוס (וכ״פ בשו״ע רצג, ג). זאת אומרת שערבית אינה קובעת לעשותו לילה, ופשיטא שאח״כ עדיין שבת הוא. — וגדולה מזו כ׳ הט״ז (סי׳ תר, בתשובה) שקהל שלא הי׳ להם שופר בר״ה, וביום בדר״ה שחל בעש״ק, קיבלו שבת מבעוד יום, ואח״ז בעו״י הגיע השליח עם שופר, ופסק שחייבים בתק״ש, וקשה דמאי שנא בפורים שאם התפלל ערבית עשאו עי״ז כמחרת, ואפי׳ התחיל לסעוד ביום אינו אומר עה״נ (להגר״א הנ״ל). — [ויש לחלק דערבית ביום אינו קובע, אבל בלילה קובע].

ג) גם יל״ע מספירת העומר שבחו״ל סופרים הספירה הראשונה בליל ב׳ דפסח אחרי ערבית (כבשו״ע תפט, א), ובאמרו היום יום א׳, הרי עשאו בפיו ל״למחרת השבת״, ואיך אח״כ מקדש ומברך הרבה ברכות בליל הסדר (עיי״ש במג״א וח״י ועוד). וא״כ למה לא נאמר כן גם בפורים, שאע״פ שהתפלל ערבית, בכ״ז לא נפסק הפורים ממנו ויכול עוד לומר עה״נ. — ואת״ל דהגר״א לית ליה שאפשר לעשות תרתי דסתרי, ולכן אם התפלל ערבית של חול, שוב אינו יכול להזכיר בסעודה הנמשכת מהיום את היום שעבר (שבת ר״ח חנוכה פורים). א״כ יקשה למה לא אשמעינן הגר״א זאת גם בכל אלו הימים הנ״ל. — ותו יקשה, דאכתי לא יוסבר בזה למה במוצאי פורים אם התחיל סעודה בלילה, אומר עה״נ עד שיתפלל ערבית, נהי דלא הוי תרתי דסתרי, אבל היום כבר נגמר בצאת היום, ואיך אומר עה״נ כשכבר עבר פורים, והרי ולא יעבור כתיב. [ואולי רק בי״ד ס״ל להגר״א כן מפני שממשיך לט״ו (עי׳ מ״ב תרצה סקט״ז)].

בענין זה של קיום חיובו היום אחרי שכבר התפלל ערבית מבעו״י, ישנן עוד דוגמאות, כגון אירע לו אבלות רח״ל אחרי ערבית מבעו״י, אם היום עולה לו, או תפילין, שהשיג תפילין רק אחרי ערבית מבעו״י — עיין בכל זה בשו״ת משנת יוסף (ח״ד או״ח סי׳ לז) ולא נכפיל הדברים.

ד) ועצם ביאור הגר״א זה נצטערתי להבינו, ואמר לי ידידי הגאון רבי רפאל יצחק רייכמן שליט״א שיש לו הערתו בכת״י בגליון ביאור הגר״א שלו, שממנה יוצא שהגר״א כתב זאת רק לגבי שבת, ודלא כהדמשק אליעזר. וזה לשונו:

לכאורה כ״ז לענין שבת גרידא די״ל דנמשכה קדושת שבת, אבל לענין ר״ח חנוכה ופורים רק מטעמא דהתחיל, ואם לא התחיל בהו מבעוד

יום באמת אינו מזכיר יעו"י ועל הנסים, ולכאורה זה גם דעת הגר"א, ועדיין צ"ע בזה. (וזה דלא כמו שראיתי למחבר אחד שרצה לחדש לד' הגר"א דגם אם לא התחיל מבעוד יום אומר על הנסים כ"ז שלא התפלל מעריב). שוב ראיתי מש"כ בדגו"מ בסי' קפ"ח, וצע"ג. (וע"ש במג"א מה שהשיג על הע"ת). ובאמת בלא"ה דברי הדגו"מ שם צריכים תלמוד, דהרי בא שם לבאר ד' הט"ז ובט"ז מפורש הטעם דהסעודה עצמה בשבת ובפורים, וגם לא נראה שבא לחלוק על הש"ע דכ' משום שהתחיל ביום, (איך שיהי', נראה ברור דגם הדגו"מ יודה דאם מתחיל סעודתו במוצאי פורים דאינו אומר עה"נ גם אם עדיין לא התפלל ערבית).

ומה שכתב רבינו "ולפי הירושלמי דגומר בלילה י"ל דאזלינן בתר התחלה", נראה דכתב האי טעמא אפי' כשלא חל שבת ביוה"כ, וכדמשמע מדבריו בסי' קפ"ח, ע"ש. (ודלא כמו שנדחק בספר דמשק אליעזר שם).

נעתק ממה שרשמתי לעצמי בגליון ביאור הגר"א על שו"ע או"ח סי' תרצ"ה ס"ג.

א' דחנוכה חל בשבת, הזכרת על הניסים במנחה ע"ש

במה שכתבנו (באות ג) שרק לכתחילה יקדים מנחה לנ"ח, אבל יכול גם אחרי נ"ח להתפלל מנחה, ושכן נהגו כמה גדולי ישראל. — נתעוררתי מדברי המג"א (סי' קח סק"י) שכ' שאם התפלל ערבית מבעו"י ועדיין לא התפלל מנחה, יכול להתפלל מנחה אח"כ, לא בתורת תשלומין, אלא אפילו באינו יכול להשלים [כגון במזיד]. ואם בלילה ר"ח והזכיר יעלה ויבא במעריב מבעו"י, יזכיר יעלה ויבא גם במנחה שמתפלל אח"כ, אפי' אם אינה בתורת תשלומין, דכבר קיבל ר"ח עליו עכתו"ד (לפי פמ"ג מחצהש"ק ולבו"ש), ועי' במשנ"י סוגיות יו"ד (סי' יט, א עמ' קמ"ח בהערה).

דלפ"ז אם הדליק נ"ח מבעו"י בליל א' כשחל בשבת, ובירך שעשה נסים בזה"ז, וכן שהחיינו לזה"ז, אם מתפלל מנחה אח"כ יתכן שצ"ל על הנסים "דכבר קיבל עליו" את החנוכה. — וכיון שלא ראינו נוהגים כן ובהרבה בתי כנסת מדליקים קודם בבית ואח"כ באים למנחה וקבלת שבת ומעריב [וכן הוא בסידור השל"ה הק'], ולא עלה לאף א' על הדעת לומר במנחה על הנסים, צריך לחלק דשאני תפלה שאינו יכול לסתור עצמו בתפלתו, לומר תחילה במעריב יעו"י, ואח"כ לא לומר במנחה. משא"כ בשהדליק נ"ח מבעו"י, פעולת ההדלקה, שעיקרה שידלק בלילה, אינה יכולה לחייב את המנחה אח"כ ביעו"י, דאמנם באיש זה מיחזי

כתרתי דסתרי, אבל אינו במעשה א׳. וגם י״ל דאינו כתרתי דסתרי כ״כ דבהדלקה היא על מה שיאיר בלילה, ותפלת מנחה היא לעכשיו בלבד.— שו״ר בהליכות שלמה (פי״ז ז) באריכות לומר עה״נ במנחה.

בטעם הלל שלם בחנוכה, ואם נוהג בכולם

בס״ד חנוכה תשס״ח

ביומי אורה, יושפע שפע ברכה, ברבי והמשכה, לידי״נ ש״ב המופלג בתורה, וביראה טהורה, נודע לתפארה, הרה״ג רבי פנחס זעליג בלויא שליט״א, בק״ק בית שמש.

אחדשה״ט באה״ר,

שמחתי ביקרת שורותיך כמו שהנני תמיד שמח בהם. ועמדת על המובא בב״י (סי׳ תרפד) בשם שבלי הלקט דאמירת הלל שלם בחנוכה הוא משום ג׳ טעמים: א) כיון שכל יום חלוק בנרותיו הרי הוא כחג שחלוק בקרבנותיו. — ב) לפי שהנס נתחדש בכל יום. — ג) כיון שקוראים בנשיאים, וכל נשיא חלוק מחבירו, וגומרין ההלל על קרבן כל נשיא בנפרד [הגם שהי׳ קרבנם שוה אבל הנשיאים שבטיהם חלוקים].

וכתבת לפ״ז שיהי׳ נפק״מ בטעם הא׳ בעני שיש לו להדליק בכל יום רק נר א׳ כדין נר איש וביתו [ואגב דין זה מובא ברמב״ם אבל לא בשו״ע, ובנו״כ ומ״ב כמה נפק״מ כגון שיש לו ט׳ נרות איך ינהג, וכבר תמה על זה החמד משה (תרעא, ב) ובחי׳ מהר״ם שיק (לשו״ע שם, נדפס בשו״ע השלם הוצ׳ מכון ירושלים)], אם יוכל לגמור ההלל, כיון שכל הימים שוים אצלו. — ובטעם הג׳ בצבור שאין מנין או ס״ת ולא קוראים בתורה אם שייך בהם הלל שלם.

פשוט הוא שהלל שלם שייך לכל ישראל באין הבדל, כיון שכך תקחז״ל לכתחילה שמצות נ״ח יש בה נר א׳ ומהדרין ומהדרין מה״מ, א״כ אפילו מי שאין בו ריבוי נרות, או אין לו קרה״ת, הרי הוא לא יצא משום כך מחובת הלל שלם. לא רק מפני שהטעם הב׳ שייך בכולם, וגם בו, אלא בעיקר מפני שהיתה תקנת הלל שלם לכל ישראל בלי יוצא מן הכלל.

ובאמת לא רק משום זה, אלא ממש כל א׳ שייך בכל הטעמים. שהרי העני הזה יכול פתאום לקבל מתנה או צדקה או למצוא מציאה, ויהי׳ לו כסף להדליק כמהדרין מה״מ כמו כל ישראל. — ועוד שאפילו הוא מדליק עתה מפני חסרון כיס, או שאר אונס, רק נר א׳, אבל הרי הוא רואה מאנשים אחרים שמדליקים כראוי בתוספת נר בכל יום. — ותו שמסתמא הי׳ בביהכ״נ, אשר שם מדליק הש״ץ כהלכתו, וגם בשליחות העני הזה הדליקו בביהכ״נ

יותר נרות, א"כ הגם שאינו יוצא בהם, אבל הוא עכ"פ שייך בהם.

ואותו טעם ממש שייך גם במי שאין לו קרה"ת, כגון מי שבבית החולים [השי"ת ישלח רפואה שלימה לכל חולי עמו ישראל] ואינו שומע קרה"ת, אבל למחרת או מחרתיים כאשר ירגיש יותר טוב יוכל להיות בביהכ"נ ששם ולשמוע קרה"ת. — והצבור יכולים לנסוע לעיר שיש בה ס"ת, או יעבור עובר אורח עם ס"ת. — עכ"פ שייכים הם בקרה"ת בקריאת הנשיאים שחלוקים בקרבנותיהם.

כיצד ינהג כשהציבור מתחילים הלל ואינו יכול לפסוע לאחוריו

בס"ד שלהי תשרי תש"ע

שלומים מרובים, מגבהי מרומים, להוגה בתורה לילות כימים, הרב המופלג בתורה, ויר"ש מרבים מו"ה אבשלום שניידר שליט"א בק"ק בית שמש. אחדשה"ט,

מי שאינו יכול לפסוע לאחוריו בסיום השמו"ע, והצבור כבר מתחילים הלל. - יאמר עושה שלום במרומיו וכו' וישתחוה לשמאל ולימין ולאמצע, ויפסע פסיעה קטנה כמות שהיא, ויאמר הלל, ואם באמצע כבר יכול לפסוע יפסע, דהליכה לא הוי הפסק (מ"ב סי' ח סקל"ג).

דושה"ט באה"ר וברכה נאמנה

הפסק בין שחרית להלל בביכ"נ אחר

בס"ד עשי"ת תשע"א

תחל שנה וברכותי' וגמח"ט וכט"ס לכבוד ש"ב יקירי, אב בחכמה ורך בשנים, מלא תורה ויראת שמים, שלשלת היוחסין, הרה"ג החו"ב מו"ה אליקום שרגא שפירא שליט"א אחדשה"ט באה"ר.

בשורותיך הנעימות שאלת במי שמתפלל תפלת שחרית כהלכה בזמן התפלה, ובחוהמ"ס רוצה ללכת אחרי שחרית לבימ"ד אחר לרב צדיק לומר עמו ההלל והנענועים ברגש התעוררות דקדושה, אמנם עי"ז יהא הפסק בין שחרית להלל, ואפילו אם לא ישוחח שאר דברים, הוי הפסק בשהיית זמן, ובהילוך מביהמ"ד אחד לשני, אם ע"פ הלכה נכון לעשות כן.

א) הנה זמן הלל הוא כל היום (מגילה כ:), אבל מביא הביאור הלכה (סי' תכב, ב ד"ה וקורין) בשם שאילת יעב"ץ (ח"א סי' מ) דהלל שייך לתפלת שחרית, וע"כ אין לטעום עד אחר הלל, רק בחלש לבו מותר לכתחילה. — ולא ראיתי השאילת יעב"ץ בפנים, אבל כן מוכיח סדר התפלה, שאחרי שחרית אין

קדיש תתקבל אלא אחרי ההלל, הרי שהלל המשך השחרית. — ושפיר חזו עיניך דברי שו"ת מהרש"ם (ח"א סי' א) בתשובתו להגאון האדר"ת ז"ל, וכ"כ בדעת תורה (תכב, ב) דהלל שייך לשחרית, ולכן אין לטעום לפני הלל, ולא לדבר בין שחרית להלל, כמו שאסור בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד (כבשו"ע סי' תקצב, ג).

ויש להתבונן שהרי כל איסור השיחה בין התקיעות הנ"ל מפני הברכות, וא"כ מה ראיה להלל שמברך עליו בנפרד. — וצ"ל מפני קדיש התתקבל שחייב לאמרו אחרי שחרית, ואומרו אחרי הלל מפני דשייכי אהדדי, אין להפסיק בשיחה בין השחרית לקדיש תתקבל, לא הש"ץ ולא הצבור שמוציאם בקדיש.

ב) ראיית מהרש"ם (בתשו' ובדע"ת) היא מתוספתא (מנחות פ"ו ה"ו) ההלל השבח והתפלה מעכבין זה את זה, מזה מוכיח דשייכים אהדדי. — אבל בשו"ת משנה שכיר (ח"א סי' לה) הקשה דא"כ יהיו נשים חייבות בהלל, דמעכב התפלה, והן חייבות בתפלה (ברכות כ:), וכדאמרינן דנשים חייבות במצה ובהגדה של פסח (כהחינוך מ' י, כב,) מדאיתניי' בחמץ, ובהלל פטורות (כסוכה לח. וברכות כ: תוד"ה בתפלה). — ומכח קושיא זו מעדיף פי' המפרשים בתוספתא שהכונה על תפלת שמו"ע, שיש בה ג' ברכות ראשונות שבח, והאמצעיות תפלה, וג' האחרונות הלל. א"נ שברכות התפלה וכן כל ההלל מעכב מקצתו את כולו, שאם אינו יודע כולו לא יי"ח (עי' מנחת ביכורים ומצפה שמואל וחזון יחזקאל).

והגם דפשטות לשון התוספתא משמע כמהרש"ם שהלל ותפלה מעכבין זא"ז, ושייכי אהדדי, אבל מה "השבח" שאמרה התוספ'. — גם מביא בספר אשי ישראל (לט, הערה סז) מאגרות משה (או"ח ח"ג סי' ע) שג"כ חולק על מהרש"ם הנ"ל. — אבל עכ"פ משום ההפסק בין שחרית לקדיש תתקבל אין להפסיק בשיחה.

ג) ויש לדעת אם מותר להפסיק בשהייה ביניהם, כשאינו שח שלא מענין ההלל. — ומצאנו מפוזר בכל שו"ע או"ח דשהיה הוי הפסק, כמו בברכות ובפסוקי דזמרה (מ"ב נג סק"י עט סק"ז), בברכות ק"ש (במ"ב סי' סה סק"ה וביה"ל ד"ה בין בדיבור וד"ה חוזר) ובברכת המזון (מ"ב סי' קפג סקכ"ה ובה"ל סעי' ו' ד"ה אפילו), בהלל ומגילה (בשו"ע סי' סה, א ומ"ב סק"ו וביה"ל ובסי' תכב מ"ב סקכ"ה) ובין גאל ישראל לשמו"ע (בסי' קיא, א), ושיעור השהייה דהוי הפסק הוא בכדי שיגמור את כולה. — וא"כ יל"ע אם גם אין לשהות בין הלל לשחרית, ומה שיעור השהייה.

ד) כי לגבי תקיעת שופר מצינו שאם שמע ט' תקיעות [וההי"ד כל התקיעות] בכל שעה מהיום תקיעה אחת יצא (ר"ה לד: ושו"ע תקפח, ד). ולכאורה מה הנפק"מ בין אלו לאלו. — אלא שהחילוק ברור, דברכה וק"ש והלל ומגילה כל א' מהן הן חתיכה אחת, ודמו לתקיעה אחת, שלמשל שיעורה כשברים ותרועה, ואם תקע חצי תקיעה והפסיק ותקע חציה השני, אין זו תקיעה אחת. כמו"כ בברכה וק"ש וכו' אם הפסיק אין זו ברכה או ק"ש ותפלה. אבל תקיעה ושברים וכו' הן ב' חתיכות נפרדות, והגם שאסור להפסיק ביניהן מפני ברכת השופר, אבל הן עצמן כל א' חפצא בפני עצמה, ואין צריכות להיות מחוברות ורצופות. [דבתורה כתוב יום תרועה, וקיבלו חז"ל שפשוטה לפניה ולאחריה, וספק מהי תרועה, שברים או תרועה, או שתיהן].

ה) ממילא י"ל שכמו"כ שחרית והלל, נהי דהלל שייך לשחרית, אבל אינה ברכה או חפצא אחת, אלא הוי דומיא דתקיעות, שצריך לשמוע כל הקולות כסדרן, ולא ברציפות. ה"נ תפלה ואח"כ הלל הוא סדרן, אבל א"צ שיהיו ברציפות, ולפ"ד השאילת יעב"ץ הנ"ל מי שמרגיש חלש מותר אפילו לטעום בין שחרית להלל, וביו"ט יקדש ויאכל וישתה כדי להחיות נפשו, כמו שהרבה המרגישים חולשה נוהגים לפני התקיעות בר"ה. בפרט שיו"ט הוא זמן שמחתינו ואין לענות נפשו בצום [אם צריך לו]. ועיקר מצות ד' מינים כבר קיים בברכתו בסוכה לפני התפלה.

ו) ד"ה ולענין הליכה מביכ"נ שהתפלל שחרית, לביכ"נ של הרה"צ, דפסק בשו"ע (או"ח ח, יג) דהוי הפסק, ובמ"ב (סקל"ג) דעיקר משום שינוי מקום, וה"נ הוי שינוי מקום. — אין להוכיח משם, דמדובר לצאת בברכת ציצית של ט"ק בביתו על ט"ג שילבש בביהכ"נ, דשינה מקום מהברכה. אבל בהלל יש ברכה נפרדת, ויש רק ענין של סדר קודם שחרית ואח"כ הלל, וקדיש תתקבל ישמע אחרי הלל. — [וע"ע סי' תלב מ"ב סק"ז דהיכא דהוי מצוה אחת, אין ההליכה הפסק].

ולומר הלל והנענועים בצוותא עם הרב

הצדיק הוא ענין נשגב לדביקות בהשי"ת לאהבה ולירא שמו הגדול ית"ש, (וראה מה שכתבתי בס"ד כונה פשטית נאה בכונת הנענועים במשנ"י על אגדות הש"ס לסוכה לז: ובמאמרים ח"ג מאמר י"ז).

דושה"ט באה"ר בברכת גמח"ט לשנה טובה ומתוקה בתוך כל ישראל,

נאנס ולא אמר הלל בחנוכה עד סמוך לשקיעה

בס"ד ז' טבת תשע"א
שוכט"ס לכבוד הרה"ג רבי מאיר כהן
שליט"א בק"ק קרית ספר ת"ו
אחדשת"ה

במכתבו מסתפק במי ששכח או נאנס מלומר הלל, ונמצא לפני השקיעה, ואין לו זמן למנחה וגם להלל, האם עדיף שיאמר הלל, די"א שהוא מדאורייתא, ומנחה ישלים שיתפלל בערבית שתים. — מלשון השאלה מבואר דאיירי בחנוכה, דבר"ח או יו"ט הוי ליה לאיבעי גם לענין תפלת מוסף.

ונלע"ד שהלל קודם מכמה טעמים.

א) מפני שהלל בחנוכה לי"א מדאורייתא כדבריכם. וכמש"כ בשו"ת חת"ס (או"ח סי' רח, ד"ה ומ"ש דפורים וחנוכה) שכל זכר לנס שהצילנו ממות לחיים הוא מדאורייתא והיינו לעשות שום זכר לנס, ואיכות וכמות הזכרון הוא מדרבנן כמגילה ונר חנוכה, ואיסור הספד ותענית שייכים לעיקר זכר לנס ואסורים מדאורייתא עיי"ש. והיינו שלהזכיר הנס בהודאה לה' הוא מה"ת אפילו בפסוק אחד, ומדברי נביאים להודות באמירת הלל. כדאיתא בגמ' (פסחים קיז.) שחכמים אומרים שהנביאים תיקנו לישראל שיאמרו ההלל על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה (כשניצלו). וברשב"ם (שם קטז:) גורס ועל כל רגל ורגל. — ויש בזה עוד דעות שונות.

כן היא גם דעת כמה ראשונים, הבה"ג, היראים (סי' רסב) ועוד. — ולעומתם י"א שכל ההלל רק מדרבנן, כ"כ המגילת אסתר לספר המצוות (שורש א) ועוד.

ולפ"ז למ"ד דהלל מה"ת או מדברי נביאים שהרמב"ם קורא לזה דברי סופרים (הל' חנוכה ג, ו), ואנו קבלנו על עצמינו מזמן אנשי כנה"ג להודות לה' באמירת כל ההלל, בנדו"ד עדיף הלל ממנחה. — ויש להוסיף ולומר דהלל והודאה הן על נס המנורה (ההלל), ועל נס הנצחון (ההודאה) (ועי' שפת אמת, שבת כא.), וא"כ בנדו"ד בשחרית כבר אמר על הנסים והודה לה' על נס הנצחון, רבים ביד מעטים וכו', ולכן צריך היום עוד לומר הלל, על נס המנורה. והמנחה ישלים במעריב.

ב) קיי"ל דתדיר קודם לשאינו תדיר, לא רק להקדים התדיר, אלא אם אי אפשר בשתיהן, התדיר גם דוחה לגמרי את שאינו תדיר כדמוכח מסוגיא (דסוכה נד:) דלרבנן שתוקעים על מוסף רק פעם אחת, שיר של ראש חודש דוחה לגמרי לשיר של שבת, כדי שיכירו שקידשו ב"ד החודש, וכמו"כ יש בתדיר כח לדחות לשאינו תדיר. — כמבואר אצלנו בס"ד במשנת יוסף על סוגיות (או"ח ח"א סי' טו, ד).

ואם היו לפניו מוסף ומנחה ויש שהות להתפלל רק אחת, כ' המג"א (רפו

סק"ג) שיתפלל מוסף, דמנחה יש לה תשלומין בערבית עכ"ל. וביישוב ד' המג"א ממה שהקשו עליו עי' במשנ"י שם. — וא"כ ה"נ למנחה יש תשלומין, אבל לא להלל, וכמשנ"ת ההלל הוא מחיוב היום. — וע"פ סוגיא (בזבחים צא.) פסק הרמב"ם (תמידין ומוספין ט, ב) שאם יש לפניו תדיר ומקודש איזה מהם שירצה יקדים. ובפשטות ההלל מקודש טפי שנוהג רק בימים המקודשים. — אבל בגמ' (זבחים צא. שם) אמרינן דביו"ט קדושת היום אהני גם למנחה להיות מקודש. וכתב בשו"ת באר יצחק להג"ר יצחק אלחנן ז"ל (או"ח סו"ס כ) דבראש חודש תפילת שחרית נקראת מקודש נגד מוסף, מפני שיש בשחרית י"ח ברכות, והיא תדירה ומקודשת טפי ממוסף עיי"ש (ובמשנ"י הנ"ל עמ' קיב).

לפ"ז יש להסתפק מה מקודש טפי, מנחה שיש בה י"ח ברכות, או הלל עם ב' ברכות, אבל כולו קודש הלולים לה', שאסור לאמרו בכל יום. וא"כ איזה מהן שירצה יקדים, ובודאי לא ירצה להפסיד לגמרי ההלל, לכן יאמרנו אתה והמנחה ישלים בערבית בתפלת השלמה.

ג) כמש"כ כת"ר שמנחה יש לה תשלומין בערבית שתים, משא"כ בהלל, דאינו יכול לומר בלילה הלל בברכותיה. ויש לנו פסק כעין זה של המג"א (רפו סק"ג הנ"ל) דבכה"ג שיש ביום שהות רק לתפלה אחת, יתפלל מוסף, דמנחה יש לה תשלומין. וכמו"כ בנדו"ד. — וי"ע במנחה דיום ח' דחנוכה, שאם ישלים אותה במעריב, כבר לא יאמר על הנסים, שאז אמנם יש תשלומין לתפלת שמונה עשרה, אבל לא לעל הנסים שהיא הודאה על נס הנצחון. — וצ"ל דכמו בר"ח שבערבית כבר לא יאמר יעלה ויבא, ובכ"ז נדחית מפני מוסף, ה"נ בדידן.

ד) יקדים את ההלל, שהוא שייך לשחרית, כמש"כ בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' מ) שלפני הלל אין לאכול, אבל לפני מוסף מותר מעט. — ובלא"ה הקדיש תתקבל נאמר אחר הלל, הרי שהוא המשך השחרית. — וא"כ גם אם הפסיק מחמת אונס בין שחרית להלל. בכל זאת יש להקדימו לפני מנחה, כיון שהוא צ"ל לפני מנחה.

ובשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' א) כתב דהלל מעכב את השחרית, ויליף לה מתוספתא (מנחות פ"ו) ההלל והתפלה מעכבין זא"ז, ולכן אם לא אמר הלל לא יצא יד"ח תפלה. ולפ"ז פשיטא בנדו"ד שיקדים להלל. — וכתבנו מזה בס"ד במק"א, שיש מפרשים אחרת את התוספ', כך שאין ראיה ממנה. מ"מ מפני יתר הטעמים הנ"ל בשאילתא דידן יאמר הלל, ומנחה ישלים בערבית, ואם יספיק בין השמשות להתפלל גם מנחה יכול להתפלל אותה עד צאת הכוכבים בדיעבד, כרמ"א ומ"ב (סי' רלב, א).

ענין הלל והודאה

בגמרא (שבת כא:) לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה.

לבאר ענין "הלל והודאה". לפי פשוטו הלל הוא להלל את השי"ת על מדת טובו, והודאה היא התודה על החסד שעשה לנו, ונלע"ד עוד, עפ"י מה שכתבנו (במס' ברכות ז:) ונדפס בפתיחה לס' משנת יוסף על הל' בית הכנסת בשם הטיב גיטין לפרש מאחז"ל מיום שברא הקב"ה עולמו לא היה אדם שהודה להקב"ה, עד שבאת לאה והודתו, שנא' הפעם אודה את ה'. דלכאורה וכי האבות הק' לא הודו. אלא שהודאה הוא מל' מודה, שאם היה רע לו בתחילה, ואח"כ הוטב לו, אז מודה הוא שהרעה היתה לטובתו שתצמח מזה הטובה. וכן לאה שהיתה שנואה, כשזכתה לבנים עי"ז, הודה ואמרה שהרעה היתה לטובתה, ובבחינה זו היא היתה הראשונה עיי"ש. — וכן היה בנס חנוכה, שאמנם סבלו אבותינו סבל גלות עצום, והיה רע ומר להם בתכלית. אבל מרעה איומה זו צמחה הטובה. שהכהנים הק' החשמונאים מסרו נפשם ובעזר ה' נצחו, והעמידו הדת על תלה ביתר שאת, וב"ד של חשמונאים גזרו כמה גזירות לחיזוק התורה והמצוות, אשר לולא שהחזירו עטרה ליושנה, היתה הדת ח"ו דועכת מעט מעט. — זאת ועוד שע"י הרעה נצמח נס חנוכה, והסכימו מן השמים לקבוע הימים האלה לימים טובים, ומצות נר חנוכה מתקיימת בכלל ישראל זה כאלפיים ומאה שנה, וכמה רבי רבבות נרות חנוכה הודלקו מאז, אשר על ידם מתרבה כבוד שמים בעוה"ז, ובעולם העליון בבחי' תנו עוז לאלקים, כמש"כ בס' יסוד יוסף (לחנוכה) שע"י הדלקת הנרות גורמים להדלקת בוצינין עלאין, הן האורות העליונים. וא"כ כמה נחת רוח נעשה מאז להשי"ת מהדלקת הנרות, ושירת התשבחות. וכל זה נצמח מהרעה, שהודו אח"כ שהיתה לטובתם. וז"ש שקבעום בהלל על הנס, ובהודאה על הרעה שעברה שהיתה להם לישועה.

עוד כתבנו שם עפימ"ש (שבת קיח:) שהקורא הלל בכל יום ה"ז מחרף ומגדף, ורק בפסוקי דזמרה אמר ר' יוסי יהי חלקי עמו. שביאר רבינו יונה (בברכות דף כג. שברי"ף) מפני שההלל נתקן ע"י דהע"ה על הצלתם מצרות רבים, כיצי"מ וקי"ס, וכשאומרו בכל יום נראה כמי שאומר שאין הקב"ה עושה נפלאות בכל יום, והוא מודה רק על הנסים הגדולים שעברו, ונמצא מחרף. אלא אומר תהלה לדוד שיש בו מחסדי ה' שבכל יום פותח את ידיך וגו', קרוב ה' לכל קוראיו, רצון יראיו יעשה וגו'. — והאבות הק' הודו לה' כל היום, על כל נשימה ונשימה, ולא היה שייך אצלם הודאה מיוחדת, ולאה היא שחידשה הודאה מיוחדת על

מאורע מיוחד עיי"ש. — ולפ"ז יש לנו לומר הלל רק בימים טובים (ובראשי חדשים מנהג) זכר לנסים הגדולים שהפליא הקב"ה אתנו, וחוץ מזה עלינו להודות לה' בכל יום תמיד. וחז"ל קבעו ימי החנוכה ג"כ בהלל שלא יהא האומר בכלל מחרף ומגדף, אלא אמרו כמצות ה' להלל השי"ת.

הלל והודאה בהתלהבות והתרגשות

בגמרא (שבת כא:) קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה.

להבנת ענין חיוב התפלה והשבח וההודאה להקב"ה, נעיין במש"כ החובת הלבבות (שער חשבון הנפש פ"ג, בהוצ' לב טוב עמ' ק"ס): וראוי לך אחי שתדע, כי כונתנו בתפלה אינה כי אם כלות הנפש אל האלקים, וכניעתה לפניו, עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו, והשלכת כל יהביה עליו עכ"ל. — עוד כתב (בשער אהבת ה' פ"ו, עמ' רפ"א) שאוהב ה' מתפלל ומתבודד בלילה, מפני כמה סיבות, והאחרונה: "מכיון שאז כל אוהב מתיחד עם אהובו, וכל חושק מתבודד את חשוקו, כמו שנאמר נפשי אויתיך בלילה, וכמ"ש על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי".

והכונה כי נשמותינו הם חלק אלוקי ממעל, שהוריד הקב"ה לעוה"ז כדי לעבדה ולשמרה, ועי"ז להנות מהאור העליון שבג"ע שלא בבושת בנהמא דכסופא, כי אם ע"י יגיע כפים בעוה"ז. וכדי שבהיותנו כאן בעולם השפל, לא ננתק את הקשר החזק שלנו אליו ית"ש, כי הרי הנשמה שבתוכנו היא כנר הנמשכת אל אור האבוקה, לכן ציונו ה' להתפלל, בכדי שעי"ז בעת שנהללו ונשבחו ונספר הודו תכלה נפשינו אליו ית"ש, ויכלל אור נפשנו באור אין סוף ב"ה. וגם עי"ז תכנע הנפש לפני ה', ותשליך כל בטחונה עליו.

והרב בעל צמח צדק ז"ל בספרו דרך מצוותיך (בקונ' שורש מצות התפלה פ"ט) כ' להסביר ענין אמירת ההלל, שלכאורה תמוה וכי הוא ית' צריך לשבחים שלנו, שאנחנו משבחים אותו, והלא כל דיירי ארעא כלא חשיבין, וא"כ למה זה נצטוינו להודות ולהלל. ויש מי שיישב הענין, שהוא כדי לזכך נפשותינו בזה שנהיה מכירים ויודעים בטובת השי"ת, וכי לו לבדו היכולת לשנות הכל, לכל אשר יחפוץ, וכשנזכך נפשותינו, יהיו כלי מוכן לקבלת הטובה.

אך יש בזה ענין נסתר וכונה עמוקה (ואעתיק מש"כ שם בסוף הקונ' בענין הלל), ויובן במשל שכאשר מזכירים לאדם שבחיו, שהוא בעל חסד

ונדיב לב או שהוא חכם, הוא מתפעל משבח זה, והתפעלות זו גורמת יציאת המדה מההעלם אל הגילוי, דהיינו ע״י השבח שהוא רחמן, הוא מתעורר ומתפעל להיות באמת רחמן, וגם בשעה שהוא בכעס ורוגז אם יבוא מישהו אליו בהכנעה ויקראהו רחמן וחסדן, יפול כעסו ויתעורר ברחמים, כי בטבע יש בו חסד, אלא שהוא בהעלם, וע״י השבח מתגלה החסד, והוא פועל חסד, עם המדה הזו אשר בו, וזהו לשון ״הלל״ כגון בהלו נרו, שמוציא מחשכות הכיסוי אל אור הגילוי את טיב המדות. זהו המשל. והנמשל, אם כי אי אפשר לדמותו לגמרי, הוא, כי הקב״ה פועל בעולמות ע״י עשר הספירות, כמו אם ירצה להאיר באור החסד אז זה נמשך ע״י ספירת החסד וכו׳. ולכן צריכים אנו לעורר, בפסוקי דזמרה ובהלל, שיגלה הקב״ה את מדותיו מן ההעלם אל הגילוי, כי באותה מדה שמשבחים אותו בה, הוא מתעורר להביאם ולהמשיכם לגילוי האור. — זהו שורש כללות ענין פסוקי דזמרה והלל, ועיין בפנים, שהאריך והעמיק בזה מאד. וכתב שם (בריש דף קנ״א) שהאתערותא דלתתא הזו, שאנו מעוררים לגילוי מידותיו ית׳, צריכה להיות ״בהתלהבות רשפי אש התשוקה, לצאת מחשכת גופו, להכלל ולהבטל במקור החיים״.

נמצא שבין לדברי החוה״ל ובין לדברי הרב צ״צ, עיקר השבחים שאנו מהללים לפני הקב״ה, צריכים להאמר על ידינו בהתלהבות ובהתרגשות, באופן שתכלה נפשינו אל האלקים, כמאה״כ צמאה לך נפשי.

והנה מובא בספה״ק קדושת לוי ובני יששכר (מאמר תורה אור, אות י״ג) שבחנוכה מתגלה האור הגנוז בתורה. — ונלע״ד להבין דברי קדשם לפי קט שכלי. עפ״י מאמרם ז״ל (חגיגה יב.) ומובא ברש״י (ר״פ בראשית) אור שברא הקב״ה ביום ראשון, אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, כיון שנסתכל בדור המבול וכו׳ שמעשיהם מקולקלים, עמד וגנזו לצדיקים לעת״ל. — ואין הכונה לאור המאיר מהשמש, שבאור כזה אי אפשר לראות יותר רחוק מראיית העין. אלא היה בעולם מאיר אור עליון, אור גילוי השכינה, שבו היה אפשר לראות בכל קצוי עולם. כי מחמת זכות וטהרת האור הזה, היה למעלה מהגשמיות. וכיון שלא היה העולם ראוי לו, נגנז לעת״ל. ומקצת מאור זה, שיש בו אור הקדושה, אור זיו השכינה, מאיר באור נר החנוכה. כי היה בכח הכהנים הק׳ לקבוע ולעשות ימים אלה לימים טובים, שתאיר בהם הארה עליונה קדושה, ויוכל לקבל אור זה, המקיים מצות נ״ח עם הלל והודאה לה׳, אשר אז תכלה נפשו לאלקים, ויושפע אז מאור עליון זה.

הלל וההודאה היא פנימיות מצות נר חנוכה

בנוסח "על הנסים" וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל וכו'.

לכאורה חסר כאן עיקר גדול שקבעו בשמונת ימי חנוכה, והוא הדלקת הנרות, שהוא עיקר דין חנוכה, וככל הלכות המבוארות בסוגיא דחנוכה (בפרק במה מדליקין) ובטוש"ע ונו"כ. ולכאורה הול"ל וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להדליק נרות ולהודות ולהלל וכו'.

אלא שעיקר מטרת הדלקת הנרות היא ההלל וההודאה, וכמו שתפלה בלי כונה היא כגוף בלי נשמה (ככתוב בהקדמת סידור הריעב"ץ), כן הדלקת נ"ח ללא הלל והודאה. — וזה בלב ובפה, קודם בלב בעת ההדלקה, להרגיש בהתרגשות הלב את רגש ההודאה להשי"ת במצוה חביבה זו. ואחרי גמר ההדלקה הלל והודאה בפה, כנהוג בתפוצות ישראל, כל א' כפי מנהגו.

נמצא שההלל וההודאה היא הנשמה של מצות נ"ח, ולכן ב"על הנסים" אנו מדגישים את העיקר שהוא ההלל וההודאה. — והרי זה דומה למצות תקיעת שופר שכ' הרמב"ם (הל' תשובה פ"ג ה"ד) אע"פ שתקיעת שופר בר"ה גזירת הכתוב, רמז יש בדבר כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וכו' עיי"ש. כמו כן מצות הדלקת נ"ח, מצותה משום פרסומי ניסא, אבל ודאי פנימיות רמז יש בה, והוא רגש ההודאה לה'.

ושוות מצוות אלה עם שאר מצוות התורה, שיש בהן גם פנימיות הסוד, שבכל אחת מהן מדליק אורות עליונים, כפי שגילו לנו במקצת הספרים הקדושים, מה שפועלות המצוות למעלה, המתקת הדינים, המשכת החסדים אלינו, ולהאיר לשכינה הקדושה המאורות הגדולים.

וזה בכל המצוות. ובשופר מעוררים עולם עליון ונורא הנקרא עולם השופר, שממנו נמשכת הסליחה והמחילה. כן בחנוכה מעוררים למעלה שיושפע שפע רב לשכינה הקדושה, ביחודי שמות זה לזה, העולים למספר נ"ר. — ואיתא בספה"ק שמי שיודע ומכוין את פרטי הכונות ודאי קדוש יאמר לו. אבל כל יהודי כשעושה את מעשה ההדלקה בדחילו ורחימו, באהבת ויראת ה', הרי הפעולה בעליונים נעשית מאליה, והאור העליון נדלק ונמשך לעליונים ותחתונים.

ועל זה נאמר (משלי כח, יד) אשרי אדם מפחד תמיד, אם עשה את המצוות בשלימות, מבחינת ההלכה, בזמן המיוחד להן, ובכונה הרצויה, בהכנת הלב לקיומן, שלא תהא כמצות אנשים מלומדה.

וידוע בשם הרב בעל התניא ז״ל רמז ב״אשר קדשנו במצותיו ״וציונו״ וכו׳״ ר״ל מלשון צוותא, שהקב״ה חיבר ודיבק אותנו אליו ע״י המצוות, ועשה אותנו צוותא לו כביכול, כאשר אנו עושים רצונו במעשה ובלב שלם.

רעיון זה מעורר בנו רגש נפלא, להרגיש בכל יום שהמצוות עלינו כחדשים ולא כדיוטגמא ישנה, כלשון רבינו החתם סופר (בתורת משה, פ׳ ואתחנן דף יד:) וכל ישראל מרגיש בעצמו כן (כחדשים), באמרו לפני ה׳ פעמיים בכל יום שמע ישראל, אשר אז מרגיש כאילו היום מקבל מהר סיני, וזו בעצמה עדות ברורה דביקותנו באלקינו ואנחנו עַם קרובים לו ממש, באין הפסק בינו לבינינו, לפיכך איננו מתיישן והוא חדשים לבקרים עכ״ל.

ואנו העושים המצוה כפשוטה בלי לכוין ליחודים עליונים, אל נתרשל בדביקות והתלהבות במצוה, ונחשוב שממילא הכל נעשה מאליו. לא כן הוא, ונביא דיבור אחד מרבינו החת״ס (בחת״ס פ׳ ויצא עמ׳ קנו. ד״ה הלוך) שכתב: ידוע בספרים דכל המשתוקקים למצוות שאי אפשר לקיימן עתה, נותנים לו שכר כאילו עשאן בפועל. ע״ד חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלין עליו כאילו עשאה (ברכות ו.), ולכן אמר יעקב (וישלח לב, ד) עם לבן גרתי ותרי״ג מצות שמרתי, היינו ע״י השתוקקותו הו״ל כאילו קיימן עכ״ל. — וא״כ דוקא אנו העושים המצוה כפשוטה, ונאנסים אנו מלכוין בה הסודות התלוים בה, צריכים אנו לעשות המצוות בהשתוקקות רבה שאז ייחשב לנו כאילו קיימנום בכל שלימותן.

ביאור דברי הלבוש בחילוק בין חנוכה לפורים למשתה ושמחה

בס״ד כ״ד כסלו תשע״ד
שוכט״ס למעכ״ת הרב הגאון הגדול הנודע למשגב כש״ת מו״ה אליהו שלזינגר שליט״א אב״ד ורב דשכ׳ גילה ומקור חיים, ומח״ס רבים ומועילים

אחדשה״ט, קבלתי אתמול את מכתבו החשוב אודות דברי הלבוש (סי׳ עתר) שהחילוק בין חנוכה שהוא רק להודות ולהלל ולא למשתה ושמחה, לבין פורים שהוא למשתה ושמחה וסעודת פורים ולכו״ע היא חיוב גמור [וגם המשלו״מ הוא לצרכי סעודה], דבחנוכה רק רצו להעבירם מדת ישראל, משא״כ פורים שרצו להעביר כלל ישראל מהעולם. — והק׳ הא״ר והט״ז הרי גדול המחטיאו יותר מההורגו. — ותירצו האחרונים בכמה אנפין.

וכת״ר שליט״א כתב דברים נכונים ומאירים, לחלק בין פורים

שהיתה הגזירה להשמיד כלל ישראל, רח"ל, והכח נגד הצורר היה ע"י תורה ותפלה, כי הישועה תלוי' רק בהקב"ה, לכן תיקנו להודות בהלל והודאה. — משא"כ בחנוכה היתה הגזירה להשכיחם תורה ומצות רח"ל, ולזה מבקש הקב"ה מאתנו מסי"נ, ועל זה הוא היו"ט ברוחניות להודות ולהלל אתו"ד.

בדומה לזה כתבתי בס"ד במשנת יוסף (דרשות מאמרים ח"ב עמ' עא.) בדרך פשטות, דיש לבאר בס"ד דברי הלבוש, דכיון שבחנוכה היתה רק גזירה לטמאות הנשמות, ע"י שישכיחום תורתך, לכן באותו ענין מזכירים הנס בהלל שהוא טהרת הנשמה והדבקתה למקורה ושורשה להדבק בהשי"ת. ובפורים שהיתה הגזירה על הגופים ניתנו המצוות לגוף למשתה ושמחה ומשלוח מנות וכו'. — וא"כ עיקר שמחת הנצחון בחנוכה היתה שמחת הנשמה, והזכר הטוב ביותר לה הוא בנר, הרומז לנר ה' נשמת אדם.

ונמצאו הדברים מתאימים להרמב"ם (ריש הל' חנוכה) שכ' שימי חנוכה הם "ימי שמחה והלל", דבודאי הם ימי שמחה, אבל ביטוי השמחה אינו במשתה, אלא בהלל.

ומיושבת הקושיא דבחנוכה רצו להעבירם על הדת רח"ל וזה גרוע מההורגו, דאה"נ, אבל הזכר לתשועה ולשמחה היתה באמירת הלל והודאה להעלות הנשמה. — וגם בפורים אין השמחה חיצונית של הגוף בלבד, אלא שמתוך אכילה ושתיה יגיע לשמחה.

ואגב מה שנלע"ד לבאר "כתבו לכם על קרן השור ומצח החמור שאין לכם חלק" וכו' (מגילת תענית סופ"ב), שרצו לבטל יסוד קיומנו שהם תורה וקדושה ישכר חמור גרם, ויוסף בכור שורו הדר לו, לקחת זאת מעמנו, ולעשות אותנו לעם אחד עמהם, ובעזהשי"ת גברה יד החשמונאים מתוך מסירות נפש.

מנחה בע"ש חנוכה לפני הדלקת נ"ח

בס"ד ד' דחנוכה תש"ע

ביומי חנוכה, אורה ושמחה, ברכה והצלחה, לכבוד ש"ב ידי"נ המלא תורה ויראה, מעוטר בתפארה, הרה"ג החו"ב מו"ה פנחס זעליג בלויא שליט"א בק"ק בית-שמש. אחדשה"ט וש"ת באה"ר.

ביקרת שורותיך עמדת על דברי המשנ"ב (סי' תרעט סק"ב) שבערב שבת חנוכה נכון לכתחילה להתפלל מנחה ואח"כ להדליק נ"ח, ובשעה"צ (סק"ז) מביא מפמ"ג (תרעא, א"א י) שאם לא יתפלל מנחה קודם "נראה קצת כתרתי דסתרי" דכיון שהדליק נ"ח בעוד יום גדול סומך על הקולא דמפלג

המנחה נוכל לעשותו כלילה, וא״כ איך יתפלל אח״כ מנחה, והוסיף בשעה״צ דזה דוקא בדאפשר לו, אבל אינו מעכב.

והקשית שהרי בהדלקת נ״ח אינו עושהו ללילה, שהרי מיד שבירך על הנר הראשון שהוא העיקרי הוא ממשיך להדליק נרות המהדרין [וזה י״ל דמשגמר ההדלקה עושהו ללילה]. — אבל יותר מזה קשה שהרי אחרי הדלקת נ״ח מדליק נר שבת, הרי שלא עשאו ללילה בהדלקת נ״ח.

וניחא לן בטעם השערי תשובה (סק״א) דמנחה כנגד תמיד של בין הערבים, ונ״ח זכר לנס המנורה, והיא נדלקת אחר תמיד של בין הערבים. — וכתבת שיהא נפק״מ בין ב׳ הטעמים, אם אינו מוצא מנין לפני הדלקת נ״ח, האם יתפלל ביחידות. דלהפמ״ג שבנ״ח נראה כעשאו לילה מוטב להתפלל תחילה אפילו יחידי, ולהשע״ת הוי רק זכר למנורה ואין לבטל תפלה בציבור עבור זה. — והנה לכאורה דברים אלה שייכים לא רק בע״ש חנוכה, אלא בכל לילות חנוכה, שאם טרוד מדליק מפלגה״מ (תערב, א), אם מתפלל מנחה תחילה אפילו ביחידות, או שיכול להתפלל אחרי ההדלקה.

א) אעתיק קודם דברי הא״ר (תרעט, א): יש נוהגים להדליק קודם מנחה (רמ״א תרעא, ז), והלבוש השמיטו משום שכ׳ בד״מ דמנהגינו להדליק בין מנחה למעריב [בע״ש]. ואם כשיתפלל יעבור הזמן ויכנס קרוב לביה״ש ידליק לפני מנחה בין בביהכ״נ בין בבית, וכן מנין למנחה בביהכ״נ עדיף מלהדליק אחרי מנחה ולהתפלל יחידי עכתו״ד. — חזינן שתפלת מנחה לפני נ״ח הוא רק ענין של לכתחילה, וביש לו מנין למנחה.

ב) והנראה דענין זה לא לעשות ״כעין תרתי דסתרי״, אע״פ שאינו סותר עצמו ממש, וכהרב״י (סו״ס תערב) ממהר״י אבוהב בשם א״ח, דבטרוד יצא בנ״ח מפלגה״מ האחרון, דלא חמיר מהבדלה (ברכות כז:) דר׳ יאשיה צלי של מוצ״ש בשבת מיהו יתן שמן עד שתכלה הרגל עכ״ד. ובהבדיל בתפלת ערבית ביום השבת לעת ערב אחרי פלגה״מ לא נעשה לילה, והוא שבת גמור עד צאה״כ. — ה״נ בהדליק נ״ח מבעוד יום הוא עוד יום, ובאנוס ולא הניח תפילין, או לא מל ביום השמיני, יעשהו עד ביה״ש. — וכן עדיף להתפלל בצבור אחרי נ״ח מלהתפלל יחידי לפני נ״ח.

ג) אלא שיש לאדם לילך בדרך הישרה וכמאחז״ל (אבות פ״ב מ״א) כל שהיא תפארת לעושיה, ותפארת לו מן האדם, ולכן תפלת מנחה השייכת ליום, קודמת לנ״ח השייך ללילה וליום המחרת, והגם שע״פ שורת הדין רשאי

להתפלל מנחה אחרי נ"ח מפלגה"מ, מ"מ דרך התורה הישרה והממוצעת היא להקדים המוקדם ולאחר המאוחר. — וזה רק לכתחילה, אבל כשיש סיבה לאַחֵר מנחה, יתפלל אחרי נ"ח. — וי"ל איך יעשה בע"ש ביש לו מנין למנחה לפני נ"ח, אבל התפלה בצבור ברב עם הדרת מלך הוא אחרי נ"ח. ומסתבר שיקדים אפי' עם מנין מצומצם. דברב עם הוא רק הידור מצוה, וכאן מיחזי כעין תרתי דסתרי, והדרך הישרה היא להקדים מנחה. — והני מילי אם יקדים להתפלל במתינות וכונה, שאם יצטרך לפני נ"ח להתפלל בחפזון מלחץ הזמן, יתפלל אחרי נ"ח, דתפלה בכונה היא עיקר הידור התפלה (ראה בקונטרסנו בהידור מצוה אות י').

למעשה היו גדולי ישראל שהתפללו מנחה בע"ש לפני נ"ח, ויש שהתפללו אח"ז. — ואם א' דחנוכה חל בשבת, יש הידור להתפלל מנחה ע"ש לפני נ"ח, לא רק משום תרתי דסתרי, אלא גם מפני על הנסים במנחה (כלקמן סימן קעב).

הדליק נ"ח מבעו"י אם יכול עוד להניח תפילין

במה שכתבנו (באות ב) דבהדליק נ"ח מבעוד יום (מפלגה"מ), הוא עדיין יום, ובאנוס ולא הניח תפילין, או לא מל, יעשהו אחרי שהדליק עד בה"ש. — יש להעיר ממש"פ בשו"ע (סי' ל, ה) דיש מי שאומר (תרוה"ד) שאם התפלל תפלת ערבית מבעו"י עד שלא הניח תפילין, אין לו להניחם אח"כ. — ולכאורה הה"ד נמי במי שהדליק נ"ח. אלא שהמשנ"ב (סקי"ז) הביא מא"ר ופמ"ג שהסכימו להלכה דמחוייב להניחן [ובלי ברכה] עד צאה"כ עיי"ש.

ובלא"ה יש לחלק דאפי' אם נורהו לא להניח תפילין, מפני שעשאו לילה בתפלת ערבית, שבירך אשר בדברו מעריב ערבים, וכן ברכת השכיבנו. — שאני נ"ח שאמנם בירך להדליק נ"ח אבל עיקר המצוה היא במה שהנר דולק בלילה עד שתכלה רגל, ועל זה סובבת הברכה. הגם שאת פעולת ההדלקה עשה מבעו"י. ולכן הגם שלפ"ד השו"ע אינו מניח תפילין אחרי שהתפלל ערבית, משום שהערבית הפסיקה את היום הקודם, אבל נ"ח לא הפסיקה את היום הקודם, והדלקת נ"ח היא כשתדלק בלילה. [ומה דקיי"ל (תרעג, ה) כבתה אין זקוק לה, אפי' בע"ש מבעו"י. אבל בשאר ימים מבעו"י מפלגה"מ י"ל דאה"נ כשכבתה זקוק לה, שהרי הי' יכול להדליק בלילה בעיקר זמן חיובו בלילה, ובביה"ל (תערב, א ד"ה ובלבד שיתן בה שמן) מביא מפמ"ג לחזור ולהדליק בלי ברכה].

ש"ב אוה"נ דושת"ה באה"ר

איש המדליק נר שבת ונ״ח איזה יקדים

והנה כתב האשל אברהם (בוטשאטש, תרעט) דאשה המדליקה נר שבת הוי אצלה קבלת שבת, ולא באיש, דסתמו מַתנה שאינו מקב״ש, וא״כ באיש כזה המדליק שניהם, ויש לפניו נ״ח ונ״ש, אין קפידא אם יקדים נ״ש ויַתנה שאינו מקב״ש, ואח״כ ידליק נ״ח, משום מעלין בקודש עכתו״ד. — והכונה דנ״ח יותר מקודש מנ״ש כי ״הנרות הללו קודש הם, ואין לנו רשות להשתמש בהן״, משא״כ נ״ש עיקרו להאיר לבנ״א, וא״כ יקדים נ״ש בתנאי שאינו מקב״ש, ומעלין בקודש לנ״ח. — וזה מתאים גם להלכה דנ״ש ונ״ח ויש לו פרוטה לקנות א׳ מהם נ״ש עדיף משום שלום ביתו (שבת כג. ושו״ע תרעח, א). ועי׳ בא״ר (תרעט, ב) שנוטה ג״כ לומר שבאיש יקדים נ״ש, ואפי׳ באשה כשהיא מדליקה נ״ח ונ״ש, יכולה להקדים נ״ש דאנן סהדי שלא קיבלה שבת בזה, אלא שטוב להחמיר באשה עיי״ש.

ויש לדון בזה מצד תדיר ומקודש דמספקא לי׳ לש״ס (זבחים צא.) הי מנייהו עדיף, ופסק הרמב״ם (תמידין ומוספין ט, ב) בתדיר ומקודש יקדים איזה מהם שירצה עכ״ל. — וא״כ בע״ש כשיש לפניו נ״ח ונ״ש, הגם שיש ענין של מעלין בקודש, ויש גם ענין של תדיר דנ״ש קודם, בכ״ז כיון שהסדר הישר הוא להדליק נ״ח קודם, ורשאי להקדים המקודש לפני התדיר, כיון שבדרך כלל בהדלקת נ״ש מקבלים שבת, וצריך תנאי שמוציא עצמו מהכלל, ובכל בתי ישראל כשהאשה מדליקה היא מקב״ש, מקדימין נ״ח המקודש, לפני נ״ש התדיר. — י״ל שגם איש המדליק יעשה כן.

ומה שנ״ש עדיף מנ״ח משום שלום ביתו, ה״ז רק אם יש לו פרוטה לקנות א׳ מהן, ולא איירי לקדימת המצוה כששתיהן לפניו. — וגם לפ״ד המאירי (כג.) בשם י״א ושלום ביתו פירושו כפשוטו דשלום ביתו ר״ל אשתו ״שהמצוה מסורה לה״, א״כ זה שייך כשהיא מדליקה, אבל כשהאיש מדליק אין עדיפות לנ״ש.

גם ע״ד פנימיות התורה נ״ח קודם לנ״ש, דהדלקת נ״ח לפרסו״נ לרה״ר [הגם ששאר פרסו״נ כמגילה ודו׳ כוסות הן בבית] הוא שע״י נר מצוה ותורה אור מבטלין חשכת קליפת חכמה יונית ושאר סט״א, וזה בחול, ומשהדליק נ״ש שמתחילה הארת השכינה הק׳ הנפרסת עלינו ועל כל ישראל, לית דינין דתקיפין, וכליא רגלי דתרמודאי, וכ״כ הבן איש חי (פ׳ וישב) שע״פ סוד נ״ח קודם לנ״ש.

עמדה ליד נ"ח ושכחה להדליק נר שבת

בס"ד, כ"ה כסלו תשע"ז

בימי החנוכה המאירים, שלומים מרובים, כטל וכרביבים, לכבוד הרה"ג המופלא ומופלג בתורה, חריף ובקי טובא, מו"ה רועי צבי תמיר שליט"א, בית שמש.

אחדשה"ט, בדבר שאלתו בעובדא דהוי בערב שבת חנוכה, שהדליקו הנרות חנוכה ומחמת שאמרו את הפזמונים וכו' שכחה האשה להדליק את נרות השבת, והסתפק מע"כ אם צריכה להוסיף מעתה נר נוסף. דהנה המ"ב (סי' רסג סק"ז) כתב: ועל כן אם נאנסה ולא הדליקה, כגון שהייתה בבית האסורים וכיוצא בזה, אינה צריכה להוסיף. ולכאורה מבואר דאם נאנסה אינה צריכה להוסיף, וי"ל"ע אם בכהאי גוונא נקראת אנוסה או שוגגת.

הגם שמקרה זה אירע באונס שעמדה בהדלקת נרות חנוכה וטעתה, או משום הפזמונים הערבים שמשכוה, או משום שראתה נרות דלוקים ולרגע קט טעתה ושכחה להדליק נ"ש, ולא שכחה בפשיעה או הזנחת מצות נר שבת על ידי התעסקות בדברי חול, ולפי המבואר במג"א (סי' קח סקי"א) שכחה הוי אונס, מ"מ כיון דבטעם הקנס כתבו הא"ר (סי' רסג) ומ"ב (שם סק"ז) כדי שתיזהר להיות זריזה במצותה, לכן אע"פ שלא נתרשלה מחמת זלזול בשבת, אלא אונס שכחה שנמשכה למצות הדלקת נר חנוכה, בכל זאת נראה שיש לקנסה, כי לא מצינו דשכחה מחמת מצוה תהא בכלל אונס, רק באונס גדול כגון שהיא בבית האסורים כבמג"א (שם סק"ג).

פמוטות וחנוכית כסף באיזה סוג מוקצה נכללים

פמוטות ומנורה לחנוכה של כסף, חוץ ממה שהם בסיס לנר [דהיינו לשלהבת] הם עצמם מוקצה, ויש לעיין איזה מין מוקצה הם. — שאם הם כלי שמל"א, א"כ יש צד קולא לפי ספק הפמ"ג אם בכלל שייך בסיס לכלי שמל"א, ובמנחת שבת (פט, ב) מביא מישועות יעקב להקל. — אבל אם הם מוקצה מחמת חסרון כיס (כ"כ השש כה"ל כ, יט), א"כ הם מוקצה בעצמיותם, וכשמונחים ע"ג בסיס יחד עם היתר, צריך ההיתר להיות יותר יקר מהם (כשו"ע שי, ח). ובס' ששכה"ל (כ. הערה רג) כתב דאזלינן בתר חשיבותא בעיני האדם באותה השעה, והלחם חשוב יותר לאדם עכשיו שצריך לסעודת שבת עיי"ש.

ולכאורה האי מילתא לא פסיקא, כי המג"א (רעז סק"ח) והמשנ"ב (רעז סקי"ח) שכ' שצריך היתר שיהא חשוב יותר רק מן

השלהבת, איירי בנר פשוט דהיינו בכלי חרס או זכוכית שבו שמן ופתילה, שאז העיקר השלהבת [מג"א (רעט סק"ה) ולא כריב"ש שמחשיב השמן]. אבל במנורת כסף שיש לה חשיבות רבה, מאן יימר שהחלה חשובה לו עכשיו יותר מהמנורה. אדרבא אם הברירה לפניו לוותר על א' מהם ולהשאר עם הב', אם יש רק אפשרות בודאי היה הולך לשכנו או קרובו לסעודת שבת, ולא היה נותן הפמוטות או המנורה היקרים בעד סעודת שבת א' [אא"כ בלית ברירא]. ומה גם שכלי כסף אלה שהשתמשותם למצוה, או שקבלם במתנה או בירושה, יכולים להיות יקרים לו מאד. וכ"כ המג"א (שי סק"ט) והמשנ"ב (סקל"ג) שהחשיבות של ההיתר נמדד בכל אדם, וההי"ד איפכא החשיבות של האיסור עיי"ש. — וממנהג אמותינו להניח חלות על השלחן בעת הדלקת הנרות (כמשנ"ב רעז סקי"ח) כדי שיהא מותר לטלטל את השלחן אם יצטרכו למקומו למטה, אין ראיה, כי לפנים הדליקו באופן פשוט ביותר, ורק לעשירים היו פמוטות של כסף. — ועי' בשעה"צ (רעז, כ) שהמעשה רב החמיר כריב"ש להצריך חשיבות היתר גם נגד השמן עיי"ש, הגם שהשמן טפל לשלהבת. וא"כ בכלי כסף אולי לכו"ע צריך חשיבות כנגדם.

גם הקצות השלחן (קיב בדה"ש כד) נתקשה בזה איך מהני חפץ היתר אצל הנר, הרי בשבת מחוייב בנר, ובודאי האור חשוב יותר באותה שעה, ובשלמא לחם לאכול י"ל שחשוב מהנר, אבל לא שאר דברים עיי"ש. וא"כ י"ל דכשהנר דולק בפמוט יקר, שהכל בכלל המצוה, שצריך דבר היתר שיהא חשוב משניהם.

גם להחשיב פמוטות ומנורה כמוקצה מחמת חסרון כיס, צ"ע, דא"כ כל חפץ יקר, כגון כוס או שעון של זהב, מוקצה הוא מחמת חסרון כיס, אם מחמת יקרותו אינו משתמש בו, אלא מאי שרינן כיון דהברירה בידו להשתמש בו, וא"כ גם פמוטות מניחים על השלחן למאורע מיוחד, וגם בשבת הרי משתמש בהם, וא"כ מוקצים הם מפני שהן כלי שמלאכתו לאיסור. — ומש"כ בששכה"ל (כ הערה ריד) שמפני שמקפידים עליהם ומיחדים להם מקום, דינם כמוקצה מחמת חס"כ עיי"ש. יל"ע שהרי מוציאים אותם להשתמש כנ"ל.

כלי שמל"א שאינו ראוי למלאכת היתר, אין בו קולא דכלי שמל"א, אלא הוא מוקצה בעצם וכן הוא בפמוטות.

אמנם לקושטא דמילתא מוקצים הם הפמוטות ומנורת חנוכה, בין של כסף ובין של חרס, מחמת עצמן, כיון שאינם ראויים לשום תשמיש אחר של היתר, כי אם של איסור. — ואין זה גדר של כלי שמל"א, דזה שייך במה שנקרא כלי, שאפשר להשתמש בו גם לגופו, כגון קורנס לפצוח אגוזים, וצבת

ומברג לפתוח בו בקבוק וכדומה, אבל כלי שאין לו שום תשמיש של היתר, ומיוחד אך ורק לתשמיש איסור, אינו כלי שמל"א, שנתבאר לעיל שאינו מוקצה בעצם, אלא רק אסור בטלטול. דכלי איסור אלה מוקצים בעצם, מטעם דוהכינו, שאינם מוכנים לשבת בשום ענין, וזהו מוקצה גמור, כעין סוכי זיירי ומזורי (שבת קכג.) שהם כלי צבעים או אורגים (לרש"י), או של כובסים (לתוס'), שאדם מקפיד עליהם לא להשתמש בהם שום שימוש אחר, שלא יתעקמו. — ואין בכלי כזה היתר של לצורך גופו ומקומו. דכיון דלא שייך בו לגופו, גם למקומו לא הותר. דעיקר היתר לגו"מ הוא משום דאינו מוקצה בעצם אלא רק רובץ עליו איסור טלטול, משא"כ במוקצה בעצם.

כזאת כתב בפירוש האבני נזר (או"ח נה, ב): דע לך, כי כלי שמלאכתו לאיסור אין הפירוש שאינו ראוי למלאכת היתר, שהרי מותר לטלטלו לצורך גופו, הנה שיש לו צורך גופו בהיתר, וג' חילוקים הם בכלי שמלאכתו לאיסור: [א] אם אינו ראוי כלל רק למלאכת איסור, זה מוקצה גמור דמודה בו ר' שמעון, ואין לך מוקצה גמור מזה. [ב] ואם ראוי מעט למלאכת היתר, זה מחלוקת ר"י ור"ש במוקצה. [ג] ואם ראוי גמור למלאכת היתר, רק שעיקר עשייתו למלאכת איסור, זה גם לר' יהודה מותר [לצורך גופו ומקומו] ומ"מ אסור לטלטלו מחמה לצל, כיון שעיקר עשייתו למלאכת איסור. ודברים אלה מתבארים מתוס' (שבת לו. ד"ה הא ר"י) דשופר דחזי לגמרי למלאכת היתר שרי לגו"מ גם לר"י, וחצוצרות דחזו מעט להיתר לר"י אסור, אבל בלא חזי כלל להיתר אסור לר"ש, שהרי דמשום דמקצי ממלאכת היתר אסור, כש"כ בלא חזי למלאכת היתר עכתו"ד.

וחזר על זה באבנ"ז (או"ח סי' תב) דהא אפילו כלי שמלאכתו לאיסור שמותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו, היינו בדחזיין לאיזה דבר, אבל בדלא חזיין כי אם לדבר איסור ההוא פשיטא דאסור לטלטלן, כמו שרגא דנפטא לחד מ"ד (בפ' כירה) עיי"ש.

דברים אלה מבוארים בתהל"ד (רסו, ח) דכל כלי שמלאכתו לאיסור, אם אינה ראויה לצורך שום דבר המותר בשבת, אסור לטלטלה אף לצורך מקומה [אף דגרע מלצורך גופו], ושזו דעת בעה"מ, והרשב"א חולק, ופשט דברי הגמ' משמע ליה כבעה"מ, ושכ"כ הפמ"ג (שח בא"א י"ב) עייש"ה. — דהיינו שכלי זה אינו כלי שמל"א שמותר לגופו ומקומו, וכמו שנתבאר, כיון שראוי ומיוחד בדוקא למלאכת איסור, הו"ל מוקצה בעצמותו מטעם הכנה.

ולזה נתכוין הערוה"ש (רעט, א) שפמוטות הם בעצמם מוקצים מטעם שאינם ראויים לשום תשמיש, רק

להדליק בו, והוה מלאכתו לאיסור, שאינו ראוי למלאכת היתר כלל, והיא מוקצה גמורה, אף כשלא הדליקו בה כלל עכ״ל. — אינו רוצה לומר שפמוטות הן כלי שמל״א (כמו שהביא בששכה״ל פ״כ סוף הערה ריד), אלא כיון שראויים רק למלאכת איסור, ולא לשום היתר כלל, לכן הם ״בעצמם מוקצים״ ״מוקצה גמורה״, ולא ככלי שמל״א שיש עליו רק איסור טלטול.

גם בתוספות הגרעק״א למשניות סופ״ג דשבת התכוין לזה במש״כ (בקו׳ תוס׳) דפתילה לא הוי כלי כלל, והיינו דמלאכתו לאיסור, ואין משתמשין בחול שום דבר אחר רק הדלקה, וגרע משאר כלי שמל״א, ואפי׳ ר׳ שמעון מודה עיי״ש. — לא אמר דהוי מוקצה מחמת גופו, אלא כלי שיש לו רק שימוש של איסור, וזה גרע מכלי שמל״א.

והחזו״א (מג, יז) כ׳ מנורה מלאכתה לאיסור, ולא הותר אלא לצורך גופו, ודוקא בדרך לפעמים לשמש בו לצורך גופו, אבל דבר שאין דרך לשמש בו כלל מודה ר״ש דאסור כמו סכינא דאשכבתא ויתד של מחרישה וכיו״ב, וא״כ דין הוא שמנורה אסורה לר״ש עכ״ל. — עוד כתב (מד, יג) דבמקום שאין משתמשין בנר לצורך גופו כלל, דמי לסיכי זיירי ומזורי (שבת קכג.), ואפילו נר שלא הדליקו בו בשבת, ואפילו של מתכת אסור, וכמדומה דבמקומנו אין שום תשמיש בנרות לצורך גופן, וכולהו אסירי עכ״ל. — הרי שפתיו ברור מללו כהיסוד הנ״ל, דמנורה אינה כלי שמל״א, אם אין דרכה לשמש לפעמים לצורך גופו, וגם אינה מוקצה דוקא אם יש בה חסרון כיס, דאפילו של מתכת אסורה, אלא הטעם דמודה ר״ש בכלי המשמש רק לאיסור [שזה מוקצה בעצמיותו משום והכינו].

החולק על יסוד זה הוא הבית מאיר (סי׳ שי) שכ׳ שפמוטות הן מוקצה שמל״א עייש״ה.

והנה הרב״י (בריש סי׳ שח) והאחרונים (לבו״ש משנ״ב) מנו ד׳ סוגי מוקצה. ולפי מה שנתבאר יל״ע באיזה סוג נכלל כלי המיוחד לאיסור ולא ראוי להיתר כלל, שנתבאר לעיל שאינו בכלל כלי שמל״א. וא״כ עכ״ח הוא או כמוקצה מחמת גופו, או כמוקצה מחמת חסרון כיס. — והנפק״מ אם יהא מותר לטלטלו מן הצד ע״י גוף האדם, דמוקצה מחמת גופו מותר בטלטול מן הצד, ומוקצה מחמת ח״כ אסור.

[לענין טלטול בגופו, אף שבפרמ״ג כ׳ שמוקצה מחמת ח״כ אסור בגופו, לא נתקבלה הוראה זו, וא״כ אין נפק״מ. — ולעצם השאלה בפשיטות פמוטות הן מוקצה מחמת גופו, דהיינו ״חוסר הכנה״ ולא כמחמת חסרון כיס דהוא ״דיחוי מהכנה״, ודו״ק. הערת חתני כבני הגרמ״מ פוקס שליט״א].

בחידוש הגרש"ז אויערבאך ז"ל
דפמוטות הן קישוט לבית

דבר חידוש הביא בס' ששכה"ל (כ הערה ריד) דפמוטות כסף שהם מוקצה מחמת חסרון כיס, ואם מניחם על שולחן (או בסיס אחר) צריך להניח דבר היתר שהוא חשוב כנגד השלהבת והפמוטות גם יחד. אולם הגרש"ז אויערבאך ז"ל אמר די"ל שהפמוטות הם כתכשיט לבית, דאם לא הדליקו בהם בשבת, אין עליהם איסור מוקצה, וממילא אין צריך לבטל אלא את השלהבת, שהיא עיקר המוקצה, ולא את הפמוטות שהם רק בסיס עכ"ד הגרשז"א, ומעיר ע"ז הששכה"ל דפמוטות הן כלי שמל"א עיי"ש שמביא כן מחי' הגרעק"א (לסי' ש"ו מג"א סקט"ו, והוא בשו"ע עם רעק"א השלם) שמתיר לשלוח לדורון דרשה בשבת פמוטות שלא הדליקו בהם בשבת זו, דשמחת חתן חשיב צורך גופו (כשבת ס. תו ד"ה לא בסנדל).

וכבר נתבאר לעיל דפמוטות כסף לדעת הששכה"ל (כ, יט) הן מוקצה מחמת חס"כ. וא"כ בודאי לא היתה כונת הגרשז"א ז"ל לומר שפמוטות הן קישוט ואינן מוקצה, דהגע בעצמך מי שיש לו מיקסר חדש ונהדר או שאר מכשירים חשמליים המקשטים את המטבח או הבית האם אינם מוקצה. הלא עכ"פ מוקצים הם ככלי שמל"א. — אלא כונת הגרשז"א היתה, שבכלי איסור המקשט את הבית, י"ל שאין דינו כ"מוקצה גמור" הנ"ל מפני שראוי רק לאיסור, ואין לו שום תשמיש של היתר כלל, כי הקישוט ג"כ תשמיש הוא, וא"כ הוי ככלי שמל"א, שיש לו גם שימוש של היתר והוא הקישוט, וממילא יש להקל שא"צ דבר של היתר על הבסיס כנגד שויו, די"ל שכלי שמל"א אין עושה הבסיס לאיסור, והוא עצמו מהווה כאן רק בסיס לשלהבת, ויל"ע. — [א"נ י"ל דכונת הגרשז"א דפמוטות הן כלי שמל"א ולספק הפמ"ג אין עושות בסיס, אלא הן עצמן בסיס לשלהבת, וא"כ צריך היתר רק כנגד השלהבת].

טלטול כסא שע"ג מנורה עם דבר היתר

הערה נחוצה, הנוגעת לשבת חנוכה, לאלו המדליקים בתוך הבית ע"י דלת המרפסת וכדו', וחוששים שיזיקו הילדים את החנוכיה היקרה, ולכן יש הנוהגים להניח על הכסא או על המגש שעון זהב [השווה יותר מן החנוכיה], בכדי שיהא על הכסא דין של בסיס לדבר המותר והאסור, והמותר חשוב יותר, ועי"כ מתירים לעצמם לקחת הכסא עם החנוכיה לאחר שכבתה למקום אחר.

ובאמת לא הועילו בתקנתם, ועדיין לא הותר להם לטלטל הכסא עם

המנורה רק לצורך שמירתה, דהן אמנם שהנחת השעון היקר יותר הועילה שלא יהא על הכסא דין בסיס לדבר האסור, וכמבואר בסוגיא דשבת (מז.) גבי טלטול כנונא אגב קטמא, וכן נפסק בשו״ע (סי׳ ש״י ס״ח), מכל מקום הזזת הכסא חשיבא טלטול מן הצד לגבי המנורה, ולהדיא פסקינן דטלטול מן הצד לצורך דבר האסור, אסור, (עי׳ שו״ע סי׳ שי״א ס״א וס״ה. ובמשנ״ב סי׳ ש״ט ס״ק י״ד ובשעה״צ שם ס״ק י״ז). ואם כן הכא שטלטול הכסא הוא לצורך שמירת החנוכיה, יש לאסור.

אמנם אם מטלטל מחמת שיש לו צורך במקום הכסא, או שרוצה לאפשר פתיחת הדלת כדי שיוכל לצאת למרפסת, שרי, כמבואר בגמרא (קמב:) בשם ר״י דבצריך למקומו מטלטלו ועודן עליו, וכדנפסק בשו״ע (סי׳ ש״ט ס״ה וסי׳ ש״י ס״ח).

וגם אין להתיר לטלטל הכסא עם החנוכיה והשעון, כגון שיש לו צורך שיהא השעון בחדר אחר, מכיון שיכול הוא ליקח השעון בידו בלא הכסא, והרי זה דומה לאופן שיכול לנער המבואר בשו״ע (סי׳ ש״ט ס״ג), שאסור בכה״ג לטלטל האיסור במן הצד.

כסא שע״ג מנורה וחלה אם מותר לטלטלה אחרי שלקחו את החלה

יש לחקור במהות ענין בסיס, אם הבסיס מתבטל למה שעל גביו, א״כ שייך לומר שמתבטל רק למה שהוא מוקצה בעצם כנ״ל, ולא לכלי שמל״א שאינו מוקצה בעצם, אלא רובץ עליו רק איסור טלטול. — או שכמו שאדם מקצה עצמו ביה״ש מהמוקצה, כן הוא מקצה עצמו גם מהבסיס, ולפ״ז גם כשהבסיס הוא לכלי שמל״א, מ״מ האדם מקצה דעתו ממנו ביה״ש, שהרי עכ״פ ביה״ש היה מונח עליו הכלי שמל״א.

ונפק״מ אם בין השמשות היה בסיס לאיסור והיתר שאז אין עליו תורת בסיס (שו״ע שי, ח), ובשבת נטלו ממנו ההיתר, ונשאר עליו האיסור בלבד, מה דין הבסיס. - כגון מנורה של חנוכה שהונחה על כסא, והניחו שם גם חלה, ולקחו אח״כ החלה, אם מותר לטלטל הכסא שעליו המנורה.

שנחלקו בזה הפמ״ג ושו״ע הרב, כי הפמ״ג אוסר שכ׳ (בסי׳ רעט א״א סוסקי״ד) ובסיס להיתר ואיסור ביה״ש ואח״כ סילקו ההיתר אסור לטלטלו עכ״ל. וכן (בסי׳ שט משב״ז סוסק״א) ויניח החלות קודם ביה״ש ומונחים עד הבוקר לאחר סילוק הנר

עכ"ל. — ושו"ע הרב מתיר שכ' (רעז, ו) הרי נעשה בסיס לאיסור ולהיתר בכניסת השבת ואף לאחר שסילקו הלחם ממנו לא נעשה בסיס לנר בלבד, כיון שהוא כבר אחר כניסת השבת עכ"ל. ובס' ששכה"ל (כ הערה רד) דייק גם מהמשנ"ב (רעז סקי"ח) להיתר מדכתב "שהיה" מונח עליו הלחם שצריך לשבת עכ"ל, דמשמע אפילו סילקו, והביא כן גם מהרש"ש (ביצה ב. בתוד"ה ובית הלל). — והתהלה לדוד (רעט, ב) מביא ב' הדעות ולא מכריע.

דלפי הצד הא' הנ"ל שהבסיס מתבטל למה שעל גביו, י"ל דכשאיסור והיתר מונחים על הבסיס, הוא מתבטל לשניהם, אבל כשסילקו ההיתר אז הוא בטל רק לאיסור, כי צריך כל משך הזמן להתבטל להיתר. ומיגו דאיתקצאי לביה"ש אמרינן רק לגבי המוקצה ולא לגבי הבסיס. — ולהצד הב' הנ"ל שהאדם מקצה דעתו ביה"ש מהבסיס, י"ל שביה"ש לא הקצה דעתו ממנו שהרי היה עליו היתר, וא"כ אפי' סילק ההיתר, מ"מ לא איתקצאי ביה"ש.

מעתה לדעת שו"ע הרב והמשנ"ב מותר לטלטל הבסיס שסילקו ממנו ההיתר אחרי ביה"ש, אפילו כשהנרות דולקות, אם אי אפשר לנערם (סי' רע"ז משנ"ב סקי"ח). ואם כבו הנרות, ולא נשאר שום שמן (שהוא מוקצה) כ' התהל"ד (רעט, ב) שגם הפמ"ג מודה שמותר לטלטל הבסיס, אפילו אם ניטל ההיתר, דע"כ לא כתב הפמ"ג דבעינן שההיתר יהי' מונח, אלא כשהאיסור מונח עדיין, משא"כ כשניטל גם האיסור, מותר לטלטל הבסיס, עיי"ש.

משחק סביבון (דריידל) וטלטולו בשבת

האם "סביבון" (דריידל בלע"ז) מוקצה בשבת. י"ל דהוי כלי שמלאכתו לאיסור, דאפילו אם המשחק הוא במיני מאכל (כמו עדשים או סוכריות), הוי כמקח וממכר בשבת, שזה לוקח וזה נותן, זה מרויח וזה מפסיד. — חוץ ממה שהוי כמשחק בקוביא, דהוי גזל משום שלוקח ע"י ריוח הקוביא שהוא אסמכתא בעלמא (עי' חו"מ סי' לד, טז). [מתוך שו"ת חלק ז' סימן קכח אות ה']

בענין הנ״ל

בס״ד טבת תשס״ו
שוכט״ס לכבוד ידידי הרה״ג המופלג בתורה ויראת ה׳, כהן שדעתו יפה, בנש״ג הרב גמליאל הכהן בהראי״ד רבינוביץ שליט״א מחב״ס ״גם אני אודך״.
אחדשה״ט באה״ר,

בענין שאלתך אם ״סביבון״ (דריידל בלע״ז) מוקצה בשבת. י״ל דהוי כלי שמלאכתו לאיסור, דאפילו אם המשחק הוא במיני מאכל (כמו עדשים או סוכריות), הוי כמקח וממכר בשבת, שזה לוקח וזה נותן, זה מרויח וזה מפסיד. — חוץ ממה שהוי כמשחק בקוביא, דהוי גזל משום שלוקח ע״י ריוח הקוביא שהוא אסמכתא בעלמא (עי׳ חו״מ סי׳ לד, טז).

דושה״ט בברכה נאמנה

״סביבון״ אם מוקצה בשבת

בס״ד ט״ז כסלו תשע״א
שוכט״ס לכבוד הרה״ג החו״ב וכו׳ מו״ה אלחנן פרינץ שליט״א מחב״ס שו״ת אבני דרך.
אחדשת״ה,

בא לידי כעת מכתבו שבחלקו עדיין לא עניתי עליו. — והוא אם ״סביבון״ (בלע״ז דריידל) מוקצה בשבת.

לעולם כבר כתבתי בעניי בשו״ת משנ״י (ח״ז סי׳ קכח. ה עמ׳ קצו:) שהוא מוקצה ככלי שמלאכתו לאיסור, דהוי כמקח וממכר, שזה מרויח וזה מפסיד. חוץ ממה שהוא כעין משחק בקוביא שהיא אסמכתא (חו״מ לד, טז).

אבל כעת העירני נכדי הרה״ג ר׳ אהרן ליברמן שליט״א מח״ס משנת אהרן ממה שמובא אצלי בשו״ת (ח״ז סי׳ פ, ג עמ׳ קל) שאבני פלא ״לֶגוֹ״ שבונים צורות שונות התיר הגרש״ז אויערבאך ז״ל (בששכה״ל טז, יח) רק לילדים שאין מעשיהם לקיום, ולמשחק בעלמא, ומבואר מזה דלאנשים מבוגרים אסר, דאחשביה למעשהו לקיום. [וכן כתבנו שם לענין ציור צורת אילן מפירות וירקות עיי״ש].

ולפ״ז אולי הסביבון יהא מותר לילדים קטנים שאינם עדיין בני מקח וממכר, ולא יודעים עוד להרויח ולהפסיד, לקבל ולתת, וכל המשחק שלהם הוא שיש באפשרותם לסובב הסביבון ושמסתובב. דהוא אצלם משחק בעלמא. — אכן קשה לחלק בזה כשהילדים יושבים ומשחקים שלקטן יהא מותר, ולקצת גדול ממנו יהא אסור. — לכן מהנכון להתאפק מלשחק בזה.

טלטול מעות חנוכה שאין בדעתו להשתמש בהן

ומטבע שאינו מוקצה משכחת לה רק כשביטלו מתורת שימוש דמטבע, כגון שעשב בו חור ותלה אותו במחזיק מפתחות, ראה מ"ש בזה בשו"ת משנ"י (ח"ט סי' צט-ק), וכן בשככה"ל (כ, לח), ושם בהערה מהחזו"א (מ, יג) דבמטבע לא מהני יחוד, דיחוד סתמא אינו אלא לשעתו ולא מהני.

עשיית תבנית מנורה מווופלים בשבת

בס"ד כ"ז אייר תשס"ה

שוכט"ס לכבוד ש"ב ידינ"פ המו"מ בתוי"ש חו"ב טובא הרה"ג ר' פנחס זעליג בלויא שליט"א, בק"ק בית שמש ת"ו.

אחדשה"ט וש"ת באה"ר,

הנני בזה אודות שאלתך, שאלת חכם חצי תשובה, בבקיאות וסברה ישרה — אם מותר בשבת לחתוך ירקות או פירות בצורות שונות, ואח"כ להעמידן יחד בצורה של גינה ופרחים וכיו"ב, והם לא מדובקים יחד להיות גוף אחד, אלא רק עומדים סמוך אחד לשני או שמחברן ע"י קיסם. — והשאלות הן מצד בונה, וכותב.

א) הנה אשכחן בשו"ע (או"ח סי' קסח, ב) שמותר בשבת לחבר ע"י קיסם שני חצאי לחם, להחשב כשלם לענין לחם משנה. — [ובביאור הלכה (שיח, ד ד"ה והדחתן) שבאוכלין לא שייך מכה בפטיש]. — והיינו דאינו בונה לחם שלם, אלא מחברם, ולגבי כבוד שבת נחשב לשלם מפני שנראה כשלם. אבל בנין גמור אסור לעשות באוכלין כבשו"ע (שם, י) המקבץ דבילה ועשה ממנה עיגול, או שנקב בתאנים והכניס החבל בהם עד שנתקבצו גוף אחד ה"ז תולדת מעמר וחייב. וכ' המג"א (סקי"ז) או שנקב, צ"ע למה לא יתחייב בזה משום בונה, כסוסי' שי"ט גבי המגבן, וצ"ל דלא מיקרי בונה אלא כשמכוין ליפותו ולהשוותו עכ"ל. — ור"ל (דבסי' שיט סקי"ח) הביא מרמב"ם (ז,ו) שהמגבן חייב משום בונה "שכל המקבץ חלק אל חלק ודיבק הכל עד שיעשה גוף א' דומה לבנין" עכ"ל. וזה שייך בגבינה, ולא בדבילה שאינו מקפיד להשוותם.

ב) ולפ"ז כל שמכוין להשוות וליפות הוי בונה, אם קיבצם ודיבקם יחד, אבל כשרק העמיד זה ע"י זה, ל"ה בנין. — [וכמו בבני אדם שיכולים לעשות מהם מחיצה לסוכה ול"ה בנין, או אם בנ"א יעמדו בצורת אות ג"כ אינם בגדר כותב או בונה]. — וכ"כ הח"א (טל, א) "המדבק" פירות ומכוין לעשות כתמונה, ארוך או מרובע, חייב משום בונה.

אבל לעשות מפירות וירקות חתוכים צורת גינה, בודאי אסור בשבת, עכ"פ משום עובדא דחול ודומה לבנין.

— וכן אסור מטעם זה לבנות תבנית בנין מַוֹפלים או שוקולד, הגם שאינם מחוברים, רק מתיישבים יפה זע״ז. וזה גרוע מ״לגו״ (דלהלן בסמוך), דהעושהו רוצה בקיומו כמה זמן. להראות יופיו לבני אדם.

ג) בצעצועי ילדים אבני פלא ״לֶגו״ שבונים מהם צורות שונות, התיר הגרש״ז אויערבאך ז״ל (בששכה״ל טז, יח) רק לילדים, שאין מעשיהם לקיום, ולמשחק בעלמא. ומבואר מדבריו דלאנשים מבוגרים אסר, הגם שאינם בחיבור גמור בחוזק, שאם איש מבוגר עושהו ה״ז מעשה כמו בנין, ואחשביה למעשהו לקיימו.

ד) עוד מביא בששכה״ל (יא, מ) מהגרשז״א ז״ל שאין לקפל מפיות נייר בצורה מיוחדת כמו שעושים לכבוד אורחים, דדומה לבנין (וכ״כ בפט״ז הערה נו). הגם שמפרקים זאת בעת הסעודה.

ע״כ דברנו בכעין בנין של גינה, בין שמעמיד פירות או ירקות זה על זה, או זה ליד זה. [ולענין בנין ב״בצל וביצה״ בשבת, שאסר הקיצשו״ע (פ, כה), עי׳ בדע״ת (סו״ס שכא ד״ה ומותר להחליק) שמקיל, ואכמ״ל.

ה) ולצייר בשבת צורת אילן עם ענפים ופרחים, מפירות וירקות שונים, ע״ג מגש או שולחן, יש בזה משום לתא דמלאכת כותב. — דכ׳ המ״ב (סי׳ שמ, סקכ״ב אות ח) אסור לחבר אותיות של כסף לפרוכת וכיו״ב, דהוא כעין כותב, וכן אסור להסיר ממנו דהוא כעין מוחק עכ״ל. — ויתכן שמחובר רק אם ״מחבר״, אבל גם אם החיבור יהא רק ע״י סיכות או לולאות ועניבות, ג״כ אסור, דהוי כעין כותב, ועכ״פ לעובדא דחול יחשב.

ואמנם לא דמי לגמרי למש״כ המ״ב (סי׳ תק סקי״ז ובשעה״צ סק״כ) שאסור לעשות ציור בסכין בבשר לסימן. — דשם הסימן בגוף הבשר, ובפרוכת האותיות מחוברות לו מבחוץ, בכל זאת ודאי גם אותיות בפרוכת כנ״ל הוי כעין כותב, וכמו״כ בנדו״ד בחלקי פירות וירקות.

ו) ולכתוב בשמחה בשבת ע״ג מגש תיבות ״מזל טוב״ מפירות חתוכים, או אפילו שלמים, בודאי גם אם אינו איסור תורה או דרבנן, אבל הוי עובדא דחול ואסור. — וא״כ גם אין לעשות ציור של אילן או גינה וכו׳ [ובלא״ה גם משום בנין, התיר הגרשז״א ז״ל לֶגו רק לילדים ולא למבוגרים].

ז) וצעצוע הנקרא ״פַּזֶל״ שהיא תמונה של נוף וכדומה, והיא חתוכה חיתוכים שונים, והילדים מעמידים החלקים במקומם, עד שנעשית התמונה. — יש בה קולא של לֶגוֹ שהותר לילדים, ועוד שאפשר לחברו רק לצורתו המקורית, ואין הילד עושה ציור חדש, וא״כ דומה לגגון הסוכה (שלאק)

שמותר גם בשבת לפותחו ולסוגרו, ואינו בונה (רמ"א סי' תרכו, ג).

ח) הערה חדשה יש להעיר במה שרגילים לשבת שאחרי פסח לעשות חלה עם מפתח [ומנהג עתיק זה כבר נזכר בספר אוהב ישראל להרה"ק מאפטא ז"ל], דקיי"ל דכל שיש בו בנין יש בו גם סתירה, ואם ביו"ט אסור לעשות ציור באוכלין (כהמ"ב סי' תק סקי"ז הנ"ל), איך מותר בשבת לחתוך המפתח שע"ג החלה.

אכן ישנן כמה ציורים במיני מאפה, יש חרות בתוכו (כמו מיני וופלים), ולפנים עשו כן, שהניחו מפתח גדול ע"ג החלה וקיבלה צורת מפתח, וזה כסריקין המצויירים (פסחים לז.), וגם אם אפו אותם לפני פסח, אבל שברו ואכלו אותם ביו"ט. וכתב החזו"א (מועד סי' סא, סק"א ד"ה ואמנם) דצורה על הלחם לא חייל עליה שם צורה, אלא זהו תמונת הפת עכ"ל. — ולפ"ז מה שאופים היום חלה דקה וארוכה כצורת מפתח גדול, זה בודאי צורת הפת, ואינו ציור מחובר לפת.

אבל רובם לָשִׁים מהבצק כעין מפתח ומניחים על הפת ונאפה יחד. — וגם זה אינו דומה להרמ"א (שם, ג בהגה) שאסור לשבר עוגה שכתב עליה אותיות, אע"פ שאינו מכוין לאכילה, דהוי מוחק עכ"ל, ובמ"ב (סקי"ז) שאסור מדרבנן, אא"כ דרך אכילה בפיו מותר. — דשם אחרי האפיה כתב עליה בקרם או שוקולד, אבל כשהמפתח נאפה יחד, ה"ז כלחם שיש בו צורה, וכהחזו"א הנ"ל.

שבירת אותיות 'חנוכה' שעל עוגה בשבת

בס"ד, ב' שבט תשע"ה

שוכט"ס, לכבוד האברך היקר והמפואר מופלג בתורה ויראת שמים מו"ה חיים פרץ שנק שליט"א מיקירי לומדי כוללנו "שומרי החומות"

אחדשה"ט, ע"ד שאלתך לגבי שבת דמבואר בשו"ע (או"ח שמ, ג בהג"ה) שאסור לשבור עוגה שכתב עליה כמין אותיות, אע"פ שאינו מכוון רק לאכילה, דהוי מוחק.

כתב הרמ"א (או"ח סי' שמ, ג) בשם המרדכי דאסור לשבר עוגות שכתוב עליה כמין אותיות, אע"פ שאינו מכוון רק לאכילה, דהוי מוחק. וכתב המשנ"ב (ס"ק יז) אף דאינו מוחק על מנת לכתוב, איסורא דרבנן מיהו איכא, ואע"ג שאינו מכוון למחוק פסיק רישא הוא ואסור רק מדרבנן. והדגול מרבבה מצדד להקל מעיקר הדין (מובא בשערי תשובה), ויש לסמוך עליו כשאינו שובר במקום האותיות בידו רק בפיו דרך אכילה, עכ"ד.

לעומת זאת בשו״ע הרב (סי׳ שמ, אמצע סעיף ד) לכאורה לא הזכיר חילוק זה. ואדרבה בהלכות פסח (סי׳ תנח, ח) כתב שבמצות מצוה של ערב פסח לא יעשה סימנים כעין אותיות, ולא כמו שיש שכותבים עליהם א׳ ב׳ ג׳, אע״פ שאינו מתכוון למוחקם אלא לאכלם ביו״ט, ולא יעשה אלא סימנים עם חריץ אחד או שנים ושלושה. וכ״כ הלבוש (סי׳ תעה, ז). — אמנם אינו ראיה מלשונו שסובר דלא כהמשנ״ב, דאולי י״ל שחשש שמא ישבר בידיו האותיות, אבל מה ששובר בפיו אין איסור.

והנה הרב בית יוסף (סי׳ שמ, ג) הביא דברי המרדכי הנ״ל, וז״ל: נשאל הר״מ על עוגות התינוקות שכותבים עליהם אותיות ותיבות, איך אוכלים אותם התינוקות ביו״ט, והשיב אי משום מוחק ליכא איסורא דאורייתא, אלא במוחק ע״מ לכתוב, מיהו איסורא דרבנן איכא, ובתינוק אין לחוש, דקטן אוכל נבילות אין בית דין מצווין להפרישו היכא דלא ספינן ליה בידים (יבמות קיד.) עכ״ל. — ומשמע דהמחיקה היא לא רק כששובר האות בעצמה, אלא אפי׳ אם חותכה בשלימות ואוכלה בפיו ומוחקה בשיניו, אפ״ה רק בתינוק שרי, אבל לא בגדול, וזה כדבריך שאין חילוק בין שבירה בידים לשבירה בשיניים.

ובשו״ת דברי יוסף (סי׳ מא, הנ״ל בדף פא.) הביא מזה ראיה לענין היתר כתיבה בכתב אשורי, דהרי אותיות אלה שעל העוגות כתב אשורי הם, שכן עושים לעוגות התינוקות שמאכילים אותם ביו״ט של עצרת [ר״ל בעוגות שעושים כשמכניסים את התינוק לת״ת]. ומביא כן מקדמונים ומהרוקח (סי׳ רצו). (ועיין בזה בשו״ת דברי משה [הלברשטאם] סי׳ עב).

וזה ראיה לדברי המשנ״ב (ס״ק יז הנ״ל) דיש להקל כשאינו שובר האותיות בידים רק בפיו דרך אכילה. דאם היה בזה חשש איסור לגדול, ודאי לא היו נותנים כן לתינוק ביו״ט של עצרת, ביום הגדול שלו שמכניסים אותו לת״ת. וגם צ״ע דזה יותר מקטן שאוכל נבילות בעצמו, שהרי נותנים לו את העוגה לאכול ועל דעת שיאכלנה, וגם אם אינו מאכילו לתת האותיות לפיו, מ״מ מגיש לו האוכל בזה, והוי כעין ספינן ליה בידים. — אלא ע״כ דשאני שבירה בשיניים, משבירה שהיא ע״י האכילה.

והסבר לענין מצאנו בחזון איש (מועד סא, א סוד״ה סי׳ שמ) דאכילה נחשבת למוחק כלאחר יד. — וצריך לעיין היטב בלשונו שממשיך וכותב (סוד״ה ומה שכתב הט״ז) אין אכילה תמידית דרך מחיקה ״ומלאכת מחיקה שפיר מלאכה היא דרך אכילה וכש״כ

דמשבר" [האותיות], עכ"ד. — נראה לכאורה דהוא סותר עצמו במה שכתב תוכ"ד דאכילה נחשבת כלאחר יד ואינה דרך מחיקה.

ונראה בכוונתו דיש שני מיני מחיקה ע"י אכילה, יש שכמו שמשבר ביד כן משבר בפיו ובשיניו, וזו מלאכת מחיקה, ואינה כלאחר יד, כיון שמאכל הוא ויש לו שייכות לפיו וגם פעולת פיו מלאכת מחיקה היא במאכל. — אבל יש עוד מין מחיקה במאכל, כמו שאדם אוכל אכילה תמידית כדרכו, ולא בא עכשיו לשבר האותיות אלא עוסק באכילתו הרגילה, וזה הוי כלאחר יד. ובאופן זה מותר לאכול העוגה עם האותיות שעליה.

וכן עושים לתינוק כשמכניסו לת"ת שנותנים לו לאכול עוגה עם אותיות והוא אוכל אותם ביחד עם העוגה באכילה הרגילה [שנקראת אכילה תמידית]. — וצ"ל שמפרש כן בדברי המ"ב שיש לסמוך על הדגול מרבבה כשמשבר האותיות "דרך אכילה". — ובספר עזרת יעקב מהג"ר יעקב אליעזר פפנהיים שליט"א האריך בפרטים בזה ואכמ"ל.

מצוי בטבליות שוקולד שבכל קוביה בולטת חצי צורת פרה [והוא סמל בית החרושת], וכשאוכל כדרך אכילתו יחד עם הצורה ה"ז "אכילה תמידית" שמותרת.

יש מנהג קדמון הנזכר כבר בספר אוהב ישראל עה"ת (בליקוטים ד"ה לשבת שאחר פסח) לאפות לשבת אחר פסח חלות עם צורת מפתח. וזה בכמה אופנים א. שלש כצורת מפתח יחד עם החלה. ב. שחוקק בתוך החלה כצורת מפתח, או ע"י מפתח או ע"י ציור. ג. שכל החלה אפויה בצורת מפתח גדול. — באופן א' לכאורה הרי זה כתיבה [עם עושה זאת בשבת ויו"ט]. וממילא גם מחיקה. באופן ב' הקיל המ"ב (סי' שמ סקט"ו) כשו"ת מהר"ש הלוי (סי' כו) שחקיקה אותיות בתוך העוגה מותרת. — והגם שהמ"ב עצמו כתב (סי' תעה סקמ"ז) לא לעשות מצות מצוה עם אותיות א' ב' ג' (וכנ"ל בשו"ע הרב). צ"ל שאין סתירה בדבריו, שבמצה כתב לא לעשות לכתחילה, ולגבי שבת התיר לאכול העוגה כשיש בה כבר אותיות.

ואופן הג' שכל החלה אפויה בצורת מפתח יש להתיר ע"פ דברי החזו"א (סי' סא סק"א ד"ה ואמנם) דצורה על הלחם לא חייל עליה שם צורה אלא זה "תמונת הפת". ר"ל כמו שהחלות קלועות ובכל זאת אין זו צורה אסורה, כמו"כ יכול לעשות כל החלה בצורת מפתח, כי זה תמונת הפת הזו. — זה הנראה לענ"ד כעת בהשקפה ראשונה.

זמן הדלקת נ"ח במוצ"ש

בס"ד כ"ב אדר תש"ע
שוכט"ס להאברך היקר המופלג והשקדן בתורה חו"ב הרב מרדכי הלוי פטרפרוינד שליט"א.
אחדשה"ט,

במכתבך שאלת על המחמירים במוצ"ש להמתין עד זמן ר"ת, רק במוצ"ש חנוכה מדליקים קודם, וכן נהגו כמה גדולים, איך עשו כן, דכיון דבמוצ"ש חנוכה מדליקין קודם, זאת אומרת שההכרעה אצלם כשיטת הגאונים, וא"כ איך החמירו בשאר מוצ"ש כר"ת, הרי אמרינן (ר"ה יד: וש"נ) דהמחמיר כחומרי ב"ה וב"ש הוא ככסיל בחושך הולך, והבאת עוד מקורות לזה.

לא ברורה לי שאלתך, הרי מפורש ברש"י (ר"ה יד: הנ"ל) שזה רק כשעושה דבר שהוא לב"ש לחומרא ולב"ה לקולא באותו דבר, כמו בטריפות בחוליות השדרה, שאז נקרא כסיל בתרתי לחומרא, שמחמיר כשניהם שאינו יודע על מי לסמוך. — אבל בשיטת ר"ת והגאונים שביארנום בס"ד (במשנ"י על סוגיות או"ח ח"א סי' י') הבאנו בהתחלה דברי הגה"ק אב"ד שינאווא ז"ל שהספק בזה יוכרע רק ע"י הגוא"צ שיבב"א. וא"כ אין ביכלתנו להכריע, אלא רק לסמוך על הגאונים להקל, ולהחמיר כר"ת לחומרא. ועפ"ז הרבה ת"ח בכל דאורייתא מחמירים כר"ת כדין ספיקא דאוריי', ובדרבנן סומכים על הגאונים כדין ספיד"ר.

ולכן במוצ"ש כל השנה מחמירים כר"ת אבל במוצ"ש חנוכה כשעי"ז ממעט בפרסו"נ, בכה"ג לא קיבלו ע"ע חומרת ר"ת, וסומכים על הגאונים, וכמש"כ הברכ"י (סי' רסא) שבא"י נהגו כהגאונים. — [וכדאשכחן במנחה עד פלגה"מ וערבית אח"כ, ובע"ש מקדימין ערבית]. וכ"כ בהליכות שלמה (סוף פט"ז).

ולי העני לא מובנת הנהגה זו כלל, ראשית כל לא אתי חנוכה דדברי קבלה ונחשב כדרבנן, ודוחה לדאורייתא בזמן מוצ"ש. שהרי ממילא זמני הדלקת נ"ח בערב שבת ומוצ"ש בחנוכה נשתנו משאר הימים, דא"א לשום שיטה להדליק תוך חצי שעה מהשקיעה, דאפי' להגאונים ממתינים לג' כוכבים קטנים, הוא לכל המוקדם דקות אחרי השקיעה [כבלוח א"י]. — ועכחצ"ל דתרמודאי מלקטי העצים למכרם לתושבים התאחרו במוצ"ש בגלל היהודים הרבים שהיו בבבל. ובמוצ"ש חנוכה כלתה רגל מהשוק יותר מאוחר, וכן בער"ש יותר מוקדם. — וכן מבואר בשו"ת אגרות משה. והוא ע"פ תוס' (נדה לו, ד"ה הלכתא ומז:) דהיכא דמספקא לן איך ההלכה, עבדינן הכא והכא לחומרא, וא"כ במוצ"ש משום ספיקא דאורי' מחמירים כר"ת גם בחנוכה.

ומוסבר בזה הנחת תפילין דרש"י ור"ת, שחוששין לחומרא לב' השיטות, כשאין שום סתירה ביניהן, דבזמן שמניח דרש"י אינו מניח דר"ת, ואפי' להספרדים והמקובלים המניחים שתיהן יחד, אין זה תרתי דסתרי, דמתנה [וגם סתמו כמתנה] דמי שאינו להלכה להוי כרצועות בעלמא (כבשו"ע סי' לד, ב).

דאלת"ה לא יהא אדם רשאי בכלל להחמיר במוצ"ש כר"ת, אא"כ מקיל כמותו גם בכניסת השבת, וכן להיפך לא יהא רשאי לקבל שבת כהגאונים אא"כ בצאת השבת ג"כ ינהג כמותם, ודבר כזה לא שמענו מעולם, דפשיטא דרשאי אדם להתפלל מנחה לפני פלה"מ ולהתפלל באותו יום ערבית אחרי צאה"כ, דהיינו כחומרי דרבנן ור' יהודה (בברכות כז.), וכמו שהרבה מאתנו נוהגים. — אלא ודאי כל שאין סתירה במעשהו שע"י שמחמיר תצא לו קולא מזה, ה"ז שפיר עביד, וזה ברור, ואכמ"ל עוד, ועל זה נאמר וירא"ש יצא ידי שניהם.

הדלקת נר חנוכה במוצ"ש בזמן ר"ת

בס"ד כ"ז טבת תשע"א
שוכט"ס לכבוד ידידי היקר שבערכים, הוגה בתורה לילות כימים, הרה"ג החריף ובקי סיני עוקר הרים מו"ה בנימין אברהם הלוי גרינגרס שליט"א בק"ק בית שמש אחדשה"ט באה"ר.

ע"ד מה שהסתפקתם מתי להדליק נר חנוכה במוצש"ק, מאחר ובכל השבתות אתם מחמירים כשיטת ר"ת, שמא במוצ"ש חנוכה תעשו התרת נדרים בכדי להדליק מוקדם.

א) זה זמן רב שכלל לא ברור לי למה יש המדליקים במוצ"ש לפני זמן ר"ת כשתמיד נוהגים כר"ת, אם לחשוש שלא יעבור זמן שתכלה רגל מן השוק, הרי על כרחך במוצ"ש לא נקבע הזמן כבכל השבוע, שאי אפשר להדליק לא בזמן השקיעה דגאונים, ולא בצאה"כ דגאונים שהוא י"ג וחצי או י"ח דקות אחרי השקיעה, דצאת השבת אפי' להמקיל ביותר הוא כ- דקות אחרי השקיעה בזמן צאת כל הכוכבים. — וא"כ שאני מוצ"ש מכל הלילות. — ובפרט בזמנינו שה"כלתה רגל" הוא מאוחר הרבה יותר מאשר בזמן חז"ל. ונהי שאנו מדליקים כבזמן חז"ל (עי' באריכות בשו"ת משנ"י ח"ט סי' קסב —קסו), אבל במוצ"ש לא כלתה רגל עד צאת השבת לכולם.

וגם הסברא אומרת כן. דאם קבעו חז"ל עד דכליא רגלי דתרמודאי (שבת כא:) פירש"י מוכרי העצים, ובזמנינו מוכרי השמן והנרות כמ"ש הריטב"א (החדש שבת כא: ד"ה עד דכליא), א"כ במוצ"ש אפילו היו התרמודאים גוים, אבל באו למכור לשכונת היהודים, והם

התעכבו ברה״ר יותר מכולם עד שמכרו העצים להבעיר, ובמוצ״ש לא באו בשבת אלא במוצ״ש למכור העצים, א״כ הגיעו רק אחרי צאת השבת והתעכבו עד שמכרו עציהם. — ושפיר מדליקים במוצ״ש מאוחר מכל השבוע.

ב) וכ״כ להדיא בספר עובדות והנהגות לבית בריסק (ח״ב עמ׳ ק) שהגאב״ד בריסק הגרי״ז הלוי ז״ל אמר בזה״ל: במוצ״ש זמן הדלקת נ״ח הוא בשעה שאצל האדם יוצאת השבת וכו׳, אצל אותם אנשים שאצלם יוצאת השבת בזמן הרגיל, אזי זמן הדלקת הנרות הוא באותו זמן, ואצל אותם אנשים שהשבת יוצאת בזמן רבינו תם, אז אצלם הזמן להדלקה הוא בזמן הזה, וכן כל כיוצ״ב עכ״ד.

ג) ובכלל היכן מצינו שמצוה דרבנן תדחה לעשה ול״ת וחיוב מיתות ב״ד דשבת. ואצל הגדולים שבמוצ״ש חנוכה הקדימו להדליק לפני זמן ר״ת, צ״ל שכלל לא קיבלו ע״ע חומרא זו דר״ת, אפילו במוצ״ש דכל השנה, אלא מהיות טוב נהגו כן בלי נדר, ולא במוצ״ש חנוכה. — וא״כ כל מי שלא התנה לכתחילה בפעם הראשונה שנהג כר״ת, שעושה כן בל״נ, חל עליו החוב לנהוג תמיד כר״ת. וכמש״כ החיי אדם (קכז, י) לענין איסור חדש עיי״ש.

ד) ולמי שנוהג בדאורייתא כר״ת, דהיינו בצאת שבת ויו״ט ויוכ״פ, ובק״ש של ערבית [שאפילו אינו חוזר וקורא כשהתפלל מוקדם, אבל מכוין בק״ש שעל המטה לצאת גם יד״ח ק״ש דערבית] אצלו יש שאלה גדולה אם מועיל התרת נדרים לזה. כיון שזו מחלוקת גדולה בין הגאונים ור״ת, והגה״ק משינאווא ז״ל אמר שרק בביאת המשיח תוכרע מחלוקת זו [ועי׳ במשנ״י (או״ח ח״א סי׳ י׳) ביאור רחב לשיטות אלה]. א״כ מי שהחמיר על עצמו כדעת ר״ת אין מועילה לו התרה.

דכתב בשו״ת מהר״ם שיק (או״ח סי׳ רמט) במי שנהג שלא לעשן ביו״ט, [דלא הוי שוה לכל נפש], ורצה לישאל ע״ז, ואמרו לו דשמא קיבל על עצמו כדעת האוסרים לעשן ביו״ט, ואפשר שאין מועילה לזה התרה. והסכים החת״ס עם סברא זו. — וע״ע בשו״ת חת״ס (חאו״ח סי׳ קכב ד״ה איברא) שמסביר פסקי השו״ע (יו״ד סי׳ ריד) בדעה הראשונה להקל דמהני התרה במנהג איסור לנהג מדעתו (ולא בטעות), ולהלן כתב (בסי׳ רכח, כח) כהריב״ש דנדר שהוא משום סייג לא מהני התרה, וכ׳ לחלק בין הנהגה לתוספת קדושה בזה סומכים להקל, ולא בהנהגה משום גדר וספק איסור.

ונכד החת״ס בשו״ת חתן סופר (סי׳ ג׳) מאריך בהסבר יפה עיי״ש, וענין

זה רחב הוא ואכמ"ל. והטעם, דהתרה מועילה רק לדבר המותר שהאדם קיבל ע"ע, אבל לא למה שי"א שאסור ע"פ הדין, והוא כבר נהג כמותם. כגון בנהג ב' ימים יוכ"פ (בטור סי' תרכד ומג"א סק"ז). ובנהג למעט בכל משא ומתן מר"ח אב (מג"א סי' תקנא סק"ז). ולענין חוה"מ לכיבוס כלי פשתן (תקלד מג"א סק"ה).

ולפ"ז בהנהגה כשיטת ר"ת במוצ"ש ה"ז מגדר ספק איסור, ויתכן מאד דלא מהני התרה. — ובענין זמן הדלקת נ"ח לשיטת ר"ת ע"ע בשו"ת משנ"י (ח"ו סי' קכט).

הדליק נ"ח במוצ"ש לפני זמן ר"ת אם מותר בשאר מלאכות

בס"ד, ז' טבת תשע"ח
שוכט"ס, לכבוד הרה"ג החריף ובקי, משנתו קב ונקי, מו"ה מתתיהו גבאי שליט"א, מח"ס 'בית מתתיהו'.
אחדשה"ט,

בדבר שאלתך במי שנוהג להחמיר בכל מוצ"ש שלא לעשות מלאכות עד זמן ר"ת, אבל בחנוכה נוהג להדליק מיד בצאת השבת, האם אחר שהדליק נ"ח עדיין יש ענין שלא לעשות מלאכות עד זמן ר"ת, או דילמא כיון שעשה מלאכה בהדלקת נ"ח, שוב לא שייך להמשיך לשבות ממלאכה עד זמן ר"ת. — והגר"ח קנייבסקי (שליט"א) [זצ"ל] השיב לך (מועדי הגר"ח ח"ב תשו' תרח"צ) שיש להחמיר שלא לעשות מלאכות עד זמן ר"ת, אע"פ שכבר הדליק נ"ח.

כיון שלשיטת ר"ת עדיין שבת ונוהג להחמיר כדבריו, למה יחזור ויעשה עוד מלאכות, וכי מי שאכל שום יחזור ויאכל שום, ומה בכך שהדליק נ"ח.— ואעפ"י שהדליק כבר נר חנוכה, מ"מ עליו להחמיר בשאר מלאכות דחמירא טפי מהדלקת נר, וכדחזינן לענין עשיית מלאכה קודם הבדלה, שהורה רבינו ירוחם (הובא בב"י ורמ"א סי' רצט, י) לומר המבדיל בין קודש לחול קודם עשיית מלאכה גמורה ככותב ואורג, אבל להדלקת נר או הוצאה מרשות לרשות אין צריך לומר המבדיל דמותר בלא"ה לעשות מלאכות קלות אלו לפני הבדלה. — ולדבריו נמצא דאעפ"י שהדליק נר במוצ"ש, לא יוכל לעשות שאר מלאכות כל זמן שלא יאמר ברוך המבדיל בין קודש לחול. וה"ה בנידו"ד אף שהדליק נ"ח לא יעשה שאר מלאכות.

דושה"ט בברכה

הדלקת נ"ח לפני הבדלה כששכח אתה חוננתנו בתפלה

בס"ד ו' טבת תשס"ו
שלמא רבא ובריות גופא ונהורא מעליא למע"כ ידידי הרב הגאון החריף ובקי סוע"ה שמו מפארים כש"ת מו"ה יעקב צבי ריבא שליט"א, רב בק"ק ווילאמסבורג יצ"ו.
אחדשה"ט וש"ת באה"ר,

אשר נסתפק כת"ר, לפ"ד הרמ"א (תרפא, ב) שמדליק נ"ח ואח"כ מבדיל, איך יהי' במי ששכח אתה חוננתנו בתפלה, שאינו חוזר מפני שיבדיל על הכוס (רצד, א), אם בכה"ג ג"כ ס"ל לרמ"א שידליק קודם ואח"כ מבדיל, או דילמא בכה"ג מודה להט"ז וסיעתו להבדיל קודם, כיון שלא הבדיל בתפלה.

י"ל דלשי' הרמ"א להדליק קודם כדי לאחֵר לצאת מהשבת, גם כששכח אתה חוננתנו, ידליק קודם, אלא שיאמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" שבזה יי"ח הבדלה, וידליק ואח"כ יבדיל על הכוס, שו"ר כן מפורש במשנ"ב (תרפא סק"ב). — ויש להוסיף הסבר, דאתה חוננתנו היא הבדלה בתפלה, וחיוב ההבדלה הוא בתרתי, דין בתפלה, ודין למלאכה להתירו במעשה חול, ועיקר ההבדלה היא בתפלה, אלא שאח"כ התקינוה על הכוס (ברכות לג.). לכן אחר ההבדלה בתפלה יכול להדליק, וההבדלה על הכוס שהיא ג"כ חיובא דגמ' ס"ל לרמ"א לאחר נ"ח. וכששכח להבדיל בתפלה, ישלים זאת ע"י אמירת "ברוך המבדיל וכו'" ועי"ז יבדיל לעשיית מלאכה, ושוב ידליק נ"ח, ולבסוף יבדיל על הכוס.

ומנהג רובא דעלמא כהט"ז וסיעתו, להבדיל קודם על הכוס ואח"כ להדליק נ"ח (ועי' בביה"ל ובשאר אחרונים).

כ"ד ידידו דושה"ט וש"ת באה"ר, וברכה נאמנה לכל מילי דמיטב ונשמע ונתבשר

תמיד בשורות טובות ותחזנה עיננו במהרה בגאולתן של ישראל אכי"ר.

בירך להדליק נ"ח ונזכר שלא הבדיל

בס"ד, ו' שבט תשע"ח
שוכט"ס לכבוד הרה"ג החריף ובקי, מו"ה מתתיהו גבאי שליט"א, מח"ס 'בית מתתיהו'.

אחדשה"ט, בדבר השאלה שהעלית במכתבך במי שבא לביתו במוצ"ש, ובירך להדליק נ"ח, ונזכר שלא הבדיל בתפלתו, האם יכול להמשיך בהדלקת הנ"ח ולסמוך על הי"א שהביא הרמ"א (רצט, י) דהדלקת הנר מותר אף ללא אמירת ברוך המבדיל. ואע"פ שהמשנ"ב

(שם סקל"ט) כתב לפקפק ע"ז, מ"מ בנידו"ד אולי עדיף שיעבור על איסור דרבנן להדליק הנר קודם שאומר ברוך המבדיל, משיברך ברכה לבטלה שי"א שהיא מה"ת. - ורצית לתלות שאלה זו במש"כ הרמ"א (סי' רעא, ה) במי ששכח ובירך המוציא על הפת קודם שהבדיל, שיטעם מעט ללא הבדלה, בכדי שלא תהא ברכתו לבטלה. אבל המג"א (רעא סקי"ב) הביא מהריצב"א שיבדיל ואח"כ יברך שנית המוציא ויאכל, דהא אסור לאכול קודם שיבדיל.

הנה אף שמעיקר הדין פסקו הערוך השלחן (רעא, כ) הכף החיים (שם, לט) והא"ר (סקי"ד) כהרמ"א שמותר לטעום ויבדיל אח"כ, ודלא כהמג"א,וא"כ ה"ה הכא יכול להדליק קודם, אך מ"מ נראה שנכון שיהרהר הבדלה בלבו, לצאת ידי כולם, ובכה"ג אין ההרהור הפסק בין הברכה לקיום המצוה,וכפי שהארכנו בס"ד במשנ"י (סוגיות או"ח ח"א סי' ז אות ח) לענין שומע כעונה עיי"ש.

והגם שפסק בשו"ע (סי' מז, א, וסי' סב, ג) דהרהור לאו כדיבור, כבר כתבנו בזה בשו"ת משנ"י (ח"ו סי' לב אות ד, וחי"ג סי' סג) והבאנו מהביאור הלכה (סב, ד ד"ה יצא) שהאריך בזה, דהגם דדעת רוב הראשונים דהרהור לאו כדיבור, מ"מ דעת הרמב"ם (ברכות א, ז) וסמ"ג (עשין כז) והריא"ז דאפילו בברכות דאורייתא כמו ברכהמ"ז הרהור כדיבור, וכש"כ בברכות דרבנן. ושם במ"ב (סק"ח) בשם הט"ז,דמי שצמא בלילה במטתו וא"א לו ליטול ידיו ולברך, יהרהר הברכה בלבו וישתה.

וראה בשו"ת כתב סופר (או"ח סוס"י יב וסוס"י יג, ובסי' כח), שבמקום דחק וספק, יהרהר הברכה בלבו, ואין בזה משום לא תשא, או יאמר הברכה בפיו ויהרהר השם ומלכות בלבו, עיי"ש. - וכתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' ק), שבספר אשל אברהם (בוטשאטש, על או"ח) נמצאת פעמים אין מספר עצה זו של הרהור בברכות במקום ספק, והיינו אף דפלוגתא היא אי הרהור כדיבור, מ"מ עכ"פ מצטרף לס"ס, כמ"ש מהר"ם שיק (חאו"ח סי' מב), והא דאמרינן ספק ברכות להקל, ולא אמרינן שיהרהר, היינו כיון שהוא דרבנן לא הטילו עליו הרהור, אבל ודאי שאין איסור בהרהור, ויכול להשתמש בעצה זו לפעמים לצרפו לס"ס, ושכ"כ הצל"ח (בברכות כ.) והפמ"ג (סי' קפה א"א, א) והובא בתורת חיים (סופר, סב, ד).

הכנסת ס"ת בחנוכה

בס"ד ז' טבת תשע"א
שוכט"ס לכבוד הרה"ג רבי מאיר כהן שליט"א בק"ק קרית ספר ת"ו

אחדשת"ה, על דבר שאלתו אם מותר לערוך הכנסת ספר תורה בחנוכה. דכיון שהם ימי שמחה אין מערבין שמחה בשמחה, איני מבין הרי מע"כ שאלני אודות בחור שמתחתן בחנוכה היכן ידליק, ועל נישואין הרי נאמר דין זה של אין מערבין שמב"ש (במשנה מו"ק ח:), ואם נישואין מותר, וכדנהוג בכל חנוכה בתפוצות ישראל, שנישואין שמחה יתירה, כש"כ הכנסת ס"ת.

וטעם שהתירו נישואין בחנוכה, מפני שחנוכה ימי הלל והודאה ולא משתה ושמחה [ורק פורים הם למשתה ושמחה] כבשו"ע (סי' עתר, ב ובמשנ"ב שם). — ואפילו בפורים פ' בשו"ע (תרצו, ח) שמותר לישא אשה בפורים, ואם כי המג"א והפר"ח אסרו מטעם אין מערבין שמחה בשמחה. כבר כ' השע"ת (יב) ומ"ב (סקכ"ח) בשם ברכ"י ועוד להתיר, ושכן פשט המנהג במדינות אלו.

וא"כ שנישואין מותר בחנוכה כש"כ הכנסת ס"ת. — ובלא"ה י"ל דנישואין אינו מענין המועד, ולכן אחז"ל ושמחת בחגך ולא באשתך. אבל הכנסת ס"ת הוא מתאים לחנוכה, שהרשעים רצו "להשכיחם תורתך" ובחסדי ד' נצחנום, ואנו ממשיכים בתורה, ומכניסים ס"ת חדשים.

סעודות בחנוכה מתי הן סעודות מצוה

בס"ד י"ט סכלו עש"ק וישב תשע"ד
בימי חנוכה, יתברך ברוב שמחה, מע"כ מכובדי הרב הגאון הגדול הנודע בשערים המצוינים בהלכה כש"ת אליהו שלזינגר שליט"א אב"ד ורב שכ' גילה ומקור חיים, ומחבר ספרים רבים ומועילים

אחדשת"ה, במכתבו מסביר כת"ר מש"כ הרמ"א ריש הל' חנוכה (עתר, ב) די"א דהסעודות שעושים בחנוכה הן סעודות מצוה, בגלל חנוכת המזבח, וגם שאומרים בהם שירות ותשבחות, משמע דתרתי בעינן למהוי סעודת מצוה, דבסתם סעודה גם אם יאמרו תשבחות לא נעשית בזה סעודת מצוה. — וכ"כ הפמ"ג (עתר א"א ד), והוסיף דאף בנישואי בת ת"ח לע"ה, אם אומרים שירות הוי סעודת מצוה, וצ"ע דא"כ בכל הסעודות יקילו בכך עכ"ל. — אלא ודאי תרתי בעינן, שמחת חנוכת המזבח ושירות.

והסתפק כת"ר במי שנדר לאכול רק בסעודת מצוה [וכן נהג הג"ר שמואל בירנבוים זצ"ל בעל מעשה חשב

על המל"מ, חתן הגרעק"א זצ"ל, שהיה מוהל ואכל רק בסעודת הברית, או סיים מסכת ביצה], אם צריך סעודת מצוה ממש כמילה וסיום וכדומה, או די בשירות ותשבחות כבנישואי בת ת"ח לע"ה.

אקדים מה שכתבתי בס"ד בשו"ת משנת יוסף (ח"ו סי' קד), בביאור דברי הבאר שבע (סי' ע) בענין סעודת חנוכת הבית, שהביא המג"א (תקסח סק"ה) דבחו"ל לא הוי סעודת מצוה, כי אם בא"י, וכ"כ לענין נדר כנ"ל בבאה"ט (יו"ד סי' ריז ס"ק ל"ב). דיש ב' מיני סעודות מצוה: יש על שזכה לסיים משהו בעבודת הבורא ית"ש, כסיום מסכתא (שבת קיט.), וסיום כריתת והכנת עצי המערכה למזבח (ב"ב קכא:), וסיום עבודת כה"ג ביוהכ"פ (יומא ע.). — ויש הודאה על שזכה לעשות מצוה, אפילו היא רק בהתחלתה, כגון סעודת תנאים (עי' שו"ע תקנא, י), וסעודת נישואין שהיא סעודת מצוה גמורה (שו"ע אהע"ז סד, ד), הגם שאלה הן רק הכנה להקמת בית נאמן בישראל שתשרה בו השכינה. וסעודת בר מצוה (מג"א רכה סק"ד) שהיא הכנה לקבלת עול תורה ומצוות. — והארכנו שם במקורות, ושזה הנפק"מ לחנוכת הבית, דבא"י זו גמר מצוה שזכה לבנות או לקנות דירה [שזו עצמה מצות ישוב א"י, להקים בית בא"י, אפי' לפני שגר בו]. ובחו"ל השמחה היא שזכה לבית בו יוכל לקיים מצוות רבות הנעשות בבית יהודי, וזה שמחת התחלת מצוה.

ולגבי חנוכה מביאה הגמ' (שבת כא:) תחילת מימרא דמגילת תענית (פרק ג) בכ"ה בכסלו יומי חנוכה תמניא אינון וכו' ונר השמן שדלק ח' ימים. — אבל במגילת תענית ההמשך הוא: ומה ראו לעשות חנוכה ח' ימים, וחנוכה שעשה משה במדבר היה רק ז' ימי המילואים, לכן שלמה עשה חנוכת ביהמ"ק ז' ימים (מו"ק ט.), אלא שהיונים שקצו המזבח לע"ז, וגנזו החשמונאים אבני המזבח (ע"ז נד.) ובנו מזבח חדש ותקנו כלי שרת, והיו מתעסקין בו ח' ימים, ע"כ ממגילת תענית.

והמג"א (עתר סק"ג) כתב על דברי רמ"א דבאותן הימים היה חנוכת המזבח, דאיתא במגילת תענית ובמדרש (בהעלותך) שקבעום למשתה ושמחה שנגמרה מלאכת המשכן בזמן הזה [ר"ל באותו זמן בכ"ה כסלו]. — ובביאור הגר"א מביא פסיקתא וילקוט, שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה כסלו והיה מקופל עד א' ניסן, כמ"ש בחודש הראשון באחד לחודש תקים את המשכן, והיו ישראל מלמלין על משה לומר למה לא הוקם מיד שמא דופי

אירע בו, והקב״ה חשב לעכב שמחת המשכן בחודש שנולד בו יצחק [נלע״ד שזכות מסי״נ בעקידה תגן על המשכן, להשרות בו השכינה, ושלא ייחרב], מעתה הפסיד כסלו שנגמרה בו המלאכה, ושילם לו הקב״ה חנוכת חשמונאי, עכ״ד בקיצור [וי״ל שמעשה אבות במסי״נ, יהא סימן לבנים החשמונאים], - וכעי״ז בא״ר (סקי״ז) ובמחצהש״ק.

מעתה חנוכת המשכן בימי משה רבינו לא היתה שמחת סיום שלימה, דגמר מצוה היא שמחה כשיש לה תוצאה אח״כ, כמו בט״ו באב שסיימו כריתת עצים למערכה, ועי״ז היתה אפשרות להדליק אש המערכה ע״ג המזבח, וסיום מסכתא שאומרים הדרן עלך, דכיון שכבר למדוה יותר קל לחזור עליה, ומתחיל תיכף מסכתא אחרת. כדאיתא בשמיני עצרת ושמח״ת שבכדי שלא יקטרג השטן שגמרו ודי להם בזה, מתחילים מיד בראשית. — ובסיום מלאכת המשכן גנזוהו כמה חדשים עד ניסן, א״כ לו היתה שמחה שלימה, דבגמר לא היתה ניכרת הכנה לעתיד.

וכן בחנוכה לפי מגילת תענית הנ״ל, בכ״ה בכסלו נצחו את היונים והרסו המזבח שטימאו, והתחילו לבנותו ח׳ ימים ונגמר ביום ח׳ ב״זאת חנוכה״, א״כ בכ״ה בכסלו עדיין לא היתה חנוכת המזבח. והיום טוב אז קבעו מפני נס הנצחון ונס מציאת הפח, וזה רק בנרות והלל בהודאה, ולא בסעודת מצוה (כידוע מהלבוש).

א״כ הסעודות בחנוכה שהן מפני חנוכת המזבח [הן בימי משה והן בימי חשמונאי], לא היתה שמחה שלימה של סיום מצוה, או התחלת מצוה. לכן רק עם שירות ותשבחות הוי סעודת מצוה. — והן בנישואי בת ת״ח לת״ח, ה״ז התחלת מצוה שלימה, ענבי הגפן בענבי הגפן, שבס״ד יצא מהם יין משובח. אבל בנשואין בת ת״ח לע״ה, יש אמנם סיכויים שהאם תגדל את ילדי׳ לתורה ויר״ש כפי החינוך שקיבלה בבית אביה הת״ח. אבל יש סכנה מפני בעלה הע״ה אם יניחה לגדלם לתורה, לכן זו התחלת מצוה קלישתא, אבל לא שלימה, ויחד עם זמירות ותשבחות נעשית סעודת מצוה.

ולגבי מי שנדר לאכול רק בסעודת מצוה, צריך לדעת מה היתה דעת הנודר, אם רק למצוה גמורה כמילה ונישואי בת ת״ח לת״ח, או גם לבת ת״ח לע״ה יחד עם שירות ותשבחות.

ריבוי הסעודות בחנוכה א"צ להיות ביום ובכל יום

בס"ד, י"ז טבת תשע"ז
מעיר הקודש ירושלים, ברכה רבה בכפלים,
לניני היקר, האברך המפואר, בקודש נאדר,
ובתורה וביראת ה' נאזר, ה"ה הה"ג בנש"ק
מו"ה יחיאל חיים הלברשטאם שליט"א,
בק"ק מאנשסתר יצ"ו.

אחדשה"ט באה"ר ונאמנה, מכתבך היקר הגיעני, וע"ד שאלתך בענין ריבוי הסעודות בחנוכה, אם יש מצוה להרבות בסעודה בכל יום מימי החנוכה, או סגי בזה שבמשך הימים מרבה בסעודות, וכגון לאלו האנשים שאין רגילים לאכול סעודת פת בימי החול, האם מצוה להם שבכל יום יסעדו סעודת פת, או לא. וכן אם יש עדיפות שהסעודות יהיו ביום כמו בשאר ימים טובים שעיקר הסעודה היא ביום ולא בלילה, או לא שנא.

הנה המחבר (סי' עת"ר, ג) כתב שריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות, שלא קבעום למשתה ושמחה. אבל הרמ"א [בהגה] כתב, וי"א שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות משום דבאותן הימים היה חנוכת המזבח, ונוהגין לומר זמירות ותשבחות בסעודות שמרבים בהם ואז הוי סעודת מצוה. וכ"כ הב"ח (שם) והט"ז (סק"ד) בשם מהרש"ל שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות משום דמצוה לשמוח בחנוכה, דברמב"ם (הל' חנוכה פ"ג ה"ג) משמע דימי שמחה נינהו, וכ"כ מרדכי הארוך. והבאה"ט (סק"ג) הביא דברי הד"מ בשם המדרש (פר' בהעלותך) ומגלת תענית, שקבעום למשתה ושמחה שנגמרה מלאכת המשכן בזמן הזה, וכ"כ רוב הפוסקים, עיי"ש. וכ"ה במ"ב (סק"ז).

והגם שלמעשה אין חיוב לעשות סעודה בחנוכה שהרי לא נקבע אלא להלל והודאה, מ"מ נהגו להרבות בסעודות וכדברי הרמ"א, והאמנם שהיה מקום לחלק בין הטעמים, דלטעם חנוכת המזבח והמשכן צריך לעשות סעודה רק ביום כ"ה כסלו שאז נגמרה מלאכת המשכן ואז נחנכה המזבח. ולטעם נס השמן כדמשמע מהרמב"ם יש ענין לעשות בכל יום, אך לאחר העיון שנית בדברי המ"ב (סק"ז) שגם בימי אנטיוכוס עשו חנוכת המזבח בשמונה ימים אלו בבית. א"כ גם לטעם חנוכת המזבח יש ענין לעשות בכל יום, ואכן נוהגים להרבות בסעודות בכל יום, מטעם שמצוה לשמוח בחנוכה. ולא שנא ביום, ולא שנא בלילה, אלא בכל עת שהוא עושה סעודה לכבוד חנוכה ואומר בה הלל והודאה נחשבת הסעודה לקצת מצוה.

והנה הב"ח (שם) כתב בשם מהר"ש מאוסטרייך דבחנוכה יש לנהוג שמחה ומשתה, וכן מוכח קצת ברמב"ם (שם), ויש מביאין ראיה מפרק ב' דשבת במרדכי (סי' רעט) והוכיחו קצת מרבינו

יואל (ראבי"ה סוף הל' חנוכה) שפסק בברהמ"ז אם לא אמר על הנסים מחזירין אותו, ש"מ דשאני משאר הימים ולא סגי בלא פת עכ"ל. והיינו דס"ל שיש חיוב לאכול סעודת פת.

אבל למעשה נהגו הרבה לעשות סעודה עם מיני מזונות ולאו דוקא בפת, שאין צריך אלא לקבוע סעודה לכבוד ימי החנוכה, ובין אם דרכו לאכול פת בכל יום ובין אם אין דרכו בכך, אם מוסיף ומרבה בסעודה או באכילת מיני מזונות שאין דרכו לאכלו בכל יום, או שאכלו אבל רק באקראי, וכעת ניכר שעושה זאת לכבוד הנס ע"י שירות ותשבחות, חשוב לקצת מצוה. כן נלע"ד מסברא, אבל בודאי המהדר אחר פת עדיף טפי, וכן נהגו בהרבה חצרות האדמורי"ם, ולכל הפחות בסעודה אחת.

והנני נוהג לעשות סעודה עם פת בכל לילה, וכן ראיתי אצל כ"ק גיסי הרה"ק ציס"ע מהר"א מבעלזא זי"ע שנהגו לעשות סעודה עם פת בכל לילה, והיו מזמרים מעוז צור ומזמור שיר חנוכת, ודלת חדרו היתה פתוחה, אבל הוא לא השתתף בסעודה.

הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א
אב"ד בבית וגן ומח"ס לבושי עז

פסקי הלכות חנוכה

[נכתב על ידי הגר"י שוב שליט"א מו"צ בירושלים וקרית ספר]

חנוכה

הדלקת נרות חנוכה כל אחד מבני הבית מברך לעצמו ולא אמרינן שבעל הבית יוציא את כל בני הבית בברכות משום ברוב עם הדרת מלך דבזמנינו חוץ מקידוש והמוציא בשבת אמרינן שכל אחד יברך לעצמו דאין מכוונים כראוי לצאת ולהוציא.

הרגיל להדליק נרות חנוכה בשקיעה אין לו לשנות מנהגו ולהדליק עשרים דקות לאחר השקיעה.

פנימיה של ישיבה המדליק בתוך הפנימיה בפתח הפרוזדור לחדר המדרגות דינו כמדליק בפתח הבית לחצר ויצא יד"ח.

מי שגר במרתף ויש בו חלון הפונה לרשות הרבים והוא בתוך ג' טפחים לקרקע רשות הרבים אפשר לכתחילה להדליק שם דבתוך הבית הוי למעלה מג' טפחים.

המדליק בחלון באופן שאין אפשרות כלל לבני הבית לראותם יצא ידי חובתו דהעיקר שיהא פרסומי ניסא לבני רשות הרבים.

חלון ביתו יותר מכ' אמה אולם כלפי הנוסעים באוטובוסים שהם גבוהים מהולכי רשות הרבים אצלם הוי פחות מכ' אמה אפשר להדליק בחלון ודי שזה פחות מכ' אמה כלפי הנוסעים באוטובוסים.

מותר להשתמש בשמן שהוקצה לנר חנוכה לצורך הידור מצוה כגון להדליק ממנו ביום השני את הנר השני.

מותר ללמוד הלכות חנוכה קודם הדלקת נרות חנוכה אף כשהגיע זמן ההדלקה ומאיזה סיבה עדיין לא מדליק.

לנוהגים להדליק עשר או עשרים דקות לאחר השקיעה, מהשקיעה עדיין לא נחשב אצלם שכבר הגיע זמן ההדלקה ומותרים ללמוד עד השעה שהם נוהגים להדליק.

מי שמינה שליח שידליק בשבילו נר חנוכה השליח שחייב להדליק בשביל חבירו מדין ערבות מ"מ מותר לו לאכול קודם שידליק, והמשלח בודאי שמותר לו לאכול כיון שמסר חיובו לשליח.

כוסות זכוכית של נרות חנוכה שנעשו שחורים מהפיח מהימים הקודמים מכל מקום אין חייבים לנקותם משום ביזוי מצוה כדי להמשיך להדליק בהם נרות חנוכה דאינם כמו כלי חרס משומשים.

נכד שבא לבית סבתא שלו אלמנה לחנוכה וגר שם בחנוכה כדי להדליק לה נרות חנוכה חייב להדליק בשמן שלה דאם ידליק משלו והיא תשתתף עמו אינו מועיל כיון שבעה״ב הוא העיקר בבית, ואינו יכול להיות נטפל לאכסנאי שהוא עראי בבית.

כשהבעל חוזר מאוחר לביתו בחנוכה יצוה לאשתו שתדליק עבורו בזמן ולא ימתינו להדליק עד שיחזור מאוחר.

נרות חנוכה שמפיצים ריח ע״י הדלקתם מותר ליהנות מהריח ואינו חשיב השתמשות בנרות.

בחורים הנמצאים כל היום בישיבה ואוכלים שם ובלילה הולכים לביתם לישון יכולים להדליק נרות חנוכה בישיבה כיון ששוהים שם כל היום.

נער שנעשה בר מצוה בימי החנוכה ומנהגו להדליק בשקיעת החמה ביום שנעשה בר מצוה גם יכול להדליק בשקיעת החמה.

אם צריך להדליק בזמנינו מפני החשד.

בשו״ע (סימן תרע״א סעיף ח׳) איתא: חצר שיש לו ב׳ פתחים מב׳ רוחות צריך להדליק בשתיהן מפני החשד.

ואף בזמנינו שיש הרבה מקומות הדלקה והרבה זמני הדלקה מי שיש לחדר מדרגות שלו ב׳ פתחים מב׳ רוחות ומשתמש בשתי הפתחים יש לו להדליק בשתיהן מפני החשד. אולם המדליקים בחלון ויש להם חלונות לב׳ רוחות אי״צ להדליק בשתיהן מפני החשד דהתקנה של מפני החשד היה על פתח החצר ולא על חלון.

הבא להדליק נר חנוכה סמוך לעלות השחר מדליק בברכה אף שלא נשאר חצי שעה עד עלות השחר.

בערב שבת אפשר להדליק נר חנוכה מפלג המנחה, ונוהגים לחשב את פלג המנחה מהנץ עד השקיעה.

אשה שסומכת על הדלקת בעלה מותר לה לאכול ולעשות מלאכה בחצי שעה שלפני זמן ההדלקה. וכן כשהגיע זמן ההדלקה אם היא ממתינה שבעלה ידליק נרות חנוכה מותר לה לאכול.

הא דאסור לאכול ולעשות מלאכה בחצי שעה שקודם זמן ההדלקה תלוי כל אחד ואחד מתי נוהג להדליק וחצי שעה קודם אין לו לאכול ולעשות מלאכות.

מי שנמצא בדרך להדליק בביתו מותר לו לאכול קודם ההדלקה כיון שבזמן זה ממילא אינו יכול להדליק ואין חשש של שמא ימשך.

חצר שיש לו ב׳ פתחים זה לפנים מזה ויש לו ספק על הפתח החיצון אם הוא פתח, יכול להדליק בפתח הפנימי אם זה נראה לבני רשות הרבים משם.

פתח שקבע בו מזוזה לחומרא בלבד יש להדליק נר חנוכה בשמאל.

פתח שיש בו מזוזה אך אין יכולים לעבור בפתח ההוא כל זמן ההדלקה כיון שמניח את המנורה בתוך הפתח מ״מ יש להדליק בצד שמאל.

המתארח בשבת חנוכה, במוצאי שבת ראוי לכתחילה שימנה שליח שידליק בזמן ההדלקה בביתו והוא יצא יד״ח הברכות מאחר. ואם אינו ממנה שליח, אם יחזור לביתו לפני שכלתה רגל מן השוק באותו מקום ידליק בביתו כשיחזור ואם יחזור לאחר שכלתה רגל מן השוק שידליק במקום ששוהה שם בשבת.

אכסנאי שהדליק נרות חנוכה באכסניא לא יעזוב את האכסניא מיד אחר ההדלקה אלא ישאר לשהות שם לפחות שעה.

הדלקה בבית הכנסת

בית כנסת גדול שסביב לו יש בתים וחדרים (שטיבלעך) ויש שם מנינים של מנחה ומעריב יש להדליק נרות חנוכה בכל השטיבלעך.

זמן הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת הוא לפני עלינו של מנחה קטנה, ובמקומות שמתפללים מנחה גדולה ויש סדר לימוד לפני תפילת מעריב מדליקים בתחילת הסדר. ובישיבות שיש סדר לימוד עד סמוך לשקיעה מדליקים לפני השקיעה.

ראוי שלא לכבות את הנרות שבבית הכנסת לאחר עזיבת הקהל כשהוא בתוך חצי שעה.

בית הכנסת שמתקיימים בו כמה מנינים למעריב אין צריך שהנרות ידלקו בכל המנינים ודי לשים שמן שידלק חצי שעה.

אין לכבד קטן בהדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת משום כבוד הציבור.

כשמדליקים נרות חנוכה בחלון אין צריך להדליק בדוקא בימין החלון.

בחורי ישיבה בני ספרד נוהגים לא להדליק נרות חנוכה בישיבה וסומכים על אביהם שמדליק בבית אולם ראוי שישתתפו בפרוטה עם בחור בן אשכנז שמדליק בישיבה.

בערב שבת חנוכה דיש להתפלל מנחה קודם הדלקת נרות חנוכה אם שכח להתפלל עדיף להתפלל בציבור לאחר ההדלקה מלהתפלל ביחידות לפני ההדלקה.

בן ישיבה שהדליק את הנרות חנוכה בהיכל הישבה חייב לחזור ולהדליק גם בחדרו אף אם בית המדרש הוא באותו בנין של הפנמיה.

המדליק נרות חנוכה בפתח שכבר הדליקו שם נרות חנוכה מ״מ יש להדליק בצד שמאל ולא אמרינן דידליק בצד ימין כיון דכבר מסובב במצות בהדלקת הראשון דכל אחד צריך להיות מסובב במצוות שלו.

במנהג הנשים שלא לעשות מלאכה כשהנרות דולקות.

בשו״ע (סימן תר״ע סעיף א׳) איתא: ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות.

והמלאכות שנוהגים בהם איסור היינו המלאכות האסורות בחוה״מ כתפירה וכיבוס אבל בישול מותר.

ואף המדליקים נרות חנוכה בשקיעה יש להם לא לעשות מלאכות עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים דהיינו כארבעים וחמש דקות לאחר השקיעה.

במ״ב שם (ס״ק ג׳) כתב: ויש מקומות שגם האנשים מחמירים בזה. עכ״ל. ובמקומותינו אין האנשים מחמירים לא לעשות מלאכה לאחר הדלקת נרות חנוכה רק הנשים מחמירות בזה.

אשה שנסעה לחו״ל יוצאת יד״ח הדלקת נר חנוכה בהדלקת בעלה אף שאין השעות שוות.

כוסיות שנועדו לשתיה מותר להשתמש בהם לנר חנוכה קודם שטבלו אותם.

אפשר להקל להדליק נרות חנוכה בשמן שהיה מונח תחת המטה.

כוסות שהשתמש בהם להדלקת נר חנוכה כיון שהשמן מתחמם בשעת הדלקה הרי הכוס בולע מהשמן ואין להשתמש אח״כ בכוס אלא אם כן מגעילם או שיתנה לפני ההדלקה שאינו מקצה את השמן שנבלע בכוס.

החצי קדיש שאחר הלל בחנוכה יש לבעל שחרית לומר.

חימם מאכל על גבי הקופסא שבתוכו נרות חנוכה אינו נאסר באכילה בזה דלא חשיב כנהנה מנרות חנוכה. ומותר לעשות כן אף לכתחילה.

מותר להספיד בערב ר"ח ובערב חנוכה עד השקיעה אף שאין אומרים תחנון במנחה.

אשה ששכחה להדליק נרות שבת בשבת חנוכה אף שבעלה הדליק נרות חנוכה קונסים אותה וצריכה להוסיף עוד נר.

מי שהדליק בחנוכה נר נוסף בטעות כגון ביום ג' הדליק ד' נרות צריך לכבות את הנר הנוסף ויחשב כמהדרין מן המהדרין ואי"צ לכבות את כל הנרות ולחזור ולהדליקם.

הכניס כף או מזלג לתוך הפתילות של חנוכה בשעת שריפתם יכול להכשירם בהגעלה ואי"צ ליבון דהאיסור הוא השמן שהוא דבר לח.

הגאון רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א
מח"ס שו"ת שבט הקהתי

שו"ת בהלכות חנוכה

[נכתב ונערך על ידי הגאון רבי יוסף אביטבול שליט"א
מח"ס שערי יוסף ושא"ס]

שאלה: האם בחנוכה יש דין של שואלין ודורשין שלושים יום קודם.

תשובה: בפשטות יש בדאורייתא

שאלה: האם יש דין של שואלין ודורשים בעניני החג בחחג עצמו

תשובה: עי' מג"א ר"ש הל' פסח

שאלה: לדעת השו"ע סימן תרע"א ס"א שהוא חובת ביתא ורק בעל הבית מדליק, אם רוצים לחנך קטן להדליק נרות חנוכה, האם יכול להדליקם בברכה, וכן מה הדין בגדול מבני הבית שירצה להדליק האם יכול להדליק בברכה.

תשובה: יכול

שאלה: האם סופגניות בשריות צריכות היכר או שהוא דין דוקא בפת חלבי
וגם כיון שלא רגילים ללפת עמו את הפת, כיון שהוא מתוק כמו שמצינו לדינא לגבי סופגניות חלביות שאי"צ היכר לדינא

תשובה: בשריות דינו כחלביות.

שאלה: אדם שיש לו ספק אם הדליק נרות חנוכה האם יש לו חזקת חיוב במצוות או דהו"ל ספיקא דרבנן לקולא.

תשובה: יש להדליק בספרי שו"ת הארכתי

שאלה: האם בזמנינו שיש אור החשמל ואין חשש שמא יבואו להשתמש בנרות אפשר יותר להקל להשתמש לאור הנרות.

תשובה: אין להקל דאם צריך לחפש משהו צריך אש ממש.

שאלה: האם נשים שעובדות מחוץ לבית צריכות להפסיק לעבודה חצי שעה בזמן ההדלקה.

תשובה: כן לכתחילה

שאלה: האם בעבודת מחשב בבית וכיוצא בזה אפשר להקל.

תשובה: אין להקל.

שאלה: האם מותר להספיד חכם שמת בחנוכה.

תשובה: אין מספידין רק לחכם בפניו קצת.

שאלה: האם מותר לעלות לקברי צדיקים בחנוכה, ואם יש עניין.

תשובה: בבא"ח מקיל

שאלה: האם בחנוכה מותר לעשות אזכרה י"א חודש של ברכות וכדו'.

תשובה: אין עושין.

שאלה: האם מותר לשמוע או לכתוב הספדים.

תשובה: בשו"ת שלי הבאתי מר' אלישיב שאוסר

שאלה: האם אבל יכול לצאת מבית האבלים לביתו להדליק שם נרות חנוכה.

תשובה: יכול ע"י שומר

שאלה: האם אבל על אביו או על אמו יכול להשתתף בסעודות חנוכה שאין שם מוזיקה, אף לפי דעת השו"ע שהוא סעודת הרשות, או שאין להתיר אלא א"כ אומרים שם דברי תורה.

תשובה: יש להקל.

שאלה: כתב ברמ"א סימ תרע שנהגו לאכול מאכלי חלב האם כל יום, והאם הוא דוקא מאכלי חלב או אף גבינות וכיוצא בזה, ומה השיעור בזה.

תשובה: לא משנה העיקר מאכל חלבי עדיף גבינה שבו נעשה הנס.

שאלה: בתשובות בשאלה א שאלתי האם בקניית חנוכיה מכסף יש את הכלל של הוצאות שבת וחג שחוזרות כאיתא בביצה ט"ז א' כן מובא בשו"ע סימן רמ"ב במ"ב סק"ד ב וסימן תי"ט ס"ק א ותקכ"ט ס"ק ד'

והשאלה א האם בכלל הוצאות חנוכה חוזרות, דהלא מצד אחד זה לא מוזכר בשו"ע ובפוסקים על השוע וכן בבמ"ב לא מביא שהוצאות חנוכה בכלל הנ"ל

ומצד שני בדרשות מהר"ח אור זרוע סימן מ"ט כותב שגם הוצאות חנוכה ופורים חוזרות ובשיטה מקובצת בבביצה טז ע"א מביא בשם הריטב"א שכל הוצאות לדבר מצווה בכלל הכלל של הוצאות שחוזרות וכן נראה מהדעת תורה בסימן רמ"ב שכל הוצאות לדבר מצוה נחשב בכלל שחוזרות ומביא דברי השיטה מקובצת הנ"ל

וגם אם נאמר שחוזרות אולי דווקא לעניין השמן והנרות שזה גוף ההדלקה אך לא לעניין הדלקה בחנוכיה שנחשב להידור מצוה ומי אמר שגם זה חוזר וביותר שמשתמשים בכוסיות מעל החנוכיה וא״כ החנוכיה היא מכשיר של הידור מצוה ומי אומר שגם לגבי זה יש את הכלל הנ״ל והרב ענה לי שהידור מצוה בכלל מצוה

אך רציתי לדעת א׳ כשיש כוסיות לחנוכיה החנוכיה מכסף נחשבת גם להידור מצוה

וב׳ האם אכן הרוצה לסמוך על הדרשות מהר״ח אור זרוע והריטב״א שההוצאות לדבר מצוה יחזרו לו יכול לסמוך על כך ולקנות חנוכיה בהרבה כסף

תשובה: כן יכול לסמוך.

שאלה: שאלתי שבספר אגן הסהר ח״ב להגר״א גנחובסקי זצ״ל (עמ׳ 96) מובא שמענו שרבינו זצ״ל נתן עצה למי שבטעות אמר בא״ה אמ״ה ונזכר שכבר בירך פטור מברכה שאם כבר יש לו בן גדול שנעשה פעם בר מצוה שיברך שפטרני מעונשו שלזה שרוב הפוסקים סוברים שברכתה בשם ומלכות ואנו אין אנו עושים כן מחמת הספק אבל לתקן ברכתו שלא תהא לבטלה היא עצה הגונה ואחר״כ יוסיף ויאמר ברוך שם וכו׳. והסתפקתי האם שייך לעשות עצה זאת גם על בת כגון שאין לו בנים אלא בנות ורצה לתקן ברכתו האם שייך לתקן ברכתו שפטרני מעונשה של זו לצאת לפחות את השיטות שיכולים לברך ברוך שפטרני על בת (פמ״ג בסימן רכ״ה מסתפק בכך) וכן האם שייך לאמא שרוצה לתקן ברכתה לעשות עצה זו על ילדיה, וכן לעדות כגון התימנים שלא נוהגות בברכה זו כלל האם שייך לעשות תיקון זה כשרוצים לתקן ברכתם

תשובה: רק על בן שיש כמה שיטות שמברך ולא על על ונראה דהוי שיטה דחויה.

שאלה: שאלתי האם בחור בר מצוה שקורא במגילת אסתר או בד׳ מגילות להוציא את הרבים או שמדליק נר חנוכה להוציא את הרבים האם זה מראה על גדלות שאפשר לברך עליה ברוך שפטרני כדאיתא במ״ב בסימן רכ״ה שמברכים אחרי עליה לתורה או שעולה לש״צ או לזימון משום שמראה בזה גדלות והרב ענה לי שלא לשנות המנהג ושאלתי היא לא מצד המנהג הכללי שזה לא כדאי לשנות את המנהג אלא מה יהיה כשקורה מצב כזה כגון שהבר מצוה שלו בדיוק ביום של פורים או חנוכה או בשאר המועדים ואין לו אפשרות לעלות לעליה רגילה האם

קריאת מגילות מראה על גדלות או הדלקת נר חנוכה להוציא הרבים מראה על גדלות שאפשר לברך אחריה ברוך שפטרני

תשובה: ע"כ זה מראה על גדלות אבל לא הבנתי האב צריך לברך והאב יודע.

שאלה: התעוררנו בשנה שעברה לגבי בחור בר מצוה שנהיה בליל י' בטבת מה דינו לגבי עליה לתורה למחרת בתענית האם לגבי עליה בתורה בתענית ציבור שלא ביום הקריאה גם חיובו קודם לאחרים או שנאמר שמכיון שלגבי קריאת התורה של תענית ציבור זה שונה ואין בכך דין קדימה בחיובים.

תשובה: בפשטות ג"כ יש חיוב לעלות לתורה.

שאלה: וכן אם שייך ליתן לו לעלות לקריאת מפטיר בתענית ציבור ושיקרא גם את ההפטרה או דינמא מכיון שצום זה מדברי קבלה אולי לא שייך שיוציא את הציבור מכיון שלא ברור שהוא גדול ואז ידחו עליתו לשבת או ליום אחר שיש בו קריאה

תשובה: נותנין מפטיר בתענית בלא"ה רק למבוגר דאז יש התעוררות מהפטרה.

שאלה: מצינו בהליכות שלמה להגרשז"א ניסן אב פרק חמישה עשר בהלכות ת"ב הלכה ח שמביא שלא לעלות בר מצוה לעליה לתורה בת"ב בבוקר כדי לומר עליו ברך שפטרני אלא ידחו זאת למנחה דכיון שיש שמחה בעלי זו והאב מברך אחרי האב ברכת ברוך שפטרני נכון לאחרה לתפילה מנחה והביאו משם הכף החיים סימן תקנט סק לח דהחייבים בברכת הגומל יברכו במנחה שקורין בה פסוקי דנחמתא ולא בשחרית ועיין עוד מקור חיים להחוות יאיר סי תקנ"ט סייג שאין עושין מי שברך לעולים בשחרית רק במנחה הם חוזרים ועולים לס"ת לקבל מי שברך והשאלה היא האם גם לגבי עשרה בטבת שהיא תענית אבלות על החורבן כבת"ב והאבודרהם סב"ל שעשרה בטבת אף יותר חמור משאר תעניות שדוחה אף שבת אם היה חל בשבת וא"כ השאלה האם נאמר שמשום שיש בזה שמחה קצת באמירת הברוך שפטרני שלא יעלוהו לקריאת התורה בבוקר אלא רק למנחה כבת"ב ואז יאמרו את הברוך שפטרני או שעדיף לדחות כבר את העליה לתורה לשבת ואז יאמר את הברוך שפטרני.

תשובה: לדחות עד מנחה.

הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א
רב בית כנסת דברי שיר

בני ברק

שו"ת בהלכות חנוכה[א]

שאלה: אדם שיש לו ספק אם הדליק נרות חנוכה האם יש לו חזקת חיוב במצוות או דהו"ל ספיקא דרבנן לקולא.

תשובה: שידליק אבל לא יברך.

שאלה: האם בזמנינו שיש אור החשמל ואין חשש שמא יבואו להשתמש בנרות אפשר יותר להקל להשתמש לאור הנרות.

תשובה: א"א לשנות תקנת חז"ל.

שאלה: האם נשים שעובדות מחוץ לבית צריכות להפסיק לעבודה חצי שעה בזמן ההדלקה.

תשובה: לא שמענו שצריכות לעשות כן.

שאלה: האם מותר להספיד חכם שמת בחנוכה?

תשובה: לפניו.

שאלה: האם מותר לעלות לקברי צדיקים בחנוכה, ואם יש עניין?

תשובה: בימים שאין אומרים תחנון לא הולכים לקברים.

שאלה: האם בחנוכה מותר לעשות אזכרה י"א חודש של ברכות וכדו'?

תשובה: כן.

שאלה: האם מותר לשמוע או לכתוב הספדים.

תשובה: עדיף שלא.

שאלה: האם אבל יכול לצאת מבית האבלים לביתו להדליק שם נרות חנוכה.

תשובה: שימנה שליח.

שאלה: כתב ברמ"א סימ תרע שנהגו לאכול מאכלי חלב האם כל יום, והאם הוא דוקא מאכלי חלב או אף גבינות וכיוצא בזה, ומה השיעור בזה.

תשובה: כל סוגי חלב.

א. נמסר למערכת ע"י הגאון רבי יוסף אביטבול שליט"א במח"ס שערי יוסף ושא"ס.

הגאון רבי צבי רייזמן שליט"א
מח"ס רץ כצבי

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכיה שמן

בספר כף החיים (סימן תרעו ס"ק יא) דן ב"עובדא הוה בחנוכה שהתחיל אחד לברך את השתי ברכות בחושבו שהיה שמן, ולא נמצא, מפני ששכחו ליתן שמן. ומצאתי להט"ז (סימן רעא ס"ק יט) דאם השמן היה לפניו אינו צריך לחזור ולברך, וענין כזה איתא בפוסקים לענין ברכת הפרי בכמה סוגים, עיין בהם".

נדון זה, כשבירך על הדלקת נר חנוכה ונמצא שלא היה בחנוכיה שמן בשעת הברכה, הוא נדון כללי המסתעף לדוגמאות רבות - אם בירך על קיום מצוה, ולאחר הברכה התברר שבשעת הברכה לא יכל לקיים את המצוה בחפץ שחשב לקיימה, כגון: תפילין שנמצאו אינן ראויות להנחה, ארבע מינים שלא היו כשרים, ספר תורה או שופר שנמצאו פסולים, ודוגמאות נוספות שיבוארו להלן.

ולא רק בקיום מצוות, אלא כפי שהביא בספר כף החיים, גם בברכות הנהנין, דנו הפוסקים כאשר בירך על פרי והתברר שהפרי אינו ראוי לאכילה, אימתי חייב לברך פעם נוספת.

ויש לברר מהו הכלל - אימתי חייב לברך בשנית, ואימתי עלתה לו הברכה.

- א -

קידש על יין ונשפך או קידש על יין והתברר שהוא מים

כאמור בפתיחה, הראיה הראשונה שהביא הכף החיים לנדון הדלקת נר חנוכה, היא מדיני קידוש בשבת.

בשו"ע (או"ח סימן רעא סע' טו) נפסק: "קידש וקודם שטעם הפסיק בדיבור, חוזר ומברך בורא פרי הגפן ואין צריך לחזור ולקדש. והוא הדין אם נשפך הכוס קודם שיטעום ממנו, יביא כוס אחר ומברך עליו בורא פרי הגפן, ואינו צריך לחזור ולקדש".

וכתב הט"ז (ס"ק יט) וז"ל: "מעשה בא לידי במדינת מעהרין שעשיתי קידוש על כוס, שהייתי סבור שהוא יין והיה מים, ובכלי שני שהיה עוד לפני היה בו יין, וכבר אמרתי הקידוש כולו. והעלתי בדעתי לכאורה לשתות היין האחר שבכלי השני, מטעם דקידוש על היין הוא מדרבנן שדרשו באסמכתא

זכרהו על היין, אבל מדאורייתא סגי באמירה לחוד". ודימה הט"ז את המעשה שהיה עמו, לדין המפורש בשו"ע שאם נשפך הכוס קודם שיטעמנו יביא כוס אחר ויברך בורא פרי הגפן ואינו צריך לחזור לקדש "והוא הדין נמי בכאן [כשנתברר שלא היה יין בכוס אלא מים] דמה לי נשפך ולא שתה כלל, או שהוא מים, סוף סוף לא יצא ידי קידוש על יין".

אולם בהמשך דבריו הביא הט"ז כי בתרומת הדשן (פסקים סימן קטו) פסק שאם קידש על יין ונמצא שהיה בכוס מים, יחזור ויקדש על היין. ומה בכך שקידוש על היין הוא מדרבנן, הלוא כמה מצוות הם מדרבנן ומברכין עליהם. ומתוך כך הסיק הט"ז שיש לחלק, בין נשפך היין, שפסק השו"ע שאין צריך לחזור ולקדש, כי הקידוש על הכוס היה כדין, ורק אירע קלקול בטעימת היין, וביכולתו לתקן את המעוות כשיטעם מיין אחר. ובין המקדש על היין ונמצא שהוא מים "שלא קידש כראוי, והוי כאילו לא קידש כלל, על כן צריך לקדש שוב על יין".

מכל מקום מסיים הט"ז: "אלא דיש חילוק בדבר, באם היה בשעת הקידוש יין על השלחן או על הספסל אצלו מוכן לשתות, אז ודאי אין צריך לברך שוב לא בורא פרי הגפן ולא לקדש שנית, אלא ישתה מן המוכן לפניו, וכמו שכתב הרמ"א (סימן רט סע' ב) מתשובות המהרי"ל, דהוי כאילו קידש על היין ההוא".

ומדברי הט"ז למד בכף החיים לנדון שבירך על הדלקת נר חנוכה ומצא שאין שמן בחנוכיה, שאם היה השמן לפניו בשעת הברכה, אינו צריך לחזור ולברך.

- ב -

נטל פרי ובירך עליו ונפל ונמאס

ראיה נוספת הביא הכף החיים מדברי הפוסקים בהלכות ברכת הפירות, וכוונתו למש"כ השו"ע (או"ח סימן רו סע' ו) "נטל בידו פרי לאוכלו ובירך עליו ונפל מידו ונאבד או נמאס, צריך לחזור ולברך אע"פ שהיה מאותו המין לפניו יותר כשבירך על הראשון". וכתב הרמ"א על דברי מרן המחבר: "רק שלא היה עליו דעתו לאכלו".

וכתב המשנה ברורה (ס"ק כו) בביאור דברי הרמ"א: "רצה לומר שלא היה בדעתו בפירוש בשעת ברכה על כולם רק בסתמא, דאם היה בדעתו בשעת ברכה לאכול גם השאר, אין צריך לחזור ולברך [ואפילו כשלא היה מונח לפניו אז על השלחן]. ועיין בביאור הלכה דיש כמה ראשונים שסוברין דאפילו בסתמא גם כן אין צריך לחזור ולברך, דכיון שהיה מונח לפניו על השלחן הוי כדעתו בהדיא על הכל, וספק ברכות להקל".

ובביאור הלכה (שם ד"ה רק שלא) הוסיף: "אף שמלשון הרמ"א משמע לכאורה דהוא מפרש את דברי המחבר, אבל באמת אינו כן, דלדעת המחבר אפילו בדעתו בהדיא על הכל לאכלו, גם כן צריך לחזור ולברך, דעיקר ברכתו היה על זה שאוחז בידו והשאר נגרר אחרי זה ממילא, ועל כן כיון שנפל ונאבד צריך לחזור ולברך. אלא דהרמ"א הסכים לדינא לנהוג כיתר הפוסקים שחולקין וס"ל דבדעתו לאכול כולם אין צריך לחזור ולברך [ומסתברא דבזה אף שלא היו לפניו בעת הברכה] וזהו שסיים הרמ"א רק שלא היה דעתו עליו, והיינו דלמעשה אין לנהוג לחזור ולברך אלא היכא דבשעת ברכה לא היה דעתו בהדיא על כולם אלא בסתם, אבל היכא דהיה דעתו בהדיא לאכול גם השאר אף כשנפל הראשון אין צריך לחזור ולברך".

נמצאנו למדים שאם בירך על פרי והיה בדעתו לאכול עוד פירות אחרים, והפרי שהיה בידו בשעת הברכה נאבד או נמאס, נחלקו הפוסקים: לדעת המחבר צריך לחזור ולברך, ולדעת הרמ"א אינו חוזר ומברך.

ואם בירך על פרי בסתמא, דהיינו שלא היה בדעתו במפורש לאכול עוד פירות אחרים, והפרי שהיה בידו בשעת הברכה נאבד או נמאס, כתב הביאור הלכה שלדעת השו"ע והרמ"א מוכח שחוזר ומברך אף שהיו מונחים כולם לפניו על השלחן בשעת ברכה, אך יש ראשונים שסוברים שגם בסתמא אין צריך לברך מכיון שהכל היה מונח על השלחן, ולכן למעשה לא יברך מדין "ספק ברכות להקל".

וגם מכאן למד הכף החיים שדין בירך על הדלקת נר חנוכה ומצא שאין שמן בחנוכיה, דומה למברך על פרי בסתמא ונפל הפרי ונמאס או נאבד שאינו צריך לברך בשנית, מכיון שהיתה דעתו בסתמא על כל מה שהיה מונח על השלחן. והוא הדין איפוא, אם היה השמן על השלחן בשעת הברכה, אינו צריך לחזור ולברך, מכיון שמסתמא היתה דעתו גם עליו.

והנה הראיות שמביא כף החיים הן מדיני ברכת הנהנין - בורא פרי הגפן, וברכת הפירות, לדיני ברכת המצוות - הדלקת נר חנוכה. ואולי היה מקום לחלק בין הדברים, ולומר שדווקא בברכת הנהנין אם בשעת הברכה מסתמא היתה דעתו גם על פרי או יין שעמד על השלחן, אינו צריך לשוב ולברך אם נשפך היין או נפל הפרי, מה שאין כן בברכת המצוות. והסברא לחלק היא, כי בברכת הנהנין בהחלט יכול להיות, שבשעת הברכה דעתו לאכול פירות נוספים וברכתו היא לאו בדווקא על הפרי שבידו - ולכן הברכה חלה גם על דברים שאינם נמצאים לפניו בשעת הברכה. מה שאין כן בברכת המצוות, בדרך כלל כאשר אדם מקיים מצוה בחפץ שבידו [ציצית, תפילין, שופר] - אין בדעתו כלל

שהברכה תחול על חפץ אחר, שהרי בפשטות כוונתו לקיים את המצוה דווקא בחפץ זה שמברך עליו.

אך כפי שיבואר להלן, נראה שגם בברכת המצוות, כאשר בירך ורצה לקיים מצוה בחפץ מסויים, ורגע לפני קיומה בפועל התברר לו שאינו יכול לקיים את המצוה בחפץ זה, אינו צריך לברך פעם נוספת אם היה לפניו חפץ שיכול לקיים בו המצוה שחשב לעשות - בדיוק כמו בברכת הנהנין, ונביא את הדוגמאות לכך:

- ג -

לבש ציצית ובירך ובא בעל הטלית ונטלה ממנו

בהלכות ציצית נפסק בשו"ע (או"ח סימן ח סע' טו) "אם נפלה טליתו שלא במתכוין וחוזר ומתעטף, צריך לברך, והוא שנפלה כולה, אבל אם לא נפלה כולה אף על פי שנפלה רובה אינו צריך לברך". ובמשנה ברורה (ס"ק מא) הוסיף שאם נפלה הטלית מכל גופו ונשארה רק בידו, צריך לברך "דאזדה לה מצותה, שעיקר מצות עיטוף הוא בגוף". ומבואר שקיום מצות הציצית הוא, כשהיא על גופו, ולפיכך כשנפלה ממנו שלא במתכוין "הסתיים" קיום המצוה, ואם ילבש את הטלית שנית, עליו לברך שוב.

ועוד כתב המשנה ברורה בהמשך דבריו: "אם בירך על הטלית ונפל מידו קודם שנתעטף בו והגביהו ולבשו, אין צריך לברך שנית, ואפילו נפסלו אז ציציותיו והיה לו ציצית מזומנים ותקנם מיד, אינו צריך לברך שנית, דכיון שעדיין לא עשה מצותו לא הסיח דעתו" [כמו בתפילין בסימן כ"ה סי"ב עי"ש בט"ז ס"ק יב].

אך כאשר בשעת הברכה על הציצית לא כיוון אלא על הטלית שהתכונן ללבוש, ומסיבה כלשהי לא יכל ללבשה והוצרך ללבוש טלית אחרת, עליו לברך בשנית, כמבואר בדברי המשנה ברורה (סימן ח ס"ק ל) "אם לבש טלית בלא בדיקה ומצא אותו פסול או שנפסלו ציציותיו אחר כך ולובש טלית אחר, צריך לברך פעם אחרת, אם לא שהיה בדעתו בפירוש בשעת ברכה על כל מה שילבש אחר כך".

וכן מבואר בכף החיים (סימן ח ס"ק נה) שכתב על דברי הרמ"א (או"ח סימן ח סע' יד) "אם פשט את טליתו, אינו צריך לחזור ולברך אם היתה דעתו לחזור ולהתעטף בה". וכתב על כך הכף החיים, שדין זה נאמר רק אם חוזר ולובש את אותה הטלית. אולם אם נאלץ ללבוש טלית אחרת [כגון שבא בעלה של הטלית הראשונה ונטלה] - "צריך לברך על האחרת, שלא היתה דעתו עליה מתחילה. וכן אם החליף בגדיו ולובש טלית קטן אחר, אפילו לובשו תיכף ומיד אחר שפשט הראשון, יברך על זה החדש".

הרי לנו דברים ברורים, שגם בברכת המצוות, כאשר בירך ורצה לקיים מצוה בחפץ מסויים [ציצית], ורגע לפני קיום המצוה [התעטפות בציצית] התברר לו שאינו יכול לקיים את המצוה בחפץ זה [כי היא פסולה, או שבעליה נטלה ממנו], אינו צריך לברך פעם נוספת אם היה לפניו חפץ שיכול לקיים בו המצוה שחשב לעשות [ציצית אחרת] - בדיוק כמו בברכת הנהנין.

אולם בהמשך דבריו הביא הכף החיים: "אם נתן לו השמש טלית, ותיכף שבירך קודם שלבש חטפה מידו, שבא בעל הטלית ונתן לו טלית אחר, יש בזה מחלוקת הפוסקים, עי' מחזיק ברכה (אות יא). ופסק החסד לאלפים (אות י) שלא יחזור לברך על האחר משום ספק ברכות להקל". ונמצא לפי זה, שגם כשלא היה בדעתו על ציצית אחרת בשעת הברכה, יש אומרים שאינו צריך לברך, מכיון שספק ברכות להקל.

בסיום דבריו, כתב הכף החיים שההלכה הנ"ל בדיני ציצית מבוארת גם בהלכות תפילין.

- ד -

בירך על תפילין ונפסק הקשר והוצרך לקחת תפילין אחרים

וכוונת הכף החיים למה שהביא בהלכות תפילין (או"ח סימן כה ס"ק עט) את דברי שו"ת זרע אמת (ח"א סימן ה; הובא גם בשערי תשובה סימן כה ס"ק יד, ובמשנה ברורה שם ס"ק נ) שאם בירך על הנחת תפילין, ובתחילת ההידוק נפסק הקשר והוצרך לעשות קשר אחר, אזי אם עשיית הקשר היא באותם התפילין שבירך עליהם, פסק השו"ע (סימן כה סע' יב) שאינו צריך לחזור ולברך אם לא הסיח דעתו "דכיון דלא נעשה עדיין מצות הנחה, נמצא דלא חלה עדיין הברכה על שום מצוה, ועשיית הקשר אינו מפסיק כיון שהוא מענין המצוה, על כן חייל הברכה על הנחה שניה" (משנה ברורה שם). אבל "אם אין שם מי שיודע לתקן את הקשר והוצרך לקחת תפילין אחרים, בכל גווני צריך לחזור ולברך".

ומסיים המשנה ברורה "דדמי להא דסימן ר"ו סע' ו'". דהיינו דיני הברכה על הנחת תפילין דומים לברכה על פרי שנפל ונמאס לאחר הברכה, שנתבאר לעיל [אות ב] מדברי הפוסקים בסי' ר"ו סע' ו', שחיוב הברכה בשנית תלוי במה שהיה בדעתו בשעת הברכה הראשונה: כשהיה בדעתו על פירות אחרים, אינו צריך לברך בשנית, אך אם היה בדעתו בשעת הברכה רק על הפרי המונח לפניו ולא על פירות אחרים, מברך בשנית.

ומעתה הוא הדין בברכה על תפילין ונפסק הקשר - אם הוצרך לקחת תפילין אחרים, ודאי צריך לברך בשנית, מכיון שלא היה בדעתו בשעת הברכה על תפילין אחרים. אך על אותם התפילין, שצריך עתה להדק את הקשר,

אינו צריך לברך שנית, מכיון שעשיית הקשר מחדש אינה נחשבת כהפסק בין הברכה לקיום המצוה.

רואים אנו שדיני ברכת המצוות שווים לדיני ברכת הנהנין, ואם בשעה שבירך על מזון או על קיום מצוה, ורגע לפני האכילה או קיום המצוה, נמצא שאינו יכול לאכול את הפרי או לקיים את המצוה בחפץ שבירך עליו - השאלה אם צריך לברך פעם נוספת תלויה במה שהיה בדעתו בשעת הברכה, וכמבואר לעיל בדברי הכף החיים הן בדיני ציצית והן בדיני תפילין.

- ה -

עלה לתורה ובירך ונמצאה טעות בספר תורה או במקום הנכון של הקריאה

בהלכות קריאת ספר תורה (שו"ע או"ח סימן קמ סע' ג) נפסק: "העולה לקרות בתורה והראו לו מקום שצריך לקרות וברך על התורה והתחיל לקרות, או לא התחיל והזכירוהו שפרשה אחרת צריך לקרות, וגלל הספר תורה למקום שצריך לקרות בו, יש אומרים שאינו צריך לחזור ולברך ויש אומרים שצריך".

ובביאור הדעות כתב המשנה ברורה (ס"ק ח-ט) וז"ל: "יש אומרים שאינו צריך לחזור ולברך - טעמו דמסתמא דעתו על כל פרשיות התורה המונחת לפניו. ויש אומרים שצריך לברך כשקורא את הפרשה הראויה לקרות - וטעמו דבודאי לא נתכוין בברכתו רק על הפרשה שהראו לו מקודם, ועל כן צריך לברך מחדש על פרשה זו, וכתבו האחרונים דנוהגין למעשה כהיש אומרים הזה".

ומוסיף המשנה ברורה: "ואין נפקא מינה בין אם המקום שהראו לו מתחלה היה פרשה אחרת לגמרי, או אפילו באותו סדר אלא שצריך לגלול ממקום ראשון למקום זה, בכל זה צריך לחזור ולברך, דבוודאי לא היה דעתו בברכתו על מה שאינו מגולה לפניו... ואם פרשה זו הראויה לו לקרות היה גם כן מגולה לפניו בעת שהראו לו המקום הראשון, בזה הסכים הט"ז ושאר אחרונים דאינו צריך לחזור ולברך, דדעתו היה על כל מה שמגולה לפניו".

הרי לנו פעם נוספת, כי כאשר האדם מברך על מצוה [קריאת התורה] - דעתו על מה שמונח לפניו בשעת הברכה. אלא שנחלקו האם מסתמא דעתו על כל פרשיות התורה המונחות לפניו, ולכן לדעה אחת, כשהראו לעולה לתורה על מקום מסויים ובירך ברכה ונמצא שהקריאה במקום אחר, אינו צריך לברך. ואילו לדעה השניה צריך לברך שנית אם הקריאה הנכונה לא היתה לפניו, כי דעתו בברכתו רק על מה שהיה לפניו בשעת הברכה, ולכן רק אם הפרשה הראויה לקרות היתה גם כן מגולה לפניו בעת שהראו לו המקום הראשון, אינו צריך לחזור ולברך מכיון

ש"דעתו היה על כל מה שמגולה לפניו".

עוד נפסק בשו"ע בהלכות קריאת ספר תורה (או"ח סימן קמג סע' ד) וז"ל: "אם נמצא טעות באמצע קריאת הקורא, גומר קריאתו בספר הכשר, ומברך לאחריה ואינו חוזר לברך לפניה". והטעם מבואר במשנה ברורה (ס"ק יט) "דסבירא ליה דברכה ראשונה שבירך העולה בתחילת קריאתו בספר הראשון עולה גם לזו, דהא דעתו היה מתחילה על פרשה זו, מה לי ספר תורה זו או אחרת".

אמנם על הלכה זו, הקשה רבי חיים פנחס שיינברג, ראש ישיבת תורה אור בירושלים (משמרת חיים, ענייני תפילין אות א) מה ההבדל בין המבואר בהלכות תפילין [לעיל אות ד] שאם בירך על תפילין ונפסק הקשר והוצרך לקחת תפילין אחרים, צריך לחזור ולברך, ואילו כאשר נמצא פסול בספר תורה אינו צריך לחזור ולברך על הקריאה בספר התורה החדש.

ותירץ: "ונראה שיש לחלק ביניהם, דגבי ספר תורה הברכה היא על התורה, רק שצריך לקרוא מספר תורה כשר, וממילא כיון שהתורה בספר התורה השני היא אותה תורה שהיתה בראשונה, אינו צריך לחזור ולברך, דמה שבירך בברכה הראשונה דהיינו התורה עודנה כאן. מה שאין כן גבי תפילין דהברכה היא על תפילין שיש לו בידו, דזהו המצוה שמברך עליה, ואם הביאו לו עכשיו תפילין חדשים, מה שבירך עליה אינו נמצא כאן, דהוא בירך על התפילין הראשונים וכבר אינם כאן ועל התפילין שישנם כאן מעולם לא בירך, ולכן צריך לחזור ולברך עליהם".

ומבואר בדבריו שהברכה על קריאת התורה היא על התורה, ולא על ה"חפץ" שמקיים בו מצוה, ולכן מה שבירך בברכה הראשונה, דהיינו התורה, עדיין נמצא לפניו, ושוב אינו צריך לברך בשנית. אולם צ"ע בסברא זו, שכן לפי זה צריך להיות שגם אם הראו לפני העולה לתורה את המקום שצריך לקרוא בו ונמצא שמקום הקריאה הוא אחר - לא היה צריך לברך, כי נאמר שהברכה היתה על התורה, ואין זה משנה מה שלפניו. ומהו איפוא, טעמם של הפוסקים המחייבים לחזור ולברך אם המקום הנכון של הקריאה לא היה לפניו בשעת הברכה, וצ"ע.

- ו -

בירך על שופר ולא יכל לתקוע בו

כתב המשנה ברורה (סימן תקפה ס"ק ד) בשם שו"ת בנין עולם (סימן לא) וז"ל: "אם נטלו השופר באמצע התקיעות והביאו לו שופר אחר, אינו צריך לברך, אבל בין ברכה לתחילת התקיעות צריך לברך". ומבואר שאם לאחר ברכת השופר נטלוהו ממנו קודם התקיעות, וקיבל שופר אחר, עליו לחזור ולברך.

והעיר על כך בכף החיים (שם ס"ק טו) "עיין לעיל (סימן ח אות נה) שכתבנו כעין זה בין הברכה לעשיית המצוה דאיכא מחלוקת הפוסקים, ודעת אחרונים שלא לברך משום ספק ברכות להקל". וכוונתו למה שהבאנו לעיל [אות ג] שנחלקו הפוסקים כאשר בירך על הציצית ולאחר הברכה נטלו אותה ממנו לפני שהתעטף בה, האם צריך לברך פעם נוספת על ציצית אחרת שהביאו לו, והביא הכף החיים שיש פוסקים שלמעשה לא יברך מדין ספק ברכות להקל. ומעתה יש להשוות בין ציצית לשופר, וגם במקרה שלאחר ברכת השופר נטלוהו ממנו קודם התקיעות, וקיבל שופר אחר, אינו צריך לחזור ולברך מדין ספק ברכות להקל.

סברא נוספת כתב בכף החיים (סי' תקפה ס"ק לז) וז"ל: "אם תיכף אחר הברכה קודם שיתחיל לתקוע הרגיש בו שהוא פסול, והביא אחר, אינו צריך לחזור ולברך, כיון דאין הברכה על זה השופר עצמו כמו לולב ופרי, אלא לשמוע קול שופר, יהיה זה או אחר".

ולפי המבואר בדברי הכף החיים שגם בשופר "אין הברכה על זה השופר עצמו כמו לולב ופרי, אלא לשמוע קול שופר, יהיה זה או אחר", הרי זה ממש כסברת הפוסקים [הובא לעיל אות ה] בנמצא פסול בספר תורה, שאינו צריך לברך בשנית כשעולה לקרוא בספר תורה החדש "דמה לי ספר תורה זה או ספר תורה אחרת", ובשני המקרים אין צורך לשוב ולברך, כי הברכה הראשונה היתה על כל התורה שקורא ועל קול השופר ששומע, ואין דווקא על ספר תורה מסויים או שופר מסויים, ולכן גם אם נפסלו, חלה הברכה על הקריאה בספר תורה אחר ועל התקיעה בשופר אחר.

והנה על דברי המשנה ברורה שפסק שאם לאחר שבירך על השופר נטלוהו ממנו קודם שהתחיל לתקוע וקיבל שופר אחר, צריך לברך שוב, הקשה הגרח"פ שיינברג (משמרת חיים ח"א אות ה) מה ההבדל בין דין זה, למה שנפסק בהלכות קריאת ספר תורה, שאם נמצא פסול בספר תורה אינו צריך לברך בשנית כשעולה לקרוא בספר תורה החדש "דמה לי ספר תורה זה או ספר תורה אחרת", ומדוע שלא נאמר "מה לי שופר זה מה לי שופר אחר".

ותירץ הגרח"פ כהמשך לדבריו המובאים לעיל [אות ה] שיש לחלק "דגבי מצות שופר הכוונה למצוה היא זו שעושה אותה לחפצא של מצוה, דהיינו תקיעת שופר של מצוה, ובלי כוונה הוי סתם קול בעלמא. ולכן אם לא כיון לשופר אחר ממילא השופר האחר לגבי ברכתו לא חשוב כתקיעה של מצוה וברכתו לא חל עליה כלל, ולכן צריך לברך עליה עוד פעם. מה שאין כן גבי ברכת התורה, שהברכה היא על התורה שאומרים, והתורה היא חפצא של תורה אפילו בלי כוונתו,

שהרי זה במציאות דברי תורה, וממילא אף כשלא כיון לצאת בתורה הזאת השנית כשבירך, מכל מקום הוי חפצא של תורה וברכתו חלה עליה".

- ז -

בירך לישב בסוכה ובאמצע הסעודה נמלך לצאת לסוכה אחרת

בשו"ע הרב (או"ח סי' תרלט סע' יד) פסק את דברי המג"א (שם ס"ק יז) "אם נכנס לסוכה אחרת, אפילו היא באותה חצר סמוכה לסוכה שבירך בה באכילה ראשונה, כשרוצה לאכול בה דבר שאסור לאוכלו חוץ לסוכה, צריך לחזור ולברך לישב בסוכה, אפילו אם היא בענין שאין צריך לברך ברכת הנהנין על אכילה זו, כגון שהוא עומד באמצע סעודתו שאוכל בסוכה שבירך בה ופוסק סעודתו והלך לאכול בסוכה אחרת, צריך לחזור ולברך".

ובמשנה ברורה (ס"ק מח) הביא את דבריהם: "מי שהולך באמצע סעודתו לסוכת חברו, דעת המג"א שאפילו אם היה בדעתו בשעת ברכה שילך באמצע הסעודה לשם ולשוב אחר כך מיד, אפילו הכי צריך לברך שם לישב בסוכה, דהליכה הוי הפסק. ועל כן אם רוצה לאכול בסוכה זו דבר שאסור לאכול חוץ לסוכה, צריך לברך שם לישב בסוכה. אמנם הוא לשיטתו אזיל בסימן ח', אבל לפי מה שכתבנו שם דדעת כמה אחרונים דהליכה לא הוי הפסק, אם היה בדעתו אין צריך לברך, וספק ברכות להקל [לבושי שרד]".

ובשער הציון (ס"ק צד) כתב בביאור דעת האחרונים שאם היה בדעתו ללכת לסוכת חברו אינו צריך לשוב ולברך לישב בסוכה: "ועיין בספר בית מאיר דכתב גם כן דמאי שנא סוכה זו או אחרת, כל שלא הסיח דעתו מלאכול אין צריך לברך שנית. ואינו דומה להא דסימן ח', דהתם כל טלית מצוה בפני עצמה היא, אבל הכא אטו אכילת הסוכה שניה מצוה בפני עצמה היא. ואינו דומה אלא לברכת המוציא דסימן קע"ח דמבואר שם בבית יוסף דאפילו הלך לבית הכנסת לא הוי הפסק עכ"ל. ומשמע דלדידיה אפילו לא היה דעתו בשעת ברכה לכתחילה לזה גם כן אין צריך לברך. מיהו כיון דאיכא דיעות גם כן, אין כדאי לצאת באמצע סעודה".

ומבואר בדברי הבית מאיר כסברת הכף החיים לענין שופר, וכסברת המשמרת חיים לענין קריאת התורה - וכשם שבברכה על קריאת התורה ותקיעת שופר, הברכה היא על כל התורה שקורא ועל קול השופר ששומע, ולא על ספר תורה מסויים או שופר מסויים, ולכן אינו צריך לברך בשנית כשעולה לקרוא בספר תורה אחר "דמה לי ספר תורה זה או ספר תורה אחרת", ובשופר הברכה על שמיעת קול שופר "יהיה זה או אחר" - כך בסוכה הברכה היא באופן כללי על ישיבת הסוכה "ומאי שנא סוכה זו או אחרת", ולכן גם

כשהולך לסוכה אחרת אינו מברך בשנית, כי הברכה הראשונה חלה על הישיבה בסוכה, איזו סוכה שלא תהיה.

ולעומתם, בציצית, מכיון שכל לבישת כל טלית עם ציציות היא מצוה בפני עצמה, הברכה היא רק על טלית זו שרוצה להתעטף בה, ואם הביאו לו טלית אחרת שלא היה דעתו עליה בשעת הברכה, צריך לחזור ולברך עליה. והיינו כמבואר לעיל [אות ה] בדברי המשמרת חיים ש"בתפילין הברכה היא על תפילין שיש לו בידו, דזהו המצוה שמברך עליה, ואם הביאו לו עכשיו תפילין חדשים, מה שבירך עליה אינו נמצא כאן, דהוא בירך על התפילין הראשונים וכבר אינם כאן ועל התפילין שישנם כאן מעולם לא בירך, ולכן צריך לחזור ולברך עליהם".

- ח -

בירך על לולב ומצא הדס או ערבה פסולים

כתב הבית יוסף (סימן תרנא סעיף יב) בשם הארחות חיים (הלכות לולב אות כב) וז"ל: "מעשה בה"ר משולם שנטל לולב ביום טוב ראשון ובירך על נטילת לולב ושהחיינו, ואחר כך הסתכל בו ולא מצא בו ערבה, והניחה בלולב וחזר ונטלו ונטל גם כן האתרוג ובירך על נטילת ערבה ושהחיינו משום הערבה. ונהי שאין צריך ליטול אלא הערבה בלבד, אלא מצוה מן המובחר בעי למעבד ליטול ארבע מינים בבת אחת, וכן מצינו בכתיבת ידי הראב"ד".

המג"א (ס"ק כה) הקשה על דבריהם, והסיק שאין לברך בשנית. ובמשנה ברורה (ס"ק נו) הכריע כדלקמן: "אם בירך על הלולב, ואחר הברכה ראה שלא היה בו הדסים או ערבה או שהיו פסולים או מהופכים, אם היה לו ההדס או הערבה בביתו באופן שאינו צריך להפסיק בינתיים כדי ליקח אותם, יקח ארבעתן ביחד ויברך על אותו מין שהיה נחסר, דהיינו על ערבה יברך על נטילת ערבה, על הדס על נטילת עץ עבות. ואם היה זה ביום ראשון צריך לברך עוד פעם שני שהחיינו בשביל הנחסר, אבל על הלולב יצא כיון שהיה אצלו בביתו ארבעתם. אבל אם לא היה לו בביתו ערבה אחרת או הדס אחר בשעה שבירך, ואחר כך הביאו לו, צריך לברך על ארבעתם יחד פעם שני על נטילת לולב, כיון שלא היו מצויים אז אצלו בבית לא יצא גם על הלולב כמו שפסק המחבר, וצריך לברך עליו פעם שניה, ואם היה זה ביום א' צריך לברך גם שהחיינו פעם שנית".

ובביאור הדברים כתב בשער הציון (ס"ק עד) "אף דמג"א הקשה על הב"י ומסיק שלא לברך, כבר תירצו כמה אחרונים קושייתו עיין בלבוש ובא"ר ובגדי ישע. [וטעמם בפשיטות דכיון דבעת הברכה לא היה בדעתו כלל על הדס וערבה אחרת אם כן הוא עתה נטילה חדשה, ודמי לתורמוס שבירך

עליו ונפל מידו אף שהיה לפניו תורמוס אחר ואוכל השניה, מכל מקום צריך לברך על השניה כיון שמתחלה לא היה דעתו כלל עליו, והכא נמי דכוותיה וכמו שפסקנו לעיל בסימן ק"מ ס"ג, ואף הי"א קמא דשם מודה בענינינו]. וכן פסק במור וקציעה ובדרך החיים וחיי אדם ומחצית השקל (אכן בלא היה ערבה כלל, משמע ממחצית השקל דמסכים להמג"א ושאר האחרונים אין מחלקין בזה). ולכן אף דבפמ"ג ושערי תשובה חוששין קצת מחמת קושיית המג"א לספק ברכה בזה, אנו לדינא סתמנו שיוכל לברך, כי כן הוא דעת הלבוש והאליה רבה ובגדי ישע ומור וקציעה ודרך החיים וחיי אדם, וגם היד אהרן יישב קושייתו, ומסתברא כוותייהו".

והדברים מבוארים היטב לפי האמור לעיל, שאין הבדל בין ברכת המצוות לברכת הנהנין, וכשם שבברכת הנהנין אם בשעת הברכה מסתמא היתה דעתו גם על פרי או יין שעמד על השלחן, אינו צריך לשוב ולברך אם נשפך היין או נפל הפרי, כך גם בברכת המצוות, כאשר רצה לקיים מצוה בחפץ מסויים [ארבע מינים], ורגע לפני קיום המצוה בפועל התברר שאינו יכול לקיימה כתיקונה [כי אין הדס או ערבה] - אזי אם לא היה לפניו החפץ שיכול לקיים בו המצוה שחשב לעשות, צריך לברך פעם נוספת, כי ודאי לא היתה דעתו עליו ונמצא שהברכה הראשונה כלל לא מועילה עתה.

ואם כן בנדון דידן, אם בשעת הברכה על הלולב לא היו בביתו הדסים או ערבות, ממילא "בעת הברכה לא היה בדעתו כלל על הדס וערבה אחרת ואם כן הוא עתה נטילה חדשה", והיינו שגם לא יצא ידי נטילת הלולב בברכה הראשונה, והברכה הראשונה כלל לא נחשבת. ודין זה דומה לנטל פרי לברך עליו ונפל ונמאס, שצריך לברך ברכה אחרת על פרי שלא היה בדעתו עליו כלל.

וביותר מוסיף המשנה ברורה, שאפילו לדעת הפוסקים [הובא לעיל אות ה] שהעולה לתורה ובירך על מקום מסויים ונמצא שהקריאה במקום אחר, אינו צריך לברך, כאן יודו שאם בירך על הלולב וכלל לא היתה דעתו על ההדס והערבה שלא היו בביתו, עליו לברך בשנית על נטילת הלולב. כי שונה קריאת התורה שמסתמא דעתו על כל פרשיות התורה המונחות לפניו, ולכן לדעה זו, גם אם טעה ובירך על מקום הקריאה הלא נכון, אינו צריך לברך, לעומת ברכה על ארבעת המינים שדעתו רק על המינים שבביתו, ואם לא היו הדס וערבה בביתו, ודאי אין דעתו עליהם, וצריך לברך שנית על הנטילה.

אך אם היה לו הדס או ערבה בביתו [באופן שאינו צריך להפסיק בינתיים כדי ליקח אותם] ובירך על

נטילת לולב ונמצא שלא היו בו הדס או ערבה, יקח בשנית את כל ארבעת המינים ביחד ויברך על אותו מין שהיה נחסר, דהיינו על ערבה יברך על נטילת ערבה, על הדס על נטילת עץ עבות. כי מכיון שהיו מינים אלו בביתו, מסתמא היתה דעתו עליהם, חלה ברכת נטילת הלולב גם על הנטילה השניה, ורק צריך לברך בנפרד על נטילת ההדס או הערבה, שהרי סוף סוף לא בירך עליהם.

- ט -

בדק מזוזה והחזירה למקומה או שקבע מזוזה אחרת - אימתי חוזר ומברך

בפתחי תשובה (יו"ד סימן רפט ס"ק א) הביא את דברי הברכי יוסף (סוף סימן רפו) וז"ל: "אם הסיר המזוזה לבדקה ודעתו לחזור ולקבעה, יש להסתפק אם יברך כשחוזר וקבעה, לשון לימודים או"ח סימן י"ד. והנה אין התשובה הנ"ל לפני, וכעת לא ידעתי מקום הספק בזה, אמאי לא הוי זה כמו פשט טליתו על דעת לחזור ולהתעטף בו או בתפילין על מנת לחזור ולהניחם, עי' באו"ח (סימן ח סע' יד בהגה; ובסימן כה סע' יב בהגה). ושמא יש לומר דהכא לא הוי על דעת לחזור ולקבעה דשמא ימצא פסול, ולכן נסתפק בזה. ונראה דאם נפל המזוזה מעצמו לארץ ורוצה לקבעה, צריך ודאי לברך כמו נפל טליתו, שם ופשוט הוא".

ומבואר בדבריהם השוואה בין קביעת מזוזה לדיני טלית ותפילין, וכשם שהפושט טליתו והמוריד תפילין על דעת להחזירם, אינו מברך בלבישה השניה, כך גם כשמוריד את המזוזה כדי לבודקה, יש לדון האם זה נחשב כדעתו להחזירה. והספק בזה הוא, מכיון שיתכן שאין זה נחשב כדעתו להחזירה למקומה כי אולי ימצא פסול במזוזה ויצטרך לקבוע אחרת במקומה. אולם אם נפלה המזוזה מעצמה, הרי זה כדין טלית שנפלה, שבוודאי צריך כשלובש הטלית לברך בפעם השניה, ולכן גם כאשר קובע את המזוזה בפעם השניה יש לו לברך.

והנה בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סימן רפה) דן בענין "מי שבדק מזוזות שבבית ומצאן פסולין וקובע ומניח אחרים, אי צריך לברך. ואם הדין שצריך לברך, איך הדין אם מצאם כשרים וחוזר וקובען בביתו אי חייב לברך".

בדין הראשון, כאשר נמצאה המזוזה פסולה, פסק המהר"ם שיק בפשיטות שחייב לברך שנית, והביא ראיה מדין נשמטו התפילין ממקומם, שצריך לחזור ולברך כשמניחן במקומם (שו"ע או"ח סי' כה סע' יב), וכן הדין בטלית שנפלה (שם סימן ח סע' יד). ואם כן הוא הדין אם נפסלה המזוזה, הרי זה כאילו נשמטה ממקומה, ובוודאי צריך לחזור ולברך כשקובעה בחזרה במקומה. ובדין השני, כשבדק את המזוזה ומצאה כשרה, האם צריך לברך

כשקובעה בחזרה במקומה, דן המהר"ם שיק בהרחבה, ותלה זאת במחלוקת הפוסקים כשעושה מצוה וחוזר ועושה את אותה מצוה, האם מברך ברכה אחרת.

ומסיים המהר"ם שיק: "אבל כשלא היה בדעתו [להחזיר את המזוזה למקומה, ולבסוף החזירה] נראה דלכולי עלמא צריך לחזור ולברך. אף על גב דגבי מזוזה לכאורה הבית חשיב כבגד והמזוזה כציצית, ואם כן הוי עדיין אותו הבגד. לפי עניות דעתי דמי [המזוזה] לבגד אחר". ולכן פסק המהר"ם שיק, שאם הוריד מזוזה ולא היה בדעתו להחזירה למקומה, ולבסוף חזר וקבעה במקומה, צריך לברך בשנית, כדין הפושט ציצית ולובש בגד אחר, שוודאי צריך לברך על לבישת הציצית השניה.

- י -

החלפת מזוזה למזוזה מהודרת יותר

אולם בשו"ת מהרש"ג (יו"ד סימן נז) חלק על דברי רבו, המהר"ם שיק.

המהרש"ג, נשאל בדבר "שרוצה לקבוע בפתחי ביתו מזוזות מהודרות שקיבל מארץ ישראל, ורוצה לקחת הישנים, אם צריך לברך בעת שיקבע החדשים". ובתשובתו כתב המהרש"ג: "לכאורה היה מקום לומר דמחוייב לחזור ולברך, הואיל שמזוזה אחרת היא, וכמו בפושט טליתו ולובש טלית מצוייצת אחרת. ומצאתי בתשובת מורי מהר"ם שיק (הנ"ל) שכתב כן דבקובע מזוזה אחרת שצריך לחזור ולברך, עי"ש.

אמנם האמת אגיד, דלפענ"ד אינה דומה כלל מזוזה אחרת לטלית אחר. דבשלמא לובש טלית אחר יש כאן חיוב חדש, דהרי בב' טליתים הוא מקיים ב' מצוות, דכל טלית וטלית מצוה באנפי נפשה הוא... ולכן גם בפושט טלית ולובש טלית אחר, צריך לברך דטלית אחר מצוה אחרת הוא. אבל במזוזה אחרת על אותו בית ראשון, לאו מצוה אחרת הוא, שהרי כל זמן שהיתה מזוזה הראשונה קבועה על הפתח לא היה מצוה כלל בקביעת המזוזה האחרת. ולענ"ד הדבר דומה למי שבירך בראש השנה על השופר שהיה לפניו ולא היה יכול לתקוע כל התקיעות בשופר זה, והוכרחו להביא לו שופר אחר באמצע, דפשוט שאין צריך לברך ברכה מחדש, אפילו אם השופר השני לא היה לפניו כלל בעת שבירך הברכה על התקיעות. והטעם, דאין השופרות גורמות החיוב אלא התקיעות הם הגורמים. וכל ששמע התקיעות המחוייבים אפילו יביאו לו אחר כך שופרות אחרים ויתקע בהם עוד, אינו מקיים שום מצוה ואסור לו לברך יותר, מה שאין כן בטלית, טלית אחר גורם חיוב חדש וברכה חדשה".

ומתוך כך מסיק המהרש"ג: "ואם כן הוא הדין בקובע מזוזה אחרת, נראה דאינו צריך לחזור ולברך. ואמת שראיתי בשו"ת מהר"ם שיק הנ"ל סיים בסופו וז"ל, אע"ג דגבי מזוזה לכאורה הבית חשוב כבגד, והמזוזה כציצית, ואם כן הוי עדיין אותו הבגד, לפענ"ד דמי לבגד אחר, עכ"ל. הרי שהעיר בסברא זו ולא ישרה בעיניו. מכל מקום הסברא הפשוטה נותנת שאינו דומה [מזוזה אחרת] לבגד אחר רק לציצית אחרת, ובציצית אחרת לפענ"ד גם כן שלא לברך כל שלא שהה שיעור הפסק, וכן לפענ"ד הדין בתפילין ולולב דאין בזה חילוק בין אותן התפילין לתפילין אחרים".

ומבואר בדברי המהרש"ג שיש להבדיל בין לובש טלית אחרת, לבין קובע מזוזה אחרת ותוקע בשופר אחר. בטלית אחרת, הברכה היא על קיום המצוה בחפץ מסויים. כלומר, הברכה היא על הטלית הזו שמתעטף בה, מכיון שבכל טלית וטלית שלובש מקיים מצוה בפני עצמה. ולכן הברכה היא רק על הטלית שלבש לאחר הברכה, ואם פשט את הטלית ולבש טלית אחרת, הרי שהברכה הראשונה לא היתה על הטלית האחרת, ומשום כך עליו לברך בשנית. ברם, במזוזה, הברכה היא על קיום מצות מזוזה בבית שקובע בו, ואין זו ברכה על החפץ המסויים של המזוזה שקובע. וכן בקיום מצות שופר, הברכה היא על שמיעת התקיעות, ואין זו ברכה על שופר מסויים שתוקע בו. ולכן, כאשר קבע מזוזה והברכה היא על הקביעות בבית, אזי גם כשמחליפה במזוזה מהודרת יותר, אינו צריך לברך ברכה בשנית. וכן כשמברך על תקיעת השופר, הברכה היא על שמיעת הקול ואין זה משנה אם הקול יוצא משופר זה או משופר אחר.

ובתשובה אחרת הוסיף המהרש"ג בביאור הדברים (יו"ד סימן ז) שבקובע מזוזה אחרת "אינו צריך לברך, משום דכיון שקובע על אותו הבית בעצמו אף שהמזוזה היא אחרת, מכל מקום אין המזוזה גורם אלא הבית גורם. ובטלית עצמו אם היה נשאר עליו הטלית הראשון אלא שמטיל עליו ציצית אחרים, כגון שמצא ציצית יותר נאים לפענ"ד אינו צריך לברך פעם שנית... וראיה לדבר, דמעולם לא שמענו שאם בירך על תקיעת שופר ולא היה יכול לתקוע באותו שופר, והוכרח ליטול שופר אחר שלא היה לפניו בשעת הברכה שיצטרך לחזור ולברך. וכמה פעמים אירע כן בראש השנה ולית מאן דחש להסתפק לברך מחדש".

ואכן, המהרש"ג מציין כי לפי סברא זו יוצא שלא כדברי שו"ת בנין עולם והמשנה ברורה [הובאו לעיל אות ו] שפסקו כי מי שנטלו ממנו שופר באמצע התקיעות והביאו לו שופר אחר, אינו צריך לברך מחדש, אבל באם נטלו ממנו בין הברכה להתחלת התקיעות צריך לברך עליו. וכתב המהרש"ג על

דבריהם: "אבל לפענ"ד נראה דגם זה דבר תמוה, והדעת מסתבר אצלי דאפילו אם נטלו ממנו השופר בין הברכה להתחלת התקיעות והביאו לו שופר אחר, גם כן אינו צריך לברך עליו, דאין השופר גורם כלל החיוב אלא יומא הוא דגרם, וכל עוד שהוא אותו יום ולא היה שיעור הפסק שיצטרך לברך על ידי ההפסק, לענ"ד שינוי השופר אינו גורם כלל ברכה חדשה".

ובהמשך דבריו הביא המהרש"ג את מש"כ השו"ע הרב [הובא לעיל אות ז] שההולך לסוכת חברו באמצע הסעודה צריך לברך בשנית לישב בסוכה, מכיון שזו סוכה אחרת. וכתב על כך המהרש"ג: "ובאמת הכל אינו מובן לי, דאינו ענין כלל לטלית אחר דחשוב מצוה חדשה, כנ"ל. מה שאין כן בסוכה מה לי סוכה זו מה לי סוכה אחרת".

וכמו כן בדברי המהרש"ג המובאים לעיל נתבאר שהוא הדין "בתפילין ולולב, דאין בזה חילוק בין אותן התפילין לתפילין אחרים". והיינו שלפי סברת המהרש"ג, כשם שבמצות מזוזה ושופר הברכה היא על קביעת מזוזה בבית ועל שמיעת התקיעות, ואין זו ברכה על מזוזה מסויימת שקובע ושופר מסויים שתוקע בו - גם בתפילין, אם לאחר הברכה נפסק הקשר וצריך להביא תפילין אחרים, אינו מברך בשנית, כיון שהברכה לא היתה על התפילין המסויימות שרצה להניח אלא ברכה כללית על קיום מצות תפילין. והמהרש"ג עצמו מציין כי לפי זה יש לפסוק שלא כדברי שו"ת זרע אמת [הובא לעיל אות ד] שאם בירך על הנחת תפילין, ובתחילת ההידוק נפסק הקשר והוצרך להביא תפילין אחרים עליו לברך בשנית.

ולמעשה עיקר סברתו של המהרש"ג נתבארה לעיל בדברי הבית מאיר לענין סוכה [לעיל אות ז] ובדברי הכף החיים לענין שופר [לעיל אות ו], וכסברת המשמרת חיים לענין קריאת התורה [לעיל אות ד] - שבקריאת התורה ותקיעת שופר, הברכה היא על כל התורה שקורא ועל קול השופר ששומע, ולא על ספר תורה מסויים או שופר מסויים, ולכן אינו צריך לברך בשנית כשעולה לקרוא בספר תורה החדש "דמה לי ספר תורה זה או ספר תורה אחרת", ובשופר הברכה על שמיעת קול שופר "יהיה זה או אחר". והן בסוכה, הברכה היא באופן כללי על ישיבה בסוכה "ומאי שנא סוכה זו או אחרת", ולכן גם כשהולך לסוכה אחרת אינו מברך בשנית, כי הברכה הראשונה חלה על הישיבה בסוכה, איזו סוכה שלא תהיה.

ממוצא הדברים למדנו, כי יש מצוות שנחלקו הפוסקים מה גדרה של הברכה שמברכים עליהן - האם זו ברכה כללית על המצוה, או ברכה על החפץ המסויים שמקיים בו את המצוה.

ברכה על תפילין - בדברי המהרש״ג

נתבאר כי הברכה אינה על התפילין המסויימות שבידו שרוצה להניח, אלא זו ברכה על מצות התפילין. וממילא חלה הברכה גם על תפילין אחרות שלא היו לפניו בשעת הברכה. ואילו לדעת הזרע אמת שצריך לברך על התפילין האחרים, הסברא מבוארת בדברי הגרח״פ שיינברג [המובא לעיל אות ה] שבתפילין הברכה היא על תפילין שיש לו בידו, ולכן אם הביאו לו תפילין חדשים, מה שבירך עליה אינו נמצא כאן, ועל התפילין שהביאו עתה הרי מעולם לא בירך, ולכן צריך לחזור ולברך עליהם [ועל פי זה ביאר את ההבדל בין תפילין לספר תורה שהברכה על קריאת התורה היא על התורה, ולא על ה״חפץ״ שמקיים בו מצוה, ולכן מה שבירך בברכה הראשונה, דהיינו התורה, עדיין נמצא לפניו, ושוב אינו צריך לברך בשנית].

ברכה על שופר - בדברי המהרש״ג

נתבאר כי הברכה אינה על השופר המסויים שתוקע בו, אלא ברכה כללית על שמיעת קול השופר, ולכן גם אם הביאו לו שופר אחר בין הברכה לתקיעות אינו מברך בשנית ״מה לי שופר זה ומה לי שופר אחר״. וכדבריו מפורש בכף החיים [הובא לעיל אות ו] שכתב שגם בשופר ״אין הברכה על זה השופר עצמו כמו לולב ופרי, אלא לשמוע קול שופר, יהיה זה או אחר״.

אך לדעת הבנין עולם המובא במשנה ברורה, הברכה היא על קיום המצוה בשופר שלפניו, ולכן אם לאחר הברכה נמצא כי אינו יכול לתקוע בשופר שהיה לפניו, והוצרכו להביא שופר שלא היה בשעת הברכה, צריך לברך על השופר החדש, כי על השופר החדש לא בירך מעולם.

- יא -

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכיה שמן

עתה נבוא לדון בשאלה שפתחנו בה - בירך על הדלקת נר חנוכה ונמצא שלא היה בחנוכיה שמן בשעת הברכה, האם עליו לשוב ולברך. והבאנו את פסק הכף החיים שאם השמן היה לפניו בשעת הברכה אינו צריך לחזור ולברך, כפי שנפסק במברך על פרי ונפל הפרי ונמאס או נאבד שאינו צריך לברך בשנית, מכיון שהיתה דעתו בסתמא על כל מה שהיה מונח על השלחן. והוא הדין לכאורה, אם היה השמן על השלחן בשעת הברכה, אינו צריך לחזור ולברך, מכיון שמסתמא היתה דעתו גם עליו.

והנה בספר שלמי תודה (חנוכה סימן כד אות ד) דן בשאלה דומה: ״מי שבירך על נר חנוכה, וקודם שהדליק נפל הנר ונשפך השמן והוצרך ליתן שמן חדש, האם צריך לברך שנית, או לא״. והביא את דברי המשנה ברורה בהלכות תקיעת שופר (סי׳ תקפ״ה ס״ק יח)

שהמברך על השופר ולא היה יכול לתקוע בו והוצרך לקחת שופר אחר שהיה מונח לפניו על השלחן, אינו צריך לחזור ולברך כי מסתמא היתה דעתו על כל השופרות המונחים לפניו. אך אם הביאו לו שופר אחר שלא היה מונח לפניו בשעת הברכה, בזה הכריע המשנ"ב [הובא לעיל אות ו] כדעת שו"ת בנין עולם שאם היה זה בין הברכה לתחילת התקיעות חוזר ומברך.

ולפי זה לענין נר חנוכה כתב השלמי תודה: "מסתברא דאפילו אם היה לפניו עוד שמן בשעת הברכה, מכל מקום מכיון שאינו מצוי שיפול הנר וישפך השמן, אם כן אין דעתו על השמן שלפניו, ובכל ענין חוזר ומברך".

ואכן לכאורה יש להקשות על ההשוואה שהשווה הכף החיים בין הדלקת נר חנוכה ונמצא שלא היה בחנוכיה שמן, לברכה על פרי ונמאס ודין קידש על היין ונמצא מים - כי בברכה על פרי ובקידוש, כאשר היו לפניו פירות אחרים או יין בשעת הברכה, מסתמא היתה דעתו עליהם, ושפיר יצא ידי חובה בברכה ואינו צריך לברך בשנית. אולם בהדלקת נר חנוכה, גם אם השמן היה על השלחן בשעת הדלקת הנרות, מסתבר שבשעת הברכה כשחשב שיש שמן בחנוכיה, בוודאי לא התכוין בברכתו לשמן שנמצא על השלחן, שהרי אין לו צורך בעוד שמן להדלקת הנרות. ולכן בוודאי כוונתו היתה אך ורק לשמן שבחנוכיה, ואם התברר שלא היה בה שמן, יהיה צריך להיות מחוייב לברך בשנית על ההדלקה בשמן שימלא בחנוכיה, ואף שהיה השמן על השלחן בשעת הברכה, ושלא כדברי הכף החיים, וצ"ע.

- יב -

בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן של"ב) דן בשאלה דומה "בעובדה שאירע שבחנוכה שכח ליתן שמן בנר והיה בו פתילות ישנות, וסבר שכבר נתן שמן ובירך, ומיד נזכר ונתן שמן, ונסתפק אם יכבה וידליק ויברך מחדש". ולדעתו של השואל היה נראה שצריך לכבות ולברך מחדש, כדין המקדש על יין ונמצא שהיה מים, שמפורש בשו"ע שצריך לברך מחדש. אך הביא המהר"ם שיק שבספר כרם שלמה חילק בין קידוש, שלאחר שנמצא שהיה בכוס מים נתברר שלא קידש על היין כלל, ובין חנוכיה, שגם אם לא היה מוסיף שמן כלל, היו הפתילות הישנות דולקות כמה רגעים מכוח השמן הספוג בהם מההדלקה הקודמת, ולכן מועילה הברכה, ואין צורך לחזור ולברך כשימלא מחדש שמן בחנוכיה.

ולמעשה פסק המהר"ם שיק שאם טעה וסבר שיש בחנוכיה שמן כשיעור ובירך לפי כוונתו, ולאחר ההדלקה נמצא שלא היה די שמן, אינו צריך לברך פעם נוספת כשמוסיף אחר כך שמן כדי שהנרות ידלקו שיעור זמן ראוי. ובתוך דבריו הסתמך על דברי

המג״א בהלכות ספירת העומר (או״ח סימן תפט ס״ק יב) ״דאם בירך על דעת למנות כראוי, וטעה ומנה שלא כראוי, ואחר כך ספר כראוי, אינו צריך לחזור ולברך, שהרי על מנין זה שמנה בסוף היתה דעתו וכוונתו״. וכתב המהר״ם שיק: ״ולא דמי זה לקידוש שסבר שהוא יין והיה מים שצריך לחזור ולקדש, אינו ברכת המצוות, אלא כך דינו שצריך לקדש על היין והרי לא קידש, דכל היכא דעשה המעשה שלא כתיקון חז״ל, צריך לחזור ולעשות, וגבי קידוש הברכה עצמה היא המעשה. משא״כ ברכת המצוות, דנהי שהמעשה לא היה כתיקונה, אבל הברכה היתה כתיקונה, ולכך כאן שבירך על מצוה, אלא שמתחילה לא עלתה בידו, ואחר כך עלתה, למה יהא צריך לחזור ולברך״.

והחידוש המבואר בדבריו הוא, שבכל ברכת המצוות יש להפריד בין הברכה למעשה המצוה - ואם הברכה היתה כתיקונה, הרי שגם אם המעשה לא היה כתיקונו, חלה הברכה ואינו צריך לחזור ולברך כשמתקן את המעשה. ומתוך כך הבין המהר״ם שיק, שבהדלקת נר חנוכה יש להפריד בין הברכה לבין מעשה ההדלקה, ואשר על כן גם אם במעשה ההדלקה היה פגם מאחר שלא היה שיעור השמן הראוי להדלקה, אולם כיון שבשעת הברכה הרי סבר שיש שיעור שמן, ואם כן כבר לא היה חסרון בברכה - ולכן הכלל הוא שאם הברכה היתה כתיקונה, אע״פ שהמעשה לא היה כתיקונו, חלה הברכה ואינו צריך לחזור ולברך כשמתקן את המעשה.

אך נראה כי הבנתו של המהר״ם שיק, שבהדלקת נר חנוכה יש להפריד בין הברכה לבין מעשה ההדלקה, אינה מוסכמת, וכפי שמתבאר בדברי רבי יעקב עמדין בספרו מור וקציעה.

דהנה פסקו הטור והמחבר בשו״ע (או״ח סימן תערב סע׳ ב) ״שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק... ומיהו הני מילי לכתחילה, אבל אם עבר זה הזמן ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה״. וכתב המג״א (ס״ק ו) וז״ל: ״מדליק והולך כל הלילה - בבית יוסף כתב דהוי ספיקא דדינא, ואם כן משמע שאין לברך. אבל מדסתם בשו״ע, משמע דעתו שיברך״. והקשה רבי יעקב עמדין, מה שונה נר חנוכה משאר המצוות מדרבנן שאין מברכים כאשר יש ספק בחיוב המצוות משום ש״ברכות אינן מעכבות״.

ותירץ, שאף על פי שאין הברכות מעכבות, מכל מקום ברכת נר חנוכה שאני ״וברכתה מעכבת משום שכל עיקרה לפרסומי ניסא, וכי מדליק בלי ברכה לא מידי עבד, דהרואה סבר שלצרכו הוא דאדליק, ולא מינכרא מילתא כלל דלשם מצוה קעביד״. ובספר מקראי קודש (חנוכה סימן כד) הסביר הגרצ״פ פראנק את דבריו:

"דהיינו שאין ברכת להדליק נר חנוכה כשאר ברכת המצוות שאינה רק ברכה על המצוה, אלא שהיא חלק מגוף המצוה, משום שעיקרה לפרסומי ניסא, וצריך שתהא הדלקתו מוכחת מעצמה שהיא לא לצרכו, אלא לשם מצות נר חנוכה, ועל ידי הברכה שהוא מברך נעשתה הדלקתו מוכחת שהיא לא לצרכו אלא לשם חנוכה, והפרסומי ניסא מוכח מתוכה". ולפי זה מבאר המקראי קודש את פסק הטור והמחבר "ומכיון שהברכה מעכבת והיא חלק מעצם מצות ההדלקה, דין הברכה כאן כעצם עשיית המצוה שחייב לעשות מספק".

ומבואר איפוא בדבריו שהברכה על הדלקת נר חנוכה שונה במהותה מכל ברכת המצוות, שכן היא חלק מגוף המצוה, כי רק על ידי הברכה מוכח שההדלקה היא לצורך פרסום הנס ולא לצרכים עצמיים.

ולפי דברי המור וקציעה נראה כי בנדון דידן, כשבירך על הדלקת הנר ונמצא שלא היה בחנוכיה שמן, יצטרך לברך שנית כשימלא אחר כך שמן. שכן מאחר והברכה היא חלק מגוף המצוה, לא ניתן להפריד בין הברכה ומעשה המצוה, ומכיון שמעשה ההדלקה לא היה ראוי כי לא היה שמן בחנוכיה, גם הברכה אינה נחשבת כברכה על ההדלקה, ולפיכך כשימלא שמן בחנוכיה ומעשה ההדלקה יהיה מתוקן, יהיה חייב לברך על ההדלקה.

הרי לנו שנחלקו המהר"ם שיק והמור וקציעה, בדין הדלקת נר חנוכה ללא שמן.

- יג -

ונראה לדון בשאלת הברכה על הדלקת נר חנוכה ונמצא שלא היה בחנוכיה שמן בשעת הברכה, לאור מה שנוכחנו לראות, שנדון זה הוא נדון כללי - מה הדין כשבירך על קיום מצוה, ולאחר הברכה התברר שבשעת הברכה לא יכל לקיים את המצוה בחפץ שחשב לקיימה בו, האם צריך לחזור ולברך. ונתבאר לעיל שיש מצוות שנחלקו בהן הפוסקים האם הברכה שמברכים עליהן היא ברכה כללית על המצוה, או ברכה על החפץ המסויים שמקיים בו את המצוה.

ונראה כי לפי סברת המהרש"ג וכף החיים שבתקיעת שופר הברכה אינה על השופר המסויים שתוקע בו, אלא ברכה כללית על שמיעת קול השופר, גם בהדלקת נרות חנוכה עיקר המצוה הוא ההדלקה והפרסומי ניסא, והשמן הוא רק הכשר קיום המצוה, ובוודאי אין הברכה על השמן המסויים ו"מה לי שמן זה ומה לי שמן אחר". ולכן בשעה שמברך על הדלקת הנרות יש לומר שדעתו היתה על קיום המצוה,

וכשם שבשופר הברכה היא כללית על שמיעת קול השופר, ומשום כך גם אם הביאו לו שופר אחר בין הברכה לתקיעות אינו מברך בשנית "מה לי שופר זה ומה לי שופר אחר". אף בנר חנוכה, אם נתברר שלא היה שמן בחנוכיה, יביא שמן אחר אך לא יברך בשנית, כי ברכתו הראשונה היתה על איזה שמן שלא יהיה, ולאו דווקא על השמן שלפניו בשעת הברכה.

[ומכאן יש להעיר על מה שפסק הכף החיים בפשיטות שאם השמן לא היה לפניו בשעת הברכה, יברך בשנית. ואילו לעיל [אות ו] הבאנו את דבריו בענין בירך על הציצית ולאחר הברכה נטלו אותה ממנו לפני שהתעטף בה, ובשאלה אם לאחר ברכת השופר נטלוהו ממנו קודם התקיעות וקיבל שופר אחר - האם צריך לברך בשנית, שמכיון ונחלקו הפוסקים מה הדין, הרי שלמעשה אין לברך מדין ספק ברכות להקל. ומדוע בנדון הדלקת נר חנוכה ונמצא שלא היה בחנוכיה שמן בשעת הברכה, לא נקט הכף החיים שלא יברך מדין ספק ברכות להקל].

סוף דבר, בנדון כללי - מה הדין כשבירך על קיום מצוה, ולאחר הברכה התברר שבשעת הברכה לא יכל לקיים את המצוה בחפץ שחשב לקיימה בו, האם צריך לחזור ולברך. נתבאר שיש מצוות שנחלקו בהן הפוסקים האם הברכה שמברכים עליהן היא ברכה כללית על המצוה, או ברכה על החפץ המסויים שמקיים בו את המצוה.

ובנדון הברכה על הדלקת נר חנוכה ונמצא שלא היה בחנוכיה שמן בשעת הברכה, נחלקו הפוסקים. לדעת המהר"ם שיק אינו צריך לחזור ולברך. לדעת הכף החיים, רק אם היה שמן על השלחן בשעת הברכה, אינו צריך לחזור ולברך.

ונתבאר לעיל כי לפי דברי המהרש"ג אינו צריך לברך בשנית גם אם לא היה שמן על השלחן בשעת ההדלקה, כי בהדלקת נרות חנוכה אין הברכה על השמן המסויים שמדליק בו אלא על קיום המצוה באיזה שמן שלא יהיה, ולאו דווקא על השמן שלפניו בשעת הברכה.

אולם מאידך, לפי דברי המור וקציעה שברכת הדלקת נר חנוכה היא חלק מגוף מצות ההדלקה, יוצא שמאחר ומצות ההדלקה לא היתה כתיקונה מאחר ולא היה שמן בחנוכיה, גם הברכה לא הועילה, וכשימלא שמן בחנוכיה וידליק, יצטרך לברך בשנית.

הדלקת נר חנוכה לאחר הדלקת נרות שבת
[ובדיני קבלת שבת בטעות בעירוב תבשילין ומנהג אבלות]

- א -

בטור (או"ח סימן תרעט) מובאת מחלוקת הראשונים אימתי מדליקים נרות חנוכה בערב שבת. לדעת הבה"ג יש להדליק נר חנוכה לפני נר של שבת, משום שאם הדליק נרות של שבת, נאסר עליו להדליק נרות חנוכה, שהרי כבר קיבל שבת. אולם לדעת התוספות, אין קבלת השבת תלויה בהדלקת נרות שבת, ויכול להדליק נרות של שבת תחילה ואחר כך נרות של חנוכה כל זמן שלא קיבל את השבת. וביאר הב"ח (שם) שלפי התוספות הדלקת נרות שבת קודמת בגלל ההלכה ש"תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם". וכן הביא הדרכי משה (אות א) מדברי שו"ת הרשב"א (ח"א סימן אלף ע) ורבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב ג חלק א) שידליק של שבת תחילה כי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם.

להלכה נפסק בשו"ע (שם) "בערב שבת מדליק נר חנוכה תחילה ואחר כך נר שבת".

ומתוך כך דנו הפוסקים לענין דיעבד - כאשר הדליק נר של שבת, האם מותר להדליק אחר כך נרות חנוכה, או מכיון שקיבל שבת כשהדליק נרות שבת, שוב אינו יכול להדליק נרות חנוכה. הט"ז (ס"ק א) כתב: "ולדידן שיש מנהג פשוט שהאשה המדלקת נרות שבת מקבלת שבת עליה ואסורה במלאכה, רק אחרים בני הבית מותרים. על כן איש שמדליק נר שבת ושכח להדליק נר של חנוכה, אסור לו להדליק של חנוכה אחר כך, אלא יתן לאחד מבני ביתו להדליקם. ולא כלבוש שמתיר בדיעבד בזה להדליקם אחר כך כיון שלא קיבל בפירוש שבת". אולם המג"א (ס"ק א) כתב: "ובדיעבד אם הדליק של שבת ולא קיבל שבת במחשבתו יכול להדליק אחר כך (לבוש). ונראה לי דבאשה המדלקת, כיון שהמנהג שמקבלת שבת בהדלקתה כמש"כ (סימן רסג סע' י) אם כן לא תדליק שוב של חנוכה, אלא תאמר לאחר להדליק". ומשמע מדברי המג"א, שאיש שהדליק נרות שבת עדיין יכול להדליק נרות חנוכה [וביאר הלבושי שרד שהמג"א והט"ז אזלי לשיטתם: הט"ז לא חילק בין איש לאשה לשיטתו (סימן רסג ס"ק א) שאין הבדל בין אשה המדלקת נרות שבת לבין איש, מפני שכל מי שמדליק נר שבת מקבל עליו שבת, בין אשה ובין איש. אולם המג"א לשיטתו (שם ס"ק יח) שאיש המדליק נרות שבת אין מנהג שמקבל שבת בזה].

נמצא בזה ג׳ דעות:

[א] דעת הלבוש - בכל מקרה שהדליקו נרות שבת לפני נרות חנוכה, בין איש ובין אשה, יכולים בדיעבד להדליק לאחר מכן נרות חנוכה.

[ב] דעת הט״ז - משמע שחולק על הלבוש בין באשה ובין באיש, ואם הדליקו נרות שבת, אינם יכולים להדליק בעצמם נרות חנוכה, כי בהדלקת הנרות קיבלו את השבת, ורק מישהו אחר מבני הבית שעדיין לא קיבל שבת יכול להדליק את הנרות.

[ג] דעת המג״א - אשה שהדליקה נרות שבת אינה יכול להדליק אחר כך נרות חנוכה, כי המנהג הוא, שבהדלקת הנרות קיבלה את השבת. ולכן תאמר לאחר שידליק את הנרות. אולם איש שבדרך כלל אין מנהגו לקבל את השבת בהדלקת הנרות, אם הדליק יכול בדיעבד להדליק נרות חנוכה גם לאחר הדלקת נרות שבת.

ובמשנה ברורה (ס״ק א) פסק כדעת המג״א: ״אם הדליק של שבת ולא קיבל שבת במחשבתו יכול להדליק אחר כך, וכל זה באיש המדליק, אבל אשה המדלקת כיון שהמנהג שמסתמא מקבלת שבת בהדלקתה, אם כן לא תדליק שוב של חנוכה אלא תאמר לאחר להדליק״. וביאר בשער הציון (ס״ק ב) שהכרעה זו היא כדעת המג״א ודלא כהט״ז, והוסיף: ״ואולי דס״ל לט״ז דאיש שמרגיל עצמו להדליק נר שבת, כגון שאין לו אשה בביתו, דינו כמו אשה דמסתמא גם כן מקבל שבת עליה״.

- ב -

על דברי המג״א שלאחר הדלקת נרות שבת האשה לא תדליק שוב של חנוכה אלא תאמר לאחר להדליק, הקשה הפמ״ג (אשל אברהם ס״ק א) ״יש להקשות לכאורה, דקיימא לן (נזיר יב, ב) כל דאיהו לא מצי עשה לא משויא שליח, ואם כן אם קיבל שבת בפירוש צ״ע איך יאמר לאחר להדליק בשבילו דנראה מטעם שליחות, והא איהו כבר קיבל שבת״. כלומר, כלל נקוט בידינו בדיני שליחות שכל דבר שהמשלח אינו יכול לעשותו אין השליח יכול לעשותו עבור המשלח, ואם כן נשאלת השאלה איך המשלח שקיבל שבת ואינו יכול להדליק נר חנוכה יכול לשלוח שליח שידליק נרות במקומו. ומכל מקום מסייג הפמ״ג את קושייתו בענין הברכות: ״והנה ב׳ ברכות, שהחיינו וניסים, ובליל ב׳ ניסים, יוכל לברך בעצמו כמו הרואה כבסימן תרע״ו ס״ג״. והיינו שברכת ״שעשה ניסים לאבותינו״ [בכל הלילות] וברכת שהחיינו [בלילה הראשון] ודאי יכול לברך כדין הרואה נר חנוכה שמברך ברכות אלו. וכן נפסק במשנה ברורה (שם) ״והוא יברך אקב״ו להדליק בשבילה, אבל ברכת שעשה ניסים וכן שהחיינו ביום א׳ יכולה בעצמה לברך״. וכל השאלה היא לגבי ברכת ״להדליק

נר חנוכה". ותירץ הפמ"ג את קושייתו על המג"א, כיצד ניתן לברך ברכת "להדליק", בדברים הבאים: "וי"ל דלאו שליחות ממש הוה כיון שממונו הוא ואחר מעשה קוף עביד".

ולעיל [בסימן ט] "נר אישו וביתו" תירצנו את קושיית הפמ"ג, על פי הגדרת חיוב הדלקת נר חנוכה שהוא חיוב על הבית, ולכן ברור שיכול לצאת ידי חובה גם אם מישהו אחר מדליק בבית, שכן מאחר וחיוב הדלקת נר חנוכה מוטל על הבית, הרי סוף כל סוף הודלק בבית זה נר חנוכה, ונפטר הבית מחיובו, ורשאי לברך כאשר מישהו אחר מדליק בביתו, כי בהדלקה זו נפטר הבית מחיובו. ולהלן נתרץ את קושיית הפמ"ג באופן נוסף.

– ג –

בהלכות יום טוב (או"ח סימן תקכז סע' א) נפסק: "מותר להניח עירוב תבשילין אפילו ספק חשיכה".

ובמשנה ברורה (ס"ק ד) הביא: "וכתבו האחרונים דאם קיבל עליו יו"ט באמירת ברכו, שוב אין יכול לערב, דבקבלת יו"ט נחשב הזמן כיו"ט ודאי. ודווקא בקבלת ברכו שהוא קבלת ציבור, ואף אם הוא לא אמר ברכו נגרר אחר הציבור, כמבואר בסימן רס"ג סי"ב, אבל קבלת עצמו אף שקיבל בפירוש אפשר דלא מהני לענין זה ויכול עדיין לערב אם עוד לא חשכה. ובשעת הדחק אף אחר ברכו כל זמן שלא התפללו הציבור מעריב יוכל לערב אם לא חשכה עדיין". ובביאור הלכה (שם ד"ה ספק חשכה) הוסיף: "עיין במשנה ברורה לענין אם קיבל עליו יו"ט, ועי' בסי' רס"ג דהדלקת נר בשבת חשיב קבלה לנשים, וצ"ע מה הדין בזה. ולכאורה אם הנשים הדליקו נר יו"ט, שוב אי אפשר לעשות ערוב בשבילן אף שהוא עדיין יום, שכבר קיבלו עליהם יו"ט, ומשמע לכאורה שם דהדלקת נרות יש לו דין קבלה של ציבור מאחר שכן המנהג".

משמע מדברים אלו שבאופן שכבר קיבלו יו"ט, אי אפשר לבקש מאדם אחר שיעשה עבורו עירוב תבשילין. והנה כאשר האשה נמצאת בביתה, גם לאחר שהדליקה נרות, יכול בעלה לעשות עירוב תבשילין, ומוציא בזה את כל בני הבית [לרבות בניו ובנותיו הנשואים] - ובכלל זה את אשתו. ולכן דברי המשנה ברורה נאמרו באופן שרוצה לבקש מאדם אחר שאינו מבני הבית שיעשה עבורה עירוב תבשילין, ובזה משמע שלא יועיל העירוב לאחר שקיבלה את השבת.

ומעתה יקשה מה ההבדל בין הדלקת נר חנוכה לעירוב תבשילין, ומדוע אשה שהדליקה נרות שבת [ובזה קיבלה שבת] יכולה לומר לאדם אחר שידליק נרות חנוכה, ואילו לאחר הדלקת נרות יו"ט, אי אפשר לעשות עירוב תבשילין עבורה.

ואמנם בספר כף החיים (או"ח סי' תקכז אות י) כתב: "ואם הוא אמר ברכו [כלומר קיבל יו"ט] ויש אחרים שעדיין לא אמרו ברכו, יכול לומר להם שיערבו לו", והוא מציין למש"כ השו"ע בהלכות שבת (סי' רסג סע' יז) וז"ל: "יש אומרים שמי שקיבל עליו שבת קודם שחשכה מותר לומר לישראל חברו לעשות לו מלאכה". ומתבאר בדבריו, כי למעשה גם לאחר קבלת שבת, כל עוד לא אמרו הקהל ברכו, ניתן לומר לאדם אחר שיעשה עבורו עירוב תבשילין. ודין זה דומה איפוא להדלקת נר חנוכה שיכולה האשה לומר לאדם אחר שידליק נרות חנוכה עבורה. אולם בדעת המשנה ברורה עצמו צ"ע מה ההבדל בין הדלקת נר חנוכה ובין עירוב תבשילין, שלאחר הדלקת נרות יו"ט, אדם אחר אינו יכול לעשות עירוב תבשילין עבורה.

ובספר שלמי תודה (יום טוב סימן לא) כתב רבי בן ציון פלמן לתרץ: "ויש לומר דשאני עירוב תבשילין דעיקר התקנה היתה שיתחילו בצרכי שבת מבעוד יום קודם כניסת יו"ט, וביו"ט הוי רק כגומר והולך לצרכי שבת, ומשום הכי כל שלא עשתה עירובי תבשילין בחול, וקיבלה עליה יו"ט, תו לא שייך שתעשה עירוב, דהוה כעושה מלאכת שבת ביו"ט מתחילה, ולא כהתחיל מבעוד יום, ואם כן לא מהני לגבה עיקר ענין העירוב. אבל גבי מלאכה שרי למי שקיבל שבת לומר לזה שעדיין לא קיבל שיעשה מלאכה עבורו, וכדאיתא בשו"ע סו"ס רס"ג, ולכן שפיר יכולה שתאמר לאחר שידליק עבורה נרות חנוכה".

אך דבריו לא מובנים, שכן מי שמערב עירוב תבשילין עבור האשה, עדיין לא קיבל על עצמו יו"ט, ואם כן לגביו, וממילא גם לגבי האשה, זה נחשב כאילו התחיל לבשל בערב יום טוב ולא ביום טוב, ומדוע סבור השלמי תודה "דהוה כעושה מלאכת שבת ביו"ט מתחילה", וצ"ע.

- ד -

בשו"ת באר משה (חלק ג סימן צה) דן בשאלה האם עירוב תבשילין שנעשה על ידי הבעל לאחר שהאשה הדליקה נרות יום טוב, מועיל לאשה. ובראשית דבריו, כתב שהעירוב מועיל משום שבני הבית נגררים אחר עירובו של בעל הבית. ומה שיש להקשות "דהלא איך היא נגררת אחר בעלה מאחר שהיא כבר קיבלה יו"ט ואינה יכולה לערב לעצמה, איך יערב גם הוא בעבורה מאחר שהיא לעצמה אינה יכולה לערב". ותירץ הבאר משה: "ויש לומר דלכן היה עיקר תקנת חז"ל מעיקרא שאשתו ובני ביתו נגררים אחר עירוב תבשילין שלו וכל שחל שם ערוב תבשילין על שלו נגררים אחריו כל מי שעל פי תקנת חז"ל נגררים ממילא, ואין דבר מעכב שלא יהיו נגררים אחריו",

ומכל מקום מסיים הבאר משה: "ועדיין הדבר צ"ע".

אך בהמשך דבריו, כתב הבאר משה שאפילו אשה שכבר קיבלה יו"ט בהדלקת הנרות, יכולה לעשות בעצמה עירוב תבשילין, על פי מש"כ בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת חלק ב סימן כג) "בשאלה כיוצא בזה, אם שכחה להפריש חלה מהעיסה וכבר קיבלה שבת על ידי הדלקת נרות, אבל עדיין הוא יום קודם בין השמשות, שיכולה להפריש חלה. דמה שקיבלה שבת היא קבלה בטעות, שאם היתה זוכרת לא היתה מקבלת שבת, וקבלת שבת כזו לא מהני למונעה מעשיית שום מצוה, וכל השבותין מותרין לגבי מצוה".

השואל ומשיב מביא ראיה לדבריו ממה שכתב הט"ז (או"ח סימן תר ס"ק ב) בשאלה אודות "קהל אחד שהיה להם שופר בערב ראש השנה, ובאו שודדים וגזלו אותם ונטלו גם השופר, ושלחו הקהל לקהל אחר לשלוח להם ונתעכב השליח מחמת אונס ולא בא עד סוף יום ב', והיה ראש השנה ביום ה' ו', ובשעה שבא השופר כבר התפללו של שבת אבל עדיין היה יום גדול", ודן הט"ז האם מותר לתקוע בעת היא ולא לחשוש לאיסור שבות שאין תוקעין בשבת. ומסקנת הט"ז היתה שיש חובה לתקוע בשופר, ואין קבלת השבת דוחה את החיוב, בגלל שהיא נחשבת לקבלה בטעות, שהרי ודאי אילו היו יודעים שיביאו להם שופר, לא היו מקבלים עליהם שבת.

ומסיים הבאר משה: "ואם כן הוא הדין בנדון דידן שאפילו היא בעצמה יכולה להניח עירוב תבשילין".

מתבאר בדבריו כי במצב שנתברר לאחר קבלת שבת או יום טוב, שבגלל קבלה זו, לא ניתן לקיים מצוות כגון: קהל שלא ידע שיביאו לו שופר לאחר קבלת השבת, אשה שנזכרה לאחר הדלקת הנרות שלא הפרישה חלה, או אשה שנזכרה לאחר הדלקת נרות יו"ט שלא עשתה עירוב תבשילין. באופנים אלו וכיוצא בהם, ניתן לעשות דברים שאסור לעשותם בשבת וביו"ט, כי קבלת השבת והיו"ט נחשבת קבלה בטעות, שהרי אילו היה ידוע לפני הקבלה שיש לעשות מעשים אלו, לא היו מקבלים שבת או יו"ט.

- ה -

אלא שלפי זה קשה מדוע כתבו הפוסקים הנ"ל שאם הדליקו נרות שבת לפני נרות חנוכה, לא יכול מי שהדליק את הנרות [וקיבל בכך את השבת] להדליק נרות חנוכה - ולא אומרים שקבלה זו בטעות יסודה, שהרי אילו היה זוכר שעדיין לא הדליק נרות חנוכה ודאי לא היה רוצה לקבל את השבת בהדלקת הנרות.

ואמנם השואל ומשיב עצמו הקשה קושיה זו, כסתירה בדברי

הט״ז, וז״ל: ״והנה במה שכתבתי למעלה בשם הט״ז דלא מהני קבלת שבת לענין דבר מצוה דהוי כמו קבלה בטעות דאדעתא שיבטל המצוה לא קיבל והוה קבלה בטעות, כעת ראיתי שיש סתירה לדבריו מהא דקי״ל בסימן תרע״ט דמדליק תחילה נר חנוכה ואחר כך נר שבת דאם ידליק תחילה נר של שבת הרי קיבל שבת ושוב אסור להדליק ולא נימא דהוה קבלה בטעות דהא צריך לקיים מצות הדלקה של נר חנוכה״.

ובשו״ת יד יצחק (סימן רמו) תירץ:

״ונראה לי שיש לחלק בפשיטות, דשם [בנר חנוכה] לא נחשב לטעות, דלא הוי ביטול מצוה, דהא אפשר לו להדליק על ידי אחר, ולכן מי יימר דלא היה מקבל שבת עליו משום מצות תוספת שבת ולעשות מצות נר חנוכה על ידי אחר. אבל כאן בשופר מתבטל המצוה לגמרי על ידי קבלה זו, דהא כל הקהל קבלו שבת על עצמם, שפיר הוי קבלה בטעות, וזה ברור״.

ולמדנו מדבריו שהכלל לפיו קבלת שבת או יו״ט נחשבת כקבלה בטעות אם התברר שכתוצאה מהקבלה לא יוכל לקיים מצוה - נאמר רק במקום שבו תתבטל המצוה לגמרי כתוצאה מקבלת השבת או היו״ט, כגון בתקיעת שופר. אך בכל מקום שבו עדיין ניתן לקיים את המצוה על ידי אחרים, אין הקבלה נחשבת כטעות, והמקבל עצמו יכול לעשותה רק על ידי אחרים ולא בעצמו.

ולפי זה מתחדש לדינא, שבאופן שאין לו מי שידליק עבורו נר חנוכה, וכתוצאה מהדלקת הנרות יתבטל מהדלקת נר חנוכה, יוכל לסמוך על דברי הט״ז שקבלת השבת היתה בטעות, וכפי שכתב הגר״ש קלוגר בספר החיים (סימן תר) וז״ל: ״יוצא לנו מדברי הט״ז דין חדש, שבאם אין לו אדם אחר לעשותו שליח להדליק נר חנוכה, כגון שהוא בכפר יחידי או שקבלו עליהם כולם שבת, אז מותר לו להדליק בעצמו נר חנוכה אף שכבר קיבל עליו שבת לדעת הט״ז, מכח דלא מהני בזה קבלה״.

ואמנם לפי הבנה זו בדברי הט״ז שכל דין קבלת שבת ויום טוב בטעות נאמר רק אם כתוצאה מהקבלה תתבטל המצוה, נמצא שלא כדברי השואל ומשיב לענין הפרשת חלה לאחר הדלקת נרות, ושלא כהבאר משה לענין עירוב תבשילין לאחר הדלקת נרות. כי לדבריהם, נחשבת הקבלה לקבלה בטעות, ואפילו היא תוכל להפריש חלה ולערב תבשילין בעצמה.

אולם לפי המבואר בדברי היד יצחק יש הבדל יסודי בין תקיעת שופר והדלקת נר חנוכה שכתוצאה מקבלת השבת תתבטל המצוה, ולכן נחשבת הקבלה כקבלה בטעות, לעומת הפרשת חלה ועירוב תבשילין שאין זה מצוה,

אלא נתינת אפשרות לאכול מהעיסה לאחר שהופרשה ממנה חלה ונתינת אפשרות לבשל מיו"ט לשבת, ולכן אם לא הפריש חלה או לא עשה עירוב תבשילין, אין זה בגדר "ביטול מצוה", שעליו קבע הט"ז שביטול מצוה גורם לקבלת היו"ט להפוך בשל כך לקבלה בטעות. ולפיכך אין כל סיבה לבטל את קבלת היום טוב אם שכחה האשה לעשות עירוב, ולכן אין באפשרותה להפריש חלה או לעשות עירוב תבשילין לאחר שהדליקה נרות.

- ו -

בביאור דברי המשנה ברורה שחילק בין הדלקת נרות שבת שהאשה שקיבלה שבת בהדלקה יכולה לומר לאדם אחר שידליק נרות חנוכה, ובין עירוב תבשילין שלאחר הדלקת הנרות אי אפשר לעשות עירוב תבשילין עבורה, אמר ידידי רבי עזרא שוחט, ראש ישיבת אור אלחנן בלוס אנג'לס, שכאשר האשה הדליקה נרות יו"ט וקיבלה על עצמה קדושת יו"ט, כל המאכלים שרוצה לבשל ביו"ט לצורך שבת הרי הם בגדר חפצא של איסור, מכיון שאי אפשר להשתמש בהם ביו"ט ללא עירוב תבשילין. ולכן אינה יכולה לומר לאחר שיעשה עבורה עירוב תבשילין כי זהו חפצא של איסור. לעומת זאת, כאשר הדליקה נרות שבת ודאי חל עליה עדיין חיוב הדלקת נרות חנוכה, ולכן יכולה לומר לאדם אחר שידליק עבורה, עכ"ד.

אך דבריו לא מובנים, מהיכי תיתי לומר שדברי מאכל שרוצה לבשלם לצורך שבת אך אינו יכול לעשות זאת ללא עירוב תבשילין מוגדרים כאיסור חפצא, שהרי אילו ירצה לבשלם לצורך יו"ט עצמו, ודאי יוכל, ואם כן כיצד ניתן להגדירם כחפצא של איסור, וצ"ע.

עוד יש לתמוה שלפי דבריו נראה כי הפרשת חלה לאחר הדלקת נרות דומה לעירוב תבשילין לאחר הדלקת הנרות, והעיסה מוגדרת כחפצא של איסור, ולא ניתן יהיה להפריש ממנה חלה לאחר קבלת השבת, ואילו בשו"ת שואל ומשיב פסק שהפרשת חלה מהעיסה מותרת לאחר הדלקת נרות, וצ"ע.

וביותר יש לתמוה על חילוקו, מכיון שלפי דבריו של הרב שוחט, גם את נרות חנוכה היינו צריכים להגדיר כ"חפצא של איסור", ואסור היה לאשה שהדליקה נרות שבת לצוות לאדם אחר להדליק עבורה, וצ"ע.

- ז -

ונראה בביאור הדברים, בהקדם דברי שו"ת מהר"ש ענגיל (חלק ב סימן ג אות י) שדן בשאלה הבאה: מי שלא הדליק נר חנוכה בערב שבת, ובליל שבת צריך להדליק נר לחולה שיש בו סכנה, האם יוכל לברך עליו להדליק נר חנוכה ולצאת בו ידי חובת נר חנוכה.

והשיב מהר״ש ענגיל: ״ולפע״ד לפי מה דקיימא לן בנר חנוכה אסור להשתמש לאורה, וכתב ברש״י הטעם כדי שתהיה ניכר שדולק לשם נר מצוה, ואם כן אם מדליק לצורך חולה שיש בו סכנה ומשתמש בו, שוב אינו ניכר שמדליקו לצורך מצות נר חנוכה, ופשיטא דלא יצא... דאדרבה תיכף בשעת הדלקה ניכר שמדליקו לצורך חולה שיש בו סכנה, דבלאו הכי היה אסור להדליקו בשבת, וכיון שאין היכר כלל שמדליקו לצורך מצות נר חנוכה שוב בוודאי אינו יוצא בה״.

טעם נוסף כתב מהר״ש ענגיל מדוע אינו יוצא ידי חובת נר חנוכה בהדלקת נר בשבת: ״כיון דבאמת בחול עיקר מצות נר חנוכה הוא אחר שקיעת החמה, ומכל מקום בערב שבת עיקר המצוה הוא ביום. אם כן הכי נמי כיון דעכ״פ בערב שבת קבעו זמן ההדלקה קודם שקיעה, אם כן אם לא הדליק אז הוי ככבר עבר זמנו ושוב אף אם נזדמן שמותר להדליק בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה אין יוצא בו נר חנוכה, שכבר עבר זמן המצוה״.

ובשו״ת שבט הקהתי (חלק ה או״ח סימן קיג) הביא את דברי המהר״ש ענגיל, וכתב: ״ויש להוסיף עוד טעם, דלא יוכל לברך, דאיך יברך אקב״ו להדליק נר חנוכה, הא בליל שבת לא חייבו חז״ל להדליק נר חנוכה, ונהי דיכול להדליק לצורך חולה הנר, מכל מקום איך יברך שציוו חז״ל להדליק נר חנוכה, דמטבע הברכה משמע דבזמן זה כל אחד יכול להדליק נר חנוכה וזה אינו״.

אולם ידידי רבי אברהם יפה שלזינגר, אב״ד ג׳נבה, פסק בספרו שו״ת באר שרים (חלק ב סימן נ) שיכול לברך על נר חנוכה, כאשר הנר הודלק בהיתר בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה. וכתב בטעם הדבר: ״ידועים דברי הנמוקי יוסף בב״ק בסוגיות הש״ס דאשו משום חציו (כב, א), דלכן מותר להדליק נר בערש״ק והדלקתה של מצות נר שבת נמשכת ונגמרת בשבת למ״ד אשו משום חציו, ולא נחשב כאילו הוא הדליק נר בשבת, היות וכל מה שדולק ונמשך נחשב כאילו הכל נדלק ברגע הראשון, וכאילו נגמר הכל בערב שבת. והקשו עליו האחרונים משבת חנוכה דלפיו חשיב הכל נדלק בערב שבת כיצד יוצא ידי מצות נר חנוכה דמצותה שתדלק בלילה. וראיתי דבר נחמד בזה בשו״ת הר צבי (או״ח ח״ב סימן קיז, וכן נשנו הדברים בספרו מקראי קדש סימן יב אות ב) דאין הביאור בנמוקי יוסף כפשוטו דהכל נגמר מערב שבת, ולא כתב הנמוקי יוסף כן אלא לגבי האדם המבעיר ועושה הנזק, ולענין חלות החיוב, ע״ז קאמר שהאדם העושה את השריפה מתחייב בשעת פעולתו כאילו נגמרו ההיזק או המלאכה מיד ברגע הראשון, אבל באמת עצם מציאות השריפה הוא אחר כך, שאין לך דבר הנשרף אלא בשעתו ממש, ורק לגבי

חיובו של האדם נחשב כאילו הכל נעשה מתחלה ולא להקדים את מה שנעשה במציאות מאוחר בזמן. ולפי זה גם בנרות חנוכה אין לך אלא שעתם וזמנם שהם דולקים בפועל, ואמנם המצוה אינה מתקיימת בעת ההדלקה אלא בשהוי ההדלקה שלאחר החשיכה, ומכל מקום מברך בההיא שעתא כיון שאי אפשר בענין אחר, כדכתב התרומת הדשן (סי' קג) והוזכר ברמ"א (סי' תרעט) ובמג"א שם".

ולפי דברי הגרצ"פ שבהדלקת נרות חנוכה בערב שבת קיום המצוה הוא בלילה, כי מציאות הדלקת הנרות היא בליל שבת, מבאר הבאר שרים: "זמן קיום המצוה הוא בשבת גופא, ורק עלינו לדון האם יכול אז לברך אשר קדשנו במצותיו וציוונו להדליק וכו'... ומאחר וקיום המצוה הוא בלילה, אף אם "זמן" הדלקת נר חנוכה בערב שבת תיקנו מבעוד יום, ובגלל כן עדיין יש מקום לומר דיוצא ידי חובה בנר זה שהדליק בהיתר עבור החולה".

נמצאנו למדים מדברי הגרצ"פ והבאר שרים שבשבת חנוכה, זמן "קיום" מצות הדלקת הנרות הוא בשבת, כי מאחר והנרות דולקים בשבת הרי שמצות ההדלקה מתקיימת בשבת. ואמנם לכתחילה קבעו חז"ל שידליק ויברך בערב שבת, אך מתוך כך חידש הבאר שרים, שאם לא הדליק בערב שבת נרות חנוכה, יוכל אפילו לברך "וציוונו להדליק נר חנוכה" על הדלקת נר שמדליק בהיתר בליל שבת לצורך חולה שיש בו סכנה, מאחר וזמן זה הוא זמן קיום המצוה.

ולפי זה רציתי לבאר את ההבדל בין הדלקת נר חנוכה, שהאשה רשאית לבקש שידליקו עבורה לאחר שקיבלה שבת בהדלקת הנרות, ובין מצות עירוב תבשילין, שלדעת המשנה ברורה אדם אחר אינו יכול לעשות עירוב תבשילין עבור אשה שקיבלה יו"ט בהדלקת הנרות. במצות נר חנוכה, יש חיוב במצוה גם בשבת, וכפי שנתבאר לעיל, שבשבת חנוכה, זמן "קיום" מצות הדלקת הנרות הוא בשבת. אלא שבדרך כלל, בגלל איסור "צדדי" המונע ממנו להדליק את הנרות בשבת, מקדימים את זמן ההדלקה לפני שבת. אולם אם נוצרה אפשרות להדליק את הנרות בהיתר, וכדוגמת הנדון לעיל שמדליק לצורך חולה שיש בו סכנה, שפיר יכול להדליק ולברך כי גם שבת היא זמן חיוב נר חנוכה.

ולכן כל מי שקיבל שבת בהדלקת נרות, אמנם אינו יכול להדליק נרות חנוכה כי לו הדבר אסור, אולם מאחר ויש חיוב הדלקת נרות חנוכה בזמן זה, רשאי לבקש מאדם אחר שעדיין לא קיבל את השבת שידליק עבורו, כדי שיקיים את המצוה בזמן שמחוייב בה. מה שאין כן עירוב תבשילין, שאין כל חיוב לעשות עירוב תבשילין, שהרי אין חיוב לבשל ביו"ט עבור שבת, אי אפשר

לעשות עירוב תבשילין עבור אשה שקיבלה יו״ט בהדלקת הנרות.

אולם לפי זה משתמע שהפרשת חלה לאחר הדלקת הנרות לכאורה דומה לעירוב תבשילין ולא לנר חנוכה, שכן אין כל חיוב לאכול מעיסה זו שלא הורמה ממנה חלה, ואם כן לפי מה שחילקנו לעיל, אשה שקיבלה עליה שבת לא תוכל לבקש מאדם אחר שיעשה עבורה עירוב תבשילין, וזה דלא כמו שפסק השואל ומשיב המובא לעיל [אות ד].

ולאמור לעיל, מתורצת קושיית הפמ״ג [לעיל אות ב] על דברי המג״א שלאחר שהאשה הדליקה נרות שבת יכולה לומר לאדם אחר שידליק נרות חנוכה עבורה. והקשה הפמ״ג, היאך יתכן הדבר, והרי כלל נקוט בידינו שכל דבר שהמשלח אינו יכול לעשותו אין השליח יכול לעשותו עבור המשלח, ומאחר והמשלחת קיבלה את השבת ואינה רשאית להדליק נרות בעצמה, כיצד יוכל השליח להדליק עבורה. אכן נתבאר לעיל שבשבת יש חיוב הדלקת נרות חנוכה אלא שאיסורא רביע עליה, כלומר, יש איסור צדדי המונע ממנו מלקיים את חיובו, ומכל מקום חיוב נר חנוכה נותר בעינו, ולכן אין זה שייך לכלל שהזכיר הפמ״ג שכל דבר שהמשלח אינו יכול לעשות, גם השליח אינו יכול לבצע עבורו. כי כלל זה נאמר רק בדבר שהמשלח אינו מחוייב בו, אולם בהדלקת נרות חנוכה נחשב המשלח כמחוייב בדבר גם בשבת, ויכול למנות אדם אחר [שעדיין לא קיבל את השבת] שיבצע בשליחותו את הדלקת הנרות.

דברים דומים ראיתי בהגהות מוהרי״ש נתנזון על גליון השו״ע (סימן תרעט) שתירץ את קושיית הפמ״ג: ״ובמחילת כבודו ליתא, דלדבריו קשה בהך המבואר לעיל סימן רס״ג סע׳ י״ז. אבל זה אינו, דגם הוא מצי עביד רק דאיסורא רביע עליה ובכהאי גוונא לא שייך כל מילי דאיהו לא מצי עביד, ועיין במחנה אפרים הלכות שלוחין (סימן ט ד״ה וראיתי) שכתב כן בהדיא וההסבר פשוט״. וכעין זה כתב גם הרש״ש בהגהותיו על השו״ע: ״אלא תאמר לאחר להדליק, ולא דמי להא דקידושין מי איכא מידי דאנן לא מצי עביד לא מצי משוי שליח, דהכא היא איתא במצות נר חנוכה אלא דאריא דאיסור שבת הוא דרביע עליה״, ע״כ. וכנראה כוונתם למבואר לעיל.

- ח -

בשו״ת באר חיים (סימן כז) דן בשאלה הבאה: ״אשה שקיבלה שבת, והשבת היתה גם יו״ט, ולאחר שקיבלה שבת היינו שהדליקה נרות ובירכה להדליק נר של שבת ויו״ט הגידו לה שמת לה קרובה ר״ל, וכששמעה ישבה על הארץ זמן מה״, והנה הלכה פסוקה שאם יושבים שבעה שעה קלה לפני הרגל, הרגל מבטל את האבלות,

ונשאלת השאלה האם מאחר ואשה זו כבר הדליקה נרות שוב אינה יכולה לשבת שבעה, שהרי בשבת וביו"ט לא נוהגים באבלות, ואם כן, עליה לשבת שבעה לאחר יום טוב. או שנאמר כי למרות שקיבלה שבת, כאשר ישבה שבעה לאחר הדלקת הנרות הרי שמנהג האבלות שנהגה נחשב כישיבת שבעה לפני הרגל, והרגל מבטל את האבלות.

ופסק הבאר חיים: "לאחר העיון נראה דכיון דקבלת שבת מהני אף לפוטרו ממצוה דרבנן, כמו שמבואר באשה המדלקת כיון שהמנהג שמקבלת שבת בהדלקה אם כן לכו"ע לא תדליק שוב של חנוכה, ואם כן הכא נמי ומכל שכן הוא, ומה אם החוב של הדלקת נר חנוכה היה עליה כבר בחיוב ומכל מקום מהני קבלתה לפוטרה, כל שכן הכא דכיון שקיבלה שבת ויו"ט לא תחול עליה החיוב של אבלות".

ונראה לדון בשאלה זו על פי מה שביארנו שיש לחלק בין הדלקת נר חנוכה שיש חיוב על האשה גם לאחר הדלקת נרות שבת [ולכן יכולה לומר לאחר שידליק עבורה], לבין עירוב תבשילין שאין עליה כל חיוב לערב [ולכן אחרים לא יכולים לערב עליה]. ונראה שלענין אבלות מאחר וקיבלה שבת בהדלקת נרות אין עליה עכשיו חיוב אבלות, ולכן אם ישבה שבעה, אין ישיבתה נחשבת כ"ישיבה", ותצטרך לשבת שבעה לאחר הרגל בשנית.

אולם לפי הבנתו של הבאר משה בדעת הט"ז, שקבלת שבת בטעות פירושה "שאילו היתה יודעת לא היתה מקבלת שבת", ודאי גם בנדון זה קבלת השבת נחשבת קבלה בטעות, שהרי אילו היתה יודעת שעליה לנהוג באבלות ועל ידי כך יבטל הרגל את האבלות, ודאי לא היתה מקבלת את השבת, ולכן כאשר ישבה שבעה שעה קלה לפני הרגל, נפטרה על ידי זה מחיוב שבעה לאחר הרגל.

ולפי הבנת היד יצחק בדברי הט"ז שקבלת שבת בטעות אומרים רק באופן שכתוצאה מקבלת השבת יתבטל קיום מצוה, ורק אז נאמר שאילו היה ידוע שתתבטל מצוה לא היו מקבלים את השבת, ולכן הקבלה היא קבלה בטעות. במושכל ראשון היה נראה, שגם בנדון דידן קבלת השבת היא בטעות, שהרי בהדלקת הנרות וקבלת השבת היא מבטלת את מצות האבלות של ישיבת שבעה.

אולם בעת מסירת השיעור דחו הלומדים את דברי בטענה, שאין כאן כל ביטול מצוה, שהרי היא תשב שבעה לאחר הרגל, ודברי הט"ז נאמרו רק כשהמצוה מתבטלת ולא כשהמצוה נדחית. אך מצד שני אמרתי שלכאורה לא מצינו ענין של "דחיית אבלות", שכן אם ידוע לאדם שעליו לשבת שבעה, אינו יכול לדחות את קיום מצות השבעה, ולכן יתכן שדחיית

אבלות נחשבת לביטול המצוה שחלה עכשיו להתאבל.

נר חנוכה או אמירת הלל - מה עדיף [ובדין אין מעבירין על המצוות]

- א -

בספר נשמת אברהם (או"ח סימן תרפג סע' א) דן בשאלה הבאה: "רופא בתורנות שיכול לקבל חופשה כדי להדליק נר חנוכה, או חופשה מוקדם בבוקר ואז יוכל להתפלל שחרית עם הלל, מה עדיף". כמענה לשאלה זו, ציין המשנת אברהם לדברי רבי שלמה קלוגר (חכמת שלמה על גליון שו"ע או"ח סי' תרפב) שהסתפק בשאלה יסודית זו - הדלקת נר חנוכה או אמירת הלל, מה עדיף.

וכתב הגר"ש קלוגר: "עיין בחיבורי על התורה בשנת תרי"ט בדרוש לחנוכה, בדין אם אחד היה בתפיסה [במאסר] בימי החנוכה, ונתנו לו רשות לעשות רק מצוה אחת, מה יעשה. אם ידליק נרות חנוכה, או יתפלל שחרית בהלל והודאה. או אם היה בדרך בלילה, ואם יגיע לכפר שיהיה לו נרות לא יוכל בבוקר להגיע למקום שמתפללים, ואם ילך להעיר למקום שמתפללים בבוקר, לא יהיה בכפר בלילה להדליק נרות - אם מקום התפילה עדיף". ופסק הגרש"ק: "ויבחר בזה שיתפלל בבוקר בהלל ובהודאה, כי התפילה בהלל ובהודאה עדיף, על דרך המבואר בהלכות ראש השנה בסימן תקצ"ה".

וכוונתו היא למה שפסק בשו"ע: "מי שאינו בקי לא בתקיעות ולא בסדר תפילת מוסף, ולפניו שתי עיירות, באחת בקיאים בתקיעות ולא בתפילת מוסף, ובאחת בקיאים בתפילת מוסף ולא בתקיעות, הולך למקום שבקיאים בתקיעות, אפילו של מוסף ודאי ושל תקיעות ספק". כלומר, כאשר יכול לקיים רק מצוה אחת - עליו להעדיף את הספק שיקיים מצוה מדאורייתא [של תקיעת שופר על ידי בקיאים] מאשר קיום ודאי של מצות תפילת מוסף, שהיא מצוה מדרבנן.

אולם הדמיון בין הספק האם קיום הדלקת נר חנוכה עדיף על אמירת הלל [או להיפך], להעדפת תקיעות על תפילת מוסף, אינו מובן. וגם אם יש להעדיף תקיעות על מוסף, זהו בגלל שבתקיעות יקיים מצוה מדאורייתא, ולכן עדיף ספק דאורייתא על ודאי דרבנן. אך בספק האם נר חנוכה עדיף על אמירת הלל, שתי המצוות מדרבנן, ובנדון זה מניין שעדיף ההלל והודאה על פני הדלקת נרות חנוכה, וצ"ע בדברי החכמת שלמה.

ובעיקר הנדון כשבאפשרותו לקיים הדלקת נר חנוכה בלילה או להמתין ולומר הלל ביום, מה עדיף,

נשאלת השאלה מדוע לא פשט רבי שלמה קלוגר את הספק מההלכה ש"אין מעבירין על המצוות", דהיינו מצוה הבאה לידו של אדם, אסור לעבור עליה ולעסוק במצוה אחרת. וגם כאן, לכאורה אם יוותר על האפשרות להדליק נרות חנוכה בלילה, וימתין עד אמירת הלל למחרת, הרי הוא "מעביר" על מצות נרות חנוכה, וצ"ע.

- ב -

דברי הגר"ש קלוגר כפי שנכתבו בדרשה לחנוכה, הובאו במלואם בספר הליכות שלמה (חנוכה, פרק יז הערה 14) וז"ל: "נראה לפרש בעזה"י לשון הש"ס (שבת כא, ב) דשאל "מאי חנוכה", עד דתנו רבנן וכו' עד לשנה אחרת קבעום ועשאום יו"ט בהלל והודאה. והנה לשון מהו חנוכה אין לו הבנה. אך לפי הנ"ל אתי שפיר בעזהי"ת, דכוונתו לשאול מהו עיקר חנוכה - האם הנרות או ההלל והודאה. לכך סיים לשנה אחרת קבעום ועשאום יו"ט בהלל והודאה, זה הוא עיקר חנוכה, לא הנרות. ומה יומתק לשון רש"י (שם ד"ה ועשאום) שכתב, לא שאסורים במלאכה שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה. ולמה לא נקט הדלקת הנרות, מזה מוכח שזה אינו עיקר התקנה ואינו אלא סניף, דזה הוי עיקר בעיית הש"ס ופשיטותיה".

ומתוך חידוש זה פסק הגר"ש קלוגר נפקא מינה לדינא: "והנה קא משמע לן בזה... על דרך מ"ש בהלכות ראש השנה (כוונתו למובא לעיל אות א) כן הכי נמי נפקא מינה כאן, אם אחד בדרך ואם ילך לאיזה כפר ישיג שם נרות בלילה, אבל אז לא יוכל להגיע בבוקר למקום שמתפללים בהלל, ואם ילך למקום שמתפללים בבוקר לא יהיו לו נרות בלילה. או אם היה בתפיסה ונתנו לו רשות איזה מצוה שירצה יקיים, אם יבחר יותר בנרות או בתפילה. יבחר יותר בתפילה והלל וילך למקום שמתפללים בבוקר ולא למקום הנרות מטעמים הנ"ל".

מדברים אלו אנו למדים כי הסיבה שלדעת הגרש"ק יש להעדיף את אמירת ההלל על הדלקת הנרות היא, בגלל שמסוגית הגמרא מוכח שעיקר קביעות ימי החנוכה הוא בהלל והודאה. ולפיכך בסדר הקדימויות, אמירת הלל קודמת להדלקת הנרות. והדמיון להלכות ראש השנה הוא, כי שם למדנו שאם באפשרותו לקיים מצוה אחת בלבד, עליו להעדיף את המצוה החשובה יותר [ספק מצוה דאורייתא של תקיעת שופר על פני תפילת מוסף מדרבנן] - כך גם בנדון דידן, אם עליו לבחור בין הדלקת נרות חנוכה או אמירת הלל, צריך להעדיף את המצוה החשובה יותר. ומאחר ולדעת החכמת שלמה, אמירת הלל בחנוכה היא "עיקר תקנת" החנוכה, היא עדיפה על הדלקת נרות.

[בספר חשוקי חמד על מסכת שבת (דף כא עמ׳ ב) הביא את דברי החכמת שלמה כתשובה לשאלה, בדבר אדם הנמצא בכלא ולא יכול לקיים מצות הדלקת נר חנוכה וגם לא לומר על הניסים והלל, כי המקום שם לא נקי, ויכול לשלם שוחד לשר בית הסוהר כדי שישחרר אותו לחצי שעה, או להדלקת נר חנוכה בשקיעה, או למחרת ביום שיוכל לומר על הניסים - במה יבחר.

ולאחר שהביא את הכרעת הגר״ש קלוגר שיש להעדיף אמירת הלל, מפני שהיא עיקר תקנת החנוכה, העיר שיוצא לפי דבריו לדינא שאם כבר הדליק נר חנוכה ונכלא בכלא, ונמצא במקום שלא נקי ואינו יכול לברך ולהלל, יצטרך למכור כסותו כדי להשתחרר לומר את ההלל. ודין זה שצריך למכור כסותו נאמר רק לענין קניית שמן להדלקת הנרות, כמבואר בשו״ע (או״ח סי׳ תרעא סע׳ א) שצריך להיזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן לנר. ומכל מקום סיים שם: ״ואולי אין זה קשה כל כך, כי הוא דבר שלא שכיח ולכן לא כתבוהו״].

- ג -

ואילו הגרש״ז אויערבך חלק על הגרש״ק, כפי שהביא בספר נשמת אברהם, שהגרש״ז הניח את דברי החכמת שלמה ב״צריך עיון״, ואמר ״שמסתבר כי פרסומי ניסא דנרות חנוכה עדיף. לא מבעיא אם הוא רק לא יוכל להתפלל שחרית בציבור ויצטרך להתפלל ביחידות, אלא אפילו אם יודע שיעבור זמן תפילת שחרית עד שיתפנה מעבודתו, גם אז יבחר להדליק נרות חנוכה ויתפלל אחר כך מנחה שתים עם הלל״.

ומתבארת דעת הגרש״ז אויערבך, שהדלקת נר חנוכה עדיפה על אמירת ההלל [כאשר יכול לקיים מצוה אחת בלבד].

ובספר הליכות שלמה (חנוכה, פרק יז אורחות הלכה הערה 14) נתווסף בביאור הדברים, שהגרש״ז חלק על יסודו של הגר״ש קלוגר שאמירת ההלל בחנוכה היא עיקר מטרת קביעות ימי החנוכה, כי לדעת הגרש״ז אמירת ההלל בשמונת ימי חנוכה אינה משום תקנת ההודאה המיוחדת שתיקנו חכמים זכר לנס, אלא כדין כל יום שנגאלו בו אבותינו שמשום חשיבות הימים תיקנו בהם אמירת הלל. ולכן סבור הגרש״ז שאין לומר שהלל עדיף על הדלקת הנר [בגלל שיש להלל חשיבות מיוחדת מצד עצמו] אלא פרסומי ניסא של נרות חנוכה עדיף, דלא כהחכמת שלמה.

[שיטתו של הגרש״ז בהבנת יסוד דין הלל בחנוכה נתבארה בספר הליכות שלמה (חנוכה פרק טז סע׳ ט) וז״ל: ״עיקר תקנת חכמים להדליק נרות בחנוכה היא כדי להודות על ידי זה על

הניסים הגדולים שעשה הקב"ה לאבותינו בימים ההם בנצחון המלחמות, ולכן כוונת הלב בשעת ההדלקה, להודות ולהלל לה' על ניסי נצחון המלחמות היא מעיקר המצוה". וביאר הגרש"ז (דבר הלכה הערה טז) שאמירת ההלל בחנוכה אינה מפני חובת ההודאה המיוחדת על הניסים שהיו אז, שהרי כבר הקשו הראשונים מדוע גומרים ההלל בכל שמונת ימי החנוכה, אלא "אמירת ההלל בחנוכה היא מפני תקנת הנביאים שיהיו אומרים הלל על כל פרק ופרק, וכשנגאלים אומרים אותו על גאולתן כמבואר בפסחים (קיז, א) אף שבהלל עצמו אין שום זכר לאותם הניסים אשר חייבים להודות ולהלל עליהם. וכיון שכן שפיר תיקנו חכמים לומר הלל כל שמונת הימים, כי הם ימים המיוחדים להלל בלבד, וכיון שהיה אות מן השמים על ידי פך השמן שצריכים לשמוח כל שמונה ימים, שפיר אומרים וגומרים הלל בכל שמונה ימים"].

לסיכום: השאלה האם הדלקת נר חנוכה עדיפה על אמירת הלל או ההיפך, שנויה במחלוקת הגר"ש קלוגר והגרש"ז אויערבך, ושורש מחלוקתם, האם לאמירת הלל בחנוכה יש חשיבות מצד עצמה בהיותה עיקר סיבת קביעת ימי החנוכה - כך סבור הגרש"ק, ולכן לדעתו אמירת ההלל קודמת לנר חנוכה. או שלאמירת ההלל בחנוכה אין חשיבות מיוחדת מצד עצמה אלא היא נובעת מהחיוב הכללי לומר הלל בימים שנעשו בהם ניסים - כך סבור הגרש"ז, ולכן לדעתו נר חנוכה עדיף בגלל שיש בו פרסומי ניסא.

אך עדיין לא התברר לנו מדוע השאלה האם להעדיף להדליק נר חנוכה בלילה או להמתין ולומר הלל ביום, אינה תלויה בדין "אין מעבירין על המצוות", ולכאורה אסור להעדיף את אמירת ההלל ביום משום שבזה הוא "מעביר" על מצות הדלקת הנרות בלילה, ומדוע פסק הגר"ש קלוגר שעדיף להתפלל בבוקר הלל מאשר להדליק נר חנוכה בלילה. וצ"ע.

- ד -

ההלכה ש"אין מעבירין על המצוות" מוזכרת בש"ס בכמה מקומות.

במסכת יומא (לג, א) ביאר רבא מדוע דישון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות "דאמר כריש לקיש אין מעבירין על המצוות". וכתב רש"י (שם ד"ה אין מעבירין) "אין מעבירין, הפוגע במצוה לא יעבור ממנה, ונפקא לן במכילתא מושמרתם את המצות, קרי ביה את המצוות, לא תמתין לה שתחמיץ ותיישן".

ומבואר כי בשתי מצוות נפרדות, נאמר הכלל "אין מעבירין על המצוות", שיש לקיים את המצוה הראשונה הבאה לידו של האדם, ואסור לעבור עליה ולעסוק במצוה אחרת.

ובמסכת מגילה (ו, ב) מובא שהמצוות של חודש אדר נוהגות באדר ראשון [לדעת רבי אליעזר ברבי יוסי] משום שאין מעבירין על המצוות.

כאן מבואר שגם בקיום אותה מצוה נאמר הכלל "אין מעבירין על המצוות" בזמן המצוה, והיינו שאין להעבירה מהזמן המוקדם לזמן המאוחר.

ובתוספות במסכת יומא (לג, א ד"ה אין מעבירין) כתבו כלל נוסף בהלכה ש"אין מעבירין על המצוות", וז"ל: "דלא שייכא דריש לקיש [שאין מעבירין על המצוות] אלא היכא דבעינן למעבד תרוייהו, שיש להקדים ההוא דפגע ביה ברישא. אבל היכא דלא עבדינן אלא חד, לא גמרינן מיניה, ונעביד לתדיר לחודיה ולא נעביד לשאינו תדיר".

כלומר, לפי תוספות הדין "אין מעבירין על המצוות" נאמר רק כשמתכוין לעשות שתי מצוות, שאז צריך לקיים את הראשונה ולא "להעביר" עליה. אך כשאין לו פנאי או אפשרות לקיים אלא מצוה אחת, אינו מחוייב לקיים את המצוה הראשונה הבאה לידו מדין "אין מעבירין על המצוות", אלא עליו לקיים את המצוה החשובה יותר [ולהלן יובאו הדוגמאות לכך].

- ה -

החיי אדם (כלל סח סע' א) סיכם את כללי ההלכה שאין מעבירין על המצוות, וז"ל:

"קיימא לן אין מעבירין על המצוות, רצונו לומר מצוה שתבוא לידו תחילה, יעשנה ולא יניחנה מפני שרוצה עכשיו לעשות אחרת ואחר כך יעשה זה, וכל שכן שיניחנה לגמרי כדי לעשות אחרת, והוא איסור מן התורה, שנאמר ושמרתם את המצות, קרי ביה "המצוות" בחיריק, שלא תחמץ ותיישן, וכל שכן דאסור להחמיצה ולעשותה אחר כך וזה שאמרו "אל תחמיצנה", לזמנה".

והוא מוסיף ומבאר: "דלא שייך דלא מעבירין אלא כשרוצה ב' מצוות, כגון שרוצה להניח טלית ותפילין דבאיזה שיפגע תחלה צריך לעשות. אבל אם אין לו פנאי לקיים שניהם רק אחת, לא שייך בזה אין מעבירין, אלא אדרבה אזלינן אחר המצוה החמורה, כגון ציצית ותפילין, תפילין חמורה שהיא קדושה ביותר וגם חובת הגוף, וכן כל כיוצא בזה. או אחת תדירה ואחת אינה תדירה כל כך, יעשה התדיר, דקיימא לן תדיר עדיף. וכן אם אחת עוברת ומצוה השניה אינה עוברת, יעשה העוברת ואפילו יש לפניו מצוה דאורייתא לעשות היום, רק כשיעשנה היום לא יוכל למחר לעשות מצוה דאורייתא אחרת שהיא חמורה מזו, מצוה דלמחר עדיף".

ולפי זה פסק החיי אדם: "ולכן נ"ל באנשי חיל יהודים שצריך לילך על משמר שלו בערב יום כיפור וכיוצא בו, אלא דאז לא יכול להניח תפילין באותו יום, ולעומת זה יכול למחר ביום הכיפורים להתענות או אפילו משום קריאת שמע דלמחר, ויכול להחליף המשמר עד למחר, לא אמרינן אין מעבירין על המצוות, ומוטב שלא יקרא היום. ודוקא בזמן מועט יום או יומים, בזה לא שייך שמא ימות. אבל באיזה ימים, צ"ע, דאפשר דחיישינן שמא ימות, וכן כתב מג"א (ריש סי' כה) ראיה מילקוט, דאפילו מליל שבת עד מוצאי שבת לא משהינן".

עוד פסק החיי אדם (בהמשך דבריו המובאים לעיל) וז"ל: "אף על גב דשהויי מצוה לא משהינן, כדאמר מצוה שבאה לידך אל תחמיצנה, דווקא כשיכול לעשות המצוה עכשיו כמו שיעשה לאחר זמן. אבל אם אינו יכול לעשות עכשיו כמו למחר, דאם ימתין יעשה מן המובחר - מוטב שימתין יום או יומים כדי לעשות מן המובחר, כן כתב בשו"ע (או"ח סי' תכו סע' ב). אבל בספר חסידים כתב, דאם יכול לקיים תיכף, אף שאינו נאה כל כך, יקיים תיכף". וכוונתו לפסק השו"ע בהלכות ברכת הלבנה: "אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים". ולעיתים תחילת זמן קידוש הלבנה הוא לפני מוצאי שבת, ועם כל זאת פסק המחבר שצריך להשתהות מקיום המצוה עד לזמן שהיא מתקיימת באופן המובחר ביותר - "במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים".

הרי לנו שיטתו של החיי אדם על פי דברי התוספות, שכאשר יכול לקיים מצוה אחת בלבד [מתוך שתים], והשאלה היא האם יקיים עכשיו מצוה אחת, או שימתין לזמן מאוחר כדי שיוכל לקיים מצוה אחרת חשובה יותר - עליו להמתין כדי לקיים את המצוה החמורה יותר, ואין זה נחשב "אין מעבירין על המצוות" כי באופן זה שיכול לקיים רק מצוה אחת, צריך לקיים את החמורה שבהם.

וכמו כן, בקיום של מצוה אחת - רשאי להמתין כדי לקיימה באופן מהודר יותר, ואין זה בכלל "אין מעבירין על המצוות".

- ו -

אולם יש החולקים על החיי אדם:

בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סימן יג) נשאל: "ראובן היה חבוש בבית האסורים ולא היה יכול לצאת להתפלל בעשרה ולעשות המצוות, והתחנן לפני השר או ההגמון ולא אבה שמוע להניחו זולתי יום אחד בשנה איזה יום שיחפוץ, יורה המורה איזה יום מכל ימות השנה יבחר ראובן הנזכר ללכת לבית הכנסת".

תשובת הרדב"ז היתה: "הנה ראיתי אחד מחכמי דורנו בתשובה

דבר זה צלל במים אדירים והעלה חרס בידו, ועל יסוד רעוע בנה יסודו. בתחלה כתב דעדיף יום הכיפורים, ואחר כך החליפו ביום הפורים משום מקרא מגילה ופרסומי ניסא דבעינן עשרה, ואין ראוי לסמוך על דבריו. אבל מה שראוי לסמוך עליו הוא דאנן קיימא לן דאין מעבירין על המצוות, ואין חולק בזה כלל. הלכך המצוה הראשונה שתבוא לידו שאי אפשר לעשותה והוא חבוש בבית האסורים קודמת, ואין משגיחין אם המצוה שפגעה בו תחלה היא קלה או חמורה, שאי אתה יודע מתן שכרן של מצוות, וזה פשוט מאד אצלי״.

וכדברי הרדב״ז פסק גם בשו״ת חכם צבי (סימן קו) שכתב: ״רואה אני את דברי הרדב״ז תלמוד ערוך בפ״ק דמועד קטן (ט, א) דקא רמו קראי אהדדי כתיב (משלי ד, כז) פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו [כלומר שקול מצוות ועיין בהן איזו מצוה גדולה ועשה הגדולה, רש״י], וכתיב (משלי ה, ו) אורח חיים פן תפלס [דמשמע כל מצוה שתבוא לידיך עשה אותה בין גדולה בין קטנה, ואל תניח קטנה מפני הגדולה, רש״י]. לא קשיא, כאן במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים, כאן במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים. ופרש״י, מצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים, פלס מעגל רגלך שתעשה אתה הגדולה וחבירך יעשו הקטנה. ובמצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, אל תפלס אלא מצוה שבא לידיך בין גדולה ובין קטנה עשה [עכ״ל רש״י שם]. ומסתמא דברי הרדב״ז ז״ל במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים מיירי. וההיא דברכת הלבנה שפסק הרב [בשו״ע; הובא לעיל אות ה] שיש לנו להמתין לא קשיא, דהתם המצוה ההיא נעשית באופן יותר משובח לכן יש להמתין כדי לקיימה על צד היותר טוב... אבל במצוות שונות אין מעבירין קלה מפני החמורה״.

ומתבאר בדברי הרדב״ז והחכם צבי, שהודו לחיי אדם בהלכה שבקיום מצוה מותר להשתהות כדי לקיימה באופן מהודר יותר, אולם נחלקו עליו כשיכול לקיים מצוה אחת בלבד, והמצוה שפגע בה תחילה היא מצוה קלה והשניה חמורה: לדעת הרדב״ז והחכם צבי נאמר בזה הכלל שאין מעבירין על המצוה הקלה בכדי לקיים את החמורה, והוא מחוייב לקיים את המצוה הראשונה הבאה לידו, ואפילו שהיא פחות חשובה מהמצוה שיוכל לקיימה מאוחר יותר. אולם לדעת החיי אדם, ימתין כדי לקיים את המצוה החמורה יותר, ואין זה נחשב ״אין מעבירין על המצוות״.

גם בהלכות קידוש נחלקו הפוסקים, האם להמתין כדי לקיים את המצוה החמורה יותר.

המשנה ברורה (סי' רעא ס"ק ב) הביא את דברי המג"א (שם ס"ק א) שכתב: "ודע דקידוש של יום טוב הוא מדרבנן ומכל מקום יש לו כל דין קידוש של שבת. ואם יום טוב חל בערב שבת ואין לו אלא כוס אחד, מניחו לשבת שהוא מן התורה, וביום טוב יקדש על הפת". ומבואר בדבריהם כדעת החיי אדם, שכאשר יכול לקיים מצוה אחת בלבד, עדיף שימתין לזמן מאוחר כדי שיוכל לקיים את המצוה החשובה יותר, ולכן עדיף להמתין לשבת כדי לקיים קידוש מדאורייתא, מאשר לקיים עתה [ביום טוב] מצות קידוש מדרבנן.

אולם בשער הציון (שם ס"ק ג) ציין, שבפמ"ג (שם אשל אברהם ס"ק א) פקפק קצת בדין המג"א, וז"ל הפרי מגדים: "ואם יום טוב בערב שבת, ואפילו הכי ממתין על של שבת דהוי דבר תורה על היין כמו שכתב הרא"ש, מכל מקום אימא דמצוה דרבנן דהאידנא עדיף, והא דאין שום מצוה דבר תורה נדחית מפני דרבנן היינו בהגיע זמן שניהם". וזהו כדעת הרדב"ז והחכם צבי שיש לקיים את המצוה הראשונה הבאה לידו, ואפילו שהיא פחות חשובה מהמצוה שיוכל לקיימה מאוחר יותר.

- ז -

ומעתה נראה שהשאלה האם להעדיף להדליק נר חנוכה בלילה מדין "אין מעבירין על המצוות", או לומר הלל ביום - תלויה במחלוקת הפוסקים הנ"ל כשיכול לקיים מצוה אחת בלבד, והמצוה שפגע בה תחילה היא מצוה קלה והשניה חמורה, האם נאמר בזה הכלל שאין מעבירין על המצוה הקלה בכדי לקיים את החמורה, וחייב לקיים את המצוה הראשונה הבאה לידו, ואפילו שהיא פחות חשובה מהמצוה שיוכל לקיימה מאוחר יותר, או שעליו להמתין כדי לקיים את המצוה החמורה יותר.

ורבי שלמה קלוגר שפסק כי יש להעדיף את אמירת ההלל משום שזהו "עיקר תקנת החנוכה", סבר כדעת החיי אדם, שכאשר יכול לקיים מצוה אחת בלבד, עדיף שימתין לזמן מאוחר כדי שיוכל לקיים את המצוה החשובה יותר. וכאן מאחר ואמירת ההלל חשובה יותר, עדיף להמתין לשחרית כדי לומר הלל מאשר להדליק נר חנוכה בערב. [ומיושב מה ששאלנו [לעיל אות א] מהי הראיה שהביא החכמת שלמה לספק האם קיום הדלקת נר חנוכה עדיף על אמירת הלל, מדין העדפת תקיעות על תפילת מוסף, והיינו שהראיה מהלכות ראש השנה היא, שאם יכול לקיים רק מצוה אחת, יש להעדיף את המצוה החשובה יותר].

אולם לפי הרדב"ז והחכם צבי, יש להעדיף להדליק נרות עתה, ואפילו אם אמירת ההלל חשובה יותר מהדלקת הנרות, כי גם בזה נאמר הכלל שאין מעבירין על המצוה הקלה בכדי לקיים את החמורה, והוא מחוייב לקיים

את המצוה הראשונה הבאה לידו, ואפילו שהיא פחות חשובה מהמצוה שיוכל לקיימה מאוחר יותר.

- ח -

אולם המבואר לעיל ראוי להֵאמר רק אם נבין שהדלקת נר חנוכה ואמירת הלל הן שתי מצוות נפרדות, והשאלה היא איזה מהן עדיפה - הראשונה שבאה לידו, או החשובה שבהן, ובזה באנו למחלוקת החיי אדם עם הרדב"ז והחכם צבי, וככל המבואר. אולם יתכן לומר שהדלקת נר חנוכה ואמירת הלל אינם שתי מצוות נפרדות, אלא מצוה אחת הכוללת שני חלקים: הדלקת נרות, והלל והודאה.

ויסוד לכך הוא הבנתו של הגרש"ז אויערבך, כפי שנתבאר לעיל [אות ג] ש"כוונת הלב בשעת ההדלקה להודות ולהלל לה' על ניסי נצחון המלחמות היא מעיקר המצוה", ונמצא לפי דבריו שהן הדלקת הנרות והן אמירת ההלל הם שני חלקים של מצות ההודאה לה' על הניסים. ונשאלת השאלה, האם הכלל "אין מעבירין על המצוות" נאמר גם במקום שיש שני חלקים במצוה אחת, ורוצה "להעביר" על החלק הראשון הבא לידו, כדי לקיים את החלק הבא.

ומסברא נראה שהדבר תלוי בטעמי האיסור "להעביר" על המצוות, כפי שהביא בספר מסדר חילוקים ושיטות (אות מח) טעמים אלו:

בספר לקט הקמח ושארית יעקב, וכן בשו"ת דברי מלכיאל (ח"א סימן ח) ביארו שהוא משום ביזוי מצוה, כי כאשר מניח מצוה שבאה לידו ועוסק באחרת, הרי זה בזיון המצוה הראשונה.

אולם בספר קדשי דוד כתב שהטעם הוא בגלל החשש שעד שיקיים את המצוה האחרת ימות או יאנס ולא יקיים אף אחת מהן.

נפקא מינה בין הטעמים: [א] "זמן מועט" - אם הטעם הוא משום שמא ימות או יאנס, ברור שלא חוששים לזמן מועט. אבל אם הטעם הוא משום ביזוי מצוה, אין הבדל בין זמן מועט לזמן מרובה. [ב] כש"העביר" על המצוה הראשונה ופגע באחרת, האם צריך לחזור לראשונה. לפי הטעם משום ביזוי מצוה, חוזר לראשונה ואין בזה ביזוי למצוה השניה. אבל אם הטעם הוא מחשש שמא ימות או יאנס, הרי אם ישהה כדי לחזור לראשונה, שוב יש לחשוש שמא ימות או יאנס, ולפיכך עדיף שימשיך ויקיים המצוה השניה.

ונראה כי השאלה, האם הכלל "אין מעבירין על המצוות" נאמר גם במקום שיש שני חלקים במצוה אחת, ורוצה "להעביר" על החלק הראשון הבא לידו, כדי לקיים את החלק השני - תלויה בשני הטעמים הנ"ל.

לפי הטעם שהאיסור "להעביר" על המצוות הוא משום ביזוי מצוה, מסתבר כי טעם זה שייך בשתי מצוות

נפרדות, שאם יעזוב האחת ויעבור לשניה הרי הוא מבזה את המצוה הראשונה. אולם בשני חלקים של אותה מצוה, לכאורה לא שייך טעם זה. ולכן במצות הלל בחנוכה שיש בה שני חלקים, הדלקת הנר בערב ואמירת ההלל בבוקר, אין זה בזיון להדלקת הנר אם יעדיף את אמירת ההלל, כיון שסוף כל סוף גם ההלל וההודאה הוא חלק של אותה מצוה, ועדיין עוסק באותה מצוה.

אולם אם הטעם שאין מעבירין על המצוות הוא בגלל החשש שמא ימות, אין הבדל בין שתי מצוות נפרדות לבין שני חלקים של אותה מצוה, תמיד קיים החשש שאם ישתהה כדי לקיים את המצוה האחרת, יאנס ולא יקיים אף אחת מהן, ובשל כך עליו לקיים את המצוה הראשונה שבאה לידו.

- ט -

בספר חשוקי חמד על מסכת שבת (דף כא עמ' ב) דן רבי יצחק זילברשטיין בענין "אין מעבירין על המצוות באותה מצוה", וז"ל:

"שאלה: ביום ה' דחנוכה באמצע הדלקת הנרות כשפגע בנר ד' ראה שכבה נר א', האם מותר להדליקו קודם נר הרביעי, דאולי יש בזה משום אין מעבירין על המצוות [ואע"פ דקיי"ל כבתה אינו זקוק לה, מ"מ צריך להדליק שוב את הנר שכבה, כי כל עוד שלא נסתיימה כל ההדלקה זקוק לה. כמבואר בביאור הלכה בסימן תרעג ד"ה אם כבתה].

והביא הרב זילברשטיין, את דברי הט"ז (סימן תרעו ס"ק ו) שכתב בסדר הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת, שיעמיד את המנורה ממזרח למערב והנר הראשון ידליק במזרח, ואחר כך יוסיף לצד מערב ויתחיל תמיד בנר הנוסף. וביאר טעמו משום שאין מעבירין על המצוות, כי הנר המערבי הוא בצד ימינו של המדליק [שפניו לדרום ויד ימינו לכיוון מערב], ואם יתחיל בנר המזרחי הרי הוא מעביר על המצוות, במה שמוליך ידו לצד הנרות המוכנים לפניו, ושיכל ידו להדליק הנר שמאלי שלו. ומשום כך כתב המשנה ברורה (סי' תרעו ס"ק יא) בשם החיי אדם שירחיק עצמו לצד שמאל בעת ההדלקה [כדי לחשוש לכתחילה לדברי הט"ז].

ומתוך דברים אלו מסיק הרב זילברשטיין: "על כל פנים שמענו מדברי הט"ז ששייך אין מעבירין על המצוות גם בנרות חנוכה מנר לנר. ולפי זה הוא הדין בנדון דידן, לא יעזוב את הנר הרביעי וישוב לנר הראשון". אולם הוא מציין כי המהרש"ם (דעת תורה סימן תרעו אות ה) כתב על דברי הט"ז שבאותה מצוה לא שייך אין מעבירין, והמהרש"ם הוכיח זאת מסברא: "דאם לא כן יתחייב תמיד ללמוד בספר הראשון הבא לידו".

נמצא שגם אם נאמר שהדלקת נרות חנוכה ואמירת ההלל הם שני

חלקים של מצות ההודאה לה׳ על הניסים, הרי שנחלקו הט״ז והמהרש״ם האם הכלל ״אין מעבירין על המצוות״ נאמר גם במקום שיש שני חלקים במצוה אחת, ורוצה ״להעביר״ על החלק הראשון הבא לידו, כדי לקיים את החלק האחר.

[ומכל מקום יש להעיר על פי הנדון המובא בשו״ת רבי עקיבא איגר (מהדורא תניינא סימן יג) שנחלקו האחרונים האם מברכים ברכה על הדלקת נר חנוכה מדין הידור, כגון ״היה עומד ליל ז׳ כסבור שהוא ליל ו׳ והדליק ו׳, ואחר כך נודע לו שהוא ז׳ ושצריך להדליק עוד אחד״. לדעת הפרי חדש (סי׳ תרעב) על הדלקה של הידור לא יברך. אך לדעת האליה רבה (שם) צריך לברך.

ולפי זה נמצא שיש הבדל בין הדלקת הנר הראשון שהוא מעיקר הדין, לעומת הנרות האחרים שהם מדין הידור - ושוב חזרנו למחלוקת החיי אדם והרדב״ז, ולפי החיי אדם יתכן בהחלט שאין איסור מדין ״מעבירין על המצוות״ להעביר מהנר הרביעי לראשון, כי הנר הראשון חשוב יותר מהנרות האחרים בגלל שהוא מעיקר הדין, ולכן יש להדליקו קודם. ואילו לדעת הרדב״ז תמיד יש לקיים את המצוה הראשונה הבאה לידו, וגם אם הבאה אחריה חשובה יותר].

- י -

עוד נראה לדון בשאלה האם להעדיף נר חנוכה או הלל, על פי מחלוקת האחרונים האם אומרים ״אין מעבירין על המצוות״, כשמצוה אחת אינה חובת גברא.

השו״ע (או״ח סי׳ כה סע׳ ב) פסק: ״מי שהוא זהיר בטלית קטן ילבשנו, ויניח תפילין בביתו, וילך לבוש בציצית מוכתר בתפילין לבית הכנסת, ושם יתעטף בטלית גדול״. וכתב המג״א (שם ס״ק ד) ״ונראה לי דאע״פ שבא הטלית גדול לידו קודם שהניח תפילין, אינו צריך להתעטף בו בביתו, כיון שאין דעתו ללובשו כאן״. משמע מדבריו, שדווקא משום שאין דעתו ללובשו בביתו, אינו מחוייב להתעטף בטלית גדול, אבל אם היה דעתו ללובשו בביתו, היה צריך להתעטף קודם שיניח תפילין משום שאין מעבירין על המצוות. והרי ציצית אינה ״חובת גברא״ כפי שנפסק בשו״ע (או״ח סימן יז סע׳ ב) שאם אין לו טלית בת ארבע כנפות אינו חייב בציצית. ומכאן, שלדעת המג״א, ההלכה שאין מעבירין על המצוות נאמרה אפילו כשאחת המצוות אינה חובה גמורה על הגברא.

אולם השאגת אריה (סוף סימן כח) כתב: ״דלא אמרינן אין מעבירין על המצוות אלא בשתי מצוות, אבל דבר הרשות אי מקדים לה לית לן בה, דהא מותר להניח המקטורן על ראשו

קודם שמניח תפילין של יד, וזה ברור. לפיכך בין טלית גדול או קטן, אם רצה להקדים לתפילין שפיר דמי". ומתבאר בדבריו, שמכיון שמצות ציצית אינה חיוב על הגברא, לא נאמרה בה ההלכה "אין מעבירין על המצוות", וכאשר יש לפניו תפילין או ציצית יכול להקדים התעטפות בציצית להנחת תפילין, כי אין זה נחשב שמעביר "מצוה" על פני "מצוה", שהרי ציצית אינה ככל מצוה שהיא חובת גברא.

ובספר ברכת דבש (עמ' קח) תלה את מחלוקת המג"א והשאגת אריה אם "אין מעבירין על המצוות" נאמר גם כשמצוה אחת אינה חובת גברא, בטעמים שנתבארו לעיל, מדוע אין מעבירין על המצוות: "אם הטעם הוא משום דחיישינן שעד שיקיים המצוה האחרת יאנס, אם כן הוא הדין ושייך חשש זה כשמצוה אחת רשות. אך אם הטעם שאין מעבירין על המצוות הוא משום ביזוי מצוה, אם כן כשאחת מהן רשות ומעביר עליה מפני מצוה שהיא חובה, אין כאן ביזוי מצוה".

והנה בשיעור נר איש וביתו [לעיל סימן ט] נתבאר בהרחבה שנר חנוכה הוא חיוב על הבית, וכפי שדייק הפני יהושע (שבת כא, ב ד"ה בגמרא) מלשון הגמרא "תנו רבנן מצות חנוכה נר איש וביתו", וז"ל: "נראה דמה שנשתנה מצוה זו משאר מצוות שהן חובת הגוף שהיה חיוב על כל יחיד ויחיד, דקיימא לן נמי (קידושין מא, א) מצוה בו יותר מבשלוחו, אלא דשאני הכא שאין עיקר המצוה אלא בסמוך לרשות הרבים שהוא משום פרסומי ניסא, משום כך הטילו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית, ועדיין צ"ע".

ואם כן, יוצא שמצות אמירת ההלל היא חובת גברא ואילו מצות הדלקת הנרות אינה חובת גברא אלא חובה על הבית. ולפי האמור, באופן שאחת המצוות היא חובת גברא ואילו האחרת אינה חובת גברא, באנו למחלוקת המג"א והשאגת אריה האם נאמרה בזה ההלכה שאין מעבירין על המצוות. לדעת המג"א, ההלכה שאין מעבירין על המצוות נאמרה אפילו כשאחת המצוות אינה חובה גמורה על הגברא. אולם לדעת השאגת אריה "אין מעבירין על המצוות" נאמר רק בשתי מצוות, אבל כאשר מצוה אחת אינה חובת גברא, לא נאמרה הלכה זו.

סוף דבר: השאלה האם נר חנוכה עדיף על אמירת הלל, או להיפך [כאשר יכול לקיים רק אחת מהם] - כגון ברופא הנמצא בתורנות ובאפשרותו ליטול חופשה כדי להדליק נר חנוכה בערב, או ליטול חופשה בבוקר כדי להתפלל ולומר הלל - תלויה במחלוקת החיי אדם והרדב"ז האם ההלכה "אין מעבירין על המצוות" נאמרה כשהמצוה

הראשונה שלפניו היא קלה והשניה חמורה, או שבמקרה כזה ימתין לקיים את המצוה החמורה יותר.

עוד נתבאר, שיתכן והשאלה תלויה במחלוקת הפוסקים בדין "אין מעבירין על המצוות" בקיום שני חלקים של מצוה אחת.

וכן, שיש לתלות את השאלה במחלוקת האחרונים האם אומרים "אין מעבירין על המצוות", כשמצוה אחת אינה חובת גברא.

ולמעשה, שאלה זו שנויה במחלוקת: לדעת החכמת שלמה, הלל עדיף, והגרש"ז אויערבך פסק כי נר חנוכה עדיף.

הגאון רבי פינחס סאמעט שליט"א
מורה צדק העדה החרדית

במי שיש לו ב' סוגי מנורות להדליק בהן נר חנוכה אחד מנורה יקרה מאד מחמת קדושתו מצדיקי גדולי הדורות אבל מראהו ישן נושן ואחד מנורה של זהב פשוטה אבל מראהו מרהיב ביפיו מאד איזה מהן עדיף להדליק בו נר חנוכה

בס"ד, חודש טבת תשפ"ב לפ"ק

שלום וברכה וכט"ס, לכבוד מע"כ המופלג בתורה ויראת שמים ותיק מלא עתיק, הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א, בעמח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים

אחדשה"ט וש"ת באה"ר, הנני בזה על דבר השאלה, במי שיש לו ב' סוגי מנורות להדליק בהן נר חנוכה, אחד מנורה יקרה מאד מחמת קדושתו מצדיקי גדולי הדורות, אבל מראהו ישן נושן, ואחד מנורה של זהב פשוטה, אבל מראהו מרהיב ביפיו מאד, ובזה השאלה איזה מהן עדיף להדליק בו נר חנוכה.

הנה בנוגע שני שעירי יום הכיפורים, חזינן בדברי הירושלמי (יומא פ"ו ה"א) דאיבעיא להו, משובח בגופו, ומשובח במראהו, איזה מהן קדים, ומסקנת הירושלמי, דמשובח בגופו עדיף.

ולפי דברי הירושלמי, דמשובח בגופו עדיף ממשובח במראהו, אם כן לכאורה נמצאנו למדין דהוא הדין בנוגע בנידון דידן יש להעדיף את מנורה היקרה יותר.

אבל באמת יש לדחות, דשאני התם דמשובח בגופו הכוונה היינו שהוא שמן ובעל בשר, ולהכי בנוגע לגבי הקטרה אמרינן דעדיף להקטיר בהמה שמנה, אבל בנוגע לענין להדליק במנורה יקרה יותר מנלן, ושפיר אפשר לומר דהכל תלוי ביפיו.

ומאידך יש מקום לומר, דמצד חשיבתו וקדושתו, יש להעדיף להדליק בו אף שאינה נאה כל כך.

דושה"ט
פינחס סאמעט

החוטף מצוות נר חנוכה מחבירו אם משלם לו עשרה זהובים

שלום וברכה וכט"ס, לכבוד מע"כ המופלג בתורה ויראת שמים ותיק מלא עתיק, הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א, בעמח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים

אחדשה"ט וש"ת בהא"ר, הנני בזה על דבר השאלה בענין החוטף מצוות נר חנוכה מחבירו האם משלם לו עשרה זהובים, או לא.

הנה אמרינן בגמרא (חולין פ"ז ע"א), ושפך וכסה, מי ששפך הוא יכסנו, ומעשה באחד ששחט וקדם חבירו וכסה, וחייבו רבן גמליאל ליתן לו י' זהובים. איבעיא להו, שכר מצוה, או שכר ברכה, למאי נפקא מינה, לברכת המזון, אי אמרת שכר מצוה, אחת היא, ואי אמרת שכר ברכה, הויין ארבעים. ואמרינן שם, לאחר שאכלו ושתו, א"ל כוס של ברכה אתה שותה, או ארבעים זהובים אתה נוטל, אמר לו כוס של ברכה אני שותה, יצתה בת קול ואמרה כוס של ברכה ישוה ארבעים זהובים.

וכן גרסינן בגמרא (ב"ק צ"א ע"א), תני רבה בר בר חנה קמיה דרב, שורי הרגת נטיעותי קצצת, אתה אמרת לי להורגו אתה אמרת לי לקוצצו, פטור, א"ל א"כ לא שבקת חיי לברייתא כל כמיניה, א"ל איסמייה, א"ל לא, תתרגם מתניתך בשור העומד להריגה ובאילן העומד לקציצה, אי הכי מאי קא טעין ליה, דא"ל אנא בעינא למיעבד הא מצוה, דתניא ושפך וכסה מי ששפך יכסה, ומעשה באחד ששחט וקדם חבירו וכסה וחייבו ר"ג ליתן לו עשרה זהובים.

ומעתה בנר חנוכה כיון שמברכים שני ברכות להדליק ושעשה נסים, אם כן יתחייב לו עשרים זהובים, ובלילה הראשון שמברכים גם שהחיינו, אם כן יתחייב לשלם לו שלשים זהובים.

אמנם אכתי יש לעיין בכל זה טובא, דהנה התוס' (חולין פ"ז ע"א ד"ה או) הקשו, מדוע לא אמרו שעל ברכת המזון משלמים חמשים זהובים, שהרי יש גם ברכת הגפן שאחרי ברכת המזון, ועיי"ש מה שתירצו. והש"ך (סי' שפ"ב ס"ק ג') הביא בשם רבינו צמח, שמנו רק ג' ברכות שהם מן התורה, ולא מנו הטוב והמטיב שהוא מדבריהם, ואם כן הרביעית היא אכן ברכת הגפן. וכתב הש"ך שם, שזהו כשיטת הרש"ל בספרו ים של שלמה (ב"ק פ"ח סי' ס'), דבמצוה דרבנן לא שייך חיוב זה. וממילא הכי נמי נר חנוכה הוא רק מצוה דרבנן.

ברם הקצות החושן על שו"ע (סי' שפ"ב ס"ק א'), תמה בזה על רבינו צמח והש"ך, שכמו שלא חייבים על ברכת הטוב והמטיב משום שהוא מדרבנן, כך לא יתחייב על ברכת הגפן

שהוא גם כן מדרבנן, ואכן ביאר שם הקצות החושן, שנראה שהרש"ל כתב דבריו רק על מצוות דרבנן, שעל זה לא משלם, אבל על ברכה דרבנן ודאי משלמים.

ואמנם כל הנידון אינו אלא משום ברכת להדליק, דאילו על ברכת שעשה נסים, ודאי דאינו מחייב, דלא חטף ממנו ברכה זו, הואיל דיכול לברך ברכה זו מדין ברכת הרואה, וכן על ברכת שהחיינו ממילא לא מחייב, דהוי ליה כברכת הנהנין, וכמו שביאר הישועות יעקב (או"ח סי' תרנ"א ס"ק ו'), דברכת שהחיינו דמברך על כל המצוות, הוא בכלל ברכות הנהנין, דניתקנה על ההנאה שבאה לו מקיום המצוה, ולכן מקומה דוקא קודם עשיית המצוה, כמו ברכות הנהנין דדבר פשוט הוא שהוא קודם שיהנה, דהרי אסור ליהנות מן העולם הזה בלי ברכה. ודבריו בזה הובא בגליון מהרש"א (יו"ד סי' י"ט על הש"ך ס"ק ג'). וכעין זה כתב בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קמ"ג) דברכת שהחיינו על זמן בקידוש היום הוי ברכת הנהנין. וכבר הביא הש"ך שם בשם רבינו ירוחם, שתירץ קושיית התוס' באופן אחר, שברכת הגפן אינה מן המנין, כי היא ברכת הנהנין.

אבל באמת דפשוט דלא שייך כלל האי חיובא בנוגע לנר חנוכה, שהרי המדליק נר חנוכה בבית של חבירו בלא שליחות של בעל הבית, לא עשה ולא כלום.

ואם אחד מבני הבית מדליק והחיוב על כולן, או בבית הכנסת כשהש"צ ממונה להדליק שם נר חנוכה ובא אחר וקדם להדליק, הרי כתבו התוס' (חולין פ"ז ע"א ד"ה וחייבו), דאם החיוב מוטל על כל הציבור לא מחייב, וכגון שעמד לקרות בתורה במקום חבירו, והכא נמי החיוב של נר חנוכה בבית הכנסת מוטל על כל הציבור בשווה, ולא שייך לומר שחטף מן הש"צ מצוה זו. ובנוסף לכך, הרי הביא הרא"ש (חולין פ"ו סי' ח') בשם ר"ת, דאם חוטף המצוה בירך את ברכת המצוה, אזי הואיל דאפשר לו לענות אמן על ברכת המצוה, פטור החוטף מהקנס של עשרה זהובים, מאחר שגדול העונה יותר מהמברך, ואם לא רצה הנחטף לענות אמן על הברכה של החוטף, הוא הפסיד לעצמו, וכבר ביאר במעדני יו"ט על הרא"ש שם (אות ה') דכוונת ר"ת היינו בברכה שבדרך כלל מברכין אותה בקול, ואם כן הרי ברכת הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת מברכין אותה בקול.

ואם הוא באופן שגנב המנורה והדליקו בביתו, הרי לא מברך על ההדלקה, דהוי ליה בוצע ברך ניאץ ה'.

ועל עצם קיום גוף המצוה, הרי להרש"ל לא מחייב, דעל מצוה דרבנן לא מחייב, וגם לאמיתו של דבר יש לומר, דלא שייך כלל האי חיובא

במצוות נר חנוכה, דכל מה דחזינן דמחייב עשרה זהובים היינו בגונב המצוה מחבירו, וכגון שחוטף ממנו מצוות כיסוי הדם שבא וכיסה הדם בעפר, או שקטף האילן, וכן הוא באופן שחטף ברכת המזון מחבירו היינו שבא והוציא כל המסובין שחטף ממנו גוף המצוה, אבל לא מצאנו שחייבו לשלם עשרה זהובים במי שמונע מחבירו לעשות מצוה, וכגון שבא וגרר כל דם השחיטה, דבכהאי גוונא מהיכי תיתי לחייב, דהוי רק גורם לפוטרו מן המצוה, והוי דומיא למי שתופס את חבירו ומונע ממנו בעשיית מצוה, האם נימא דבהאי גוונא חיובי מחייב, ובודאי דלא, ואם כן במה שחוטף נרות חנוכה של חבירו גם כן דומה לזה, שמנע מחבירו לעשות המצוה.

ובלאו הכי כל זה אינו נוגע בזמנינו, דלא מגבינן קנסא, אמנם יהא נפקא מינה אם תפס דלא מפקינן מיניה, אבל כבר נתבאר דלענין נר חנוכה לא שייך כלל דין זה, משום דאין זה בגדר חוטף מצוה, דעל עצם הברכה, לא עשה ולא כלום, ואם החוב מוטל גם עליו, ממילא לא מחייב לשלם, ועל עצם קיום המצוה, הרי הוי רק מצוה מדרבנן, ובעצם לא הוי כחוטף מצוה רק מונע מלעשות מצוה.

דושה"ט

פינחס סאמעט

הגאון רבי יוסף חיים אוהב ציון שליט"א
מח"ס עתה באתי ועו"ס

קונטרס "אזמרה לאלהי בעודי" - והוא ביאור על הפיוט מעוז צור ישועתי

פתיחה

הפיוט מעוז צור השגור בפי כל בית ישראל נזכר בספרי גדולי אשכנז זה יצא ראשונה בספר לקט יושר כתב שרבו המובהק רבי ישראל איסרלאן בעל תרומת הדשן היה שר את מעוז צור בחנוכה עיין בחלק א (עמוד 36), ע"ש. בעל חוות יאיר מעלה אפשרות שכבר המהר"ם מרוטנבורג גם הכיר פיוט זה. בזהותו של מחבר פיוט זה נתחבטו רבים שמו היה רבי מרדכי בן יצחק אמנם לא ידוע לנו מי היה ועיין בהמעיין (טבת תשסו, עמוד 29), במאמרו התורני של דניאל ליפסון מש"כ בזה בארוכה. ובספר קיצור של"ה כתב שבזמר הנ"ל הוזכר גלות מצרים גלות בבל ומדי וגלות יון ולא הוזכר כלום מגלות אדום וישמעאל שבה אנו נמצאים כעת, ובאמת בקיצור של"ה ובמקור חיים העבר חטאי ופשעי גם בגלות הרביעי, משום שלפי החשבון אנו נמצאים כעת בגלות הרביעי משום שגלות מצרים אינה מן החשבון כמו שכתב הרב בני יששכר במאמרי חודש כסלו (מאמר ב, אות כה), שגלות מצרים הוא שורש לכל הד' גלויות ואם כן גלות בבל היא הראשונה, גלות מדי היא שניה, גלות יון היא שלישית, וגלות אדום וישמעאל היא רביעית, וכבר נחלקו חכמי הסוד האם ישנם ג' גלויות או ד' גלויות, עיין בזוה"ק מדרש הנעלם פרשת בראשית מאמר יהי אור ובבעל הטורים (דברים לב, טל), וברד"ק (ישעיה יב, ה), ובמצודת דוד (הושע ו, ב) ובנועם אלימלך פרשת ויגש (ד"ה ואת יהודה), וע"ע בספר פני המנורה זוטשקא (עמוד יד).

***

מעוז צור ישועתי לך נאה לשבח תכון בית תפלתי ושם תודה נזבח לעת תכין מטבח מצר המנבח אז אגמור בשיר מזמור חנוכת המזבח. בספר שער יששכר לאדמו"ר ממונקאטש במאמר ימי האורה אות א' האריך בביאור פזמון זה ונכתוב את תמצית דבריו, דהנה ישנם ב' טעמים לסעודות שעושים בחנוכה א. שהסעודות המה מחמת הצלת נפשות שנצולו מעטים נגד רבים דבני חשמונאים היו רק י"ג אנשים כמו שפירש"י בפרשת ברכה על הכתוב ברך ה' חילו וע"ע בספר יוסיפון על גודל הנס בהצלת ישראל מהיוונים הרבים לאלפי אלפים רק דטעם זה הוא טפל להלל והודאה שנתקן בחנוכה העיקר. ב. טעם שהביא הרמ"א בזה משום חנוכת המזבח עוד הביא מש"כ במטה

משה להראשונים ז״ל שמקובל בידו בפרשת מקץ עה״פ וטבוח טבח והכן ה׳ח מטבח והכהן אותיות חנוכה סמך לסעודות שעושים בחנוכה ועפ״ז יובן המשך דברי הזמר לחנוכה מעוז צור ישועתי לך נאה לשבח דהיינו שאז בחנוכה נתקן הלל והודאה להודות ולהלל לה׳ תכון בית תפלתי ושם תודה נזבח, וגם עתה בעת הגלות אנו אומרים בבהכ״נ שהוא בית תפלה הלל שלם והודאה ותפילות במקום תמידים ותודות על כן נקרא גם עתה הקרבת תודה בבית התפילה ושם תודה נזבח בהלל והודאה לעת תכיון מטבח, היינו על דרך הכתוב וטבוח טבח והכן, וע״ז מתרץ ומפרש ב׳ טעמים הנ״ל להסעודות הראשונה מצר המנבח שהצוררים היונים הרעו לנו בהריגת נפשות שנסובב אז רק שהוא טפל ועוד טעם ב׳ אז אגמור בשיר מזמור חנוכת המזבח שאז נגמר חנוכת המזבח בזמן החשמונאים כנ״ל מהרמ״א.

קבעו שיר ורננים - כתב הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט״א בספרו הדר יעקב ח״ב (סימן אות ד׳) לבאר דברי הפייט על פי מה שאמרו חז״ל בשבת דף כ״א ע״ב דלשנה אחרת קבעום בהלל והודאה דהיינו לומר על הניסים בהודאה כדפירש רש״י ולקרות הלל והנה שיר היינו הלל כמבואר בערכין (דף י ע״ב) וז״ל הגמרא שם: כתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, לילה המקודש לחג טעון שירה ושאינו מקודש לחג אינו טעון שירה ופירש ז״ל, שיר הלל, ורננים היינו הודאה כנוסח שקבעו חז״ל בברכה האחרונה של ההלל כולם ״ברינה יודו״ הרי לנו שרינה דהיא רננה יחד עם הודאה אזלא ובני חדא ביקתא אינון וככתוב במזמור התודה על הניסים והנפלאות בספר תהילים (ק״ז כ״ב) ״יודו״ לה׳ חסדו ונפלאותיו לבנ״א ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברינה וכמו שנתבאר דרננים היינו הודאה על הנס, והוסיף הרב שליט״א שמצא בספר טעמא דקרא מהדורא ט׳ בביאורים לחנוכה (דף ל ע״ב) שכתב בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים נראה דשיר היינו הלל כמש״כ השיר יהיה לכם כליל התקדש חג דנדרש על ההלל (פסחים דף צ״ה ע״ב) ורננים היינו תפילת על הניסים כמש״כ רננו צדיקים בה׳ וכאן אומרים מסרת רשעים ביד צדיקים עכ״ל ודפח״ח.

בני בינה ימי שמונה - כתב מו״ר הגאון ר׳ יעקב חיים סופר שליט״א בספרו הדר יעקב ח״ב (סימן א׳ אות ג׳) דכאן רמז הפייט למידת הבינה וכמובא בספר תיקוני הזוה״ק (דף ס״א ע״ב) בינה דאיהי תמינאה ועיין מה שגילה בזה המלאך הדובר במרן ז״ל בספר מגיד מישרים (פרשת ויצא ופרשת וישב ופרשת צו) ונודע דימי שמונה יש בזה רמז לשמונה ימי המילה דהחשמונאים תיקנו ענין קדושת הברית שנפרץ למאד אז בימי היוונים והמתייונים וכמו

שביאר הרב שליט"א בחיבורו הנפלא חוקי רצוניך (סימן א' אות ג' והערה י"א) ולכן בני חשמונאי גזרו הבא על הגויה חייב משום נשג"ז כאומרם במס' ע"ז (לו ע"ב) ועיין בחיבורי חוקי רצוניך שם (הערה ל"א עיי"ש).

וראיתי בס"ד כי דברי הפייט ז"ל "מנותר קנקנים נעשה נס לשושנים" עולה בגימטריא מה שאמר אליהו הנביא מלאך הברית "ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך" ובריתך היינו קדושת הברית עיין רד"ק ז"ל שם ובשם הזוה"ק (ח"א דף ס"ו ע"ב ודף צ"ג ע"ב) עכ"ד הרב שליט"א.

ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים - כתב הגאון המובהק ר' יהודא אסאד בספרו שו"ת יהודה יעלה או"ח (סימן ר') ואלו דבריו ז"ל, על דברי הט"ז (סימן תר"ע) שתירץ קושית הב"י ז"ל למה תקנו שמנה ימים דגם ביום נעשה נס שנשתייר קצת ועי"ז היה נס אח"כ ע"ש, ולענ"ד נראה דעל כוונה זו יסדו בשיר מעוז צור ישועתי ומנותר קנקנים דייקא מעוז צור ישועתי ומנותר קנקנים דייקא נעשה נס וכו' לכן בני בינה שהבינו למפרע שנעשה בלילה הראשון ג"כ נס ימי "שמנה" דייקא קבעו שיר ורננים.

ועוד יש לפרש עפ"י מש"כ הט"ז לתרץ הקושיא הידועה מדוע בפורים תקנו משתה ושמחה ובחנוכה לא ותירץ הט"ז דעיקר פרסום הנס בנרות היה וזה מורה הודיה על שמחת העוה"ב ולא על שמחת העוה"ז לכן תקנו רק להלל ולהודות, וזהו שאמרו דאף יונים נקבצו עלי אזי וכו' ופרצו וכו' מ"מ רק כי מנותר קנקנים נעשה נס לשושנים בפרסום לכן בני בינה ימי שמנה קבעו שיר ורננים דייקא להודות ולהלל ולא למשתה ושמחה עכ"ד הרב יהודא יעלה אסאד והובאו דבריו בספר הדר יעקב ח"ב סימן א' למו"ר הגאון ר' יעקב חיים סופר ושם הביא שגם בספרו דברי מהרי"א פרשת וישב דיבר בזה עיי"ש.

נעשה נס לשושנים - צ"ב מדוע הכתיר כאן הפייט את ישראל בתואר שושנים וביאר מו"ר הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו הדר יעקב (ח"ב סימן א' אות ב') דהתואר שושנים נופל על בעלי תשובה כדאיתא בילקוט שמעוני רמז תרע"א ורמז תשמ"ו, והנה בספר שאילתות דרב אחאי גאון הנדפס מכת"י (ח"ב שאילתא לחנוכה דף קפ"ח) כתב וז"ל: והיו ישראל בזמן החשמונאים באימה ופחד גדול "וחזרו כולם בתשובה לפני הקב"ה" והיו רודפים אחר גמ"ח והיו עוסקים בתורה יומם ולילה, ע"ש, ומבואר שעם ישראל בזמן החשמונאים חזרו כולם בתשובה שלימה ולכן בדין הוא שיקרא שמם שושנים וכמו שלימדונו רז"ל דהשבים בתשובה נקראים שושנים וכנ"ל ודו"ק היטב.

עוד פירש הרב שליט״א שם, דשושנים היינו בני חשמונאי הכהנים והוא עפ״י מש״כ רבי אברהם סבע בספרו צרור המור (ויקרא י, ה) שכתב וז״ל: בני אהרון הכהנים הצדיקים הדומים לשושנים ומבואר דהכהנים בני אהרון נקראים בשם שושנים, ומינה לנידון דידן ודו״ק.

רעות שבעה נפשי - בספר גבורות יצחק סורוצקין על חנוכה הקשה מדוע אנו מזכירים את כל השעבודים והגלויות שעברו על כלל ישראל בימי חנוכה דהן אמת שיש חיוב לספר הניסים שעשה לנו ה׳ כמש״כ בכתבי מרן הרי״ז הלוי פרשת יתרו אבל לכאורה נראה דחיוב הסיפור הוא רק בנס שאירע לנו אבל בנס שאירע לאבותינו כמו בחנוכה ליכא חיוב סיפור על הנך ניסים ותירץ דבדין המיוחד של סיפור נפלאות ה׳ ישנו ענין שכל שמספר את הנס יספר את כל הניסים שאירע לו וזהו מאי דכתיב שיחו ״בכל״ נפלאותיו, ולפי״ז את״ש שמזכירין כל הצרות והגלות והישועות שעברו על כל ישראל כדי לספר על הניסים שנעשו לישראל ולקיים הדין של סיפור נפלאות ה׳ וראיתי הבספרים שנהגו רבים מישראל שבימי חנוכה נהגו לספר בניסים שנעשו לישרא ויש לומר ביסוד הדבר מפני דבחנוכה חל החיוב לספר על הנס של חנוכה וממילא מספרים על שאר הניסים שנעשו לישראל, עכת״ד.

חיל פרעה וכל זרעו - בספר שמעה תפלתי (ביאורים מהגר״ח קנייבסקי על התפילה עמ׳ שי״ז) נשאל מנא לן שגם כל זרעו של פרעה ירדו אבן במצולה, דלכאורה רק חיל פרעה שרדף אחרי בנ״י טבעו בים ותירץ בזה״ל, כל זרעו של החיל דהיינו החיילים הקטנים ועיי״ש בהגהת המחבר דהביא מדבריהרמב״ן פרשת עקב שכתב בזה״ל, כי ה׳ איבד הרודפים בים ואיבד זרעם במצרים ולא נשאר להם שם ושאר וע״ע בספר טעמא דקרא פרשת עקב וע״ע בביאור הגר״א באהע״ז סימן ד׳ ס״ק יח׳.

רוב בניו וקנינו על העץ תלית - בספר טעמא דקרא למרן הגר״ח קנייבסקי שליט״א בסוף מגילת אסתר ביאר קטע זה עפ״י דברי הרמב״ם (ריש פ״ט מהלכות עבדים) דגוי רשאי למכור את בניו ולפי״ז קנינו קאי גם כן על בניו שהם קנינו למוכרם ובהערה שם הביא דהרב שליט״א הוסיף בע״פ דבניו הם הגדולים וקנינו הם הקטנים, וציין לרמב״ם בהלכות תשובה (פ״ו ה״א) שבניו שלא דם הקטנים כקנינו הם, אך הקשה הרב ממה דאיתא במגילה (ט״ו ע״ב) שהיו לו ר״ח בנים ולא תלו אלא עשרה ותירץ דרוב בניו היינו רבי בניו דהיינו החשובים וכמש״כ המ״ב בסימן תר״צ בשם הרוקח שאלו העשרה היו כל אחד שר על ת״ק אבל שאר בניו הדיוטות היו וכ״כ האבן עזרא בפסוק ויספר המן לזרש אשתו את רוב בניו

דהכונה לחשיבות של בניו ובספר צמח דוד מדינוב בליקוטי אמרים לחנוכה מצאתי שפירש דידוע דמרדכי היה גלגול יעקב בחינת דעת דקדושה והמן מזרע עמלק דעת דסט"א (ויש להוסיף שהיה גלגול עשו ועמש"כ בזה בספרי עתה באתי עמ') ואמרו חז"ל דעת חסרת מה קנית דעת קנית מה חסרת, נמצא דעיקר קניני האדם הוא הדעת שיש בו ולזאת בעת שהפיר ה' עצת המן הרשע מזרע עמלק הוא דע דסט"א ע"י דעת דקדושה נשאר המן בלי דעת א"כ גם קניניו בטלים כי דעת חסרת מה קנית והדברים נפלאים.

ומצאתי בספר אשישות חיים להגאון רבי חיים פאנט (עמוד קמג), שביאר על פי דברי הגמרא במגילה (טו.), שכל אוצרותיו של אותו רשע היו חקוקין לו על לבו, וממילא יש לומר שגם רח בניו היו רשומים וחקוקים על לבו וכשנתלה בפרוזבולי או בוטי שלו אם כן בכתב כולם נתלו, ועוד כתב שרוב במספר קטן הוא עשרה.

וחכם אחד בעת שכרותו בפורים אמר לבאר שכיון שחתכו את ראשם של בני המן אם כן לא תלו את כולם רק רובם, ודו"ק.

חשוף זרוע קדשך וקרב קץ הישועה - בספר נר דוד מסקאליע ביאר זאת עפ"י דברי הבני יששכר במאמרי השבתות שהביא בשם הרבי מלובלין דיש שני מיני צדיקים יש צדיק הממשיך נס ע"י תפילה ובקשה ויש צדיק שממשיך נס בלא תפילה ובקשה, והנ"מ דנס שנעשה ע"י תפילה ובקשה קיים לעד אבל נס שנתעורר בלא תפילה אינו אלא לזמנו בלבד, ועוד כתב הבני"ש (מאמר חודש אלול אות טו"ב) דיש נס בבחינת עזר ונס בבחינת ישועה, בחינת עזר הוא אע"פ שלא עשה שום השתדלות שיהיה נס ובכל זאת נעשה נס זהו בחינת עזר ובחינת ישועה הוא שעשה השתדלות שיהיה נס ונעשה נס זהו בחינת ישועה וכדכתיב כי בשדה מצאה צעקב הנערה ואין מושיע לה הרי דכיון דצעקב והיינו השתדלות נקרא מושיע, נמצא דעזר הוא נס בלא תפילה ובקשה ואינו אלא לשעתו אבל אינו מתעורר עוד אבל ישועה הוא ע"י השתדלות ונמשך לדורות, עכ"ד. והנה הבני יששכר כתב דנס חנוכה היה בבחינת עזר כיון דהיוונים לא הניחום לבא לבתי הכנסת להתפלל ולא הניחום לקיים שום מצוות והנס היה בבחינת עזר אמנם אעפ"כ נראה דבשעת הנס זכו להפך מבחינת "עזר" לבחינת "ישועה" ולזה אומרים ולעמך ישראל עשית "תשועה" גדולה והיינו לדורות וזהו חשוף זרוע קדשך וקרב קץ "הישועה" דייקא "ישועה" שתהיה לדורות.

וקרב קץ הישועה - בספר שפתי חכמים על מגילה דף ג' ע"א הקשה דהיה לו לומר וקרב הגלות ולמה אמר וקרב קץ הישועה ותירץ דהנה גם בגלות הלא הקב"ה עוזר ומושיע לישראל אלא

דהעזרה והישועה אינה ישועה גמורה אלא מזמן לזמן בין ליחיד בין לכלל ישראל, ומשל לאחד שהיה חייב אלף זהובים וסבר שירויח בסחורתו וישלם משלו ולבסוף לא הרויח ואדאג מהיכן ישלח ובא חבירו ובא חבירו והלוה לו מעות לל׳ יום ולסוף ל׳ יום עדיין לא הרויח משלו ועדיין דאג מהיכן ישלם ובא חבר אחר והלוה לו לב׳ חדשים ושמח גם בישועה זו כון הלך ובא הרבה פעמים ולבסוף התפלל ואמר רבש״ע הן אמת שאתה הרבה פעמים עוזר ומושיע ומגן אבל למה לך כל זאת ואיני מרויח משלי אלא אתה מושיע בזה שאתה נותן חיני בעיני אחרים המושיעים ורק מזמן לזמן שמתוך כך אין לישועה קץ לכן מוטב שתושיע ישועה גמורה ושארויח משלי ויהיה קץ ישועה כי ארכה לי הישועה.

דחה אדמון בצל צלמון - בספר ממלכת כהנים (עמ׳ שכ״ז) ביאר דאדמון הכונה לאדמון ומצאנו שעשו נקרא אדמון עיין רש״י ויצא (בראשית ל, כב), ושם הביא עוד לפרש דצלמון ענינו מלשון צלם דהיינו צלם של ע״ז וזהו שאמר דחה שחוסים בצל של עבודה זרה - צלמון.

הגאון רבי ישראל טויב שליט"א
מח"ס תשובות ישראל ועו"ס

בעניני חנוכה

בעזה"י החל"ד
כבוד ידי"נ הגאון הצדיק החסיד שבכהונה
הרב **גמליאל רבינוביץ** שליט"א
אחדש"ת

בדין אכסנאי

א) שאל כת"ר שליט"א באכסנאי שמשתתף בפרוטה אם יכול לברך בעצמו שעשה ניסים ושהחיינו או"ד ישמע מבעה"ב וייצא בשומע כעונה, ועוד שאל מי שסועד אצל חבירו ביו"ט ושומע ממנו הקידוש האם רשאי לברך בעצמו ברכת שהחיינו וכן יל"ד בברכת לישב בסוכה שבקידוש אם יכול לברך בעצמו.

והנה מן הדין יכול לברך בעצמו שעשה ניסים ושהחיינו בשעת הדלקת הנר חנוכה, והנה בכל רואה שאינו מדליק מברך ב' ברכות אלו ביום הראשון ובשאר ימים שעשה ניסים בלבד וכמבו' בסימן תרע"ו סעיף ג', ונחלקו הפוסקים באופן שמדליקין עליו בביתו ויוצא בזה יד"ח אם מברך ברואה ב' הברכות או"ד יוצא בברכות שמברכין בביתו ואינו מברך ברכת הרואה, ובשו"ע שם מבו' דאם מדליקין עליו בביתו אינו מברך ברכת הרואה, [וע"ע תרע"ז סעיף ג'] ולמעשה אמרינן סב"ל ואינו מברך ברכת הרואה במדליקין עליו בביתו.

אבל באכסנאי שמשתתף בפרוטה [שאין מדליקין עליו בביתו] אם לא היה בשעת הדלקה ולא שמע הברכות מבעה"ב תליא בפלוגתא הנ"ל אם יכול לברך ברכת הרואה או"ד כיון שיצא בהדלקת בעה"ב אינו מברך, ולמעשה אמרינן סב"ל ואינו מברך, מיהו אם נמצא בשעת הדלקה והשתתף בפרוטה ורוצה לברך בעצמו בשעה שבעה"ב מברך מן הדין יכול לברך לכו"ע דכל הטעם שאח"כ אינו מברך דכבר יצא בהדלקת בעה"ב ובברכות ואף שלא היה שם ולא שמע כעונה מ"מ יצא לשיטות אלו, אבל אם בשעה שמברך בעה"ב רוצה לברך עימו מן הדין יכול לברך שעשה ניסים ושהחיינו, ומ"מ נראה דאין כדאי שיברך כיון דעדיף ברוב עם הדרת מלך ממילא צריך לשמוע מבעה"ב ולצאת בשומע כעונה.

ועדיין צ"ע בזה די"ל דמן הדין אסור לו לברך אף שמברך ביחד עם בעה"ב [ולא רק בגלל ברוב עם] דיל"פ סברת הפוסקים, דלא תיקנו ברכות לרואה אלא באינו מדליק ואין מדליקין

עליו אבל במדליקין עליו כגון באכסנאי לא תיקנו לו שום ברכה, ואין יכול לברך אפי׳ קודם שבירך בעה״ב או ביחד עימו דאין עליו שום חובת ברכה וכיון דנחשב דמדליק ע״י שמשתתף בפרוטה אינו יכול לברך בשום מצב, ואפי׳ שרואה נרות אחרים קודם שבירך בעה״ב שלו מ״מ לא תיקנו לו ברכה ואפי׳ שלא יהיה אצל בעה״ב בשעת הדלקה מ״מ אין לו שום ברכה דיוצא הכל במה שבעה״ב עושה וכמו במדליקין עליו בביתו, וכן משמע בפוסקים שלשיטות אלו אינו יכול לברך ברכת הרואה קודם שאשתו מדלקת בביתו דלא תיקנו לו ברכת הרואה כיון דיוצא בהדלקה ובברכות וכל מי שיש לו הדלקה וברכות הוא מופקע מברכת הרואה [ולא רק באופן שכבר בירכו עליו].

ונמצא להלכה דמן הדין אינו יכול לברך לעצמו אף שרוצה לברך ביחד עם בעה״ב מ״מ זה בחשש ברכה לבטלה [אבל לשיטות שתיקנו ברכות הרואה לכל מי שלא מדליק בפועל יכול לברך ורק משום ברב עם לא מברך].

והנה האכסנאי שיוצא בפרוטה צריך לשמוע הברכות מבעה״ב דאם לא ישמע הוא נכנס לשאלה של מחלוקת הפוסקים שצריך לברך ברכת הרואה או אינו מברך וכן כל מי שאינו מדליק לבד כגון לפי הספרדים שנוהגים כהשו״ע שרק אחד מדליק וכן נשים שאין מדליקות באופן שהגברים מדליקין בזה צריכות לשמוע הברכות מבעה״ב דאם לא כן יתכן וחייבות בברכת הרואה ואינם יכולות לברך משום סב״ל וממילא ודאי שלכתחילה אין להיכנס לזה, והמברך יכוין להוציאם מדין ברכת הרואה.

ואע״ג דבשעה שבעה״ב מברך עדיין אין הנרות דולקות וברכות הרואה חל חיובן לאחר שרואה נר חנוכה דולק מ״מ נראה דיוצאים בזה יד״ח ברכת הרואה כיון דבעה״ב מדליק מיד, ויתכן לומר שמי שרואה בעה״ב הולך להדליק נרותיו יכול לברך ברכת הרואה קודם שבעה״ב הדליק אם מיד אח״כ בעה״ב מדליק, ועכ״פ גם אם נגיד דא״א לברך ברכות הרואה אא״כ רואה כבר נר דלוק כל זה במישהו סתם שרואה נר חנוכה וזה לא ביתו ולא כלום ובא לברך ברכת הרואה בזה י״ל שכל זמן שלא דולק הנר לא יכול לברך עם בעה״ב אף שזה עובר לעשייתן, אבל בנידון דידן שהוא אכסנאי או בני הבית ובנות הבית שיוצאים בהדלקת בעה״ב בזה ודאי לכו״ע יוצאות בברכת הרואה הגם שמברך קודם הדלקה, ונמצא מברכות [מדין שומע כעונה] קודם שרואים נר דולק מ״מ שפיר דמי כיון דהם חלק מהבית, ופשוט.

ב) ומי שסועד אצל חבירו ביו״ט אינו מברך שהחיינו לבדו כיון דברוב עם הדרת מלך, ועוד דלכתחילה תיקנו שהחיינו על הכוס וכיון דהכוס ביד בעה״ב לא נחשב שאומרו על הכוס

ממילא צריך לכתחילה לצאת השהחיינו בשמיעה מבעה"ב מתרי טעמי א. משום ברוב עם ב. משום שיהיה על הכוס.

האם יש ענין בכותל דרום בבית

ג) שאל בחכמה אם יש ענין בכותל דרום בבית או"ד זה רק בבית הכנסת, והנה הטעם של כותל דרום הוא דומיא דמנורת המקדש שהיא בדרום כמבו' בתרע"א במ"ב ס"ק מ', ומקורו בסמ"ק ובתרה"ד הביאו בסימן ק"צ, ומשמעות הפוסקים דנהגו כן רק בבית הכנסת וצ"ע מ"ט לא עבדינן דומיא דמנורה גם בבית, וי"ל דדוקא בבתי כנסיות שהם מקדש מעט עבדינן זכר למקדש משא"כ בבית, ומ"מ י"ל דמי שיש לו ב' חלונות לרה"ר או בדרום או בצפון [וכן באלו שמדליקים בביתם בפנים] יש להעדיף בדרום משום שמנורה בדרום, אבל אצל הפתח עדיף מדרום, [וי"ל דמה שלא דנו הפוסקים בבית משום שמדליקים בפתח הבית או החצר או בחלון של רה"ר ובדרך כלל אינו בהווה שיש לאדם ב' פתחים לרה"ר וכן ב' חלונות וממילא דיברו רק על ביהכ"נ, ואין כ"כ הכרע שבבית א"צ דרום].

מה עדיף למטה מג' טפחים או למעלה מי'

ד) שאל מי שאין יכול להדליק כדין בתוך י' ולמעלה מג"ט האם עדיף למטה מג' או למעלה מי', ונראה דעדיף למעלה מי', וז"ל השו"ע תרע"א סעיף ו' מניחו למעלה משלשה טפחים ומצוה להניחו למטה מעשרה טפחים, ומבו' דלמעלה משלשה זה דין, ולמטה מעשרה זה בגדר מצוה, וכן בסברא, דהטעם דלמטה משלשה אי"ז לכתחילה [ובדיעבד יצא כמבו' במ"ב ס"ק כ"ו בשם הפר"ח] דהוי כאילו הניח בקרקע ואין ניכר שבעה"ב הניחו שם, אבל בלמטה מי' הטעם שיהיה ניכר שזה נר מצוה ולא נר להאיר ונר להאיר עושין למעלה מי' שיאיר טוב, ונראה דלמטה מג' יש בו ב' החסרונות גם שאין ניכר שעשוי למצוה ולא להאיר אלא הונח שם סתם כך שמישהו שכח שם הנר, דאם בעה"ב לא הניחו שם ודאי שהונח שלא למצוה ואפי' אם בעה"ב הניחו יגידו ששכחו שם ולא הניחו לשם מצוה דלא מניחים כ"כ נמוך ונראה שנשכח שם או שהניחוהו לפי שעה עד שיטלוהו משם, ולפיכך יש בו ב' חסרונות א. שבכלל לא ניכר שבעה"ב הניחו שם אלא איזה עובר אורח הניחו לפי שעה, ב. אפי' את"ל שבעה"ב הניחו שם מסתמא לא הניחו למצוה אלא לפי שעה, משא"כ בלמעלה מי' יש רק חיסרון אחד שיגידו שהונח לאורה אבל אם זה לא לאורה ודאי שהונח למצוה וע"י בעה"ב.

וממילא ודאי דעדיף למעלה מי', וכש"כ בזמננו שמשתמשים לאור באור החשמל וכמעט לא שייך החשש שיגידו שזה לא נר מצוה בודאי

עדיף למעלה מי׳, ואע״פ שלמטה מי׳ זה דינא דגמ׳ בשבת כ״א ב׳, ולמעלה מג״ט לא הוזכר בגמ׳, [אלא זה מדברי הטור בשם מהר״מ מרוטנבורג וכן במרדכי שבת סימן רס״ח] מ״מ נ״פ דגם בזמן הגמ׳ [שהיו משתמשים בנרות לאורה] עדיף למעלה מי׳ ולא למטה מג׳, ועכ״פ בזמננו [שאין חשש שיאמרו שזה לאורה] ודאי שעדיף למעלה מי׳.

שו״ר דהסברא בלמטה מג״ט שכמעט לא רואים הנר דכארעא סמיכתא דמיא ואין ניכר שמישהו הניח כאן נר כלל, וזה נראה בכוונת הב״י תרע״א ס״ו, והב״ח פירש בכוונת הב״י כארעא סמיכתא שאין ניכר שבעה״ב הניחה שם וכמש״כ רש״י שבת כ״ב במרחיקה מן הפתח, וצריך להבין מאי שייטיה בשלמא במרחיק מן הפתח לא ניכר שבעל הבית הניחו שם דהר״ז מחוץ לפתחו, אבל בתוך ג״ט לקרקע הר״ז בתוך הפתח ומה הפירוש שאין ניכר שבעה״ב הניחה שם, וצל״פ הב״ח שאין רגילות להניח בקרקע ממש וממילא חושבים שהונח לפי שעה ע״י מישהו אחר או ע״י בעה״ב אבל לא לשם מצוה אלא לפי שעה הניחו שם, ועכ״פ דברי ב״י יל״פ כנ״ל שכמעט לא רואים הנר.

עכ״פ לנידון דידן ודאי שעדיף למעלה מי׳ ולא למטה מג׳.

להחליף חנוכיה באמצע חנוכה

ה) שאל אם מותר להחליף חנוכיה יותר מהודרת באמצע ימי החנוכה או״ד זה פגם לחנוכיה הראשונה, ונראה דאין בזה שום חשש ומותר, וגם ל״ש פגם אלא בס״ת או בכהן וכיוצ״ב אבל בדבר דומם כמו חנוכיה ל״ש פגם, עכ״פ אין בזה שום חשש פגם או זלזול ומותר ומצוה להחליף משום זה אלי ואנוהו.

להדליק נ״ח פעם אחת לשמונה ימים

ו) שאל אם אפשר להדליק נר חנוכה ביום הראשון ונותן שמן שידלק ח׳ ימים, או״ד צריך כל יום להדליק, [והנידון במי שאינו מהמהדרין אלא מדליק רק נר אחד], ונ״פ דצריך להדליק בכל יום שבנר שמדליק הוי פרסום הנס שגם היום היה נס של פך השמן, ואם זה דולק והולך מאתמול אין כאן פרסום אלא שסתם כך נשאר דולק מאתמול, ולפיכך חייבו חכמים להדליק בכל יום ויום מחדש ואפי׳ שלא מוסיף והולך מ״מ עצם הדבר שמדליק כל יום מחדש הוי פרסום הנס של יום זה שגם ביום זה הנוסף על הימים של אתמול הוי הנס, וממילא מצוה וחיוב להדליק בכל יום.

מיהו יל״ד במי שלא יוכל להדליק כל יום האם יש ענין שיתן שמן לכל החנוכה דסו״ס יש קצת ענין בזה שידלק וכיון שהוא אנוס ואין יכול להדליק כל יום עדיף כך מכלום, או״ד לא עבדינן כן, וכן מסתבר, [וכבר כתבנו בזה בס״ד בתשובות ישראל ח״ד סימן נ״ז ס״ק ג׳ יעוי״ש].

מנורה של כוסית אחת

ז) שאל בחכמה אם יש לו מנורה של כוסית אחת האם יכול כך להדליק וכל יום מוסיף עוד מנורה עם עוד כוסית או"ד צריך לכתחילה מנורה של ח' קנים וכל יום מוסיף והולך, וי"ל דודאי עדיף של ח' קנים דומיא דמנורת המקדש שהויא של שבעה קנים, ועוד נראה דבזה מינכר טפי הנס שאם יש מנורה של ח' קנים ומדליק היום אחד ולמחר שתים וכן הלאה ניכר היטיב שהיום יצאו ג' ימי הנס ומחר יצאו ד' ימי הנס, וגם רואים שיש שמונה ימי נס שהרי יש כאן במנורה ח' קנים וכל יום מוסיף והולך וניכר היטיב תוספת הנס של כל יום, אבל אם מדליק כל יום במנורה נוספת לא ניכר כל כך מספר הימים כיון דאין כאן כגון ארבע מתוך שמונה אלא סתם כך יש כאן ארבע נרות, וגם אולי זה של כמה אנשים שכל אחד הדליק אחד ולא מינכר תוספת הנס של כל יום אבל כשמקצת מכובים ומקצת קנים דלוקים ניכר שזה איש אחד שבא לציין ימי הנס, ולכן מקצתם כבויים ומקצתם דלוקים, עכ"פ רק במספר נרות כבויים ומספר נרות דלוקים ניכר ימי הנס טפי שהיום זה ג' ימי הנס והיום זה ד' ימי נס אבל אם יש רק ארבע מנורות [של כוסית אחת כל אחת] לא ניכר כל כך שזה שלש או ארבע ימי נס כיון דהדליק כל מה שנמצא כאן.

ולפי"ז נראה דגם מי שאין לו מנורה ומדליק בכוסיות טוב ויפה להניח ביום הראשון שמונה כוסות וידליק ביום הראשון אחד ולמחר שתים ואז ניכר הנס טפי, ומ"מ ודאי דעדיף להדליק במנורה חדא דזה קלי ואנוהו וגם דומיא דמנורת המקדש, וכמו שמדליקין בשמן זית דומיא דמנורה.

אם צריך להחזיק הנר בכל הברכות

ח) שאל אם מכוין בברכות כוונות ולוקח זמן האם צריך להחזיק הנר בכל הג' ברכות ונראה לכאו' דיכול ליטול הנר בברכה האחרונה והעיקר שיהא עובר לעשייתן שמיד בגמר הברכות מדליק.

ואפשר דכמו בברכת הפירות צריך לאחוז הפרי בידו בשעת ברכה שיהא ניכר שמברך עליו ה"נ בברכות של חנוכה צריך להחזיק בידו שיהא ניכר שמברך על הדלקת נ"ח.

ועוד שאין ליטול דבר באמצע הברכה ממילא צריך לאחוז הפרי בשעת ברכה ולא יטלנו באמצע הברכה [ואם יטלנו לאחר ברכה הוי הפסק בין ברכה לאכילה] וה"נ בברכות חנוכה, ואין לומר שיטלנו לפני ברכת שהחיינו או לפני שעשה ניסים דא"כ עושה הפסק בין ברכת להדליק לברכת שעשה ניסים בנטילת הנר, וצריך לברך עובר לעשייתן.

נמצא להלכה דצריך להחזיק הנר בכל זמן אמירת הברכות וצריך ליטול הנר בידו קודם שמברך ברכה ראשונה.

בדין ישן בית יחידי

ט) שאל בישן בבית יחידי אם נגיד שמועיל נר האם שרי לישן בבית יחידי שדולקים בו נרות חנוכה [והשמש כבר כבה] או"ד הוי כמשתמש לאורה, והנה הטעם שאסור להשתמש לאורה מבו' במ"ב תרע"ג ס"ק ח' כדי שיהא ניכר שהוא נר מצוה לפרסם הנס או מטעם שעשאוה כמנורה שאין משתמשים בה כלל, וכן יש עוד טעם שלא יהיו מצוות בזויות עליו.

ונראה דמה שישן בבית והנרות מגינים מהמזיקים זה מותר דלא נקרא תשמיש וזה הנאה בעקיפין דשרי, ועי' שעה"צ ס"ק י"א דרשאי לישב בביתו בשעה שנרות חנוכה דולקות ואף שאין שמש ואין מחוייב לעצום עיניו, דלא מקרי תשמיש מה שיושב בביתו אף שנהנה מהאור, וה"נ בנידון דידן מותר לישן יחידי אצל הנרות.

ובגוף הדין, שמעתי ממרן זללה"ה דאין הנר מועיל לגמרי אלא דעדיף מכלום דמי שאין לו אפשורת לא לישן יחידי והוא מוכרח לישן כך עדיף שידליק נר או אור חשמל אבל זה לא תמיד מועיל, ואי"ז היתר לכתחילה אלא בדאי אפשר עדיף מכלום.

י) בענין שאלתו מה עדיף חנוכיה או מגילה כבר כתבנו בזה בס"ד בח"ד סימן נ"ז ס"ק ז' קחנו משם.

כיצד ינהגו בחנוכה בימות המשיח

יא) שאל אם יבוא משיח צדקנו באמצע ימי חנוכה, וכתוב בספרים שבימות המשיח ינהגו כב"ש איך יעשו בנרות חנוכה, והנה איני יודע אם זה נכון שינהגו כב"ש, אבל יש לשאול שאלתו באופן אחר דהרי מבו' ביבמות שב"ש נהגו כשיטתם כמבו' שם בצרת ערוה ואף לקולא שיבמו צרת ערוה ולב"ה הוי בכרת דאשת אח, ועכשיו יש לשאול כיצד ינהגו ב"ש שיקומו לתחיית המתים באמצע חנוכה אלא דזה אינה שאלה דודאי אם יקום כגון ביום רביעי של חנוכה ידליק לב"ש חמשה נרות, ואם יקום ביום שביעי של חנוכה ידליק 2 נרות, ואע"פ שעד עכשיו לא הדליק כלום מ"מ הוא בא לציין ימים הנכנסים דהיינו כמה ימים של נס יש עוד לפנינו וביום א' מציין שיש שמונה ימי נס ובשני מציין שיש עוד שבע ימי נס וכמבו' בשבת כ"א ב', וכן גר שנתגייר באמצע חנוכה מדליק לב"ש כנ"ל, [והר"ז דומה לאחד שלא הדליק מאונס דודאי מדליק לפי ב"ש לפי ימים הנכנסים ואינו משנה מאחרים].

ויל"ד באופן יותר פשוט שאחד מב"ש נהג בטעות כב"ה כמה ימים ונזכר באמצע חנוכה שצריך לעשות להיפך מה יעשה.

ונראה דינהג כב"ש אפי' באמצע חנוכה, וכגון שביום ג' של חנוכה הדליק כב"ה ג' נרות ולמחרת ביום ד' נזכר כב"ש ידליק חמש נרות ולא ארבע כב"ה ואע"פ שאין לו סדר לפי מה שנהג כב"ה עד השתא, מ"מ שפיר דמי להתחיל גם באמצע ימי חנוכה כב"ש ולא איכפת לן מה שעשה אתמול ושלשום, ומהיום והלאה הוא מציין את הימים הנכנסים.

וכן לדידן מי שטעה ועשה כב"ש ונזכר באמצע חנוכה ימשיך כב"ה.

בשמן שהיה תחת המיטה

יב) שאל בשמן זית שהיה תחת המיטה האם כשר לנר חנוכה, ונראה דכשר אבל אינו מהודר, כיון דבעינן לכתחלה שמן הראוי לאכילה דומיא דמנורה, ושמן שתחת המיטה שיש עליו ר"ר אינו ראוי לאכילה.

חתן שידליק בחנוכיה של חמיו

יג) שאל בחתן שקיבל חנוכיה מחמיו האם ידליק בה לפני החתונה, ונ"פ דידליק בה כיון דהיא מהודרת מהחנוכיה שיש לו וזה קלי ואנוהו כתיב, ואין שום ענין לחכות לאחרי החתונה.

ספק אם נתן שמן כראוי

יד) שאל אם נתן שמן בנר ויש לו ספק אם היה בו שמן עד שתכלה רגל או לא והדליק האם יצא מספק או"ד לא יצא כיון דיתכן שלא היה שמן כשיעור עד שתכלה וממילא לא יצא ולא יכול עכשיו להוסיף שמן דהדלקה עושה מצוה.

ויש להוסיף לשאול מה הדין באחד שמסופק אם הדליק נרות חנוכה או לא האם חוזר ומדליק בלא ברכה.

ונראה דמספק דרבנן לקולא א"צ לחזור ולהדליק, ומהיות טוב יחזור וידליק ויתן שמן כשיעור עד שתכלה רגל, אבל לא יברך שוב שמא יצא כבר, [ועיין עוד מש"כ לקמן סי' מ"ב בזה].

מיהו הרי צריך ליתן שמן עד שתכלה רגל [ובזמננו זה כמה שעות בדרך כלל] וא"כ יכול לראות בעצמו אם הדליק או לא, ואם אין נר דולק סימן הדבר שלא נתן שמן כשיעור וחוזר ומדליק עד שתכלה רגל, ומשכח"ל לדון במדליק בפנים הבית ומסופק אם כבר הדליק או לא, [ולכתחילה גם במדליק בפנים צריך ליתן שמן לפי התכלה רגל בחוץ]. ועיי"ש בסי' מ"ב בכל זה בס"ד.

בדין מזוזה ונר חנוכה לפניו מה קודם

בעזה"י החל"ד
כבוד הגאון המובהק ידי"נ ר"מ גבאי שליט"א.
אחדש"ת

א) שאל בחכמה בחתן שהגיע לביתו בחנוכה והשאלה אם יקדים קביעת המזוזה או יקדים להדליק נרות חנוכה.

וכן מי שנפלה המזוזה בביתו קודם הדלקת נ"ח האם יקדים המזוזה או נר חנוכה.

וכת"ר שליט"א כתב דנ"ח לא הוי תדיר משא"כ מזוזה נוהגת כל השנה, ואנא מסתפקנא דנהי דמצות מזוזה תדירה מ"מ קביעות מזוזה אינו תדיר כלל ופעם ביובל מברך על קביעת מזוזה משא"כ נ"ח שנוהג בכל שנה, וכאן הנידון אם לקבוע או להדליק וברכת נר חנוכה יותר תדירה מברכת על קביעת מזוזה.

מיהו י"ל דחשיב שהנידון כאן אם לקיים קודם נ"ח או קודם לקיים מצות מזוזה בבית ובזה מזוזה ודאי תדירה טפי, ברם יל"ע דניזיל בתר הברכה וברכת נ"ח תדירה טפי, וצ"ע.

ב) במור וקציעה תפ"ט כתב דמן הדין צריך לספור ספירת העומר קודם תפילת ערבית משום שזה דאו' וזה דרבנן [ואף לסוברים דבזה"ז דרבנן מ"מ יש לה עיקר בתורה], וצ"ע דבריו דתדיר ומקודש הוי בעיא דלא איפשיטא וה"נ כאן תפילה תדירה וספירת העומר מקודש דהוי דאו', ועוד דק"ש של ערבית נמי דאו' וכיון דצריך להקדים ק"ש דאו' עם ברכותיה ודאי דצריך להתפלל קודם ספירה כדי לסמוך גאולה לתפילה.

ולפי"ז בספק דין מזוזה ונר חנוכה אף דזה דאו' וזה דרבנן מ"מ אם נימא דאזלינן בתר הברכות וברכת נ"ח תדירה טפי ממזוזה א"כ לא מהני שברכת מזוזה הויא מקודש שהיא ברכה על מ"ע דאו' [ומסתבר דחשיב מקודש אף שברכה דרבנן] כיון דהוי בעיא דלא איפשיטא ויעשה מה שרוצה ואין בזה שום הכרעה.

ג) מיהו יש לדון באופן שצריך לקבוע מזוזה בלא ברכה [כגון שנתנה לבדיקה], ובאופן זה אין לנו למיזל בתר הברכה ממילא מזוזה קודם משום שמצות מזוזה תדירה טפי ממצוות נר חנוכה.

ד) בשבת כ"ג ב' מבו' דנ"ח וקידוש היום נ"ח עדיף משום פרסומי ניסא וכן פסק בשו"ע סימן תרע"ח, ובתוס' שם כתבו דתדיר ופרסומי ניסא ומצי למיעבד תרווייהו תדיר קודם ורק היכא דלא אפשר תרווייהו אז נ"ח עדיף משום פרסומי ניסא, ולכך מקדימים לקרות בשל ר"ח ואח"כ בשל חנוכה.

וממילא בנידון דידן אם נימא דמזוזה חשיבא תדיר מזוזה קודמת אף שנ"ח הוי פרסומי ניסא.

ה) בירושלמי סוף מגילה נחלקו בתפילין ומזוזה מי קודם שמואל אמר מזוזה קודמת שכן נוהגת בימים טובים ושבתות ר"ח אמר תפילה קודמת שכן נוהגת במפרשי ימים והולכי מדברות, ופירשו המפרשים שהנידון שיש לו כסף לקנות או תפילין או מזוזה ולפי"ז סברת שמואל היא שכיון שאם יקנה מזוזה יהיה לו מצוה גם בשבת ויו"ט משא"כ תפילין לכך קודמת, וסברת רב חונה שכשהוא הולך בדרך חייב בתפילין ופטור ממזוזה, [ויל"ע כיון דחפציו נשארים בביתו א"כ יש מצוות מזוזה גם ביציאתו מן הבית], ויל"פ סברת ר"ח דכיון דמי שאין לו בית פטור ממזוזה ממילא נמצא דתפילין עדיפי.

והרא"ש בהלכות תפילין כתב דמסתבר דהלכתא כר"ה דמצוה דגופה עדיף, וכן פסק ברמ"א יור"ד רפ"ה סעיף א'.

ומפורש בלשון הרמ"א שהנידון שאין ידו משגת לקנות תפילין ומזוזה שיקנה תפילין ולא מזוזה.

וכת"ר שליט"א פירש הירושלמי שהנידון מה להקדים שתפילין ומזוזה לפניו, וזה ליתא.

אמנם יל"ע לדינא באמת מה הדין שיש לפניו תפילין ומזוזה מה קודם, ואע"ג דתפילין מקודשים טפי ממזוזה כמבו' מנחות ל"ג [ודלא כהירושלמי הנ"ל] מ"מ תדיר ומקודש הוי בעיא דלא איפשטא והנה ודאי שמזוזה תדירה טפי מתפילין שתפילין אין נוהג בשבת ויו"ט, וכן בלילה מדרבנן משא"כ מזוזה נוהגת תמיד.

וגם כאן יל"ד שמצוות ברכת תפילין תדירה טפי מברכת קביעת מזוזה וא"כ אולי בגלל כן תפילין קודם.

וכת"ר שליט"א כתב דחובת הגוף קודם לתדיר, ולענ"ד זה אינו דחובת הגוף זה לכל היותר נקרא מקודש, ואכתי הוי ספק בתדיר ומקודש מי קודם, ובין כך תפילין נקראים מקודש ממזוזה ואפ"ה הוי ספק מה קודם דשמא תדיר קודם.

ו) מש"כ כת"ר שליט"א שנר חנוכה הוי חובת בית כמו במזוזה משא"כ תפילין הוי חובת הגוף, והוסיף כת"ר שאם נימא שנ"ח הוי חובת גברא א"כ י"ל דנ"ח עדיף ממזוזה דזה חובת הגוף, ולענ"ד עדיין זה רק מקודש בגלל כן ואכתי הוי ספק דתדיר קודם, והרי בלאו הכי נ"ח דרבנן ומזוזה דאו' וא"כ ודאי וודאי דמזוזה הוי מקודש טפי מנ"ח וגם תדיר וא"כ חובת הגוף לא מכריע מידי דפשיטא דמזוזה אף שהיא חובת בית הויא טפי מקודש מחובת הגוף של נ"ח.

אמנם לכאו' נ"פ דנ"ח הוי חובת הגוף לכל דבר דאע"ג דמי שאין לו בית פטור מנ"ח מ"מ המצוה היא

מעשה ההדלקה וזה מצוה שבגופו מיהו כיון דסגי בשליח א״כ זה לא מצוה שבגופו אלא רק צריך שיהא בבית נ״ח שהדליקו בר חיובא, ברם י״ל דהא הדלקה ע״י קטן לא מהני והרי דבעינן בר חיובא להדלקה וא״כ דומה למצוה שבגופו ברם הא אפשר ע״י שליח שאינו מבני הבית וא״כ זה לא חובת הגוף.

וא״כ בהא נחתינן שמצוות הדלקה אינה מצוה שבגופו אלא היא כמו במזוזה, שזה חובת הבית, [עכ״פ גם אם נימא שזה חובת גברא מ״מ אינו מכריע כלל נגד תדיר כיון דהוי כתדיר ומקודש דהוי ספק].

ז) והנה גם במדליק בפתח ביתו אין לומר שיקדים מזוזה בגלל שיהא נ״ח משמאל ומזוזה מימין, דמאי חזית להקדים זה מפני זה ושפיר י״ל דידליק קודם נ״ח ואח״כ מזוזה ואז יהא מוקף במצוות.

ח) אין שום ראיה מתוס׳ סוכה מ״ו א׳ ד״ה הרואה אם נ״ח זה חובת גברא או חובת הבית, ומה שהקשו תוס׳ ממזוזה קושיתם פשוטה דלמה לא תיקנו ברכת הרואה במזוזה והרי יש בנ״א שאין להם בית, וליתקנו כמו בחנוכה, ואדרבה לשון התוס׳ שם דיש בנ״א שאין בידם לקיים המצוה של חנוכה שאין להם בית, ומשמע דבריהם שדינם כאנוסים ולא שפטורים לגמרי אלא דאין להם אפשרות לקיים מצות נ״ח בלא בית [ולפי״ז מחוייבים לשכור בית כדי לקיים המצוה] משא״כ במזוזה הרי פשוט שזה פטור לגמרי מי שאין לו בית.

ונראה דאפי׳ אם נימא שחייב לשכור בית כדי לקיים נ״ח מ״מ זה לא חובת הגוף כלל כיון דסגי בשליח אלא זה חובת בית וכמו במזוזה ממש, ומה שייך לומר שזה חובת הגוף והרי יכול להדליק ע״י אחר ופשוט שזה לא חובת הגוף כלל וכלל.

ט) ונ״פ להלכה דמי שצריך להניח תפילין ולקבוע מזוזה יעשה מה שרוצה דהוי תדיר ומקודש, ובעיא דלא איפשיטא, ומסתבר דעדיף שיקדים התפילין משום שברכת תפילין תדירא טפי מברכת מזוזה, וכיון שזה גם מקודש [מצד קדושת תפילין ומצד חובת הגוף] ממילא יכול לנהוג שמקודש קודם, ואם א״צ לברך יעשה מה שרוצה.

ולענין נר חנוכה ומזוזה פשוט להלכה דמזוזה קודם דמזוזה תדירה טפי מחנוכה וכן מקודש טפי דזה דאו׳ וזה דרבנן, ואף אם נימא שברכת נ״ח תדירה טפי מ״מ הרי במקודש יכול לנהוג להקדימו לתדיר ממילא ודאי דיקדים קביעת המזוזה.

אם מותר ליקח שמן של חבירו לנר חנוכה ללא רשות

בעזה"י החל"ד
כבוד ידי"נ הוותיק ועשה חסד הגר"מ חיים שליט"א
אחדש"ת

א) שאל אם אין לו שמן לנר חנוכה האם מותר ליקח שמן של חבירו ללא רשות מטעם דניח"ל לאיניש למיעבד מצוה בממוניה או"ד אמרינן כן רק בטלית וכיוצ"ב דמחזיר לו הטלית כמו שהיא אבל בשמן שהשמן מתכלה י"ל דאסור אע"פ שמתכוון להחזיר לו שמן אחר או לשלם לו דמי השמן.

ויל"ד אם נגיד שאסור לקחת מה הדין בדיעבד אם לקח והדליק בשמן זה האם יצא יד"ח או"ד לא יצא דהוי כשמן גזול, וזה החלי בעזר צורי וגואלי.

ב) בתוס' ב"מ כ"ב א' ד"ה מר זוטרא מבו' דאם נתן אדם לחבירו לאכול מדבר שאינו שלו אע"פ שיודע שחבירו יתרצה אילו היה יודע מ"מ אסור לאכלו כיון דהשתא מיהא לא ידע וקיי"ל כאביי דיאוש שלא מדעת לא הוי ייאוש, והקשה בקצה"ח רס"ב ס"ק א' מהא דמבו' בפוסקים דמותר ליטול אתרוג של חבירו שלא מדעתו או לישב בסוכת חבירו שלא מדעתו משום דניח"ל לאינש למיעבד מצוה בממוניה, ואע"ג דהשתא מיהא לא ידע, ותירץ דבמצוה שאני ולא בעינן ידיעה בתחילה, וכן בתורם שלא מדעת חבירו אף דלא שויה שליח מ"מ באמר ליה כלך אצל יפות מהני משום דניח"ל משום מצוה, והביא שם שכן פסק הרמב"ם בפ"ד מתרומות וביאר הב"י שסמך על סוגיא דקידושין ודלא כסוגיא דב"מ.

ובאיכא חסרון ממון לא אמרינן ניח"ל למיעבד מצוה בממוניה ולכך אסור ליטול ספרים שלא ברשות כיון דיש בהם קלקול וחסרון ממון וכמבו' בקצה"ח שם.

ולתת אוכל לחבירו ודאי יש בזה מצוות חסד והכנסת אורחים ואפ"ה אסור באוכל של חבירו שלא בידיעתו והטעם דבאיכא חיסרון ממון לא אמרינן ניח"ל למיעבד.

ובמ"א שפ"א סעיף א' מבו' דמותר לשבת על ספסל של חבירו שלא מדעתו בדבר שמסתמא אין הבעלים מקפיד [וגם חשיב שואל ברשות ופטור במתה מחמת מלאכה כמבו' שם].

ג) ובשו"ע שנ"ט ס"א אסור לגזול או לעשות אפי' כ"ש וכו' ואם הוא דבר דליכא מאן דקפיד ביה שרי כגון ליטול מהחבילה או מהגדר לחצוץ בו שיניו ואף זה אוסר בירושלמי ממדת חסידות.

ויל"ע אם הכא נמי מותר ליטול גפרור מקופסת גפרורים של חבירו, וי"ל דלא דמי דבקיסם מחבילת עצים [מיהו עי' להלן דמתפרש מחבילה של קיסמין] או מהגדר אין לבעה"ב שום

חיסרון ממון אף לא פחות מפרוטה, דאין שום משמעות לקיסם בעצים אבל בקופסת גפרורים שהולכת ונגמרת חשיב חיסרון ממון אף דזה פחות מפרוטה, וי"ל דאסור ליטול ללא רשות, ומ"מ צ"ע בזה דסו"ס הוי דבר דליכא מאן דקפיד ביה.

ובירושלמי דמאי פ"ג ה"ב תנן הלוקח ירק מן השוק ונמלך להחזיר לא יחזיר עד שיעשר, ואמרו ברו' שם כיצד הוא עושה נוטל מן העליון [פירוש מן העלין] ומתקן, ופריך הירו' ואינו אסור משום גזל, ומשנינן כהדא שאמר ר"א לשמשו רבי שמעון בר כהנא שיביא לו חד קיסם למיחצד שיניי וחזר ואמר ליה שלא להביא כלום שאם יביא לו כל בר נש ובר נש יעשה כן וייעלם כל הגדר.

והנה בעלים של ירק דמי לגפרורים דודאי כל עלה מוסיף במשקל של הירק כשמוכרו ואפ"ה שרי דלא קפיד בעה"ב בזה כיון דנוטל רק אחד ממאה לתרו"ג ותרומת מעשר.

ומוכח לפי"ז שגם במקום שזה הפסד כל שהו מ"מ כיון דלא קפיד לא קפיד ואין בזה משום גזל.

ובר"ש שם הביא לפרש שנוטל מן העלין ולא מן הירק, והנה בעלי חסא לא שייך כן דהעלין זהו הירק הנאכל, אלא איירי בסוג ירקות שיש להם קלחין והקלחין נאכלים ומ"מ יכול להפריש מן העלין על הקלחין דזה נחשב לאותו מין של ירק, וצ"ע בזה.

ולכאו' לפי"ז אין לנו ראיה לגפרורים כיון דהעלין לא נמכרים במשקל ולא קפיד ע"ז כלל, מיהו גם הר"ש הביא בזה ב' סברות שזה דבר מועט הוא דאין להפריש אלא אחד מק', ומבו' דגם באופן שזה כמו עלי חסא מ"מ יש סברא דזה דבר מועט אף שזה גורע מהמשקל [מיהו יל"פ שנמכרים לפי יחידות ממילא המוכר לא מפסיד כלום שלוקחים קצת מהעלין], וגם לפירוש ראשון לכאו' מדיכול לעשר עליהן על כרחך דהם נאכלים, וקאמר הירו' שלא יטול מהעיקר אלא מהעלין, דבזה לא קפדי, ומ"מ כיון דנאכלים יש בזה הפסד למוכר אם נגיד ששוקלים הכל, אבל מהעיקר הוא מקפיד כיון דזה שוקל יותר מהעלין.

ועוד דיש שם בירו' עוד עובדא ברבי חגיי שעבר שם אדם אחד שהיה טעון חבילה של קסמין ואמר ליה ר"נ לרבי חגיי שיביא לו חד קיסם לחצות שיניו.

ולכאו' דמי לגפרורים, שהרי הוא קנה חבילה של קסמין וכשלוקח אחד מחסרו ממון [שיגמר יותר מהר ויצטרך לקנות חבילה נוספת ולא דמי לקיסם מהגדר של כרם שאין לו שום הפסד, ואפ"ה מבו' בירושלמי שמעיקר הדין אין בזה גזל דלא קפדי אינשי בקיסם אחד מתוך חבילה של מאות קיסמים [או עשרות].

וא"כ מוכח שגם בדבר שמחסרו ממון כל שהוא לא קפדי אינשי.

ונקטינן להלכה שגם בדבר שמחסרו ממון כל שהוא כמו בקופסת קיסמין או גפרורים מותר ליטול אחד ואין בזה גזל דלא קפדי אינשי בהכי, [ועיין פ"ת ס"ק ב' בשם הנו"ב שאף שמותר ליטלו מ"מ לא הוי שלו ול"ח לכם דכל זמן שלא הפקירו בעליו בפירוש א"א לזכות בזה], [ועי' לקמן ס"ק ט' בזה].

ד) בשו"ע שם אסור לגזול וכו' אפי' כל שהוא, ובסמ"ע ס"ק ב' כתב דזה מדין חצי שיעור דאסור מה"ת כמו שאסור ח"ש באיסורין, ולפי"ז תליא בפלוגתא דר"ל ור"י, ולא מסתבר לומר כן, והיה נראה דבגזל ל"ש חצי שיעור דאסרה תורה גם כל שהו ואף שאין בו שוה פרוטה, ועובר על לא תגזול דאו'.

ומבו' בשו"ע דנוטל מהחבילה לחצוץ בו שיניו, ומבו' כמש"כ לעיל ס"ק ג' דגם בגפרורים שרי אף שמחסרו כ"ש ממון, דחבילה זה חבילה של קסמין, ופשוט.

ה) בב"ק ס' ב' גדישין דשעורין דישראל הוו וגדישין דעדשים דפלשתים וקא מיבעיא להו מהו ליטול גדישין של שעורין דישראל ליתן לפני בהמתו על מנת לשלם גדישין של עדשים של פלשתים שלחו ליה חבול ישיב רשע גזילה ישלם אע"פ שגזילה משלם רשע הוא.

וכתב הרא"ש בסימן י"ב דמיירי דעדיין לא היו העדשים מזומנין בידם, אבל אם הם מזומנים אפי' אין בעלי השעורין לפנינו מותר לזכות להם גדישין של עדשים ע"י אחר ולוקח גדישין של שעורים דזכות הוא לו דעדשים עדיפי טפי, וכ"מ לישנא דקרא חבול ישיב רשע גזילה ישלם דמשלם אחר שכבר גזלו.

ובשו"ע שנ"ט סעיף ב' הביא להלכה ב' דיעות בזה, ודיעה א' כתב בסתם שאסור לגזול אפי' ע"מ לשלם דבר יפה ממנו ויש מי שאומר וכו' שאם הם בעין כיון שהם יפים מהדבר שלוקח זכות הוא להם ויזכה אותם לבעלים ע"י אחר.

ובמהרש"ל חולק על הרא"ש דל"ש כאן זכין כיון דמחסרו ממון ודלמא לא ניח"ל למכור את שלו, והוי כחמסן דיהיב דמי.

והנה לסברת הנו"ב שזכרנו לעיל ס"ק ג' נמצא דאף להרא"ש דמותר ליטול השעורין מ"מ לא חשיב לכם ולא הוי שלהם, דכל זמן שלא הפקירו בעליו בפירוש אי אפשר לזכות בו.

וצ"ע להנו"ב דחזינן באתרוג דיוצא בו גם ביו"ט ראשון וזוכה בו ע"מ להחזיר, וצ"ע כעת, ועי' לקמן ס"ק ח' בכל זה.

ובש"ך ס"ק ד' כתב בשם הטור דכל דברי הרא"ש בשעורין שעומדין לימכר שידוע בבירור שבעה"ב לא יחזיקנו לעצמו רק ימכרנו, אבל בחפצי ביתו לא אמרינן כן, [וממילא ל"ק קושיות המהרש"ל].

וברעק"א השיג על דבריו דבדבר העומד למכור הרי כתב הנמוק"י פ"ג דמו"ק בשם הראב"ד דמותר ליטלו ע"מ לשלם וא"צ לזכות ע"י אחר, ומדכתב הרא"ש דצריך זיכוי על כרחך דאיירו בדבר שאין עומד למכרו ואפ"ה מהני זיכוי ע"י אחר.

ובקצה"ח כתב דרק חפצי ביתו הוי גזל, אבל בשעורין בשדה בגדיש אף שאין עומד למכור מ"מ ל"ח כחפצי ביתו ומותר כל שנותן כפליים בדמיו, [ושיעור כפליים צ"ע, ובשו"ע משמע דסגי שזה יפים יותר מהדבר שלוקח וכן ברא"ש מבו' דסגי דעדיפי טפי].

ובקצות הוכיח כן מדלא תירץ הרא"ש שאיירי שלא ידוע שעומד למכירה ולכך הוי גזל, אלא ש"מ שכל שאי"ז חפצי ביתו אינו מקפיד ובודאי מסכים למכור ע"מ לקבל יותר משויים.

ו) ובנידון דידן השמן של חנוכה הוי כחפצי ביתו וממילא לכאו' אין בזה היתר ליקח אפי' יזכה לו כפליים בדמי השמן.

ז) ובסמ"ע ס"ק ו' כתב דסברת הרא"ש מוכחת מדבריו שאסור ליטול בהקפה שמא לא יהיה לו במה לשלם, וצ"ע דלא מצאתי בלשון הרא"ש שכתב כן, דהרא"ש כתב ולכשיזדמן להם גדישים דעדשים דפלישתים יחזירו להם, וכן בסברא דהרי איירי דעומד למכירה בהקפה וכדרך המוכרים ואין חושש שלא יהיה לו במה לשלם, וזה להש"ך, ועל כרחך דמה שאוסר הרא"ש אי"ז בגלל שחושש שלא ישלם, ואפי' להקצות דגם בדבר שאין עומד למכרו איירינן מ"מ לא משמע שזה הטעם אלא בכל גווני אפי' ידעינן שאינו חושש אסור ליטול אם אין מזכה לו ע"י אחר.

בש"ך ס"ק א' כתב דמשמע בגמרא ריש ב"ק דגזלן חייב לשלם מעידית, וכוונתו מדתני ר"ח ד' ב' כ"ד אבות נזיקין וכו' הגנב והגזלן.

ודעת הגר"א ס"ק ב' כהש"ך דדווקא בדבר שעומד לימכר בודאי, מהני זיכוי ע"י אחר ליטול ללא רשות, וכתב הגר"א דמ"מ דברי הרא"ש צ"ע.

ומצוי במכולת סגורה ויש סחורה בחוץ ויל"ד אם מותר לקחת ע"מ לשלם אח"כ ואף שברעק"א מתיר בזה בשם הראב"ד ונ"י מ"מ להלכה מבו' בש"ך ובהגר"א לא כך דאסור לקחת אם אין מזכה לו המעות ע"י אחר, וגם במזכה לו המעות צריך לזכות לו ביותר מדמיהן ורק באופן זה מותר וכמבו' בשו"ע דצריך ליתן לו יותר, וגם בזה הניח הבהגר"א דין זה בצ"ע.

ח) בתרה"ד סימן ק' כתב דבשאר ימים של סוכות [דלא בעינן לכם] אפשר ליטול לולבו של חבירו שלא בידיעתו ולברך עליו ול"ח שואל שלא מדעת גזלן [וגזול י"א שפסול גם בשאר ימים] דניחא ליה לאיניש ליעבד מצוה בממוניה וכמש"כ הרא"ש בחולין פ"ח סוף סימן כ"ו דנהגו להתעטף בטלית של חבירו אפי' שלא מדעתו וסמכינן אהא דניח"ל לאיניש לקיומי מצוה בממוניה ואם מצאה מקופלת יחזור ויקפלה דבענין אחר לא ניח"ל, [ויל"ע איך יעשה בשבת שו"ר במג"א ס"ק ט' בזה וכתב דשרי אפי' אין מקפלו כלל], וכתב התה"ד דחזינן דכל דלא מחסרו ממון אמרינן לא קפיד וניח"ל לקיימה ביה מצוה וכשנוטל לולב רק לברך ולנענע ליכא שום קפידא ולא דמי לספרים דהם מתקלקלים כשלומדים בהם.

ויש לתמוה במש"כ דרק בשאר ימים אבל ביום ראשון ל"ח לכם דא"כ איך כתב הרא"ש בטלית, שנהגו להתעטף בה והרי אי"ז לכם ופטור מציצית כטלית שאולה, ואולי באמת כוונת הרא"ש דאין מברך עליה ורק לובשה שלא יישב בבית הכנסת בציבור בלא טלית, וצ"ע לפרש כן ומשמע ברא"ש שמקיים בה מצוות ציצית, והרי בעינן לכם ומוכח שמטעם ניח"ל לאיניש חשיב נמי לכם וא"כ צ"ע שיועיל גם ביום ראשון דסוכות.

וברמ"א תרמ"ט סעיף ה' פסק כהתה"ד שביום ראשון לא מהני.

ובשו"ע סימן י"ד סעיף ד' כתב מותר ליטול טלית חבירו ולברך עליה ובלבד שיקפל אותה וכו', ומבו' דחשיב לכם ויכול לברך והמקור מדברי הרא"ש, ושו"ר בלשון הרא"ש כן להדיא דיכול לברך, ונראה דהרא"ש סובר וכן פסק בשו"ע דניח"ל למעבד מצוה נחשב לכם בין בציצית בין בלולב, והרמ"א והתרה"ד סוברים דל"ח לכם בלא ידיעת הבעלים אף שניח"ל למיעבד מצוה בממוניה, וצ"ע שלא השיג הרמ"א על השו"ע בסימן י"ד לענין ציצית.

וכבר עמדו בזה הט"ז ומג"א והאחרונים, והנה הרא"ש פלפל שם אם יכול לברך על שאולה ומסיק שאין מברך ולא דמי לזמן גרמא ומ"מ מסיק הרא"ש דהמברך לא הפסיד דיכול לסמוך שזה דומה לזמן גרמא אף דבאמת לא דמי, ועוד כתב דיכול לברך דאדעתא דהכא השאיל לו שיהא לו במתנה ע"מ להחזיר [ואפי' שלא אמר לו להדיא], ואח"כ מסיק הרא"ש שנהגו להתעטף בטלית של חבירו ולברך, ומוכרח ברא"ש דהטעם דניח"ל למיעבד מצוה והוי כשלו ממש.

ובמג"א ס"ק ח' פירש דיכול לברך כמו מ"ע שהז"ג, ואין מובן כלל דהרא"ש בחולין שם כתב להדיא דלא דמי לזמן גרמא כיון דכל אדם פטור

בזה, ואע״ג דמסיק הרא״ש דהמברך לא הפסיד דיכולים לסמוך שדומה לזמן גרמא מ״מ לא ניח״ל להרא״ש בזה, וסיים שם דהשואל טלית אדעתא דע״מ להחזיר משאיל לו והוי לכם ושפיר יכול לברך, וע״ז הוסיף הרא״ש דנהגו ליטול טלית של חבירו ולברך, ומשמע בהדיא דזה כשאלה רגילה שיכול לברך דמטעם ניח״ל למיעבד מצוה נעשה כשלו ממש, וא״כ מבו׳ דלא כהמג״א, ודלא כתה״ד, אלא גם באתרוג ולולב יכול לברך, ועוד דהשו״ע סובר דאין נשים מברכין על זמן גרמא ואפ״ה פסק דיכול לברך ועל כרחך דפירש הרא״ש דמטעם ניחא ליה הוי שלו ממש.

בא״ר הקשה על המג״א דבתרמ״ט מבו׳ דיכול לברך, ולא מובן דהתם בשאר ימים של״צ לכם ולכך שפיר יכול לברך.

ובמ״ב ס״ק י״ד הביא מדה״ח דטוב יותר שיכוין שלא לזכות בה ולא יברך.

ט) ונמצא להלכה שיש פלוגתא בפוסקים אם ניח״ל למיעבד מצוה בממוניה מועיל שחשיב לכם ומהני גם בלולב ביום ראשון, או״ד ל״ח לכם, ונפק״מ גם בציצית שאולה שלא מדעת, ודעת הרא״ש והשו״ע דמועיל משום ניח״ל והוי לכם, והרמ״א סובר דלא מהני.

ולענין ברכה בטלית שאולה שלא מדעת הבעלים יש ב׳ צדדים לברך א. שיטת הרא״ש שזה שלו ב. אפי׳ את״ל דלא כהרא״ש מ״מ כתב במג״א דיכול לברך כמו בזמן גרמא שנשים מברכות והרא״ש כתב על סברא זו דהמברך לא הפסיד, ובמ״ב כתב דיכוין שלא לזכות בזה ולא יברך ואף שמפסיד המצוה של ציצית מ״מ כיון דאין חיוב ללבוש ציצית ממילא יכוין שלא לזכות ולא יברך.

ואף שלא עביד שום מצוה מ״מ ניח״ל לאיניש ליעבד מצוה בממוניה שהוא רוצה ללבוש טלית בבית הכנסת ולא להיות משונה מאחרים וזה גופא מצוה שניח״ל ואמרינן שנחשב לשואל מדעת ומותר.

והנה מבו׳ ברמ״א סימן י״ד סעיף ד׳ שמותר להניח תפילין של חבירו שלא מדעתו, ובקונטרס עובר אורח להאדר״ת כתב שיזהר ביותר שלא יסיח דעתו וכו׳ שלא ייכשל בעוון גזל, ומבו׳ דס״ל דכיון דמסיח דעתו וליכא אז מצוה ל״ש ניחא ליה, ודבריו תמוהים דודאי שייך ניחא ליה וכמו שנתבאר בטלית, ועוד דכאן עדיף טובא דכיון דיש לו מצוה קודם שהסיח דעתו, וכן אח״כ ודאי דניח״ל לחבירו בהכי ואינו מדקדק עמו על אותם רגעים שהסיח דעתו, ופשוט.

וע״ע בגליון רעק״א להמג״א.

ויל״ע דכשא״א לברך כגון לפני משיכיר לובשים טלית ומכוונים למצוה ולא מברכים דעדיף מצוה ללא ברכה,

וכן נהג מרן זללה"ה, וא"כ אף כאן נימא שיכוין לזכות בזה ויש לו מצוה לשיטת השו"ע והרא"ש.

והנה באתרוג הוא גם יכול לברך ביום ראשון לסברת המג"א דאע"פ שזה שאול ולא יוצא בזה מ"מ יכול לברך כמו זמן גרמא בנשים ומ"מ כיון שחייב ליטול אתרוג אחר לכך כתבו הפוסקים שלא יטול לולב זה ביום ראשון של סוכות, אף שבעיקרון יכול ליטול ולברך לסברת המג"א, ואם אין לו אתרוג אחר לכאו' כך יעשה, מיהו להמ"ב לא יברך ויכוין שלא לזכות בזה, ברם אם אין לו אתרוג אחר ולא יהיה לו אח"כ ודאי יכוין לזכות וייצא לכה"פ כשיטת הרא"ש ושו"ע, ואף יוכל לברך, וכל מה שכתב המ"ב בטלית [וה"ה באתרוג] שלא יברך ויכוין לא לזכות זהו שאינו מחוייב בציצית, אבל בלולב שלא יהיה לו אחר ודאי יכוין לזכות ואף יברך, [וצ"ע, ואולי המ"ב סובר דחוששין לענין ברכה ולא יברך שמא אין הלכה כהרא"ש וכן דלא כסברת המג"א דלא דמי לזמן גרמא בנשים].

והנה אם כיוון שלא לצאת בלולב דהיינו שלא לזכות בו ובירך עליו [כשיטת המג"א] ואח"כ הובא לו לולב אחר יכול לברך עליו כיון דעדיין לא קיים המצוה, אבל אם כיוון לזכות ולצאת בזה לא יברך, אלא יטול ללא ברכה, [שמא לא יצא בפעם ראשונה, וכהתה"ד].

בדרך החיים [עמוד ט"ו דין ד'] כתב לתמוה על המג"א דהרא"ש איירי בשאל טלית והחוטים שלו, ותמוה דהרא"ש איירי מפורש ששאל מצוייצת בטלית מחבירו ויכול לברך כמו בזמן גרמא ומפורש כן ברא"ש ונקט כן הרא"ש גם בדעת ר"ת, וסיים הרא"ש דהמברך לא הפסיד, ורק אח"כ כתב סברתו דניח"ל למיעבד מצוה והוי שלו, אבל סובר הרא"ש דדמי לזמן גרמא, ומברך וזה מפורש כהמג"א, ומש"כ הדה"ח דפשיטא דאין מברכין תמוה דהרא"ש כתב דשייך בזה ניח"ל למיעבד מצוה והוי שלו ממש וה"ה באתרוג ולולב, [ואמנם בסברא תמוה לדמות לזמ"ג בנשים כיון דבנשים הם ממשיכות עליהן חיוב באותה צורה ובתנאים שחייבה תורה, ואטו אפשר לברך במזוזה שאין בבית דע"ד, וה"נ בבגד שאול].

י) בפסחים ד' ב' אמרינן שהשוכר בית בחזקת בדוק ומצאו שאינו בדוק אין יכול לחזור בו מהשכירות ואפי' באתרא דיהבי אגרא ובדקו דניח"ל לאיניש לקיומי מצוה בממוניה, ומבו' שאף בהפסד ממון ניח"ל, ויש לומר דכל זה אם הוא בעצמו עושה המצוה לצורך עצמו ניח"ל אף שיש לו הפסד ממון אבל שחבירו יעשה לו הפסד ויעשה מצוה בממונו זה לא אמרינן [ונראה דזהו כוונת המרדכי שכתב לחלק דבפסחים איירי מדעתו דודאי ניח"ל משא"כ שלא מדעתו עכ"ד, והיינו

שבפסחים הוא עושה המצוה מממונו מדעתו משא"כ בס"ת שזה הפסד שנעשה המצוה ע"י אחרים].

והנה בסימן תל"ז סעיף ג' נחלקו בשו"ע ורמ"א אם המשכיר צריך לשלם שכר הבדיקה דהשו"ע סובר דא"צ לשלם דניח"ל למיעבד מצוה אפי' בהפסד ממון, והרמ"א חולק דצריך להחזיר לו השכר, [ויל"ע איך מתפרשת הגמ' שניח"ל למיעבד מצוה בממונו, וכיון דהמשכיר משלם על כך זה לא מצוה בממון השוכר], ולדינא אמרינן הממע"ה ואינו משלם לו.

ובמג"א ס"ק י' תירץ דזה דבר מועט, וצ"ע למה נקרא דבר מועט, ואם עולה הבדיקה 100,200 ש"ח אטו הוי דבר מועט, אלא צ"ל החילוק כמו שכתבנו, [שאם המצוה נעשית ע"י עצמו לא איכפת לו הפסד ממון וניחא ליה שהוא משלם על הבדיקה על המצוה המוטלת עליו, משא"כ במצוה ע"י אחרים כמו בספרים לא ניח"ל בהפסד ממון].

והנה אין הכרע מהרמ"א שסובר שלא אמרינן ניח"ל במקום הפסד ממון דשפיר י"ל דאמרינן ניח"ל אבל כל זה אם לא התנה על כך, משא"כ בשכירות שזה מתנאי השכירות שהבית בדוק ממילא ע"ז אינו מוחל לו ורוצה לתבוע דמי הבדיקה, אבל אם חבירו עושה מצוה בממונו, שפיר י"ל שניח"ל אף בהפסד קצת, [ומסתבר דהרמ"א סובר [דהיינו הראשונים שכתב בשמם] שחשיב הפסד מרובה דמי השכירות ולכך ל"ש בזה ניח"ל למיעבד מצוה בממונו אף שהוא בעצמו מקיים המצוה, אבל העיקר נראה דסברתו דהוא לא מוותר על תנאי השכירות שהשכיר לו בית בדוק].

יא) ובנידון דידן שרוצה ליטול שמן מחבירו הרי לא יהיה לחבירו שום הפסד כיון דמתכוין לשלם לו על השמן וא"כ ודאי דניח"ל למיעבד מצוה בממונו.

והא דנתבאר ס"ק ה' שבחפצי ביתו אסור ליטול אף שמזכה לו כפליים, כל זה במקום דאי"ז מצוה, אבל במקום מצוה כגון לנר חנוכה י"ל דודאי מותר ליטול קצת שמן מחבירו בלא רשות ע"מ לשלם לו וניח"ל למיעבד מצוה בממונו, ואין כאן שום הפסד כיון דישלם לו כל השמן שנטל.

ואע"פ שבדבר העומד למכירה צריך לזכות לו תמורתו וקצת יותר ורק באופן זה מותר ליטול ללא רשותו, י"ל דכאן בשמן לחנוכה א"צ ויכול ליטול בהקפה בלא זיכוי כיון דזה מצוה ניח"ל למיעבד מצוה בממונו אף שאין מזכה לו עכשיו כלום, דבגלל שרוצה שיקיימו מצוה בממונו אינו חושש על התשלום והוא כמסכים שיטול ללא תשלום מראש וכש"כ של"צ לתת לו יותר מהשיווי, [ורק במקום שאי"ז מצוה בזה אמדינן דעתיה דלא מסכים שיקח

ללא רשות אא"כ יזכה לו וגם יזכה לו יותר מהשווי.

יב) ולכאו' נראה להלכה דיכול ליטול שמן של חבירו ע"מ לשלם לו דמיו בלא רשותו, משום דניח"ל למיעבד מצוה בממונו ואין כאן חיסרון ממון כיון דמשלם לו אח"כ.

ברם יל"ע טובא עדיין דבר"ן פסחים ז' כתב דמדצריך אכסנאי להשתתף בפריטי ש"מ שאינו יוצא אלא בשמן של עצמו, ובפשטות מבו' דבעינן לכם בנר חנוכה, וא"כ אף שניח"ל למיעבד מצוה בממונו מ"מ כבר נתבאר דיש מחלוקת הפוסקים אם ע"י דניח"ל חשיב לכם או"ד לא הוי לכם ואינו יוצא בלולב של חבירו ביו"ט ראשון, וא"כ ה"נ בנידון דידן, וכ"כ ברמב"ן ועוד ראשונים ז"ל שאינו יוצא אלא בשל עצמו.

ואמנם יל"פ כוונת הר"ן שאין מתקיימת ע"י אחר אא"כ הוא מדליק בעצמו בשמן של הפקר או בשמן שלו וע"י שליח או משתתף בפרוטה, ועכ"פ ע"י אחר לגמרי א"א, ומ"מ בפשטות כוונת הר"ן שצריך לכם והלכך זה נחשב שזה מצוה שנעשית ע"י עצמו, אף דבאמת אפשר להדליק ע"י שליח מ"מ עכ"פ צריך שהשמן יהא שלו, ואם נגיד שאפשר בשמן של הפקר א"כ יועיל אף ששליח ידליק בשמן של השליח וא"כ הכל נעשה ע"י שליח ועל כרחך שלא מהני ע"י שליח בשמן של השליח, [ולא מסתבר דיש חילוק אם ממנה אותו לשליח או בלא מינוי] שאפי' ע"י מינוי לא יועיל אם אין השמן שלו, וכן מוכח באכסנאי שלא סגי שיעשה שליחות לבעה"ב אלא צריך שמן שלו, וזהו דברי הר"ן והפוסקים, ול"מ לפרש הר"ן שאם מדליק בעצמו בשמן של הפקר זה עדיף.

והנה גם הנו"ב כתב [כמו שזכרנו לעיל ס"ק ג'] דאף שאין בזה גזל מ"מ לא חשיב לכם בלא ידיעת הבעלים, וכבר נתבאר דזו דעת הרמ"א ותרה"ד אבל דעת השו"ע והרא"ש שחשיב לכם.

יג) ולהלכה הוי פלוגתא דרבוותא, ואמנם י"א שיוצא בשמן של הפקר או שאול אף שלא זכה בו כלום, ולפי"ז יועיל ניח"ל למיעבד מצוה בממוניה ליטול שלא ברשות ע"מ לשלם ועכ"פ יש כאן שאלות גדולות בכל זה, שתלויים באשלי רברבי.

יד) ותבנא להלכה למעשה שאין ליטול שמן של חבירו ללא רשותו, דאע"ג דניח"ל לאיניש למיעבד מצוה בממונו בדבר שאין בו חיסרון וה"נ כאן שזה ע"מ לשלם, מ"מ זה לא נעשה לכם וי"א שבחנוכה בעינן לכם.

ואם אין לו ברירה ואין לו שמן אחר ידליק בשמן של חבירו ולא יברך ברכת הדלקה, ואם אח"כ הגיע לו שמן ידליק שוב ולא יברך.

זה פשוט דשמן לא דמי לקיסם או גפרור מחבילה ואף שלוקח רק קצת שמן, וממילא אם זה לא למצוה אסור לקחת, [וגם בקיסם או גפרור ל״ח לכם ותליא בפלוגתת הפוסקים].

מותר ליטול ללא רשות גפרור או קיסם מחבילה של חבירו מן הדין, ומדת חסידות לימנע מזה.

ואם חבירו הגיע באמצע שהנר דולק והרשה לו יכבנו וידליק שוב ללא ברכה.

בעניני חנוכה

בעזה״י החל״ד
כבוד הגה״צ רבי גמליאל רבינוביץ ראש בעלי השו״ת שליט״א
אחדש״ת

בטעה במספר הנרות

א) שאל מי שטעה והדליק כגון ביום רביעי דחנוכה חמש נרות, האם סגי לכבות אחד מהם או צריך לכבות הכל ולהדליק הכל שוב, ונראה דיכבה אחד דודאי גם מי שטעה והדליק יותר מהראוי מקיים מצוות נ״ח אף שזה טעות במספר הימים מ״מ יש ע״ז דין נר חנוכה לכל דבר, ממילא סגי שיכבה אחד.

ואם אם דלקו כבר ח״ש מ״מ אי״ז כלום ויכבה אחד וישאיר האחרים דלוקים כיון דצריך להדליק עד שתכלה רגל ובזמננו זה עד 11:00 12:00 בלילה.

ואם כבר כלתה רגל אין טעם לכבות אחד, ואולי י״ל דבכל זאת יכבה אחד שמא יעבור מישהו, וכשמדליק בביתו פנימה והדליק אחד יותר ודאי יכבה אחד גם לאחר שכלתה רגל בחוץ כדי לתקן הדבר בביתו, דבתוך הבית הוי נרות של מצוה גם לאחר שכלתה רגל [אף שאין חייבים להדליק כל כך הרבה זמן מ״מ הם נרות מצוה ממילא צריך לכבות אחד ולהשאיר השאר דלוקים].

באשה שהולכת מוקדם מהבית

ב) שאל באם האשה צריכה לילך בפלג המנחה לבית חבירתה האם ידליק בפלג המנחה ויברך ותשמע הברכות או שידליק בזמן [בשקעה״ח, או ב-20 דקות אחר שקעה״ח, או בשקיעה דר״ת] והאשה תשמע הברכות בבית חבירתה.

והנה מה שהנשים שלא מדליקות צריכות לשמוע הברכות מהבעה״ב זהו משום שהם לכאו׳ חייבות בברכת הרואה ויש ספק אם יכולות לברך לבדן או״ד כיון שיוצאות בהדלקת בעה״ב ממילא פטורות מלברך ואינם יכולות לברך ברכת הרואה ממילא צריכות לצאת מבעה״ב בשומע כעונה כדי לא ליכנס לספק זה, אם חייבות בברכת הרואה או לא.

וצריכות הנשים לכוין לצאת בברכת בעה"ב והוא יכוין להוציאן.

אבל בנידון דידן שתשמע הברכות איפה שנמצאת ותצא בשומע כעונה שפיר דמי, ובעלה ידליק בזמן, דאי"ז לכתחילה סתם כך להדליק בפלג, ורק בערב שבת או בשעה"ד שא"א אחרת מותר.

בירך על ההדלקה ורואה שאין שמן

ג) מי שבירך הברכות וגמר לברך ורואה שאין שמן ונראה דיתן שמן וידליק, ולא דמי לברכת הנהנין שאם בירך על משהו ונפל מידו ונאבד דחוזר ומברך, דהתם הברכה חלה על מה שהחזיק בידו, [או על מה שלפניו], אבל כאן ברכת הדלקה זה ברכה בפנ"ע על מצוות ההדלקה ממילא לא איכפת לן דאין שם שמן, והטעם לחלק דברכת הנהנין פירושה בורא פרי עץ זה שמחזיק בידו או שדעתו לאכלו, אבל להדליק נר של חנוכה אי"ז מתפרש נר זה שמן זה אלא אקב"ו לעצם מצוות הדלקה.

אם רואה שחסר שמן עד שתכלה האם יוסיף שמן

ד) שאל במי שרואה שחסר שמן [או יש לו ספק] עד שתכלה רגל האם יוסיף שמן, והנה זה מבו' תרע"ה סעיף ב' דפסק השו"ע כהרא"ש דכיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן עד שתכלה רגל קודם הדלקה ואם הוסיף אח"כ שמן לא יצא ידי מצוות עד שתכלה רגל, וכתב במ"ב שם דצריך לכבות ולהוסיף שמן ולחזור ולהדליק [ונראה דאין כאן דין כבתה אין זקוק לה כיון דכיבה בידים ע"מ להדליק שוב ואפי' המכבה שלא ע"מ להדליק נראה דאין בזה דין כבתה אין זקוק דזה רק ממילא ולא בידים] בלא ברכה, [והא דאין מברך משום שלא תיקנו ברכה רק על המצוה של עד שתכלה רגל, וכיון דעצם ההדלקה יצא אפי' בכמה דקות לכך אינו מברך], וא"כ ה"נ בשאלתו פשוט שיכבה ויחזור וידליק.

אלא דיל"ד שאלתו באופן זה שהוא משום מה לא יכול לכבות ורק יכול להוסיף שמן, והנידון אם יוסיף בכל זאת, והנה להרא"ש פשוט שלא יוסיף דאין בזה שום מצוה כיון דהדלקה עשה מצוה, והנידון דאולי נגיד שיש חולקים על הרא"ש שהוספת שמן אפשר להוסיף [ואין בזה חיסרון דהדלקה עשה מצוה] וא"כ לכאו' אם לא יכול לכבות נימא שלכה"פ יוסיף או"ד נגיד שזה מגרע ומקלקל גם מה שהדליק ויכול להמשיך לדלוק, דהשמן שמוסיף מתערבב עם השמן שהיה יכול להמשיך לדלוק בלא ההוספה, ולהרא"ש הא אין מצוה במה שמוסיף וא"כ אולי זה מקלקל הכל, [וכגון שהתכלה רגל זה בעוד שלש שעות ונשאר שמן לשעה וחצי, ואם יוסיף האם מקלקל גם את השעה וחצי שנשאר].

וכן יל״ד במי שנתן שמן מספיק עד שתכלה רגל, ואח״כ הוסיף עוד שמן האם קילקל להרא״ש את מה שכבר היה, מכיון דכל טיפת שמן שדולקת מעורבת עם שמן שאינו מצוה ועם שמן של מצוה.

ומסתבר דנחשב קלקול, וזו שאלה נפלאה וצ״ע עדיין.

ועוד נראה דאם נשפך שמן מנר לנר נמי צריך לכבות ולחזור ולהדליק דאע״פ שהשמן שמהנר [שנשפך ממנו] היה בו הדלקה עושה מצוה מ״מ עכשיו שנשפך ממנו לנר השני, נמצא דהוא דולק בעירבוב של שמן שאינו של מצוה שהרי שמן זה שהתערבב לא היה בתוכו בשעת הדלקתו וכלפי הנר השני זה לא הדלקה עשה מצוה ולא יעזור שבנר הראשון הוא היה הדלקה עשה מצוה וכמו שאם יטול בידיו ויעביר שמן מנר לנר אין בזה הדלקה עשה מצוה ה״נ אם נשפך מעצמו, מנר לנר.

אלא די״ל דיש בזה הדין דכבתה אין זקוק לה וה״נ אין זקוק לה, ולא דמי לנותן שמן בידים לתוך נר דולק דהתם זקוק לה כיון דככיבה בידים נחשב כיון דקילקל הנר, שהכניס בו שמן שאינו הדלקה עשה מצוה, וכמו שאם כיבה בידים כדי להוסיף שמן שאין בזה דין כבתה אין זקוק כיון דכיבה בידים ה״נ במוסיף שמן, שבזה מקלקל ההדלקה והוי כמכבה בידים דצריך לכבות ולחזור ולהדליק.

ומ״מ גם בנטף שמן מנר לנר מעצמו יש מקום להחמיר לכבות ולחזור ולהדליק כמבו׳ ברמ״א שיש בזה ענין דכתב [תרע״ג סעיף ג׳] דאם רוצה להחמיר על עצמו לחזור ולהדליק אין לברך עכ״ד, עכ״פ למדנו שיש בזה ענין, [והטעם דנהי דהוא פטור מ״מ הוא עושה מצוה שמדליק ומפרסם הנס, ורק פטרוהו מלהדליק אבל ודאי נשארת כאן המצוה, וכ״כ במג״א ס״ק י״ב דראוי להחמיר להדליק], ובאמת בנידון דידן אם מכבה בידים שוב מחוייב להדליק ואין בו דין כבתה אין זקוק לה כיון דכיבה בידים, מיהו אם נגיד שגם מתי שהוא דולק אין בו מצוה כיון דמעורב כאן שמן שאינו מההדלקה א״כ הר״ז ככבוי ולא גרע שכיבה.

אמנם הרי הרוב הוא שמן של ההדלקה וגם אם זה חצי חצי צ״ע לומר שאין כאן כלום דסו״ס חצי שלהבת דולקת מהשמן של ההדלקה ויש כאן כח פסול וכח כשר מעורבים שגורמים להדלקה, ואולי אם יש רוב אזלינן בתר רוב, וצ״ע.

עכ״פ אם מכבה וחוזר ומדליק מתקן הכל מה שיכול.

במי שיש לו שמן בחנוכה לפחות מחצי שעה

בעזה"י החל"ד
כבוד ידידי הגר"מ גבאי שליט"א
אחדש"ת

א) במועדי הגר"ח ח"ב תשובה תרפ"ד כתב דמי שיש לו שמן בצמצום וספק אם ידלק חצי שעה יתכן שלא יברך עכ"ד, ואין מובן לי דבשו"ע תרע"ב סעיף ב' כתב דמדליק והולך כל הלילה, ובמ"ב ס"ק י"א עד עמוד השחר ובברכה, ומבו' דאפי' לחמש דקות מדליק קודם עה"ש בברכה, [והטעם פשוט דאין שום דין של חצי שעה אלא משקעה"ח עד שתכלה רגל ובדיעבד כל הלילה אפי' 5 דקות או פחות], ולפי"ז אפי' בודאי לא ידלק חצי שעה מדליק בברכה, כ"נ פשוט להלכה.

ב) וכן בתשובה תרס"ה כתב מי שאין לו שמן אלא כדי הדלקה אחת ואם יחלק השמן קצת לכל יום יהיה בידו לכל הח' ימים, וכתב ידליק פעם אחת עכ"ד, וצע"ג כנ"ל כיון דסגי ב-5 דקות או פחות א"כ פשוט דיחלק השמן לשמונה ימים כל יום כמה דקות, וכ"ז פשוט להלכה, ואין שום ענין בחצי שעה אלא עד שתכלה רגל, וכאן שאין לו מספיק ודאי שעדיף כל יום קצת ויוצא יד"ח ויכול לברך בשופי.

ג) ובתשובה תרפ"ו כתב שאם הגיע לביתו 20 דקות קודם עה"ש מדליק בברכה וזה כמבו' בשו"ע ומ"ב וא"כ צע"ג כנ"ל.

הגאון רבי אלעזר זומר שליט"א
מח"ס ולקח אלעזר

בענין הנוסח "הנרות הללו קודש הם"

לכבוד הקובץ הנפלא "עץ חיים" שלום רב, וכט"ס

מה שהעיר הרה"ג **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א מחבר ספר "גם אני אודך" בגליון י' (עמוד שס"ד) בענין נוסח הנרות הללו קודש הם, דלכאורה ביום הראשון לא שייך לשון רבים, ע"ש.

א) נ"ל דיש להקשות עוד יותר, דהרי מעיקר הדין המצוה בכל לילה מח' הלילות הוא נר א' [בלבד], איש וביתו, וא"כ קשה נוסח זה גם בשאר הימים.

אלא די"ל כנראה, שתיקנו שבח זה בלשון רבים וכונתם להודות כל לילה על כל שמונת ימי הנסים דזהו בעצם עיקר גודל הנס דהספיק השמן למשך ח' ימים.

וזה כונתם גם במה שכתבו בהמשך הנוסח "וכל שמונת ימי חנוכה הנרות הללו" והכונה במילים אלו ראש וראשון בודאי על עיקר הדין שבמצוה והוא נר א' כל לילה, "קודש הם" [ויש שלא גורסים "הם"] וכו' "כדי להודות וכו' על ניסך וכו'" והיינו דאותו הנר היחידי שאנו מדליקים (מחדש) כל לילה במשך ח' ימים הוא כדי להודות על נסיך וכו'.

והמוסיף והולך כדברי ב"ה ומדליק בזה יותר נרות תבא עליו ברכה, אבל בודאי שהנוסח נתקנה קודם כל לעיקר המצוה.

ב) ואפשר לומר עוד דהרי מובא בעטרת זקנים הלכות חנוכה סי' תרע"ו בא"ד וז"ל: ואולי סמך מהרש"ל על דרשת חז"ל שכל המועדות יהי' בטלים חוץ מחנוכה ופורים וכו' עכ"ל, והרי לעתיד לבא ההלכה תהיה כב"ש (עי' מה שהובא בענין זה בספר החיד"א פתח עינים ח"ב במס' אבות ה-יז) והיינו פוחת והולך וביום ראשון נדליק בעז"ה ח' נרות ולכן התקינו בלשון רבים והוא כדי לא רק לתת שבח על העבר אלא גם לכלול תפלה בלב על העתיד שנזכה בקרוב לגאו"ש שאז גם ביום הראשון לא נדליק נר א' בלבד אלא ח' נרות.

ג) והנה בקשר למאמר הזה דלעתיד לבא כל המועדים יהיה בטלים.

לכאורה קצת קשה דהרי בקידוש על כוס שני בליל הסדר אנו מבקשים "כן ד"א יגענו למועדים ולרגלים אחרים [וצ"ב מה הכפל לשון מועדים ורגלים] הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבדתך ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו.

ובצאתינו מן הסוכה אנו מתפללים "כן אזכה בשנה הבאה לישב בסוכת עור של לויתן.

ואולי אפ"ל דלא רק שלא יהיה בטלים אלא שהמועדים לעתיד לבא יאירו בכל תוקפם ומה שנאמר דיהיו בטלים הכונה דהמועדים של היום יהיו בבחינת נר לגבי אבוקה.

והיינו לגבי חג הסוכות שבו מתפללים "שנזכה לשבת בסוכת עור של לויתן" הרי נשב שם לאורך זמן ונהיה ממוגן ומשומר ומעוטף תחת צל הקדושה וכמו שאנו מתפללים בליל שבת "ופרוס עלינו סוכת רחמים וחיים ושלום" וכן ממשיכים "הפורס סוכת שלום עלינו ועכ"י ועל ירושלים" ועל כן מה שזוכים בזמן הזה ע"י הסוכה בז' ימי החג יהיה כעין ואפס לגבי סוכת עור של לויתן לעתיד לבא.

וכן י"ל לגבי חג הפסח, עצם החג יהיה קיים אלא דמלבד שהכל יהיה בבחינה יותר נעלה גם "נודה לך שיר חדש על גאולתינו ועל פדות נפשינו" והיינו מה שאנו נראה ונרגיש בעז"ה בקרוב בחוש ולא נצטרך לדמות את עצמנו ולראות כאילו יצאנו ממצרים ולכן כל השבח וההודיה תהיה הרבה יותר מרוממת ונעלה ולזה נאמר דהמועדים דהיום יהיה בטלים וכמ"ש כנר לגבי אבוקה, כלפי החג המצות דלעתיד לבא.

וכן י"ל לגבי חג השבועות שהוא ראש השנה לקבלת התורה ובו נידון האדם כמה כח של השגה בתורה יזכה לקבל השנה, אבל אחרי ביאת גואלנו כתוב ברמב"ם בסוף הל' מלכים "ובאותו הזמן לא יהיה שם כעס ולא מלחמה וכו' ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם שנא' "כי מלאה הארץ דעה את ד' כמים לים מכסים" ואם כן לא נפסיק אז מלהשיג עוד ועוד ולכן י"ל דכל יום יהיה בחינת של קבלת התורה וביחס לזה בודאי שחג השבועות של ימינו יהיה בטל כנר לגבי אבוקה.

ואשמח לקבל הערות או ביאורים נוספים על הנ"ל.

בתפלה והאר עינינו בתורתך
החתום ע"ה אלעזר זומר
מח"ס "ולקח אלעזר"
בני ברק

הגאון רבי שמחה בונים לונדינסקי שליט"א
מח"ס סוכת חיים

מלכות החשמונאים הכהנים

ביאור דברי הרמב"ם במש"כ דגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים

כתב הרמב"ם (פ"ג מהל' חנוכה ה"א) וז"ל, בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וכו', וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים, וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני, עכ"ל. יל"ע במש"כ דהעמידו מלך מן הכהנים, דהרי הרמב"ם כותב החלקים שבהם היתה הישועה, ואחד מהם היא העמדת מלך, ומה שהי' המלך מן הכהנים אין בזה שום תוספת או שום יחוד בתשועה, ואמאי הוסיף "דהעמידו מלך מן הכהנים".

והרמב"ן עה"ת (פ' ויחי מ"ט י') כתב דהחשמונאים נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב, בעבור שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק מיהודה, ע"ש. וא"כ אמאי הוסיף הרמב"ם בסיפור התשועה מה שהעמידו מלך מן הכהנים, הרי זה אינו תוספת בתשועה, אלא אדרבה חסרון בהם.

ונראה לומר דהיונים רצו לחלל את קדושת המקדש, ועי"ז שהמלכות היתה ביד הכהנים נתקיימה שמירת קדושת המקדש, דהמצוה שמירת המקדש בפנים היא על הכהנים, כדאיתא בהרמב"ם בהל' בית הבחירה (פ"ח ה"ג). ולכן זהו חלק מעיקר הישועה, כיון דהם מחויבים בה.[א]

ונראה לפרש באופ"א, דיל"ע במש"כ הרמב"ם וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני, דלכאו' מה שהמלכות נמשכה יותר שנים אין זה תוספת בתשועה שהיתה

א. הגר"ח סאלאווייציק זצ"ל ביאר עה"פ בזכרי' (ג' ז') דכתיב אם בדרכי תלך וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמור את חצרי ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, ע"כ. הרי דעיקר תפקידו של הכהן גדול [יהושע בן יהוצדק המובא בנבואה שם] הוא לשמור את קדושת המקדש, ורק אם הכהן גדול מקבל על עצמו את שמירת המקדש הוא ראוי לצניף הטהור (שם פסוק ה').

ע"י בית החשמונאי, דעיקר התשועה היתה במה שבשעתו בטלו את גזרות מלכי יון ונצחום והחזירו את המלכות לישראל, אולם במה שאח"כ נשארה המלכות בישראל זה ענין של כל דור ודור לראות אם יכולה להתקיים בידם המלכות שנתיסדה בימי בית חשמונאי, ואינו ענין לעצם נס חנוכה, וא"כ אמאי הוסיף זאת הרמב"ם.

ונראה שתשועת חנוכה לא נגמרה רק בנצחון על אויביהם שהי' בשעתו, אלא במה שמאז ולהלן כל ימי בית שני לא היו נתונים לגזרות מלכים אחרים, ועל תשועה זו נקבעו ימי החנוכה. וזהו מש"כ הרמב"ם והעמידו מלך מן הכהנים, דזה מוסיף על מש"כ מקודם לכן, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים וכו', דהיינו דעצם התשועה בשעתה היתה במה שגברו הכהנים הגדולים, וע"ז הוסיף דתשועה זו שנעשתה ע"י הכהנים נשארה גם אח"כ במה דהעמידו מלך מן הכהנים, דהישועה שהיתה בחנוכה נתקיימה גם אח"כ במה שנשאר בהם וגברו הכהנים הגדולים.

וי"ל עוד, דאיתא בגמ' מגילה (דף י"ד ע"א) דתי' רבא על מה שאין אומרים הלל בפורים דבשלמא ביציאת מצרים הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה, אלא הכא הללו עבדי ה' ולא עבדי אחשורוש, אכתי עבדי אחשורוש אנן, ע"ש. ונראה דלכן אמר שע"י תשועה זו העמידו מלך וכו' וחזרה המלכות לישראל, דהיינו דעי"ז נגאלו ישראל ולא היו עוד עבדים למלכים אחרים כי אם עבדי ה', ולא עבדי אחשורוש, ולכן אפשר לקבוע את ימי החנוכה בתור ימים של הלל, דאל"ה אין לקבוע בהם ימי הלל.

האיך חטאו החשמונאים שמלכו ולא הניחו לשבט יהודה למלוך

איתא בגמ' קידושין (דף ע' ע"ב) אמר שמואל כל דאמר מדבית חשמונאי מלכא קאתינא עבדא הוא, דלא אישתיור מינייהו אלא ההיא רביתא דסלקא לאיגרא ורמיא קלא ואמרה כל דאמר מבית חשמונאי אנא עבדא הוא, נפלא מאיגרא ומיתה. ופרש"י שם שכל זרעו הרגם הורדוס ועבד הי' ומלך תחתיהן וקרא בניו על שם בית חשמונאי, ע"ש. וצ"ע מדוע נענשו אותם חסידי עליון לבית חשמונאי בעונש כל כך חמור, שנכרתו כולם ולא נשאר מהם.

וכתב הרמב"ן על התורה (בראשית מ"ט י') על הפסוק לא יסור משבט יהודה וז"ל, וזה הי' עונש החשמונאים שמלכו בבית שני כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצוות מישראל, ואעפ"כ נענשו עונש גדול כי ארבע בני חשמונאי הזקן והחסיד המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב, והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל כל מאן דאמר מבית

חשמונאי אנא עבדא הוא שנכרתו כולם בעון הזה וכו׳, בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, והי׳ עונש מדה כנגד מדה שהמשיל הקב״ה עליהם את עבדיהם והכריתום, ואפשר ג״כ שהי׳ בהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים וכו׳, ולא הי׳ להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה׳, עכ״ל. וי״ל איך נכשלו החשמונאים חסידי עליון בענין זה.

ובס׳ בד קודש (על המועדים עמוד תמ) ביאר שמפני מצב הדור ההוא שגבר כחו של שטן לעקור תורה מישראל, הי׳ נראה להם כי בשעה זו כבר אין עצה אלא להעביר המלוכה להכהנים שהם עבדי השי״ת, ורק בכח התורה ובעבודה של הכהנים יוכלו להתגבר על חילותיו של שטן, והוא בבחינת עת לעשות לה׳ הפרו תורתיך.

ויש להוסיף עוד, דידוע דשבט לוי נבחר להיות מוסרי התורה בישראל, וכמו שאמר משה רבינו בברכתו לשבטים, על שבט לוי ״יורו משפטיך ליעקב״, ועי׳ ג״כ במלאכי (ב׳ ז׳) ״כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה׳ צבקות הוא״, ופי׳ במצודות דוד כי הוא שלוחו של מקום להורות להם דרך הישר, וקאי על אהרן הכהן. והרי דשבט לוי מלבד היותם משרתי ה׳ בעבודת הכהונה, נבחרו הם ג״כ להיות מורי התורה ובידם ממשלת התורה. ונראה שזהו ג״כ עיקר כוחם של בית חשמונאי שהיו משבט לוי, לנצח את היונים, דהנה עיקר מלחמת היונים היתה להחשיך את עיניהם של ישראל מן התורה, וכח החשמונאים לנצחם הי׳ בכח התורה, והי׳ זה אור התורה שדחה את חשכת היונים, וזהו שאומרים ״וזדים ביד עוסקי תורתך״, והדגישו כאן בעיקר נצחונם של החשמונאים, שהי׳ זה בכח עסק התורה.

ונראה דבעיקר הלאו דלא יסור שבט מיהודה, הרי פשוט דכ״ז הוא רק בארץ ישראל, כל זמן שישראל אינם בגולה, ואז דין המלכות הוא של יהודה, אבל בגולה ליכא דין המלכות ליהודה, ואזי דין וכח המלכות הוא לשלטון התורה, ומאן מלכי רבנן. ומעתה נראה דמאחר דבלא בית חשמונאי הרי הי׳ גלות, וכמו שבאמת נחרב הבית לאחר כמה שנים, וא״כ הרי כל כח המלכות עתה הי׳ רק מכח החשמונאים, וא״כ י״ל דסברו החשמונאים דכיון דכל כח המלכות עתה הוא מכח נצחונם שהוא מכח התורה, הרי מעתה דין המלכות צריך להיות של מלכות התורה, וליכא כלל הלאו דלא יסור שבט מיהודה, וע״כ שפיר המליכו מלך מן הכהנים, ומשום דדין מלכות התורה מן הכהנים הוא.

וזאת היתה טעותם, דאף דהניצחון באמת הי׳ ע״י כח מלכות התורה, מ״מ לאחר שניצחו ולא היתה כבר גלות, שוב חזר הדין למלכות בית יהודה, והיו צריכים להמליך מלך מיהודה, וע״כ נענשו בעונש גדול זה.

ביאור בדעת הרמב"ם אם נשים חייבות באמירת הלל בחנוכה משום שאף הן היו באותו הנס

דעת הבנין שלמה בדעת התוס'

איתא בגמ' שבת (דף כ"ג ע"א) אריב"ל נשים חייבות בנר חנוכה לפי שאף הן היו באותו הנס, ע"כ. והנה תוס' בסוכה (דף ל"ח ע"א בד"ה מי) כתבו שבליל פסח נשים חייבות בהלל, כיון דהלל על הנס בא, ואף הן היו באותו הנס, ע"ש. ולפי"ז יל"ע אמאי לא חייבו את הנשים גם באמירת הלל בימי חנוכה, והלא כשם שחייבות בהדלקת נרות מטעם דאף הן היו באותו הנס, הי' ראוי מטעם זה לחייבן גם בהלל.

והנה יש לחקור בעצם דין אמירת הלל בחנוכה, מה הוא חיובו, מן התורה או רק מדרבנן. והנה בס' מעשה ניסים (שורש א') מביא בזה מחלוקת בין ר' דניאל הבבלי, שכתב דהלל דחנוכה היא מצוה מהתורה, וכן מתבאר ממס' תענית (דף כ"ח ע"ב) דאיתא שם, הלל של ר"ח לאו דאורייתא, מכלל של חנוכה הוי מן התורה. והגרי"פ פערלאוו בביאורו לס' המצוות לר' סעדי' גאון (חלק העשין נ"ט-ס') ייחס שי' זו גם לר' סעדי' גאון.

ורבינו אברהם בן הרמב"ם שם חולק על ר' דניאל הבבלי, וס"ל דהוי רק מדרבנן. וכן מבואר בהרמב"ן (בהשגותיו לס' המצוות להרמב"ם שורש א') שאף אם נאמר שקריאת הלל ביו"ט הוי מן התורה או מהלכה למשה מסיני, מ"מ בחנוכה אינו אלא מדרבנן. וכן נראה במאירי במס' תענית (דף כ"ח ע"ב).

והחת"ס בכמה מקומות (שו"ת או"ח סי' קצ"א, סי' ר"ח, יו"ד סי' רל"ג, חידושיו לשבת דף כ"ג ע" ד"ה והיכן ציונו) כתב דהלל דחנוכה הוי דאורייתא ע"פ הגמ' דמגילה (דף י"ד ע"א) אם משיעבוד לגאולה אמרינן שירה, ממיתה לחיים לא כ"ש, וק"ו הוי דאורייתא. והנצי"ב (בהעמק שאלה שאילתא כ"ו אות א') כתב לחלק, דדוקא באותו זמן שקורה הנס אז הוי מדאורייתא, אבל בכל שנה ושנה באותו יום הוי רק מדרבנן, ע"ש. ועי' עוד בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סי' קפ"א).

ולדיעות דס"ל שהלל דחנוכה הוי דאורייתא, אז אין לחייב נשים באמירתו, מטעם דאף הן היו באותו הנס, לפי מה שביארו התוס' בפסחים (דף ק"ח ע"ב ד"ה היו) דרק במצוות דרבנן כגון ד' כוסות בפסח והדלקת נר חנוכה שמעצם הדין הי' לפטור נשים, מכיון דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, בכל זאת מחייבינן להו לנשים, מטעם דאף הן היו באותו הנס, אבל במצוה דאורייתא אין לנו לחייבן מטעם זה, וא"כ גם כאן אין לנו לחייבן בהלל דאורייתא.

אך בשו"ת תשב"ץ (ח"א סי' ג') כתב ליישב מפני מה חייבה התורה קרבן פסח לנשים, הלא בכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. ותי' מטעם אף הן היו באותו הנס, שפסח ה' על בתי אבותינו במצרים וגו', וכמו שחייבות מטעם זה במגילה ובחנוכה, ע"ש. הרי חזינן דס"ל שגם במצות דאורייתא מועילה סברא זו שהיו באותו הנס, וא"כ לפי דבריו גם בהלל דחנוכה יש לומר כן.

וכן בכפות תמרים (סוכה דף ל"ח ע"א) כתב בסברת הרשב"ם דיחלוק על התוס', וס"ל דאף במצוה דאורייתא אמרינן האי סברא, ע"ש.

ולפי השי' דס"ל דחיוב אמירת הלל בחנוכה הוא רק מדרבנן, בודאי ק' אמאי נשים אינן מחוייבות בהלל מדרבנן, ומאי שנא מנר חנוכה שחייבות אליבא דכו"ע.

דעת הבנין שלמה בדעת התוס'

ובעל הבנין שלמה (הו"ד בשדי חמד ח"ט אסיפת דינים, מערכת חנוכה אות ט' סק"ב) כתב דאה"נ נשים חייבות בהלל בימי חנוכה, אלא שאינן חייבות לומר כל ההלל שתיקנו חז"ל על הנס, ונפטרות באמירת פרק אחד שמוזכרת בו הודאה והלל על הניסים. וכמו בתפלה שאף שנשים חייבות, מ"מ כתב המג"א (סי' ק"ו) שמה שנהגו רוב הנשים שלא להתפלל באופן תמידי, זהו משום שאומרים בבוקר סמוך לנטילה איזו בקשה, ומדאורייתא די בזה, כי אף לשי' הרמב"ם שתפלה חיובה מדאורייתא, מ"מ די בפעם אחת ביום ובאיזה נוסח שירצה, וכן גם בהלל של חנוכה, ע"ש. וגם בתורת רפאל (סי' ע"ה) דייק דמדברי התוס' מבואר דהלל דחנוכה נשים חייבות בו.

דעת הבנין שלמה בדעת הרמב"ם

מסתימת לשון הפוסקים לא משמע דנשים חייבות בקריאת הלל, דהמג"א (סי' תכ"ב סק"ה) כתב שנשים פטורות בכל הלל, וכתב שם במחצית השקל ובביאור הלכה דחוץ מהלל דליל פסח, אך משמע דפטורות אף מהלל של חנוכה. וכן דייק החשק שלמה בדעת הרמב"ם, דבהל' חנוכה (פ"ג ה"ה) כתב דבכל יום ויום משמונת הימים של חנוכה גומרין את ההלל. ושוב מנה לכל י"ח ימים בשנה דגומרים בהן את ההלל. ושוב כתב כל דיני הלל, וסיים דאשה אינה מוציאה את האיש באמירת הלל, ואם הי' המקרא את ההלל קטן או עבד או אשה עונה אחריהם מה שהן אומרים מלה במלה. ומשמע דדין זה קאי על כל י"ח ימים שגומרים בהן את ההלל, דאשה אינה מוציאה משום דאינה חייבת, הרי מבואר דאף בהלל דחנוכה אינה חייבת ואינה מוציאה את האשה.

ולכאו' י"ל דפליגי בזה תוס' והרמב"ם, דדייקו לעיל בתוס' דס"ל דהלל דבא על הנס נשים חייבות בה, ולכן גם

הלל דחנוכה חייבות בה, והרמב"ם ס"ל דנשים אינם מחוייבות בה.

דעת הגרי"מ פיינשטיין זצ"ל

הגרי"מ פיינשטיין זצ"ל (הו"ד בשלמי תודה עמוד קסט) אמר דאפשר דגם לדעת הרמב"ם נשים חייבות בהלל דחנוכה, ומ"מ אינן מוציאות את האנשים, דהא לענין מקרא מגילה כתבו התוס' במגילה (דף ד' ע"א ד"ה נשים) בשם הבה"ג, דאשה מוציאה את האשה ולא את האיש, דכיון דחייבות רק משום שהיו באותו הנס, קילא חיובייהו טפי מחיובא דאיש. ובתוס' בערכין (דף ג' ע"א ד"ה לאתויי) כתבו בשם בה"ג דחייבות רק בשמיעה ולא בקריאה, ולכן אינן מוציאות את האיש שחייב בקריאה, ע"ש. וא"כ י"ל דה"נ גבי הלל דחנוכה ס"ל להרמב"ם דנשים חייבות בו משום שהיו באותו הנס, ומ"מ כיון דחיובייהו אינו אלא משום שהיו באותו הנס, קילא חיובייהו וחייבות רק בשמיעת הלל ולא בקריאתה, ולכן אינן מוציאות את האיש, ולא דמי לנר חנוכה, דהתם ליכא לחלק בין חיובא דאיש לחיובא דאשה, ותרוייהו חייבים בהדלקה וחד חיובא היא לשניהם, להכי מוציאה את האיש, אבל בהלל י"ל דדמיא למקרא מגילה שהאשה חייבת בשמיעה ולא בקריאה ואינה מוציאה את האיש.

אולם בדעת הרמב"ם א"א לפרש כן, דהרי כתב המגיד משנה (פ"א מהל' מגילה ה"ב) דהרמב"ם ס"ל דאשה מוציאה את האיש במקרא מגילה, ולא כהבה"ג, והביאו הב"י (סי' תרפ"ט), וא"כ גם בהלל דחנוכה אי חייבת בו הי' בדין שתוציא את האיש. ועוד דאף לדעת הבה"ג י"ל דמות דין הלל בחנוכה בנשים למקרא מגילה, דבאמת דנו בה הראשונים לדעת הבה"ג דאשה אינה מוציאה את האיש, האיך הדין בהדלקת נ"ח אם מוציאה את האיש או לא. ומה בין נר חנוכה למקרא מגילה. והראבי"ה (ח"ב מס' מגילה ס' תקס"ט) הביא דעת הבה"ג דנשים אינן מוציאות אנשים במגילה וחייבות רק בשמיעה ולא בקריאה. וכתב וז"ל, והא דאמרינן בשבת בבמה מדליקין אשה ודאי מדלקת דאמר ריב"ל נשים חייבות בנר חנוכה, בדקתי בהלכות גדולות ולא פי' בה מידי, ולא ידענא בה אי בחדא מחתא איכא לפרושי או לא, עכ"ל. הרי דמספקא לי' אי מוציאות, דהיינו דאפשר דחייבות רק בראי' ולא בהדלקה ולכן אינן מוציאות.

דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל

הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ביאר ע"פ מה דפריך בגמ' ערכין (דף י' ע"ב) אמאי אין אומרים הלל בשבת. ומשני ששבת אינו נקראת מועד. וצ"ב מאי קושית הגמ', הא שבת אינו כדי להודות ולהלל, דהא לא הי' בה נס או מאורע, ואמאי יצטרכו לומר בה הלל. וע"כ צ"ל דאמירת הלל אינה כדי להודות על הניסים שאירעו באותו פרק, שהרי בכל ההלל אין מזכירים דבר מהנס מעין

המאורע, אלא עיקר ההלל נתקן בכל יום שהוא מועד להלל בו, ולכן הו״א דיאמר הלל גם בשבת.

ולפי״ז י״ל דהלל הנאמר בחנוכה עיקרו אינו על נס חנוכה, אלא שקבעו את ימי החנוכה לאמירת הלל, מפני שאירע בהם נס וזמן לאמירת הלל, וכיון דהוא יו״ט מחוייב לומר בה הלל. ולכן כיון שחנוכה הוא זמן גרמא על כן נשים פטורות, ולא שייך לחייבן ממה שאף הן היו באותו הנס, שהרי אמירת הלל אינה על גופו של נס, אלא כיון שנעשה נס חנוכה קבעוהו ליום להלל ולשבח להקב״ה על גדלותו. משא״כ נר חנוכה נשים חייבות, שהרי נר חנוכה הוא הודאה על גופו של נס, ולכן חייבות גם הנשים, כיון שאף הן היו באותו הנס.

וכן הלל דליל פסח נקבע על הנס, שהרי עיקר ההלל הוא על הנס דיציאת מצרים, ובליל פסח שכל אחד חייב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ואומרים הלל על הנס, אין זה הילול גרידא אלא הודאה ושבח על יציאת מצרים, ולכן גם נשים חייבות בו, כי אף הן היו באותו הנס.

אולם לכאו׳ בגמ׳ ערכין (שם) מבואר דהלל בחנוכה אומרים משום ניסא, דהיינו משום הודאה על הנס, ולא משום דין יו״ט, דלא חייבו משום יו״ט בהלל אא״כ איקרי מועד ואסור בעשיית מלאכה, וא״כ משמע דלקושטא חיוב הלל דחנוכה לאו משום מעלת היום הוא דהוה, אלא דמי להלל של ליל הפסח דאומרו משום הודאה על הנס, א״כ אכתי תיקשי דאף נשים ליחייבו בהו כמו שחייבו אותן במגילה משום האי טעמא דאף הן היו באותו הנס.

ביאור חדש

והנראה בזה לפרש טעם אחר אמאי נשים אינם מחוייבות בהלל דחנוכה, דידוע מהגרי״ז סאלאווייציק זצ״ל שנסתפק בדין אף הן היו באותו הנס, אם משום שהיו באותו הנס אינן בכלל הפטור דמצוה עשה שהזמן גרמא דנשים פטורות, ושוב חל חיובן כאנשים, או דמעיקר הדין שפיר פטרינן להו ככל מצוות עשה שהזמן גרמא, אלא דנאמר בזה חיוב חדש בפנ״ע לחייב נשים מטעם דאף הן היו באותו הנס.

והנה תוס׳ במגילה (דף ד׳ ע״א ד״ה שאף) הק׳ אמאי בעינן להיקישא דמצה לחמץ לחייב נשים במצות עשה דאכילת מצה, תיפוק לי׳ משום דאף הן היו באותו הנס דיציאת מצרים, ע״ש. והגר״ש שעפס זצ״ל (ר״י תורה ודעת) תי׳ די״ל דעיקר הך טעמא דנשים חייבות משום דאף הן היו באותו הנס אינו אלא היכא דהמצוה היא משום פרסומי ניסא, כגון מגילה וד׳ כוסות ונר חנוכה, דכיון דיסוד המצוה הוא פרסומי ניסא ע״כ אם גם הן היו באותו הנס חייבות לפרסמו, ולכן חייבות באותן מצוות, משא״כ במצה וסוכה אין יסוד

המצוה משום פרסומי ניסא, וא"כ לא שייך בזה לומר דיתחייבו משום דאף הן היו באותו הנס. ויש לדייק טובא מה שבגמ' מקומות בש"ס אמר ריב"ל לחייב נשים במצות מסויימת, מטעם אף הן היו באותו הנס, דהיינו בד' כוסות, במגילה, ובנר חנוכה,שבג' מקומות אלו שם נראה ענין הנס, משא"כ בשאר המצוות.[ב]

ולפי"ז י"ל דשאני הלל דליל פסח מהלל דחנוכה, דאף דשניהם באים על הנס, אבל הלל דליל פסח יש בו פרסומי ניסא, דהוא ענין שירה לפרסם לעצמינו ניסים שעשה עמנו, לכן שייך לחייב נשים משום שאף הן היו באותו נס, אבל בחנוכה אין ההלל משום פרסומי ניסא א"א לחייבן משום אף הן היו באותו הנס, ואף שבגמ' ברכות (דף י"ד ע"א) איתא דאמרינן על הלל פרסומי ניסא, אך י"ל דלחייב נשים אין בזה פרסום הנס ביותר, ולא תספיק הסברא של הן היו באותו הנס לחייבן, במקום שהזמן גרמא.

וי"ל עוד דהלל של ליל פסח שנתקן על הכוס, שם שייך הלל להכוס, וניכר פרסום הנס ביותר, משא"כ הלל דחנוכה יודה תוס' להרמב"ם ואין לחייב נשים מטעם הן היו באותו הנס.

וי"ל באופ"א, עפמש"כ הגרי"ז (סטנסיל עה"ת) דלא אמרינן הלל על כל נס, רק בניסים שנעשו לנו, וא"כ דוקא נס יציאת מצרים דהוי כנס שנעשה לנו כיון דחייב לראות כאילו הוא עצמו יצא ממצרים, לכן אומרים הלל, אבל נס חנוכה לא נעשה לנו בעצמינו, ולכן אין אומרים בה הלל משום נס רק משום היו"ט.

ב. אולם הרמ"א בסי' תרצ"ה (סעיף ד') כתב דה"ה דחייבות גם במתנות לאביונים ומשלוח מנות, ובמ"ב (סקכ"ה) כתב הטעם משום שאף הן היו באותו הנס. וכן במס' פסחים (דף ק"ח ע"א) אמר ר' יהושע בן לוי נשים חייבות בארבעה כוסות הללו, שאף הן היו באותו הנס, ובשו"ע סי' תע"ב (סעיף י"ד) כתב גם הנשים חייבות בד' כוסות ובכל מצוות הנוהגות באותו לילה. הרי מבואר מזה, דר' יהושע בן לוי חדא נקט, ולאו למעוטי שאר מצוות היום קאתי, וא"כ ה"נ גבי חנוכה אפשר דחדא נקט, וה"ה דחייבות גם בהלל דחנוכה משום ה"ט דהיו באותו הנס.

הגאון רבי משה צבי אריה הכהן טשעסיר שליט"א
מח"ס הליכות משה

קטן בהדלקת נר חנוכה והמסתעף

הדלקת קטן

א) הגמ' במס' שבת (כב'. – כג'.) דן האם הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה, וקי"ל הדלקה עושה מצוה. ומסיק הגמ' "והשתא דאמרי' הדלקה עושה מצוה, הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום[א]. אשה ודאי מדליקה, דאמר רבי יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס".

המחבר בסי' תרעז' (ס"ב) כ' "קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק". וכ' המג"א "אפשר דמיירי שיש לו בית כמ"ש ריש סי' תרע"א[ב]". ר"ל דלדעת המחבר אפי' בנים גדולים אין מדליקין, רק הבעה"ב מדליק. ועכצ"ל דאיירי בקטן שיש לו בית.

ומוסיף המג"א "ואפשר דאפי' לדידן שכל אחד מדליק, קטנים פטורים וכ"מ בשלטי גיבורים ע"ש" (שמביא מהריא"ז). וצ"ב, מ"ש מכל המצוות דיש מצות חינוך.

ומת' המחצית השקל "דנהי דמחויב לחנכו, היינו בדבר שיש בו חיוב על הגדול מצד הדין. אבל בזה דגם בגדול ליכא כי אם משום הידור מצוה, אינו מחויב לחנך בו הקטן[ג]".

ראיתי בשו"ת שיח יצחק (סי' שלה') שהק' ע"ז דהנה קי"ל (סי' תעב' סעיף טו') שבליל פסח צריך ליתן אף לקטן כוסו לפניו, (עיי"ש בפרי חדש). והרי החמד משה (ריש סי' תרעא') כ' שגבאים צריכים ליתן לעניים על נס חנוכה משום דשוה לד' כוסות. וא"כ למה לא יחנכו גם הקטן שידליק בפני עצמו משום פרסומי ניסא. וצ"ע.

ובכל אופן מ"מ קשה על המג"א, דהרמ"א סו"ס תרעה' כ' בפירוש "ולדידן דכל אחד מבני הבית מדליק בפ"ע, קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק

א. עי' בשו"ת עמודי אור סי' מ' שמק' מדוע תלוי במ"ד הדלקה עושה מצוה, הרי אף למ"ד הנחה עושה מצוה אם הניח חשו"ק לא יצא, עיי"ש בכ"ד. וע"ע בספר ברכת יצחק מהגר"ב פאלער זצ"ל.

ב. וז"ל המחבר "כמה נרות מדליק בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבליל האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר".

ג. עי' בהמשך דברינו באות ג' לענין חינוך בהידור מצוה.

ג"כ"[ד]. ואיך כ' המג"א דאף לפי הרמ"א שכ' בני הבית מדלקין קטן שהגיע לחינוך אינו מדליק כשי' השלט"ג. וכן הק' הפמ"ג ולבושי שרד שם.

הנה המחבר בסי' תרעה' מביא ב' דעות אם קטן יכול להוציא גדול בנרות חנוכה, וז"ל אשה מדלקת נר חנוכה שאף היא חייבת בה. אבל אם הדליקה חרש שוטה וקטן, לא עשה כלום, ואע"פ שהניחה גדול. ויש מי שאומר בקטן שהגיע לחינוך מותר". ושיטה שניה שקטן מוציא גדול הוא שיטת בעל העיטור (הו' בר"ן במס' שבת)[ה].

ומבאר המחצית השקל דמש"כ שם הרמ"א "ולדידן דכל אחד מבני הבית מדליק בפ"ע, קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק ג"כ", היינו רק לפי לשיטת בעל העיטור דקטן שהגיע לחינוך מוציא אפילו גדול, כיון שגם גדול אין עליו כי אם חיוב דרבנן, א"כ קטן וגדול שוה. א"כ ה"ה דיש על הקטן חיוב המהדרין כמו על הגדול. אבל לפי מה דקי"ל (עי' ב"י סי' תרפט' ס"ב, ובמג"א שם ס"ק ד' ופרי חדש סו"ס תרעה' ותרפט' אות ב') דקטן אינו מוציא גדול בחיוב דרבנן (דקטן איכא תרתי דרבנן, ובגדול ליכא כי אם חד דרבנן), א"כ אין דין חינוך לקטן דאינו אלא הידור מצוה. ולכן כ' המג"א דע"כ איירי שיש לקטן בית.

אולם פשטות לשון הרמ"א הוא דלדידן שכל בני הבית מדלקין, גם קטן שהגיע לחינוך מדליק. ודוחק לומר הרמ"א כ' כן רק לפי שיטת בעל העיטור דלא קי"ל כדבריו. ועי' בביאור הלכה (סי' תרעה') שכ' "ומה שכתב שם המחה"ש להשוות דעת הש"ג עם דעת הרמ"א הוא דוחק גדול".

ד. לענין גיל 'הגיע לחינוך', כ' בשו"ת תשובות והנהגות ח"ג סי' רטו' אות טו' "נראה דאף דלכאורה צריך שיבין ענין חנוכה וכדמשמע מהרמ"א לענין אכילת מצה כמש"כ בסי' תעא', מ"מ כאן אי"צ שיבין ענין חנוכה, אלא כל היכא שיכול להדליק בעצמו בלא סיוע חשיב הגיע לכלל חינוך, (ואף שבעה"ב מדליק עבור כל אחד מבני הבית, מ"מ מצד חינוך להידור נותנים לקטנים שידליקו בעצמם), דומיא דמצה כיון שיכול לאכול כזית פת מחנכין אותו, [ע"ע בספרנו מועדים וזמנים על הגדה ש"פ דיני מצה], והוא מגיל 4 שנים לערך. (וביותר לשיטת הרמב"ם שעיקר החיוב בנ"ח הוא איש וביתו, שבעה"ב מדליק כמנין אנשי הבית, לכאורה היינו גם לבניו אפילו קטנים ביותר, והיינו כיון שאף הם היו באותו הנס, ומעתה אהני האי סברא נמי שראוי שידליקו נר ששייכי ביה משעה שיודעים להדליק)". וע"ע בכף החיים סי' תרעה' ס"ק כו', ספר הלכות חג בחג וספר חינוך הבנים כהלכתו פרק קז'.

ה. וז"ל הר"ן (י'. מדפי הרי"ף) מיהו כתב בעל העיטור ז"ל דאם הגיע לחינוך מותר והכל תלוי במנהג כדאמר בירושלמי דמגלה מכאן ואילך התקינו שיהו קטנים קורין לרבים, עכ"ל. ולכאו' לפ"ז צ"ל דהגמ' איירי בקטן שלא הגיע לחינוך. וצ"ב דפשיטא.

ובאמת אף השלטי גיבורים מעולם לא כ' דקטן שהגיע לחינוך אינו מדליק. אלא כ"ו "מצות נר חנוכה איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, בין אנשים ובין נשים, אבל על הקטנים שאין מחויבים נראה בעיני שאינו מדליק". והיינו לשיטת המחבר דרק ראש הבית מדליק כמנין בני הבית, דע"ז כ' דא"צ להדליק לקטנים. אבל אפשר דלפי מה דקי"ל שכל בני הבית מדלקין, כמש"כ הרמ"א, בוודאי שגם קטן שהגיע לחינוך מדליק[ז].

וכן יש לדחות בדברי המאירי. דהביאור הלכה שם מביא מהמאירי שכ' כהשלט"ג, וז"ל המהדרין במצות נר לכל אחד ואחד לפי מנין בני ביתו הגדולים, עכ"ל. וג"כ קאי לפי הדעה דרק ראש הבית מדליק. ומה הראי' דאף לפי הרמ"א דכל בני הבית מדלקין דקטן אינו מדליק. ובאמת משמע כן בדברי המאירי שמביא שיטת בעל העיטור דקטן יכול להוציא גדול בנר חנוכה, וחולק עליו. ומשמע דרק בנוגע להוציא גדול אינו יכול. אבל לעולם מדליק לעצמו משום חינוך.

ושו"ר בספר חידושים וביאורים מהרה"ג ר' רפאל רייכמן זצ"ל (סי' לד') שבפסקי ריא"ז בפ"ג דברכות כ' "קטן שהגיע לחינוך מוציא את אביו ידי חובתו מברהמ"ז, והוא שלא אכל האב כדי שובעו אלא כזית או כביצה, שחיובו מדברי סופרים... ונראה בעיניי שכל מצוה שחייובה מדברי סופרים קטן שהגיע לחינוך מוציא את הרבים ידי חובתן, וכן בהלל וכן במגלה וכן בנר חנוכה, כמבואר בקונטרס הראייות". ומפורש דלפי הריא"ז יש חינוך בנרות חנוכה. ומתמיה שם על המחצ"ש שכ' דמש"כ הרמ"א דקטן מדליק היינו רק לפי שיטת בעל העיטור שקטן מוציא גדול. דהריא"ז שכ' דאין דין חינוך בנרות חנוכה סבר דקטן יכול להוציא רבים יד"ח, עכ"ד[ח].

ו. הו' במחצה"ש.

ז. ושו"ר שכ"כ בשו"ת דברי יציב או"ח סי' רפו' (ע"פ שו"ת גליא מסכתא או"ח סי' ו'. וע"ע בדברי הבית הלוי עה"ת בדרושים לחנוכה מש"כ בשיטת הרמב"ם). וע"ע בהערות הררי קודש על ספר מקראי קודש חנוכה סי' טו'.

ח. עיי"ש שמפרש שהריא"ז בא לאפוקי קטנים שלא הגיעו לחינוך, ודלא כהנהר שלום שכ' דבעה"ב מדליק אף עבור יונקי שדים. ועיי"ש מש"כ בדברי המאירי ע"פ המאירי בברכות כ': ומגילה יט'. וע"ע בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ו סי' מז' שכ' "הנה גם להרמב"ם מסתבר שרק בני בית החייבים בחינוך נכללים בחיוב של נר לכל אחד מבני ביתו, וממילא, וכך נהוג, אין מקפידים להדליק בשביל קטנים שלא הגיעו לחינוך".

אבל באמת יש לתמוה בעצם דברי הריא"ז שכ' דאין דין חינוך בקטנים בנרות חנוכה, א"כ איך מוציא רבים יד"ח. אלא ע"כ כמש"כ בדבריו ובדברי המאירי, דבוודאי יש דין חינוך לקטן בנרות חנוכה, אלא דכשמדליק הבעה"ב עבור בני ביתו א"צ להדליק עבור קטנים. אלא לדידן דקי"ל דכל בני הבית מדלקין, גם קטן שהגיע לחינוך מדליק. (ולפי הריא"ז ובעל העיטור גם מוציא את הרבים). ופשוט.

אם קטן מוציא גדול במגילה ונר חנוכה

ב) הנה המחבר בהל' חנוכה מביא ב' דעות אם קטן מוציא גדול. אבל בהל' מגילה (סי' תרפט' ס"ב) סותם דאין קטן מוציא גדול במגילה[ט], ואינו מביא שיטת בעל העיטור. וצ"ב בזה'.

ובאמת המשנ"ב בהל' מגילה שם (ס"ק ו') כ' "והנה לעיל בסימן תרע"ה ס"ג הביא המחבר דיש מי שמכשיר בקטן שהגיע לחינוך שיכול להוציא אחרים בהדלקתו". ומבו' דלפי בעל העיטור גם בקריאת מגילה קטן מוציא גדול. ובשעה"צ מביא כן מהמג"א[יא] (סי' תרעז') והגר"א (סי' תרעה') דהא בהא תליא. אבל כ' דשאר אחרונים ישבו דעת המחבר שהשמיט כאן דעת בעל העיטור שהעתיקו גבי חנוכה, דבמגילה לא רצה לסמוך עליו.

האליה רבה שם מבאר (ע"פ תוס' מגילה דף ד'.) דקטן שהגיע לחינוך אין חייב בקריאה רק בשמיעה כמו נשים. ולכן לכו"ע אינו יכול להוציא גדול שיש לו חיוב קריאה. משא"כ במצות נר חנוכה (לפי העיטור) דקטן שהגיע לחינוך חייב כגדול.

החמד משה מחלק דשאני מצות קריאת מגילה דהוא מדברי קבלה וכדאו'. ולכן קטן שאינו מחויב אלא מדרבנן א"א להוציא גדול. משא"כ במצות נר חנוכה דכיון דחייב מדין חינוך שוה לגדול שג"כ יש חיוב מדרבנן[יב].

ט. ז"ל אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא, יצא ידי חובתו, והוא שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה. לפיכך אם היה הקורא חרש או קטן או שוטה, השומע ממנו לא יצא, עכ"ל.

י. עי' בחכמת שלמה סי' תרעה' ועי' בשו"ת משנה הלכות ח"ז סי' צ' שהק' עליו ומבאר באו"א.

יא. עי' בפמ"ג, מחצה"ש, ולבושי שרד שם מה שביארו בדברי המג"א.

יב. וכ"כ הפמ"ג בפתיחה כוללת ח"א אות יח'. אולם עי' בשו"ת חתם סופר או"ח סי' רח' שכ' שמה שעושין זכר לנס בימי חנוכה ופורים הוא מדאו' מכח ק"ו "משיעבוד לגאולה אומרים שירה בפסח ממיתה לחיים לא כ"ש". אבל איכות וכמות הזכרון ההוא הוא מדרבנן, כגון קריאת מגלה ומשלוח מנות והדלקת נרות בחנוכה הכל מדרבנן. אבל לעשות שום זכר קצת ולכל הפחות לאסרו בהספד ותענית הוא דאורייתא מק"ו הנ"ל, עיי"ש בכ"ד.

בספר ברכת יצחק מבאר הגר"ב פאלער זצ"ל דבאמת מעשה מצוה של קטן מחיובא דחינוך חשיב מעשה מצוה חיובית. והא דאין הגדול יוצא יד"ח ע"י קטן הוא משום דהקטן צריך להוציא הגדול, ולהוציא לא מהני קטן. דמי שאינו בר חיובא א"א להוציא מי שהוא בר חיובא.

ועפ"ז כ' דמש"כ בעל העיטור דגדול יוצא בנר חנוכה שהדליק קטן, היינו משום דבמצות נר חנוכה א"צ שהקטן יוציא הגדול, אלא דמאחר דיש נר חנוכה בבית, ממילא נפטר כל בני הבית. ולכן כיון שהדליק קטן ומעשה מצוה שלו חשיב מצוה חיובית, ממילא נפטרו כל בני הבית. ולכן רק במצות נר חנוכה כ' המחבר די"א דיוצא בהדלקת קטן. משא"כ במגילה דצריך שהקורא יוציא השומע, דלכו"ע לא מהני ע"י קטן. וכעי"ז בי' הגר"ש רוזובסקי זצ"ל (ספר זכרון שמואל סי' יט' אות ד"ג וע"ע בסי' כ' אות ד')[יד].

מכל הנ"ל מבו' דיש כמה סברות לומר דרק במצות נר חנוכה קטן מוציא גדול משא"כ בקריאת המגילה. אבל באמת מצינו סברא להיפוך, דבנר חנוכה א"א לקטן להוציא גדול משא"כ במגילה. ויתבאר בהמשך דברינו.

בספר יד המלך (לנכדו של הנוב"י ברמב"ם פ"ד הל' מגילה וחנוכה) מק' על מה דאי' בגמ' דאם הדליקו חשו"ק לאו כלום הוא, ומשמע דהחלטה זו דברי הכל ולא היה שום פלוגתא בדבר זה, והלא בקריאת מגילה פליגי ר' יהודה וחכמים בדבר זה ור' יהודה מכשיר בקטן (עי' מגילה יט':). ומבאר תוס' דלר"י קטנים חייבין כגדולים דאף הם היו באותו הנס. וא"כ לכאו' ה"ה במצות נר חנוכה. דכיון דגם בנס חנוכה היו גם הקטנים עמם בצרה, א"כ לר"י כמו דיוצא בקריאת מגילה של קטן, ה"ה בנר חנוכה יוצא בהדלקה דקטן. ואף דאין הלכה כר' יהודה ואנן קיימינן גם בקריאת מגילה כרבנן דאינו יוצא בקריאת קטן, מ"מ כיון דיש עכ"פ פלוגתא דתנאי בדבר זה גבי קריאת מגילה, לא הוי להו להגמרא למינקט גם גבי נר חנוכה לישנא פסוקה וחלוטה כ"כ דאם הדליקה קטן לא עשה כלום, דהא עכ"פ לר"י יוצאין בהדלקת קטן.

יג. וז"ל י"ל דרק במגילה דהקורא צריך להוציא את השומע בזה קטן שהגיע לחינוך שהיא תרי דרבנן אינו מיציא גדול שהוא חד דרבנן. אבל לענין נר חנוכה דאין בזה משום מוציא אחרים יד"ח, אלא בענין שיהא ע"ז שם הדלקת נר חנוכה, בזה אין נפק"מ בין חד דרבנן לתרי דרבנן. ועל כן הביא המחבר דיש מי שאומר דקטן שהגיע לחינוך יכול להדליק, עכ"ל, עיי"ש בכ"ד.

יד. וכן ראיתי בשם שו"ת חכם צבי תוס' חדשים סי' יג'.

אלא שמעורר דבאמת לא מצינו בשום מקום דלר"י קטן מוציא גדול בנר חנוכה כמו במגילה[טו].

ומבאר היד המלך דבנר חנוכה לכו"ע קטן לאו בר חיובא. ואף דגם בקטן שייך הסברא דאף הם היו באותו הנס, בכל זאת אין מקום כלל בנר חנוכה שיהיה חלות חיוב כזה על קטן, דאיך יטילו חכמים חיוב מצוה כזאת על קטן אשר א"א לקיימה עכ"פ בלי איזה הוצאת ממון, וקטן לאו בר דמים הוא, ומאין יהיה לו ממון לקטן לקיים מצוה זו. ואף דמצינו גבי מצוות לולב וציצית דאביו לוקח לו תפילין וציצית ולולב, דבכל זאת אין החיוב זה על הקטן רק על האב בתורת מצוות חיוב חינוך, ויכול להיות מצוות חינוך זה על האב גם בנר חנוכה. בכל זאת אפשר דאין מצוות חינוך זה על האב רק בשלשה מצוות אלה וכדומה אשר הם מצוות דאורייתא, אבל במצוות דרבנן הדעת מכרעת דאין בהם חיוב חינוך כלל. אבל בכל אופן עכ"פ עיקר ראשית חיוב מצוה דרבנן שיש בה איזה חסרון ממון בודאי אין שום מקום כלל דרבנן יטילו חוב מצוה זו על הקטן, אשר עכ"פ הוא בעצמו אינו בר ממון כלל.

ולכן דוקא בקריאת מגילה פליג ר"י ומכשיר בקטן משום דבשמיעת הקריאה אין בו שום הוצאות ממון, וגם קטן יכול להיות בכלל תקנת המצווה שהתקינו אנשי כנסת הגדולה דגם הוא היה באותו נס. אבל בנר חנוכה כיון דאין בתכונת חיוב זה כלל שיהיה בו מקום חלות על הקטן, ובראשית תקנת החיוב שתקנו לנו אנשי כנה"ג, אף דגם קטן היה באותו נס בכל זאת אין בו מקום כלל שיהיה בכלל התקנה, ע"כ אם הדלקה עו"מ, אף ר"י מודה דאינו יוצא בהדלקת קטן. ולכן פשוט להגמ' דלכו"ע הדליקה חשו"ק לא מהני, עכ"ד.

הכלי חמדה (פ' מקץ אות ד') מביא דברי היד המלך וכ' "ודבריו דחוקים מאוד, והרי בהדיא שנינו (ערכין ב':) קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין. וכן בלולב יש מצות חינוך אף ביום הראשון דצריך לכם דוקא (סוכה מו':)[טז]. ואף כי יש לדחוק

טו. עיי"ש שכ' דאפשר דכיון דלמ"ד הנחה עו"מ לכו"ע מהני ע"י קטן לפיכך לא נקט שי' ר"י. אבל מדחה דבריו.

טז. עי' בהמשך דברינו באות ג' דלפי הטור צריך האב לקנות לולב לבנו. ואינו מספיק שמקנה לו לולב שלו.

בזה בחילוקים דקים כמובן אין רצוני להאריך בהם[יג].

ומבאר הכלי חמדה דהנה תוס׳ במס׳ מגילה מבאר דהא דלרבנן אין קטן מוציא גדול במגילה הוא משום דאע״פ דמגילה אינו אלא מדרבנן, מ״מ בקטן יש תרי דרבנן[יד]. ור״י סבר דמ״מ כיון שגם הקטנים היו באותה הנס, שהיו בכלל גזירת ״להשמיד ולהרוג וכו״ נמצא דקטנים וגדולים שוין.

ועפ״ז מבאר הכלי חמדה דדוקא בפורים דהנס היה שניצולו ממות לחיים דהגזירה היתה להשמיד ולהרוג וא״כ אין נפק״מ בין קטנים לגדולים ושפיר י״ל בהם שאף הם היו באותו הנס. משא״כ בחנוכה דהיתה הגזירה להעביר על הדת, וקיי״ל (סנהדרין עד׳): דיהרג ואל יעבור מכח מצ״ע ד״ונתקדשתי בתוך בני ישראל״, א״כ זה דוקא בגדולים. אבל בקטנים דאינן מצווין על עשה דונתקדשתי הרי היו מותרין לעבור ולא היו נהרגין[טו]. וא״כ בחנוכה ל״ש לומר בקטנים שאף הם היו באותו הנס כיון דלא בהם נס הצלה ממיתה כיון דלא היו צריכין למסור נפשם על קדושת השי״ת. וכיון דל״ש לחייבם מכח שאף הם היו באותו הנס, לא נשאר לנו לחייב אותם אלא מכח חינוך. ושוב אמרינן דתרי דרבנן אינו מוציא חד דרבנן. ולכן לא מצאנו בתוס׳ כלל שבנר חנוכה תהיה ההדלקה כשרה לר״י ע״י קטן.

יג. עיי״ש בהגהה מבנו שמק׳ על היד המלך מתוס׳ ריש חגיגה דמבו׳ דיש קרבנות נדבה מדין חינוך. ומבו׳ דאין נפק״מ בזה דצריך להוציא מעות. ועיי״ש שמפלפל דתלוי אם חיוב חינוך מוטלת על האב או על הבן.

יד. עי׳ במשנ״ב סי׳ תרפט׳ שכ׳ ״אע״ג דקטן נמי חייב עכ״פ מדרבנן כדלעיל בס״א, אפ״ה אינו יכול להוציא את הגדול, דלגבי קטן הוי תרי דרבנן (ר״ל דעצם קריאת המגילה הוי רק מד״ס וחיובו של קטן הוי ג״כ רק מדרבנן בכל המצות). משא״כ גדול הוי חד דרבנן. ולא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן״. ועיי״ש בשעה״צ שכ׳ בשם המג״א דמה שמצינו שקטן מוציא אביו ברכהמ״ז (עי׳ בסי׳ קפו׳) דשניהם מדרבנן, עיי״ש, שאני התם התם יכול הקטן לאכול כדי שבעו להביא עצמו לידי חיוב דרבנן והוי נמי חד דרבנן.

טו. אולם עי׳ בספר אמת ליעקב פ׳ אמר שדייק הגר״י קמנצקי זצ״ל מלשון הרמב״ם (פ״ה מהל׳ יסודי התורה ה״א) שכ׳ ״כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה וכו״, דגם קטנים המצווין על קידוה״ש, כדכתיב ״יברך את בית ישראל גו׳ הקטנים עם הגדולים וגו״. והטעם הוא מדלא כתוב ״תקדישו את שמי״, דאז י״ל דלא דיבר הכתוב אלא עם המקדשים, אבל מכיון דכתיב ונקדשתי, שהקב״ה כביכול הוא הנפעל, א״כ גם ע״י הקטנים אפשר שיעשה הענין הזה, עיי״ש בכ״ד. וע״ע בשו״ת חקרי לב ח״ג יו״ד סי׳ קמה׳. (ואולי דיש לחלק בין מסי״נ בג׳ עבירות חמורות למסי״נ בשעת השמד, ואכמ״ל).

ומיישב בזה מה שיש להעיר על הרמב"ם שכ' "נר חנוכה שהדליקו חרש שוטה וקטן או גוי לא עשה כלום עד שידליקנו מי שהוא חייב בהדלקה". וצ"ב במה שמוסיף 'גוי' דלא מצינו בגמ'. וע"פ הנ"ל א"ש שהרמב"ם בא להורות דקטן בנר חנוכה דינו כעכו"ם ולא שייך בו גם מצות חינוך. דהרמב"ם ס"ל דבאמת כיון דקטנים לא היו באותו הנם דגדולים, ל"ש בהו חינוך כלל כיון דגם גדול שלא היה בנס אינו חייב במצוה זו דתקנו אותה רק מכח הנס. ולכן בקטנים ל"ש חינוך כלל בזה.

ומוסיף דלפ"ז א"ש מה שפירש"י במס' שבת בהא דאמר ריב"ל נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס "משום שהיו בכלל הגזירה דתבעל לטפסר תחילה וע"י אשה נעשה הנס". וצ"ב מדוע הוסיף עוד טעם שע"י אשה נעשה הנס[כ]. ולפי הנ"ל א"ש. דהנה בריש מס' כתובות אי' דהך גזירה דתבעל לטפסר תחילה לא היתה להעברת דת כי אם להנאתן והיה מדינא מותר לעבור. א"כ אצל הנשים לא היה הנס גדול כ"כ כמו אצל אנשים שהיה הדין דיהרג ואל יעבור. וא"כ אין ראיה דחייבות בנר חנוכה כמו אנשים שהיה הדין דיהרג ואל יעבור. לכן מוסיף רש"י שע"י אשה נעשה הנס. משא"כ בפורים דהיה להשמיד ולהרוג והיו הכל שוין בסכנה שפיר פירש"י (במס' מגילה) דנשים חייבין בקריאת המגילה משום שאף הן היו בסכנה דלהשמיד ולהרוג[כא].

אמנם הבעל העיטור דלומד חנוכה מפורים דקטן מוציא גדול אזיל לשיטתו שכ' דטעמא דר"י דמכשיר בקטן הוא משום דס"ל דכיון דמחויב מצד חינוך יכול להוציא בדרבנן וס"ל דאין לחלק כלל בין חד דרבנן לתרי דרבנן. ושפיר כ' דה"ה בחנוכה הדלקת קטן כשירה. משא"כ לדעת התוס' אינו ראי' ממגילה לחנוכה. עכ"ד שם.

ולכאו' לדברי הכלי חמדה דקטן שלא היה בנס אין עליו אפי' חיוב חינוך, א"כ אפי' קטן שיש לו בית א"צ להדליק שם.

ובאמת הכלי חמדה בפ' קרח (עמ' פג' עיי"ש שדן בענין לשון "לא עשה ולא כלום"), מביא מה דאי' בגמ' "הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום", ומבאר דכיון דמצות נר חנוכה הוא חובת הבית, א"כ אפי' בבית של קטן אין המצוה שהקטן בעצמו ידליקנה, רק שידליק לו מי שהוא מחויב

כ. עי' במחזיק ברכה סי' רצא' ס"ק ח'.

כא. וכ' דמה שפירש"י בפסחים קח': גם במגילה מפני שע"י אשה נעשה הנס, כבר כתב בחידושיו בדיני פורים.

בהדלקה, ובזה יתקיים מצות חינוך של הקטן. ואינו דומה לכל המצות דסגי בחינוך ע"י הקטן בעצמו אע"ג דלאו בר חיובא, ולא בר כוונה, דהתם א"א בענין אחר וכך הוא מצותו כיון דהוא מצוה שעל גופו. משא"כ בנר חנוכה כיון דהוא חובת הבית ואם ידליק בבית מי שמחויב בהדלקה יתקיים מצות נר חנוכה בשלימות, לזאת אינו מתקיים מצות חינוך כי אם ע"י שידליק גדול. ועפ"ז מפרש לשון הגמ' "לא עשה ולא כלום". היינו שגם לעצמו לא קיים מצות הדלקת נ"ח. וזהו מה שהשוה הרמב"ם הדלקת קטן להדלקת גוי. ועיי"ש שמבאר עפ"ז מה שלא הזכיר הרמב"ם ענין חינוך בנר חנוכה כמו שהזכיר בבקריאת מגילה[כב].

אבל עדיין אינו מובן. דאי קטן הוא כגוי, א"כ אין עליו שום חיוב חינוך בענין מצות נר חנוכה, ומדוע ידליק גדול בביתו. וצ"ע.

חידושו של המשנ"ב שקטן מדליק נר אחד וחיוב חינוך בהידור מצוה

ג) והנה המשנ"ב (סי' תרעה') מחדש דלקטן א"צ להחמיר כולי האי, ודי שידליק בכל לילה רק נר אחד לכו"ע[כג]. ויש להבין, דלפי השלטי גיבורים ומאירי דאין חיוב חינוך על ההידור (כמו שבי' המחצה"ש סי' תרעז' בדבריו וכ"כ הפמ"ג במשב"ז ריש סי' תרעא'), אין חיוב להדליק כלל. ולפי הרמ"א דגם על הידור יש חיוב חינוך, יש להדליק כמו גדול. ובפשטות כוונת המשנ"ב הוא דלענין דין מוסיף והולך אפשר לסמוך דאין על הידור חיוב חינוך. ועדיין צ"ב, דאי מודה דגם קטן שהגיע לחינוך מהדר להדליק אע"פ שכבר הדליק הבעה"ב, ע"כ דסבר דגם בהידור שייך חינוך. וא"כ יהדר להדליק כל הנרות[כד].

וראיתי בספר בינת אדם – חנוכה ממרן המשגיח הגר"ד סג"ל שליט"א (סי' יז') שמבאר דלעולם גם הרמ"א מודה דאין חיוב חינוך על הידור. אלא דהנה כ' האחרונים[כה] דמה שבני בית יכולים להדליק בברכה אע"פ שכבר הדליק הבעה"ב וקיים תקנת 'נר איש וביתו' הוא משום שהבעה"ב מכוין שלא להוציאם, וכן הם מכונין שלא

כב. ע"ע בספר מקראי קודש חנוכה סי' טו'.

כג. עי' בספר הלכות חג בחג חנוכה פ"ג הערה 19 דאפי' קטן שיש לו בית בפנ"ע אינו מדליק אלא אחת. ועי' בהמשך דברינו מה שהבאנו משמו. וע"ע בספר מקראי קודש שם.

כד. עי' בדעת תורה להמהרש"ם סי' תרעז' ושו"ת רבבות אפרים ח"ח סי' שצ' אות ב'.

כה. עי' שו"ת רעק"א מהדו"ת סי' יג'.

לצאת בהדלקת הבעה"ב. וא"כ גם בקטן האב מכוין שלא להוציאו בהדלקתו ונמצא שמחיוב בעיקר דין 'נר איש וביתו' ויכול להדליק בברכה. אבל זהו דווקא לענין נר אחת, אבל שאר נרות אינו אלא הידור, וע"ז מודה שאין חיוב חינוך.

אלא שהעיר ע"ז ממש"כ הב"ח בהל' לולב (סי' תרנז) לישב מש"כ הטור דקטן היודע לנענע בו אביו צריך לקנות לו לולב כדי לחנכו במצות. והק' המהרש"ל מדוע צריך לקנות לו דווקא, דבגמ' (סוכה מב'.) לא מצינו אלא דחייב בלולב ולא דצריך לקנות לו לולב. ומת' הב"ח עפמש"כ הטור (סי' תרנב') דהמדקדק במעשיו יעשה כאנשי ירושלים. וא"כ צריך לקנות לקטן לולב לאחוז בו כל היום כאנשי ירושלים. עכ"פ מבו' מהב"ח דיש דין חינוך על הידור. (ולכאו' כ"ש בנרות חנוכה דמעיקר התקנה).

נמצא דיש ג' שיטות בחיוב חינוך לקטן בדין הידור. א) לדעת השל"ג אין חיוב חינוך כלל על הידור. ב) לפי הרמ"א אע"פ שאין חיוב חינוך על הידור, מ"מ יכול להדר שעי"ז תהי' מחויב לקיים עיקר הדין. ג) לפי הב"ח יש חיוב חינוך על הידור, עכ"ד הגרד"ס שליט"א[כו].

מבו' מהנ"ל דענין ההידור הוא במה שהבעה"ב מכוין שלא להוציא הבני בית, ובני בית מכוינין שלא לצאת בהדלקת הבעה"ב. אבל לפ"ז יש להעיר דבשלמא בני בית מקיימין דין מהדרין בזה שמדליקין בפני עצמן אע"פ שכבר הדליק בעה"ב. אבל איך מקיים הבעה"ב הדין הידור שלו.

וראיתי בספר ברכת יצחק שמבאר הגר"ב פאלער זצ"ל דההידור אינו מצד הגברא, אלא מצד הריבוי ותוספת נרות בבית. ולכן מה שהבעה"ב מכוין שלא להוציא בני הבית ועי"ז ידליקו בעצמן ויתוספו נרות בבית, נמצא שהבעה"ב ג"כ מקיים ענין ההידור, עיי"ש בכ"ד.

ויש לבאר עוד, דמה שמדליק כמנין הימים לכאו' אינו הידור בהבית, אלא הוא הידור בהמעשה הדלקה – שמדליק כמנין הימים[כז]. והוא ענין

כו. עיי"ש במה שמבאר דמה שהמג"א כ' דלא כהרמ"א הוא לשיטתו. וע"ע בסי' ב' מש"כ בשיטת המג"א.

כז. וכן מדויק בגמ' דאי' מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך". ופירש"י נר איש וביתו - נר אחד בכל לילה, ואיש וכל בני ביתו סגי להו בנר אחד: והמהדרין - אחר המצות - עושין נר אחד בכל לילה לכל אחד ואחד מבני הבית". ומשמע דההידור בהדלקה כמנין הימים שייך להמדליק ומעשה הדלקה. וקטן ל"ש לזה. (הוספת ידידי הרב יוסף דוד מנדל שליט"א).

׳מעלין בקודש׳ והוא מצד המדליק. ואפשר דעל הידור זה של המדליק אין קטן מחויב. דבקטן ל״ש המעשה הדלקה. והעיקר הוא התוצאה שיש ריבוי נרות בבית. ועדיין צ״ע בכ״ז. ועי׳ מש״כ בהמשך משו״ת משנה הלכות.

אולם נראה דיש לדחות הראי׳ מדברי הב״ח. דיש לחלק בין הידור דנר חנוכה דלהידור דאנשי ירושלים. דשאני הידור בנר חנוכה דבעיקר התקנה. ולכן אפי׳ אי אמרי׳ דיש חיוב חינוך על הידו בנר חנוכה עדיין אין ראי׳ להידור דאנשי ירושלים גבי לולב. אבל יש מקום לומר להיפוך דשאני ההידור דאנשי ירושלים דאינו בגדר הידור, אלא דהוא המשך מנטילה ראשונה דהוא מעיקר הדין. ולכן אפי׳ לפי הב״ח שכ׳ בדעת הטור דיש דין חינוך בלולב להיות כאנשי ירושלים, עדיין אין ראי׳ להידור בנר חנוכה. ובאמת בכלל יש לדחות הראי׳ מדברי הב״ח. דאין כוונתו דמש״כ הטור דצריך לקנות לקטן לולב כדי לקיים מנהג אנשי ירושלים. אלא ר״ל דכיון שהאב רוצה לנהוג כאנשי ירושלים א״כ א״א לו להקנות לולב שלו לבנו הקטן, דנמצא מפסיק בנטילה ראשונה ומבטל מנהג אנשי ירושלים. ולעולם אין צד דצריך לחנך הבן כאנשי ירושלים[כח].

בשו״ת משנה הלכות (ח״ז סי׳ צ׳) מבאר בשיטת הרמ״א דמה דאמרי׳ דעל הידור ל״ש חינוך היינו היכא דיש לפנינו לקיים מצוה בלי הידור ויכול לקיימה ע״י הידור וכגון באתרוג שיש לפניו אתרוג כשר שאינו הדר ויש לפניו ג״כ אתרוג מהודר, כה״ג ליכא חינוך בקטן לקנות לו אתרוג מהודר דוקא, וסגי ליה באתרוג כשר אפילו אינו מהודר. אבל היכי דההידור הוא חלק מקיום המצוה כה״ג ליכא למימר דקטן אינו מחויב בהידור, דהרי עכ״פ הוא מחויב בחינוך עקר המצוה וא״א לקיימה בלי הידור. ולכן לדידן דכל אחד מבני הבית מדליק בפני עצמו, א״כ לא יקיים הקטן המצוה כלל כשלא ידליק, דכיון דבדידן כל אחד מבני הבית מדליק, א״כ ההידור נעשה חלק מקיום המצוה. וגם אין כוונת המדליק להוציא בני הבית כיון שכל אחד מדליק בפני עצמו והו״ל הקטן כאלו יש לו בית בפני עצמו דאף לדעת המחבר קטן מדליק.

באופן אחר מבאר שם, דיש שני מיני הידור. א) הידור בגוף המצוה. ב) הידור בגוף האדם. והנה המהדרין שמדליקין נר לכל אחד ואחד אין זה הידור בגוף המצוה, דבין המהדרין ובין המדליקין נר אחד לאיש וביתו המצוה היא רק בנר אחד, וא״כ בקיום המצוה ליכא הידור בין איש וביתו ובין נר לכל אחד ואחד, ולעולם אין מדליקין אלא נר אחד. אמנם ההידור הוא בגופים כלומר

כח. עי׳ בחת״ס סוכה מו׳ דמבו׳ דל״ש בקטנים ענין של אנשי ירושלים.

דמעיקר דינא סגי בנר לכל הבית והמהדרין מדליקין לכל אחד ואחד וההידור שכל גוף מקיים המצוה בעצמו. אמנם המהדרין מן המהדרין דקיי"ל כב"ה דמוסיף והולך הרי זה הידור בגוף המצוה דהמהדרין אין מדליקין אלא נר אחד שהוא עיקר המצוה והמהדרין מן המהדרין מוסיפין בכל יום הידור על עיקר המצוה. ועפ"ז יש לומר דמה שאמרו דליכא חינוך בהידור היינו בהידור בגוף המצוה. אבל הידור בגוף האדם פשוט דשייך גם בקטן. והטעם נראה לזה הוא כך דכל ענין החינוך הוא משום "חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה", והחינוך הוא העיקר שיתרגל עצמו לעשות מצות כשיגדל.

והנה המחנך את בנו בגוף המצוה זה כבר די לו שלא יסור ממנו כשיזקין וההידור הוא מה שממילא יעשה כרצונו כשיגדיל דאין לזה דין מיוחד בגוף המצוה. ולכן סגי ליה בחינוך בגוף המצוה ולא בעי חינוך בהידור המצוה. אבל היכא דההידור הוא בגוף האדם שיהדר אחר מצות ודאי החיוב לחנכו בזה שיהיה האדם מהדר אחר מצות לקיימם ולכן שפיר מחויב בחנוך זה. וממילא א"ש דברי הרמ"א, דודאי הידור בגוף המצוה פטור, אבל הכא כיון דאנו נוהגין שכל אחד ואחד מדליק והוא הידור בקיום המצוה ובגוף האדם ולא הידור בגוף המצוה, ס"ל להרמ"א דודאי כה"ג חיוב גם על הקטנים. עכ"ד שם.

אולם במקו"א (חלק טו' סי' רג' אות ז') כ' דצריך לחנך הקטנים גם בהוספת נרות כמנין הימים כמהדרין מן המהדרין, וז"ל ולפענ"ד כבר הארכתי דיש שני מיני הידור. יש הידור בעצם ובגוף המצוה כגון אתרוג הדר שהוא בגוף המצוה שיהי' מהודר יותר. ויש הידור מחוץ למצוה כגון להדליק שתי נרות למהדרין מן המהדרין וכן עד לשמונה. והנה בסתם מצות הידור קיי"ל דאין דין חינוך על קטן... ולכן בעצם הידור שיהי' שמן זית יפה ומהודר אינו חייב ללמדו, אבל להוסיף נר חייב ללמדו, עכ"ל[כט].

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' ריט') מביא מה דאי' במס' ערכין (ב':) דקטן חייב בציצית רק כשיכול להתעטף, ותמה הגרי"ז הלוא מקיימין המצוה בלי עיטוף, ולמה לן שיעורא דעיטוף. וע"כ דמצות חינוך היא שיתרגל כן כשיגדיל. וכיון שעיקר מצות ציצית היא בעיטוף, החינוך הוא להרגילו כעיקר המצוה דוקא. וה"נ במצות נר חנוכה, כיון שחז"ל הקפידו על מהדרין מן המהדרין שראוי לכל אחד לעשות כן, ובמיוחד עכשיו שחובת גברא, וכן מנהג ישראל להקפיד על כך מאוד, חייבין שפיר מדין חינוך לחנכו

כט. ע"ע מש"כ בח"ח סי' רמו'.

כמצותה לכתחילה דוקא בהידור ומן המובחר, עכ"ד. וכן מנהג העולם[ל].

ומוסיף שם דאף שמבו' ברמ"א ריש סי' תרעג' בשם המרדכי שמצוה מן המובחר בשמן זית, אין לזה שורש בש"ס אלא שצלול האור. ומועיל נמי בנר שעוה שצלול כמו שמן וכמבו' ברמ"א שם. ולכן בקטן א"צ לקנות לו שמן זית דוקא. עכ"ד[לא].

וראיתי עוד מהלך בזה בספר הלכות חג בחג (חנוכה פ"ג הערה 19) שמבאר דלעולם אין חיוב חינוך על הידור מצוה. אלא דשאני הידור דנר לכל א' וא' דאינו רק חובת אנשי הבית, אלא אף חובת בעה"ב כדמשמע להדיא מלשון הרמב"ם ריש פ"ד, והיינו שחובת הבית היא שיהא בו נרות כמנין אנשי הבית. ולכן אף בזה מחנכים הקטן. אך ההידור דמוסיף והולך שהוא בגוף המצוה בזה אין חיוב לחנך לקטן. וכעי"ז ראיתי בשם הגרי"י בלוי זצ"ל (בספר חובת הדר דיני חנוכה פ" הערה ח' ובספר חנוך לנער פרק כו' הערה ג').

ובספר יסוד ושורש העבודה (שער יב' פ"א) כ' "ויזהר האדם מאד לחנך בניו הקטנים בהדלקת נ"ח במנורה בפנ"ע כמבו' בשו"ע. והואיל ודשו בה רבים מלהזהר בזה, לכן באתי לזרז אותם". וע"ע באשל אברהם (סי' תרעה') שכ' "אודות נרות חנוכה לתינוקות שהגיעו לחינוך, פשיטא שכן הוא נכון. ולא שייך בזה התנגדות למנהג שהרי יש בזה מהדרין ומהדרין מהמהדרין לעשות נר לכל אחד ואחד".

ל. עי' בשו"ת אבני ישפה ח"ה סי' צה' ענף ד', ברכת שמעון מועדים עמ' קנז', שפע חיים חנוכה עמ' ו' וספר יקח מצוות סי' טו'.

ועי' בשו"ת שלמת חיים (או"ח סי' שס') שכ' הגרי"ח זוננפלד זצ"ל דאפי' אם נימא דקטנים אינם מחויבים לחנכם בהידור מצוה, אבל פשיטא שאם האב רוצה לחנך אפילו קטנים שהגיעו לחינוך בוודאי רשאי לעשות כן ויש בו הידור. ומוסיף דפשיטא שאם האשה שהגיעה לגדלות אינה רוצה לצאת כי אם להדליק בפני עצמה שרשאית לעשות כן, אלא לאחר שהמצוה לכתחילה בחוץ, שייך בנשים 'כל כבודה וגו', כל שיכולה לצאת ע"י אביה הרי זה ממידת צניעות. (וכ"כ בחי' חת"ס שבת כא'). וע"ע באשל אברהם סי' תרעה' שכ' "גם קטנה שהגיעה לחינוך אם לא שמעה ברכות נר חנוכה מברכת ברכה שניה שמברך הרואה היטב". וראיתי בספר חנוך לנער (פרק כו' ס"ק א') דפשוט שבקטנה אין מצות חינוך לנר חנוכה, שהרי גם בגדלותה אינה מדלקת. ועי' בבן איש חי שנה א' וישב אות יח' שכ' "טוב ליתן לאחד מבניו הקטנים להדליק בידם נר הנוסף, כדי לחנכם במצות, שגם בזה הנר הנוסף יש קצת מצוה, וכן אני נוהג, וראוי לעשות כך, אבל לא יתן להם להדליק מנרות של חיוב, ודלא כמאן דהתיר בזה". והיינו לפמש"כ (שם אות טז') דנוהגין שרק ראש הבית מדליק לכולם.

לא. ע"ע בשו"ת שבט הקהתי ח"ו סי' רמו' ובספר דרך שיחה ח"א עמ' פא'.

אבל יש להעיר דלכאו' צריך לדקדק שהנרות שנותנין לקטנים להדליק תהי' בהן כדי להדליק חצי שעה. וכן אמר לי הרה"ג ר' משה שטרנבוך שליט"א[לב]. וכששאלתי אותו מה הדין לענין ערב שבת חנוכה, האם יש לדקדק שתהי' שם כדי להדליק עד חצי שעה לאחר צאה"כ השיב "לכאו'"[לג]. וכן אמר לי הרה"ג ר' עזריאל אויערבך שליט"א. ובאמת יש נידון באחרונים בזה[לד].

שהגיע לחינוך אין לו להדליק נרות חנוכה בעצמו אפילו למנהגנו במהדרין מן המהדרין, אלא לצאת בהדלקת אביו. שהרי מצות החינוך היא לקיים מצוה באופן שראוי הגדול לצאת בה ידי חובה. וכמו שהגדול לא יכול לצאת ידי חובתו בהדלקה של קטן, הרי שזו הדלקה פסולה, כך גם הקטן בעצמו לא מקיים מצוות חינוך בהדלקה של עצמו שהיא הדלקה פסולה.

חידושו של הגרי"ש אלישיב זצ"ל שקטן אינו מדליק כלל

ד) בספר פניני חנוכה (מהרב בן ציון קוק הכהן שליט"א עמ' לז' – לח') הו' שאמר הגרי"ש אלישיב זצ"ל דקטן

וכן אמר לענין ציצית דלדעת ר"ת דקטן פסול לעשות ציצית משום שאינו בר חיובא (עי' בסי' יד'), אין לקטן לעשות ציצית אפי' לעצמו. דאין על ציצית אלו מצות חינוך. דכשיהי' גדול

לב. באשל אברהם סי' תרעה' כ' "ואין קפידא בזה אם אין הנרות דקטנים שהגיעו לחינוך דולקין חצי שעה, כיון שהתינוק אין בו הבחנה בזה ויכול לסבור על פחות מחצי שעה שהוא חצי שעה. ובפתילה קטנה אפשר שידלק חצי שעה נר כזה כשיהיה הפתילה דקה, לזה שייך בזה החינוך לטובה בלי חשש".

אולם עי' בספר מועדי הגר"ח ח"ב עמ' שטו' בשם הגר"ח קניבסקי זצ"ל דצריך שתהי' כשיעור. וראיתי בשו"ת חיי הלוי ח"א סי' מח' שכ' דלכתחילה ידליקו נר אחד שידלק כשיעורו, או לא ידליקו כלל רק יצאו ע"י אביהם, עיי"ש בכ"ד. וע"ע בספר מאורות נתן חנוכה במילואים עמ' כג', ספר חינוך ישראל פ"ב סי' כא', שו"ת ודברת בם ח"א סי' קפז' וספר דעת נוטה ציצית תשו' תרג',

לג. שו"ר שכ"כ בספר סוכת חיים – חנוכה ח"ב עמ' תקכט' בשם הגר"מ שטרנבוך שליט"א.

לד. וראיתי (בספר סוכת חיים – חנוכה עמ' שטז') בשם הגר"ש פעלדער שליט"א דבערב שבת יש לסמוך להקל הכיא דיש לכה"פ שיעור שיהיא דולק חצי שעה, וע"פ המשנ"ב סי' תרעב' ס"ק ד', עיי"ש.

בשו"ת וישמע משה (ח"ו סי' קלג') מביא בשם הגר"נ קרליץ זצ"ל, הגר"ח קניבסקי זצ"ל ויבלח"ט הגרי"מ שטרן שליט"א דאין מצות חינוך בנר שאין גדול יכול לצאת בו. אבל לדעת הגר"מ שפרן שליט"א והגר"נ נוסבוים שליט"א כיון שאינו אלא פרט בהמצוה, אפי' אם חסר פרט זה מ"מ מקיים מצות חינוך. ועיי"ש עוד בשם הגר"ש גרוס שליט"א דלכאו' יש לחלק בין מנהג החסידים שמדליקים. ועיי"ש עוד שמביא דעת כמה פוסקים בזה.

יהי׳ פסול ללבוש ציצית שעשה קטן[לה]. וכן דעת הנצי״ב (שו״ת משיב דבר ח״א סי׳ מא׳). אבל הביאור הלכה שם כ׳ ״ופשוט דהקטן לעצמו מותר להטיל ציצית לכו״ע אם רק הגיע לחינוך שהוא מחוייב מדרבנן במצות ציצית ומיקרי בר לבישה להוציא את עצמו בציציותיו״. ועיי״ש דאף לאחר שנעשה גדול עדיין אפשר ללבושו ע״פ השיטות שמתירים ציצית של קטן[לו].

והוסיף ״ובאמת שקשה לבטל את המנהג. אבל הדבר תמוה, שהרי הדלקה של קטן היא לא הדלקה כשרה שהיא כמו הדלקת שוטה. וכיון שיכול הקטן לקיים מצות חינוך בהדלקה מושלמת של גדול, איך יתכן לבא ולומר לקטן להדליק בעצמו שהיא הדלקה פסולה מעיקר הדין כדי לקיים מצות מהדרין ולהפסיד הדלקה טובה וכשרה של עיקר הדין[לז]״. עיי״ש בכ״ד ובהערות שם.

אבל יש לתמוה ע״ז, דהרי מפורש ברמ״א דלדידן שכל בני הבית מדליקין, גם קטן שהגיע לחינוך מדליק. ועכצ״ל כמש״כ המחצה״ש דכוונת הרמ״א הוא רק לשי׳ בעל העיטור דקטן וגדול שוין ולכן קטן מוציא גדול. אבל אין זה פשטות דברי הרמ״א, וכבר הבאני מש״כ הביה״ל דדברי המחצה״ש דחוקים וצ״ע.

בשו״ת תשובות והנהגות (ח״ו סי׳ קנה׳) מביא הגר״מ שטרנבוך שליט״א דברי הגריש״א, וכ׳ דנראה דאם כי צדקו עיקר דבריו שעל הקטן לקיים מצות חינוך באופן שהגדול יוצא בה יד״ח, מיהו כ״ז דוקא נאמר בחפצא דמצוה שחפצא שפסול לגדול לקיים בה המצוה גם הקטן אין יוצא בה מצות חינוך. אבל בדין הגברא שעושה המצוה, בזה הדין הוא דגם בהנך מצוות שיכול הקטן לצאת המצוה ע״י מעשה של גברא שגם גדול בכה״ג יוצא בו יד״ח מ״מ רשאי לצאת המצוה גם ע״י מעשה עצמו אף שגדול לא היה יוצא

לה. ע״ע בספר הערות ר״ה כט׳. ולג׳. וגיטין נב׳.

לו. עי׳ בשו״ת תשובות והנהגות ח״ה סי׳ ח׳ מש״כ בזה. וע״ע מש״כ בביאור הלכה סי׳ לט׳ ס״ב ד״ה כל שפסול שבן יג׳ יכול לעשות קשר של תפילין לעצמו.

לז. עיי״ש שכ׳ דאף כי ברור לו שמן הדין כך ראוי לעשות שהקטן יכוין לצאת יד״ח בהדלקת אביו וממילא אח״כ כשבא להדליק בעצמו לא יוכל לברך, מ״מ מדגיש הוא שחושש הוא לשנות המנהג שנהגו שקטנים מדליקים ומברכים לעצמם. ולא שמענו בזה מרבינו דברים מוחלטים כיצד יש לנהוג למעשה. וע״ע בספר אשרי האיש ריש פרק לט׳ ובספר שבות יצחק ח״ח פ״י הערה כח׳ בדעת הגריש״א. וע״ע בספר בינת אדם שכ׳ דאפשר דזהו סברת השלט״ג דאף לדידן שכל בני הבית מדלקין מ״מ קטן שהגיע לחינוך אינו מדליק, עיי״ש בכ״ד. וע״ע בספר ירח למועדים חנוכה סי׳ יב׳ ענף ג׳ מש״כ בביאור דבריו.

יד"ח בכזה מעשה. וטעם הדבר פשוט, שרק בדיני החפצא דמצוה שזה אינו קשור לאופן חיוב הקטן לעשות עיקר המצוה בזה שפיר מסתבר לומר שחז"ל אמרו לקטן שיקח חפצא דמצוה שראוי גם לגדול לקיים בה המצוה כדי שהקטן יתחנך לקיים בגדלותו בחפצא דמצוה שהגדול יוצא בו. וכגון בציצית שעיקר המצוה ללבוש טלית עם ציצית ולא עצם הטלת הציצית בטלית, בזה אמרו שילבש הקטן טלית כהאי שראויה גם לגדול והיינו שגדול הטיל בה הציצית או במזוזה שעיקר המצוה שיהא קבוע על פתח ביתו מזוזה ולא מעשה קביעת המזוזה בזה אמרו שהמזוזה שקבוע על פתח בית הקטן יהא מזוזה שראויה גם לגדול לצאת המצוה והיינו שגדול יקבע המזוזה בבית הקטן.

אבל במצוות שעיקר מצוותם הוא עשיית מעשה המצוה כתקיעת שופר והדלקת נ"ח וכדקיי"ל הדלקה עושה מצוה, ע"כ כשהטילו חובת חינוך תיקנו שהקטן יעשה המצוה שלא שינו לקטן צורת קיום המצוה מגדול. וכמו שבגדול אופן חיובו במצוה הוא או שיתקע וידליק בעצמו או שיצא מאחר, כמו"כ תיקנו לקטן או יתקע וידליק בעצמו או שיצא מאחר. ואף שכשיעשה קטן המצוה לא תהא זו מצוה גמורה, מ"מ כיון שעיקר חיובו רק כדי שיתחנך הקילו שאינו חייב לקיים מצוה גמורה שזהו ע"י שיצא מצוה מאחר רק תיקנו דגם מועיל שיעשה בעצמו וכאופן חיוב המצוה בגדול. ומה עוד דבתקיעת שופר הרי גם אם ישמע תקיעת גדול עדיין אי"ז מצוה גמורה שהרי מצוות צריכות כוונה וקטן לאו בר כוונה. וע"כ שבמצות חינוך שכל חיובו הוא רק כדי שיתחנך הקילו שאינו חיוב גמור ומועיל גם מעשה קטן. וכיון דיוצא הקטן חיובו מדין חינוך כשמדליק בעצמו וכנ"ל לכן מדינא אין שום ענין לקטן להדר שלא להדליק בעצמו רק לצאת בהדלקת אביו כדי לזכות לקיום מצוה גמורה. ואדרבה עדיף שיקיים המצוה בגופו וידליק בעצמו שזה מועיל יותר להתחנך לקיים בגדלותו. ועיי"ש שכ' שאם הקטן מעצמו רוצה לזכות לקיום מצוה גמורה, ידקדק הקטן להדליק קודם אביו. עכ"ד.

ולכאו' לדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל דקטן אינו מדליק בעצמו אלא יוצא בהדלקת אביו, מ"מ בקטן שיש לו בית בפנ"ע לכאו' מודה שמדליק בעצמו, וכמש"כ המג"א בדעת המחבר.

ושו"ר בספר הלכות חג בחג (חנוכה פ"ג הערה 17) שאע"פ שאמר הגריש"א זצ"ל שאין מעשה קטן כלום גם הנ"ח, מ"מ אמר שאם האב מדליק ומברך ומוציא כולם בברכתו ובהדלקה ולאחר מכן מדליקין הבני הבית נר ההידור, יוצאין בזה לכו"ע, ואין בזה שינוי מהמנהג. לכאו' ר"ל דמ"מ יש הידור במה שיש ריבוי נרות בהבית, ואע"פ שהדליקה קטן. ועיי"ש עוד בהקדמה באורך.

ברכת הרואה על נרות של קטן

ה) יש לדון האם אפשר לברך ברכת הרואה על נרות שהדליק קטן. בשו"ת מנחת דוד (ח"ד סי' ז') כ' בשם הגר"ב ראקאוו זצ"ל, כיון דאנן קי"ל דקטן מחויב בהדלקה, נקרא חפצא של נ"ח, והרואה מברך עליה[לח]. וכן דעת הגר"ש וואזנר זצ"ל (קובץ מבית לוי חנוכה עמ' יג') ויבלח"ט הגר"ש קמנצקי שליט"א (קובץ הלכות) והגר"ש מילר שליט"א (קו' שושנת ישראל עמ' ז'). אבל לדעת הגר"ח קניבסקי זצ"ל (מועדי הגר"ח ח"א עמ' רפד') אינו יכול לברך עליו. משום "לא מצינו ברכה על מעשה קטן". ועי' באשל אברהם (סי' תרעט') שמסתפק בזה. וע"ע בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' תמה' שמביא שיטות לכאן ולכאן[לט].

ולכאו' תלוי במה שביארנו. דלפי מה שבי' הגר"ב פאלער זצ"ל דמעשה מצוה של קטן שוה למעשה מצוה של גדול אלא דכיון דאינו בר חיובא אינו יכול להוציא גדול, א"כ אפשר לברך ברכת הרואה על נרות של קטן כמו על גדול. אבל אי אמרי' דמעשה מצוה של קטן דמחיובא דחינוך אינו מעשה מצוה כמו גדול, כדמבו' בכלי חמדה ובדברי הגרי"ש אלישיב זצ"ל, א"א לברך על נרות של קטן[מ].

ומה מאד שמחתי כשראיתי בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל (אשרי האיש פרק לט ס"ז) דא"א לברך על נרות של קטן. וא"ש לשיטתו דנר חנוכה של קטן לא חשיב חפצא של מצוה כמו גדול.

אם שמנו של קטן הוקצו למצותו

ו) יש לדון האם שמן של קטן הוקצה[מא] ואם מותר להשתמש לאורה. ובשו"ת שבט הקהתי (ח"ג סי' רד) כ' דאסור ליהנות. אולם בספר אשרי האיש (מועדים פרק לז סעיף יז) הו' בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל דנותר שמן מהדלקתו של קטן לא הוקצה למצותו אלא א"כ אביו הקצהו. אך אם הקטן הגיע לעונת נדרים יכול להקצות השמן. וא"ש לשיטתו שמעשה הדלקה של קטן לא חשיב מעשה הדלקה של מצוה. ולא חשיב חפצא של מצוה כמו גדול (ע"ע בקובץ שערי הוראה חלק טז עמ' קמט).

לח. ע"ע מש"כ ח"א סי' נט' אות עו'.

לט. ע"ע בשו"ת משנת יוסף ח"ז סי' קלה'.

מ. ואפשר לפרש באו"א דתלוי אי ברכת הרואה הוא ברכת השבח או ברכת המצוות. א"נ אם חיוב חינוך מוטלת על האב או על הבן. ואכמ"ל.

מא. ע"ע בשו"ת התעוררות תשובה ח"א סי' מט' שכ' ע"פ רש"י במס' סוכה דסוכתו של קטן אסור בהנאה בשעת קיום המצוה. וע"ע בתפארת ישראל פ"ד דסוכה מ"ז לענין אתרוג של קטן ובשו"ת וישמע משה ח"ו סי' קמב'.

הגאון רבי ראובן וובשת שליט"א
מח"ס ויען ראובן ועו"ס

אי אמירת פרק במה מדליקין בליל שבת חנוכה וכדומה

בס"ד, א' טבת תשע"ז

שאלה: בעניין המנהג לומר פרק "במה מדליקין" בתפילת ערבית בליל שבת, יש פעמים שלא נוהגים לומר פרק זה, כגון: ביו"ט שחל להיות בע"ש או בשבת של חנוכה, מה הטעם לכך.

תשובה: כתב הטור (או"ח סי' ע"ר) ונוהגין לומר משנת במה מדליקין לפי שיש בה דין הדלקה ושלושה דברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה. ונוהגין באשכנז שלא לאומרו ביו"ט שחל להיות בע"ש מפני שאין יכולין לומר עשרתם ערבתם. ע"כ. [ועיין בב"י שם].

וכתב מרן השו"ע (סימן ע"ר א-ב) נוהגים לומר פרק במה מדליקין והספרדים אומרים אותו קודם תפילת ערבית והוא הנכון. יש שאין אומרים אותו ביו"ט שחל להיות בע"ש ויש שאין אומרים אותו בשבת של חנוכה. הגה- ואין נוהגין כן בחנוכה ובשבת של חוה"מ אין אומרים אותו וכן ביו"ט שחל להיות בשבת אין אומרים אותו.

ובערוה"ש (שם סעי' א') כתב, המנהג לומר פרק במה מדליקין מפני שיש בו דיני הדלקה ואולי עשה שלא כדין שהדליק שמנים ופתילות שאסור להדליק בהן ילך ויתקן וגם מפני שיש בו המשנה "שלושה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ע"ש עם חשיכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר", וע"י האמירה יזכיר על זה. עוד כתב (שם סעי' ב') ולפ"ז יש לנו לאומרו קודם תפילת ערבית, דאחר תפילת ערבית הלא אין בידינו לתקן שכבר קיבלנו עלינו את השבת בברכו, ויש מקומות שאחר תפילת ערבית אומרים זה, ואינו נכון, ויש מי שכתב דמפני שאצלנו לא נהגו להדליק בפתילות ושמנים האסורים לכן לא חיישינן לזה. (ב"ח). ע"ש. [וע"ע במג"א שם סק"א, ובט"ז סק"א].

ובכה"ח שם (או' ז') כתב, יש שאין אומרים אותו ביו"ט- והטעם כתב בטור מפני שאין יכולין לומר עשרתם וכתב ב"י ואע"פ שאין טעם זה כדאי אפשר דטעמא דידן משום דביו"ט אין טרודים בשום דבר כי אם בבישול והדלקה הלכך מבעו"י עבדו להו ואין צריך להזהירם כמו בשאר ערבי שבתות. עכ"ד. עוד כתב, ויש שאין אומרים אותו בשבת של חנוכה- בשם מהר"י אבוהב

ז״ל, הטעם לפי שמזכיר שם פיסול שמנים שאסור להדליק בהם בשבת מה שאין כן בחנוכה. והביאו הב״י וכתב ולא ראיתי שנמנעין מלאומרו יעוי״ש. והאידנא נהוג עלמא בארץ שלא לאומרו. ע״ש.

בסיכום: נוהגים לומר פרק במה מדליקין והספרדים אומרים אותו קודם תפילת ערבית מפני שיש בו דיני הדלקה ואולי עשה שלא כדין והדליק בשמנים ובפתילות שאסור להדליק בהן ילך ויתקן וכן באומרו עשרתם ערבתם הדליקו את הנר יזכיר על זה. ויש פעמים שלא נהגו לאומרו כגון ביו״ט שחל להיות בערב שבת משום דביו״ט אין טרודים בשום דבר כי אם בבישול והדלקה הלכך מבעוד יום עשו הכל ואין צריך להזהירם, כמו בשאר ערבי שבתות, וכן בשבת חנוכה אין אומרים אותו והטעם לפי שמזכיר שם פסול שמנים שאסור להדליק בהם בשבת משא״כ בחנוכה, שמותר להדליק בהם.

בברכה רבה
ראובן וובשת

הגאון רבי רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא שליט"א
מח"ס מריח ניחוח ועו"ס

בענין משחק הסביבון בימי החנוכה, הלכותיו רמזיו וסודותיו

ענף א'

בעניין קדושת ימי החנוכה ללימוד התורה, והזהירות בהם מבטלה !

מנהג עמך בית ישראל בימי החנוכה לשחק בסביבונים, וצריך בס"ד לתת טעמים למנהג זה, וזה החלי:

א. בשו"ע או"ח סימן תר"ע (דברים האסורים והמותרים בחנוכה) סעיף ב' בהגה כתב וז"ל-ונוהגים לומר זמירות ושבחות בסעודות שמרבים בהם ואז הוי סעודת מצוה (מנהגים) עכ"ל.

ובביאור הלכה (ד"ה ונוהגין לומר זמירות ושבחות וכו') כתב וז"ל- עיין תשובת מהרש"ל סימן פ"ה שכתב שראוי שהשמחה תהא מעורבת ובלולה בשמחה של תורה ואל תבטל מקביעותך עכ"ל. ובעו"ה יש אנשים שתחת זמירות ותשבחות שראוי להלל להש"י על הניסים שעשה לנו הם מרבים בשחוק הקרטין (קלפים) והרבה הרעישו הספרים הקדושים על זה והשומר נפשו ירחק מזה. עכ"ל.

ב. והנה מה שכתב בביאור הלכה שהרעישו על זה בספרים הקדושים מצאתי בספר "קב הישר" פרק צו' שכתב בסופו וז"ל- והנה מספר הנרות של חנכה הן ל"ו, ושמנה שמשים, ומנהגן של ישראל תורה היא שהמנהג לתן את השמש המדליק למעלה מהנרות של חנכה ורמז לדבר "שרפים ממעל לו" (מצאתי כתוב בספר מהרי"ל (מנהגים, הלכות חנוכה). וא"כ לפי זה יש קדושה גדולה ג"כ בנרות של השמשים, אשר הן יותר קצת גדולים מן נר החנוכה, שהנר השמש הוא דוגמת הכהן שהיה מדליק נרות בבית המקדש, ודוגמת שרפי מעלה המדליקין בוצינין קדישין, שיאירו פני כסא כבודו יתברך.

ומכאן תראה הפגם הגדול מה שראיתי בעוונותינו הרבים, שרוב העם נוהגים שלוקחים נר השמש מן הנרות ועושין לאורו עסקי חול, ומכל שכן עתידין לתן את הדין מהעוון הפלילי שמשחקין באור השמש בקלפים שקורין "קארטין" או בקביאות שקורין "וערפיל", ואינם יודעים שהשמשים הם קדושה יתרה יותר מנר חנכה, כמו שכתב הגאון המהרי"ל ז"ל הרמז "שרפים עומדים מעל לו", רוצה לומר שהשמשים עומדים ממעל להל"ו נרות של חנוכה. על כן המזלזל במצוה

זו-בודאי ענשו יהיה קשה מאוד. וכו׳ וכו׳, עכ״ל.

ג. בקב נקי על ״קב הישר״, אות ל״ו (בד״ה בקלפים שקורים קארטי״ן) הביא את דברי ה״קדושת לוי״ (דרושים לחנוכה, ד״ה ידוע): וז״ל- א״כ שעיקר הנס היה שרצו להעבירנו מתורתנו הק׳ והקב״ה ברחמיו הצילנו מהגזירה הזאת, מהראוי לכל אחד לשום בשכלו להתמיד בתורתו יתברך כי הם ימים ראויים לכך, דהיינו שבכל חנוכה החל להאיר עלינו הארתו יתברך מתורתו, ולא לילך בקול משחקים כלל ח״ו, ובפרט שראיתי היום בעו״ה נפרצה פרצה באחינו בית ישראל לשחוק בקארטי״ן וקל בעיניהם דבר זה. אבל הוו יודעים שבכל קאר״ט יש בודאי קליפה גדולה אשר לא ראוי להזכירם וכו׳ כמה מכשולות יש בשחוק הזה האחד וכו׳. ע״כ.

ד. בשל״ה מסכת תמיד פרק דרך חיים תוכחות מוסר באות א׳ כתב וז״ל- מוסר לחנוכה, חשוב שעיקרו נתקן להלל ולהודות להשם יתברך, על כי היונים חשבו לבטל תורה ומצות, אם כן הימים הקדושים האלה ראויים ביותר להתמדת תורה מבשארי הימים, כי תלמוד תורה כנגד כולם. ובעוונותינו הרבים רוב העולם נוהגים בהם ביטול תורה והולכים אחר ההבל. ומה שרבותינו הקדמונים פסקו ישיבה בימים ההם, עשו בשביל הנערים שיחזרו על תלמודם מה שלמדו שיהיה שגור בפיהם, על כן השומע ישמע ויתעורר בימים ההם ביתר שאת בתורה ובמצות. עכ״ל.

ה. ועיין עוד במנהגי החת״ס פ״א א׳.

ו. וידידי היקר הרב מרדכי חיים שליט״א (עורך ומחבר גיליון ״פנינים״ ירושלים) שלח מספר ״פרדס אליעזר״ (היו״ל מכון דמשק אליעזר ברוקלין ניו יורק – מהדורא שניה תשס״ז) בחלק חנוכה ב׳ פרק יב׳ (עמו׳ תרפ״ה-תשט) ושם האריכו מאוד בכל עניני משחקי הקלפים בימי חנוכה עיי״ש באריכות גדולה כל הדברים. ע״כ.

ז. ורק אביא ממנו גרגיר קטן מעמ׳ תש״ט וז״ל – משמרת למשמרת בענין זה עשה הרה״ק רבי אליעזר צבי מקאמארנא זצ״ל שגדר בעגו ובעד בני משפחתו להרחיק גם את שחוק ״הדריידיל״, אם כי מנהג ישראל הוא, כדי שלא להמשיך ע״יז אחר שאר המשחקים הרעים, כלשונו הקדוש בספרו בן ביתי ואני בעניי לא נהגתי כלל לשחוק בדריידיל, כי עתה מתפשט היצר הרע הזה בשאר ענינים שכיוצא בזה, לזה קבלתי עלי וכל בניי יחיו שלא לשחוק כלל, כי בדור הזה הוא כולו יצר הרע, ובעל נפש דקדושה ירחיק גם מזה, ומכש״כ בשאר שחוקות רעים וד״ל. עכ״ל.

ענף ב'

הטעמים שמשחקים בסביבון וטעם ההיתר לזה !

א. לפי כל המובא לעיל צ"ע מה הטעם שמשחקים בסביבון בחנוכה, והרי ראוי להקדיש את הימים האלו ללימוד התורה ולא לענייני משחק.

ב. בספר "פסקי תשובות" ח"ו אות ד' (עמ' תסג) אחר שהביא את דברי הביאור הלכה שהובא לעיל בענף א' אות א') כתב על דבריו וז"ל-אמנם לשחק במשחק הסביבון בחנוכה הוא מנהג ישראל קדום ויש בו רמזים נשגבים, וכמ"ש בספה"ק בני יששכר (מאמר ב' אות כ"ה) "מנהג אבותינו תורה בימי החנוכה משחקין הנערים בחתיכת עץ מרובעת ובד' קצותיו חקוקים אותית ג' ש' נ' ה', דהנה גשנ"ה מרמז לד' כוחות שבאדם וכו' ג'ופני נ'פשי ש'כלי וכח העליון הכולל ה'כל, וד' מלכיות רומי בבל יון מדי מנוגדים לכוחות אלו, ויתבטלו ע"י משי"ח שהוא בגימטרייא גשנ"ה וכו' עיי"ש. ע"כ.

ג. עוד הביא בספר הנ"ל בהערה 25 שבספר המנהגים להחת"ס פ"ה שמרן החת"ס זי"ע קיים מנהגן של ישראל ושיחק באחד מלילות חנוכה בסביבון של כסף שהיה לו. ע"כ.

ד. עוד בספר "פסקי תשובות" הביא בהערה 26 מספר אוצר מנהגי ישורון טעם למנהג המשחק בסביבון דבימי היונים שאסרו ללמוד וכשבאו האויבים היו מראים עצמם כמשחקים בשחוק כגון זה.

ה. עוד הביא (שם), משם ספר שיח שרפי קודש בשם בעל אבני נזר מסוכוטשוב זצ"ל שכיון שאנו מדליקין בפנים וחייבים בני הבית להיות נעורים כדי שיהיה פרסומי ניסא ויוכלו להדליק בברכה (כמובא בשו"ע או"ח סוס"י תער"ב), על כן נוהגין לשחק כדי שלא ישנו התינוקות.

ו. בספר "שבח המועדים" של הרה"ג שמואל הלוי הורוויץ (ברוקלין ניו יורק ה'תשנ"ג) כתב בעמ' 110 אות ו' וז"ל נפוץ בין ילדי ישראל לשחק בחנוכה בסביבון וחורטים על הסביבון את האותיות נ.ה.ג.ש. (בני יששכר מאמרי חודש כסלו טבת) כלומר נ'ס ג'דול ה'יה ש'ם (לקוטי שיחות חי"ב ע' 33), וזאת כדי שאף בשעת המשחק לא ישכחו על הניסים והנפלאות שעשה השי"ת עמנו (עפ"י ספר התודעה). עכ"ל.(ועיין עוד מה שכתב בספר תורת מנחם (התוועדויות) תשמ"ז ח"ב עמ' 185 עיי"ש).

ז. בספר "נטעי גבריאל" להרה"ג גבריאל ציננער שליט"א על הלכות חנוכה כתב בפרק נא (עמ' שו') אות א' וז"ל מנהג ישראל שילדים משחקים בחנוכה בדריידיל (סביבון) ושרשום עליו ר" נגה"ש או גשנ"ה כלומר נ'ס

ג׳דול ה׳יה ש׳ם, כדי שאף בשעת המשחק לא ישכחו את הנסים והנפלאות שעשה השי״ת עמנו. וכמה מגדולי ישראל נהגו לשחק בעצמם בדריידיל. עכ״ל. ועיין בהערות א׳ ב׳ מה שכתב שם.א

ח. וידידי היקר הרב צבי כהן שליט״א (טבריה) כתב לי במכתבו אלי טעם נוסף על המשחק בסביבון וז״ל- בענין הסביבון. יש ליתן טעם על המנהג לשחק בסביבון. דהנה כתיב (תהילים פט ט) ״ואמונתך סביבותיך״, כלומר שהאדם מסובב מד׳ רוחות העולם באמונת השי״ת, וצריך הוא למצוא את ההשגחה העליונה בד׳ רוחות השמים. לכן משחקים בסביבון שהוא עם ד׳ דפנות ובכל דופן אות אחת, ויחדיו נ׳ס ג׳דול ה׳יה ש׳ם, לומר שכמו הנסים שהיו שם, אנו מאמינים שבכל דרכי החיים שלנו קיימים נסים איפה שרק תסתכל – ימה וקדמה צפונה ונגבה- ד׳ רוחות העול, ומהאי טעמא משחקים בסביבון – ואמונתך ״סביבותיך״... עכ״ל. ודפח״ח.

א״ה ריחמ״א ונ״ל להוסיף בס״ד להוסיף טעם נוסף למשחק הסביבון בימי חנוכה עפ״י מה שכתוב בתהילים (לב י) ״רבים מכאובים לרשע והבוטח בהוי״ה חסד יסובבנו״, והכוונה בזה שעל מה שבטחו עם ישראל בה׳ יתברך שיעשה עמהם נס, עשה להם הקב״ה נס ונצחו את היוונים ועל זה אנו משחקים בסביבון בימי חנוכה לרמוז להנ״ל ש״-והבוטח בה׳ חסד יסובבנו״. ע״כ.

ט. ועיין בקונטרס ״גם אני אודך״ (ענייני חנוכה) תשובות הגר״ח קניבסקי שליט״א שאלות שנשאלו ע״י הרה״ג **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט״א מח״ס ״גם אני אודך״ (בני ברק), מה שכתב על משחק הסביבון (עמ׳ יט׳) שאלה סט וז״ל שאלה: האם יש עניין לשחק בסביבון? תשובה: רק קטנים ישחקו בזה עכ״ל.(קונטרס ״תורת

א.וכתב שם בהערות א׳ וב׳ שכתב בשם ספר זכרון טוב ח״א (דף יח׳) שהרה״ק רבי יצחק מנעסכיז זי״ע היה משחק בו (בסביבון) עם ילד שנתגדל בביתו. וכ״כ בספרן של צדיקים אות כ״ח שהרה״ק רבי ירחמיאל משה מקאזניץ בליל ה׳ היה משחק עם בני ביתו דריידיל. עוד הביא שם בהערה ב׳ משם ספר אלף כתב אות שצ״ג שהחתם סופר קיים מנהגו של ישראל ששיחק באחד מלילות חנוכה בטרענדל של כסף שהיה לו, וכ״כ בספר בן ביתי לחנוכה, וכן ראיתי כמה פעמים אצל אאמו״ר זלה״ה בימי נעוריו שיום אחד מימי החנוכה היה משחק בדריידיל עם התלמידים שלו, (אבל אח״כ לא התנהג בזה כלל, ולא שמעתי מעולם כוונתו בזה), וכן שמעתי מאיש כשר שהרב הצדיק רבי מאיר מפרימישלאן היה ג״כ שוחק עם בניו ועם תלמידיו בימי החנוכה בדריידיל עכ״ד. וכן נוהג נכדו הרה״ק רבי אליעזר זאב מקרעטשניף, הגה״ק משינאווא, נכדו הרה״ק מקאלשיץ, בעל עטרת ישועה מדזיקוב, וכן הגה״ק מקאסאן וקאליב נהגו במשך ימי החנוכה לשחק איזה פעמים עם הדריידיל לקיים המנהג.

המועדים" על הלכות חנוכה עמ' 1, סימן תר"ע אות ב').

ולכאורה קשה והרי החת"ס עצמו שיחק עם סביבון באחד מימי החנוכה ולא עוד אלא היה לו סביבון מכסף כמובא לעיל אות ג'. וא"כ מה הטעם שכתב כאן הגר"ח קניבסקי שליט"א שרק קטנים ישחקו בזה. ואמר לי הרה"ג **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א מח"ס "גם אני אודך", שנראה לו טעמו של הגר"ח קניבסקי שליט"א שרק קטנים ישחקו בזה ולא גדולים שאם גדול ישחק בזה יש חשש שימשיך אחר המשחק וזה באמת אסור, ומה שהחת"ס היה נוהג במשחק זה א' היה טעמו כדי לחזק את מנהג ישראל שלא לזלזל בשום מנהג ועוד שעל החת"ס אין חשש שימשך אחר המשחק, משא"כ אחרים יש חשש עליהם שימשכו אחר המשחק ואז יש כאן חשש של ביטול תורה, ע"כ.

י. ועיין בספר "נטעי גבריאל" להרה"ג גבריאל ציננער שליט"א על חנוכה בפרק נא' (עמ'' שח') אות ד' כתב וז"ל – אף שהתירו לשחק בדריידיל (סביבון), מ"מ לא ימשכו בזה הרבה זמן. עכ"ל.

ובהערה ו' כתב וז"ל- כ"כ "בן ביתי" לחנוכה וראיתי מאאמו"ר זלה"ה שהקפיד שלא לשחוק בדריידיל רק פעם אחת בכל ימי החנוכה בזמן שישב בסעודת צהרים וקנה בעד המעות משקה לסעודה זו, אבל יותר מפעם אחת שייך ליצר הרע, ר"ל וכן אפילו בפעם אחת הזה אינו ראוי ונכון לשחוק יותר מחצי שעה והשאר שייך ליצר הרע כנודע למשכיל דקדושה, ואני בעניי לא נהגתי כלל לשחוק בדריידיל כי עתה מתפשט היצה"ר הזה בשאר עניינים שכיוצא בזה, לזה קבלתי עלי ועל בניי שלא לשחוק כלל, כי בדור הזה הוא כולו יצר הרע ובעל נפש דקדושה ירחיק גם מזה, ומכש"כ בשאר שחיקות רעים, וד"ל.

יא. הרי לנו מכל הנ"ל שהמנהג לשחק בסביבון הוא מנהג קדמון ויש טעמים לזה הלכך מותר לשחק בסביבון בימי החנוכה רק שלא ירבה במשחק הסביבון אלא ישחק פעם אחת בימי החנוכה לקיים מנהג ישראל קדושים, וגם שמשחק בסביבון לא יאריך יותר מדי לשחק בו ואם יודע בעצמו שאם ישחק בסביבון ימשך יותר מדי אחרי המשחק לא ישחק בו כלל.

יב. מצאתי בליקוטי מכד' כסלו תשס"ח ענייני חנוכה אות ג' את מה שאמר לי ידידי הרה"ג שאול פרץ שליט"א (עפולה, וכעת פריס צרפת), טעם שמסובבים סביבונים בימי חנוכה שנדע שאת נצחון המלחמה על היונים לא עשה לנו כוחנו ועוצם ידינו ח"ו, אלא הכל הוא ממסובב כל הסיבות. שהוא

הקב״ה סיבב כך שננצח במלחמה על היונים אבל לא כוחנו ועוצם ידינו עשה לנו החיל הזה. ולכן מסובבים סביבון בחנוכה לרמז להנ״ל שיש יד המסובבת כל הסיבות ושום דבר לא בכוחנו. ע״כ.

יג. וידידי היקר הרב מרדכי חיים שליט״א (עורך ומחבר גיליון ״פנינים״ ירושלים) שלח מספר ״פרדס אליעזר״ (היו״ל מכון דמשק אליעזר ברוקלין ניו יורק – מהדורא שניה תשס״ז) בחלק חנוכה ב׳ פרק יב׳ (עמו׳ תרמט-תרפד) עיין שם בכל מה שכתב בעניין משחק הסביבון טעמיו ורמזיו וכו׳ דברים נפלאים ולא הבאתי את דבריו מפני האריכות הגדולה ועיי״ש.

ענף ג׳

האם מותר לשחק בסביבון על כסף.

א. בספר ״חנוכה״ של הרה״ג צבי כהן שליט״א ב״ב, כתב בפרק ב׳ (עמ׳ יג) אות ה׳ כתב אסור לשחק בסביבון או בקלפים במטרה להרויח כסף או כל דבר אחר, ויש בזה חשש גזל, אלא אם כן מחזירים כולם זה לזה בגמר המשחק את כל מה שקבלו[ב]. עכ״ל.

ב. ובספר ״פסקי תשובות״ הנ״ל כתב בהערה 25 שראה בשם הגה״ק מקלויזנברג זצ״ל ראיתי דאין חששא משום משחק בקוביא, דהלכה פסוקה שאב ובנו הסמוכים על שולחנו ליכא איסור ובחנוכה מתעלים באהבת ישראל עד שכולם כאיש אחד ומשפחה אחת ולא איכפת מי ירויח ומי יפסיד. ע״כ.

ג. בספר ״נטעי גבריאל״ בפרק נא׳ (עמ׳ שז) אות ג׳ כתב וז״ל – אסור לשחק בדריידיל וכדומה בשביל להרוויח כסף או דבר אחר ואפילו עם קרובים שמוחלים המעות, אסור משום אבק גזל, אלא א״כ מחזירים כולם בגמר המשחק את מה שקיבלו[ג], והמנהג להקל ולשחק במטבעות ומעט מעות[ד]. עכ״ל.

ד. ונראה מכל הנ״ל שאסור לשחק בסביבון על מנת להרויח כסף או דברים אחרים, אלא אם כן מחזירים

ב. וציין את מקורו באות ו׳ וז״ל ראה שו״ע חו״מ, סימן ש״ע, משנ״ב סימן שכ״ב ס״ק כב. וראה קדושת לוי, דרושים לחנוכה (פרשת מקץ). וכו׳. ע״כ.

ג. וציין מקורו שו״ע חו״מ סימן ש״ע ומשנ״ב או״ח סימן שכ״ב סקכ״ב, וכ״כ נוהג כצאן יוסף (עמ׳ קפח׳) אות י״ב.

ד. וציין מקורו וז״ל כ״כ בשפע חיים לחנוכה שבאמת יש חשש של משחק בקוביא, שמא אין הלה נותן מעותיו בלב שלם, אולם כאשר כל ישראל כאיש אחד ובלב אחד, וכל אחד שמח כשיש לחבירו כאילו היה לו, ועוד שמח יותר כשחבירו זוכה מאשר כשהוא זוכה, א״כ שוב לא שייך חשש גזל, ואינו בגדר משחק בקוביא, ואת זאת רצו להראות במנהג זה, שנתקשרו אז כל כך באהבת ישראל בימי החנוכה שלא היה משנה להם אם יש להם או לחבריהם עד כדי כך שכולם כאיש אחד ומשפחה אחד עיי״ש, ועפי״ז הכרעתי במעט מעות.

אחר כך אחד לשני את הכסף שנתנו, אבל על מעט מעות שבדרך כלל דרך אדם למחול עליהם מותר לשחק עליהם. ע"כ.

ענף ד'

האם מותר לשחק בסביבון בשבת לקיים את מנהג ישראל.

א. ויש לשאול האם מותר לגדולים לשחק בסביבון בשבת כדי לקיים מנהגם של ישראל. והנה השו"ע או"ח סימן ש"ח סעיף מה' כתב וז"ל- אסור לשחוק בשבת ויום טוב בכדור. הגה ויש מתירין, ונהגו להקל.

ובמשנ"ב (שם) בסק"קנז (ד"ה בכדור) ביאר טעמו של השו"ע וז"ל- בין אם היא של ניר או של עץ, שאין שם כלי עליו מחמת שראוי לשחוק בו, והוי כאבן שהוא מוקצה מגופו, ואפילו בטלטול בעלמא אסור לדעה זו. עכ"ל. ועפ"י זה נראה שאסור לשחוק בסביבון ביום שבת מחמת שאין שם כלי עליו, ואף הוא מוקצה בשבת ואסור בטלטול.

ב. אבל לדעת הרמ"א שכתב ויש מתירין ונהגו להקל. וביאר טעמו במשנ"ב (שם) סקקנ"ח (ד"ה ויש מתירין) וז"ל- אפשר שטעמם, שכיון שעשוי לכך ומיוחד לזה בתמידות לא שייך בו שם מוקצה. וכו' עכ"ל. ועפ"י זה נראה שמותר לשחוק בסביבון בשבת מחמת שהוא מיוחד לכך ולא שייך בו שם מוקצה.

ג. בגיליון "קול אמונים" (גיליון כ"ב וישב תש"ע) במדור "קול ההלכה" כתב ידיד נפשי הרה"ג **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א מח"ס "גם אני אודך" ב"ב, כמה עניינים על סביבון בשבת ואביאם כאן בס"ד. א'. באות ו' כתב וז"ל- סביבון רגיל אינו מוקצה, אע"פ שאסור לשחק בזה באופן שעל ידי שיפול הסביבון בצד מסוים, יזכו המשחקים בחפץ כלשהו[ה]. ע"כ. (א"ה ריחמ"א ונראה שכתב כן לפי דעת הרמ"א שמתיר ועיין לעיל אות ב', אבל לדעת מרן נראה שאסור ועיין לעיל אות א'). ב'. סביבון שנדלק בתוכו אור, יש להחמיר שלא לטלטלו כלל, ובשעת הדחק מותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו[ו]. ע"כ. ג'. סביבון שמנגן אסור לטלטלו[ז]. ע"כ.

ד. ועיין עוד בספר "אור לציון" (תשובות ח"ב) לרבי בן ציון אבא שאול זצוק"ל וזיע"א מה שכתב בעניין משחקים בשבת בפרק כו שאלה ח' (עמ' רטז-ריז) וז"ל- אסור לטלטל כדור

ה. מקורו מגיליון הלכות מים חיים עמוד 36.

ו. מקורו משנת אהרן סימן יט.

ז. מקורו ספר לוח המוקצה עמוד רל"ח.

בשבת, וטוב להזהר שלא לטלטל שום צעצוע או משחק בשבת. ולילד עד שלוש עשרה שנה אפשר להתיר בכל מיני צעצועים, ואף בצעצועים המשמיעים רעש, אבל לא באלו המוציאים ניצוצות אש. עכ"ל. (ועיין שם מה שהאריך בעיונים לבאר). ולפ"ז אין לגדול לטלטל סביבון בשבת אם הוא מבני ספרד.

ה. ועיין בספר ילקוט יוסף שבת כרך ב' (מהדורה תשס"ד) מה שכתב בעניין משחקים בשבת בעמ' שצא אות כז' ובעמ' תקב' אות א' ובעמ' תרלו אות א' ומה שהאריך בזה בעיונים בכל מה שציינו, עיי"ש.

ענף ה'

האם הסביבון צריך להיות מעץ או מכסף.

א. בספר "נטעי גבריאל" פרק נא' (עמ' שז') אות ב' כתב וז"ל- יש שנהגו לשחק בדריידיל מעץ דייקא. עכ"ל. ובהערות כתב מקורותיו וז"ל- בני יששכר לחנוכה כסליו מאמר ב' אות כ"ה שמשחקין הנערים בחתיכת עץ מרובעת, וכ"כ באמרי נועם חנוכה (דף ס"א ע"א), וכן היה מנהג הרה"ק מהר"א מבעלזא, כ"ק האדמו"ר בעל אמרי חיים מוויזניץ וכ"ק אדמו"ר מצאז קלויזנבורג זצ"ל ששיחקו בדריידיל מעץ דייקא. ע"כ.

ב. ועיין בספר "מנהג ישראל תורה" או"ח ח"ג (עמ' שע"א) אות ה' שכתב בשם ספר "ספרא רבא דישראל" בקונטרס המנהגים פ"ה וז"ל- החתם סופר קיים מנהגן של ישראל ושחק באחד מלילות חנוכה בטרענדל של כסף שהיה לו. עכ"ל.

ג. הרי לנו שיש מנהג גם לשחק גם בסביבון מעץ וגם בסביבון מכסף. ונראה לי בס"ד לתת טעם לב' המנהגים גם למה שהיו משחקים בסביבון מעץ שהוא כנגד הכתוב "עץ חיים היא למחזיקים בה", והיינו שהתורה היא עץ חיים למי שמחזיק בה לרמוז לזה משחקים בסביבון מעץ דייקא. ונראה לי שאותם שמשחקים בסביבון מכסף הטעם דהכסף רומז לחסד ורוצים לעשות רמז לחסדיו יתבך שהיו איתנו באותם ימים, כנלע"ד. ע"כ. ובספר "מנהג ישראל תורה" כתב שבספר בני יששכר נתן טעם לפי דרכו מה הטעם להשתמש בסביבון דווקא מעץ ואין תח"י את הספר בני יששכר לעיין בו, ואתה תחזה.

ד. בספר "נטעי גבריאל" פרק נא (עמ' שו') הערה א' כתב וז"ל- בספר בן ביתי לחנוכה, כתב נ"ל על מנהג ישרל קדושים שמשחקים בימי חנוכה בדריידיל של מתכת או של עץ ונרשם בד' רוחותיו ד' אותיות אלו השנ"ג ואומרים שד' אותיות הם ר"ת ה'יה ש' נ'ס ג'דול, ואאמו"ר הרב הקדוש אמר שד' אותיות אלו הם ר"ת נ'ר ש'מן ה'לל ג'דול, וכו' עכ"ל. הרי לנו שכתב שיש

הנוהגים או במתכת או עץ, ולא כתב של כסף.

ה. ועיין להלן בענף יג אות ב' שמנהגו של האדמו"ר משומר אמונים שליט"א ב"ב (בנו של ציס"ע רבי אהרן ראטה זצוק"ל וזיע"א) לשחק בסביבון גם של זהב וגם של עץ וכתוב עליו נ.ג.ה.ש. ע"כ. ועיי"ש. הרי לנו שיש גם מנהג לשחק עם סביבון מזהב. ואלי הוא כמו החנוכיה שדעת החסד לאברהם שצריך לעשותה ראשונה במעלה מזהב ואחר כך מכסף וע"כ משחק גם האדמו"ר מ"שומרי אמונים" לשחק בסביבון מזהב, וצ"ע.

ענף ו'

הטעם שמסובבים סביבון מלמעלה ואת הרעשן מלמטה !

א. מובא בספר "טעמי המנהגים ומקורי הדינים" על עניני חנוכה (עמו' שסח-שסט) באות תתנט, וז"ל- טעם שמשחקין בדרעידל (סביבון) בחנוכה, ובפורים בגרעאגער (רעשן), דבחנוכה לא היתה התעוררות מלמטה, רק מלעילא, כי לא עשו תשובה כהוגן, רק השי"ת ברחמיו, לכן משחקין בדרידעל ואוחזין אותו מלמעלה. ובפורים שגזרו צום ושק ואפר יוצע לרבים והיתה התעוררות מלמטה, על כן אוחזין מלמטה (קרבן עני בשם הריצ"א זצוק"ל), ע"כ.

ב. ועיין בספר הנ"ל שהביא משם ספר אזור אליהו דבזה מוסבר דבחנוכה אומרים רבת את ריבם דנת את דינם וכו' משא"כ בפורים הנוסח הרב את ריבנו הדן את דיננו וכו'.

ג. עוד יש לומר טעם למה שמסובבים את הסביבון מלמעלה ואת הרעשן מלמטה, דהנה בחנוכה הגזירות היו על ענייני רוחניות שהם מלמעלה לכן אנו מסובבים מלמעלה משא"כ בפורים שהגזירות היו על הגוף שהוא מלמטה לכן מסובבים מלמטה. ע"כ.

ענף ז'

האותיות הרשומות על גבי הסביבון מה הם ולמה ירמוזו!

א. הנה בסביבונים שמצויים היום רשום על גבם אותיות נגה"פ ואמרים שהוא ר"ת של נ'ס ג'דול ה'יה פ'ה, והנה לעת עתה לא מצאתי מקור למה שרושמים אותיות אלו נגה"פ על גבי הסביבון.

ב. ומצאתי בספר "מנהג ישראל תורה" ח"ג או"ח סימן תר"ע אות ה' שהביא משם ספר "בני יששכר" מאמר ב' אות כ"ה בהג"ה, וז"ל- מנהג אבותינו תורה הוא אשר המנהג בימי חנוכה משחקין הנערים בחתיכת עץ מרובעת ועליו בד' קצותיו חקוקין אותיות גשנ"ה, וכו' עכ"ל. (ועיין לעיל ענף ב' אות ב' משכ"ב בס"ד).

ג. בספר "שבח המועדים" של הרה"ג שמואל הלוי הורוויץ (ברוקלין ניו

יורק ה׳תשנ״ג) כתב בעמ׳ 110 אות ו׳ וז״ל נפוץ בין ילדי ישראל לשחק בחנוכה בסביבון וחורטים על הסביבון את האותיות נ.ה.ג.ש. (בני יששכר מאמרי חודש כסלו טבת) כלומר נ׳ס ג׳דול ה׳יה ש׳ם (לקוטי שיחות חי״ב ע׳ 33), וכו׳ ע״כ.

ד. בספר ״נטעי גבריאל״ להרה״ג גבריאל צינענער שליט״א על הלכות חנוכה כתב בפרק נא (עמ׳ שו׳) אות א׳ וז״ל מנהג ישראל שילדים משחקים בחנוכה בדריידיל (סביבון) ושרשום עליו ר״ נגה״ש או גשנ״ה כלומר נ׳ס ג׳דול ה׳יה ש׳ם, עכ״ל.

ה. בספר ״נטעי גבריאל״ פרק נא (עמ׳ שו׳) הערה א׳ כתב וז״ל- בספר בן ביתי לחנוכה, כתב נ״ל על מנהג ישרל קדושים שמשחקים בימי חנוכה בדריידיל של מתכת או של עץ ונרשם בד׳ רוחותיו ד׳ אותיות אלו השנ״ג ואומרים שד׳ אותיות הם ר״ת ה׳יה ש׳ נ׳ס ג׳דול, ואאמו״ר הרב הקדוש אמר שד׳ אותיות אלו הם ר״ת נ׳ר ש׳מן ה׳לל ג׳דול, וכו׳ עכ״ל.

ו. בספר מנהג ישראל תורה ח״ג או״ח סימן תר״ע אות ה׳ כתב וז״ל- בספר אמרי פנחס אות רכ״ב כתב בשם הרה״ק רבי פנחס מקאריץ שהתיבות נגה״ש שנוהגין לכתוב על הדריידיל בגימטרייא משי״ח דבחנוכה יורד אורו של משיח, ועוד כתב דהתיבות נ״ש הם ר״ת נ׳רות ש׳מנה, והתיבות ה״ג הם ר״ת ה׳לל ג׳מור. ע״כ.

ז. הבני יששכר כתב שהאותיות הנמצאים על הסביבון שהם גשנ״ה הם ר״ת של ג׳ופני ש׳כליי נ׳פשי ה׳כל (ועיין להלן ענף ט׳ ביאור הר״ת באריכות).

ח. בשיחות הר״ן אות מ׳ כתב וז״ל- וזה בחינת האותיות החקוקים על הדריידיל, שהם ה׳ נ׳ ג׳ ש׳, ר״ת ה׳יולי נ׳בדל ג׳לגל ש׳פל שהם כלל כל הבריאה, שכולם חוזרים חלילה ומתגלגלים ומתהפכים מזה לזה ומזה לזה, שזה מרומז בחנוכה שהוא בחינת חנוכת הבית המקדש ששם היה בחינת עליונים למטה ותחתונים למעלה, שזה בחינת הדריידיל, בחינת גלגל החוזר שנתהפך מבחינת זו לבחינה זו ומזו לזו. עכ״ל. (ועיין להלן מה שביאר בסוד עניין בסביבון, וכאן הבאנו בקיצור).

ענף ח׳

איך מתנהל משחק הסביבון ורמזי האותיות שעל גביו!

א. בספר ״מנהג ישראל תורה״ ח״ג או״ח סימן תר״ע אות ה׳ כתב איך מתנהל משחק הסביבון דאם נופל הסביבון על אות ג׳ זוכה בהכל, ואם נופל על אות ה׳ זוכה בחצי, ואם נופל על אות ש׳ מקבל נסיון לסובב את הסביבון שוב, ואם נופל על אות נ׳ אינו

זוכה בכלום. (ועיין לעיל ענף ג' האם מותר לשחק על כסף או על דבר אחר).

ב. בספר הנ"ל הביא הסבר מוסרי על אופן המשחק בסביבון מספר "לחם שלמה" לחנוכה שנת תש"ד וז"ל- תכלית השחוק הזה הוא להראות ולהבחין שהעיקר להיות עובד ה' בכל לב, ומזכיר אותנו להרהר בתשובה על חטאותינו, וד' אותיות נ"ג"ה"ש' רומזים על ה' כתות בני אדם שיש בינינו, צדיק גמור שאין בו שום פסולת, צדיק שאינו גמור מחצה זכאי ומחצה חייב, רשע שאינו גמור שיש לו תקנה, רשע גמור שנכרת משורש הקדושה ר"ל, דהנה מבואר בספה"ק דהחילוק בין רשע גמור לרשע שאינו גמור, דהרשע הגמור נקרא "רע" ואין בו ש', והרשע שאינו גמור נקרא "רשע" שיש בו עדיין אות השי"ן שמורה על ניצוץ קדושה שבו, ומעתה האות ג' מורה על צדיק הגמור וע"כ אות ג' מורה לצדיק שקורין "גאנץ" שהוא שלם בקדושה ומשתכר הכל, ואות ה' מורה על צדיק שאינו גמור כי כל דבר שבקדושה הוא עשרה ואות ה' הוא החצי והיינו מחצה זכאי ומחצה חייב, ואות ש' מורה על החוטא שאינו רע גמור שיש בו אות ש', ע"כ יש לו עוד תקנה שיכול לזכות ע"י שיתגלגל עוד הפעם, וע"כ מגלגל

בהדרייד'על עוד הפעם אולי יכול להרויח, והאחרון הוא הגרוע, הרשע הגמור שאין לו עוד תקנה, והוא אות נ' שקורין "נישט". עכ"ל.

ענף ט'

ביאור "בני יששכר" על משחק הסביבון על פי פנימיות!

בספר "בני יששכר" מאמר ב' אות כ"ה בהגה, כתב וז"ל- מנהג אבותינו תורה הוא אשר המנהג בימי חנוכה משחקין הנערים בחתיכת עץ מרובעת ועליו בד' קצותיו חקוקין אותיות גשנ"ה, והענין דהנה גשנ"ה מרמז להד' כוחות שיש באדם, והן כח גופניי, כח נפשי, כח שכליי, וכח עליון הכולל כולם, והם ר"ת גשנ"ה (ג'ופני ש'כליי נ'פשי ה'כל), והנה הד' מלכויות רומי בבל יון ומדי מנגדים לארבעה כוחות אלו, וביטול אלו יהיה ע"י משיח בגימטרייא גשנ"ה, וגם ה' מלך ה' ימלך בגימטרייא גשנ"ה, וזה בא להורות גלגול אותו עץ שחקוקין עליה אותית גשנ"ה בפירוד אות אחד לכל רוח והעץ הזה מתגלגל על נקודת קוטב מרכז האמצעי, להורות שהמלכויות הללו המרומזין בתיבת גשנ"ה המנגדים בפירודם בקצוות הנה כולם סובבים על המרכז נקודה האמצעית ישראל המאחדים הקצוות, ע"כ הקצוות סובבים על המרכז וכולם יתבטלו אל המרכז ואז יהפוך אל העמים שפה ברורה, עכ"ל.

ענף י'

ביאור עניין הסביבון עפ"י דברי רבי נחמן מברסלב זצוק"ל וזיע"א !

א. בספר שיחות הר"ן משיחותיו של רבנו נחמן מברסלב זצוק"ל וזיע"א כתב באות מ' וז"ל- בעניין ספרי המחקרים מבואר כבר אצלנו כמה פעמים שאסור לעסק בהם וצריך להרחיק מאד לבלי ללמוד אותם ולבלי להביט בהם כלל. אפילו בספרי חקירות של גדולי ישראל. כי הוא אסור גדול מאד ללמד אותם. (וכבר מבואר בכמה ספרים גודל האסור ללמוד בהם) כי לא באלה חלק ביעקב[ח]. כי אין לנו שיכות בהם. כי אנו מאמינים בו יתברך באמונה לבד בלי שום חקירה כי הוא יתברך ברא את העולם כולו ומקיים את עולמו ועתיד לחדש את עולמו וכו' [ועיין איכה (א יח) תהילים (צב טז)]. ודרך אלו הספרים להקשות קושיות שנראין כקושיות גדולות והתרוץ חלוש מאוד ומי שרוצה לחקור יותר ולהקשות על התרוץ יכול להקשות ולא יועיל לו התרוץ על כן אסור לעיין בהם כלל. ובאמת כל הקושיות שלהם אינם כלום והם כולם הבל ורעיון רוח. ומה שאנו רואים שיש בני אדם שאין דעתן נמשכת אחר ספרים קדושים ונוראים מאוד כגון ספרי הזוהר וספרי האר"י זכר צדיק לברכה וכיוצא, אף על פי שיש בהם חידושים נוראים מאוד מאוד המאירים עינים ומתוקים מדבש, והם נמשכים דיקא אחר עניינים אחרים כגון חקירות. דע כי זהו מחמת מזגם כי מזגם בטבעם הוא מזג רע מן התולדה שנולדו במזג רע שאינם יכולים לסבול את הדבר הקדוש באמת. ובאמת בודאי יש לו בחירה ויש לו כח לשבר את מזגו הרע, אבל מחמת שנולד במזג רע כזה, הוא צריך לסבול מרירות גדול לשבר את מזגו וטבעו הרע. ואשרי לאדם שנולד בקדושה.

ונמצא בספריהם קושיות על סדר הבריאה מה זכה הכוכב להיות כוכב או המזל להיות מזל. ומה חטאו הדברים השפלים שיהיו שפלים. כגון בהמות וחיות וכיוצא ומדוע לא היה בהפך וכן מפני מה הראש והרגל רגל ומדוע לא יהיה בהפך וכיוצא בזה. כמבואר אלו הקושיות באריכות בספריהם. ובאמת הכל הבל ורעות רוח. ואין צריכים לחקור אחריו יתברך כי צדיק וישר הוא.

ובאמת דע כי כל העולם כולו הוא בחינת גלגל החוזר (בבא בתרא טז ע"ב שבת קנא ע"ב) שקורין "דריידיל"-סביבון. והכל חוזר חלילה ונתהפך מאדם מלאך וממלאך אדם וראש רגל ומרגל ראש וכן שאר כל הדברים שבעולם כולם חוזרין חלילה

ח. ועיין שיחות הר"ן סעיף ה', לב', קב', רטז', ריז', רכד', ובחיי מוהר"ן חלק להתרחק מחקירות.

ומתגלגלים ומתהפכים מזה לזה מעליון לתחתון ומתחתון לעליון. כי באמת בהשרש הכל אחד. כי יש נבדלים דהיינו מלאכים שהם נבדלים לגמרי מן החומר ויש גלגלים שהם בחינת חומר אבל חמרם זך מאוד. ויש עולם השפל דהיינו זה העולם השפל שהוא חומר גמור ואף על פי שבודאי כל אחד ואחד מאלו השלשה הנ"ל הוא נלקח ממקום מיוחד, אף על פי כן בשרש הכל כולו חד. ועל כן כל העולם הוא בחינת גלגל החוזר והכל חוזר ונתהפך. שעתה זה הדבר הוא בבחינת עליונה בבחינת ראש ודבר אחר בבחינת שפלה בבחינת רגל. ואחר כך נתהפך וחוזר ונעשה מבחינת רגל בחינת ראש ומראש רגל וכן נתהפך מאדם מלאך וממלאך אדם כמו שמצינו שאמרו רז"ל[ט] שהשליכו מלאכים מן השמים אל עולם השפל ונכנסו בחומר גמור עד שהיו בעלי תאוות וכו'. וכן כמה פעמים שבאו המלאכים בעולם הזה ונתלבשו בחומר כמבואר כמה מקומות' וכן להפך שמצינו שנעשה מאדם למלאך[יא]. כי העולם הוא בחינת גלגל החוזר שקורין "דריידיל" והכל חוזר חלילה. כי באמת בהשרש כולו אחד כנזכר לעיל. (גם מצינו שרגלו של זה הוא גבוה יותר במעלה מראשו של אחר. וכן בעולמות כי המדרגה התחתונה של העליון הוא במעלה יותר ממדרגה העליונה של עולם התחתון ממנו אבל באמת הכל חוזר חלילה כנ"ל). וזה בחינת מה שמשחקין בחנוכה ב"דריידיל" כי חנוכה הוא בחינת הבית המקדש[יב]. ועיקר בנין בית המקדש היא בחינה הנ"ל, בחינת גלגל החוזר. כי בבית המקדש היה בחינת עליונים למטה ותחתונים למעלה[יג], כי השם יתברך השרה שכינתו במשכן ובבית המקדש שזה בחינת עליונים למטה וכן להפך כל ציורא דמשכנא הכל היה רשום למעלה וזה בחינת תחתונים למעלה שזה בחינת "דריידיל" בחינת גלגל החוזר שהכל חוזר ונתהפך כנ"ל. כי על פי חקירה הוא דבר רחוק מאוד שה' יתברך, שהוא מרומם ומנושא למעלה מכל הרוחניות, יהיה מצמצם שכינתו בכלי המשכן, הן השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכו' (מלכים א ח כז). ואף עפ"י כן הראה השם יתברך שהוא דווקא להפך מדעתם כי באמת השם יתברך השרה שכינתו

ט. בב"ר כו-ז. ועיין עוד בזוהר ויקרא רח' ע"ב.

י. יומא לז ע"א ירושלמי ברכות א' ה' ט' ועוד הרבה.

יא. כמו חנוך בראשית ה' כד' ואליהו במלכים ב ב' יא'.

יב. עיין ליקוטי מוהר"ן ח"ב סי' ז', יא.

יג. פסחים נ ע"א זוהר ויקרא קמג ע"א.

במשכן. וכן להפך הוא דבר רחוק על פי חקירה שהאדם שהוא בריה שפלה יהיה לו כח לעשות רושם למעלה. או בהמה שפלה יהיו מקריבין אותה לקרבן שתעלה לריח ניחוח לנחת רוח לפניו יתברך שאמר ונעשה רצונו"ד ואיך שייך רצון אצלו יתברך להפך מדעתם כי באמת השם יתברך השרה שכינתו למטה במשכן ובבית המקדש. ובהמה עלתה לריח ניחוח וכו'. וזה בחינת עליונים למטה ותחתונים למעלה בחינת גלגל החוזר בחינת דריידיל. והנה כח היולי המובא בספריהם הוא בחינת הממוצע בין הכח והפועל.כי כל דבר הוא בתחילה בכח ואחר כך יוצא מכח אל הפועל וכשיוצא מן הכח קודם שבא אל הפועל יש בחינת היולי שהוא ממוצע בין הכח והפועל שהוא שורש כל הנבראים כי כולם יוצאים מן כח היולי כי כולם היו תחילה בתוך בחינת כח ההיולי וכל הנבראים היוצאים משם שהם שלש בחינות הנ"ל שהם נבדלים גלגלים שפלים כולם חוזרים חלילה וחוזר ונתהפך מנבדל לשפל ומשפל לנבדל וכן כולם, כי בשרש כלו אחד כנ"ל. וזה בחינת האותיות החקוקים על הדריידיל, שהם ה' נ' ג' ש', ר"ת ה'יולי נ'בדל ג'לגל ש'פל שהם כלל כל הבריאה כנ"ל, שכולם חוזרים חלילה ומתגלגלים ומתהפכים מזה לזה ומזה לזה כנ"ל, שזה מרומז בחנוכה שהוא בחינת חנוכת הבית המקדש ששם היה בחינת עליונים למטה ותחתונים למעלה, שזה בחינת הדריידיל, בחינת גלגל החוזר שנתהפך מבחינת זו לבחינה זו ומזו לזו כנ"ל.

וזה בחינת הגאולה, כי זהו עיקר הגאולה שיהיה בחינה הנ"ל, דהיינו בחינה חוזרת חלילה הנ"ל בחינת עליונים למטה ותחתונים למעלה שהיה בבית המקדש. ועל כן כשיצאו ממצרים תכף בשירת הים אמרו, "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך" וכו' (שמות טו' יז'), שבשרו על בנין בית המקדש כי זה עיקר הגאולה שיהיה בנין בית המקדש ששם היא בחינת גלגל החוזר הנ"ל בחינת עליונים למטה ותחתונים למעלה (שזהו עיקר התכלית) כי באמת כולו חד, כי בהשרש הכל אחד כנ"ל. וזהו גם כן בחינת האותיות הנ"ל, שהם ה' נ' ג' ש' ראשי תיבות "ג'אלת ש'בט נ'חלתך ה'ר ציון" (תהילים עד' יב'), בחינת "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך", בחינת בית המקדש ששם היה בחינת גלגל החוזר שזהו עקר הגאולה כנ"ל. ועיין במאמר הנאמר בחנוכה זה, המתחיל ויהי מקץ ב' מרחמם ינהגם וכו'[טו], שם מבואר ג"כ מעניין עליונים למטה ותחתונים למעלה ומעניין החנוכה שהוא חנוכת בית המקדש, עיין שם. וזה

יד. רש"י זבחים מו ע"ב

טו. עיין ליקוטי מוהר"ן ח"ב סימן ז' א'.

בחינת מקיפים הנאמר במאמר הנ"ל, היינו בחינת גלגל החוזר, דהיינו דריידיל הנ"ל, היא בחינת מקיפים שמקיף וסובב. ועיי"ש והבן (חכמה הוא בחינת היולי). ונחזור לענין הראשון. כי אין אנו צריכים לכנס כלל בחקירות, כי הוא אסור גדול מאוד רק אנו מאמינים בו יתברך באמונה לבד. שהוא יתברך ברא את כל העולמות כולם ומקיים כולם ועתיד לחדש את עולמו, עכ"ל.

ענף יא

ביאורו של מוהרנ"ת מברסלב על ענין הסביבון שהיו נוהגים הצדיקים לשחק בו בימי החנוכה.

א. בליקוטי הלכות לרבי נתן מברסלב הלכות חנוכה הלכה א' אות ב' כתב טעם למה שהיו הצדיקים משחקין במיני שחוק ואם כי אינו על הסביבון באופן ישיר אבל מזה נלמד גם על משחק הסביבון וז"ל- וזה בחינת השחוק שהיו נוהגים גם הקדמונים הצדיקים לשחוק בחנוכה במיני שחוק של היתר (אך שבעו"ה עכשיו באין לידי עבירה כי משחקין בשחוק של איסור) זה בחינת מה שמורידין עצמן לבחינת קטנות כדי לעלות אל המדריגה השניה. בבחינת ירידה תכלית העליה כמובא כי בחנוכה עולין מדרגא לדרגא בבחינת מוסיף והולך, עכ"ל.

ב. ויש לפרש מה שכתב רבי נתן על מנהג הצדיקים לשחק בימי החנוכה כדי לרדת לבחינת קטנות כדי להעלות לבחינת גדלות השנית עפ"י מה שמובא בספר "חיי מוהר"ן" (אות קלט-קמ), בענין נסיעת רבי נחמן מברסלב לארץ ישראל וז"ל- קודם שבא לארץ ישראל היו לו יסורים גדולים ומניעות גדולות מאוד אשר אי אשר לבאר ולספר. ובסטנבול השליך עצמו לתוך קטנות מופלג מאוד אשר אין לשער, והלביש עצמו במלבוש קרוע והלך יחף ובלא כובע העליון, והלך בחוץ והלך כאחד מן הפחותים שבפחותים, וכיוצא בזה ענינים רבים כאלה מעניני קטנות ופחיתות שעשה שם איזה זמן. ועשה מלחמה עם שאר אנשים בדרך צחוק, כדרך הנערים שמצחקים זה עם זה וכו' וכיוצא שאר עניני צחוק וקטנות אשר אי אפשר לבאר ולספר.

גם נזדמן שהיה שם בסטנבול מסביבותינו שני אנשים שהיו תחלה בארץ ישראל וחזרו אז בעת שהיה רבנו ז"ל שם בסטנבול בדרך הלוכו לארץ ישראל, ופגעו עמו ולא הכירו אותו ועשה בחכמתו ונדמה להם כאלו הוא איש מרמה ח"ו, והיו מבזים אותו בכל מיני בזיונות ואדרבא עשה תחבולות לזה שהם יבזו אותו. ואמר רבנו ז"ל שאלו לא היה עליו זאת היינו הקטנות שהשליך עצמו לקטנות גדול הנ"ל והבזיונות הנ"ל לא היה באפשרי לבוא לארץ ישראל מחמת המניעות שהיו לו. כי בכל מקום שבא לשם היה שם עפוש רחמנא ליצלן ומלחמות

גדולות היו אז בעולם ואנשי צרפת היו אז בסביבות ארץ ישראל, ורוב המניעות שהיו לו אי אפשר לספר. ואמר שהבעל שם טוב ז״ל והגאון רבי נפתלי ז״ל לא יכלו לבוא לארץ ישראל מחמת המניעות שהיו להם והוא ז״ל היה עליו כל המניעות שהיו להם ועבר על כולם והקטנות הנ״ל הועיל לו מאוד, ובלא זה לא היה יכול לבוא לשם. עכ״ל.

ובאות קמ׳ (יב) כתב וז״ל- ושמעתי בשם רבנו ז״ל שאמר כי קודם שבאים לגדלות צריכין ליפול בתחלה לקטנות וארץ ישראל היא גדלות דגדלות על כן צריכין ליפול בתחילה לקטנות דקטנות ועל כן לא היה יכול הבעל שם טוב ז״ל לבוא לארץ ישראל כי לא היה יכול לירד לתוך קטנות כזה. והוא ז״ל זכה לבוא לארץ ישראל על ידי גודל הקטנות שירד לשם בחכמתו העצומה לקטנות מופלג, קטנות דקטנות, עד שזכה לבוא לארץ ישראל שהוא גדלות דגדלות. וכו׳ וכו׳ עכ״ל.

ג. הרי לנו מכל הנ״ל שאי אפשר לבוא לבחינת גדלות אלא רק ע״י שיורד בתחילה לבחינת קטנות, רק אז יכול לזכות לעליה למדריגה השנית. וזה הכוונה במה שכתב רבי נתן שהיה מנהג הצדיק לשחק במיני שחוק בחנוכה שכוונתם בזה היה לרדת לקטנות על מנת לעלות לגדלות.

ד. וצריך ביאור מדוע דווקא נהגו כן החנוכה לשחק במיני שחוק על מנת לרדת לקטנות בשביל לעלות לגדלות. ועיין ב״ליקוטי הלכות״ הנ״ל אות א׳ ועל פי זה יבואר עיי״ש.

ענף יב

מנהגו של חסידא קדישא ופרישא רבי אהרן ראטה זצוק״ל וזיע״א בעל ה״שומר אמונים״ ומנהג בנו האדמו״ר מ״שומר אמונים״ שליט״א בני ברק וטעם למשחק הסביבון עם הילדים.

א. ידידי היקר הרה״ג **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט״א מח״ס ״גם אני אודך״ (בני ברק) שלח לי מוסף תורני ״המבשר״ (עש״ק פר׳ וישב כד׳ כסלו ה׳תש״ע) (עמו׳ כ-כא) ושם מובא הרבה ממנהגי הצדיקים במשחק הסביבון בחנוכה עיי״ש. ומובא שם שמנהגו של רבי אהרן ראטה בעל השומר אמונים זי״ע היה לשחק בכל לילה מלילות החנוכה בדריידיל (סביבון). ע״כ.

ב. עוד שלח לי הרב הנ״ל מכתב נפלא בעניין מנהג מורו ורבו האדמו״ר מ״שומר אמונים״ שליט״א בני ברק בנו של רבי אהרן ראטה זצ״ל וז״ל המכתב- יום ה׳ דחנוכה תש״ע לכבוד הרב ריח״מ אבוחצירא שליט״א. זכיתי היום להיות במעמד חלוקת דמי חנוכה שחילק כ״ק אדמו״ר משומרי אמונים שליט״א לילדי התלמוד תורה, ולפני שמחלק המעות חנוכה שמונח במגש, משחק בסביבון באמצע המגש, ויש לו

ב׳ סביבונים, אחד מזהב, ואחד מעץ, וקודם משחק בשל זהב, היינו שמסובב הסביבון, ונופל הסביבון לאחד מאותיות נ.ג.ש.ה. ואח״כ מסובב עוד כמה פעמים עד שיוצא לו כל האותיות אלו, נ.ג.ש.ה. וככה על דרך זה משחק גם בסביבון של עץ. ואח״כ הטעים טעם ורמז שמשחקים בסביבון עם ילדים כי הנה יש בסביבון אותיות נ.ג.ש.ה. וזה ר״ת ג׳ ש׳ותפים, נ׳ער, ה׳ורים, פירוש שיש כאן רמז שיש ג׳ שותפים באדם, הקב״ה, אביו ואמו (קידושין ל ע״ב), וזה ג׳ ש׳ותפים נ׳ער, היינו שבנער יש ג׳ שותפים. הורים, היינו שההורים - אביו ואמו, הם מהשלשה שותפים, ולכן הם צריכים לשחק עם הילדים, שלא ילכו הילדים לשחק במקומות שזרים לתורתנו הקדושה. והבן עכד״ק שזכיתי לשמוע. ודפח״ח. עכ״ל.

ג. עוד שלח לי הרב הנ״ל מה ששמע ממורו ורבו האדמו״ר מ״שומר אמונים״ שליט״א בני ברק לפרש רמזים על האותיות המופיעות על הסביבון נ.ג.ש.ה. וז״ל- הנה על הסביבון כתוב האותיות נ.ג.ה.ש. ואלו האותיות מרמזים על כל זמני חיי האדם, האות נ׳ מרמז על נ׳ער, האות ג׳ מרמז על ג׳דול, האות ה׳ מרמז על ה׳עמידה, רומז על שנות העמידה האמצעיות, האות ש׳ מרמז על ש׳יבה, רמז כשהוא זקן, ובכל אלו הזמנים האדם צריך לסובב מלמעלה, כפי שמסובבים הסביבון מלמעלה, רמז שהאדם צריך לגבור על היצר הרע, ולא שהיצר הרע יגבור על האדם. דהרי נ.ג.ה.ש. בגימטרייא ״נחש״, מרמז על היצר הרע, והוא צריך לגבור עליו ולסובב את היצר הרע ממנו, ולא שהיצר הרע יסובב אותו עכד״ק ששמעתי. ודפח״ח. ע״כ.

ענף יג

לקחים ולימוד מוסר מהסביבון!

א. בספר ״מעיין המועד״ (חנוכה) לרב שלום מאיר ולך שליט״א (ב״ב תשס״ה), כתב (בעמ׳ פ׳) לימוד מוסר השכל מהסביבון וז״ל- הרבי מויז׳ניץ בעל ״דמשק אליעזר״ זצ״ל היה מהפעילים הגדולים בשדה החינוך, וחולל בו נפלאות. כאשר נשאל לסוד הצלחתו, אמר: מנהם של ישראל, לשחק בימי החנוכה בסביבון. חרוטות עליו האותיות נגה״פ, לאמר ״נס גדול היה פה״. נראה, שתיקנו מנהג זה לפרסם את הנס. ונשאלת השאלה: כלום זהו פירסום הנס, בסביבון כה קטן, ובראשי תיבות? הלא היה מן הראוי שיתקינו לתלות שלטי ענק ועליהם מתנוססות המילים במילואן, באותיות מאירות עיניים!

אלא באו להורות, שעדיף סביבון קטנטן וראשי תיבות עליו ובלבד שיסתובב, על פני שלט ענק- וקפוא...

משום שהסיעתא דשמיא- מלווה את הפעילים, הקמים לעשות מעשים.

כמה נוקב הוא הלקח לדורנו: לפעול, להדליק את האור – והוא יאיר בכפל כפליים. ע"כ.

ב. עוד הביא בספר הנ"ל (עמ' צ') וז"ל – הסביבון, אחד מסממני חנוכה. הרעשן מופעל בימי הפורים. ו"מנהג ישראל תורה", הם כל כך מאפיינים! מה בין הסביבון לרעשן? הרעשן, אתה מסובבו והוא מסתובב ומגרגר. אתה חדל, והוא עוצר. הסביבון, אתה מפעיל ושומט ידך, והוא מסתובב ומסתובב ומסתובב...

בפורים, כל מעשה הביא תוצאה, ממוקדת, בודדת, יחידה. מרדכי דיבר טוב על המלך, והורכב על הסוס ברחוב העיר. אסתר מסרה נפשה לסעוד עם המלך, ועוררה את חמתו על המן שנהרג. נפלה לרגליו ובכתה והתחננה, והורשתה לכתוב ספרים להשיב מחשבת המן האגגי. כל מאורע, מסובב תוצאה. הגיונית, כשלעצמה. כסיבוב הרעשן.

בחנוכה, התוצאות מעל ומעבר, כסיבוב הסביבון! קומץ לוחמים, גובר על כל חיל סירון? מפיץ את כל חיל ארם? גובר על גורגיאש תלמי וניקנור וצבאם? מניס עשרות אלפי חיילים? מה כוחם?!

ובעצם, גם זה אחד ההבדלים בין רעשן לסביבון. את הרעשן מניעים מלמטה, ואת הסביבון מסובבים מלמעלה. וכשמסובבים מלמעלה- אין שאלות... ע"כ.

ג. עוד הביא בספר הנ"ל לקח מוסרי מן הסביבון (עמ' קט) וז"ל- תראה, אמר מישהו, הסביבון הוא משחק כל כך אופייני: כולם מתקבצים סביבו, מחכים לנפילתו בעיניים חומדות, ומחכים לראות מי ירוויח מהנפילה...

אותו אדם לא עמד על סודו של הסביבון. על הסימליות שבו, על שייכותו לימי החנוכה ועל הלקח שלו עבורינו.

רגילים אנו לפעול ולתכנן מהלכים זהירים ומחושבים, שיש להם סיכוי סביר להניב תשואה נאותה. אוהבים אנו להיות "עם שתי רגליים על הקרקע" ולא ליטול סיכונים מעוטי סיכויים.

איזה סיכוי היה למרד החשמונאים להצליח? מעטים כנגד רבים כל כך, קומץ איכרים כנגד צבא האימפריה החמוש?

אפסי!

איזה סיכוי היה לנר החנוכה לדלוק שמונה ימים?

לא היה!

איזה סיכוי יש לסביבון, בעל רגל האחת, להחזיק מעמד בעמידה? אין סיכוי. ובכל זאת, ראו, לא זו בלבד

שהוא עומד, הוא אפילו מפזז ומכרכר! מה סוד הרז? אהה, סובבו אותו מלמעלה! אכן כן, זהו גם סוד הניצחון במלחמה- לא היה סיכוי, אבל סובבו כך מלמעלה! זהו גם סוד הנרות שדלקו ודלקו: "מי שאמר לשמן וידלק הוא יאמר לחומץ וידלק" (תענית כה ע"א), ויאמר גם לנר שלא יכבה!

הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א
מח"ס חינוך הבנים כהלכתו ושא"ס

מי חשוב יותר מין מובחר או המובחר שבמינו

שורש הענין

א. בסימן הקודם כתבנו לחקור במי שיש לו שתי חפצים לקיים בהם איזה מצוה, וכגון שני מיני כלים, ואחד מן הכלים יקר יותר מן הכלי השני, אבל הכלי זול מרהיב ביפיו ונוצץ יותר מן השני, איזה מהן עדיף לקיים בו מצוה.

וכעת נוסיף לדון כלפי מי שיש לו שני חפצי מצוה והם משני מינים, והאחד הוא ממין המובחר אבל אינו מובחר במינו, והיינו שיש במינו יותר מובחרים מזה, אבל מ"מ הוא מהמין הטוב, והשני אינו ממין המובחר רק ממין שאינו מובחר אבל מ"מ הוא המובחר שבמינו והיינו שבמין זה אין יותר מובחר ממנו.

ולדוגמא כגון שיש לו חפץ של זהב ואינו זהב מובחר כ"כ אבל סו"ס הוא זהב, והחפץ השני הוא מכסף אבל הוא המובחר ביותר, ושורש השאלה הוא מה עדיף יותר 'מובחר במינו', או 'המין המובחר'.

ועל דרך דמיון בעלמא יש לדמות זה למה ששנינו באבות (פ"ד מט"ו) הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים, ודו"ק.

מה חשוב יותר בגד זול של פלוסין או בגד יקר של הנדוין

ב. ויש לפשוט ספק זה מדברי הירושלמי במסכת יומא (פ"ג ה"ו) דאיתא שם במשנה בשחר היה לובש פלוסין של שנים עשר מנה, ובין הערבים הנדוין של שמונה מאות זוז, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים בשחר היה לובש של שמונה עשר מנה, ובין הערבים של שנים עשר מנה.

ואמרו שם בירושלמי 'ואין שני של פילוסין יפה מן הראשון של הנדוין', ותירצו בירושלמי 'משום מילה דשמעה פרוטי', ודברי הירושלמי סתומים וחתומים, ומצינו בהם כמה פירושים.

והנה הקרבן העדה והפני משה פירשו דכונת הירושלמי להקשות לשיטת ר"מ למה סובר שבין הערביים היה לובש הנדוין, והרי לכאורה טפי עדיף ללבוש גם בין הערבים פלוסין, ואף שצריך להיות חילוק בין בגדי שחרית לבגדי בין הערביים, משכח"ל גם בפילוסין גופיה שני דרגות, והדרגא השני של פילוסין עדיף מדרגא ראשונה של הנדוין, וכפי שמצינו שכן סוברים

חכמים ששניהם של פלוסין אלא שהחילוק הוא בשווין.

אך בתירוץ הירושלמי נחלקו בביאורו, דלהקרבן העדה כונת הירושלמי ליישב דאה"נ יכול ללבוש גם דרגא שני של פילוסין, ורבותא קמ"ל מתני' דאפילו של הנדוין שפיר דמי.

ולהפני משה כונת הירושלמי לתרץ דכיון שהתורה חסה על ממונם של ישראל, ושל פלוסין לעולם דמיהן יקרים וחשובים אף סוג שני שלהם, ולכן העדיפו ליקח הנדוין שהוא זול יותר.

אכן בגליוני הש"ס על הירושלמי שם להגר"י ענגיל זצ"ל כתב בזה שני פירושים נפלאים במסקנת הירושלמי, הראשון דמסקנת הירושלמי הוא דלעולם הפלוסין טובים, דאפילו השני שבפלוסין אף שבעצם הראשון שבהנדוין טוב ממנו, מ"מ מה שהוא המין הטוב דרך בני אדם לבחור בו ונותנים ממון עבור זה שהוא ממין המשובח, ואף דאין כאן שבח בעצם, והוא רק שבח בלשון ומילה [והיינו בדיבורם של בנ"א], מ"מ נותנים ממון ומשלמים עבור זה. – וראה בדבריו שם האיך ביאר בזה את השאלה והתשובה בדברי הירושלמי.

והפירוש השני הוא דאף שהשני של פילוסין משובח יותר, מ"מ הראשון של הנדוין עדיף יותר כיון שהוא הראשון שבמינו.

ג. ובהגהות טל תורה שם להגר"מ אריק זצ"ל נקט כפירושו השני של הגליוני ש"ס, והוסיף לבאר שאם יקחו מין שני שבפלוסין יאמרו שלקחו שני, והיינו מילה דשמעה פרטי שבני אדם שומעים על הפרט ויאמרו שהוא שני שבמינו, משא"כ הראשון שבהנדוין שהוא המובחר שבמין זה, אף שכלל מין זה גרוע מן מין הפלוסין, מ"מ הפרט טוב, והביא סמך לזה מהא דאיתא בתמורה (ז' ע"ב) דיקלא לא בזיא מילתא אבל בעל מום כיון דאיכא במינו תם בזיא מילתא עיי"ש.

והרי לנו שני דיעות בענין זה, דלדיעה א' בדברי הגליוני הש"ס לעולם עדיף ליקח ממין המובחר אף שלא יקח מן היותר מובחר שבמין זה, כיון דסו"ס הוא מין מובחר.

אבל לדיעה ב' בדברי הגליוני הש"ס וכן לדעת הגר"מ אריק לעולם עדיף ליקח את המובחר במינו ולא ממין המובחר כשאינו מובחר במינו.

ושני פירושים אלו תלויים בגירסת הירושלמי שם כמבואר בגליוני הש"ס שם.

ד. ובביאור הגר"ח קנייבסקי שליט"א על הירושלמי שם הביא בזה שני פירושים, הראשון הוא כביאורו של הגר"מ אריק הנ"ל שהראשון שבהנדוין עדיף על שני שבפלוסין, דכיון שהוא המובחר שבמינו הרי זה עדיף טפי.

ולפירושו השני כונת הירושלמי להקשות דהרי המין של הנדוין יפה יותר במראהו ממין הפלוסין, וא״כ מדוע שנינו במשנה שלשחרית יש להעדיף את הפלוסין, ועל זה תירצו ׳מילה דשמעה פרוטי׳ פירוש הכסף שעולה יותר ביוקר מחשיב את הבגד (כן נראה בכוונתו עיי״ש), ולפי״ז למדנו כאן בירושלמי את המפורש בירושלמי שם בריש פ״ו דמשובח בגופו עדיף ממשובח במראהו, וה״נ אזלינן לפי ערך הבד וחשיבותו ולא לפי יפיו.

מה חשוב יותר הדרגא השניה של הזית הראשון או הדרגא הראשונה של הזית השני

ה. והנה בהמשך הירושלמי שם איתא עוד, תמן תנינן הראשון שבראשון אין למעלה הימנו, השני שבראשון והראשון שבשני שוין, ׳ואין שני שבראשון יפה מן הראשון שבשני, משם מילה דשמעה פרוטי׳.

ומקור משנה זה הוא במסכת מנחות (פ״ו ע״א), וקאי על הא דתנן לעיל מזה שלשה זיתים ובהן שלשה שמנים, הזית הראשון מגרגרו בראש הזית וכותש ונותן לתוך הסל - זה ראשון, טען בקורה - זה שני, חזר וטחן וטען - זה שלישי, הראשון למנורה והשאר למנחות.

הזית השני מגרגרו בראש הגג וכותש ונותן לתוך הסל - זה ראשון, טען בקורה - זה שני, חזר וטחן וטען - זה שלישי הראשון למנורה והשאר למנחות.

הזית השלישי עוטנו בתוך הבית עד שילקה ומעלהו ומנגבו בראש הגג וכותש ונותן לתוך הסל -זה ראשון טען בקורה - זה שני חזר וטחן וטען - זה שלישי הראשון למנורה והשאר למנחות.

ועל זה המשיכה המשנה השנייה לבאר את כל דרגות השמן ואמרו שהשמן הראשון שבזית השני טוב כמו השמן השני שבזית הראשון, וכן כל המשך הסדר.

ועל זה הקשו בירושלמי ׳ואין שני שבראשון יפה מן הראשון שבשני׳, וגם כאן הרי זה תלוי בכל הפירושים הנ״ל, והיינו דכונת הירושלמי לדון מדוע שניהם שוין והרי לכאורה השני שבראשון עדיף, ועל זה תירצו דהראשון שבשני יש לו חשיבות, כיון שהוא מובחר במינו, אי נמי דכונת הירושלמי להקשות מדוע הם שוים והרי ראשון שבשני עדיף, וע״ז תירצו דמ״מ שני שבראשון יש לו חשיבות שהוא ממין הראשון.

ו. אכן לפי מסקנת הירושלמי כאן יוצא דלמעשה שניהם שוין, והיינו כיון דבכל אחד יש מעלה זה שהוא ממין המובחר וזה שהוא מובחר במינו, ולא הבנתי לפי״ז איך נפרש את הקטע הנ״ל בירושלמי דמדברי המפרשים שם נראה שאינם שוים, והיינו דלביאור הגר״מ

אריך תירצו בירושלמי שהעדיפו לקחת הנדוין ולא שני שבפלוסין כיון שהוא מובחר במינו.

ולביאור הגליוני הש"ס (בפירושו הראשון) היתה הקושיא בירושלמי מדוע סתמא המשנה דלעולם נוטלים בשחרית פילוסין והרי אין זה כלל שהפילוסין לעולם עדיפי מן ההנדוין המובחרים דעדיפי מפלוסין גרועים, וע"ז תירצו דלעולם פילוסין עדיפי שהם מין מובחר.

ובין כך ובין כך יוצא שאינם שוים זה לזה.

וע"כ צ"ל דלגבי השמן אין המרחק בין טיבם של אלו ושל אלו רחוק כ"כ ולכן מה שיש לשני מעלה [או שהוא מין מובחר או שהוא מובחר במינו], מועיל להשוותם יחד, משא"כ בפלוסין והנדוין שיש הפרש גדול ביניהם, ועדיין צ"ב. – וראה להלן (אות ט') מש"כ ליישב בזה.

ח. והנה מדברי רש"י ותוס' שם במנחות (פ"ו ע"ב) מוכח ג"כ דשני שבראשון וראשון שבשני שוים לגמרי לענין מנחות [ורק לענין מנורה יש חילוק דרק ראשון כשר דבעינן זך עיי"ש], וכן ביאר בדבריהם בטהרת הקודש שם, וראה בדבריו שם מה שביאר החילוק בין רש"י לתוס' בפירוש הסוגיא שם.

אכן הרמב"ם בפיה"מ שם (פ"ח מ"ה) כתב בזה"ל: ואין יתרון לזה על זה אלא למי שרוצה מצוה מן המובחר לפי שכולן שלישי שבשלישי כשר למנחות, אבל הרוצה היפה והטוב כבר ידוע מעלתן בשבחן דהיינו שידע המין היפה, ובספר טהרת הקודש הבין שכוונתו לומר דאף דשני שבראשון והראשון שבשני שוין אפ"ה למצוה מן המובחר יש להביא מראשון שבשני. – ולפי"ז יוצא שהרמב"ם חולק בזה על רש"י ותוס' הנ"ל.

ואולם בספר מעשי למלך על הרמב"ם (הלכות איסורי מזבח פ"ז הי"א) כתב לדחות את דברי הטה"ק ודעתו כי כונת הרמב"ם שם רק על ג' הדרגות שיש בשמן, וכמו שכתב שם בחיבורו, וכן מוכח מדברי הרע"ב שם.

מה עדיף יותר לקרבן עוף יקר או איל זול

ט. והנה הרמב"ם בהלכות מעשי הקרבנות (פט"ז ה"ג) כתב בזה"ל: הנודר סתם מביא מן הגדולים שבמין שנדר, ואם אותו המקום רגילין לקרות בסתם לאחד מן המינין מביא כאנשי המקום, כיצד נדר עולה מן הבקר יביא שור, אמר הרי עלי עולה אם דרך אנשי המקום לקרות עולה סתם אפילו לעולת העוף מביא פרידה אחת תור או בן יונה, ואם דרכן שאין קורין עולה סתם אלא לעולת בקר יביא שור וכן כל כיוצא בזה (עכ"ל).

וכתב שם הלחם משנה להקשות מדוע סגי במביא עולת העוף, ולמה לא

נאמר לו שיביא שור שהוא המעולה. ותירץ: וי״ל שאין זה דרך כבוד להביא לגבוה אלא המעולה שבמין, אבל כשאומר עולה יכול להביא מן המין שירצה אפי׳ שהוא הקטן דדרך כבוד, דמזה המין רוצה להביא ולא מאחר, אבל באותו המין מיהא דרך כבוד הוא שיהיה המעולה (עכ״ל).

ולמדנו מדבריו שלעולם החשוב שבמינו עדיף ממין החשוב, ולפי״ז לכאורה ה״נ בשמן הנ״ל יהא עדיף ראשון שבשני משני שבראשון שהמין מעולה, וכן יביא מראשון שבשלישי, משיביא משלישי שבראשון או משני שבשני, ובספר מעשי למלך הנ״ל נתקשה בזה עפ״י שיטתו הנ״ל דבשמן הנ״ל אין חילוק ביניהם, וכתב לחלק דבשמן לא חשיב מעולה שבמין דהכל שוין, ואין חילוק בין שני שבראשון לראשון שבשני, ורק בשור ואיל שייך מעולה שבמין (עכ״ד). — וכנראה כוונתו דהתם בשמנים סו״ס הכל בכלל שמן, וממילא הכל כמין אחד, משא״כ בשור ואיל שהם שונים לגמרי זה מזה.

ודאתאן להכי ארווח לן ליישב מה שנתקשינו לעיל מדוע כלפי פלוסין והנדוין מסקנת הירושלמי שאינם שוים, אלא שנחלקו המפרשים מה עדיף טפי האם מובחר שבמינו או מין המובחר, אבל לכו״ע אין זה שוה, וכלפי שמן מסקנת הירושלמי שהם שוים, ולדברי המעשי למלך ניחא מאד כי רק בשני מינים השונים זה מזה וכגון פלוסין והנדוין יש לדון כלפי מובחר שבמין או מין המובחר, משא״כ בשמנים שהכל מין אחד של שמן זית אלא שבו בעצמו יש כמה דרגות, ומכאן יש ראיה גדולה לחילוקו, ולפלא קצת שלא העיר כלל מסוגיא זו של פלוסים והנדוין.

היוצא לדינא

י. והיוצא לנו מכל זה שאין לנו הכרעה ברורה בענין זה, האם מובחר שבמין עדיף או שמא מין המובחר, שהרי זה תלוי במחלוקת המפרשים בדברי הירושלמי, כלפי פלוסין והנדוין.

ומיהו לענ״ד נראה שיש להעדיף את פירושו השני של הגליוני הש״ס יותר מפירושו הראשון, כיון שהסכים אליו הגר״מ אריק, וגם דלפירוש הראשון צריך להגיה בירושלמי, ועוד דהמעיין בדברי הגליוני הש״ס יראה שהגיה בתחילה בלשון הירושלמי כדי שיתיישב הענין, ושוב עלה בדעתו לפרש גם שלא בהגה״ה, וא״כ הפירוש השני עיקר, ולפי״ז מובחר שבמינו עדיף, ובפרט שכן מבואר להדיא בדברי הלחם משנה כלפי עוף או כבש לקרבן וכנ״ל.

אכן הני מילי בשני מינים ממש, וכגון זהב או כסף, אבל בשני מיני כסף יתכן שהם שוים בדרגתם וכעין המבואר בירושלמי הנ״ל כלפי שמן.

ונסיים במש"כ הרמב"ם שם בסוף הלכות איסורי מזבח (פ"ז הי"א) וז"ל: שהרוצה לזכות עצמו יכוף יצרו הרע וירחיב ידו ויביא קרבנו מן 'היפה המשובח ביותר שבאותו המין שיביא ממנו', הרי נאמר בתורה והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, והוא הדין בכל דבר שהוא לשם הקל הטוב שיהיה מן הנאה והטוב, אם בנה בית תפלה יהיה נאה מבית ישיבתו, האכיל רעב יאכיל מן הטוב והמתוק שבשולחנו, כסה ערום יכסה מן היפה שבכסותו, הקדיש דבר יקדיש מן היפה שבנכסיו וכן הוא אומר כל חלב לה' (עכ"ל), והובא כל זה בדברי השו"ע ביו"ד בסימן רמ"ח (סעיף ח'). – ומשמע מדקדוק לשון הרמב"ם שהכל תלוי שיהא מובחר במין שהוא מביא, אך אין מדבריו הכרע לנידון דידן דכוונת הרמב"ם לאפוקי שלא יביא מהגרוע שבמין זה אבל לא מיירי במי שרוצה להביא מין יותר משובח אך יביא את שאינו מובחר במינו, ומ"מ רהיטת דבריו מורים שלעולם הכל תלוי במין שהוא מביא, וכמשנ"ת.

כלי שאינו יכול לעמוד בלי תמיכה האם כשר להדליק בו נר חנוכה ונר שבת

א. כתב בספר חסד לאברהם (מעין שני הנקרא עין הקורא נהר נ"ח) וז"ל: דע כי בנרות צריך תנאים, הא' באיזה כלי ראוי לנר חנוכה, דע שט"ו מיני כלים ראוים להדלקה וכל הקודם קודם מהם משובח משום זה אלי ואנוהו, הא' כלי זהב, ב' כלי כסף, ג' נחושת קלל דומה לזהב, ד' נחושת אדום, ה' של ברזל, ו' בדיל, ז' עופרת, ח' כלי אבנים, ט' כלי זכוכית, י' כלי עצים, י"א כלי חרס מצופה באבר, י"ב כלי חרס בלתי מצופה וצריך שיהיה חדש, י"ג קליפות רימון, י"ד קליפות אגוז הנדיי, ט"ו קליפות האלון, ואלו הקליפות צריך לעשותם כלי כמו לעשותם כף מאזנים או למוד בהם פלפלין וכיוצא, אבל קליפות בצלים וביצים וכיוצא אינם ראוים להדלקה. 'וכל הט"ו כלים הנזכרים שאינם יכולים לעמוד מאליו בלא סמיכה אינם ראויים לנר חנוכה' (עכ"ל).

והובא בשע"ת בסימן תרע"ג (ס"ק י"ג), ובשו"ת אבני נזר (אורח חיים סימן ת"ק), ובאריכות בכף החיים (תרע"ג ס"ק ס'). - וראה באבני נזר שם שהאריך לדון בעיקר יסוד זה האם הכלי מכלל המצוה לגבי הדלקת מנורה בבית המקדש וכן לגבי הדלקת נרות חנוכה בזה"ז עיי"ש בארוכה.

וגם חכמי זמנינו דנו בארוכה בדין זה האם הכלי הוא לעיכובא או לא, וראה בענין זה בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן קנ"ז), ובשו"ת אז נדברו (חלק י"ג

סימן מ״ט-נ׳), ובשו״ת שבט הקהתי (ח״ג סימן ר״ס), ובפסקי תשובות סימן תרע״ג (סקמ״ט), ועוד.

והנה בזמנינו כבר נתגלה מקורו של החסד לאברהם שהוא מתוך כתב יד בשם ״סוד הדלקת נרות חנוכה״ המיוחס לאחד מרבותינו הראשונים הלא הוא רבינו יצחק סגי נהור זיע״א, בנו של הראב״ד.

ושם הוסיף וכתב בזה״ל: וכל כלי מאלו הנזכרים שאינו יכול לעמוד מאליו אלא שצריך לסומכו בדבר אחר, אינו ראוי לנר חנוכה, ולא לנר שבת שמברכין עליו, שכל נר שאנו מברכין עליו צריך שיהיה כלי, והכלי שאינו יכול לעמוד על שוליו אינו ראוי להדלקה, שאנו למדים נר חנוכה מנרות מנורת בית המקדש שהיו כלי מכלי בית המקדש.

ב. והנה לפי דברי החסד לאברהם יש לפקפק לכאורה על מה שנהגו רבים להדליק בכוסיות זכוכית שעשויים באופן שאינם יכולים לעמוד בלא סמיכה, וכן עורר בזה בספר פסקי תשובות סימן תרע״ג אות י״א (ס״ק 42) דאין יוצאים בזה לאלו הסוברים דבעינן כלי, וכן העתיקו כמה וכמה מחברי זמנינו.

אכן מעודי נתקשיתי בזה דהרי הלכה פסוקה היא בשו״ע לענין נטילת ידים (או״ח סימן קנ״ט) דקיי״ל דבעינן כלי (שם סעיף א׳), ומה״ט מגופה של חבית שאינה יכול לעמוד בפני עצמה פסולה לנטילת ידים (כמבואר שם בסעיף ג׳), ואפ״ה כתב המחבר (בסעיף ה׳) וז״ל: כלי שתחילת תקונו כך שאינו יכול לעמוד בלא סמיכה ואין משתמשין בו אלא ע״י סמיכה חשיב שפיר כלי (עכ״ל).

ומקור דין הוא מדברי הרא״ש בחולין בפרק כל הבשר (סימן ט״ו) שכתב דכלי שעשוי מתחילתו באופן שאינו יכול לעמוד כי אם על ידי סמיכה נדון ככלי, והוכיח כן מהא דתנן בכלים (פ״ד מ״ג) שולי הקרפאות ושולי הקפים הצדונים אע״פ שאינם יכולים לישב שלא מסומכין טמאין שלכך נעשו מתחילתן.

והרי לנו להדיא דאף דבעינן כלי, וכשאינו יכול לעמוד בלא סמיכה לא מיקרי כלי, מ״מ אם תחילת תקונו כך חשיב שפיר כלי.

ולפי״ז צריך ליישב כונת החסד לאברהם הנ״ל דקאי כשאין תיקונו לשם כך כגון בקליפת רימון או בקליפת אגוז שהזכיר שם, משא״כ כשתחלת תקונו כך וודאי מותר, ולפי״ז יתיישב שפיר מנהג העולם, אמנם מלשונו משמע דקאי אכל הט״ו דברים שהזכיר מקודם ובכללם זהב וכסף ונחושת, ואפשר ג״כ דמיירי שאין עשויין לקבל וכגון מגופה, וצ״ע.

ג. ושו״מ בשדי חמד (אסיפת דינים מערכת חנוכה אות ז׳) שאחר

שהעתיק את דברי החסד לאברהם הנ"ל, הביא את דברי היד נאמן (דף י"ד ע"א) שכתב וז"ל: דמשמע דטעמו מפני שאין לו תורת כלי, ואין כאן נר, ויש לחוש לדבריו באלו העששיות שאנו מדליקין שאין להם בית מושב שאין להם תורת כלי כיון שאין ראויות לישב מאליהן, ולכן יש ליזהר ליקח לנר חנוכה אותן עששיות שיש להם מושב למטה, ונראה שאין לחוש לזה כיון שאלו העששיות תחלת עשייתן כך דין כלי יש להם, כדתנן בפרק ד' דמסכת כלים משנה ג' שולי קרפיות ושולי קוסים הצדוניים אע"פ שאין יכולין לישב שלא מסומכין טמאין שלכך נעשו מתחלתן, אלמא כל שמתחלתו נעשה על צורה זו כלי גמור מיקרי וכו' (עכ"ל), והן הן הדברים שכתבנו.

ג. ובחפשי בספרים ראיתי בקובץ שערי הוראה (חלק ג') להגרש"א שטרן שליט"א, וכן בקובץ דרכי הוראה (סימן ו' אות ג' עמוד פ"א) להגר"א וייס שליט"א ששניהם נתנבאו בסגנון אחד, דאין לפקפק ולערער על המנהג להדליק בכוסיות הזכוכית אף שאינם יכולם לעמוד בלי סמיכה, מפני שיש בזה שני טעמים להקל, א' דכיון שתחילת תקונו כך הרי זה כלי גמור - וזהו כדברינו הנ"ל – ויש לציין כי טעם זה נזכר גם בהליכות שלמה (חנוכה עמוד רפ"ה), ובספר 'מצות נר איש וביתו' להגר"א שלזינגר שליט"א (ס"ז הלכה ו' הערה י"ד, עמוד קס"ג), ובשו"ת שדה הארץ (ח"ג סימן מ"א), וכן בספר אוצר הזמנים על חנוכה (הערה 312) ובספר מאי חנוכה (עמוד ל"א, ועמוד קס"ה).

ב' דאף אי בעינן בית קיבול לשמן והוא חלק מהמצוה מכל מקום לא בעינן שיהא לו תנאים של כלי לכל דיניו, ואין זה דומה לנטילת ידים וקידוש והבדלה וכדומה, שיש בהם דינים מיוחדים בצורת הכלי, וכן מצינו דיני כלים כלפי מוקצה או בנין בשבת, וכל מקום לפי ענינו, משא"כ הכא אף אם צריך כלי היינו דלא סגי בנר מוצק בלא כלי כלל, אבל אין בזה דינים בצורת הכלי (עכ"ד).

ולא ירדתי לסוף דעתם במש"כ בטעם השני דהרי מקור הדין דבעינן כלי לנ"ח הוא מדברי החסד לאברהם הנ"ל, והרי שם מפורש להדיא דכשאינו עומד בלי סמיכה הרי הוא פסול לנר חנוכה, וע"כ דס"ל דבעינן כלי גמור, ומה"ט ס"ל שם גם דלא מהני כשנעשה הכלי ע"י חרש שוטה וקטן כיון שאין להם מחשבה, וכלי הנעשה על ידם אינו מקבל טומאה. [והבאתי את דבריו בזה בחינוך הבנים כהלכתו פרק ק"ז (ס"ק ס"א)] – אבל טעם הראשון ברור לדינא, וכמשנ"ת.

ד. עוד זאת ראיתי בספר מריח ניחוח שאף הוא הביא את הסברא הנ"ל דכיון שנעשה לכך הרי זה נחשב ככלי, ושוב הביא מה שהשיב לו בזה בעל הפסקי תשובות בזה"ל: עברתי על

מש״כ בענין כוסיות זכוכית, ותשואות חן חן, ולהעיר כי הטעם דהחסד לאברהם ור״י בן הראב״ד הוא עפ״י קבלה, ולכן אפשר שאי אפשר לדמות בזה שהוא כלי לענין נטילת ידים, ודו״ק (עכ״ד).

ואולם האמת יורה דרכו כי אף אם עיקר הטעם דבעינן כלי הוא עפ״י קבלה, מ״מ כשאנו באים לדון מהו כלי ודאי זה נקבע עפ״י תורת הנגלה, וכן מוכח מהמשך דברי החסד לאברהם הנ״ל שהוסיף להחמיר גם בכלי שנעשה ע״י קטן, ותול״מ.

ה. ובעיקר דין זה שכלי העשוי מעיקרא כך דינו ככלי אף שאינו יכול לעמוד בלי סמיכה, נלענ״ד שיש ללמוד כן גם מהא דאיתא בפסחים (פ״ד ע״א) במשנה ולא היו לבזיכין שוליים שמא יניחום ויקרוש הדם, ובגמ׳ שם (בע״ב) אמרינן תנו רבנן כל הבזיכין שבמקדש לא היו להן שוליים חוץ מבזיכי לבונה של לחם הפנים וכו׳, והרי לענין קבלת הדם בעינן דווקא כלי וכדמוכח בזבחים (צ״ב ע״ב) ובמנחות (פ״ב ע״ב) דאמרינן התם מה עולה טעונה כלי אף שלמים טעונה כלי, מאי היא אילמא מזרק גבי זבחי שלמי ציבור נמי כתיב וישם באגנות אלא סכין [ועיין בתוס׳ בחולין ג׳ ע״א בד״ה כגון], וע״כ דבזיכים שאין להם שוליים נדונים ככלי, אעפ״י שאינם עומדים בלא סמיכה והיינו משום שנעשו כך מתחלתן.

ולמדנו מזה דאף בכלי של בית המקדש סגי בכלי כזה העשוי לכך מתחילת עשייתו, וממילא ה״ה כלפי נר חנוכה אף לדעת החסד לאברהם שיש לדמותו לכלי המקדש, וק״ל.

והלום ראיתי בשו״ת שבט הלוי (חלק ח׳ סימן קנ״ז) וז״ל: ועוד מש״כ החס״ל שכל הט״ו כלים שאין ראוים לעמוד מאליו בלי סמיכה אינם ראוים לנ״ח, הרי מצינו בכלי שרת בפסחים ס״ד ע״א ושם ע״ב שכל כלי שרת כך נעשו שיהיו חדין מלמטה ואינם יושבים שלא מסומכים, אעפ״י שבעלמא אין דין כלי בכיו״ב, - וע״כ קשה להחליט להלכה מש״כ האבני נזר בשם החסד לאברהם דגם דיעבד לא יצא אם אין עליו תורת כלי (עכ״ל).

אך הגאון שליט״א לא ביאר באמת מהו הטעם שכלי כזה כשר לעבודת בית המקדש, ומרהיטת דבריו נראה שבא להוכיח מכאן דלא בכל מקום שצריך כלי יש עיכוב שיוכל הכלי לעמוד בלא סמיכה, וזה אינו מסתבר כ״כ, אבל לפי משנ״ת ניחא בפשיטות דשאני התם דנעשה כך מעיקרא, ונפק״מ דלגבי הבזיכי לבונה שהיו להם שוליים, וכמבואר שם בפסחים, אילו יארע שיתקלקל ולא יוכל לעמוד בלא סמיכה יתכן שפסול, אם נימא שצריך דוקא כלי להחזקת הלבונה, וק״ל.

ו. והנה בדברי רבינו יצחק בן הראב"ד הנ"ל מבואר שגם לנר שבת אין להדליק בלא כלי אי נמי בכלי שאין דינו ככלי, וטעמא בעי דבשלמא כלפי נר חנוכה י"ל שדימו אותו לנרות בית המקדש, וכמו שמצינו בכמה מקומות שהשוו דין נרות חנוכה לבית המקדש, [ועיין גם לעיל בסימן י"א (אות ט')], אבל בנר שבת מאי שייטיה לנרות המקדש.[א]

אכן מלשונו נראה דיליף כן מפני שאנו מברכים את הברכה 'להדליק נר של שבת', ונר בלשון חז"ל הוא הכלי, וכמבואר ברש"י בכמה וכמה מקומות בש"ס, ולפי"ז גם מש"כ לדמות זה לנר ביהמ"ק י"ל דכוונתו רק ללמוד משם מהו נר, אי נמי י"ל שזהו טעם רק לחנוכה לחוד ולכן לא הזכיר שם שבת כאשר יראה המעיין בלשונו.

חקירות ועיונים בענין האיסור להדליק נרות חנוכה בכלי חרס ישן

מקור הענין

א. איתא במסכת סופרים (פ"כ ה"ז): אמרו, בעשרים וחמשה בכסליו מדליקין נר חנוכה. ואסור להדליק בנר ישן, ואם אין לו אלא ישן, מלבנו באור יפה יפה ומותר.

ובהגהות מיימוניות (הלכות חנוכה פ"ד סק"א) העתיק לשון המסכת סופרים, והוסיף: והנה הקלי"ר יסד ג"כ בקרובץ של חנוכה המתחלת אעדיף 'כל שמנה צרור מלהדליק בנר ישן', וכן מהר"ם נהג איסור בנר ישן.

והמרדכי במסכת שבת (פרק במה מדליקין רמז רס"ב) כתב: מהר"ם ז"ל היה רגיל להדליק בשמן זית בשרגות קטנות של מתכת, וטעמו היה דאם היה של חרס היה צריך בכל לילה חדשים כדתניא אין מדליקין בנר ישן.

ובשבולי הלקט (סימן קפ"ה) כתב: במסכת סופרים אסור להדליק בנר ישן, ואם אין לו אלא נר ישן מלבנו באור יפה יפה ומותר.

והטור בסימן תרע"ג כתב בזה"ל: וה"ר מאיר מרוטנבורק לא היה מדליק בנר של חרס אלא בשל מתכת, וכשלא היה לו אלא של חרס היה לוקח חדשים בכל לילה וכשלא היה לו חדשים היה מסיקן באור דהוו כמו חדשים, דהכי איתא במסכת סופרים אין מדליקין בנר

א. ואף שמצינו בסימן רס"ד (ס"ח) שהמדליק צריך שידליק רוב מה שיוצא מן הפתילה מהנר, וביאר הלבוש הטעם כדי שידליק ויהא הלהב עולה יפה מיד כשיסלק ידו, כמו שהיה הענין בהדלקת המנורה, וכ"ה במשנ"ב שם (סקכ"ו), היינו שלמדנו מבית המקדש אופן ההדלקה אבל לא משום דומיא דמקדש. [וראה להלן סימן כ"ה (אות ט"ז)].

ישן אין לו רק ישן מלבנו באור יפה וסתם נר שהוא של חרס הלכך בשל מתכת א״צ חדש ושל זכוכית או חרס מצופה דינו כמתכת.

וכן נפסק להלכה בשו״ע שם (סעיף ג׳) וז״ל: נר של חרס שהדליק בו לילה אחת נעשה ישן ואין מדליקין בו לילה אחרת, אלא לוקח חדשים בכל לילה; ואם אין לו אלא ישן, מסיקו בכל לילה באור; ונר של מתכת א״צ חדש. ושל זכוכית או של חרס מכוסה, דינו כמתכת.

שיטת רבי יצחק בן הראב״ד

ב. ואולם יש לציין כי בקונטרס המיוחס לרבינו יצחק סגי נהור בנו של הראב״ד שהעתיקוהו האחרונים, כשמנה ט״ו מיני כלים הראויים לנרות חנוכה לפי מעלת חשיבותם, כתב בזה״ל: י״א כלי חרש המצופה באבר. י״ב כלי חרש בלתי מצופה, המצופה ראוי לאלף שנים ושאינו מצופה צריך שיהיה חדש בכל שנה (עכ״ל).

ומשמע דעכ״פ כל השנה הראשונה כשר להדליק בו, וזהו שלא כדברי המרדכי וש״פ הנ״ל שסוברים שהוא כשר רק ללילה אחת בלבד ושוב נעשה ישן, וסבור הייתי לומר כי רבינו יצחק קיצר בזה וכוונתו כשהוא מלבנו באור ואפ״ה אינו ראוי בטבעו ליותר משנה אחת, אבל יותר נראה לומר כי היות שבמסכת סופרים לא נזכר מהו ישן, אלא דהמרדכי ס״ל דכל שהדליק בו פעם אחת נעשה ישן, אבל יתכן שרבינו יצחק מפרש דישן היינו משנה שעברה, וכפי שמצינו במסכת ב״ב (צ״ח ע״א) כלפי המוכר יין לחבירו שישן היינו משל אשתקד, ומיושן היינו משל שלש שנים, עיי״ש.

ויש לדון לדבריו האם דוקא כשנשתמשו בו במשך השנה נעשה ישן, וא״כ כמה צריך להשתמש בו.

אכן להלכה אין לנו אלא סתימת דברי השו״ע כי תיכף בפעם אחת שהדליקו בו נעשה ישן. [וראה להלן בסוף סימן י׳ מה שרמזנו שם עוד דרך ביישוב שיטת רבינו יצחק בן הראב״ד, כי לשיטתו כל הפסול של נר חרס ישן הוא אם נשתמש בו לצורך חול אבל לצורך מצוה אינו נפסל כלל].

מאימתי נעשה ישן

ג. ועדיין יש לבאר כמה זמן ידלק ויעשה ישן, ומסתימת הדברים משמע שכל שמדליק בו שמן נעשה כבר מאוס ואסור לחזור ולהדליק בו.

ויש לחקור לפי מה שהסכימו הרבה פוסקים כי בערב שבת כבתה זקוק לה, וכן אם כיבה אותה במזיד לסוברים שזקוק לה, מה הדין בהדליק בכלי חרס, האם כשמדליק פעם שנית צריך להחליף וליתנה בכלי חרס חדש או דלמא כל אותו הלילה דינו כחדש.

ולפי מש"כ להלן בסימן י' (אות ב')
יתכן כי באותו הלילה כיון שנעשה מאוס מכח הדלקה זו אינו נפסל כלל כי זהו הודו והדרו, ורק כלפי שאר הלילות שהם מצוה בפנ"ע נעשה מאוס, עיי"ש.

ושוב מצאתי כי כבר הקדימני בספק זה בשו"ת שיח יצחק (סימן שמ"ד) וז"ל: נסתפקתי אם הדליק בו ולא דלק בו כשיעור, וכמעט רגע אחר הדלקה כבתה, אם ג"כ אינו רשאי להדליק עוד בו. - [והיינו שספיקו הוא אם יוכל להדליק בו בשאר לילות]. - הנה לישנא דמחבר מורה באצבע לענ"ד, שדין זה נאמר דוקא כשדלק כשיעור זמנו, דבמסכת סופרים איתא אסור להדליק בנר ישן וכו', ולא נשנה זמן אימתי נקרא ישן, ומחבר נקט נר של חרס שהדליק בו לילה אחת, לישנא דלילה אחת מוכיח דדוקא שדלק כשיעור זמנו, וכל עיקר הדין אף בלילה אחת חידוש בעיני, דהנה הכלי שניתן בו המים המאררים שצריך להיות כלי חדש, כותב הרמב"ם פ"ג מסוטה הלכה ט', מביא כלי חרס שלא נעשה בו מלאכה מעולם, ולא יראה ככלי בלה מאורך הזמן, ואם החזירן לכבשן עד שנתחדש, כשר, הרי דישן היינו רק אם נראה ככלי בלה, וע"י הדלקה בלילה אחת בו לא נראה כן, ומכל שכן כשלא דלק כשיעור (עכ"ל).

האם בלילה הראשון אין החרס מאוס

ד. והלום ראיתי בקונטרס מנורת שלמה שהעיר בנידון דידן בזה"ל: עיין רש"י מנחות כ"ח ע"ב דבנר של חרס דאין ראוי למלך בשר ודם והוא הגרוע מהכלים, וא"כ לכאורה בפעם ראשון גם יהא אסור להדליק בחרס משום הקריבהו נא לפחתך (עכ"ל).

והנה שם בגמרא מובא מחלוקת תנאים מאיזה מין כשר לעשות את המנורה, דרבי יוסי ברבי יהודה ס"ל דדרשינן כללי ופרטי ואין להכשיר רק בשל מתכת שהוא כעין הפרט והיינו זהב, ורבי דריש ריבויי ומיעוטי ומרבה כל דבר חשוב, וממעט רק חרס, וכל סוגיא זו היא גם בסוכה (נ' ע"ב), ושם פירש רש"י 'דעל כרחך מיעוטא למעוטי אתא, וזהו הראוי להתמעט יותר מן הכל', ומשמע שהכוונה שזהו הפחות בחשיבותו מכל המינים.

אך רש"י במנחות הוסיף דנר של חרס דאין ראוי למלך בשר ודם והוא הגרוע מהכלים, ועל זה הקשה בקונטרס הנ"ל דא"כ גם בליל ראשון יהיה פסול, ואולם לענ"ד אדרבה זהו גופא כונת רש"י שם דכיון דכלי חרס נעשה מאוס בפעם הראשון שמדליקים בו, לכן אין הדרך לעשות נר כזה לפני בשר ודם שהרי תיכף נעשה מאוס, אבל אה"נ בפעם הראשונה ממש אין זה מאוס.

ויש לציין להא דאיתא בשבת (כ״ט ע״ב) על המשנה לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת, ואפילו היא של חרס, ורבי יהודה מתיר, ואמרינן בגמרא: וצריכא, דאי אשמעינן שפופרת של ביצה, בהא קאמרי רבנן דכיון דלא מאיסא, אתי לאסתפוקי מינה, אבל של חרס דמאיסא אימא מודו ליה לרבי יהודה, ואי אשמעינן של חרס, בהא קאמר רבי יהודה, אבל בההיא אימא מודי להו לרבנן.

אכן התם מיירי כלפי שתייה ממנו, ולא כלפי הדלקה, וגם כלפי שתייה אין הכרח למסקנא לסברא זו, דהרי ר״י מתיר בכל הכלים, ורבנן אוסרים אפילו בשל חרס, אלא שהמשנה הוצרכו לחדש דלרבנן גזרו שלא יסתפק אפילו בכלי חרס, ואפשר עוד דגם התם לא מיירי בכלי חרס חדש שאולי הוא באמת אינו מאוס כלל.

האיך עשו החשמונאים מנורה של חרס

ה. והנה המהרש״א בחולין (נ״ה ע״ה בחידושי אגדות) כתב על הא דאיתא שם בסוגיא: תא שמע הדקין שבכלי חרס, הן וקרקרותיהן ודופנותיהם יושבין שלא מסומכין שיעורן בכדי סיכת קטן, ועד לוג, - מלוג עד סאה ברביעית, - מסאה ועד סאתים בחצי לוג. וז״ל: מסאה ועד סאתים בחצי לוג וכו׳. בהלכה זו עמדנו בימי חנוכה ואמרנו להעלות על ספר מהיכן שלמדו לומר כן ובנרות חנוכה שהיא הנס גם ביום ראשון ימי חנוכה לפי שהמנורה היתה טמאה, וליכא למימר שעשו המנורה של עץ כמ״ש הרא״ם דהא בשעת עשיה היו מטמאין אותה, ועוד לת״ק דפליג אר״י ב״י ופוסל גם בשל עץ מאי איכא למימר אלא בין לת״ק ובין לר״י ב״י בפרק כל הצלמים ופרק אין מכירין אית לן למימר דלא היה אפשר להן אלא בשברי כלי חרס שהן טהורין, דהיינו הבאין מסתם כלים היותר גדולים שנזכרו בשמעתין מסאה ועד סאתים שבשבריהם נטהרו בפחות מחצי לוג, והשתא ע״כ בלילה הראשונה ג״כ לא נתנו אלא פחות מחצי לוג לכל נר ונר שהוא עיקר שיעור השברים שנטהרו, ואעפ״כ היו דולקין כל הלילה בימי חנוכה שהם לילי טבת ארוכים דצריך חצי לוג לכל נר לפרש״י בפרשה תצוה, וא״כ היה הנס גם ביום ראשון, וע״ז רמז הכתוב בנרות דזכריה מי בז ליום קטנות דאם היה הנס בשאר ימי השנה היה אפשר לבעל דין לחלוק ולומר שלא היה נס ביום ראשון דפחות מחצי לוג יכול להיות דולק כל הלילה בשאר ימות השנה אבל מי בז ליום קטנות שהיה הנס ביום היותר קטנות, דהיינו בימי טבת שהלילות ארוכים וצריך חצי לוג לכל נר ונר שהיה דולק כל הלילה ודו״ק (עכ״ל).

וכבר תמה עליו בעל הבכורי שור בחידושיו למסכת שבת (כ״א

ע"ב) וז"ל: ולענ"ד אישתמיטיה ש"ס ערוכה דסוכה דף נ' דמתבאר שם דמאן דפוסל של עץ כ"ש של חרס, ומאן דמכשיר של עץ עכ"פ פוסל בשל חרס, גם א"א לדחוק בשום פנים ולומר שעשו מנורה של מתכת בלא גביעי וכפתורי ולכן אינו מקב"ט דהו"ל גולמי כלי מתכת כמ"ש חולין דף כ"ב, רק שלא עשו הנרות שעליו שהם כלים בפנ"ע וראויים לקב"ט שא"צ שום שיפה או שיבוץ, ולמ"ד של עץ נמי היינו שעשו כל המנורה בלא הנרות דהו"ל פשוטי כלי עץ ואח"כ לקחו שברי כלי חרס והעמידו במקום נרותיה, ואנן לא פסלינן מנורה של חרס כי אם שכל המנורה של חרס, אבל אם רק הנרות הם של חרס ש"ד, דגם זה אינו דהא אמרינן להדיא בזבחים דף צ"ו דאפילו למ"ד שעושין כלי שרת של עץ מ"מ של חרס לא עבדינן, ופשוט דהני נרות כלי שרת נינהו – ותו דשברי כלי חרס הו"ל כפחותים דלכו"ע לא עבדינן כמ"ש בסוטה דף י"ד וקרינן בהו הקריבהו נא לפחתך (עכ"ל).

וע"ע בשו"ת שו"מ (מהדו"ק ח"ג סימן ע"א) מה שהוסיף עוד להקשות על דברי המהרש"א.

וראה בחידושי החת"ס שם בשבת מש"כ ליישב דעת המהרש"א ותמצית דבריו הוא שהמנורה היתה עשויה ממתכת, אבל היה בה נקוב הסתום בחרס וכלפי טומאה הכל הולך אחר המעמיד יעו"ש.

ולענ"ד נראה ליישב עפ"י דברי רש"י הנ"ל כי הטעם שאין עושים מנורה של חרס הוא מפני שהוא מאוס, וכבר נתבאר שבאמת אינו נעשה מאוס רק לאחר שמשתמשים בו פעם אחת, אלא דלכן אסור לעשות מנורה של חרס בבית המקדש דמנורה הוא דבר הקבוע תמיד.

ומעתה י"ל דכיון שהחשמונאים מצאו רק פך אחד של שמן ולא היה בו להדליק רק יום אחד בלבד, ממילא שוב יכלו לעשות מנורה של חרס דהרי בלילה הראשונה אינו מאוס, והרי בלא"ה אין להם שמן יותר מזה.[ב]

יישוב חדש לקושיית הב"י

ו. ודאתאן להכי יש ליישב בזה את הקושיא הידועה של הב"י למה תקנו שמונת ימי חנוכה, והרי ליום אחד היה שמן וא"כ היה נס רק שבעת ימים. ולפי הנ"ל י"ל דגם ביום הראשון היה נס שלא נעשה החרס מאוס ונשאר ביפיו ונקיונו, ולכן היו יכולים להדליק בו שמונה ימים.

ויתכן שגם החשמונאים לכך נתכוונו, שהיו סוברים דממנ"פ אפשר

ב. ומיהו מודינא שאין זה מוכרח די"ל דכיון שסו"ס נעשה מאוס ממילא לעולם אין עושים כן לפני מלך בשר ודם.

לעשות מנורה של חרס, כי אם ידלק השמן רק לילה אחת הרי א״צ כעת למנורה אחרת, ואם יזכו לנס וידלק שמונת ימים ממילא גם זה יהא בכלל הנס שלא תתמאס המנורה, ודו״ק.

הטעם שהיה הנס דוקא במנורת חרס

ז. ויתכן לומר עוד כי לכן נעשה הנס דוקא בכלי חרס עפ״י מה שכתב החתם סופר בדרשות (ח״ב רל״ח ע״ב) על הא דאיתא בזבחים (צ״ו ע״א) תני שמעיה בקלנבו שברי כלי חרס נבלעין במקומן. וז״ל: יל״ד מאי קמ״ל דתני הכא בקלנבו או במקום אחר, ורש״י דקדק לפרש שם עיר שנקרא על שם ע״ז, קלנבו ע״ש.

וי״ל כי הנה אין לנו מקום משכן הקליפות יותר ממה ששוכנים על כלי חרס, וכ״ש על שבריהם, ומשו״ה אין עושין כלי שרת של חרס, ושל עץ עושין, וכלי חרס יש ששוה כמה אלפים, ולפני מלכים יתיצב, וחשוב מכלי זהב כידוע מפארצילי״ן, ואפ״ה אין עושין ממנו כלי שרת, כמבואר בסוגיא דזבחים שם, והכל משום ששם יניקת ומשכן הקליפות.

ואפ״ה אם בישל בהם חטאת, או שארי ק״ק, ואפילו בישול בלא בליעה, רק שקלט הריח מן הקדשים, צריך כלי חרס ההוא שבירה במקום קדוש דוקא, ואדמת קודש פותחת את פיה לבלוע אותן השברים, וכל זה מפני שהכניסו לתוכו בשר קודש, כבר ברחו כולו, תמו כל נדנוד טומאה וקליפה מן הכלי חרס, וראוי שיתאחד עם אדמת קודש ויבולע בתוכו.

והנה רבי שמעיה קבע מדרשו בקלנבו, והוא מקום טומאה, נמצא ס״ל לרבי שמעיה דהקליפה בורחת מן הקדושה, ובכל מקום מוקטר ומוגש לישמו מנחה טהורה (עיין מנחות ק״י ע״א), וכדי לחזק דבריו תני שם ששברי כלי חרס נבלעים באדמת קודש, משום שע״י הקדושה פקע מהם כל טומאה ונתקדשו, וה״נ בקלנבו כוותיה (עכ״ל).

ומעתה כיון שבחנוכה הצליחו בנ״י להכריע לגמרי את כח הרע, וכפי שאנו אומרים בנוסח על הניסים מסרת רשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך, ומבואר בספרים הקדושים שלכן מדליקים נרות חנוכה פחות מעשרה להורות כי אף שמעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה (סוכה ה׳ ע״א) מ״מ ע״י נר חנוכה יש אפשרות להאיר אפילו במקומות השפלים, ולכן נעשה הנס דוקא בכלי חרס שהוא משכן הקליפות כמבואר בחת״ס הנ״ל.

מי שאין לו רק נר ישן של חרס האם לא ידליק כלל

ח. והנה בעיקר הלכה זו שאסור להדליק נרות חנוכה בכלי חרס ישן, יש להתבונן האם הוא רק לכתחילה, או שמא גם דיעבד לא יצא יד״ח.

ונפק"מ גם במי שאין לו שום כלי אחר להניח בו השמן מלבד כלי חרס ישן, האם בלית ברירה ידליק בו, או שמא אי אפשר כלל לקיים מצות נ"ח בכלי זה.[ג]

והנה באמת בדברי הראשונים הנ"ל וכן בשו"ע מבואר שאפשר להדליק גם בכלי חרס ישן ע"י שמלבנו באור, אבל משכח"ל נפק"מ במי שאין לו אפשרות ללבנו באור.

והנה המהרש"ל בתשובה (סימן פ"ה) כתב: אין מדליקין בנר ישן של חרס והטעם משום מאוס, וה"ה נר של שבת העשוי לכבוד על שלחנו, והובא במג"א בסו"ס רס"ד (סקט"ז).

והפמ"ג בסו"ס רס"ג כתב על דברי המהרש"ל הנ"ל שאם הוא עני ואין לו נרות אחרים ודאי ידליק בנר חרס וזה עדיף מלהבטל לגמרי מנר שבת שהוא חובה, וצריך להוסיף דמיירי באופן שאין לו אפשרות להסיקם באור, והובא במשנ"ב בסימן רס"ד (סקכ"ט).

ולכאורה לדבריו ה"ה גבי נרות חנוכה אם אין לו נרות אחרים ידליק באלו ולא יבטל לגמרי ממצות נ"ח, ופלא קצת על הפוסקים בהלכות חנוכה שסתמו בזה. ואף דבלשון המסכת סופרים הנ"ל איתא שאסור להדליק בנר חרס ישן, יש לפרש דהך איסור הוא רק לכתחילה.

ואולי זה תלוי במה שיש לדון האם הדין דהקריבהו נא לפחתך הוא גם לענין דיעבד או דלמא רק לענין לכתחילה, ונחלקו בזה הראשונים דהנה במסכת ב"ב (צ"ז ע"ב) אמרינן דאין מקדשין על יין שריחו רע משום הקריבהו נא לפחתך, וכן נפסק בשו"ע או"ח סימן ער"ב (ס"א) ועיי"ש בב"י שהביא דיעות הראשונים אם גם בדיעבד לא מקדשין, דהרמב"ן ס"ל דאפילו בדיעבד לא יצא ומדברי הריטב"א דקדק הב"י דס"ל דרק לענין לכתחלה אמרינן דאין מקדשין, וראה בברכי יוסף שם מש"כ בזה באריכות. ולדינא פסק המשנ"ב שם (סק"א) כדברי הרמב"ן דאפילו בדיעבד לא יצא.

ובחפשי בספרים ראיתי בספר אור ישראל (פ"ג ס"ה) שכתב דבדיעבד יצא יד"ח, ומקורו משו"ת אבני ישפה (ח"ג סימן ע') בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל וביאר כי כוונת המ"ס הוא הדרך לכתחילה איך לקיים את המצוה.

ג. ויש לציין דכעין זה נחלקו האחרונים לשיטת רב הונא בשבת (כ"א ע"א) שסובר כי שמנים ופתילות שאמרו חכמים אין מדליקים בהם בשבת גם בחנוכה אין מדליקים, האם זהו לעיכובא או שמא כשאין לו שמן אחר לא יבטל המצוה וידליק בהם, וראה בענין זה בדברי הפני יהושע והרש"ש והשפת אמת והחתם סופר שם בסוגיא זו מש"כ בזה.

הרואה נ"ח הדולקים בכלי חרס ישן האם יכול לברך

ט. עוד יש לחקור כלפי הא דקיי"ל שהרואה נרות חנוכה והוא אינו עתיד להדליק מברך שעשה ניסים ושהחיינו, מה הדין אם רואה נ"ח הדולקים בכלי חרס ישן, האם מותר לו לברך.

והנה אם נאמר שגם דיעבד א"א לצאת בזה ידי חובה ודאי לא שייך לברך שהרי אינם נרות חנוכה, אבל לפמשנ"ת דלכאורה דיעבד יצא, א"כ ה"נ יוכל הרואה לברך.

אך עדיין יש לעיין אם עכ"פ לכתחילה אסור לו לברך על נרות אלו וכגן שיודע שבהמשך הלילה יראה שאר נרות, או שמא כלפי הרואה אין בזה שום חילוק שהרי אינו מקיים כעת מצות הדלקת נ"ח, ורק במי שמקיים מצוה נאמרה בו ההלכה של הקריבהו נא לפתחך, וצ"ע.

נרות שמדליקים מפני החשד האם אפשר להדליקם בכלי חרס ישן

י. עוד נסתפקתי בסוגיא זו של הדלקת נ"ח בנר של חרס כלפי הא דקיי"ל בשו"ע סימן תרע"א (סעיף ח') דחצר שיש לה שני פתחים צריך להדליק נרות חנוכה בשני הפתחים מפני החשד, האם הנרות שמדליק בפתח השני יכולים להיות בכלי חרס ישן, או שמא גם בהדלקה זו יש להקפיד על הלכה זו.

והנה אם נאמר שגם דיעבד אין יוצא יד"ח בנרות אלו א"כ סו"ס אינו מסלק החשד דהרי העוברים ושבים חושדים בו שאינו מקיים כלל המצוה.

ומיהו משכח"ל נפק"מ באופן שאינו ניכר לעוברים ושבים שהוא כ"ח ישן, - ויש לדמות זה למסלק את החשד בדבר שאינו נכון, ועיין היטב לעיל בפרק ה' (ס"ק ל"ח), ודו"ק כי קצרתי.

אכן לפמשנ"ת דבדיעבד יצא א"כ י"ל דלא איכפת לן במה שלא קיים את המצוה לכתחילה.

ומיהו כיון דסו"ס הדלקה זו נמי מצוה מדרבנן אף שהטעם הוא כדי לסלק החשד סו"ס פעולה זו היא פעולה של מצוה, א"כ גם על מצוה זו שייך החיוב של הקריבהו נא לפתחך וממילא אסור לו לעשותו באופן מבוזה, ועיין.

נרות שמוספים והולכים בכל לילה האם אפשר להדליקם בכלי חרס ישן

יא. עוד יש לדון בסוגיא זו של הדלקת נ"ח בנר של חרס כלפי המהדרין מן המהדרין אשר מוסיפים כל לילה עוד נר, האם את הנרות הנוספים אפשר להדליק בכלי חרס ישן.

ובחפשי בספרים ראיתי בשו"ת שיח יצחק (סימן שד"מ) שכבר העיר בשאלה זו, וז"ל: עוד הנני מסתפק, אם גם בנרות ההידור נאמר זאת, אם כי לכמה דברים דין נרות

הידור כנר החיוב, עיין בכתב סופר או"ח סי' קל"ג, העלה דאסור להשתמש בנרות ההידור כבנר החיוב, וגן המלך (אות מ"ב, בסו"ס גינת ורדים ח"א) העלה, שבשכח לברך ונזכר טרם יעלה להב ההידור יכול עוד לברך, והחזיק דבריו ממשנה ביכורים (פ"ג מ"י י"א), תוספות ביכורים דין ביכורים יש להם. והנה מלישנא דמחבר נראה, דגם בנרות הידור הדין כן, מדנקט לוקח חדשים בכל לילה, והול"ל לוקח חדש, ומשמע דמיירי דהנרות מובדלים, וצריך ליקח בכל לילה חדשים, בין לנר החיוב בין להידור (עכ"ל). - וע"ע מש"כ בזה להלן בסימן ל"ו (אות י"א).

מה קיל יותר להדליק בכלי חרס נר שבת או נר חנוכה

יב. ושמעתי מהגה"צ רבי נפתלי צבי ראטטענבערג שליט"א (רב ומו"צ בעיה"ת בית שמש) שיש לחקור מה הדין במי שנמצא בערב שבת חנוכה ויש לו שני כלים אחד כשר להדלקה והשני הוא חרס ישן, באיזה מהן ידליק נר שבת ובאיזה ידליק נרות חנוכה, והנה לעצם חיוב ההדלקה הרי מבואר בש"ס (שבת כ"ג ע"א) ובשו"ע סימן תרע"ח (ס"א) דנר שבת קודם משום שלום ביתו, אבל כ"ז באופן שידליק רק אחד מהם, אבל כאן הרי ידליק שניהם וא"כ ליכא סברא דשלום בית, וממילא יש לדון איזה מהן עדיף להדליקו ביתר הידור.

והנה מש"כ המהרש"ל לאסור דוקא בנר שבת שעל השלחן צ"ב, ולפו"ר משמע שכוונתו רק משום הקפידא של כבוד שבת שלא להשתמש בכלי כזה על השלחן, אבל לפי"ז קשה למה לא איכפת לן מצד עצם קיום מצות נרות שבת דומיא דנר חנוכה שאין בו ענין כבוד ואעפ"כ אסור.

אכן בשו"ע הרב שם (סעיף ט"ז) הוסיף ביאור בדברי המהרש"ל וז"ל: אין להדליק בנר ישן של חרס על השלחן ששם עיקר מצות נר שבת כמו שאין מדליקים בו בחנוכה כמו שיתבאר בסימן תרע"ג ע"ש (עכ"ל).

ולפי דבריו י"ל דכיון דלגבי נר שבת יש עוד סברא דכבוד השבת א"כ י"ל דמה"ט ידליק של נר שבת בכלי הכשר, ועדיין צ"ע (עכ"ד).

יג. והנה אף אם נכריע בספק זה איזה מהם חמור טפי נרות שבת או נרות חנוכה [ואולי נ"ח חמור ששם מפורש דין זה להדיא במסכת סופרים ובראשונים ובשו"ע, משא"כ בנרות שבת שרק המהרש"ל חידש דין זה אבל לכאורה הכל מודים לו שאין סברא לחלק ביניהם, ועיין], - עדיין יש לחקור במי שיש לו ב' נרות כשרים להדליק בהם נר אחד לשבת ונר אחד לחנוכה, אם אדם זה רוצה להוסיף ולהדליק עוד נר לשבת [נגד זכור ושמור] ועוד נרות לחנוכה כמהדרין שמוסיפים והולכים – לאיזה מהם יעדיף יותר שלא להשתמש

בכלי חרס ישן, ואף לפמשנ"ת לעיל (אות י"א) דגם את נרות ההידור אין להדליק בכ"ח ישן, אכתי צריך בירור מה חמור יותר נר שני של שבת או נר נוסף של חנוכה, וראה היטב בדברי הבה"ל באו"ח סימן רס"ד (ס"א בד"ה שתי) כלפי הדלקת נר מנר שהעלה בתו"ד דיתכן דנר שני של שבת עדיף מנרות מהדרין, והבאנו דבריו להלן בסימן כ"ז (אות ב') יעו"ש.

מהן החילוק בין נר חרס בליל שני של חנוכה לאתרוג שנעשו בו נימורים מכח הנענועים

יומין דחנוכה תשע"א

כבוד אחי הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א

מח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף החדש על המועדים, הנודעים לשם ולתהילה

אחדשה"ט ושלום כ"ת הרמה

בענין הקושיא שהקשית על הא דקיי"ל בשו"ע או"ח סימן תרע"ג (סעיף ג') שנר של חרס שהדליק בו לילה אחת נעשה ישן ואין מדליקין בו לילה אחרת. – ומקור דין זה הוא מדברי המסכת סופרים (פ"כ ה"ג). [ועיין לעיל בסימן הקודם ששם נתבארו פרטי דין זה בארוכה]. -

דמאי שנא ממש"כ רבינו החתם סופר בחידושיו למסכת סוכה (ל"ו ע"א) וז"ל: והנה אתרוג המנומר או נקלף ונעשה כמנומר בשנים ושלשה מקומות דמשמע דפסול משום הדר אפילו בשארי יומי להפוסלים הדר כל ז', מ"מ נ"ל דרוב פעמים ע"י משמוש היד ורוב הנענועים נולדו בו נימורים נימורים, וגם נקלף קצת מקומות מהעור העליון הקליפה החיצונה ונעשה מקומות כמנומר, ומי יודע אם הוא ממראה האתרוג, וכן משמע לעיל ל"ה ע"ב פירש"י ד"ה מפני שמפסידה קליפתה החיצונה נמאסת במשמוש הידים ע"ש, וא"א שיהיה כל פעם מראה אתרוג באותו הכתמים והבהרות שנולדו מזיעת הידים, ו"נ"ל דהוה הדר כיון שבאו ע"י מצותו זהו הודו והדרו', וקצת ראיה לזה מפסחים ס"ה ע"ב שבח הוא לזרעו של אהרן שילכו עד ארכבותיהם בדם ע"ש ובודאי בעלמא כיוצא בזה הוה הקריבהו נא לפחתיך והכא זהו הדרו, וה"נ דכוותיה, כנלע"ד דרוב פעמים בחולו של מועד כבר נעשה כעין מנומר ממשמוש היד, ומ"מ כשר וכעין גרדומין דאתו משירי מצוה, וכעין מים משירי טהרה (עכ"ל).

והרי גם כאן בנר חנוכה שייך לומר סברא זו דכיון שנמאס ע"י מה שנשתמשו בו לנר חנוכה, הרי זהו הודו והדרו, וצ"ע.

וכבר זכית לקבל בענין זה עשרות מכתבים מגדולי הרבנים ותלמידי חכמים מופלגים, ואענה גם אני את חלקי בעזרת השי"ת.

והנה באמת קושיא זו קדומה היא וכבר עמד עליה בשו"ת משנה שכיר (ח"ב סימן ר"ט ד"ה ובעיקר), וכתב ליישב בזה"ל: אולי יש לחלק דשם [באתרוג] א"א בענין אחר, והכא [בנר של חרס] אפשר בענין אחר, אך ממה שסיים רבינו החתם סופר ומ"מ כשר כעין גרדומין דאתו משיירי מצוה וכעין מים משיירי טהרה, דגם שם אפשר בענין אחר, משמע דכיון שבאו ע"י מצוה לא צריך להדר באחר, א"כ מאי שנא הכא דצריך להדר אחר מובחר, וצ"ע (עכ"ל).

ולענ"ד נראה לחלק בכמה אופנים:

א. דהכא בנר חנוכה הרי יכול להדליק במיני כלים אחרים כל שמונה, ומי ביקש לו להדליק בכלי חרס, וא"כ לא שייך כ"כ לומר שנעשה מאוס מחמת מצוה שהרי אין המצוה דוקא בכלי חרס, משא"כ באתרוג שזהו מצותו וזהו דרכו של האתרוג.

ומה שהעיר המשנה שכיר על חילוק זה מדין גרדומין, הרי התם מיירי בלקח מעיקרא כשיעור הראוי לכתחילה אלא שאח"כ נתמעט או נתקצר וכדומה, ובזה ודאי כל החסרון הוא רק מחמת המצוה, ודו"ק.

ב. עוד נראה ליישב בהקדם מה שחקרו האחרונים כלפי מצות הדלקת נרות חנוכה בשמונת לילי חנוכה, האם כל השמונה לילות הם מצוה אחת, או שמא כל לילה ולילה הוי מצוה בפני עצמו, **והנה** בשו"ת מהרי"ל (סימן כ"ח), והובא בב"י סימן תרע"ו (בשם תשובה אחת) מבואר להדיא שכל יום ויום הוא מצוה בפנ"ע, ולכן בחיסר מלהדליק יום אחד מדליק שאר ימים בברכה. [ועיין להלן בסימן כ"ה אות ה'].

ובהגהות חכמת שלמה למהר"ש קלוגר זצ"ל על השו"ע בסימן תרע"ז (ס"ד) כתב עפי"ז דקטן שנעשה גדול בימי חנוכה מתחייב מאז בהדלקת נ"ח כיון שכל יום הוא מצוה בפנ"ע, וכ"כ בשו"ת מחנה חיים (או"ח ח"ג סנ"א), והבאתי את דבריהם בחינוך הבנים כהלכתו פרק ק"ט (סעיף א').

ואולם בספר צפנת פענח (מהדו"ת דף נ"ט ע"ב טור א') כתב לתלות ענין זה האם כל הלילות של חנוכה הם מצוה אחת או שכל יום הוא מצוה בפנ"ע במחלוקת רש"י ותוס' בשבת (כ"ג ע"א) גבי עששית שהיתה דולקת מער"ש עיי"ש, וכתב שם דאיכא בזה נפק"מ לענין קטן שהגדיל בתוך ימי החנוכה.

ובקובץ כרם שלמה (חשון כסלו תשמ"ג) הובא מכתבו של הגר"י ענגיל ז"ל להגאון רבי רפאל תאומים פרנקל הי"ד, ושם נקט שאם הגדיל בימי החנוכה הרי הוא פטור מדינא גם בשאר ימי החנוכה שהכל חיוב אחד, וביאר דלכן איתא בחז"ל שקבעו 'שמונת' ימי חנוכה ולא שמונה,

להורות שהכל חיוב אחד (עכ״ד). וראה עוד בכלי חמדה (פרשת מקץ) מש״כ בזה. [וע״ע בספר נר איש וביתו להגר״א שלזינגר שליט״א (סימן ד׳ ס״ו)].

ומעתה אליבא דהסוברים דכל לילה ולילה של חנוכה הוא מצוה בפנ״ע, י״ל דאין מועיל מה שנגרם המיאוס מחמת המצוה דהרי היום יש מצוה חדשה, וכל ההיתר של החת״ס שייך רק לגבי אתרוג שכל השבעה ימים הם כמצוה אחת ונמצא דמחמת מצוה זו עצמה נעשה כן.

ג. עוד יש לחלק דהרי קיי״ל הדלקה עושה מצוה והרי בשעת ההדלקה ממש עדיין לא נעשה הכלי מאוס רק אח״כ ע״י שהנר דולק שם זמן מה, ונמצא שלא נעשה המיאוס מחמת ׳מעשה׳ המצוה רק מחמת התוצאה של מצוה, וא״כ יתכן דמשו״ה זה גרע מאתרוג דהתם נשתנה מראהו מחמת משמוש הידים שזהו גופא עיקר מצותו, ונהי שאם היה מקיים המצוה ברגע אחד לא היה נעשה כן סו״ס כ״ז שמחזיק בו הוי כחלק מן המצוה, ונמצא שנגרם כן מחמת קיום המצוה ממש.

ומיהו כ״ז שייך רק אם ננקוט דמצות ד׳ מינים הוא באחיזה דלפי״ז יוצא דכל זמן האחיזה הוי מעשה המצוה, אבל אם המצוה היא בלקיחה גרידא ולא באחיזה הרי מחמת הלקיחה עצמה אין המראה משתנה, וכבר דנו בזה האחרונים בגדר מצות ד׳ מינים אם הוא בלקיחה או באחיזה, ויש בזה כמה נפק״מ לדינא, ובמק״א הארכתי בזה.

ד. והיותר נראה בעיני הוא דהכא בכלי חרס שאני שנעשה ממש מאוס, וכל ההיתר של החת״ס נאמר רק על חסרון הדר, דהרי פסול שינוי מראה הוא רק מחמת הידור, והרי לדעת הרמב״ם (לולב פ״ח ה״ט) אין כלל פסול הדר רק ביום הראשון ולא בשאר ימים, [וראה בשו״ע סימן תרמ״ט (ס״ה)], ועכ״פ כיון שהוא רק חסרון של הידור בזה אמרינן דכיון שנעשה כן מחמת המצוה א״כ זהו הודו והדרו, אבל באופן שנעשה מאוס עי״ז אין מועיל מה שנעשה מחמת המצוה, ולפי״ז יוצא דה״נ לגבי אתרוג אם נמאס כ״כ מחמת משמוש הידים עד שבני אדם נגעלים מלהחזיק אתרוג כזה ודאי פסול, דהרי גם להרמב״ם שאינו פוסל הדר בשאר ימים נראה דבאופן דהוי ממש מאוס מודה דפסול משום הכלל של הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך,[ד] וכל ההיתר של החת״ס הוא רק בחסרון הידור גרידא וכמשנ״ת.

ד. ויש להעיר כי בשו״ת שבט הלוי (ח״ג סימן ע״ט) כתב דהך פסולא דהקריבהו נא לפחתך לא מצינו רק בקרבנות וכן ביין לקידוש משום שקבעו חז״ל את דינו דומיא דיין לנסכים, אבל לא בשאר מצות, אבל במק״א הרביתי להוכיח מדברי כמה ראשונים ופוסקים שהזכירו להדיא טעם זה גם כלפי שאר מצוות, ואכמ״ל.

והנה לאחר כתבי כל זאת ראיתי בספר מקור חיים לבעל החות יאיר (בסו"ס תרע"ג) שכתב בזה"ל: נר של חרס כ"ש קליפת אגוזים, נראה לי דאפילו של מתכות אסור בנשתמש בו חול ולא נתקנח, משא"כ שימוש דמצוה אפילו בחרס, ועיין פ"ב דסוטה דף ט"ו ע"ב (עכ"ל).

ומשמע שבא לחדש דכל הפסול של כלי חרס ישן הוא רק אם נשתמש בו לצורך חול דבכה"ג בשאר כלים מהני קינוח לבטל המאיסות, ובכלי חרס לא מהני רק במסיקו באור, אבל אם נשתמש בו למצוה לעולם לא נפסל, כי אין זה בגדר מיאוס כלפי מצוה אחרת, וזהו ממש כיסודו של החת"ס הנ"ל.

ולשיטתו יש ליישב את שיטת רבינו יצחק בן הראב"ד ז"ל שהבאנו בסימן הקודם (אות ב') שכתב שכלי חרס המצופה ראוי לאלף שנים ושאינו מצופה צריך שיהיה חדש בכל שנה, דלכאורה תמוה והרי בלילה אחת נפסל, ולהנ"ל י"ל דכוונתו במשתמש בו רק למצוה.

איברא דאף שבלשון המסכת סופרים הנ"ל אפשר לפרש כן כי מה שאמרו נר חרס ישן היינו ע"י תשמיש חול, אבל הרי המהר"ם מרוטנברג טדאי לא ס"ל כן שהרי המרדכי כתב בשמו שנהג להשתמש לנ"ח בכלי של מתכת דאם ישתמש בשל חרס יהא צריך חדש בכל לילה, וכן מוכח להדיא מדברי הטור ושו"ע דבכל לילה של חנוכה צריך כלי חדש, ותול"מ.

האם השמן שמדליקים בו נר חנוכה צריך להיות 'מן המותר בפיך'

מקור הענין

א. הנה ידוע מה שדרשו חז"ל בשבת (ק"ח ע"א) ובעוד מקומות מן הפסוק (שמות י"ג ט') למען תהיה תורת ה' בפיך שהכוונה בזה מן המותר בפיך, ומכאן למדו חז"ל שאין כותבים סת"ם על עור בהמה טמאה.

ובמסכת שבת בפרק במה מדליקין (כ"ח ע"ב) אמרו שלא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד.

ויש להתבונן לפי זה האם גם השמן שמדליקין בו נרות שבת ונרות חנוכה צריך להיות עשוי ממין המותר בפיך, וא"כ אסור להדליק בשמן האסור באכילה כיון שאינו ממין המותר בפיך, או שמא אין בזה קפידא.

וכבר דנו בזה רבותינו האחרונים ומצאנו בדבריהם כמה וכמה סברות להקל בזה כלפי נרות חנוכה שאינם צריכים להיות מותרים באכילה, והנה חלק מן האחרונים דנו להדיא

כלפי השמן של נרות חנוכה, וחלקם דנו באופן כללי על דין זה של מן המותר בפיך, וכפי שיתבאר בהרחבה.

האם כל המצות צריכים להיות מן המותר בפיך

ב. והנה ראשית כל יש לברר האם זהו דין כללי שכל המצות צריכים להיות מותר בפיך, דהרי בש"ס לא מצאנו ענין זה רק כלפי מלאכת המשכן, וכלפי ספרי תורה תפילין ומזוזה, ושם יש לימוד מיוחד מן הפסוק למען תהיה תורת ה' בפיך.

וכבר דנו בזה הראשונים האם ענין זה שייך בכל המצות, ועיין גם בדברי הרמ"א בסימן תקפ"ו (סעיף ג') לגבי שופר של בהמה טמאה, ובמג"א ובש"א שם, והיוצא לנו משם שדין זה תליא בפלוגתא דרבוותא האם כל המצות שבתורה צריכים להיות מן המותר בפיך או לא, ומעתה בנידון דידן כל הספק הוא רק לסוברים דכל מצות התורה צריכים להיות מן המותר בפיך.

כיון שאינו עומד לקיום א"צ שיהא מותר בפיך

ג. והנה בספר שנות חיים למהר"ש קלוגר זצ"ל (סימן ריי"ח) דן בענין זה לפסול שמן האסור בהנאה לנ"ח כיון שאינו מותר בפיך עיי"ש, ובסו"ד העלה בזה סברא להקל, דכאן עיקר המצוה הוא ההדלקה והאור, ובשעת האור כבר מיקלא קלי איסורא, וזה דומה להא דאיתא בביצה (ד' ע"ב) שבאופן כזה של מיקלא קלי איסורא מותר לבטל איסור לכתחילה. - ואולם בתחילת התשובה שם סתם בזה לאיסור להשתמש בנר של חלב של דבר אחר, מלבד באופן שהוא ספק או תערובת עיי"ש, ולא נתפרש שם להדיא מהו מסקנתו בזה להלכה.

ובשו"ת בית יצחק (ח"ב סימן קמ"ה סק"א וסק"ד) כתב גם כן כעי"ז דשאני הכא כיון שהשמן עומד לשריפה ממילא אין קפידא שיהא מותר בפיך, דעד כאן לא מצינו ענין זה רק בחפץ העומד למצותו, ועפי"ז התיר להדליק נרות שבת ונרות חנוכה מנרות חלב המעורב בהם שומן חזיר, ושוב כתב שמצא סברא זו בדברי השנות חיים הנ"ל. - אכן המעיין בדבריהם יראה כי יש קצת הפרש ביניהם בביאור הסברא בזה.

והבית יצחק הביא ראיה לזה מהא דאיתא בירושלמי בסוטה (סוטה פ"ב ה"ד), והובא בתוס' שם (י"ז ע"ב) דלחד מ"ד מותר לכתוב מגילת סוטה על עור בהמה טמאה כיון שעומד למחיקה, וגם לאידך מ"ד שחולק על זה הוא מפני החשש שמא לא ישקוה בסוף ונמצא השם גנוז בעור בהמה טמאה, וממילא בנידו"ד אין חשש לכו"ע.

ד. והנה המהרש"ם בדע"ת (ר"ס תרע"ג) הביא סברא זו וכתב שהוא נכון, ואולם בתשובותיו (ח"ט סימן

ל"ט) דחה סברא זו, ודעתו שאין זה דומה, דהתם כל מצות מגילת סוטה הוא לברר את טהרת האשה וזה מתקיים רק אחד המחיקה, ולכן ס"ל שמותר לכתבו על עור בהמה טמאה, אבל הכא עיקר המצוה בשעת הדלקתו לאורו ואז השמן בעין וכמש"כ התוס' בשבת (כ"ה ע"א ד"ה הא), וכיון שמצותו כשהוא בעין י"ל דבעינן מותר בפיך, וראיה לדבר מדברי הראב"ד בהלכות כלי המקדש (פ"א ה"ב) דס"ל גבי קטורת דבעינן מותר בפיך אף שהוא עומד להקטרה ולשריפה. [אכן בסוף הסימן שם כתב דלהלכה כבר הכריעו רוב האחרונים דבנ"ש ונ"ח אין קפידא שיהא מותר בפיך].

ובשד"ח (מערכת חנוכה אות י"ד כרך ט', עמוד 212 סק"ג) כתב ג"כ לחלק דשאני מגילת סוטה שהיא רק הכשר מצוה, אבל הדלקת נר שבת וחנוכה שהוא גוף המצוה יתכן שאין מועיל הסברא שהולך לאיבוד וצריך שיהא מן המותר בפיך.

וע"ע בשו"ת ביכורי שלמה (השמטות סימן ב') מה שפלפל בזה בארוכה, והובא בשד"ח שם (עמוד 215) עיי"ש, ותמצית דבריו הוא דס"ל דלהלכה נקטינן דגם מגילת סוטה צריכה להיות ממין המותר בפיך.

כיון שאין הנאתו וביעורו שוה

ה. עוד כתב השנות חיים שם טעם אחר להקל בזה, עפ"י מש"כ התוס' בבבא קמא (קא ע"ב ד"ה והאיכא) וז"ל: ואף על גב דחשיב הכא עצים דמשחן הנאתן וביעורן שוה מכל מקום לענין עצי איסור לא היו אוסרים רבנן אפילו להתחמם כנגדן או להאיר בהן אלא דוקא בשרשיפא כדדרשינן בפרק כל שעה (פסחים דף כ"ז ע"ב), דהנאה מיהא אינה מתחלת עד לאחר שמתחיל האיסור להיות כלה הלכך לא אסרי רבנן אלא בשרשיפא, אבל הנאתו וביעורו שוה קרינן ביה דעדיין האיסור קיים כשנהנה ממנו (עכ"ל), ועפי"ז י"ל גם כאן דאין דין מן המותר בפיך רק בדבר שהוא דומיא דפיך שהנאתו מתחלת קודם שהחפץ מתחיל להיות כלה, משא"כ בהדלקה שההנאה הוא אחר שכבר מתחיל להיות כלה, אין קפידא שיהא מן המותר בפיך.

במצוה דרבנן א"צ מותר בפיך

ו. בשו"ת בית שלמה (סימן ק"ח וסימן ק"ט) הביא את דברי המהרש"ק הנ"ל, ומסקנתו דבמצוה דרבנן לכו"ע א"צ להיות מן המותר בפיך עיי"ש טעמו ונמוקו.

ואולם בשו"ת בית יצחק הנ"ל (סק"ב) פקפק בטענה זו ודעתו דכל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון עיי"ש.

אכן בשו"ת תורת חסד (סימן ס') צידד ג"כ דבמצוה דרבנן לכו"ע א"צ מן המותר בפיך, והוסיף דגם לא אמרינן בזה כעין דאורייתא תיקון כיון שאין

למצוה זו עיקר בדאורייתא, וכן מבואר בגיטין (ס״ה ע״א) דבכה״ג לא אמרינן כעין דאורייתא, [אכן בסו״ד כתב דאף אם נרצה להחמיר בזה, מ״מ הוי בגדר ספק וממילא בנידון דידיה שהיה ספק אם נתערב בשישים ודאי יש להקל], וכן הסכים השד״ח (שם עמוד 209 ד״ה ולענין, ועמוד 212 ד״ה וראיתי).

כשאין ניכר החפץ אין קפידא שיהא ממין המותר בפיך

ז. בשו״ת שואל ומשיב (תנינא ח״א סימן ע״ו) כתב טעם חדש להקל הדלקת נרות שאינם מן המותר בפיך, וז״ל: נראה לפע״ד דבר חדש דעד כאן לא שייך לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד רק בדבר הניכר שבא מטמא כמו עור של תפילין ושערות וכדומה, דאפשר להכיר מאיזה עור הוא, אבל בדבר שאינו ניכר לא שייך זאת (עכ״ל), ובהמשך דבריו כתב להביא ראיה לזה, ויישב בזה כמה קושיות בסוגיא זו של מותר בפיך, והוסיף דלפי״ז בנרות שאין ניכר ממה עשו אותם ליכא קפידא של מותר בפיך.

במצות שא״צ להיות ממין בהמה אין קפידא

ח. עוד סברא נמצא בענין זה בדברי השד״ח שם בסו״ד (עמוד 217 ד״ה אמנם) שהביא בשם ספר פאת השדה (סימן כ׳) שדן האיך מותר להדליק בחלב והרי הוא אסור באכילה ואינו מותר בפיך, ודעתו דאף אם צריך בכל המצות מן המותר בפיך, הני מילי במצות שצריך להשתמש בהם בדבר הבא מן החי, ובזה כיון ששייך בהמות טהורות ובהמות טמאות ע״ז באה ההלכה דבעינן מותר בפיך, משא״כ במצות שאין קפידא ממה לעשותם, ואפשר להשתמש לצרכם גם בעצים וכדומה ממילא אין שום חשש, וה״נ בנ״ח כיון שכל השמנים כשרים אין נפק״מ אם מותר בפיך או לא.

ואני בעניי מצאתי סברא זו גם בדברי הערוך השולחן באבן העזר הלכות חליצה (סימן קס״ט סל״ג) שגם הוא כתב מהלך זה, וז״ל: כתב הטור ומאיזה עור שיהיה הסנדל שפיר דמי ולא כדברי ר״ת שכתב שצריך שיהיה מעור בהמה טהורה עכ״ל, ורבים מהקדמונים תמהו עליו בזה אך כמה מהפוסקים החמירו בזה הואיל ונפיק מפומיה דר״ת, וכ״כ בש״ע סעיף י״ז וז״ל י״א שלכתחלה עושין אותו מעור בהמה טהורה וגם הרצועות והקרסים שבו וגם רצועות התפירה הכל מטהורה וכן נוהגין עכ״ל, ונ״ל דטעמא רבה איכא במילתא וזהו סברת ר״ת דוודאי אם נאמר דמן המותר בפיך לא בעינן רק בס״ת תפילין ומזוזות משום דדברי קדש כתובין עליהם וודאי דלא בעינן מעור בהמה טהורה, אבל אם נאמר דשופר של בהמה טמאה פסול כמ״ש הר״ן פ״ד דר״ה והכי קיי״ל בא״ח סימן תקפ״ו, הרי דבשארי מצות בעינן ג״כ מן המותר

בפיך וודאי דגם בחליצה בעינן כן ואף על גב דדפנות סוכה כשרים גם מבהמה טמאה כדמוכח בסוכה (כ"ג ע"א) ודפנות סוכה דאורייתא, זהו מפני שגם דומם וצומח כשר ולא גרע טמאה מהם אבל בשופר דבעינן רק מבע"ח צריך מן המותר בפיך וה"נ בחליצה אם היה כשר מנעל מכל דבר גם מטמאה היה כשר, אבל כיון שאמרו חז"ל (ק"ב ע"ב) דסנדל התפור בפשתן פסול אלמא דבעינן דווקא מבע"ח לכן שפיר בעינן מטהורה, ובזה מתורץ כל מה שהקשו על ר"ת ז"ל (עכ"ל).

ובספר פתיל תכלת להגה"ק מראדזין זצ"ל (אות ה' עמוד נ"ז) וביתר הרחבה בספרו עין התכלת (פרט א' אות י"א עמוד ע"ו ואילך) הלך ג"כ בדרך מעין זה שזה הכלל של מותר בפיך נאמר רק באלו המצות שיש קפידא שיהיו ממין הראוי לאכילה יעו"ש.

האם צריך להיות דומיא דמקדש

ט. והנה באמת נראה שיש לדון גם לסוברים דכל המצות שבתורה אינם צריכות להיות מן המותר בפיך, אולי מצות הדלקת נרות חנוכה שאני דכיון שנתקן זכר לנס שנעשה במנורה שבבית המקדש, והרי לגבי עבודת המשכן משמע להדיא בפרק במה מדליקים (כ"ח ע"א וע"ב) שלא הוכשרו למלאכתו רק עור בהמה טהורה בלבד יעו"ש. [אם כי גם זה אינו ברור לגמרי ועיין בשו"ת חת"ס (או"ח סימן ל"ט) ובשד"ח הנ"ל (עמודים 206-201) מש"כ בזה].

אבל באמת אין זה ברור דהרי לגבי סוג השמן לא מצינו שקבעו חז"ל שיהא דומיא דמקדש, ואפילו לגבי ההידור של שמן זית לא נזכר בגמרא (שבת כ"ג ע"א) שהוא משום זכר למקדש רק משום דצליל טפי יעו"ש, והרי דעת הרבה פוסקים דליכא כלל עיכוב בשמן וגם נרות מוצקים כשרים והרי זה בודאי אינו דומה למקדש, ואף לדעת המהר"ל שהחמיר בזה היינו משם דזה שינוי גדול ממה שנעשה בו הנס.

ועכ"פ כשם שלא הצריכו שמן זית דומאי דמקדש, י"ל דהכי נמי אין צריך מן המותר בפיך דומיא דמקדש. [ועיין להלן סימן י"ב אות ז'].

ואולם לאידך גיסא יש לציין שמצינו כמה הלכות בחנוכה שתקנו בהם זכר למקדש, וכגון איסור ההנאה מן הנרות וכמבואר בר"ן ועוד.

ושוב ראיתי בשו"ת מהרש"ם הנ"ל שהשיג על הבית שלמה הנ"ל שדעתו דבדרבנן א"צ מותר בפיך, דשאני הכא בנ"ח שתקנו אותו זכר למקדש וכמש"כ הראשונים שלכן אסור ליהנות לאורו, ואולם בסוף התשובה חזר בו מזה וכתב דכיון דכל השמנים וגם נר שעוה כשר לנ"ח ולא בעינו שמן זית דומיא דמקדש א"כ ה"נ כלפי מותר בפיך אין לדמותם, ולא אמרינן בזה

כעין דאורייתא תיקון, עיי״ש.[ה]

האם נרות חנוכה דינם כתשמישי קדושה

י. עוד זאת ראיתי בדברי השד״ח הנ״ל (עמוד 212 ד״ה ולא) שכתב שגם לסוברים דכל המצות מלבד כתיבת סת״ם א״צ מן המותר בפיך, מ״מ בחפצי קדושה הכל מודים שהם דומים לכתיבת סת״ם, והרי בנר חנוכה אנו אומרים הנרות הללו קודש הם (ומקור הענין הוא במסכת סופרים פ״כ ה״ג) והגם שאינו קודש ממש, מ״מ י״ל דחשיבי קצת כדברי קדושה דקפדינן בהו שיהא מן המותר בפיך.

ויש להוסיף בזה תבלין עפ״י דברי הר״ן הנ״ל דהטעם שאסרו ליהנות מנ״ח הוא כדי לדמות למנורה שבבית המקדש, וזהו הכונה קודש הם שהם אסורים בהנאה, וכיון שהשוו אותו למקדש הרי הם נדונים כעין תשמישי קדושה.

וכללא דמילתא הוא שאין כאן איסור הנאה גרידא אלא שחז״ל השוו אותו למקדש וממילא נאסר בהנאה.

ובזה יתיישב מה שעמדו האחרונים [עיין שו״ת מנחת שלמה (ח״ב סימן נ״ח סק״ו) וכן בשו״ת להורות נתן (חי״ב סימן נ״ג אות ד׳ ו-ו׳), ובפרדס יוסף החדש סימן תרע״ז (אות תשצ״ה-תשצ״ו)] מדוע נרות חנוכה אסורים גם לאחר ימות החנוכה, ומ״ש משאר חפצי המצוה שנפקע איסורם כעבור זמן מצותם. ולפי הנ״ל ניחא בפשיטות דהכא שאני שדינו כתשמישי קדושה שלעולם עומדים בקדושתם ולא דמו לשאר חפצי מצוה, ודו״ק.

גם יתיישב בזה מה שהעירו בזה המהר״ם אריק בספרו טל תורה (שבת כ״א ע״ב), והמהר״ם שפירא בספרו אור המאיר (סימן ז׳ במכתבו להגר״מ אריק) על שיטת הש״ך ביו״ד (סימן רנ״ט סקי״א) בשם המרדכי (בבא בתרא סימן תצ״ב) שסובר דהכלל של מעלין בקודש ואין מורידין נאמר רק בתשמישי קדושה, והרי לגבי נרות חנוכה נתבאר בגמרא (שבת כ״א ע״ב) דהטעם שמוסיפים והולכים הוא משום מעלין בקודש, והגם שזהו רק בדרך סימן וסמך בעלמא שהרי אין כאן הורדה ממש, מ״מ אם איתא דכלל זה לא שייך כלל בחפצי מצוה א״כ האיך עשו סמך מדין שאינו שייך כאן – אבל אם נאמר שנרות חנוכה דינם כתשמיש קדושה ניחא מאוד.

ה. אכן בסוף התשובה שם כתב: ולכן אין מקום לאסרן, אבל בוודאי כיון שנהגו בנ״ח להיות מן המהדרים ובכה״ג ודאי ליכא הידור, ויש לכל מי שיראת ה׳ בליבו להחמיר ולחזור אחר נרות שאין עליהם חשש כלל. – ומיהו משמעות הדברים שם שכתב כן רק כלפי עיקר שאלתו בנרות הנעשים מחלב המיועדים להדלקה בימי חגיהם דיתכן שהוא מאוס למצוה יעו״ש.

אכן כמובן שכ"ז הוא לפלפולא בעלמא ובדרך דרוש וקבל שכר, ובפרט שלפי הנ"ל יוצא דכל דין המוקצה שלאחר חנוכה, וכן הענין של מוסיפים והולכים לטעמא דמעלין בקודש שייך רק למ"ד אסור להשתמש לאורה, דלמ"ד מותר ע"כ שלא עשאוהו כלל כנרות המקדש לענין קדושתם, וק"ל.

יא. ושו"מ בשו"ת בנין שלמה (ח"א בהוספות בסוה"ס) שכבר האריך בענין זה אם נרות חנוכה דומים לתשמיש קדושה והעיר ג"כ מנוסח המסכת סופרים הנ"ל דהנרות הלו קודש הם, ולאידך גיסא בש"ס בשבת (כ"ב ע"א) איתא וכי נר קדושה יש בו, ומסקנתו שזה תלוי במחלוקת האמרואים שם בסוגיא, ולדעת המסכת סופרים מה שאסור להשתמש לאורו אינו משום בזיון מצוה, רק משום קדושתו, ומטעם זה אסור ליהנות לאורו גם לצורך מצוה, וזהו כוונת בעל המאור שכתב שעשאום כנרות המנורה כיון שהוא זכר למנורה והטילו עליהם קדושה ואיסור הנאה כמו השמן והפתילות של המנורה, והלכך אף תשמיש של מצוה אסור (עכ"ל), והוסיף ליישב בזה הטעם שהנרות נשארים באיסורם אחר החנוכה עיי"ש באריכות.

ובשד"ח (מערכת חנוכה אות ט' סק"א עמוד 197) הביא דבריו והביא סימוכין לזה מלשון המאירי בשבת (כ"א ע"א) שכתב: ויש באים בה מטעם איסור הנאה וקדושה גמורה הואיל והן זכר לנרות ולשמן היכל הקצהו מדעתו לגמרי והרי הן כנויי סוכה או הדס של מצוה ולא עוד אלא שמפריזים על מדותיהם לאסור בהנאה כל שהן אף לאחר מצותן, וע"ע בשד"ח שם אריכות בזה אם יש בהם דיני תשמישי קדושה או לא.

וכפי הנראה דמש"כ השד"ח הנ"ל דאולי יש להקפיד שיהיו מן המותר בפיך משום שהם קודש כונתו למה שביאר בזה כאן בשם הבנין שלמה וסייעתו.

נרות חנוכה שבבית הכנסת

יב. ולפום ריהטא יש מקום לומר דנרות חנוכה שבבית הכנסת חמורים יותר לענין זה, מכח שני סיבות:

[א]. עפ"י המבואר בשו"ת חת"ס הנ"ל (סימן ל"ט) דצרכי בית הכנסת לכו"ע בעינן בהו מן המותר בפיך, דילפינן להו מבית המקדש כיון שבית הכנסת נקרא מקדש מעט, והוכיח כן מדברי הרמ"א בסימן קנ"ג (סעיף כ"א) כלפי אתנן ומחיר. [וע"ע בשו"ת חת"ס שם (סימן י"ב ד"ה והנלענ"ד)].

וכן מבואר בשו"ת בשמים ראש (סימן ש"כ) דלאחר שהעלה דבכל שאר מצות מלבד כתיבת סת"ם אין קפידא שיהא מותר בפיך, סיים וכתב: ומכל מקום כל מילי דבי כנישתא ישראל קדושים נהגו בו סלסול כעין דהוי במקדש (עכ"ל).

אבל באמת זהו בורכא דהנ״מ בדבר השייך לעצם הבית הכנסת, משא״כ נרות אלו השייכים לחנוכה אלא שמדליקים אותם בבית הכנסת לפרסומי מילתא.

[כ]. עפ״י המבואר בשו״ע בסימן תרע״א (סעיף ה׳) דבבית הכנסת מדליקים נרות חנוכה בכותל דרום דומיא הבית המקדש, וגם אם צריך לסדרם ממזרח למערב או מצפון לדרום תלוי באופן הנחת המנורה שבבית המקדש כמבואר שם באחרונים, ובמור וקציעה (סימן תרע״ה) כתב שמניחים את הנרות בגובה י״ח טפחים דומיא דמנורה שבבית המקדש.

ולמדנו מכל זה דכלפי הדלקת הנרות בבית הכנסת החמירו טפי להשוותו לנרות המקדש, וא״כ י״ל דה״נ בעינן מן המותר בפיך.

אבל לקושטא דמילתא נראה שגם זה אינו, דמה שהחמירו בבית הכנסת הוא אך ורק כלפי מקום הנחת הנרות, דכיון שבית הכנסת הוא מקדש מעט וכדאיתא במגילה (כ״ט ע״א), וראה בשו״ת חת״ס (סימן כ״ח) שהאריך לבאר שכל תבנית בית הכנסת בנוי ומכוון נגד תבנית בית המקדש, ממילא קבעו מקום הנרות דומיא דמקדש, אבל לא מצינו שום חומרא בעצם הנרות בעצמם, ודו״ק. [וע״ע בפרדס יוסף החדש סימן תרע״א (אות תפ״ג)].

מדוע שמן קיק כשר לנרות שבת וחנוכה

יג. ודע שכמה וכמה אחרונים הביאו ראיה גדולה שמותר להדליק נרות שבת וחנוכה גם משמן שאינו מותר בפיך – יהיה מאיזה טעם שיהיה – מסוגיא ערוכה במסכת שבת (כ״א ע״א וע״ב) דאמרינן התם שמנים ופתילות שאין מדליקים בהם בשבת מדליקים בהם בחנוכה, ואחד מן השמנים האסורים בשבת מפורש שם במשנה (כ׳ ע״ב) שהוא שמן קיק, וגם לגבי שבת פסלו רק משום שאינו נמשך יפה אחר הפתילה, וכלפי חנוכה שרי דכבתה אין זקוק לה וכמבואר שם בסוגיא.

והנה שם בגמרא (כ״א ע״ב) אמרו מאי שמן קיק אמר שמואל שאילתינהו לכל נחותי ימא ואמרי לי עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו. ובמסכת חולין (ס״ג ע״א) מבואר דקיק הוא עוף טמא, והרי לנו דשומן של עוף טמא אין בו חשש לנרות שבת וחנוכה.

ואולם יש מן האחרונים שדחו ראיה זו בכמה וכמה אופנים.- ולא ראיתי לנכון להאריך כאן בהבאת כל תמצית דברי האחרונים בזה, ואך אציין למי שדן בזה, ה״ה: בהגהות המהר״ץ חיות שם בשבת, ובשו״ת שואל ומשיב (תנינא ח״א סימן ע״ו), ובשו״ת שנות חיים למהרש״ק (סימן רי״ח), ובשו״ת בית יצחק (ח״ב סימן קמ״ה), ובבית שלמה (סימן ק״ח וק״ט), ובשו״ת תורת

חסד (סימן ס'), ובדע"ת למהרש"ם (סימן תרע"ג אות א'), ובשו"ת מהרש"ם (ח"ט סימן ל"ט).

האם השמן שבנר ראוי לאכילה

יד. עוד יש לדון בנידון הנ"ל שזה תלוי האם השמן שמדליקים בו ראוי עדיין לאכילה מצד עצמו או לא, והיינו דבאופן שהוא עדיין ראוי שפיר יש לדון האם הוא מותר בפיך, אבל באופן שכבר נפסל ממילא מאכילת כלב, וא"כ הרי בודאי אין בו איסור אכילה שהרי הוא כעפר בעלמא, וא"כ לכאורה שוב לא שייך לומר שזהו בגדר אינו מותר בפיך שהרי איסורו פקע כבר ממנו.

ואולם אליבא דאמת מצאנו בזה מחלוקת גדולה בין האחרונים בדבר שמצד עצמו אינו מותר בפיך, אלא שנפסל ונפקע איסורו האם חוזר להכשירו, ויש שסוברים שכיון שהקפידא הוא על מין המותר אין זה מועיל דסו"ס אין זה ממין המותר, ועיין בענין זה בדברי הכסף משנה (כלי המקדש פ"א ה"ב), ובשו"ת נוב"י (קמא פ"א, תנינא ס"ג), ובשו"ת חתם סופר (סימן ל"ט) ובשו"ת דבר שמואל (סימן קס"ב וקס"ד), ובמקדש מעט (רע"א גדה"ק סק"ט, רע"ח סקי"א) ובספר משנת הסופר (ס"ג ס"ג ביאה"ס ד"ה ואם).

וראיתי בשד"ח הנ"ל שהביא בשם הפאת השדה דהטעם שמותר להדליק בחלב אף שאינו מותר בפיך הוא עפ"י המבואר בכריתי בסימן צ"ב (סקל"ב) שנר הנעשה מחלב הוא נותן טעם לפגם, ואפשר שנפסל מאכילת כלב ונעשה כעפר ואין בו שום איסור, ואף דהנוב"י כתב לדחות היתר זה דלא גרע משיער שצריך להיות ממין המותר בפיך, הרי כאן באמת החלב הוא מבהמה טהורה רק שאסור באכילה ולזה מהני שנעשה עפר (עכ"ד).

האם חלב נחשב למותר בפיך

טו. והנה כל רבותינו האחרונים הנ"ל שדנו כלפי השמן – של נרות שבת וחנוכה ובית הכנסת – אם צריך להיות מותר בפיך, דנו בעיקר על שמן העשוי משומן או חלב של חזיר. [ולענין בשר בחלב אם נחשב כאינו מותר בפיך עיין להלן סימן י"ד (אות י"ב)].

וכתב השד"ח (שם סוף אות י"ד, עמוד 217) דמוכח מדבריהם דכלפי סתם חלב של בהמה טהורה מיפשט פשיטא להו שאין בו שום חשש, ואף שחלב אסור בהנאה, מ"מ הוא הוא ממין המותר ולא גרע מעור נבילה וטריפה שכשר לכתיבת סת"ם וכנ"ל.

ושוב הביא בשם הפאת השדה הנ"ל שנתקשה בכל עיקר הדלקת נרות ע"י חלב שהרי אינו מותר בפיך, והעיר עליו השד"ח דמדברי שאר כל האחרונים יוצא דקושיא מעיקרא ליתא (עכ"ד).

ויש לציין דעיקר דברי השד"ח כבר נתבארו להדיא בדברי המהרש"ק הנ"ל בשנות חיים דחלב גרידא הוי ממין המותר בפיך, וכל הנידון הוא רק בחלב של דבר אחר, וכ"ה בשו"ת מהרש"ם הנ"ל.

טז. אכן לאידך גיסא יש להעיר דבאמת דברי הפאת השדה אינם דחויים כלל וכלל, שהרי הבני יונה ביו"ד סימן רע"ח עלה ונסתפק האם גיד הנשה כשר לטווין גידים, ובקסת הסופר (כלל י"ז ס"א) נקט בפשיטות שהוא פסול כיון שהוא אסור מתחילתו ולא דמי לעור נבילות וטריפות שהיתה להם שעת הכושר, ואולם המקדש מעט (סימן רע"ח סק"ד) צידד להכשיר בזה עיי"ש, וראה בפירוש דוכסוסטוס ע"מ ס"ת (ד"ה כותבין עמוד ח') מש"כ לדון בזה בדברי המק"מ, והמשנ"ב בסימן ל"ב (ס"ק רכ"ד) העתיק בשם האחרונים שיש להסתפק בזה אם מותר לתפור בגיד הנשה, וצ"ע (עכ"ד).

ובשו"ת חת"ס (סימן ל"ט) כתב בזה"ל: דלכאורה דקדוק לשון הראב"ד ז"ל צ"ע במ"ש שיכנס במעשה הקדש דם שום חיה בעולם כ"ש דם חיה טמאה, מאי אולמיה דדם הלא הכל תלוי במין המותר בפיך ומשום הכי מותר בנבלות וטרפות של טהורים אף על גב דנבלות וטרפות אסורים לנו כיון שהוא מין המותר יעויין בשבת ק"ח ע"א, ונוהגים סופרים היתר לתפור בגיד הנשה אף על פי שהוא מהאסור בפינו, ונהירנא כי מ"ו הגאון זצ"ל מיחה בידם, מ"מ מבואר דעיקר תלוי במין הבהמה אי הוא מותר או אסור בפינו וא"כ הכל תלוי במה שהיא חיה טמאה ומנ"ל לאסור דם אם הוא מחיה טהורה, וראיה ברורה מעורות אילים מאדמים שהיו צבועים בדם לדעת המפרשים (עכ"ל).

ונידו"ד של חלב דמיא ממש לגיד הנ"ל שבשני דברים אלו יש איסור מעיקרא, אבל הם באים ממין המותר, ודו"ק.

תמצית הדברים

יז. והיוצא לנו מכל זה דלדעת רוב רובם של הפוסקים אין שום חשש להדליק נרות חנוכה בשמנים האסורים באכילה אף אם הן ממין שאינו מותר בפיך מחמת כמה וכמה טעמים ונימוקים.

ומ"מ לכתחילה יש מקום להדר ולהחמיר בזה, וכן העלה הפסקי תשובות (סימן תרע"ג אות ג'), אך מה שהזכיר שם בדבריו גם נרות העשויות מחלב של בהמה, כבר נתבאר דבזה קיל טפי כיון שהוא ממין המותר בפיך, אך גם זה אינו ממש אליבא דכו"ע, אבל בודאי שזה עדיף מנרות העשויות משומן של חזיר וכדומה שאינם כלל ממין המותר בפיך.

ואם יש לו נרות שעוה וכדומה, או שמן ממין שאינו מותר בפיך, יש לדון הי מינייהו עדיף, ובבפסק"ת שם (הערה 16) כתב שיעדיף להדליק בשמן אף

שהוא אסור באכילה כיון דלרוב הפוסקים אין בזה שום חשש.

וכ"ז כשהשמן ודאי ממין שאינו מותר בפיך, אבל אם הוא רק חשש של תערובות ודאי יש להקל וכמבואר בתשובת המהרש"ק הנ"ל.

האם מותר לעשות מנורה לחנוכה מעצם של בהמה טמאה

יח. והנה ידועים דברי החסד לאברהם שמנה ט"ו מיני כלים הראויים להדלקת נרות חנוכה (וכנ"ל בסימן ו') ואחד מהם הוא כלי עצם, וראיתי בספר מריח ניחוח שנסתפק האם מותר לעשות חנוכיה מכלי עצם של חיה ובהמה טמאה, או שמא יש קפידא שיהא מבהמה טהורה, וצידד להתיר וטעמו דהרי מדינא עצמות של חיה ובהמה טמאה מותרים באכילה אם אין בהם לחלוחית או שאריות בשר. – ולענ"ד אי מהא לא איריא דהרי גם עור של בהמה אינו ראוי לאכילה ואפ"ה יש קפידא שיהא ממין המותר בפיך. וכן הוא להדיא במהרש"א בשבת (ק"ח ע"א).

ושוב הביא דבמדרש תלפיות (לרבי אליהו האיתמרי, ענף המן דף ק"ע ע"א) כתב שהגורל שהפיל המן היה של חתיכת עצם מרובע, ועיי"ש שמאריך בצורות ובתבניות שהיו על הריבוע. ובספר יפה ללב (לרבי יצחק פלאג'י, ח"ב קונטרס אחרון או"ח סימן תרצ"א אות א') כתב שמפני זה יש נוהגים להדר ולעשות את העמוד של המגילה (לשיטת המחבר סימן תרצ"א סעיף ב') מעצם של בהמה טהורה, זכר לגורל שהפיל המן שהיה מעצם. וכך כתב בילקוט מעם לועז (אסתר פט"ו דף רע"ט), והוסיף שלא יעשנה משן פיל או מדבר טמא.

והנה באמת מגילת אסתר חמורה משאר חפצי מצוה, דהרי בכתבי הקודש הכל מודים דבעינן שתהא מן המותר בפיך, ומטעם זה אין כותבין מגילה על עור בהמה טמאה, כמבואר בפוסקים, אכן כלפי העמוד של המגילה נראה שזה תלוי במחלוקת האחרונים (עיין ברמ"א שם סעיף ב') האם מגילת אסתר טעונה עמוד או לא, דלסוברים שהיא צריכה ודאי יש קפידא שתהא מן המותר בפיך, אבל לסוברים שאין בזה צורך א"כ יתכן דאף בעושה אין כ"כ קפידא שיהא מן המותר, וראה היטב בענין זה ברמ"א באו"ח סימן ל"ב (סעיף מ"ז) בענין תפילין של יד אם כתב הארבעה פרשיות על ארבעה קלפים, דמנהג לדבקם בדבק שיהא הכל כקלף אחד ויזהרו ליטול דבק כשר (עכ"ל), וכתב הפמ"ג הביאו המ"ב שם (ס"ק ר"כ) דזה רק למצוה אבל לא לעיכובא, כיון דהדיבוק אינו מעכב ממילא אין קפידא במה מדבק (עכ"ל), ועיין מקדש מעט שם (ס"ק קפ"ו), ועיין גם בבה"ל (סעיף ל"ז בד"ה עור הבתים) מש"כ עפי"ז לענין חתיכות עורות טמאות שמנחים בתוך הבית מעל התיתורא שג"כ אין בזה חשש דיעבד.

ונחזור לנידון דידן דהכי נמי בנרות חנוכה אף אם נחמיר דבעינן בהו מן המותר היינו כלפי שמן שהוא עיקר המצוה, משא״כ כלפי המנורה ממין טמא הרי זה תלוי במחלוקת אחרונים האם יש קפידא להדליק בכלי, דלסוברים דבעינן כלי יש מקום לחומרא זו שהכלי יהא ממין המותר, משא״כ לסוברים שאין צריך כלל כלי א״כ כ״ש שאין קפידא שיהא ממין המותר, וא״כ למעשה ודאי יש להקל בזה כיון שהסכמת רוב הפוסקים דאפילו כלפי השמן א״צ שיהא ממין המותר בפיך, א״כ ק״ו בכלי שאינו ברור שהוא חלק מעיקר המצוה, ומ״מ יש בזה מקום הידור למנוע מזה.

שמן האסור בהנאה האם מותר להדליק בו נרות חנוכה

א. דנו הפוסקים האם מותר להדליק נרות חנוכה משמן העשוי מחמאה שנתבשלה בקדירה של בשר, ויש לדון בזה מכמה וכמה טעמים, והנה ראש המדברים בענין זה הוא בשו״ת שער אפרים (סימן ל״ח), ואחריו נמשכו עוד הרבה אחרונים שדנו בענין זה – והנה הנידון בשערי אפרים הוא כלפי שמן האסור מכח תערובת של בשר בחלב, אבל באמת יש לדון בזה בכל שמן האסור בהאנה, וכגון שמן העשוי מזיתי ערלה,[1] וכיוצא בזה בשאר איסורי הנאה.

ולאחר העיון בדברי האחרונים ראיתי כי העלו בזה הרבה צדדים לכאן ולכאן, ואשר על כן ראיתי לנכון לסדר את מסקנת ותמצית דבריהם בענין זה, והנה בסימן זה כתבנו את כל הדיעות והסברות השייכים באופן כללי בשמן של איסורי הנאה, ובסימן הבא נוסיף לבאר בעזהשי״ת כלפי שמן האסור מכח בשר בחלב ששם יש בזה טעמים ונמוקים נוספים להחמיר.

והנה זה פשוט דשמן האסור בהנאה אסור להדליק בו נר ולהשתמש לאורו, וכן מבואר להדיא בברייתא בגמרא (פסחים כ״ב ע״ב, ב״ק ק״א ע״א) שאסור להדליק נרות בשמן העשוי מערלה משום דהוי הנאה, וראה בתוס׳ שם בפסחים (בד״ה מנין), ובבב״ק (בד״ה ולא), ובשבת (כ״ה בד״ה הא) דיש בזה איסור לכו״ע כיון שהשמן בעין, ועיין גם בפמ״ג באו״ח סימן רח״צ (א״א סק״ח) – אך הנידון הוא אם הוא כשר למצות נר חנוכה.

---

1. הנוטע זיתים לצורך נ״ח האם יש בו ערלה ואגב יש לציין דבירושלמי ריש מסכת ערלה (פ״א ה״א) מבואר כי הנוטע לקורה ולעצים פטור מערלה דכתיב ונטעם כל עץ מאכל דדוקא בעומד למאכל, ודנו שם בירושלמי מה הדין בנוטע זית לצורך שמן לנרות חנוכה האם חייב בערלה, ומסקנת הירושלמי דחייב בערלה דנ״ח דרבנן אין פוטר ערלה דרבנן, ושוב נסתפקו שם מה הדין בנוטע זית לצורך מנורה לבית המקדש יעו״ש.

הדלקת נ"ח בשמן האסור בהנאה

ב. והנה באמת איסור ההנאה בשמן נאמר רק באופן שמדליק ממנו סתם נרות כדי להשתמש לאורם, והוא הדין נרות שבת שהרי הם עשויים להאיר, וכן מבואר להדיא בפמ"ג בסימן רס"ד (משב"ז סק"א), והובא בבה"ל שם (ס"ו בד"ה חוץ), אבל אם רוצה להדליק בו נרות חנוכה אין לאסור מצד ההנאה, דהרי קיי"ל מצות לאו ליהנות נתנו, ואין איסור לקיים מצוה בחפץ האסור בהנאה ואין לחוש שמא ישתמש לאורו דהרי בלא"ה אסור להשתמש לאור נרות חנוכה.

איברא דהר"ן בר"ה (כ"ח ע"א) הביא בשם הרז"ה דס"ל דהך כללא דמצות לאו ליהנות נתנו נאמר רק במצות דאורייתא ולא במצות דרבנן, והרי נ"ח הוא מצוה דרבנן, וא"כ לדבריו אסור להדליק נרות חנוכה בשמן האסור בהנאה, ואולם בשו"ת שער אפרים (שם) הוכיח מכמה מקומות דאין הלכה כהרז"ה וגם במצות דרבנן אמרינן דלאו ליהנות נתנו, וממילא מצד איסור הנאה אין לאסור להשתמש בנרות אלו.

וכן הסכים הפמ"ג באו"ח בסימן תרע"ג (סק"א) דלהלכה גם מצות דרבנן לאו ליהנות נתנו, ומותר להדליק נ"ח בכל איסורי הנאה וכמש"כ השער אפרים (עכ"ד).

ובעיקר ענין זה אם מצות דרבנן ליהנות נתנו, ע"ע במל"מ (תרומות פ"ב הי"ד), והפמ"ג בפתיחה כוללת (ח"א אות כ"ט) הביא בזה את שני הדיעות, ואולם בהמשך דבריו שם (ח"ד אות ה') הוסיף לדון בזה, ושם כתב דאנן קיי"ל כהר"ן דגם מצות דרבנן לאו ליהנות נתנו.

האם מותר לסמוך לכתחילה על הכלל שמצות לאו ליהנות נתנו

ג. אכן בעיקר הכלל של מצות לאו ליהנות נתנו מבואר במשנה למלך (איסורי מזבח פ"ה ה"ט, אישות פ"ה ה"א) שיש בזה מחלוקת בין הראשונים, דלדעת הרמב"ם הוא רק היכא דאי אפשר בענין אחר, ולדעת התוס' בחולין (ק"מ ע"א ד"ה למעוטי) מותר גם לכתחילה, עוד הביא שם דמהר"ם די בוטון בתשובה הכריע שההיתר הוא רק בדיעבד, או כשאי אפשר בענין אחר, והכנה"ג ביו"ד (סו"ס כ"ח) חלק עליו, וע"ע באבני מילואים (סימן כ"ח סק"ס), ובשו"ת בית יצחק (או"ח סי"ג סק"ה), וכן בעין יצחק (ח"ב סימן ס"ד ענף ב' אות י"א), ובשדי חמד (מערכת מ' כלל צ"ה).

האם מה שאינו צריך להשתמש בשמן אחר של היתר נחשב כהנאה

ד. והנה בדבריהם לא נתפרש מהו הטעם לומר שזהו רק דיעבד, ולכאורה כוונתם דלכתחילה חיישינן שעצם קיום המצוה הוא הנאה.

אכן הפמ"ג בפתיחה כוללת (ח"א אות כ"ט) לאחר שהזכיר דברי המל"מ

הנ״ל הוסיף בזה סברא חדשה דלגבי נ״ח אם יש לו שמן היתר ושמן ערלה או שמן בב״ח האסור בהנאה, אסור להדליק לכתחילה בשמן האסור רק בשמן ההיתר, כיון שיש לו הנאה שאינו צריך להשתמש בשמן ההיתר, ורק כשאין לו שמן אחר רשאי להדליק בשמן זה משום דמצות לאו ליהנות נתנו (עכ״ד).

ולא נתבאר בדבריו דא״כ מדוע כשאין לו שמן אחר לא חיישינן לסברא זו, ולכאורה כוונתו באופן שאין באפשרותו להשיג שמן אחר, וממילא אין לו שום הנאה דאם לא נתיר לו לא ידליק כלל שהרי הוא אנוס ונמצא שאינו נהנה כלל מן השמן, ודו״ק.

עוד כתב שם הפמ״ג (ח״ד אות ו׳), וז״ל: ומ״מ כתבנו לעיל אם צריך לפזר מעות על המצוה כמו שיש לו שמן ערלה וצריך נר חנוכה ויכול ליקח במעות שמן כשר ומותר י״ל כה״ג מצות להנות נתנו דהריוח מזומן הוא, וכי אמרינן דלאו להנות נתנו היכא דאי אפשר בענין אחר וכדכתיבנא כאן ולעיל (עכ״ל).

וראה בשו״ת אגרות משה (ח״א סימן קצ״א) שנשאל על דברי השער אפרים הנ״ל שהתיר להדליק נר חנוכה בשמן חמאה או שומן שנאסרו בהנאה מדין בשר בחלב מטעם דאסור להשתמש לאורה ומצד הנאת המצוה לאו ליהנות ניתנו, מהא דאיתא בע״ז (י״ג ע״א) רבי נתן אומר יום שעבודת כוכבים מנחת בו את המכס, מכריזין ואומרים כל מי שנוטל עטרה ויניח בראשו ובראש חמורו לכבוד עבודת כוכבים יניח לו את המכס, ואם לאו אל יניח לו את המכס, יהודי שנמצא שם מה יעשה, יניח נמצא נהנה לא יניח נמצא מהנה, ודעת רוב הראשונים שם – ה״ה: הר״ח והר״ן בפירוש שני והריטב״א והמאירי והטור (יו״ד סימן קמ״ט) לפרש שבמניח העטרה נמצא נהנה ואסור שהוא מהנאה דמניחין לו המכס, ואלמא דאף מה שמרויח במה שנשארו מעות שלו בידו בהנחת העטרה ואין נוטלין ממנו המכס נחשב נהנה מע״ז שאסור, וכן פסק הרמ״א (שם ס״ג), וא״כ גם הכא באם יש לו מעות לקנות נר חנוכה שהיה ודאי מוציא מעותיו כפי שמחוייב ומרויח ע״י שקיים המצוה בשמן האסור בהנאה יש להחשיב הנאה שאסור, והם רוב ראשונים

וכתב ליישב בזה״ל: הנכון לע״ד דרק היכא שהחיוב שעליו הוא ליקח ממנו המעות שלו כהא דחיוב המכס, ואיסור הנאה דע״ז וכדומה עשה שישארו מעותיו בידו ולא יקחו ממנו סברי ראשונים אלו שאסור גם הנאה זו מאה״נ כיון דעכ״פ הרויח ממון ממנו, אבל מצוה שאין החיוב שעליו להוציא ממון כחנוכה ושופר וסוכה וכדומה רק שכיון שמחוייב להדליק הנר ולתקוע בשופר ולישב בסוכה ואין לו נר

להדליק ולא שופר לתקוע בו ולא סוכה לישב בה ואונס ממון אינו אונס להפטר נעשה עליו בהכרח חיוב להשיג הנר והשופר והסוכה אף שצריך להוציא מעותיו עלייהו, ולכן כשיש לו שמן דאה"נ ושופר ועצים דאה"נ הרי יש לו לקיים המצוה בלא הוצאת מעותיו ולא נעשה עליו חיוב כלל להוציא ממון ולא שנפטר ע"י האה"נ מלהוציא מעותיו אלא שנגרם על ידם שלא נעשה עליו חיוב כלל, והנאה זו ודאי הוא רק גרם בעלמא שלכו"ע אין שייך לאסור ונשאר רק מה שהוא נהנה מקיום המצוה שעל זה הא לאו ליהנות ניתנו (עכ"ל), וע"ע בהמשך דבריו שם שהביא ראיות לזה מכמה וכמה סוגיות בש"ס. – וע"ע בענין זה להלן בסימן ט"ז (אות ד').

ה. והלום ראיתי כי כמה מגדולי האחרונים כבר דנו בזה כלפי נידון דידן, דבספר מחזיק ברכה להחיד"א ביו"ד סימן פ"ז (סקט"ז) שכבר עמד על הערה זו, וז"ל: וכן ראיתי להרב לשון למודים (סימן ד' דף ו' ע"א) שכתב בשם הרב שער אפרים דהעלה לאיסור, ופלפל בחכמה בתשובת הרב, והוא הוסיף בנותן טעם לאיסור דהא קא משתרשי ליה באיסורי הנאה, דאי אמרת ליה הרף ועזוב חמא"ה מוכרח לקנות שמן בדמים להדליק נר חנוכה לצאת ידי חובתו, ותמה על הרב שער אפרים דנעלם ממנו טעם זה ע"ש.

והיה מקום לומר דלא רצה הרב שער אפרים בטעם זה דאי משום זה לבד אסרינן, אם היה עני ביותר ואין לו מה לקנות שמן וכיוצא לנר, תיסגי ליה למשכוני אנפשיה לאדלוקי נר בכל לילה,[ז] דבזה יוצא ידי חובתו כדאמרינן (שבת כ"א ע"ב) מצות חנוכה נר איש וביתו, ואמנם הנרות האחרונים שמדליקין בספרד או באשכנז מר כי אתריה ומר כי אתריה,[ח] דיכול לישאל על המנהג יוכל להדליק בחמאה זו, ולכך לא בחר בזה הרב שער אפרים. ומיהו יש לדון אי צריך שאלה על המנהג או זיל לאידך גיסא אי מהני ליה שאלה, ויש צדדים כמראה האופני"ם לכל צד (עכ"ל).

והיד אברהם ביו"ד סוף סימן פ"ז הביא בשם ספר דרישת הזאב שהקשה דאמאי מתיר להדליק נ"ח באיסור הנאה הא קא משתרשי ליה ומרויח ההוצאה שהיה צריך להוציא על זה, ובכה"ג היכא דמשתרשי בזה אסרו בנדרים.

והיד אברהם תירץ בזה"ל: וי"ל כמ"ש בספר יד המלך דדוקא בנדרים דהוי כהקדש אסרינן אם יש לו הנאה אעפ"י שאין מתכוין ליהנות, אבל בשאר

ז. וכן הסכימו רוב הפוסקים וכמבואר להלן בסימן ל"ב (אות ג').

ח. ומשמע מדבריו דגם כלפי שאר הנרות שייך הסברא של מצות לאו ליהנות נתנו, וראה להלן בסימן י"ג (אות ב').

איסורי הנאה לא איכפת לן מה שבא לו הנאה ע״י המצוה בלא כוונה, אע״ג דהוי פסיק רישא שרי באיסור הנאה, כמ״ש הר״ן בחולין, אך אין דברי הר״ן מוסכמים – אך יש ליישב באו״א דבשער המלך הלכות לולב הביא ראיה מפירוש רש״י בעירובין (ל״א ע״ב) דגרם הנאה שאין מגוף דבר האסור בהנאה מותר, וכן דעת הר״ן ריש פרק ג׳ דסוכה, וא״כ לא הוי כאן רק גרם הנאה שאין צריך להוציא מעות אחרות, ובכה״ג לאו הנאה ומותר באיה״נ, ושו״מ שכ״כ בשו״ת שב יעקב ביו״ד סימן ג׳, אך במודר הנאה מחבירו אוסר שם שיתן לו שמן לנ״ח כיון שהוא חייב לו לשלם והוא מוחל הרי הוא מהנהו, ומדברי מהרש״ל שהביא בש״ך סוף סימן רכ״ז מוכח דאף גבי נדרים מותר בכה״ג ודלא כספר נתיבות המשפט סימן ער״ה סס״ק א׳ (עכ״ל).

וע״ע בדרכ״ת ביו״ד סימן פ״ז (סק״י), וכן בספר אוריין תליתאה להגר״פ עפשטיין זצ״ל מש״כ בזה. – וראה גם להלן בסימן ט״ז (אות ד׳) מש״כ עוד בזה.

ויש לציין דבשו״ת חתם סופר (ח״א סימן ק״פ) כתב בתו״ד (בד״ה ורמב״ם) בזה״ל: דנהי דס״ל לתוס׳ מצות לאו ליהנות ניתנו אפילו במצוה דאית ביה הנאת הגוף כגון ציפורי מצורע שהוכשר [ע״י] לבוא תוך המחנה, מ״מ כיון שע״י מצוה בא לו אומרים לאו ליהנות ניתנו, וכמו שרמז המגיה במשנה למלך אמ״ש בהלכות אישות [פ״ה ה״א] כיוצא בזה גבי קידושי אשה, מ״מ על כרחך מודו תוס׳ בקדשים שכופין אותו וממשכנים אותו עד שיקריבו וע״י שמקריב הני איסורי הנאה משתרשי לי׳ דלא ימשכננו שפיר מיקרי הנאה, כי כן איתא להדיא בירושלמי דשקלים פ״ב סוף הלכה א׳ דתנן הנותן שקלו לחברו ושקלו ע״י עצמו מעל, ופריך בירושלמי מה נהנה ומשני כיון שנתנו עיניהם למשכנו ולא משכנו נהנה ע״ש, נמצא מבואר דלא שייך בהאי מצוה לאו ליהנות ניתנו (עכ״ל). – ולמדנו מדבריו דבאלו המצות שאין ממשכנים אין זה נחשב כהנאה.

ובספר יומין דחנוכה לגאב״ד ערלוי שליט״א (ח״ב סימן י״ג וסימן כ״ה) שהביא את דברי האגרות משה הנ״ל, ומסקנתו דאף שבשאר מילי נחשב זה כהנאה מ״מ כלפי הכלל של מצות לאו ליהנות נתנו, אף זה אינו בגדר הנאה מלבד באלו המצוות שממשכנים וכמבואר בחת״ס הנ״ל.

כתותי מיכתת שיעוריה

ו. עוד כתב השער אפרים שיש לדון בשמן הנ״ל דאולי הוא פסול מטעם דמיכתת כתית שיעוריה, וכדמצינו בגמרא (סוכה ל״א ע״ב) דלולב של אשירה ושל עיר הנדחת פסול מטעם זה, וכן מבואר בראשונים שם (ל״ה ע״א) שגם אתרוג ושל תרומה טמאה נמי

פסול מטעם זה דמיכתת כתית שיעוריה, דהרי גם נרות חנוכה בעי שיהא שיעור בשמן משתקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק.

ושוב כתב השער אפרים לדון דיתכן דהך כללא דמיכתת כתית שיעוריה נאמר רק באלו הדברים הטעונים שריפה, אבל אלו האיסורים שהם מהנקברים לא אמרינן בהו מיכתת כתית שיעוריה, והעתקנו את דבריו בזה להלן בסימן י"ד (אות ה') לגבי בשר בחלב שהוא מן הנקברים, עיי"ש.

אבל עכ"פ לגבי שמן של ערלה וכיוצא בו מפורש בדבריו שהוא פסול לנרות חנוכה משום דערלה מצותו בשריפה ומיכתת כתית שיעוריה.

האם בנ"ח יש קפידא שיהא שיעור או סגי שדולק כשיעור

ז. ואולם בדברי האחרונים מצינו שתי סברות לומר מדוע כלפי נר חנוכה לא שייך כלל לומר טענה זו של כתותי מיכתת שיעורא. – ורבים מן האחרונים הוכיחו כן מדין תרומה טמאה, וכמשנ"ת להלן בסימן ט"ז (אות ח').

דהנה הישועות יעקב (סימן תרע"ג סק"א) כתב בזה"ל: והנה אבי זקני הגאון בעהמ"ח ספר שערי אפרים כתב בתשובה דהיכי דבעי שריפה לא יצא ידי מצות נר חנוכה, דכיון דבעי שיעור וזה עומד לשריפה כתותי מיכתת שיעוריה וכו', אמנם אחר העיון דברי זקני הגאון תמוהים מאד כיון דעיקר הא דבעי שיעור לנר חנוכה היינו שידליק זמן כזה, ומה בכך דעומד לשריפה, הרי גם השיעור הוא דבעינן שידליק שיעור כזה, ואינו דומה לשאר דברים דבעי שיעור היינו שיהיה בו שיעור כזה בעין, וזה פשוט, ואני תמה על הגאון שדימה עניינים נפרדים (עכ"ל).

וכן מבואר בעוד כמה אחרונים - ה"ה: בשו"ת שב יעקב (סימן נ') ובשו"ת שנות חיים למהרש"ק (סימן רי"ח), וכן העיר בנו של השער אפרים (שם בסימן ל"ח בהג"ה), ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן י"ד), ובשו"ת תורת חסד (סימן ס'), ובשו"ת קול אריה (סימן ל"ד), ובספר המקנה (כללים כלל מ"ה), ובהגהות מהרא"ש טויבש (שבת כ"א ע"ב) - דבנרות חנוכה לא שייך כלל ענין זה של כתותי מיכתת שיעורא, והטעם לזה דכלל זה שייך רק בדבר שיש קפידא על שיעורו בפועל שיהא בו שיעור זה וזה, משא"כ בנר חנוכה שכל הקפידא אינו בשיעור השמן רק שידלק חצי שעה ובכה"ג לא שייך הטענה של כתותי מיכתת דלא איכפת לן בעצם השיעור רק בתוצאה שלו, ועוד שהרי בשמן טוב סגי בפחות משמן שאינו טוב, וכן זה תלוי לפי הפתילה ודקותה, וכל שסו"ס דולק חצי שעה די בכך. וכ"ה בשד"ח (חנוכה אות ב' עמוד 193) בשם ספר עץ הדעת טוב, ועיין גם בדרכי תשובה (יור"ד סימן פ"ז סק"י) שהביא סברא זו בשם ספר אגורה באהלך (דף כ"ה ע"ג).

ועיקר יסוד זה מבואר גם בשו״ת רעק״א (מהדו״ק סימן קס״ה) וז״ל: הא באמת נימא כיון דשחט בה פורתא נעשה תקרובות ע״ז ולשריפה עומד וכתותי מכתת שיעוריה, ולא הוי אח״כ שחיטה כלל, אבל באמת לק״מ, דבשחיטה ל״ש כתותי מכתת שיעוריה דאין לו שיעור בעוביו ולרחבו של הסימן אלא דצריך לשחוט רובו של הסימן אבל הסימן בעצמותו אין לו שיעור מוגבל, ויעויין בהר״ן גיטין (דף קנ״א ע״א) דבגט לא שייך כתותי מכתת שעוריה כיון דאין שיעור לגט (עכ״ל).

אכן בשו״ת שואל ומשיב (מ״ד ח״א סימן מ״א) מביא גם כן סברא זו, וכתב לתרץ דברי השער אפרים, וז״ל: אמרתי ליישב ולהדר פני זקני הגאון ז״ל דכוונתו דענין כתותי משום דצריך ביעור שהתורה רצתה שתשרף ואתה מקיימו, ולפ״ז גם בנר חנוכה כיון דהיה יכול להשרף ולהתכלות כרגע והוא מאחרו כדי שידלק שיעור מצוה וא״כ הוא מקיים ומעמיד בעולם מה שהתורה רצתה שתתכלה מן העולם ונמצא רצונו היפך דעת תורה.

ובשו״ת רמ״ץ (סימן נ׳) כתב בתחילה לפקפק על טענה זו של רבותינו האחרונים דהרי במנורה של בית המקדש ודאי יש קפידא על עצם השיעור, וא״כ י״ל דחז״ל תקנו גם בנרות חנוכה שיעור בשמן דומיא דמנורה וממילא באופן דכתותי מיכתת השיעור ה״ז פסול להדליק בו, אבל שוב דחה זו דלא לכל דבר השוו נרות חנוכה למנורה בבית המקדש דהרי כבתה אין זקוק לה, ומדליקין בכל השמנים, ואינה צריכה לדלוק כל הלילה, ורק לגבי האיסור להשתמש לאורה כתב הר״ן שזהו דומיא דמקדש, וגם בזה י״ל שעיקר האיסור הוא ביזוי מצה, אלא שחז״ל הוסיפו לאסור גם להשתמש לצרך מצוה משום דומיא דמקדש (עכתו״ד) [ובעיקר ענין זה אם המנורה זכר למקדש ע״ע בשד״ח (שם עמוד 193) ולעיל בסימן י״א אות ט׳].

ובשו״ת שבט הלוי (ח״ו סימן פ״ז) כתב על סברא זו בזה״ל: מש״כ האחרונים עפ״י תשובת רעק״א דבכה״ג דלא הקפידה תורה על שיעור כמו טפח של שופר וביצה של אתרוג וכה״ג רק בעינן ראוי להדליק בו חצי שעה בין הרבה בין מעט לא שייך כלל סברת כתותי מיכתת שיעורא, וכבר כתבתי בעניי בספר הלקט על הרמב״ם בהלכות יבום וחליצה דזה פלוגתת ראשונים וכמה ראשונים סוברים דגם בכה״ג שייך כתותי.

ובספר שלמי תודה (סימן ז׳ סק״ב) העיר על סברא זו ממש״כ התוס׳ בסוכה (ל׳ ע״א ד״ה משום), וז״ל: אלא טעמא משום דמיכתת שיעוריה דאתרוג נמי בעי שיעור כאגוז או כביצה דאף על גב דאמרינן לקמן (ל״א ע״ב) טעמא משום דלא גמר פירא מכל מקום בעינן דמינכר לקיחתה דמהאי טעמא פסלינן לקמן (ל״ה ע״א)

פלפלין (עכ"ל), והרי לנו שאף שדין השיעור הוא רק כדי שתהא ניכרת הלקיחה מ"מ שייך פסול של מיכתת, ועיי"ש מש"כ לחלק בזה דהתם סו"ס זהו שיעור בחפצא של האתרוג והוי כאילו לא מינכר שיעוריה, משא"כ הכא שאין זה שיעור בשמן רק שיעור בהדלקה.

ה. וראיתי בספר מרפסין איגרי (עניני חנוכה) שהובא שם ליישב שיטת השער אפרים, עפ"י מש"כ בשלטי גיבורים (שבת ט' ע"א מדפי הרי"ף) וז"ל: ושיעור השמן לחצי שעה היא שמינית הביצה לפי חשבון ושיעור שמן המנורה.

ומבואר מדבריו, שנאמר "שיעור" בכמות השמן שיש להכין להדלקת הנרות, לפי חשבון השמן שהיה ניתן במנורה במקדש, שהרי במקדש היה ניתן לכל נר חצי לוג השוה לשלוש ביצים (עיין מנחות פ"ח ע"א), שהיה אמור לדלוק י"ב שעות [ובתוס' ישנים ביומא (ט"ו ע"א) מבואר שבלילות טבת היו הפתילות עבות ובלילות הקיץ דקות עי"ש], ולפי זה כמות השמן הנצרכת לחצי שעה היא שמינית הביצה.

ולפי שיטה זו, בודאי שלא נאמר השיעור בשמן מחמת ההדלקה בלבד, אלא גם מחמת שיש דין שיעור בשמן עצמו.

לאור זאת, יתכן שגם לאחר שנפסק להלכה שלא כהשלטי גיבורים, עדיין ניתן לפרש שעיקר התקנה התייחסה גם לשמן עצמו, שיהיה בו שיעור הראוי להדלקה.

ובספר עיון המועדים (קושיא שט"ז) הובא תירוץ זה בקיצור בשם הגאון רבי חנוך קרלנשטיין זצ"ל.

וכן כתב ליישב חכ"א בקובץ נזר התורה (שנה ג' קו' ב' עמוד קע"ה) והוסיף דכעי"ז מצינו גבי קידוש בשבת, דאיתא בגמ' פסחים (ק"ה ע"ב) דכוס של ברכה צריך שיעור, היינו דהכוס אשר מקדש בו בעינן שיהא בו שיעור רביעית, ומאידך קיי"ל (שם ק"ז ע"א) המקדש וטעם מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא, וכן פסק הרמב"ם (שבת פכ"ט ה"ז) בזה"ל: כיצד הוא עושה, לוקח כוס שהוא מחזיק רביעית או יותר וכו', וממלאהו יין וכו', ואח"כ מקדש ושותה מלא לוגמיו, עיין שם, וחזינן נמי כעין הנ"ל דבשעת המצוה בעי להיות שיעור במצוה, אף כאשר לעצם המצוה אינו מעכב.

ואולי י"ל בביאור הדבר, דאיכא בכל מצוה ב' שלבים, עצם קיום המצוה בשעתה, והמשך המצוה הנגרמת בתוצאה לקיום המצוה, דהיינו דעצם קיום המצוה הוא הפעולה אשר צריך האדם לעשות, וכגון בהדלקת נר חנוכה מעשה ההדלקה, והמשך המצוה היא התוצאה הנגרמת ממילא בהדלקתו, או

דהוי ביה ב׳ חלקים, דהיינו עיקר המצוה והמשך המצוה, וכגון בקידוש דעיקר המצוה היא הברכה על הכוס, ושתיית הכוס הוי המשך המצוה, בכדי שיהא אכן איזה חשיבות בהחזקת הכוס, שאין בה חשיבות בפעולה זו לבד אלא א״כ שותה אח״כ הכוס, וא״כ בכל חלק או שלב מהמצוה קבעו חכמים שיעור בפ״ע, ולכן במעשה הדלקת נ״ח בעינן שיהא שיעור שמן של מחצית השעה, ובקידוש בעינן שיהא בשעת קיום המצוה שיעור רביעית, ולהמשך המצוה קבעו שיעור בפ״ע, דבנ״ח קבעו דלא בעינן כלל שיעור (ובפשטות משום שאין לאדם חלק בעשייתה), ובקידוש קבעו שיעור דמלא לוגמיו ודו״ק. (עכתו״ד). והועתק כל זה בספר דף על הדף (שבת כ״א ע״ב).

בדבר שאין צריך שיעור שלם האם שייך 'כתותי מיכתת'

ט. עוד טענה מצינו בענין זה בדברי הפמ״ג בסימן תרע״ג (א״א סק״א) וז״ל: שמן ערלה ותרומה טמאה צ״ע אם נימא כתותי שיעוריה דבעי חצי שעה, או דלמא כל להדליק שרי, ועיין בסימן שס״ג (סעיף ח׳) בלחי, ובתוספות עירובין (פ׳ ע״ב ד״ה אך). (עכ״ל).

ובערוך השלחן (שם ס״ה) כתב ג״כ לדחות טענה הנ״ל בזה״ל: להדליק נר חנוכה בדברים של איסורי הנאה כמו בשמן של ערלה או בחמאה שנתבשלה עם שומן בשר וכיוצא בהם מותר וכו׳, ויש מי שחולק על זה מטעם כיון דצריכים שריפה או קבורה מיכתת שיעוריה, ונר חנוכה צריכה שיעור (שערי תשובה סק״א), ואינו כן, דכבר כתבו התוס׳ בעירובין (פ׳ ע״ב בד״ה אבל) דכתותי מיכתת אינו אלא בדבר שצריך גוש אחד, אבל דבר שע״י דיבוקן כשר כמו לחי, לא שייך בזה כתותי מיכתת, וכ״ש בשמן שאין בזה שום התחברות גושי, ותמיהני על האומר כן (עכ״ל), וכ״ה בשו״ת רמץ הנ״ל, ובשו״ת מהר״ם שיק (סימן י״ד), ובשו״ת תורת חסד (סימן ס׳).

והנה האחרונים הנ״ל בנו יסוד סברא זו על דברי התוספות בעירובין (פ׳ ע״ב) וז״ל: אבל קורה כתותי מכתת שיעוריה - אף על גב דלחי נמי בעי שיעור גובה וגם רוחב משהו מיהא בעי מכל מקום כיון דלא בעי אלא שיעור זוטא לא החמירו בו וה״ר אברהם פירש לחי אם היה מדבק הכתיתים בכותל הוי לחי ובלבד שלא יהו ניטלות ברוח, והרי לנו דכל שאין קפידא שיהא שלם לא איכפת לן דשיעורו כתות. וסברא זו ביתר הרחבה נמצא בדברי המאירי (עירובין י״ד ע״ב), ובחידושי רבי חיים הלוי (שבת פי״ז הי״ז) עיי״ש.

ובאמת כבר מצינו יסוד זה בסוגיית הגמרא בחולין (פ״ט ע״ב) דמבואר שם שמותר לכסות דף חיה ועוף באפר עיר הנדחת ולא שייך כתותי

מיכתת דאדרבה כל מה דמכתת מעלי לכסוי עיי"ש.

האם נ"ח צריך שיעור שידלק חצי שעה

י. ולענ"ד יש להעיר טענה שלישית על חשש הנ"ל שיש לפסול שמן האסור בהנאה משום דכתותי מיכתת שיעורא, דהרי מבואר בראשונים דלא אמרינן כתותי מכתית שיעורא רק בדבר הצריך שיעור, ונר חנוכה אם צריך שיעור הרי זה תלוי בשני התירוצים בגמרא (שבת כ"א ע"ב) ע"ש, וכן מבואר בפמ"ג (סימן תרע"ב א"א סק"ו) דמי שאין לו שמן כשיעור ידליק מספק, שמא אין צריך שיעור, אלא שמ"מ לא יברך, ולפי"ז גם בשמן הנ"ל אף אם ננקוט דכתותי מיכתת שיעוריה הוי ספק פסול ואם אין לו שמן אחר ידליק בזה ולא יברך, ודו"ק.

ומיהו יש לעיין לפי זה אם יש לו הרבה שמן האם יש ענין להדליק שיעור חצי שעה, או שכיון שבלא"ה אמרינן שאין כאן שיעור דכתותי מיכתת שיעורא אלא שמספק הוא מדליק שמא א"צ שיעור, א"כ אין הבדל אם דולק חצי שעה או דולק פחות, ועיין.

דבר האסור בהנאה מדרבנן

יא. ודע כי בשו"ת שער אפרים הנ"ל הוכיח מדברי התוס' בסוכה (ל"ה ע"ד ד"ה לפי) שדבר האסור בהנאה מדרבנן לא אמרינן בו כתותי מיכתת שיעורא, והובא במחצית השקל בסימן תקפ"ו (סק"ה).

ויש בזה נפק"מ טובא כלפי נידו"ד בהדלקת נ"ח בשמן האסור בהנאה כי אף לדעת השער אפרים בעצמו שיש בזה פסול של כתותי מיכתת מ"מ באיסורי הנאה דרבנן ליכא פסול זה

וראה בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן פ"א) שנשאל בזה מדוע לא אמרינן בזה כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון, ומסקנתו כי כל דין זה של כתותי מיכתת הוא חידוש גדול אשר קשה להבינו בסברא, וא"כ די לנו לאומרו כלפי איסורי הנאה דאורייתא.

ובתשובה אחרת שם (סימן פ"ז) כתב להסביר זה עפ"י מש"כ גדולי אחרונים דכל חיובי תורה הוי כמו איסור חפצא, וחיובי דרבנן הם רק חיוב גברי, וא"כ על החפץ לא מוטל חיוב שריפה, אלא שיש מצוה דרבנן על האדם לשורפו, וממילא לא שייך לומר כתותי מיכתת. – וע"ע להלן בסימן ט"ז (אות י"א).

עוד יש לציין כי לענין ערלת חו"ל מבואר במג"א בסימן תרמ"ט (סק"כ) דנקרא לכם, ואעפ"י שעומד לשרפה לא אמרינן בו כתותי מיכתת יעו"ש.

כל העומד להשרף כשרוף דמי

יב. עוד כתב השער אפרים שיש בזה עוד פסול משום דכל העומד

לישרף כשרוף דמי, וכמבואר בר״ן בגיטין שכתב על הא דקיי״ל התם (כ׳ ע״א) שאם כתב גט על איסורי הנאה הגט כשר, דאין חשש מצד כתותי מיכתת שיעוריה, דזהו רק באותם הדברים שיש להם שיעור כשופר ולולב משא״כ גט שאין בו שיעור, ומיהו באותם האיסורים שהם צריכים להתבער מן העולם הגט פסול משום דכל העומד לישרף כשרוף דמי, וכן פסק הרמ״א באבן העזר בסימן קכ״ד (סעיף א׳). [ועיין גם בפמ״ג באו״ח סימן ל״ב (משב״ז סקכ״ד) לענין כתיבת תפילין על עורות שאסורים בהנאה].

והוסיף עוד השער אפרים דלדעת רש״י בכמה מקומות זהו הטעם דרק בנשרפים אמרינן כתותי מיכתת שיעוריה כיון דהוי כשרוף, ולפי״ז ה״ה כאן כיון שהוא מתחיל לבערו עכשיו הוי בכלל כל העומד לישרף וכשרוף דמי, והוסיף השער אפרים דאפילו בנידון דידיה גבי בשר בחלב שהוא מן הנקברים, מ״מ כיון ששורפו דינו כנשרפים וכשרוף דמי.

ואולם בהמשך דבריו פקפק השער אפרים בכל טעם זה דלכאורה זהו רק לרבי שמעון אבל לחכמים לא אמרינן כל העומד לישרף כשרוף דמי, ועיין בהגה״ה שם מה שתירץ ע״ז. [וסיום התשובה שם לא נמצא, וכפי שהעיר הברכי יוסף בסימן תרע״ג (סק״א), וכבר כתבו הפוסקים (עיין שדי חמד ח״ו כללי הפוסקים סימן ט״ז סקנ״ג) כי פוסק שלא נמצא סיום תשובתו אין ללמוד ממנו דשמא חזר בו בסו״ד].

ויש לציין דבשו״ת חת״ס (יו״ד סימן רנ״ו) כתב דפלוגתייהו דר״ש ורבנן בכל העומד להשרף הוא דוקא במחוסר מעשה, אבל בדבר העומד ליעשות מאליו לכו״ע כעשוי דמי עיי״ש, [וע״ע בשו״ת שבט הלוי (ח״א סימן קע״ז) לגבי פיטם של אתרוג הנופל מעצמו בעודו באילן], ולפי״ז ה״נ כשמתחיל לשורפו הרי הוא עומד לישרף ולכו״ע הוי כשרוף.

האם נר חנוכה צריך להיות מן המותר בפיך

יג. עוד יש לדון כלפי שמן הנ״ל דאולי הוא פסול לנרות חנוכה כיון שהוא אסור באכילה וממילא אינו מן המותר בפיך, והרי ידוע מה שדרשו חז״ל בשבת (ק״ח ע״א) ובעוד מקומות מן הפסוק (שמות י״ג ט׳) למען תהיה תורת ה׳ בפיך שהכוונה בזה מן המותר בפיך, ומכאן למדו חז״ל שאין כותבים סת״ם על עור בהמה טמאה, וע״ע בפרק במה מדליקים (כ״ח ע״ב) שלא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד, וא״כ לכאורה ה״ה בנרות חנוכה א״א להדליק ע״י שמן האסור באכילה כיון שאינו ממין המותר בפיך.

אכן בדברי רבותינו האחרונים, - ה״ה: המהרש״ק בשנות חיים והבית שלמה והבית יצחק והבכורי שלמה

והמהרש"ם - מצאנו כמה וכמה סברות להקל בזה כלפי נרות חנוכה שאינם צריכים להיות מותרים באכילה, והנה חלק מן האחרונים דנו להדיא כלפי השמן של נרות חנוכה, וחלקם דנו באופן כללי על דין זה של מן המותר, וכפי שנתבאר בהרחבה לעיל בסימן י"א.

עוד יש לציין כי אף אם נאמר שבנר חנוכה בעינן מן המותר בפיך, עדיין יש לדון האם ערלה נחשב מין שאינו מותר בפיך, או שמא כיון שסופו להיות מותר בשנה הרביעית שוב הוי ממין המותר בפיך אף ששמן זה עצמו הוי אינו מותר בפיך, ועיין.

האם דבר האסור בהנאה פסול למצוה משום הקריבהו נא לפחתך

יד. כתב הרמ"א ביו"ד סימן ק"ד (סעיף ב') כלפי עכבר שנפל לתוך השמן, וז"ל: במקום שהשומן מאוס לאכול, אסור להדליקו גם כן בבית הכנסת, משום הקריבהו נא לפחתך, וכ"כ הפוסקים באו"ח סימן קנ"ד (סעיף י"ב), ובסימן תרע"ג (סעיף א').

והנה עפי"ז יש לדון כלפי שמן הנ"ל האסור בהנאה דשמא הוא פסול לנ"ח משום טעם זה של הקריבהו נא לפחתך.

ואולם מסקנת האחרונים ה"ה השער אפרים (שם) והבשמים ראש (סימן ש"ז) והבית יצחק (ח"ב סימן קמ"ה) והבית שלמה (סימן ק"ח וסימן ק"ט) דזהו דוקא באופן שהשמן מאוס ומחמת כן אינו ראוי לאכילה, אבל אם אינו ראוי לאכילה רק מצד דיני התורה אין בו משום מיאוס וכשר להשתמש בו למצוה. וכן מוכח מדברי הפמ"ג בסימן ל"ב (א"א סקכ"ז) עיי"ש.

ובאמת שכן מוכח גם מדברי השער אפרים ושאר כל האחרונים הנ"ל שדנו כלפי שמן האסור בהנאה אם מותר להדליק ממנו נ"ח, וכבר הוכיח כן הפתח הדביר בסימן רס"ד (אות ה').

ושו"ר שכ"ה להדיא בפמ"ג בסימן ק"ד (משב"ז סק"ד) וז"ל: ודע דלאו משום איסור אכילה נגעו ביה, דא"כ חלב ליתסר, ובנר חנוכה בשער אפרים סימן ל"ח דמתיר להדליק בחמאה עם חלב, וחמאה של טריפה וכדומה, אלא כיון דמאוס הוא שאין בו ס' ונרגש טעם מש"ה אסור נמי לגבוה, נ"ל (עכ"ל).

אכן לגבי דבר הבא מעבודה זרה אף באופן שאין בו כבר איסור ופסול מן הדין, מ"מ מבואר בפוסקים שהוא מאוס למצוה, ועיין בענין זה באו"ח סימן י"א (סעיף ח') לגבי ציצית, ובסימן קנ"ד (סעיף י"א) כלפי בית הכנסת, ובסימן תקפ"ו (סעיף ג') כלפי שופר.

ודע דגם יין נסך בכלל ע"ז לענין זה, וכן מבואר בדברי הב"י באו"ח סימן רצ"ז לגבי בשמים להבדלה שאם שרו אותו ביין נסך הרי הוא פסול למצה משום הקריבהו נא לפחתך, וכ"ה

בשו״ע שם (סעיף ג׳), [ועיין גם ביו״ד סימן ק״ח (סעיף ז׳)], והטעם לזה משום דיין נסך הוא בגדר אביזרייהו דע״ז, אבל בשאר כל איסורים לא שייך פסול זה של מיאוס וכמשנ״ת לעיל.

טו. והנה אף שכ״ה מסקנת הפוסקים דאיסור לחוד אינו גורם שם מיאוס על החפץ, מ״מ יש לציין דבפתח הדביר הנ״ל נקט שאין זה דבר מוסכים ולדעת הט״ז (או״ח סימן י״א סק״ח) לגבי ציצית הגזול, וכן לדעת הלבוש (תרמ״ט ס״ה) לגבי אתרוג המורכב יוצא דס״ל דכל שיש בו איסור נעשה מאוס למצוה, אך גם לשיטתם י״ל דהנ״מ רק במצוה דאורייתא משא״כ במצוה דרבנן, וא״כ בנ״ח לכו״ע לא קפדינן בזה, וע״ע בענין זה בשד״ח (מערכת חנוכה סימן י״ד, מעמוד 213 ד״ה ומה שכתב ואילך).

והנה בשו״ת ביכורי שלמה (השמטות סימן ב׳) דן כלפי נידו״ד בשמן האסור בהנאה אם כשר לנ״ח ודעתו שפסול משום הקריבהו נא לפחתך דכל שיש בו איסור אף שאין בו מיאוס שייך בו טעם זה, ונתפלא עפי״ז על כל האחרונים הנ״ל שלא דנו מצד זה, אכן בהמשך דבריו שם (סימן ג׳) הביא תשובת הבית יצחק שדחה דבריו ודעתו שפסול זה הוא רק בדבר מיאוס אי נמי בע״ז ובין נסך וכנ״ל משא״כ בשאר איסורים, והובא כ״ז בדברי השד״ח שם (עמוד 216 מד״ה ובסוף), והשד״ח הביא שגם מדברי הכת״ס (או״ח סימן פ״ח) יוצא דכל שיש בו איסור פסול משום הקריבהו נא לפחתך, והיוצא לנו מזה דענין זה תלוי ועומד במחלוקת האחרונים.

האם נ״ח צריך להיות שלו

טז. עוד יש לדון בשמן הנ״ל לפסלו לנר חנוכה מטעם חדש, והיינו עפ״י מש״כ הר״ן בפסחים (ד׳ ע״א) וז״ל: ומיהו איכא למידק בהאי כללא דהא הדלקת נר חנוכה שאפשר לעשותה ע״י שליח ואפ״ה מברכין עליה ׳להדליק׳, ואיכא למימר דכיון דאמרינן בפרק במה מדליקין (כ״ג ע״א) דצריך לאשתתופי בפריטי כיון שאינו יוצא אלא בשל עצמו הרי אין מצוה זו יכולה להתקיים על ידי אחר, וכ״ה ברמב״ן ובריטב״א שם בפסחים (ז׳ ע״א).

ולמדנו מדבריהם דסבירא להו דאין אדם יוצא יד״ח בנ״ח רק אם הנרות שלו, וכבר האריכו האחרונים לדון בזה, ועיין גם בשד״ח (מערכת חנוכה אות ט״ו).

ועכ״פ אם נימא שצריך שיהא השמן שלו, הרי ידוע מה שנחלקו הראשונים בכל איסורי הנאה אם הם בגדר שלו או לא, ועיין בענין זה בדברי הראשונים במסכת סוכה (ל״ה ע״א), ובקצות החושן (סימן ת״ו). ובתשובה מאהבה (סימן קצ״ט), ובתורת חסד (סימן כ״ב) ובאמרי בינה (פסח סימן ה׳), וכן בקונטרס כרם אלעזר על חג הפסח (סימן כ״ד אות ו׳).

ואולם לקושטא דמילתא גם מכח טענה אין להכריע בוודאות ולפסול שמן של איסורי הנאה, משום דבעיקר דברי הראשונים הנ"ל פלפלו האחרונים (עיין בפסק"ת סימן תרע"ג אות ד') האם באמת יש בנ"ח דין לכם, וכמה דרכים נאמרו בזה בהבנת דברי הר"ן וסייעתו הנ"ל, וראה גם באורה ושמחה על הרמב"ם (חנוכה פ"ד סקכ"ט) שדן בזה כלפי נידון דידן בהדלקת שמן של איסורי הנאה, ודעתו דגם להר"ן א"צ שלו ממש, וסגי במה שיש לו רשות להשתמש בו עיי"ש.

ומלבד זאת הרי דעת כמה ראשונים דגם איסורי הנאה נחשבים כשלו ולפי"ז פשוט שאין בזה חסרון, וא"כ יש לנו כעין ס"ס שמא א"צ שלו ושמא נחשב זה כשלו וק"ל.

והלום ראיתי בשו"ת בית יצחק (ח"ב סימן קמ"ה סק"ט) שהעיר ג"כ בנידון זה מדברי השער אפרים וסייעתו מבואר דלא בעינן לכם בנרות חנוכה, והובא בשד"ח (מערכת חנוכה סימן ט"ו).

ובספר זכר יהוסף (שבת פרק ב' דף כ"ח ע"ב) להגאון רבי יוסף זכריה שטרן זצ"ל במכתבו לבעל האדרת זצ"ל האריך לדון אם צריך לכם, וכתב דמדברי השער אפרים והישועות יעקב שדנו אם יש חשש כתותי מיכתת שיעורא בשמן האסור בהנאה להדלקת נ"ח, מוכח דאין קפידא, ומיהו אפשר דאיסורי הנאה מיקרי לכם (עכ"ד), וע"ש במה שהשיב לו בעל האדר"ת בזה.

אין עושים מצות חבילות חבילות

יז. עוד יש לדון כלפי שמן של איסורי הנאה שמצות בשריפה, דאולי אסור להדליק בו נר חנוכה, מכח הכלל של אין עושים מצות חבילות חבילות, דהרי בהדלקתו שמן זו מקיים שתי מצוות, א' שריפת איסור הנאה, ב' הדלקת נר חנוכה. ולפלא קצת על כל האחרונים הנ"ל שלא העירו בפרט זה.

ומצאתי שכעי"ז הקשה כבר בשפ"א בשבת (כ"ג ע"ב) על המשנה שם דאין מדליקים נרות שבת בשמן שריפה וז"ל: שם בגמ' שמן שריפה כו' שמצוה עליו לבערו, פירש רש"י דילמא אתי ביה לידי תקלה ולכאורה ראיה לדבריו דאי מצוה בפני עצמה הוא לשורפה [כמ"ש רש"י לקמן (כ"ה ע"א) משום דדמיא לקודש] למה לי טעמא דשמא יטה תיפוק ליה דאין עושין מצות חבילות חבילות,[ט] אך יש לדחות דלא הוי חבילות דהמצוה בשריפת תרומה

ט. וכעי"ז יש להקשות במש"כ הרשב"א בחידושיו בשבת (כ"א ע"ב), וז"ל: ועוד נראה לי דעל כרחין רבא אסור להשתמש לאורה אית ליה דאמרינן לקמן (כ"ג ע"ב) אמר רבא פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו, ואם איתא דמותר להשתמש לאורה עושה נר

הוא במה שנשרף משהו בכל רגע ורגע, אבל המצוה של שבת הוא בהדלקה מדמברכינן להדליק ש״מ דהדלקה עושה מצוה כמו בחנוכה לעיל ואפילו אי בשבת הנחה עושה מצוה,' מ״מ לאו ענין אחד הוא, דלענין שבת המצוה הוא מה שמאיר, ולגבי תרומה המצוה הוא שנשרף (עכ״ל).

ולפי תירוצו מיושב גם בנידון דידן דאף שיש כאן גם שריפת איסור הנאה, וגם הדלקת נ״ח לא שייך מצות חבילות חבילות.

יח. ויש לציין דכעין דברי השפ״א הובא ליישב גם בספר שדי חמד (מערכת ה״א כללים כלל צ״ה סק״ג, כרך א׳ 216) בשם המהרי״ט אלגאזי בספרו קהלת יעקב (אות א׳) וז״ל: במאי דאמרינן בירושלמי סוף תרומות דמותר להדליק נר חנוכה בשמן שריפה, דאמאי הא קיי״ל דאין עושין מצות חבילות חבילות, וכתב לחלק דדוקא בשתי מצות שזמנן נמשך הוא דשייך משום חבילות, לא כן בהדלקת נ״ח בשמן שריפה דקיי״ל הדלקה עושה מצוה, א״כ מיד שהדליק נגמרה מצות נר חנוכה, ומצות שריפת תרומה טמאה נמשכת עד שתכלה השמן לגמרי בזה לא שייך חבילות חבילות.

עוד הובא ליישב בספר קהלת יעקב שם (בהגהת בנו המהרי״ט אלגאזי זצ״ל) כי ההיתר להדליק בשמן שריפה הוא רק כשאין לו שמן אחר, ובכה״ג לא חיישינן גם למצות חבילות וכדמוכח בפסחים (ק״ב ע״א), וכן תירץ בספר חיים של שלום (סימן נ״ה).

עוד תירץ בספר חיים של שלום עפ״י מש״כ התוס׳ בסוטה (ח׳ ע״א בד״ה והא) דהטעם שאין עושים מצות חבילות הוא משום דמיחזי עליו כמשא, והיינו שהרואה יאמר שלכן עושה שניהם יחד מפני שהם עליו כמשא, ולפי״ז כל זה שייך בדבר שיש בו גזירת הרואים וכגון שתי מצורעים ושתי סוטות וכדומה, משא״כ בשמן שריפה אטו הרואה יודע שהוא מדליק משמן של תרומה, וממילא לא שייך הסברא של מיחזי כמשא.

וכל אלו התירוצים הובאו בשד״ח שם, ולפי״ז יש לנו כמה יישובים גם בנידון דידן כלפי שמן שריפה אלא שלפי תירוץ אחד יוצא שכל ההיתר הוא רק כשאין לו שמן אחר.

אחד ועולה לו לכאן ולכאן, ומניחה על שולחנו ודיו הוה ליה למימר כדרך שאמרו בשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו (עכ״ל), והאיך ידליק נר אחד גם בשביל שבת וגם בשביל חנוכה והרי זה מצות חבילות. [וע״ע להלן סימן ל״ב אות ט׳ בהג׳ה].

י. ויש לציין כי מסקנת הפוסקים הוא כי גם כלפי שבת הדלקה עושה מצוה דומיא דנ״ח, וכפי שהבאתי בספרי חינוך הבנים כהלכתו פרק מ׳ (סעיף כ״ו).

יט. עוד שמעתי ליישב קושיית השפ"א, עפ"י מש"כ האור שמח בהלכות טומאת צרעת (פי"א ה"ו) וז"ל: אולם נראה לי ברור דהך דאין עושין מצות חבילות לא נאמר רק על מצות שבגופו, או מצות כמו השקאת סוטה ועריפת שתי עגלות וטהרת שני מצורעין, שהוא בכהן, דלא שייך בזה שליח, שהכהן העושה הוא המקיים המצוה, אבל תרומה ומעשרות שהחיוב הוא על הבעלים, והוא יכול להפריש ע"י שליח, ולבלי עשות המצוה המוטלת עליו, הוא הדין דאין בזה מצות חבילות, כיון שנתנה התורה לו רשות לפרוק החבילה על אחר שאינו מצווה כלל בזה, ולכן מצאנו דמקדש לחמשה נשים כאחת, אף על גב דגם זה מצוה, כיון דיכול לעשות ע"י שליח, והאריך שם להביא עוד ראיות לזה עיי"ש.

וגם בזה מיושב קושיא דידן דהרי שריפת איסורי הנאה ודאי מותר לעשות ע"י שליח, וכן הדלקת נ"ח.

ולענ"ד נראה ליישב עוד דכל זה אנו צריכים אליבא דהסוברים שיש מצוה ממש בשריפת איסורי הנאה, אבל יש מן האחרונים שסוברים שאין בזה חיוב ומצוה אלא שאם בא לאבדם צריך לאבדם בדרך זה – ועיין בענין זה בשו"ת חת"ס (או"ח סימן ק"פ, יו"ד סימן רפ"ו), ובבית מאיר (אבהע"ז סימן קכ"ד) ובהגהות הברוך טעם שם, ובשו"ת מנחת ברוך (סימן צ"ט), ובאמרי בינה (דיני פסח ס"א), ובשו"ת שבה"ל (ח"ב סימן קס"ה).[יא]

ומעתה לסוברים שאין בזה חיוב שריפה, מסתברא שלא שייך כלל להקשות שזהו בגדר מצות חבילות חבילות, ויש ללמוד יסוד זה מדברי הפרישה באבן העזר (סימן ס"ב) והובא במג"א בסימן קמ"ז שכתב דבכל מצוה שאינה חיובית וכגון שחיטה וכיסוי הדם לא שייך האיסור של עשיית חבילות.

עוד יש להעיר דהאחרונים נחלקו בעיקר כלל זה של אין עושים מצות חבילות חבילות אם הוא רק בעושה שתי פעולות יחד וכגון השקאת ב' מצורעים וכדומה, או אפילו בפעולה אחת שיש בה שתי מצות, ועיין בענין זה בשד"ח שם (עמוד 216 ומעמוד 274 ואילך) שהאריך בזה [ועיין גם באגרות משה (ח"א סימן קפ"ט)], ולסוברים שבפעולה אחת לא איכפת לנו שיש קיום של שתי מצות יחד, ניחא בפשיטות דהרי כאן הכל פעולה אחת של הדלקה.

יא. והנה עיקר הנדון בדבריהם הוא האם יש חיוב שריפה מה"ת, אך גם לסוברים שאין בזה חיוב מן התורה, יתכן שיש בזה חיוב דרבנן כדי שלא יבוא לידי תקלה, וראה בספרי כרם אליעזר פסח (סימן כ"ד) ששם נתבארו דיעות הפוסקים בהרחבה האם מותר לאדם להשהות איסוה"נ בביתו, אכן כלפי מצוה זו של ביעור כדי שלא יבוא לידי תקלה מבואר בשפ"א הנ"ל דבודאי לא שייך לטעון שזהו בגדר מצות חבילות חבילות.

ושו"מ שכן תירץ בספר מנחה חריבה ע"מ סוטה (ח' ע"א בד"ה ובספרי, דף כ"ו ע"ב בדפי הספר). [ועיי"ש מה שפקפק בתירוצו הראשון של הקהלות יעקב הנ"ל], וכ"ה גם בספר שלמי תודה (סימן ח' סק"א).

עוד תירץ שם המנחה חריבה, וז"ל: ועוד נראה דלא אמרינן אין עושין מצות ת"ח, אלא באופן ששתי המצות צריך לעשות כעל זה הדרך והפעולה, כמו בקידוש ששניהן צריך לעשות על כוס, וכדומה. אבל הכא מצות ביעור שמן שריפה הוא רק לבערו מן העולם על איזה מין הבערה שהוא, אבל לא על זו הפעולה שצריך גבי נר חנוכה בנר דוקא ובזמן ידוע, א"כ לא שייך כאן דנראית עליו כמשאוי, דהלא אין צריך כלל לעשות מעשה אחד על זה האופן, ולא גם הטעם שיהיה לבו פנוי אין שייך כאן כמובן, והוא על דרך המג"א דבמצות רשותי לא אמרינן כן, וכמש"כ לעיל בשם העפרא דארעא ודו"ק (עכ"ל).

וראה בשד"ח שם (עמוד 275) מה שדנו האחרונים האם בעושה יחד מצוה דאורייתא ומצוה דרבנן שייך האיסור של חבילות, וגם זה שייך לנידו"ד שהרי שריפת איסורי הנאה הוא לכאורה מצוה דאורייתא, והדלקת נ"ח הוא מצוה דרבנן.[יב]

ושוב עיינתי בדברי הקהלות יעקב הנ"ל וראיתי שהוא עצמו כבר רצה להוכיח מכאן דמצוה דרבנן ומצוה דאורייתא אינם כחבילה, אך כתב שאין זה מוכרח די"ל דאין לו שאני.

אכן לגבי תרומה טמאה נחלקו הראשונים אם חיוב שריפתה הוא מה"ת או מדרבנן, וע"ע בענין זה בספר עולת שלמה (סימן י"א דין ד') ובמנחה חריבה הנ"ל (כ"ז ע"א ד"ה והנה).

והלום ראיתי בספר דרך אמונה הלכות תרומות (פ"ב הי"ד בבה"ל בד"ה והטמאים, ופ"ח הי"א בד"ה ומי) שכתב בתוך דבריו כלפי שמן תרומה שהתירו בירושלמי רק כשאין לו שמן אחר שהטעם הוא משום חבילות חבילות, והעתקתי את דבריו להלן בסימן י"ז (אות ח').

יב. ואולם בספר מערכי לב (סימן כ"ד) העלה דערלה דינה בשריפה רק מדרבנן, ומדאורייתא אין חיוב שריפה בערלה, ובשו"ת מחקרי ארץ (ח"ב סימן פ') נשאל לפי"ז מדוע מותר להדליק בו נ"ח, והרי בשני מצות דרבנו אמרינן מצללה"נ, וכתב ליישב דכל מה שצריך לשרוף את הערלה אין זה מטעם מצוה דרבנן, אלא רק חיוב דרבנן, כדי שלא יכשלו, וא"כ אף אם מקיים עם זה עוד מצוה, אין בזה משום אין עושין מצות חבילות חבילות, לפי שאין זה מצות עשה דרבנן אלא מניעת איסור, ולכן אפשר לקיים בזה גם מצות הדלקת נרות חנוכה, ונמצא שעיקר המצוה שמקיים בהדלקה זו היא הדלקת נרות חנוכה, ומה שמרויח גם ששורף שמן של ערלה אין זה עוד קיום מצוה, אלא רק מונע איסור שלא יכשלו בשמן של ערלה (עכ"ד), וזהו כדרכו של

תמצית הדברים

כ. והיוצא לנו מכל זה כי לדעת רוב הפוסקים מותר להדליק נרות חנוכה בשמן האסור בהנאה, כי מצות לאו ליהנות נתנו ואף מצות דרבנן בכלל זה, וגם סבירא להו דלא שייך בזה הפסול של מיכתת כתית שיעורו.

ומיהו לכתחילה ראוי להחמיר בזה כדי לחוש לשיטת השער אפרים דס"ל להלכה לפסול שמן זה משום דמיכתת כתית שיעורו [וכמשנ"ת להלן בסימן י"ד (אות י"ד) שזהו מסקנתו להלכה], וכבר כתבנו קצת יישוב בדעתו. וגם בלא"ה הרי יש שסוברים שכל הכלל של מצות לאו ליהנות נתנו הוא רק לכתחילה וכנ"ל (אות ג'-ה'). – וראיתי שכן העלה בהלכות חג בחג (פ"ח ס"ח) דאין להקל בזה למעשה רק אם אין לו שמן אחר, ועיקר טעמו מפני שחשש לשיטת הפמ"ג שהבאנו שם דס"ל דביש לו שמן אחר הוי הנאה במה שנשאר לו השמן שלו.

אכן יש לדון מה הדין במי שיש לו נרות אחרים של שעוה וכיוצא אבל אין לו שמנים אחרים מלבד שמן זה האסור בהנאה, באיזה מהם עדיף להדליק דהרי לדעת המהר"ל וסייעתו כל מצות נ"ח הוא רק בשמן ופתילה ולא בנר מוצק.

וראיתי בפסקי תשובות (תרע"ג הערה 14) שכבר העיר בזה ודעתו שעדיף להדליק בנרות שעוה וכדומה ולא להדליק בשמן האסור בהנאה.

ומיהו בדיעבד אם כבר הדליק בשמן זה ודאי יש לסמוך על המקילים, ואין צריך לחזור ולהדליק, וכן יש ללמוד מתשובת המהרש"ם שיובא להלן בסימן י"ד (אות י"א), וכן יוצא גם מדברי המנחת יצחק (ח"ז סימן מ"ז).

פרטי דיני הדלקת נ"ח בשמן האסור בהנאה

א. בסימן הקודם נתבארו דיעות האחרונים כלפי הדלקת נרות חנוכה בשמנים האסורים בהנאה, וכעת נבוא לבאר עוד כמה פרטי דינים המסתעפים בענין זה.

הדלקת נרות ההידור בשמן האסור בהנאה

ב. יש לחקור באופנים שאנו מתירים להדליק נרות חנוכה בשמנים האסורים בהנאה האם ההיתר הוא רק

השפ"א הנ"ל דאם השריפה כדי למנוע תקלה ודאי לא שייך משום חבילות.

כלפי הנר הראשון שהוא עיקר המצוה, או שמא כל הנרות בכלל ההיתר.

ומסתברא שאין בזה חילוק, וכן מוכח מסתימת הפוסקים, וטעמא דמילתא כי סו"ס אין כאן שום הנאה, וכיון דקיי"ל דגם מצות דרבנן לאו ליהנות נתנו, ממילא נכלל בזה גם מה שהוא רק בגדר הידור מצוה.

ואדרבה מסתברא שאם יש לו מעט שמן כשר והרבה שמן האסור בהנאה אזי ישתדל להדליק בכל לילה נר אחד משמן הכשר כדי שיקיים את עיקר המצוה בלא שום חשש, - לא של מכתת כתית, ולא של העומד לישרף, ולא של מצות חבילות, ולא של מותר בפיך – ואת שאר הנרות ידליק בשמן האסור בהנאה.

ומיהו הבא להחמיר באופן זה שיש לו שמן כשר לנר אחד, ואין ברצונו להדליק שאר הנרות כדי לחוש לשיטת הסוברת דמצות דרבנן ליהנות נתנו, אין בידינו לכופו, דרשאי לבטל על הידור משום חומרא, וצ"ע למעשה.

אך אם בלא"ה אין לו שום שמן ומוכרח להדליק בשמן האסור בהנאה, א"כ לכאורה אין חילוק בין מדליק נר אחד למדליק כמה נרות שהכל מצוה אחת, ודו"ק.

ולענין הדלקת נרות ההידור בשמן תרומה טמאה ע"י ישראל ראה להלן בסימן ט"ז (אות ז' ואות י"ג).

אכן שוב מצאתי בשו"ת ציץ הקודש (ח"ב בסוה"ס) שהביא בשם הגאון רבי ישראל יעקב זצ"ל אב"ד פלונסק שכבר חקר בזה האם כלפי נרות ההידור שייך הכלל של מצות לאו ליהנות נתנו, והביא ראיה להקל בזה מדברי המחזיק ברכה ביו"ד סימן פ"ז (הובא לעיל סימן י"ב אות ה') והוסיף שכן מוכח מסתימת הפוסקים שלא חילקו בזה. – ואף שהוא מיירי כלפי שמן שריפה מסתברא דה"ה בשאר שמנים האסורים בהנאה.

ואולם הגר"פ עפשטיין זצ"ל (במאמרו בקובץ האהל שנה כ"ה כסלו תשל"ט) דחה דבריו ונטה בזה לחומרא כלפי שמן שריפה, וטעמו כיון שאף במצות דרבנן דעת הרז"ה דמצות לאו ליהנות נתנו, והגם שאין הלכה כן, הרי כל הכלל של מללה"נ הוא רק דיעבד ולא לכתחילה, וגם כל עיקר קולא זו לא נמצאה בשו"ע לא בהלכות חנוכה ולא ביו"ד סימן של"א בדיני תרו"מ, וא"כ דיינו להקל בזה כלפי עיקר החיוב ולא יותר, ומה שהפוסקים סתמו בזה הוא משום דבלא"ה אין ההיתר רק למי שאין שמן אחר, וממילא נשמע שההיתר הוא רק בשעה"ד וממילא אין להקל רק לצורך עיקר המצוה. [והוסיף שם לדחות גם את הראיה מהמחזיק ברכה הנ"ל די"ל דלהלכה גם הוא אינו מתיר עיי"ש].

ולא ירדתי לסו"ד איזה הנאה יש לו כאן והרי הכל לשם מצוה, וצ"ע. [וע"ע

בדברי הציץ הקודש והגר"פ עפשטיין מה שדנו כלפי ערבה בהו"ר או בנענועים של לולב אם שייך בהם הכלל של מצות לאו ליהנות נתנו או רק בעיקר המצוה].

הדלקת נר השמש בשמן האסור בהנאה

ג. כתב בספר מקראי קודש (חנוכה סימן י"ט) דגם באופנים שמותר לישראל להדליק נרות חנוכה בשמן שריפה, מ"מ יש ליזהר שלא ידליק בו את נר השמש, כי נר זה מותר בהנאה, וממילא אסור להדליקו בכל השמנים האסורים בהנאה.

ופשוט שדין זה שייך בכל שמן האסור בהנאה, דכל ההיתר להדליק בו נרות חנוכה הוא מכח הכלל של מצות לאו ליהנות נתנו, וממילא אין להקל כלל כלפי השמש, ואף דמבואר בספר קב הישר (פרק צ"ו) וז"ל: והנה מספר הנרות של חנכה הן ל"ו, ושמנה שמשים, ומנהגן של ישראל תורה היא שהמנהג ליתן את השמש המדליק למעלה מהנרות של חנכה ורמז לדבר "שרפים ממעל לו", וא"כ לפי זה יש קדושה גדולה ג"כ בנרות של השמשים, אשר הן יותר קצת גדולים מן נר החנוכה, שהנר השמש הוא דוגמת הכהן שהיה מדליק נרות בבית המקדש, ודוגמת שרפי מעלה המדליקין בוצינין קדישין, שיאירו פני כסא כבודו יתברך. - ומכאן תראה הפגם הגדול מה שראיתי בעוונותינו הרבים, שרוב העם נוהגים שלוקחים נר השמש מן הנרות ועושין לאורו עסקי חול, ומכל שכן עתידין לתן את הדין מהעוון הפלילי שמשחקין באור השמש בקלפים שקורין "קארטין" או בקוביאות שקורין "וערפיל", ואינם יודעים שהשמשים הם קדושה יתרה יותר מנר חנכה, כמו שכתב הגאון המהרי"ל ז"ל הרמז "שרפים עומדים מעל לו", רוצה לומר שהשמשים עומדים ממעל להל"ו נרות של חנוכה, על כן המזלזל במצוה זו בודאי ענשו יהיה קשה מאוד וכו' (עכ"ל). – מ"מ מעיקר הדין הרי נר זה מותר בהנאה, והקב הישר בא להחמיר וממילא אין לבנות קולא מדבריו.

ונסתפקתי מה הדין אם טעה והדליק גם את השמש משמן האסור בהנאה, האם חייב לכבותו, או שמא כל האיסור הוא רק במשתמש לאורו, וא"כ באופן שכבר הדליק יקפיד שלא להשתמש לאורו, ועיין.

אכן כלפי הדלקת שמן תרומה טמאה לכהן, בוודאי מותר לו להדליק גם את נר השמש בשמן זה, דהרי שמן זה ניתן לו כדי ליהנות בו בשעת שריפה, וכ"ה במקראי קודש שם.

ואדרבה אף לפי משנ"ת בסימן י"ז שיש מחמירים לכהן שלא ידליק לכתחילה בשמן של תהו"ט כשיש לו שמן אחר, מ"מ כלפי השמש נראה דלכו"ע רשאי להקל בזה גם לכתחילה שזהו כשאר הנרות שמדליק

לעצמו ולהנאתו. – מלבד לחוששים שאין לנו כהנים מיוחסים לענין זה, וכמשנ"ת שם (אות ט').

הדלקת שמן יותר מחצי שעה בשמנים האסורים בהנאה

ד. והנה בעיקר ההיתר להדליק נרות חנוכה בשמנים האסורים בהנאה מכח הכלל של מצות לאו ליהנות נתנו, יש להתבונן דלכאורה ההיתר הוא רק במדליק שמן כשיעור חצי שעה בלבד שאז השמן אסור בהנאה, ונמצא שאין חשש שיבוא ליהנות ממנו, אבל אם ידליק יותר שמן מכשיעור הרי כעבור חצי שעה מותר מדינא ליהנות מן השמן מעיקר הדין וכמבואר בסימן תער"ב (סעיף ב'), וא,כ הוי כמליק שאר נרות בביתו בשמנים האסורים בהנאה, וכן נרות שבת העשויים להאיר, שיש בהם איסור גמור.

וראיתי בספר שלמי תוה (סימן ח' סק"ה) שרמז להערה זו כלפי שמן של טבל האסור בהנאה של כילוי.

ומיהו עדיין י"ל דהכא שאני דסו"ס לא הודלק לשם הנאה והשתמשות רק לצורך מצוה, וא,כ אה"נ אסור להשתמש לאורו, אבל מהי"ת שמחמת כן אסור להשאירו לדלוק, אך אפשר דחיישינן שמא יבוא ליהנות ממנו, וצ"ע.

עוד י"ל לפי הסכמת האחרונים שם דאנו נוהגים איסור הנאה גם לאחר חצי שעה, א"כ סו"ס הרי אין חשש שיהנה, כי לעולם אינו רגיל ליהנות מנ"ח גם לאחר הזמן, ועיין.

הדלקת נרות חשד בשמן האסור בהנאה

ה. נסתפקתי לפי הסכמת רוב הפוסקים שמותר להדליק נרות חנוכה בשמן האסור בהנאה מכח הכלל של מצות לאו ליהנות נתנו, האם ה"ה כלפי הא דקיי"ל דחצר שיש לה שני פתחים צריכה שתי נרות בשתי הפתחים, או שמא יש איזה חילוק ביניהם.

ולפו"ר מסתברא שאין בזה שום חילוק דאע"ג שכל ההדלקה שם היא לסלק החשד, סו"ס מצוה היא מתקנת חז"ל וממילא חל עליה הכלל של מצות לאו ליהנות נתנו, עפ"י מה שהסכימו הפוסקים כי כלל זה הוא גם במצות דרבנן, ואף שבמצוה זו יש לו תועלת עצמית שלא יחשדו בו, גם זה בגדר מצוה שכל מה שהוא עושה שלא יחשדו בו הוא מפני המצוה של והייתם נקיים. [ועיין לעיל בריש סימן א' מש"כ בזה בשם הפר"ת ולדבריו יל"ע בזה קצת].

ואולם לכאורה זה תלוי במש"כ לדון לעיל בסימן ה' (סעיף מ"א) האם יש איסור הנאה והשתמשות בנרות אלו שהודלקו מפני החשד, או לא, דהרי כל ההיתר להדליק נרות חנוכה בשמן האסור בהנאה הוא משום דקיי"ל שאסור להשתמש לאורם, משא"כ בנרות אלו שמדליקם בפתח השני אם נאמר

שהם מותרים בהנאה א"כ הרי הוא נהנה באיסורי הנאה ואסור.

ומיהו עדיין י"ל דאה"נ יהא אסור לו ליהנות ממנו, אבל מי מונע ממנו להדליק על דעת שלא יהנה ממנו, דהרי לא מצינו גזירה זו שאסור להדליק בשמן האסור בהנאה באופן שאין ברצונו ליהנות, שמא יהנה, ואין זה דומה לנרות שבת שעומדים להנאה ולכן פשוט שאסור להדליקם בשמנים האסורים בהנאה.

איברא דכלפי שבת חנוכה מבואר בסוגיית הגמרא (שבת כ"א ע"א) דלמ"ד מותר להשתמש לאורה אסור להדליק בשמנים ופתילות שאסור להדליק בהם בשבת דחיישינן שמא יהנה ויטה ומדוע לא אמרינן שידליק על דעת שלא יהנה. - ויש לחלק דשאני התם שאינו בודל משמנים ופתילות אלו כל השבוע ולכן גזרינן שמא ישכח משא"כ הכא בשמנים של איסורי הנאה דבדיל מינייהו.

והנה אף לפמשנ"ת שם בסימן ה' דלהלכה נקטינן שאסור ליהנות מנרות אלו, מ"מ י"ל דהיינו לחומרא, משא"כ הכא שיוצא מזה קולא שנתיר לו להדליקם בשמן האסור בהנאה, ומיהו אם נפסוק כן להלכה שאסור ליהנות ממנו אף אם הכרעה זו באה מכח ספק, סו"ס הרי אינו נהנה ושוב הוי בגדר מצות לאו ליהנות ליהנות נתנו, ועיין.

האם לקטן מותר להדליק בשמנים האסורים בהנאה

ו. יש לדון באופן שמותר לגדול להדליק נרות חנוכה בשמנים האסורים בהנאה מכח הכלל של מצות לאו ליהנות נתנו, האם הוא הדין כלפי הדלקת קטן שהגיע לחינוך.

והנה בשו"ת מחנה חיים (סימן ל') כתב כלפי שופר של איסור הנאה באופנים שמותר לגדול לתקוע בו לעצמו משום דמצות לאו ליהנות ניתנו, שמותר לו גם כן לתקוע לצורך קטן שהגיע לחינוך, והביא שם ראיות לזה דגם במצוות דרבנן אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו עיי"ש.

ובהמשך דבריו כתב לדון האם מותר ליתן שופר זה לקטן שיתקע בו לצורך עצמו, וצידד בתחילה לאסור בזה משום דהקטן בעצמו אינו מצווה, דהחיוב הוא רק על אביו [ויש לציין שהפוסקים נחלקו בזה, וכמשנ"ת בתורת הקטן פרק ט'], ונמצא שיש לו רק הנאה בלא מצוה [ולא נתפרש שם בדבריו האם כונתו דוקא באופן שקטן זה נהנה הנאת הגוף מתקיעה או בכ"ג], וממילא אסור לאב ליתן לו שופר כזה לתקוע שמכשילו באיסור. - ושוב כתב להתיר בזה משום דאיסור ספייה הוא רק כשהאיסור כבר בעולם וכגון נבילות וטריפות, משא"כ הכא בשופר דבנתינתו ליכא שום איסור ורק הקטן מחדש את האיסור בנפיחתו בו, ועוד דכל איסור

ספייה הוא כדי שלא יתרגל לעבור כשיגדל וכאן הרי כשיגדל יהיה מותר לו לתקוע בכה"ג (עכ"ד).

והנה טעמו הראשון אינו מובן כלל דהרי שופר זה אסור ליהנות בו והרי נותנו לקטן ע"מ ליהנות בו וא"כ זהו ממש איסור ספייה, וטעמו השני מצינו כבר לכמה אחרונים שחדשו כן דכל היכא דבגדלותו לא יהיה בו ספייה בכה"ג מותר לספותו בקטנותו, והובא דבריהם בתורת הקטן פרק כ"ז (סקי"ז), עיי"ש היטב, אך לדינא אין לסמוך על טעם זה לחוד, וכמשנ"ת בתורת הקטן פרק ט"ו (סעיפים ט'-י"ב).

ומ"מ נראה דבנידון דידן יש להקל בזה דיש לצרף גם את הסוברים דשרינן איסור ספייה דאורייתא לצורך מצוה ובפרט בכה"ג דלגדול מותר וכמשנ"ת בארוכה בתורת הקטן פרק כ"ז, ועוד דהרי עיקר סברת המחנה חיים להחמיר בזה הוא משום דהקטן אינו מצווה, ובאמת זה תלוי בפלוגתא וכנ"ל, ולדעת הפוסקים דגם הקטן עצמו מצווה א"כ ודאי דלא גרע משאר מצות דרבנן דאמרינן בהו מצות לאו ליהנות נתנו. – וכבר הערנו בכל זה בחינוך הבנים כהלכתו פרק פ"ז (סעיף ו').

ומעתה נחזור לנידון דידן ולפי מסקנתו של המחנה חיים הכי נמי מותר לקטן להדליק נרות חנוכה בשמנים כאלו, דכל שלגדול מותר גם לקטן אין איסור.

ואכתי יש לעיין בלא הגיע לחינוך דלכאורה אסור דהרי אין כאן מצוה גמורה, אפילו מדרבנן, וא"כ איך נאמר מצות לאו ליהנות נתנו, אבל לאידך גיסא סו"ס הרי כל מטרת הדלקתו היא לשם מצוה, וצ"ע לדינא.

האם מותר לבטל את השמן הנ"ל בשמן אחר

ז. הפמ"ג בסימן צ"ט (שפ"ד סקי"א) נסתפק אם נימא דשמן האסור בהנאה כגון שמן של ערלה אסור להדליק ממנו נר חנוכה, האם מותר לבטלו בשישים בשמן אחר של היתר ולהשתמש בו, ויסוד הספק בזה הוא עפ"י המבואר בפוסקים באו"ח סימן תרכ"ו (סעיף א') דמותר לבטל סכך פסול בסכך כשר משום דמצות לאו ליהנות נתנו וכל איסור הביטול הוא באופן שרוצה לאכול או ליהנות מהאיסור.

ומסקנת הפמ"ג לאסור דכיון דלאחר שמבטלו ונעשה מותר באכילה שוב יבואו לומר שמותר לבטל לאכילה, ולא מיבעיא באתרוג כהאי גוונא שרוצה לבטלו כדי לצאת בו מצות ד' מינים ודאי אסור שהרי אח"כ יבוא לאוכלו, אלא אפילו נ"ח שהוקצה למצותו לעולם ג"כ אסור (עכ"ד) – ומשמע דכוונתו דמשום לא פלוג אסרו כל דבר שיש אפשרות ליהנות מהביטול אף שאין כוונתו לכך. [ואולם באו"ח בסימן תרכ"ו (משב"ז סק"ב) כתב

הפמ"ג סברא אחרת לגבי אתרוג דסו"ס לא הוי לכם כיון דלענין אכילה והנאה אינו יכול לסמוך על הביטול ממילא אין מועיל הביטול גם לגבי המצוה עי"ש, וע"ע באשל אברהם בסוף סימן תרמ"ט].

עוד כתב הפמ"ג דכיון דלענין ביטול סכך פסול בכשר יש עוד כמה טעמים בפוסקים בסימן תרכ"ו, א"כ אפשר דאין לסמוך על טעם זה של מצות לאו ליהנות נתנו לחוד.

וכן פסק המשנ"ב בסימן תרע"ג (סקי"ב) שאסור לבטל שמן זה בשמנים אחרים, ומקורו מדברי הפמ"ג.

שמן האסור באיסור בשר בחלב האם מותר להדליק בו נרות חנוכה

א. בסימנים הקודמים נתבארו בהרחבה דין שמן האסור בהנאה, האם מותר להדליק בו נרות חנוכה או לא. וכעת נבוא לדון האם מותר להדליק נרות חנוכה משמן העשוי מחמאה שנתבשלה בקדירה של בשר.

והנה באמת גם בשר בחלב אסור בהנאה, וממילא שייך בו כל הנמוקים שכתנו לדון בסימן הקודם, אכן בבשר בחלב יש עוד סברות מיוחדות דיתכן שהוא חמור לענין זה משאר איסורי הנאה, וכפי שיתבאר כאן בעזהשי"ת.

והנה ראש המדברים בענין זה הוא בשו"ת שער אפרים (סימן ל"ח) ונעתיק את תמצית דבריו ומה שדנו בזה האחרונים בדור שאחריו.

האם שמן הנ"ל אסור בהנאה

ב. והנה השער אפרים נקט בפשיטות דשמן זה אסור בהנאה כיון שהוא מעורב בבשר בחלב. - ואולם הפמ"ג ביו"ד בפתיחה להלכות בשר בחלב (ד"ה עוד) וכן בסימן פ"ז (שפ"ד סק"ב) העיר עליו דלדעת כמה פוסקים אין איסור תורה בבשר בחלב רק בבישול ולא בטיגון, וכאן הוי טיגון וא"כ אין זה בשר בחלב דאורייתא, והרי קיי"ל ביו"ד סימן פ"ז (ס"א וס"ג) דכל בשר בחלב דרבנן אסור רק באכילה ולא בהנאה, והוסיף הפמ"ג דכן מבואר להדיא בדברי המנחת יעקב (סולת למנחה כלל פ"ה דין ג') דחמאה שמעורב עם חלב מותר להדליק ממנו נרות ולהשתמש לאורם, דטיגון אינו אסור מן התורה וממילא אין בו איסור הנאה, וכפי הנראה דהשער אפרים חולק וסובר דטיגון הוי כבישול ואסור בהנאת מה"ת וכדעת הפר"ח (יו"ד פ"ז סק"ב), ושוב כתב הפמ"ג דאפשר דגם השער אפרים סובר דהוי דרבנן אלא דס"ל כדעת המהרש"ל (הובא בש"ך שם סק"ב) שגם בשר בחלב האסור מדרבנן אסור בהנאה.

ועיין בשערי תשובה (תרע״ג סק״א) שהביא את דברי הפמ״ג, והוסיף דאין לומר שהבלוע שבקדירה נאסר בהנאה וחוזר ונפלט לתוך החמאה ואוסרה, דזה אינו דבלוע של בב״ח אין אוסר את החמאה בהנאה כיון שאין נהנה בהדלקה מבליעה זו.

ואולם לענין הלכה דעת הפמ״ג (סימן מש״ז סק״א) דשלא בהפסד מרובה יש להחמיר כהסוברים דטיגון הוי בישול, וממילא גם כאן יש איסור להדליק בו נרות של חול להשתמש לאורם.

ועיין במשנ״ב בהלכות שבת בסימן רס״ד (סקי״ד) וז״ל: לכתחלה טוב ליזהר מלהדליק בהן [בנרות של חמאה] אם יש לו שמנים אחרים, כי לפעמים נשאר בנר שומן ונותן חמאה ומבשלן, ועובר על איסור בישול בשר וחלב וגם על איסור הנאה, אם לא בשומן עוף דקי״ל דאין בו משום בישול והנאה (עכ״ל). – ומסתימת דבריו משמע דס״ל דטיגון נחשב כבישול לכל מילי.

ג. והיוצא לנו מזה דאין ברור כלל דשמן הנ״ל אסור בהנאה וכל הנידון בזה הוא לסוברים דטיגון כבישול ואסור בהנאה, א״נ לשיטת המהרש״ל דגם בשר בחלב דרבנן אסור בהנאה. ומיהו עדיין משכח״ל נפק״מ באופן שנאסר השמן הנ״ל בדרך בישול ואז לכו״ע אסור בהנאה.

וכ״ז דוקא באופן שנתערב בבשר בהמה, דהרי בשר עוף בחלב מותר בהנאה וכמבואר ביו״ד בסימן פ״ז (ס״א). [מלבד לשיטת המהרש״ל הנ״ל].

אכן כבר נתבאר בסימן י״ב (אות ב׳) דאף כשהשמן אסור בהנאה הרי במדליקו לצורך מצוה הוי בכלל מצות לאו ליהנות נתנו, ולדעת כמה פוסקים נאמר כלל זה גם במצוה דרבנן עיי״ש.

ד. עוד יש להעיר שאין זה ברור כלל שחֵלב שנתבשל בחָלב אסור בהנאה, דהרי כתב הרמב״ם בהלכות מאכ״א (פ״ט ה״ו) וז״ל: המבשל בשר מתה או חלב וכיוצא בהן בחלב לוקה על בשולו ואינו לוקה על אכילתו משום בשר בחלב, שאין איסור בשר בחלב חל על איסור נבילה או איסור חלב, שאין כאן לא איסור כולל ולא איסור מוסיף ולא איסור בת אחת (עכ״ל).

ולא נתפרש בדברי הרמב״ם האם יש בו איסור הנאה כיון שלגבי זה לא שייך הטענה של אין איסור חל על איסור שהרי חֵלב מותר בהנאה, או שמא כיון שאינו נאסר באכילה שוב אינו נאסר בהנאה, אכן בפירוש המשנה להרמב״ם בכריתות פ״ג מבואר להדיא שחֵלב (בצירי) שנתבשל בחָלב (בקמץ) אף שיש איסור דאורייתא של בישול בב״ח אינו נאסר בהנאה, והובא בדגול מרבבה ביו״ד (סימן פ״ז ס״ג) ולהלכה נחלקו בזה הפוסקים, וכמבואר במעדני השלחן (פתיחה להלכות בב״ח אות

מ"א), ובבדי השלחן (סימן פ"ז סקכ"ה) יעו"ש.

כתותי מיכתת שיעוריה באיסורי הנאה שהם מן הנקברים

ה. עוד כתב השער אפרים שיש לדון בשמן הנ"ל דאולי הוא פסול מטעם דמיכתת כתית שיעוריה, וכדמצינו בגמרא (סוכה ל"א ע"ב) דלולב של אשירה ושל עיר הנדחת פסול מטעם זה, וכן מבואר בראשונים שם (ל"ה ע"א) שגם אתרוג ושל תרומה טמאה נמי פסול מטעם זה דמיכתת כתית שיעוריה, דהרי גם נרות חנוכה בעי שיהא שיעור בשמן משתקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק.

ושוב כתב השער אפרים דזה אינו דהך כללא דמיכתת כתית שיעוריה נאמר רק באלו הדברים הטעונים שריפה, ומשו"ה באמת פסול שמן של ערלה לנרות חנוכה משום דערלה מצותו בשריפה ומיכתת כתית שיעוריה, אבל אלו האיסורים שהם מהנקברים לא אמרינן בהו מיכתת כתית שיעוריה וכדמשמע מדברי התוס' בסוכה (ל"ה ע"א בד"ה לפי), והרי בשר בחלב הוא מהנקברים וכמבואר בתמורה (ל"ג ע"א), וא"כ אין בו פסול זה.

ושוב חזר בו השער אפרים וציידד לחדש דאע"ג דבנקברים לא אמרינן כתותי מיכתת שיעוריה זהו רק באופן שבאמת הוא קוברם ונמצא שהם קיימים זמן רב, אבל באופן שהוא שורפם הרי אינם קיימים זמן רב וכיון שהם אסורים בהנאה אמרינן בהן מיכתת כתית שיעוריה, וממילא גם כאן פסול השמן הנ"ל לנרות חנוכה שהרי הוא שורפו עכשיו ושוב הוי כתית שיעורו.

והמהרש"ם בספרו דעת תורה (בר"ס תרע"ג) כתב דכלפי נקברים אם אמרינן בהו כתותי מיכתת שיעורא הרי זה תלוי בשני התירוצים של תוס' ביבמות (ק"ד ע"א ד"ה סנדל), וציין לעיין בשו"ת עטרת חכמים (או"ח סימן ח') מש"כ בזה.

אכן כבר נתבאר בסימן י"ב (מאות ז' ואילך) כי הרבה אחרונים דחו את עיקר טענת השערי אפרים ודעתם כי בנרות חנוכה לא שייך כלל ענין זה של כתותי מיכתת שיעורא מחמת כמה וכמה טעמים.

כל העומד להשרף כשרוף דמי בנקברים

ו. עוד כתב השער אפרים שיש בזה עוד פסול משום דכל העומד לישרף כשרוף דמי, - וכבר העתקנו את תוכן דבריו בזה בסימן י"ב (אות י"ב) - והוסיף עוד דה"ה כלפי נידון דידן דאף שבשר בחלב הוא מהנקברים מכל מקום כיון ששורפו דינו כנשרפים וכשרוף דמי, וממילא אי אפשר להדליק בו נ"ח דכיון שהוא מתחיל לבערו תיכף הוי בכלל כל העומד לישרף וכשרוף דמי.

כל הנקברים לא ישרפו

ז. עוד כתב השער אפרים דיש עוד טעם לאסור שמן הנ"ל דהרי קי"ל בשילהי תמורה (ל"ג ע"ב) דכל הנקברים לא ישרפו והרי בב"ח הוא מהנקברים וממילא אסור לשורפו, ומיהו זה אינו דהרי כל הטעם הוא לפי שנשרפים אפרן מותר ונקברים אפרן אסור, ואם ישרוף נקברים חיישינן שישתמש באפרן, וטעם זה לא שייך כאן דבאופן שמדליקו ע"י שמן לא נעשה כלל אפר, ושוב חזר בו השער אפרים דכל דבר שאסרו חז"ל גם אם לא שייך טעם האיסור מ"מ אסור משום לא פלוג, והביא שם כמה ראיות לזה עיי"ש.

ולפלא כי הפמ"ג בסימן פ"ז (שפ"ד סק"ב) העתיק בשם השער אפרים דאין לאסור מפני הסברא דכל הנקברים לא ישרפו דלא נשאר אפר, והרי מסקנת השער אפרים להיפך.[ג]

ובעיקר ענין זה אם מותר לשרוף בשר בחלב, כבר נחלקו עוד אחרונים, דהפר"ח (סימן צ"ד סק"י) פסק להחמיר בזה משום דקיי"ל כרבנן דכל הנקברים לא ישרפו, ודעת המנחת יעקב (סולת למנחה כלל פ"ה דין ג') להקל בזה מפני שיש לסמוך על הרא"ש (פסחים פ"ב ס"ג) שפסק כר"י דמותר לשרוף הנקברים, והובא פלוגתא זו בפמ"ג (בפתיחה לבב"ח בד"ה ומיהו), וסיים הפמ"ג דמ"מ לכתחילה נכון לקבור .

ח. ולענ"ד יש לדון בעיקר פסול זה דמדוע לא נימא בזה עשה דוחה לא תעשה והיינו דהעשה דרבנן של מצות הדלקת נ"ח תדחה לא תעשה דרבנן של איסור שריפת הנקברים שהרי העשה והל"ת באים כאחד והוי בעידנא, ואפשר דאין הכי נמי אלא דהני מילי באין לו שמן אחר, אבל אם יש לו נרות אחרים הרי אפשר לקיים שניהם ובכה"ג אין עשה דוחה ל"ת, והשער אפרים לא מיירי בגברא ערטילאי שאין לו שום נר אחר.

ושוב מצאתי סמך גדול לדברי הפמ"ג באו"ח סימן רס"ד (משב"ז סק"א) כלפי הדלקת נרות שבת שאסור להדליק בשמן של ערלה וכדומה כיון שאסור ליהנות ממנו ונרות שבת להנאה נתנו, והובא בבה"ל שם, והוסיף וכתב בזה"ל: נסתפקתי, בחֵלב המעורב עם חמאה, או שומן עוף עם חמאה, דבשר בחלב כזה דרבנן הוא, דהוה טיגון, או עוף דרבנן, ולמאן דמחמיר בזה לאסור בהנאה מדרבנן,

---

ג. ובספר יומין דחנוכה (ח"ב סימן י"ג) ראיתי שכתב סברא זו מדנפשיה שאין לאסור בנידו"ד מכח הכלל של כל הנקברים לא ישרפו, דכיון שנשרף לגמרי אין חשש שיבוא ליהנות מאפרו, ומה שהוסיף עוד שאין לחוש גם על מה שנשאר משום דקיי"ל שאף המותר אסור בהנאה לא ידענא למה הוצרך לכך שהרי הנותר של השמן אינו נשרף כלל ונשאר בעין.

כבסימן פ"ז ביורה דעה בט"ז [ס"ק] א' וש"ך [ס"ק] ב', אי דחי לה נר שבת. ומיהו קיימא לן [שם] להלכה דבשר בחלב מדרבנן שרי בהנאה.

עוד כתב שם בסו"ד: ולמאן דאמר ספק תורה מדרבנן לחומרא יצויר זה, והבן (עכ"ל), וכנראה כוונתו דלשיטה זו משכח"ל נפק"מ בכל שמן שהוא ספק איסור הנאה ואף שהוא ספיקא דאורייתא אם אזלינן לחומרא רק מדרבנן י"ל שמצות הדלקת נרות שבת דוחה אותו. - ובעיקר ענין זה האם בדרבנן אמרינן עשה דוחה ל"ת עיין בשדי חמד (כרך ה' עמוד 229, ועמוד 246), ובשעה"צ בסימן רצ"ט (סק"ב).

איסור בישול בשר בחלב

ט. והנה הא"ר בסימן תרע"ג (סק"א, וכן בא"ז שם סק"א) כתב לתמוה על דברי השער אפרים דבודאי אסור להדליק בשמן זה נרות חנוכה דהרי בשר בחלב אסור מדאורייתא בבישול, ואף שכבר נתבשל הרי קי"ל בסימן שי"ח לגבי שבת דיש בישול אחר בישול [וכנראה כונתו לענין דבר לח שנצטנן] וממילא ה"ה לגבי בשר בחלב.

י. אכן בדברי האחרונים מצאנו בזה כמה וכמה נימוקים מדוע אין בזה חשש של בישול בשר בחלב.

[א] דהנה בשו"ת שבות יעקב (ח"א סימן ל"ח) נשאל מחכם אחד שהקשה על הא"ר דלגבי בשר בחלב לא שייך לאסור בישול אחר בישול דכיון דכבר נתבשל פעם אחת הרי הוא כבר מבושל, ולא דמי לשבת דמכל מקום הוי מלאכה, והשבות יעקב כתב ליישב את דברי גיסו הא"ר דאדרבה אפילו אם לגבי שבת לא הוי בישול לענין בשר בחלב יש בישול אחר בישול, משום דכלפי בשר בחלב הכל תלוי בבליעה וטעם כעיקר וכל שחוזר ומבשלו הרי הוא חוזר ליתן טעם.

אכן הפמ"ג באו"ח בסימן תרע"ג (סק"א) הביא את דברי השער אפרים וכתב דאין לאסור משום בישול כיון שכבר נתבשלו יחד הבשר והחלב ובכה"ג אין בישול אחר בישול בבשר בחלב, ורק בבשר שנתבשל לחוד וחלב שנתבשל לחוד ושוב נתבשלו יחד אז יש בישול אחר בישול.

ואולם ביו"ד בסימן פ"ז (שפ"ד סק"ב) ובסימן צ"ט (שפ"ד סקי"א) הסכים הפמ"ג עם טענת הא"ר דיש בזה איסור, משום דבבשר בחלב יש בישול אחר בישול, ואפילו בדבר יבש שנצטנן - וזהו פלא שדבריו סותרים זה את זה, ועיין בספר הנפלא בנין יעקב (בפתיחה להלכות בב"ח אות י"ב) מש"כ בזה.

ובשו"ת מהרש"ם (ח"ד סימן קכ"ב) העיר על הפמ"ג הנ"ל מדברי הרגמ"ה בחולין (ק"ח ע"ב) שכתב דגם בבשר בחלב ליכא בישול אחר בישול.

והשד"ח (מערכת חנוכה אות ג' עמוד 194) הביא הערה זו בשם

המנחת פיתים, אך השד״ח העיר עליו דאולי כונת הרגמ״ה דחיוב ליכא, אבל איסורא מיהא איכא. [וע״ע בגדר בישול אחר בישול בנידון דידן בספר יומין דחנוכה (ח״ב סימן י״ג וי״ד), ובספר שלמי תודה (סימן ז׳ סק״ג)].

[ב]. הפמ״ג שם בסימן פ״ז כתב: ולהליץ בעד שער אפרים י״ל קצת טיגון לאו בשול הוא, ואסור בהנאה מדרבנן, כיש״ש (חולין פ״ח סימן ק׳) (עכ״ל), וכוונתו דאם נאמר דס״ל דטיגון אינו כבישול, ולכן יש איסור בישול שכעת הוא מתבשל, א״כ האיך כתב שהוא אסור בהנאה והרי כל שלא נתבשל אין בו איסור הנאה, ולכן כתב דס״ל כמהרש״ל.

ואולם בספר מחזיק ברכה להחיד״א שם (סקט״ז) דחה דברי הפמ״ג דלא מסתבר כלל שזהו שיטת השער אפרים, דהרי הסכמת הפוסקים דלא כמהרש״ל, וגם בטיגון הסכימו רוב הפוסקים דהוי בישול, ועכ״פ לא יתכן כי השער אפרים נקט שני חידושים אלו בפשיטות עד שלא הוצרך לבאר טעמו ונמוקו.

[ג]. הברכי יוסף באו״ח בסימן תרע״ג (סק״א) כתב ליישב את טענת הא״ר על השער אפרים לפמש״כ הפליתי ביו״ד (סימן פ״ז) דאף אם ננקוט דבבשר בחלב יש בישול אחר בישול, הני מילי כשהדבר בעין אבל בבליעה אין לאסור מכח בישול אחר בישול, וה״נ הוי רק בליעה, ואף שמסקנת הכו״פ דגם בבליעה יש להחמיר וכמו שהוכיח מדברי הש״ך זהו רק דרך חומרא, ובלא״ה כבר אסר השער אפרים מטעמים אחרים, וטעם זה אינו עיקר לדינא (עכ״ד), וחזר וכתב כן בספרו מחזיק ברכה על יו״ד (סימן פ״ז סקט״ז).

[ד]. עוד כתב החיד״א שם ביו״ד: ושמעתי מרב אחד אהובינו נר״ו שתירץ דפסק מור״ם סימן שי״ח (ס״ד) דאם אינו מצטמק ויפה אין בשול אחר בשול, ונימא דהכא נמי אין יפה לחמאה זו הבישול הזה עכ״ד, ולא שוה לי אטו מי שרינן איסורא מכח ספיקא דנימא דאין יפה לחמאה זו הבישול הזה, ואדרבא יש לחוש שמא הוא יפה, לאפרושי מאיסורא (עכ״ל).

[ה]. בשו״ת רעק״א (יו״ד סימן פ״ד בהשמטות) כתב ליישב טענת הא״ר על השער אפרים דכיון דהבשר הבלוע בחמאה הוא טעם שני שהרי הבשר נתן טעם בקדירה והקדירה בחמאה, לא שייך בזה איסור בישול בב״ח, ואף שהחמאה אסורה מפני שבלעה בשר מ״מ לא שייך לומר דע״י שיחזור ויבשל הוי כמבשל בשר בחלב, והרי זה דומה לירק שבלעה מקדירת בשר דלדעת השו״ע (יו״ד סימן צ״ה ס״ב) מותר בדיעבד לבשלה בחלב, וא״כ יש לסמוך על זה לצורך מצוה (עכ״ד).

[ו]. היד אברהם ביו"ד (סו"ס פ"ז) כתב וז"ל: ולי נראה דהעיקר דזה הוי הבערה ולא בישול, שהרי מחממו כדי לבערו מן העולם, וכן משמע בהדיא ביבמות (ל"ג ע"ב), וכ"כ בחידושי הרשב"א שם (ו' ע"ב) גבי בישול פתילה, ותדע דהא בשר בחלב הוא מהנקברים, ותנן רבי יהודה אומר אם רצה לשרוף הנקברים רשאי, שמע מינה דלא הוי בישול (עכ"ל). – וענין זה יתבאר בהרחבה להלן סימן ט"ו.

[ז] עוד הקשה השואל הנ"ל בשו"ת שבות יעקב על הא"ר דאין לאסור משום בישול דמה שמתבשל בראש הפתילה נשרף תיכף ומיד ומה שסמוך לפתילה אינו מתבשל רק מתחמם וא"כ אין כאן בישול הראוי לאכילה, והשבות יעקב שם השיב דזה אינו דכיון שכבר נתבשל פעם אחת א"כ מיד שנתחמם מקרי יכול לאכול ע"י בישול, והוי דרך בישול שאסרה התורה, ואפילו בישול בכלי שני מיקרי בישול לענין בשר בחלב. ובשע"ת בסימן תרע"ג (סק"א) כתב שדבריו תמוהים. וכ"ה בפוסקים ביו"ד סימן פ"ז דבכלי שני ודאי לא הוי בישול לגבי בשר בחלב.

ובספר תשובה מאהבה (ח"ב בגליון השו"ע סימן רפ"ו לאו"ח סימן תרע"ג) כתב בזה"ל: לולי דמסתפינא להמציא דבר חדש הוינא אומר בנ"ד לעולם לא יבוא לידי בישול כי בכל רגע ורגע טרם שיבוא לידי בישול מקלי קלי, הנה נא ידעתי כי יש להתעקש ולומר שאינו מוכרח (עכ"ל), ושוב הביא את דברי הפליתי הנ"ל (סק"ג).

ואולם בחלק ג' שם (סימן של"א, בגליון השו"ע יו"ד ר"ס פ"ז) כתב שכל זה לדעת הפר"ח דליכא איסור רק בנתבשל כמאב"ד ולפי"ז צדקה הטענה הנ"ל דכל מה שאינו נשרף אינו מבושל בגדר הזה, אבל באמת דאיסור דרבנן איכא בכל גווני, ואפילו עירוי כלי ראשון ג"כ נידון כבישול בב"ח אעפ"י שאינו כמאכל ב"ד, וא"כ ה"נ כאן הקרוב לפתילה יש בו עכ"פ בישול כל דהוא, [ושוב חזר לדון לדעתת הפליתי הנ"ל שהבליעה אין בו איסור תורה וממילא מותר בהנאה, יעו"ש], והובא בקצרה בדרכ"ת בסימן פ"ז (סק"י).

[ז]. בספר מרפסין איגרי (עניני חנוכה) הובא ליישב שבדרך כלל אין כל השמן שבכלי רותח, אלא אותו הסמוך לשלהבת, ובו לרוב אין כזית - שהוא השיעור לחיוב בישול בשר בחלב מן התורה, ואף אם חצי שיעור אסור מן התורה, אולם זהו רק במקום דחזי לאיצטרופי, דהיינו שעלול להגיע לשיעור חיוב, אולם כאן לא יגיע לעולם שיעורו לחיוב, שהרי כתב הפרי מגדים (בפתיחה להלכות בשר וחלב) שאין צירוף לשני בישולים שבכל אחד מהם יש רק חצי שיעור בבישול, מאחר שהגדרת איסור הבישול בבשר בחלב הוא שעצם מעשה הבישול נאסר, ולא תלוי בתוצאה שבו.

לפי זה ניתן לומר, שעל כן העדיף השער אפרים לאסור משום כתותי מכתת שיעורא, ולא משום שעצם הבישול אסור, מאחר שבמקרים בהם לא מתבשל שמן בשיעור של כזית בבת אחת, אין איסור בישול מן התורה.

והיוצא לנו מכל זה דשאלה זו אם שייך כאן איסור בישול בשר וחלב, יש בו כמה צדדים: א. אין בישול אחר בישול. ב. טיגון אינו בישול. ג. בבליעה אין בישול אחר בישול. ד. שריפה אינו בישול. ה. פחות מכשיעור. ו. נ"ט בר נ"ט. ז. הרי זה מצטמק ורע לו.

ויש לציין דאף אם נקבל את כל תירוצי האחרונים שאין בזה משום בישול, מ"מ צדקה טענת השבות יעקב (שם) דעדיין יש להתפלא על כל האחרונים שדנו בזה מדוע לא דנו כלל מצד איסור זה, ואף אם למעשה יש טעמים להתיר סו"ס לא היה להם להתעלם מזה - ומיהו אולי השער אפרים דן בזה בהמשך תשובתו שהרי לא השלים את תשבתו.[יד]

בדיעבד אם עבר על איסור בישול בשר בחלב והדליקו

יא. והנה לדעת האחרונים הנ"ל שיש בזה איסור בישול בשר בחלב אכתי יש לעיין מה הדין בדיעבד אם כבר הדליק בשמן זה, האם קיים מצות נ"ח או לא, וכבר העיר בזה בשו"ת מהרש"ם הנ"ל, ומשמע מדבריו דאילו עבר ועשה כן במזיד י"ל שלא יצא, אבל בשוגג שלא ידע שהוא בשר בחלב הרי לדעת כמה פוסקים בכל מצוה הבאה בעבירה בשוגג יצא יד"ח, וא"כ יש לסמוך בזה כאן [כיון שאין זה ברור שיש איסור בישול אחר בישול], וא"צ לחזור ולהדליק שנית (עכ"ד).

ויש להוסיף שאפילו במזיד יש לדון להקל דהרי זה תלוי במחלוקת הפוסקים אם במצוה דרבנן יש פסול של מצוה הבאה בעבירה, ועיין בענין זה באו"ח סימן תרמ"ט ס"ה וברמ"א שם.

האם בשר בחלב נחשב למן המותר בפיך

יב. והנה כבר הזכרנו לעיל בסימן י"ב (אות י"ג) דבכל שמן האסור בהנאה

יד. ושוב ראיתי כעין דברים אלו במחזיק ברכה להחיד"א ביו"ד סימן פ"ז (סקט"ז) על מה שהעיר בעל הלשון לימודים דבמדליק שמן כזה הרי הוא נהנה שאינו צריך לבזבז שמן שלו [וביארנו ענין זה לעיל סימן י"ב אות ה'], וז"ל: ואולם אעיקרא דדינא אנכי לא ידעתי מה זו תמיהא על הרב שער אפרים מאחר דתשובה זו לאו חתומה נתנה בחותמו של כהן גדול, ולא זכינו לגומרה של תורה, א"כ איפה מי יודע כל אשר היה ברוחו רוח חכמה לצדד ולהאריך עוד, ואיברא דהלא טוב לנו חקור דבר לענין דינא לסתור ולבנות לא לתמוה על הרב ז"ל (עכ"ל).

יש לדון דאולי הוא פסול לנרות חנוכה כיון שאינו ממין המותר בפיך עיי"ש.

אכן יש לציין כי כל האחרונים דנו בזה כלפי שמן העשוי משומן של חזיר שזהו בודאי בגדר אינו מותר בפיך שהרי הוא בא מבהמה טמאה, אבל בנידו"ד לגבי בשר בחלב יתכן שלא שייך כלל נידון זה, שהרי הדבר ידוע דגם בכתיבת סת"ם דלכו"ע צריכים להיות על עור בהמה או חיה טהורה כדי שיהא מותר בפיך מ"מ גם עור נבילה וטריפה כשרים כיון שהם ממין המותר בפיך, וכמבואר להדיא בסוגיית הגמרא בשבת (ק"ח ע"א), ובטור ושו"ע או"ח סימן ל"ב (סעיף י"ב וסעיף ל"ז) וביו"ד סימן רע"א (סעיף א'), וטעם הדבר הוא שלא הקפידה התורה שעור זה יהא מותר רק שיבוא ממין המותר, וכמבואר בירושלמי והובא בתוס' שם בשבת.

וא"כ ה"ה לכאורה בנידו"ד כלפי בשר בחלב שהרי הבשר בא ממין המותר וכן החלב אלא שנאסרו מכח תערובתם וא"כ הרי הם דומים לעור נבילה וטריפה.

וראיה גדולה לזה ממש"כ בשו"ת דבר שמואל (סימן קס"ב וקס"ד) לדון כלפי דיו העשוי מיין נסך האם הוא כשר לכתיבת סת"ם, ודעתו להתיר להשתמש בו מעיקר הדין, והטעם דכיון שהיין היה מותר מתחילת ברייתו ורק אח"כ נאסר ע"י שניסכו אותו ממילא הוי כנבילה וטריפה של בהמה טהורה שכשרים לכל דבר שבקדושה כיון שהם ממין המותר, וה"נ דכוותה. [וטעמו השני של הדבר שמואל בזה הבאתי לעיל בסימן י"א אות י"ד].

ועיקר דברי הדבר שמואל בזה הובא בשערי תשובה באו"ח סימן ל"ב (סק"ד), ובקסת הסופר (סימן ג' ס"ג), ובמשנ"ב (ל"ב סק"ח). - אכן בספר משנת אברהם (סימן ט"ו סקכ"ט) הביא בזה דיעות בין האחרונים יעו"ש.

האם בשר בחלב פסול למצוה משום הקריבהו נא לפחתך

יג. עוד נתבאר לעיל בסימן י"ב (אות י"ד) שנחלקו האחרונים האם כל דבר האסור בהנאה הרי הוא מאוס למצוה מכח הכלל של הקריבהו נא לפחתך, או שמא כלל זה נאמר רק בדברים המאוסים ממש, כשמן שנפל בו עכבר וכדומה, משא"כ בשמן הראוי מחמת עצמו אלא דאריה רביע עליה.

ולפום ריהטא יתכן לומר כי בנידו"ד לגבי שמן שיש בו איסור בשר בחלב חמור טפי, והטעם לזה לפי מש"כ הרמב"ם בספרו מורה נבוכים (ח"ג פרק מ"ח) שהטעם שאסרה התורה בישול בשר בחלב הוא משום איסור הרחקה לעבודה זרה, כי יש מעובדי ע"ז שעובדים אותה בתערובת זו של בב"ח, והרי בדבר האסור מכח עבודה זרה הכל מודים שהוא מאוס למצוה, והוא הדין ביין נסך שהוא בכלל אביזרייהו דעבודה זרה לענין זה, וכמשנ"ת שם בסימן י"ב.

– וכבר כתב הט"ז בסימן תרע"ג (סק"י) בשם המהרש"ל: ויזהר שלא יקנה שעוה מנרות של בתי תפלות שלהם דאע"ג דנתבטלו מ"מ מאוסים הם לתשמישי מצוה עכ"ל, וכ"כ המרדכי פרק רבי ישמעאל בשם ראבי"ה גם בנרות של שבת או של בה"כ (עכ"ל). [וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"ט סימן ל"ט) כלפי נרות הנעשים מחלב המיועדים להדלקה בימי חגיהם האם הם מאוסים למצות הדלקת נ"ח].

ומיהו לאמיתו של דבר נראה דאף שהוא הרחקה לע"ז כיון שאינו ע"ז ממש אין בו משום מיאוס, ובפרט דשאר הראשונים כתבו טעמים אחרים לאיסור בשר בחלב, עיין ברבינו בחיי פרשת משפטים ובצרור המור שם, וכן בספר החינוך (מצוה צ"ב). [והרמב"ם לטעמיה דס"ל שם כלפי הרבה לאוין שבתורה שיש להם שייכות לאיסור ע"ז].

תמצית הדברים

יד. ולענין הלכה המעיין היטב בשער אפרים יראה כי מסקנתו להחמיר בזה ולפסול את השמן הנ"ל העשוי מחמאה שנתבשלה בקדירה של בשר לנרות חנוכה,[טו] - ואף שכמה אחרונים ה"ה הפמ"ג ביו"ד (סימן פ"ז שפ"ד סק"ב) והלקט הקמח (הלכות חנוכה ופורים ד"ה אי) והבאר היטב (סימן תרע"ג סק"א) העתיקו בשמו דמותר, כבר תמהו עליהם השערי תשובה שם (סק"א) והפתחי תשובה (סק"ד) והמשמרת שלום, [ועיין במגד שמים ובלקוטי שושנים מש"כ בזה, ובפשוטו י"ל דכונת הפמ"ג דמצד איסור הנאה ובישול של בב"ח התיר השער אפרים עי"ש]. - וכן הסכימו האחרונים שהוא פסול, וכ"ה במשנ"ב (תרע"ג סקי"ב),[טז] ובכה"ח (סק"ו) השם כמה פוסקים.

באופן שאין לו שמן אחר האם ידליק בשמן זה

טו. ואכתי אנו צריכים למודעי לשיטת השער אפרים מה הדין באופן שאין לו שמן אחר האם עדיף שידליק עכ"פ בשמן זה בלי ברכה או שלא ידליק כלל, והנה המעיין בשער אפרים יראה כי לא ברירא ליה כלל לאסור רק שהחמיר למעשה, ומיהו זה תלוי בטעם הפסול

טו. וז"ל החיד"א בספרו מחזיק ברכה (יו"ד סימן פ"ז סקט"ז): והגם דסוף דינא וסיום תשובת הרב ז"ל השתכחת חסיר, משמע קצת דהוה מסיק לאיסורא. וכ"כ הרב יד אהרן א"ח סי' תרע"ג בשמו דאסור להדליק נר חנוכה בחמאה הנז', וכן ראיתי להרב לשון למודים (שנזדמן לידי כעת) שכתב בשם הרב שער אפרים דהעלה לאיסור.

טז. והנה מש"כ המשנ"ב כן בשם הפמ"ג הרי בדברי הפמ"ג גופא יש בזה כמה סתירות וכפי הנראה כונת המשנ"ב למש"כ הפמ"ג ביו"ד סימן צ"ט, ותדע דהרי בסמוך לזה הביא גם בשמו שאסור לבטלו בשישים [וביארנו ענין זה לעיל בסימן י"ג אות ז'], ודין זה מופיע רק שם בפמ"ג.

דהנה השער אפרים פסלו מפני ב׳ טעמים, א׳ משום דמיכתת כתית שיעורו ולפי טעם זה כבר נתבאר לעיל (סימן י״ב אות י׳) דאף אם נקבל טעם זה מ״מ יש להדליק בו אם אין שמן אחר דזה תלוי בדין שיעור השמן בנרות חנוכה, אך לא יברך על הדלקה זו.

אכן לפי הטעם השני דיש בזה איסור דכל הנקברים לא ישרפו, א״כ אף אם אין לו שמן אחר מהי״ת שיהא מותר לו ליכנס לסרך איסור דרבנן מחמת מצוה דרבנן של נ״ח, ומיהו כבר כתבתי לעיל דאפשר דאמרינן בזה עשה דוחה לא תעשה.

וכ״ז הוא אליבא דהשער אפרים, אבל לדעת הא״ר וסייעתו הרי יש בזה חשש בישול בשר בחלב שהוא חשש דאורייתא [וכן צידד הפמ״ג בסימן צ״ט ולפי״ז המשנ״ב שהעתיקו משמע שאוסר גם מטעם זה, וכן משמע מדבריו בסימן רס״ד וכנ״ל], ולפי״ז ודאי לא יכניס עצמו לחשש איסור תורה מחמת מצות נ״ח.

האם יש איסור לשרוף בשר בחלב יחד

דיעות האחרונים לכאן ולכאן

א. בסימן הקודם הבאנו את דברי היד אברהם ביו״ד (סו״ס פ״ז) שכתב לענין מדליק נר בשמן האסור מכח בשר בחלב, וז״ל: ולי נראה דהעיקר דזה הוי הבערה ולא בישול, שהרי מחממו כדי לבערו מן העולם, וכן משמע בהדיא ביבמות (ל״ג ע״ב), וכ״כ בחידושי הרשב״א שם (ו׳ ע״ב) גבי בישול פתילה, ותדע דהא בשר בחלב הוא מהנקברים, ותנן רבי יהודה אומר אם רצה לשרוף הנקברים רשאי, שמע מינה דלא הוי בישול (עכ״ל).

ומדבריו למדנו כלל גדול דכל היכא שהדבר שנתבשל הולך לאיבוד וכגון שנשרף וכדומה, אין על זה שם בישול ואין בזה איסור בישול בשר בחלב.

אכן מה שהוכיח היד אברהם מדברי רבי יהודה שהתיר לשרוף הנקברים, יש לדחות קצת דכוונת רבי יהודה הוא לשאר נקברים לבד מבשר בחלב, וגם בבשר בחלב משכח״ל שיהא מותר באופן שכבר נתבשלו יחדיו ואליבא דהסוברים דאין בישול אחר בישול בבשר בחלב.

ואולם מדברי כל האחרונים הנ״ל בסימן הקודם שפלפלו בטענת הא״ר על השער אפרים וכתבו ליישב בכמה וכמה אופנים מדוע אין בזה משום איסור בישול בשר בחלב – ה״ה: השבות יעקב (ח״א סימן ל״ח) והפמ״ג באו״ח (סימן תרע״ג סק״א), ובשו״ת רעק״א (יו״ד סימן פ״ד בהשמטות) ובברכי יוסף (או״ח סימן תרע״ג סק״א), ועוד – מוכח דפשיטא להו דשייך בזה

איסור בשר בחלב אף שמדליק את השמן לצורך כילוי והבערה.

ולאידך גיסא ממה שדנו הפוסקים להלכה אם מותר לשרוף בשר בחלב, וכנ"ל בסימן י"ד (אות ז'), מוכח דכל הנידון הוא רק מצד האיסור שלא לשרוף בב"ח כיון שהוא מהנקברים ושמא יבואו ליהנות מאפרו, אבל לא חששו כלל משום בישול, ואף שיש לדחות דכונתם בשנתבשל כבר וס"ל דאין בישול אחר בישול, סו"ס היה להם לבאר דאם לא נתבשל עדיין כל צרכו אסור, וכן באופן שנאסר ע"י עירוי ומליחה וכבישה יהא אסור לשרוף, ואף דבאופנים אלו הבב"ח מותר בהנאה כיון שאינו אסור מדאורייתא, הרי זה מצוי שאין לו במה ליהנות ורוצה לשרפו, ומדסתמו בזה משמע דס"ל דאין בזה איסור בישול, וכבר העיר בכל זה בספר מנחת יהודה על הלכות בב"ח (סימן פ"ז סק"ד).

הנפק"מ לדינא

ב. והנה מלבד עיקר הנידון בסימן הנ"ל אם מותר להדליק בו נר חנוכה וכדומה, יש בזה עוד נפק"מ טובא כלפי מי שיש לו בערב פסח מאכלי חמץ של בשר ושל חלב דאם נחוש לבישול יהא צריך לעשות ב' מדורות בפנ"ע לבשר ולחלב ולא לערבם יחד, וכן יש ליזהר בכה"ג בשני בנ"א ששורפים חמצם יחד, ואין העולם נזהרים בזה, וכבר העיר בזה בספר מנחת יהודה (שם), ולדעת היד אברהם ניחא דכיון שהוא בדרך שריפה אין בזה משום בישול.

האם השורף בשבת חייב משום בישול

ג. והנה כעין הספק הנ"ל יש לדון גם במי ששורף בשבת איזה חפץ באופן שבתחילת השריפה נתרכך אותו החפץ ושוב נשרף לגמרי האם הוא חייב גם משום מבשל או רק משום מבעיר לחוד, ונפק"מ באופן שעשה כן בשוגג האם הוא חייב שני חטאות משום מבעיר ומבשל או רק חטאת אחת משום מבעיר. - וכן יש נפק"מ לרבי יוסי שסובר הבערה ללאו יצאת, ונמצא שעל ההבערה ליכא לא חטאת ולא כרת, האם הוא חייב חטאת וכרת משום מבשל.

וכבר נחלקו האחרונים בענין זה, ומקור דין זה הוא במסכת יבמות (ל"ג ע"ב) דאיתא שם בברייתא זר ששימש בשבת בבית המקדש חייב חטאת גם משום שחילל שבת, והקשו שם בגמרא 'וזר ששימש בשבת במאי אי בהקטרה והאמר רבי יוסי הבערה ללאו יצאתה', ונמצא שאין עליו חיוב חטאת (ע"כ). וכתבו ע"ז הרשב"א והריטב"א דמוכח מזה דהקטרת אימורים בבית המקדש אינו נחשב למבשל רק למבעיר בלחוד.

ואולם בירושלמי במסכת שבת (פ"ה סוף ה"ה) הקשו ממש קושיא זו, ותירצו 'מכיון שהוא רוצה באיכולן כמבשל הוא', והיינו דכיון שהוא רוצה שיתאכלו וישרפו האמורין ע"ג המזבח

הרי הוא חייב משום מבשל [והובא בגליון הש"ס שם ביבמות].

והיוצא לנו מזה דהבבלי והירושלמי נחלקו בדין זה האם המקטיר אימורים [וה"ה כל כיו"ב] חייב גם משום מבשל או רק משום מבעיר, וכן נקט החיי אדם (הלכות שבת כלל נ' סק"ב) שיש בזה מחלוקת בין הבבלי לירושלמי, והוסיף שם לבאר בזה הא דאיתא בשבת (ע"ד ע"ב) שהנותן חתיכת עץ לתנור חייב משום מבשל, ופירש"י דמיירי בנותן כדי שיתייבש, ואם איתא דכל שורף חייב גם משום מבשל א"כ גם אם מניחו להשרף יהא חייב דהוי פסיק רישא שקודם מתייבש, וע"כ דרש"י אזיל בשיטת הבבלי שאין בזה חיוב מבשל, וכן הסכים בהגהות עמודי ירושלים על הירושלמי.[יז]

ואולם במראה הפנים על הירושלמי שם נקט דגם הבבלי מודה בזה להירושלמי שיש בזה חיוב משום בישול, ומה שלא תירצו כן בגמרא הוא משום דבלשון הברייתא איתא זר ששימש, ומשמע אפילו אם שימש רק כל שהוא וכגון שהיפך בצנורא בשעת הקטרה דקרובי עבודה הוא וחייב עליה משום זרות וכדאיתא בשבועות (י"ח ע"א), ולענין שבת אין זה נחשב למבשל (עכ"ד).

ובשו"ת באר יצחק (או"ח סימן כ') נקט ג"כ דאין בזה מחלוקת בין הבבלי להירושלמי ולכו"ע יש בזה חיוב בישול, ומה שלא תירצו כן בבבלי הוא משום דשם בברייתא החיוב הוא רק באופן שבאו שני האיסורים בבת אחת והיינו איסור זרות ואיסור שבת, דאל"ה הרי קי"ל אין איסור חל על איסור כמבואר שם בסוגיא, וממילא זה שייך רק אם באנו לחייבו משום הבערה אבל אם החיוב משום בישול נמצא שלא חלו שני האיסורים בב"א דאיסור הקטרה של זרות חל מיד שמשלה בהן האור, ואילו איסור בישול בשבת אינו חל עד שיצלה כגרוגרת.

ד. אכן יש לציין בזה דבר חידוש הנמצא בתוס' הרא"ש על מסכת יבמות (ו' ע"ב בד"ה לא ר"י) וז"ל: הקשה ה"ר יהודה כהן היכי בעי לאוקומי ר' ישמעאל כר' יוסי, הא קאמר רבי ישמעאל בפרק קמא דשבת כשקרא והטה לכשיבנה ביהמ"ק אביא חטאת שמינה, הא כיון דסבר כר' יוסי דאמר ללאו יצאת א"כ אינו חייב על שגגתו חטאת, ותירץ דהכא לא הוי ר' ישמעאל גופיה אלא משום ר' ישמעאל, ורבינו

יז. אכן מש"כ הח"א דבירושלמי גופיה נחלקו בזה רבי יהודה ורבי יוסי, ולרבי יהודה אין בזה חיוב מבשל אלא דרבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי – המעיין בירושלמי יראה שאין שום הכרח לומר שרבי יהודה חולק בזה, וכונת הירושלמי דלרבי יהודה ניחא בפשיטות ע"ש, ועיין גם בשיירי קרבן שם.

מאיר פירש דכשקרא והטה השמן אחר הפתילה נתבשל השמן בשלהבת הפתילה ומה לי בישול של שמן [ומה לי בישול] סמנין, ומלאכה הצריכה לגופה היא, ואפילו אי לא חשבת ליה צריכה לגופה מצינן למימר דסבר כר׳ יהודה דאמר חייב עליה (עכ״ל), והיוצא לנו מדבריו דפשיטא ליה דהמבעיר בשבת עובר גם משום מבשל אלא דמספקא ליה האם הוי מלאכה גמורה וחייב לכו״ע, או מלאכה שא״צ לגופה וחייב רק לרבי יהודה, ולר״ש פטור אבל אסור.[יח]

האם יש לחלק בין שבת לבשר בחלב

ה. ועתה נחזור לנידון הנ״ל, דהנה היד אברהם הביא ראיה לשיטתו דאין בזה איסור בישול בשר בחלב מדברי הגמרא הנ״ל ביבמות שאין חיוב בזה לגבי שבת,[יט] אך כבר נתבאר דגם לגבי שבת אין זה ברור כ״כ, וזה תלוי במחלוקת בבלי וירושלמי ובמחלוקת האחרונים.

אכן באמת נראה דגם אם ננקוט דלגבי שבת אין בזה איסור בישול, מ״מ לגבי בשר בחלב חמור טפי, דלגבי שבת יש פטור מיוחד של מלאכת מחשבת כידוע, ואפשר שאין זה נחשב למלאכת מחשבת בכה״ג שאין בזה שום תועלת ותכלית בבישול שהרי הוא עומד לשריפה, משא״כ לגבי בשר בחלב סו״ס הרי נתבשל.

ולאחר כתבי כל זאת הראוני בשו״ת חת״ס (יו״ד סימן צ״ב) שכבר כתב לחלק בענין זה בין שבת לבשר בחלב, שהביא בתוך דבריו את דברי הא״ר הנ״ל שהמדליק נר שיש בו איסור בב״ח עובר משום בישול, וכתב על זה וז״ל: מכל מקום בודאי המדליק נר בשבת אין בו משום בישול רק משום הבערה ולא לשתמיט מקום דהנותן שמן בנר חייב משום מבשל, ולא משמע דתליא זה בפלוגתא מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא לכולי עלמא לית ביה משום מבשל, אף על גב דלגבי בשר בחלב סבירא ליה לגדולי אחרונים דהוה מבשל, מכל מקום מלאכת שבת

יח. המבעיר את המתכת האם חייב משום מבשל ומענין לענין יש לציין מש״כ הרמב״ם בהלכות שבת (פי״ב ה״א) וז״ל: המחמם את הברזל כדי לצרפו במים הרי זה תולדת מבעיר וחייב, וכתב על זה הראב״ד ולמה לא משום מבשל כמו סיכתא לאתונא דמרפא רפי והדר קמיט, ובמגיד משנה שם העיר עליו: מ״ש לחייבו משום מבשל אינו נ״ל שכל דבר שהוא עצמו נעשה אור ושורף אין ראוי לומר המבשל אלא מבעיר וכבר הזכירו גחלת של מתכת בלשון אש גמור וזה נראה ברור (עכ״ל), וע״ע בחזו״א (או״ח ס״נ סק״ט), ואכמ״ל.

יט. ומש״כ עוד היד אברהם שכן מבואר ברשב״א גבי בישול פתילה אינו מובן, ואולי כונתו דשם ברשב״א מבואר שלעולם מתבשל קודם ההבערה עי״ש היטב.

בעינן שיהיה כיוצא בהן במשכן ושם היה בישול הסממנים שדבר המבושל היה בעולם והיה צריכים לו וכל בישול שכיוצא בזה חייב עליו אפילו כלי מתכת, -

ומ"מ ענין בישול בשבת הוא שצריך להדבר המתבשל ועכ"פ נשאר בעולם מה שאין כן כשכלה והולך ואחר הבישול לא נשאר בידו מאומה אף על פי שמכל מקום בישל הדבר ההוא, ולענין בב"ח עשה תועבה דרחמנא קפיד אמעשה הבישול ההוא, מכל מקום בשבת פטור דלא הוה כעין בישול סממנים, וכיוצא בזה בגוזז והשיער הולך לאיבוד רק לפנות מקום העור לענין גיזה בקדשים חייב משום גוזז, ובשבת פטור משום דלא הוה במקדש - ואם כן הכי נמי בשבת לא מיחייב משום מבשל אלא משום הבערה, ולענין בשר בחלב אפשר דהוה בישול וכן מבואר להדיא בלשון כנפי יונה שם הנ"ל ואין להאריך יותר בזה (עכ"ל).

ו. ובשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"א סימן ק"כ) העיר על החת"ס מדברי הירושלמי הנ"ל דהמקטיר אימורים בשבת חייב משום מבשל הואיל והוא רוצה בעיכולן.

ואולם בשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ו סימן ק"ד) כתב ליישב דברי החת"ס דאיהו מיירי באופן שאין לו שום צורך בדבר הנשרף, ולכן אמרינן דכיון שהוא כלה מן העולם לא דמי למלאכה המשכן ואין זה בישול, אבל באופן שיש לו צורך בדבר הנשרף וכגון בהקטרת אימורים דהוי מצוה ודאי מיקרי בישול כיון שרוצה בעיכולו. [והוסיף עוד דבהקטרת אימורים י"ל דכיון דמיקרי אכילת מזבח הרי זה דומה למבשל דבר בשבת ואכלה שחייב, וה"ה הכא אין זה נחשב לדבר הכלה כיון שכך הוא תכליתו שאחר הבישול יאכלו המזבח]. ולפי"ז ה"ה לענין שריפת חמץ לסוברים שיש מצוה לקנות חמץ ולבערו ה"ז נחשב שיש לו צורך בעיכול וחייב משום מבשל, משא"כ שריפת קדשים ביו"ט דשריפתו הוי רק משום תקלה ולא משום דגוף הדבר טעון שריפה, וממילא אינו חייב משום בישול שאין לו צורך בעיכול (עכתו"ד), וע"ע בשו"ת יד סופר (סימן כ"ט) מש"כ בדברי החת"ס.

ולאידך גיסא יתכן דבשר בחלב קיל, והיינו אם ננקוט דהטעם שאסרה תורה לבשל בשר בחלב הוא משום הרחקה שלא יבואו לאכול או ליהנות ממנו, וכמש"כ הכסף משנה (הלכות טומאת מת פ"א ה"ב), [ועיין גם בלקח טוב למהר"י ענגיל ז"ל (סימן ח')][כ] דלפי"ז מסתבר שאין האיסור רק

כ. ובעיקר הענין אם משכח"ל איסור תורה מכח סייג וגדר, ראה בכרם אליעזר על עניני חג הפסח (סימן כ"ח).

באופן שהוא עומד לאכילה והנאה משא"כ כשהוא עומד לשריפה ולאיבוד, ומשא"כ לגבי שבת שאין איסור בישול רק במאכלים רק בכל החפצים המתרככים ע"י בישול כידוע, וא"כ סו"ס הרי גם חפץ זה נתרכך וזהו תחילת שריפתו.

ושו"ר בספר יומין דחנוכה לגאב"ד ערלוי שליט"א (ח"ב סימן י"ג וסימן י"ד) שאף הוא צידד דבב"ח ליכא משום בישול באופן ששורף ואינו נשאר בעולם, ובנה יסודו על מש"כ החת"ס בחולין (ק"ח ע"ב ד"ה גופא) דלא אסר הכתוב בשול אלא משום שהוא התחלת אכילה שמבשל לצורך אכילה עיי"ש, וממילא אין לאסור רק בנעשה ראוי לאכילה, והוסיף שכן משמע בדברי הש"ך בסימן פ"ז (סק"ז) דבמבשל לרפואה אין בו איסור בישול, והיינו מפני שאין זה בישול לאכילה, והביא שם עוד ראיה לזה מהא דמשמע בסוף תמורה שלרבי יהודה רשאים לשרוף הנקברים וגם בב"ח בכלל וכיון בזה לדברי היד אברהם הנ"ל (אות א').

הדלקת נר של שמן ביו"ט שלא לצורך אוכל נפש

ז. והנה בהלכות יום טוב סימן תקי"ד (סעיף ה') כתב המחבר: נר של בטלה, דהיינו שאינו צריך לו, אסור להדליקו, אבל של בית הכנסת לא חשיב של בטלה ומותר להדליקו אפילו בי"ט שני אחר מנחה, ואין בזה משום מכין לחול, שהרי בהדלקתו יש מצוה לאותה שעה.

וכתב שם הפרי מגדים (בא"א ס"ק י"ג) וז"ל: הנה בקנדיל"א חלב יש לומר הבערה מתוך הותרה, מה שאין כן שמן ושעוה יש לומר בישול לא אמרינן מתוך, רק הוצאה והבערה. ועיין סימן תקי"ח, ואי"ה שם יבואר במ"א. ומכל מקום העולם נוהגין אף נר שעוה להדליק ביום טוב, ואפשר אף שמן במתוך. ועיין ר"מ הלכות שבת פ"ח וט' אין בישול אחר בישול, ושוגג, יע"ש בזה (עכ"ל).

והרי לנו שהוא מסופק כי יתכן שהמדליק נר של שמן מלבד הבערה יש גם בישול, ונפק"מ דכלפי חלק הבישול לא אמרינן מתוך, ושוב העיר דאם השמן כבר מבושל י"ל דאין בישול אחר בישול.

ולפי משנ"ת הרי נידון זה תלוי באשלי רברבי האם במדליק שמן יש גם מלאכת בישול, וראה ביד אברהם הנ"ל (אות א') שכבר העיר בזה דלפי שיטתו דבשורף ליכא משום מבשל א"כ ניחא הערת הפמ"ג דשפיר מותר להדליק נר כזה ביו"ט.

באופן שנשרף תיכף

ח. ודע דכל זה דוקא כשיש אפשרות לאוכלו מבושל והיינו אילו יוציאוהו מתוך השריפה או יכבו את הדליקה, אלא שסופו לישרף לגמרי וזהו

פעולתו ומטרתו, אבל באופן שאין שום רגע בעולם שהוא קיים מבושל אלא שנשרף תיכף יתכן דלכו"ע לא מיקרי בישול, ויש ללמוד כן מדברי השבות יעקב הנ"ל, שהביא שם דברי השואל בזה"ל: דלדעתי אין זה דרך בישול אחר בישול דאסרה תורה בב"ח אף דלענין שבת יש בישול אחר בישול ולא מקרי מבשל מה שנתחמם בראש פתילה ואותו פעם כשמבשל ממש קלי אסורא וביעורו מן העולם, ולא מיקרי דרך בשול שאסרו התורה בב"ח, אלא א"כ שיכול לאכול ע"י בשול כזה כדאיתא בפרק כל הבשר דף ק"ח והוא נגד חוש שהפתילה יבשל אותו שיהא ראוי לאכול ע"י בישול כזו (עכ"ל).

והשיב בזה"ל: ומ"ש תו מכ"ת ולא מקרי מבשל מה שנתחמם בראש מפתילה ואותו פעם כשמבשל ממש קלי אסורא וביעורו מן העולם עכ"ל, אנכי לא ידעתי מה חילוק יש דמה לי בשול פתילה, או בישול אחר דהא אפילו הממסה את הדונג או את החלב או את הזפת הוי תולדה דמבשל לענין שבת ועיין ברמב"ם פ"ט מהלכות שבת דין ו', וא"כ כ"ש כאן לענין בשר בחלב דהוי בישול אחר בישול וכיון שזה כבר נתבשל א"כ מיד שנתחמם מקרי יכול לאכול ע"י בישול כזו, והוי דרך בישול שאסרה התורה נמצא קודם שמקלי קלי האסור עושה איסור בישול, דהא אפילו חמום בכלי שני מקרי בשול לענין בשר בחלב לפי דעת הש"ס שכתבנו לעיל (עכ"ל), והרי שהשבות יעקב הסכים בעיקר דבריו, אלא שדעתו דמה שקרוב לפתילה מתבשל בדרגת כלי שני וזה מיקרי כבר בישול לבב"ח, ועיין.

האם זה נחשב לדבר שאין מתכוין כלפי הבישול

ט. ודע דבדברי החיי אדם הנ"ל משמע דגם אם יש בזה חיוב בשבת היינו משום דהוי פסיק רישא, דאף שרצונו רק להבעירו סוף סוף הרי ודאי יתבשל במשך ההבערה, ולולי דבריו היה אפשר לומר דהוי מבשל ממש ולא רק משום פסיק רישא, כיון שזהו דרך הבישול ורצונו בכך, ועיין.

האם אכילת המלאכים נחשבת כבישול כלפי בב"ח

י. כתב בספר ברכת פרץ עה"ת לבעל הקהלת יעקב בפרשת וירא, וז"ל: בבכורות דף ו' בשטמ"ק אות ב' כתבו דבירושלמי משמע שאכלו המלאכים אצל אברהם אבינו בשר בחלב – ולכאורה צ"ע הלא מדאורייתא ליכא איסורא כלל לאכול בב"ח כל זמן שלא נתבשלו ביחד דרך בישול אסרה תורה, וי"ל בזה דהמלאכים גופם אש ובאותו רגע שנוגעים בבשר וחלב בב"א כבר הו"ל מבושלים בידי המלאכים ואיכא דרך בישול (עכ"ל). [ובהמשך דבריו הוסיף דסגי במה שאכלו בב"ח דרבנן כדי שלא לקבל את התורה].

ולפי משנ״ת הרי זה תלוי במחלוקת הנ״ל האם שריפה דינה כבישול, ואולי כלפי מלאכים שאני דכיון שזהו דרך אכילתם ממילא הוי כבישול, וצ״ע.

עוד יש לדון דאולי באכילת המלאכים ליכא כלל דרגא של בישול אפילו לרגע אחד, דתיכף נשרף, ורגע לפני כן הוא עדיין ראוי לאכילה, וכבר כתבתי לעיל דיתכן שבאופן כזה הכל מודים דלא מיקרי בישול, ואולי כלפי מלאכים מיקרי כל זה דרך בישול, ועיין.

עוד יש להעיר הרי קיי״ל שהמבשל בחמי טבריא אין בו איסור בישול מה״ת כמבואר בסימן פ״ז (סעיף ו׳), ואולי אש המלאכים אינו נידון כאש שלנו רק כאש של חמי טבריא וכדומה.

וראה במסכת יומא (כ״א ע״ב) תנו רבנן שש אשות הן, יש אוכלת ואינה שותה, ויש שותה ואינה אוכלת, ויש אוכלת ושותה, ויש אוכלת לחין כיבשין, ויש אש דוחה אש, ויש אש אוכלת אש. יש אש אוכלת ואינה שותה הא דידן. שותה ואינה אוכלת דחולין. אוכלת ושותה דאליהו, דכתיב (מלכים א׳ י״ח) ואת המים אשר בתעלה לחכה. אוכלת לחין כיבשין דמערכה, יש אש דוחה אש דגבריאל, ויש אש אוכלת אש דשכינה, דאמר מר הושיט אצבעו ביניהם ושרפן.

ויש לדון בכל אלו האשות מה דינם בכל דיני התורה, והיינו כלפי בישול בב״ח, ובישול בשבת וכן כלפי נגעים האם דינם כשחין או כמכוה וצ״ע.[כא]

כא. ברכת מאורי האש על אש המערכה ואש של אליהו
ואגב ראה בספר חשוקי חמד (ברכות נ״א ע״ב) שכתב: ונראה דעל אש המערכה ואש של אליהו לא שייך לברך בורא מאורי האש, כיון דלא נעשה להאיר, ודומה לנר של כבוד דאין מברכין עליו כמבואר בסימן רח״צ (סעיף י״א) ואמנם בסוף פ״ק דתמיד מבואר שהכהן שהרים את הדשן היה הולך לאור המערכה, בכל זאת לא בשביל כך הודלקה האש במערכה.

הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א
מח"ס בית מתתיהו ועו"ס

כבתה אין זקוק לה אם חיישינן לחשד

אורך ימים ושנות חיים למע"כ הרה"ג הנפלא מפורסם לשו"ת ומזכה הרבים, רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א, מח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף החדש על המועדים, שלום רב.

ראיתי מה שהארכת נפלאות בספרך גם אני אודך, על ענינים שונים, חלק א' סימן ע"ד, וכן בספרך פרדס יוסף החדש על חנוכה, אות תר"מ, למאי דקיימא לן כבתה אין זקוק לה, מאי טעמא לא חיישינן לחשדא, כחצר שיש בה שני פתחים, ואצרף בזה מה שכתבתי.

אם סגי בנר כבוי לסילוק החשד

א' השערי תשובה ס' תרע"ג סק"ז, הביא לדברי שו"ת שבות יעקב ח"ג ס' מ"ח, דאע"ג דבכבתה אין זקוק לה, מ"מ צריך להניח את הנותר מנ"ח של שעוה או של שמן, כל זמן עת ההדלקה דאל"כ חיישינן לחשדא שלא הדליק כלל, וראיה מדאמרי' חצר שיש לה ב' פתחים צריכה שני נרות משום חשדא, וקשה מאי חשדא איכא שידונהו לכף זכות ולומר דאדליק אלא שכבתה ואין זקוק לה, אלא ודאי כשלא הניח הנותר באותו מקום איכא חשדא לומר שלא הדליק כלל יעו"ש, הרי שס"ל להשבו"י בדין כבתה אין זקוק לה, מ"מ צריך להניח שם, הנ"ח כבוי דלא יהא חשד לעוברים ושבים שלא הדליק כלל, ובל"ה כשאינו משאיר הנ"ח כבוי איכא לחשדא, וכבית שיש בו שני פתחים שמדליק משום חשד בשני הפתחים.

ואולם צ"ע דא"כ גם בבית שיש בה שני פתחים מ"ט צריך להדליק נ"ח, נימא שישאיר נ"ח כבוי, ועי"ז יראו העוברים ושבים נ"ח, ויאמר שכבר הדליק, אלא שכבה הנר, וכמו למאי דקיי"ל כבתה אין זקוק לה, דליכא דין להדליק משום חשד, כיון שהרואים רואין נ"ח כבוי, ויאמרו שהדליק נ"ח וכבתה, וראיתי בקובץ עיון הפרשה חנוכה ופורים עמ' קמ"א, שנשאל בזה מרן הגר"ח קניבסקי, והשיב בזה, להביא מנורה כבויה זה לא עצה רק רמאות עי"ש, וכעי"ז כתב בשו"ת התעוררות תשובה ח"ג או"ח ס' תס"ה סק"ו שלא תיקנו חז"ל לרמות את הבריות להניח נ"ח כבוי עי"ש, ועיקר הקושיא על השבו"י דא"כ גם בחצר שיש בה שני פתחים יניח כלי ללא הדלקה, מצאתי שהקשה הגר"ש קלוגר זצ"ל בחכמת שלמה או"ח ס' תרע"א סק"ח עי"ש, ובשו"ת גנזי יוסף ס' קכ"ג

עי״ש, וראיתי בקונ׳ ימי החנוכה [שכטר] עמ׳ קי״א, די״ל דל״מ בחצר של שני פתחים להשאיר נר מכובה דחיישינן להרואה של שעת הנחה עי״ש, ובס׳ משא המלך ס׳ תרע״ב סק״ב, די״ל שבלילה אין הרואה יבחין כלל שהנר כבוי עי״ש, ומש״כ בזה בספר כרם אליעזר לידידי הרה״ג רבי אליעזר רבינוביץ על חנוכה [הנדפס בסוף הספר פרדס יוסף החדש על חנוכה, לידידי הגר״ג רבינוביץ שליט״א] ס״ה ס׳ כ״ו, בטעם של״מ נר כבוי לסילוק החשד, ובס׳ כ״ז, של״מ שיניח פתק לסילוק החשד עי״ש, ובשו״ת משנה הלכות חט״ו ס׳ ר״ג, אם מהני שומר לסילוק החשד דנ״ח עי״ש, ובס׳ פתחי אמונה להג״ר אלעזר דוד אפשטין שביעית עמ׳ קס״ד עי״ש, ובספר גם אני אודך תשובות הגרח״ש סגל, חלק ג׳ סימן מ״ט, כתב שלא הבינו הפוסקים להך חידוש השבו״י להשאיר נר כבוי כשכבתה עי״ש, ומש״כ ע״ד השבו״י בשו״ת ערוגות הבושם או״ח ס׳ ר״ד, ובס׳ מאורות נתן חנוכה ס׳ מ״ג. ובס׳ מנחת אריאל שבת כ״א ע״ב אות י׳ עי״ש.

ואמנם יל״ד בדברי השבו״י דתקנת חשד מחייב הדלקה מחודשת, אין תיקון לחשד, אלא במעשה הדלקה ממש, וכהלכתה, ובמועדי הגר״ח ח״א תשו׳ תר״ד, שאלתי למרן הגר״ח קניבסקי אם יכול ליתן לקטן שהגיע לחינוך להדליק הנ״ח משום חשד, והשיב ע״ז לא, עי״ש, וע״כ שהדלקה משום חשד בעי ע״י ב״ח, וכהדלקת נ״ח ממש, וא״כ מה מהני נר כבוי לדין חשד הא אי״ז מעשה הדלקה כלל, וע״כ ס״ל להשבו״י דעיקר דין חשד זהו לסלק ולהסיר החשד, ולהכי י״ל דמהני אף ע״י נר כבוי סו״ס נסתלק החשד, ועי׳ מה שהשיב הגרח״ק בס׳ מחשבת עם עמ׳ תקצ״ג ע״ד השבו״י עי״ש, ואמנם בחי׳ מהרא״ל צינץ יו״ד ס׳ י״ט, כתב פשיטות אף בהדליק בפתח השני חש״ו ל״ש חשדא דסו״ס הנר דלוק שם, והסתפק בזה בשו״ת בית שערים או״ח ס׳ ש״ס עי״ש, ומש״כ בזה בשו״ת מעשה אפוד להגר״י שניאור ח״א ס׳ ע״ט ובס׳ כרם אליעזר לידידי הג״ר אליעזר רבינוביץ על חנוכה [הנדפס בסוף הספר פרדס יוסף החדש על חנוכה, לידידי הגר״ג רבינוביץ שליט״א] ס״ה ס׳ כ״ג עי״ש, ואכן בס׳ חוט שני חנוכה עמ׳ שט״ו, שקטן יכול להדליק נ״ח של חשד, ואמנם י״ל דשאני קטן שהגיע לחינוך שיש אומרים שמוציא ב״ב בהדלקה כמבו׳ בשו״ע ס׳ תרע״ה, ועמש״כ בזה בבית מתתיהו ח״א ס׳ י״א אות כ״א, די״ל שנ״ח הוי חובת בית, ולקטן איכא קיום מצוה, ושפיר בבית זה איכא הדלקה של מצוה גם ע״י קטן עי״ש, ודעת הגרח״ק דל״מ הדלקת קטן לסילוק החשד, י״ל או דס״ל לחוש להי״א דאין קטן שהגיע לחינוך מוציא ב״ב בהדלקה, או דאיירי בקטן שלא הגיע לחינוך.

ואולם במועדי הגר"ח ח"ב תשו' תרנ"א

שאלתי למרן הגר"ח קניבסקי, בנר שהודלק מבעוד יום, אם מהני לנר חנוכה משום חשד או שצריך לכבות ולהדליק, והשיב ע"ז שמהני, עיי"ש, וכ"כ בשו"ת חתן סופר ס' ע"א, דסגי נר דלוק אף שלא הדליק לשם מצוה לנר משום חשד יעו"ש, ואולם בס' פרי תואר ס' י"ט סק"א כתב בתו"ד בדין נ"ח משום חשד, שהכל מודים דבעי למיעבד ככל חוקות ומשפטי חנוכה, בשמן זית ושיעור וכו', עי"ש. הרי שבעי להדליק נ"ח משום חשד כדין, וכ"כ בשו"ת שיח יצחק ח"א ס' של"ד עי"ש, ובספר כרם אליעזר חנוכה [הנדפס בסוף ספר פרדס יוסף החדש על חנוכה] ס"ה ס' כ"ד, עפי"ד הפרי תואר לא יהני נר שהודלק מבעו"י לסלק החשד, וא"כ צ"ע בדעת הגרח"ק, שמהני נר שהודלק מבעו"י, ואילו לענין קטן ס"ל של"מ דקטן ידליק נ"ח משום חשד, ואמנם י"ל דנר שהודלק מבעו"י ליכא חשדא בשעת הדלקה, דהנר דלוק, ואילו בנ"ח משום חשד שהדליק קטן, הרואה יראה שמדליק הקטן ולא גדול וצ"ע, ועמש"כ בזה בשו"ת בית שערים או"ח ס' ש"ס עיי"ש, ומש"כ בשו"ת משנת יוסף ח"ז ס' קל"ז עי"ש, ומה שהארכנו בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב אות ט' אם מברכין ברכת הרואה נ"ח ברואה נ"ח משום חשד עי"ש, ומש"כ בס' באר צבי עה"ת ח"ב עמ' קט"ז עי"ש, ובס' משלחן רבי אליהו ברוך ח"ב מועדים עמ' רפ"ב, ובס' מנחת מרדכי [פליגמן] ס' י"ג או"ד עי"ש.

ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' תרכ"ג

בהדליק נ"ח משום חשד ע"י עבירה אם קיים המצוה בחשד, דסו"ס אין חשד, והשיב ע"ז מצוה הבאה בעבירה עי"ש, וכתבנו שם עפמש"כ רבים מהאחרונים המובאים בבית מתתיהו ח"א ס"ג אות כ"ז, שבמצוה שעיקרה התוצאה לא איכפ"ל ממצוה הבאה בעבירה, וא"כ אם נימא בדין חשד סגי רק לסלק החשד, מה איכפ"ל דהוי ע"י עבירה סו"ס אין חשד, וע"כ שלדין חשד בעי הדלקה של מצוה, וככל שהוי ע"י עבירה דלא יצא, ל"מ גם לסילוק החשד וצ"ע. ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' תרנ"ב בהדליק נ"ח באיסוה"נ, בחצר שיש לה שני פתחים משום חשד, די"ל דסו"ס ל"ש מיכתת שיעוריה דליכא חשד, והשיב ע"ז חלילה וחס, ועי' בבית מתתיהו ח"ג ס"ב או"ב, בדין נ"ח באיסוה"נ די"ל דל"ש כתותיה מכתת שיעוריה דסו"ס דלק יעו"ש בשם רבים מהאחרונים, וא"כ כ"ש די"ל בנ"ח משום חשד באיסוה"נ דלא איכפ"ל במיכתת שיעוריה דסו"ס ה"ז מסלק החשד.

דין חשד אין יוצר חיוב חדש אלא מרחיב החיוב

ב. והנה החכמת שלמה להגר"ש קלוגר

ס' תרע"א ס"ח כתב לתרץ הך קושיא למ"ד כבתה אין זקוק לה מ"ט

א״צ להדליק משום חשד, וכתב דמשום חשד בפ״ע לא חייבו חכמים לעשות מעשה, ורק באופן שבין כך חייב להדליק, צריך לעשות באופן שלא יהא חשד, ולהכי היכא שכבתה שיצא עיקר המצוה בנ״ח, א״צ לחזור ולהדליק, דאין החשד גורם חיוב חדש, אלא מרחיב את החיוב, וכבית שיש בו שני פתחים, שצריך להדליק בפתח אחד הוסיפו שידליק גם בפתח השני משום חשד, ואולם היכא שכבר יצא יד״ח נ״ח ל״ש לחייבו להדליק שוב משום חשד עי״ש, ובס׳ החיים ס׳ תרע״ז, מש״כ להקשות ע״ז עי״ש, וכעי״ז כתבו לתרץ בס׳ דביר הקודש להגר״נ זוכבסקי מועדים חנוכה סו״ס ו׳ ובס׳ שירת דוד להגר״ד הקשר זצ״ל עמ׳ רמ״א עי״ש ובספרו דודאי השדה ס״ג, ובס׳ מצוות נר איש וביתו, להגר״א שלזינגר בחלק הסימנים סי׳ י״א ובשו״ת שואלין ודורשין ח״ב ס׳ כ״ב או״ג. ומש״כ בזה בס׳ פנינים מבי מדרשא חנוכה ס׳ ע״ג ובס׳ אמרי שפר חנוכה עמ׳ ע״ה ובס׳ פתחי אברהם חנוכה סו״ס ו׳ ובס׳ תשובות מבי מדרשא ח״א ס׳ פ״ב ובס׳ מבצרי יהודה לידידי הג״ר יהודה בצרי שבת כ״ג, ובקונ׳ לך נאה לשבח ח״א ס׳ כ״ז ובס׳ פתחי אמונה שביעית עמ׳ קס״ה, ובס׳ הליכות מרדכי [חברוני] חנוכה ס״א, וכן שמעתי לתרץ הך קושיא מ״ט למ״ד כבתה אין זקוק לה, א״צ להדליק משום חשד, שדין חשד רק מרחיב החיוב, ולא יוצר חיוב חדש מהג״ר אילן פיניאן בעל השרשי אילן.

ולכאו׳ יל״ק ביסוד זה ממש״כ הפרמ״ג ס׳ תר״ע, באונן הנמצא יחידי בביתו מדליק נ״ח ללא ברכה משום פרסומא ניסא עי״ש, וצ״ע הא אונן פטור מכל המצוות כמבו׳ בברכות י״ז, מ״ט נ״ח חמיר דאין אונן פטור מזה הא כיון שאונן פטור מכל המצוות ה״ה יהא פטור מלהדליק נ״ח, והארכנו בזה בבית מתתיהו ח״א ס״א אות ל״א בכמה אנפי עי״ש, ובמועדי הגר״ח ח״א תשו׳ תקפ״ו השיב ע״ז מרן הגר״ח קניבסקי כיון שנ״ח הוי חובת בית עי״ש, ובדעת נוטה מזוזה תשו׳ ל״ז, בתשו׳ אלי בעוסק במצוה אם פטור ממצוה שהיא חובת בית עי״ש, ובס׳ תל תלפיות תשו׳ תקצ״ג בעוסק במצוה אם פטור מקביעת מזוזה עי״ש, ומש״כ ע״ד הפרמ״ג עוד דאונן חייב להדליק נ״ח בספר פרדס יוסף החדש לידידי הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט״א על חנוכה, אות ש״ג, עיין שם, ובשו״ת מקדש ישראל חנוכה הנדמ״ח ס׳ רפ״ד. ובס׳ חלקנו עמהם חנוכה עמ׳ מ״ד עי״ש.

ואולם בס׳ מקראי קודש להגרצ״פ פראנק זצ״ל חנוכה ס׳ כ״ה, הביא מהמהרי״ל דיסקין דאונן מדליק נ״ח מפני החשד, וכחצר שיש לה שני פתחים שמדליק בשניהם משום חשד עי״ש, ועפ״ז נפיק בדין חשד גם יוצר חיוב חדש, ולא רק מרחיב את החיוב,

דהא אונן פטור מכל המצוות, וה"ה פטור מנ"ח, וכיון שפטור מנ"ח א"א לחייבו בחיוב חדש משום חשד, דלמש"כ החכ"ש חשד רק מרחיב את המצוה דנ"ח שכבר מחוייב בה, ולא גורם חיוב חדש, וכיון דאונן פטור מנ"ח ה"ה יהא פטור מהדליק נ"ח משום חשד, ויהא מוכח לכאו' עפ"ז שדין חשד גם יוצר חיוב חדש, ומצאתי שכ"כ להעיר הג"ר זאב פעלדמאן בקובץ בית אהרן וישראל גיליון המאתיים עמ' קצ"ג עי"ש, ועיקר דברי המהריל"ד, דאונן צריך להדליק משום חשד, הביאו גם בשו"ת גנזי יוסף ס' מ"ו או"ד ובשו"ת ויצבור יוסף ס"ד עי"ש, ומש"כ בזה ידידי הג"ר נחום סילמן בס' אהל יהושע מהרי"ל דיסקין עמ' שפ"ח עי"ש, ובשו"ת משנת יוסף ח"ט ס' קע"א במכתבו אלי בזה בדברי המהריל"ד עי"ש, וע"ע מה שהשיב בזה הגרח"ק, בס' מחשבת עם עמ' תרי"ז ובס' תל תלפיות ח"ב תשו' תתשמ"ה, בטעם שאונן חייב בנ"ח עי"ש.

אמנם י"ל דשאני אונן נהי שפטור מהמצוות, מ"מ י"ל דל"ח כמופקע מהמצוות וכאינו ב"ח, אלא חשיב כבר חיובא בעצם, ורק שפטרוהו מלעשות מצוות, וא"כ י"ל שס"ל להפרמ"ג, דאונן מקרי ב"ח במצוות, וממילא חשיב כב"ח בנ"ח, ול"ח כמופקע מחיובו אלא שפטרוהו ממצוות, ולא בנ"ח משום חשד, משום העוברים ושבים, וא"כ י"ל דשאני בכבתה דאין זקוק שא"צ להדליק משום חשד, ומשום דאין חשד גורם חיוב חדש אלא מרחיב המצוה, וכיון שכבתה אין זקוק לה ויצא עיקר מצות נ"ח א"צ להדליק משום חשד, ואילו אונן שמחוייב במצוה בעצם, אלא שפטרוהו בהיותו אונן מהמצוות מלקיימם בפועל, ובהכי י"ל דמשום חשד לא נפטר האונן מלהדליק, כיון שבעצם מחוייב בנ"ח ואינו כמופקע מהמצוות, מדין חשד צריך להדליק, ולא חשיב דהחשד גורם חיוב חדש לאונן, כיון שכבר מחוייב בעצם מהמצוות, ופטרוהו מלקיימם בפועל.

ואולם צ"ע בזה ממש"כ הפרמ"ג או"ח ס' קצ"ט א"א סק"ג, באונן שבירך והוציא אחרים יד"ח אין יוצאין יד"ח דפטור מהדבר מקרי עי"ש, הרי שס"ל להפרמ"ג, שאונן מקרי כאינו ב"ח במצוות עי"ש, ונראה מהפרמ"ג שאונן הוי כאינו ב"ח הוא, וא"כ מ"ט ע"י החשד צריך האונן להדליק נ"ח, והא דין חשד אין גורם חיוב חדש, אלא רק מרחיב המצוה שכבר מחוייב, ואונן שאינו ב"ח במצוות והוי כמופקע מהמצוות, ממילא א"צ להדליק נ"ח משום חשד, ונראה דעת המהרי"ל דיסקין זצ"ל שחשד גם גורם חיוב חדש ודלא כהחכ"ש, ועיקר תירוץ החכ"ש, כן תירץ מדנפשיה בס' משמרת חיים להגרח"פ שיינברג זצ"ל ח"א חנוכה או"ד עי"ש, וכעי"ז בס' מאורי המועדים מועדים עמ' קצ"ב עי"ש ומש"כ בס'

ברכת מרדכי על המשמרת חיים עמ׳ ש׳ עי״ש, ובדבריו בקובץ עיון הפרשה חנוכה פורים עמ׳ קע״א, יעו״ש. ובס׳ הררי קדם ח״א ס׳ קס״ז כתב דהתקנה בשני פתחים שמדליק משום חשד דהוי כשני בתים, וממילא חל חובת הדלקה על שניהם, אבל לא תיקנו הדלקה רק משום חשד ולהכי בכבתה אין חייב להדליק שוב עי״ש, ובקונ׳ אור החנוכה עמ׳ ח׳, ובס׳ מנחת אריאל שבת כ״א ע״ב, שאין החשד סיבה לחייבו בהדלקה שנית אחר שכבר נתקיים בפתח זה מצות הדלקה עי״ש, ובס׳ מנחת מרדכי [פליגמן] ס׳ י״ג אות ו׳ דליכא חיוב חדש להדליק משום חשד יעו״ש, ובס׳ פרי עץ החיים ס״ו אות י״א יעו״ש.

והלום ראיתי בס׳ משא בני קהת מבעל שבט הקהתי פ״ה ממזוזה ה״י, בהא דהשוכר בית בחו״ל פטור מן המזוזה ל׳ יום, והביא להקשות מ״ט לא יהא מחוייב לעשות מזוזה משום חשדא, וכבית שיש בו שני פתחים שמדליק נ״ח בשניהם, וכתב עפי״ד החכ״ש הנ״ל, דלא חיישינן לחשדא אם כבתה הנ״ח שידליק דא״צ לעשות מעשה להוציא מידי חשדא, אלא כשהוא עושה המצוה צריך לעשות המצוה באופן שלא יהא חשדא, וא״כ כאן דאינו עושה מעשה המצוה, א״צ לעשות מעשה להוציא מידי חשדא יעו״ש, ובס׳ מעדני יום טוב להג״ר יו״ט זנגר עניני סת״ם סו״ס נ״ד מש״כ בזה עי״ש.

ואולם הבית הלוי עה״ת (בעניני חנוכה) עמ׳ ע״ב, כתב דאה״נ כשכבתה צריך לחזור ולהדליק משום חשד, והמח׳ אם כבתה זקוק לה אם צריך להדליק משום עיקר חיוב המצוה ונפק״מ כשהנר לא כבה לגמרי, דבהכי אין חיוב משום חשד, ומ״מ משום חיוב בעיקר המצוה צריך להדליק, וכתב הביה״ל שם, שמדברי הפוסקים לא משמע כן, דהא אם כבה לגמרי צריך לחזור ולהדליק עי״ש וכן הביא לתרץ בשו״ת גנזי יוסף ס׳ קכ״ג, הא דכבתה אין זקוק לה היינו שלא כבתה לגמרי, אולם אם כבתה לגמרי הכל מודים שחייב להדליקה עי״ש.

וחזינן מדברי הביה״ל דלא כהחכ״ש, אלא שדין חשד גם גורם ויוצר חיוב חדש, ולהכי אם כבה לגמרי צריך לחזור ולהדליק, ועמש״כ ע״ד הביה״ל, בס׳ בנין חיים להגרש״ח דומב ח״א ס״י אות ו׳, ובס׳ בית מלא ח״ב ס׳ קי״ד, ובס׳ מועדים וזמנים ח״ב סו״ס קמ״ב ובס׳ משלחן רבי אליהו ברוך מועדים ח״ב עמ׳ רפ״ב ובס׳ אור הנר במה מדליקין ס״י ובקונ׳ לך נאה לשבח ח״א ס׳ כ״ז ובס׳ ישמח משה ח״ד עמ׳ מ״ט ובס׳ אור ישראל להגאון רבי ישראל תנחום דרדק שליט״א, עמוד קע״ח, וראיתי בס׳ שומר אמת עה״ת עמ׳ ק״כ, די״ל שס״ל לביה״ל שדין חשד זהו לסלק החשד, א״כ זהו אף יוצר חיוב

חדש ומטיל חיוב הדלקה עי"ש, ובס' מנחת אריאל שבת כ"א ע"ב אות י"א ובשו"ת ברית אברהם [דניאל] ח"ד ס' ל"א.

וכמו"כ ממש"כ הקרבן נתנאל שבת פ"ב סי' רמ"ד כבתה זקוק לה ס"ל כר' הונא דס"ל הך דינא דשני פתחים משום חשדא, ולהכי ס"ל כבתה זקוק לה עי"ש, ומש"כ ע"ד בס' דברים נכוחים שבת כ"א ע"א שם, ובהפלאה שבת כ"א. הרי שס"ל להק"נ שחיוב חשד גם יוצר חיוב חדש ולהכי ס"ל למ"ד כבתה זקוק לה להדליק שוב מפני חשד, וא"כ עפי"ד צ"ע ממש"כ הרמב"ם פ"ד מחנוכה ה"ה בכבתה אין זקוק לה, ופסק ג"כ בחצר שיש בה שני פתחים להדליק משום חשד, וכן הקשה ע"ד הק"נ בס' אהל שלמה חנוכה ס' י"ד עי"ש, וכן ילה"ק מהשו"ע או"ח ס' תרע"ג ס"ב בכבתה אין זקוק לה, ובשו"ע או"ח ס' תרע"א ס"ח בחצר שיש לה שני פתחים מדליק בשניהם משום חשד עיי"ש, ומש"כ לתרץ בשו"ת חמדת שאול ס' ס"ב עי"ש ובס' פרי עץ החיים סוגיות ס"ח או י"א יעו"ש.

ועיקר ד"ז כתב גם בשו"ת שאילת יעקב ח"א ס' ל"ו סק"ו, דאה"נ כשכבתה אין זקוק לה, מ"מ צריך להדליק שוב משום חשד, אלא דאם נימא דכבתה זקוק לה, היה צריך לברך על ההדלקה, אבל למאי דקיי"ל כבתה אין זקוק לה אף שצריך להדליק משום חשד, מ"מ א"צ לחזור ולברך כשמדליק בפתח השני, וכתב השאילת יעקב, שמדברי הפוסקים לא משמע שצריך לחזור ולהדליק עי"ש, ואמנם בשו"ת מהרש"ל ס' פ"ה כתב דאע"פ דכבתה אין זקוק לה, הרוצה לזכות במצוה שלימה יחזור וידליק דלא גרע מן המהדרין עי"ש, ולא כתב לחזור ולהדליק משום חשד עי"ש ובשו"ת שואל ומשיב מה"ת ח"ב ס' ע"א ובספרו חידושי רבי יוסף שאול שבת כ"א ע"א עי"ש. ויש לדון להמדליקים בפנים בבית דליכא חשדא למאי דקיי"ל כבתה אין זקוק לה ל"ש בהם חשד, ועמש"כ בזה בס' מנחת [שוויד] ח"ב ס' תקכ"ד עי"ש.

ג. וראיתי בס' כתבי קהילות יעקב החדשים מועד ס' ט"ז, לתרץ הך קושיא למאי דקיי"ל כבתה אין זקוק לה מ"ט א"צ להדליק משום חשד, וכתב שבחסר לילה אחת ליכא חשדא שיחשבו אולי הלך למקום אחר, ואולי גם כבתה, ורק אם כל ימי החנוכה לא מדליק בפתח זה איכא חשדא שלא קיים מצות נ"ח, אבל כבתה אינה אלא מקרה בלילה אחד, יעו"ש, וכעי"ז תירץ בשו"ת שואל ומשיב מה"ת ח"ב ס' ע"א, דשאני בשני פתחים שהרואה יראה שבכל לילה ולילה אין מדליק, ומשא"כ בכבתה לילה אחת בלילה שני יראה שמדליק עי"ש, וכ"כ בשו"ת התעוררות תשובה או"ח ח"ג ס' תס"ה אות ו' עיי"ש, ומש"כ בזה בס' תורתך

שעשועי עמ׳ ש״י עי״ש, ובשו״ת חמדת שאול ס׳ ס״ב עי״ש ובחי׳ רבי אברהם משה [המבורגר] שבת ס׳ כ״א די״ל שהרואה ידון לכף זכות שהדליק ונכבה עי״ש ובשו״ת קרית חנה ס׳ מ״ד עיי״ש ובשו״ת גנזי יוסף ס׳ קכ״ג.

ואולם בשו״ת ברית אברהם [דניאל] ח״ב ס׳ ל״א תמה ע״ד הקה״י והשו״מ, דאטו מה שחששו לחשדא הוא דווקא בכל לילות חנוכה דווקא, ואטו חששו דוקא לעובר עליו תמיד בפתח זה לראות אם מדליק נ״ח, והרי מסתבר שחששו גם למי שעובר שם רק לילה אחד, ולשון הגמ׳ שבת כ״ג לעולם משום חשדא דבני מתא, וזימנין דמחלפי בהאי ולא מחלפי בהאי, ואמרי׳ כי היכא דבהאי פיתחא לא אדליק בהך פיתחא נמי לא אדליק, ומשמע שהחשש לחשד הוא אף בראיה מקרית שיבואו לחושדו, ועוד שלדבריהם מי שיש לו שני פתחים שצריך להדליק בשניהם מפני החשד לא יתחייב להדליק רק בחלק מהלילות ולא בכל הלילות שהרי אין חשש חשד רק לכל הלילות, ולא נזכר ד״ז אף ברמז בגמ׳ ובפוסקים שדי להדליק בחלק מהלילות אלא משמע שחייב להדליק בשני הפתחים בכל לילה ולילה עי״ש.

ובס׳ הליכות שלמה חנוכה פי״ג דבר הלכה ס״ק י״ח, כתב לתרץ הך קושיא למ״ד כבתה אין זקוק לה מ״ט א״צ להדליק משום חשד, דתקנה מיוחדת לחוש לחשד לא תקנוה, אלא בשעה שבא לקיים מצות הדלקה, אבל לאחר שכבר הדליק כדין וכהלכה שוב אין עליו חיוב לשמור עצמו כל עת ההדלקה מפני חשד שעלול להתחדש עליו, ולא הצריכו לחוש לחשד אלא בתחילת ההדלקה, עי״ש, וכ״כ בס׳ פתחי מגדים חנוכה ס״ו, שעיקר החשד זהו בשעת ההדלקה, שאז עיקר זמן המצוה, אבל אחר עשיית המצוה לא חיישינן לחשדא, ואילו בחצר של שני פתחים יש חשד אף בשעת ההדלקה יעו״ש, ובס׳ דביר קדשו מועדים עמ׳ רנ״ט עי״ש, ובס׳ מתנת חיים [פרצוביץ] חנוכה ס׳ ס״א אות ט״ו, ובס׳ ארח המועדים עמ׳ תי״ג, בדברי הגר״א גרבוז עי״ש, ובס׳ שמחת מיכאל (שו״ע) ס׳ ק״ב, וכתירוץ ההליכו״ש כ״כ בשו״ת חקי חיים להגרח״י קעניג זצ״ל ח״ה או״ח ס׳ קכ״א עי״ש, ובשו״ת קנין תורה ח״ה ס׳ ע״ו או״ב, דהחשדא זהו בזמן ההדלקה חצי שעה שאינו מדליק עי״ש, ובשו״ת עמק שאלה [טברסקי] בחי׳ לאו״ח ס׳ ט״ו, דאחר זמן הדלקה ל״ש חשד דבזמן זה א״צ להדליק יעו״ש, וכ״כ לתרץ בשו״ת ברית אברהם [דניאל] ח״ד ס׳ ל״א.

ולכאו׳ כן מוכח דעיקר דין חשד זהו רק בשעת ההדלקה, דאל״כ אף אין להשתמש לאור נ״ח לאחר שיעור זמן החיוב, ובשו״ע ס׳ תרע״ב ס״ב, אם נתן שמן יותר מכשיעור יכול להשתמש לאורה לאחר שיעור זמן החיוב, ובשו״ת אור לציון ח״ד פמ״ב ס׳ י״ז, הקשה

מ"ט לא חיישינן לחשדא שיסברו שלא הדליק מיד בתחילת הזמן אלא מאוחר יותר ולכן דולק עד עכשיו ויחשדו שמשתמש לאורה שלא כדין עי"ש, ואם נימא שדין חשד בנ"ח זהו רק בשעת הדלקה להכי לאחר זמן ההדלקה אין לחוש לחשדא, ועמש"כ ע"ד האורל"צ, בס' עסיס רימונים חנוכה ס"ב עי"ש. ובשו"ת אפרקסתא דענייא ח"א ס' ס"ג, אחר רגל השוק אם ידליק משום חשד, ובשו"ת ברית אברהם [דניאל] ח"ד ס' ל"א אות ה' עי"ש. ובס' כרם אליעזר על חנוכה [הנדפס בסוף ספר פרדס יוסף החדש על חנוכה] ס"ה ס' ל"ז.

ומרן הגר"ח קניבסקי תירץ בקונטרס גם אני אודך על חנוכה אות י"א, מ"ט לא חיישינן לחשדא למאי דקיי"ל כבתה אין זקוק לה, "כיון שהדליק אין חשד", ושוב נשאל על זה באות ח', מ"ט בחצר של שני פתחים חיישינן לחשדא, והא איכא למימר שהדליק וכבתה, והשיב על זה "כבתה לא שכיחא", עי"ש, ולכאו' כוונתו במש"כ בתחילה כיון שהדליק אין חשד, כמש"כ ההליכו"ש, דחשד זהו רק בשעת ההדלקה וכיון שהדליק אין חשד, או כמש"כ החכ"ש שאין חשד מחייב הדלקה חדשה, וכיון שכבר הדליק אין חשד, ועמש"כ בכוונת הגרח"ק בס' אור אליהו חנוכה עמ' שע"ז עי"ש.

ומש"כ הגרח"ק דכבתה לא שכיחא, גם בס' שערי ציון ח"א עמ' רפ"ח השיב ע"ז הגרח"ק, מילתא דלא שכיחא לא גזרו רבנן עי"ש, ולכאו' צ"ע הא כבתה הוי מילתא דשכיחא, וראיתי בקובץ עיון הפרשה חנוכה עמ' קע"ה, די"ל שאי"ז מצוי שיכבה הנר, שהרי לכתחילה צריך להניחו במקום שלא יכבה כמש"כ המשנ"ב ס' תרע"ג ס"ק כ"ה, וגם אם יכבה נר אחד הרבה פעמים יש נרות נוספים, ולהכי י"ל דמילתא דלא שכיחא לא גזרו ביה רבנן, וגם בשו"ת אור לציון ח"ד פמ"ב ס' י"ז, כתב לתרץ מ"ט למאי דקיי"ל כבתה אין זקוק לה לא חיישינן לחשדא, שבדבר שאין מצוי לא גזרנן ואין מצוי שיכבו הנרות, ומש"ה גם לא חיישינן לחשדא שמא הדליק מאוחר, שאין מצוי לאחר ההדלקה לא חיישינן לחשד יעו"ש.

והלום ראיתי בתשו' חקי חיים להגרח"י קעניג זצ"ל ח"ז ס' ק"ז או"ד, שכתב לפרש כוונת מרן הגר"ח קניבסקי בספר גם אני אודך, דלא חיישינן לחשדא כשכבתה, דכיון שהדליק אין חשד, דחז"ל עשו חשדא חמור יותר מהמצוה גופא, ואם מצד הדין קיי"ל כבתה אין זקוק לה, אין להחמיר משום חשדא יותר מעיקר המצוה עי"ש, ומש"כ באופ"א בשו"ת חקי חיים ח"ח ענינים שונים ס"א. ותירוצים נוספים בקו' זו, עמש"כ בשו"ת באר שרים ח"א ס' ס' או"ג, ומה שהביא בזה בס' שואל כענין מועדים אות ר"ס עמ' קל"ג, ובשו"ת קרית חנה דוד ח"א ס' ק"ט,

ובשו״ת ברית אברהם [דניאל] ח״ד ס׳ ל״א אות ו׳.

הדלקת נרות חנוכה בחצירות במגיפת הקורנה אם יברכו

לכבוד הרה״ג הפלא חריף ובקי להפליא רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט״א בעל ״גם אני אודך״, ו״פרדס יוסף החדש״ על המועדים, שלום רב.

ע״ד שאלתו במתפללים בחצרות בתקופת מגיפת הקורנה אם ידליקו נרות חנוכה בברכה.

א. בשו״ע או״ח ס׳ תרע״א ס״ז, ובבית הכנסת מניחו בכותל דרום ומדליקין ומברכין בבית הכנסת משום פרסומא ניסא, והבית יוסף שם, כתב במה שמדליקין נ״ח בביהכנ״ס, נראה שתיקנו כן מפני האורחין שאין להם בית להדליק בו, וכמו שתיקנו קידוש בביהכ״נ משום אורחים, דאכלי ושתו בבי כנישתא וכ״כ הכולבו ס׳ מ״ד, וכתב טעם אחר שהוא כדי לפרסם הנס בפני כל העם, ולסדר הברכות לפניהם, לפי שיש בזה פירסום הנס גדול לש״י וקידוש שמו כשמברכין אותו במקהלות, והריב״ש ס׳ קי״א, דהמנהג להדליק בביהכנ״ס מנהג ותיקון הוא משום פרסומא ניסא, כיון שאין אנו יכולין לקיים המצוה כתיקונה, להדליק כל אחד בפתח ביתו מבחוץ מפני שיד האומות תקיפה, ומברכין ע״ז כמו שמברכין על הלל ברא חודש אע״פ שאינו אלא מנהג יעו״ש. ולכאו׳ צ״ע הא ס״ל לשו״ע או״ח ס׳ תכ״ב ס״ז, שאין מברכין על הלל בר״ח שהוא רק מנהגא, וא״כ מ״ט ס״ל לשו״ע שמברכין על נ״ח בביהכנ״ס שהוא מנהגא, והב״י הנ״ל הביא דמברכין על נ״ח בביהכנ״ס כמו שמברכין על ההלל הא השו״ע גופיה הכריע דאין לברך על הלל בר״ח שהוא מנהג, וכן הק׳ בסתירת השו״ע בשו״ת חכם צבי ס׳ פ״ח עי״ש, ובשו״ת התעוררות תשובה ח״ג או״ח ס׳ ת״ס, הקשה ממש״כ השו״ע או״ח ס׳ תר״י ס״ב, שמברכין על הדלקת נר ביוה״כ, אף שהוי מנהג עי״ש, ומש״כ בבית מתתיהו ח״ד סו״ס כ״ג יעו״ש. ובספר תורת הקדמונים עמוד תר״ס.

ובבית מתתיהו ח״ב ס׳ י״ב אות ז׳ כתבנו לתרץ דהא כתב השו״ע שמברכין על נ״ח בביהכנ״ס, משום פרסומא ניסא, הרי שהוי ממ״ע דנ״ח לפרסם הנס, וא״כ איכא קיום מ״ע בנ״ח שעיקרה פירסום הנס, ושפיר מברך על קיום מ״ע בנ״ח שיש בה פרסום הנס בביהכנ״ס, וכן מבו׳ בביאור הגר״א ס׳ תרע״א ס״ז, הא דמדליקין נ״ח בביהכנ״ס בברכה. ראיה מהלל בלילי פסחים דנתקן על הכוס בברכה, ומשום פרסומא ניסא עי״ש, וכ״כ בשו״ת מחקרי ארץ [שעיו] ח״ג ס׳ קי״ג דשאני נ״ח דאיכא פרסו״נ עי״ש, ובס׳ מנחת אשר חנוכה ס׳ י״ד עי״ש, ובשו״ת אז

נדברו חי"א ס' ל"ז, וע"ע בשו"ת מנחת שלמה ח"ב ס' נ"ג אות ב' יעו"ש.

ואשר עפ"ז י"ל לכאו' במתפללין בחצרות בתקופת מגיפת הקורנה, וקבעו מקום תפילתם בחצר במשך תקופה ארוכה, שפיר יכולים לברך על הנ"ח כשהדליקו בחצר. דהא עיקר טעם השו"ע שמברכין על נ"ח בביהכנ"ס, זהו משום פרסו"מ ואף שס"ל לשו"ע דאין מברכין על מנהג כהלל בר"ח, מ"מ שאני נ"ח דעיקרו לפרסם הנס ולהכי מדליקין בביהכנ"ס, וה"ה י"ל במקום שמתפללין בקביעות הוי כבית הכנסת שמברכין בו משום פרסו"נ, וכן ראיתי לידידי הגרי"ח סימן טוב בקובץ המאור כסלו טבת תשפ"א עמ' ע"ג בתשובה לידידי הגאון מח"ס "גם אני אודך", שידליקו נרות חנוכה בברכה בחצירות בתקופת מגיפת הקורנה, וכן ראיתי תשובת בעל ה"דברי בניהו" למח"ס "גם אני אודך", שידליקו בברכה, ואולם בעל ארחותיך למדני בתשובה למח"ס "גם אני אודך" מסיק דידליקו ללא ברכה ועמש"כ בקובץ מנורה בדרום כסלו תשפ"א עמ' פ"ד עי"ש. ובספר מנחת אשר מגיפת הקורונה סימן ק"ט שידליקו בברכה.

הדלקת נ"ח בברכה בכותל המערבי

ב'. וראיתי בתשו' רבי עקיבא יוסף [שלזינגר] ח"א או"ח ס' רי"ז, שנשאל אשר נהגו להתפלל מנחה ומעריב בכותל המערבי, ובא אחד בחנוכה והביא מנורה והדליק נ"ח בברכה, וכאשר שמעתי ד"ז, אמרתי לו שיאמר בכשמל"ו על הברכה לבטלה שבירך, ומעכשיו לא ידליק בברכה, ואם רוצה להדליק ידליק ללא ברכה, וכתב דכותל המערבי אינו ביהכנ"ס, וליכא בהו אורחים, שהרי הוא מעבר לרבים, א"כ ליכא הטעם משום האורחים, ולטעם הריב"ש הנ"ל והכולבו, הרי התקנה הייתה להדליק בביהכנ"ס, ואיך יעלה על הדעת להדליק באמצע שוק, ואע"פ שמתפללים שם, מ"מ אין מתפללים שם תדיר, שבימות הגשמים אין מתפללים שם, וכן במוצ"ש אין מתפללין שם, א"כ יעשה שם ברכה למקוטעין, ועוד שהרי נ"ח צריך שיעור, ואם לא נתן בו שמו כשיעור אין יוצא כמבו' בס' תרע"ה, ובכותל המערבי א"א לדלוק חצי שעה בלא שמירה, ואפי' אם משמר בכ"ז אינו נשמר אם באים גויים כדרכם, וכמה פעמים הם מכבים כיון שהוא רה"ר ולא כדעת החולק כי יש רשות לברך גם על פני השדה כי חז"ל תיקנו נר איש וביתו וצריך להיות בית כמו במזוזה.

וכתב עוד דעיקר סמך המנהג לברך בביהכנ"ס הוא משום מנהג שלא היו יכולין להדליק בחוץ, ומ"מ נהגו בזה"ז להדליק בביהכנ"ס משום פרסו"נ, מ"מ זהו רק בביהכנ"ס קבוע, וגם עיקר הראיה של הב"י לברך על ההלל בר"ח קשה, כי כאן בא"י לא נהיגי לברך על הלל כמש"כ השו"ע ס'

תכ״ב, א״כ כל הראיה נסתר ומכ״ש לחדש לברך מנא ליה עי״ש, ולהנ״ל י״ל אף דס״ל לשו״ע דאין מברכין על הלל בר״ח עיקרו מנהגא, ואולם בהדלקת נ״ח בביהכנ״ס שעיקרה משום פרסו״נ ואיכא קיום מצות נ״ח ע״י פרסום הנס ושפיר י״ל דמברכין, ואולם למש״כ בשו״ת רבי עקיבא יוסף דאין לברך בכותל המערבי שאין מתפללים שם בקביעות, וכן בעי בית כמזוזה, ונראה מדבריו משום שהכותל המערבי אינה מקורה מש״ה אין לברך ה״ה בחצירות בזמנינו אין לברך כשמתפלל תחת כיפת השמים, ואולם יל״ד אם מתפללין תחת גג מקורה שפיר יש לברך, ובשו״ת רבבות אפרים ח״ב ס׳ קס״ג אות ס״ג, שמברכין על נ״ח בכותל המערבי אף תחת כיפת השמים, וכ״כ בס׳ מועדי ה׳ להג״ר יהודה אזולאי חנוכה פ״ז ס״י, ובס׳ אור אליהו חנוכה פל״א ס׳ ט״ז עי״ש, ובבית מתתיהו ח״ג סו״ס ט״ז, אם ברחבת הכותל המערבי יש לה דין קדושת בית הכנסת עי״ש, ובשו״ת שמש ומגן ח״ג ס״ט עי״ש, וע״ע בשו״ת משנה הלכות חט״ו ס׳ צ״ו אות ב׳, ובשו״ת ציץ אליעזר ח״י ס״א אות י״ג עי״ש.

והלום ראיתי בס׳ שם דרך להגרש״ז ברוידא זצ״ל שבת ס׳ כ״ה אות ט״ז, דכתב במש״כ השו״ע להדליק נ״ח בברכה בביהכנ״ס, דמסתבר כיון שחזינן שהתקנה היתה על הבית שדר בו, המנהג להדליק בביהכנ״ס קבע המנהג לחייב גם סוג בית זה של ביהכנ״ס, אבל בכה״ג שהיה מנין קבוע בשדה בלי בית, מסתבר דאין מדליקין, דלא מצינו מנהג לזה, שמאחר בבית הוי מכלל צורת המצוה וחיובו, כי מצינו מנהג בביהכנ״ס דהוי נמי בית, א״א ללמוד מנהג למקום דליכא בית כלל, דאי״ז כלל מצורת המצוה וגדרה, וכתב עפ״ז שאי אפשר להדליק נ״ח ברחבת הכותל המערבי, שאע״פ שהוא מקום תפילה לרבים, מ״מ אי״ז בכלל המנהג דביהכנ״ס ואלו שבירכו על נ״ח ע״י הכותל, חוששני דלהוי ברכה לבטלה וכתב שצריכים להדליק בפנים, ולא בחצר הכותל, ואולם בס׳ מועדים וזמנים ח״ח ס׳ קמ״ג כתב להשיג ע״ז, דמאחר שמתפללין בכותל המערבי בקביעות, ומנהג הדלקת נ״ח בביהכנ״ס הוא במקום תפילה וכינוס, שפיר מדליקין שם לפרסומא ניסא עי״ש, וכ״כ בשו״ת אז נדברו ח״ו ס׳ ע״ה שיש לברך בכותל משום פרסו״נ, ומה שמסתפקים לומר שהדלקת נ״ח, קשור אם דין בית אין לו שום בסיס, דמצות נ״ח יסודה פרסומא ניסא עי״ש ואולם בפני יהושע שבת כ״א שם, כתב דשאני נ״ח דהיא משום פרסו״נ להכי היטלו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית עי״ש, הרי כיון דהיא משום פרסו״נ, להכי חובת המצוה מוטל לבית, ובשו״ת מנחת שלמה ח״ב ס׳ כ״א כתב לדון בבית שאינו מקורה, דאע״ג דלענין שבת חשיב רה״י, מ״מ כיון שאינו קרוי בית

אין ראוי לקיים בו מצות נ"ח עי", הרי שנ"ח תליא בדין בית ולא משום פרסו"נ, ועמש"כ בשו"ת תורת מאיר ח"א ס' פ"א, עי"ש, וא"כ שפיר ס"ל להשם דרך הנ"ל דאין לברך על הדלקת נ"ח אף בכותל המערבי, דאף שמדליקין נ"ח בביהכנ"ס בעי דומיא בבית, ועי' בשו"ת יד נתן ח"ב ס' כ"ה אות ה', ובשו"ת יומי דחנוכה ח"ב סו"ס כ"ה.

ובתשו' שבט הלוי ח"ד ס"ה, כתב בענין ברכה על נ"ח כשעושים מסיבה, ומסיק דלא לברך דכבר נתקשו בעצם המנהג של הדלקה בביהכנ"ס, ועיקר הטעם משום פרסום הנס וזכר למקדש, וא"כ לא נתייסד המנהג רק בביהכנ"ס דיש בה דמיון להדלקת מנורה במקדש, ואיכא בזה זכר למקדש, ומנ"ל להוסיף במה שאינו דומה עי"ש, וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק ח"ו ס' ס"ה דאין לברך על נ"ח בהתאספות הציבור בכיכר העיר עי"ש, וכ"כ בשו"ת דברי יציב ח"ב או"ח סו"ס רפ"ו, שהמנהג רק בביהמ"ד קבוע לתפילה עי"ש, וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר חט"ו ס' ל', ובשו"ת אז נדברו ח"ו ס' ע"ה חי"א ס' ל"ד ובס' הליכות שלמה חנוכה פי"ז ס"ד עי"ש, ומה שהאריך בזה בשו"ת יד נתן להגר"נ אורטנר זצ"ל ח"ב ס' כ"ה עי"ש, ובשו"ת בית מרדכי ס' מ"א, ובשו"ת תורת מאיר ח"א ס' פ"א יעו"ש. ואולם בס' משנת יעקב להגר"י רוזנטל זצ"ל פ"ג מחנוכה ה"ד אות ג', כתב שאפשר לברך בהדלקת נ"ח במקום ציבורי או במסיבות, שהרבה פעמים יש בזה פרסו"נ יותר מהדלקה בביהכנ"ס עי"ש, ומש"כ בזה בס' חופת ציון עמ' קל"ח, ובס' אור אליהו חנוכה פל"א ס' י"ז ובשו"ת ישא יוסף ח"א ס' קל"ח עי"ש. ובס' תורת המועדים שונה הלכות ס' תרע"א ס"ק כ"ט אות ו' יעו"ש. ובס' נתיבי המנהגים להגר"א דבורקס חנוכה עמ' צ"ב עי"ש. ובס' יומי דחנוכה פ"ט ס"ד ובשו"ת ריח הבושם ח"א עי"ש, ובשו"ת ברכת אוריאל ח"ב סימן ל"ב.

ג'. ואולם ממש"כ בתשו' מהרש"ם ח"ד ס' קמ"ו אם יש להדליק נ"ח ברכבת. וכתב כיון שיש לה קירוי ואין הרוח מנשב אפשר להדליק דלא נמצא בשום מקום שצריך יהא בית קבוע בשביל פרסו"נ, הרי שאין קובע בנ"ח דין בית, שהא רכבת פטורה ממזוזה, וע"כ שאני נ"ח שצריך להדליק ברכבת משום פרסומא ניסא, וכ"כ בדעת המהרש"ם בשו"ת אז נדברו ח"ו ס' ע"ה עי"ש, ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' תקצ"ב, שאלתי למרן הגר"ח קנייבסקי אם מי שנמצא במטוס או ברכבת כמה ימים, אם צריך להדליק נ"ח שם, והשיב המנהג להדליק כמדומה עי"ש. ומש"כ בזה אם ידליק נ"ח במטוס בשו"ת בצל החכמה ח"ד ס' קכ"ז ובשו"ת אור לציון ח"ד פמ"ז ס"ז ובשו"ת משנה הלכות ח"ז ס' פ"ו חי"א ס' תקל"ג עי"ש. ואולם בס' הנהגות רבינו עמ' קי"ט

בשם הגריש"א זצ"ל דל"ש במטוס נ"ח עי"ש, ובס' ירושלים במועדיה חנוכה עמ' רמ"ג ובשו"ת אבני דרך ח"ז ס' קי"ט ובס' ובלכתך בדרך פ"ז ס"ה, ובס' מועדים וזמנים ח"ו ס' פ"ז ובס' מקראי קודש חנוכה ס' י"ח, ובס' מצות נר איש וביתו להגר"א שלזינגר פ"ח ס' ט"ז, ובספר פרדס יוסף החדש, לידידי הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, על חנוכה, עמוד ר"י, ובס' רץ כצבי חנוכה ס"א, וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר חט"ו ס' כ"ט, ובס' גיצי אורה חנוכה ס"א.

ולכאו' יש לתלות במה שהארכנו בכ"ד בבית מתתיהו ח"א ס"ב אות כ"א ובח"ב ס' י"ב אות ו' בגדר נ"ח, אם הוי חובת בית כמזוזה ומעקה וכיו"ב, או שהוי חובה אגברא כשופר לולב וכדו'. ומרן הגר"ח קנייבסקי בס' טעמא דקרא הנדמ"ח לחנוכה עמ' ל"ח הוכיח מהרמב"ם פי"א מברכות ה"ג, שנ"ח הוי חובה אגברא כמקרא מגילה והדלקת נר שבת שחייב להשתדל לרדוף עד שיעשה אותן כתפילין סוכה לולב ושופר, ואף שכבר הרמב"ם פ"ד מחנוכה, דמצוותה בכל בית ובית דלוק וכו', השיב מרן ע"ז במועדי הגר"ח ח"א תשו' תקצ"א דס"ל לרמב"ם שנ"ח הוי חובת גברא לקנות בית ולהניח בבית נ"ח עי"ש, וא"כ אם נימא דנ"ח הוי חובת בית שפיר י"ל דנ"ח תליא בבית, ורק בבית איכא לחיוב דנ"ח, ול"ש ברכבת או במטוס, חובת הדלקת נ"ח, אולם אם נימא דנ"ח הוי חובה אמוטל אגברא, י"ל דלא תליא בדין בית, דמוטל עליו להדליק נ"ח, ולצאת עיקר חיובו ולא תליא נ"ח בשם בית, וא"כ שפיר ס"ל להגרח"ק דאף הנמצא במטוס י"ל שצריך להדליק נ"ח דמוטל אגברא להדליק נ"ח ולצאת חיובו, ואי"ז חיובא המוטל על ביתו כמזוזה, די"ל שלדין מזוזה בעי בית, וכמבו' ברמב"ם פי"א מברכות ה"ב, דספינה פטורה ממזוזה עי"ש.

ושו"מ בתשו' שביבי אש להגרש"א שטרן ח"ד או"ח ס' ס"ג, לתלות אם הנוסע במטוס או רכבת כשהיא מקורה אם חייב בנ"ח, דתליא אם הבית הוא המחייב את דין חיוב המצוה, א"כ מסתבר דבעי שיהא לו חשיבות בית ודיני בית, אבל אם הוא החיוב זהו על הגברא, אלא שהבית הוא תנאי בצורת קיום המצוה בלבד מסתבר לומר דסגי בבית כל דהוא ולא בעינן שיהא לו דווקא חשיבות בית לכל דבר, יעו"ש, ועי' בערוך השלחן ס' תרע"ה ס"ה, שכתב דנכון להדליק ברכבת עי"ש, ומש"כ בשו"ת יד נתן ח"ב ס' כ"ה אות ד' עי"ש.

ברכת הרואה כשרואה נרות חנוכה בחצירות

ד'. ובמועדי הגר"ח ח"א תשו' ת"ר שאלתי למרן הגר"ח קניבסקי, כשמדליקין נ"ח במקום המקדש אם מברכין בביהכנ"ס, כיון שהוי תחת כיפת השמים, והשיב ע"ז לא, ולכאו' זהו כסברת השם דרך הנ"ל, הא דמדליקין נ"ח בביהכנ"ס, זהו דומיא דבית, ובעי בית מקורה ולא תחת כיפת השמים, וכן ראיתי בקונ' ידון משה חי"ב שאלה נ"ז, שהשיב הגרח"ק שידליקו נ"ח בכותל ללא ברכה עי"ש. ואולם בס' בשובי לירושלים עמ' רי"ט השיב הגר"א נבנצאל, שיש להדליק נ"ח בברכה בכותל המערבי עי"ש, ובס' ירושלים במועדיה חנוכה עמ' רנ"ז עי"ש, ובשו"ת משנת יוסף חי"ד ס' שמ"ח, שיכול לברך ברכת הרואה כשרואה נ"ח בכותל המערבי ומשום פרסו"נ ול"ה ברכה לבטלה עי"ש, ומה שהארכנו בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב אות ז' אם יכולין לברך ברכת הרואה על נ"ח בביהכנ"ס עי"ש, ובמועדי הגר"ח ח"א תשו' תרמ"ח השיב שלא יברך על הרואה ברואה נ"ח בביהכנ"ס, ויעו"ש מה שציינתי ע"ז, ומש"כ בזה עוד, בתשו' והנהגות ח"ז ס' פ"ד אות ט"ז ובשו"ת משנת יוסף חי"ד ס' שמ"ט, ובשו"ת מקדש ישראל הנדמ"ח חנוכה ס' קי"ד ובס' ירושלים במועדיה חנוכה עמ' רל"א, ובקובץ מה טובו אהליך יעקב, [היוצא לאור על ידי ידידי הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א] חלק ו' עמוד כ"ג, בשם הגר"ש דבליצקי זצ"ל, שלא יברך ברואה נ"ח של ביהכנ"ס, ובמועדי הגר"ח ח"א תשו' תרמ"ט שאלתי להגרח"ק, ממש"כ בס' המכתם פסחים ח"א שמברך ברואה נ"ח של ביהכנ"ס, והשיב ע"ז אין נוהגין כן ועפ"ז כ"ש דאין לברך כשרואה נ"ח בכותל ברכת הרואה, דגם על ביהכנ"ס יש הסוברים דאין לברך, וא"כ יהא נפק"מ ברואה נ"ח מי שהדליק בחצרות בתקופת מגיפת הקורנה, ולמש"כ בשו"ת ר"ע יוסף הנ"ל וכן בס' שם דרך, שלדין ברכת נ"ח בביהכנ"ס בעי דומיא דבית ובעי שיהא מקורה ולא תחת כיפת השמים, ה"ה דלא יברך ברכת הרואה כשרואה נ"ח הדלוקה בחצירות כיון שאי"ז דומיא דבית וכבית הכנסת מקורה.

אמנם י"ל עפמש"כ בס' עמק ברכה בענין הלל על הנס עמ' קכ"ד, ובס' נתן פריו פ"ג מחנוכה, ביסוד ברכת הרואה כשרואה נ"ח, אי"ז מברכת המצוות וכברכת הדלקת נ"ח, אלא מברכת השבח, וכברכת רואה מקום הנס שמברך דהוי מברכת השבח, ה"ה ברכת הרואה נ"ח הוי, מברכת השבח, וכן השיב הגרח"ק בספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' תרנ"ה, שברכת הרואה נ"ח לכאו' הוי ברכת השבח עי"ש, ומה

שהארכנו ע"ז בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב עי"ש, וא"כ שהוי מברכת השבח י"ל שמברך גם ברואה נ"ח בכותל המערבי או בחצירות, אף אם נימא דאין מברכין ע"ז ברכת נ"ח, זהו ברכת המצוות אין לברך דבעי דומיא דביתו ולא במקום שאינו מקורה, אולם ברכת השבח שפיר י"ל שיברך דהוי כרואה מקום הנס, ועי' מה שהארכנו נפק"מ עפ"ז בבית מתתיהו ח"ב ס' י"ב אות ח' עי"ש, ומש"כ בשו"ת משנת יוסף ח"ז ס' קל"ה עי"ש.

בברכה מרובה
מתתיהו גבאי

הגאון רבי משה חליוה שליט"א
מח"ס ענפי משה ועו"ס

רמז בשמו דחודש כסליו לחנוכה

כבוד הרב הגאון המפו' מוה"ר נסים דיין שליט"א בעמ"ח מאות ספרים יקרים ומאירים איתן מושבו בעיה"ת בני ברק יצ"ו, שלו' וברכה וכט"ס,

בחיבת הקודש קבלתי מידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א את ספרו החדש דמעכ"ג שליט"א "שאו זמרה" ובו י"ח מאמרים בענינים שונים ומעניני חנוכה, ותשוח"ח.

במ"ש מעכ"ג שליט"א (מאמר ח') לרמוז ע"ד חודש כסליו בטוב טעם ודעת. הנה בעזה"י עלה ברעיוני דאיכא לאוסופי אדבריו. **דכסלי"ו** בגימטריא **חנוכ"ה ל"ו** (עם הכולל) והיינו דרומז לל"ו נרות דחנוכה (בלי השמשים).

בברכה וביקר
הק' משה חליוה

רמזים לימי החנוכה

כבוד ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס,
שלו' וברכה וכט"ס,

הנני מצרף לו בזה איזה רמזים שעלו ברעיוני בהפיוט דמעוז צור ישועתי.

א. מעוז צור ישועתי לך נאה לשבח – ראשי תיבות בגי' **מצילנ"ו הוי"ה** עדמ"ש והיא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם.

ב. מעוז צור ישועתי לך נאה לשבח – סופי תיבות בגימטריא נ"ר וירמוז לנר החנוכה דקעביד פרסומי ניסא.

ג. אז אגמור בשיר מזמור חנוכת המזבח – ענין חנוכת המזבח י"ל כנגד חילול הקודש דעשו היוונים, ואי' במתני' דמדות (פ"ב מ"ג) די"ג פרצות פרצו מלכי יון ע"ש היטב, וירמוז חנוכת המזבח ר"ת גי' י"ג כתיקון להפרצות הנ"ל.

ד. ירדו כאבן במצולה – הנה בקרא (שמות ט"ו י') כתיב נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים, ושם (פסוק י"א) כתיב מי כמכה באלים הוי"ה וגו' ע"ש. והרמז בכאן דהנה ירדו כאבן במצלה ר"ת אתוון מכב"י דהוא מי כמכה באלים הוי"ה, והבן.

ו. יונים נקבצו עלי – ר"ת אתוון עי"ן דאחז"ל וחשך זה מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל, והעם ההולכים בחשך ראו אור גדול, ודכן הוא בכל שתא ושתא בבחי' בימים ההם בזה"ז דהזמן מסוגל לצאת מאפלה לאורה ומשעבוד לגאולה השתא בעגלא ובזמן קריב בב"א.

ביקרא דאורייתא ובברכה מרובה
הק' משה חליוה

רמזים בהדלקת נרות חנוכה למטה מעשרה טפחים

כבוד ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס,
שלו' וברכה וכט"ס,

אחזיקנא למע"כ נ"י טיבותא בעד ספר מקראי קודש מתורת כ"ק הגה"ק מהרח"א זצוק"ל משומרי אמונים היו"ל ע"י מכון חוקי חיים תורה מפוארה בכלי מפואר, ותשוח"ח.

ראיתי לכ"ק האדמו"ר זצוק"ל (מאמר כ"ג) דכ' בתו"ד עפ"י כתבי האר"י הק' דענין הדלקת נרות חנוכה למטה מעשרה טפחים הוא בכדי להמשיך האורות העליונים עבור השכינה הק' למטה מעשרה. ולכאו' הא בסוכה (דף ה') אי' דמעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה, וא"כ אינה נמצאת שם וכ' די"ל דבשעת הדלקת נ"ח יורדת השכינה הק' למטה מעשרה לפי שעה לצורך ישראל הקדושים בכדי לבטל את כח הקליפות והחיצונים. כמובא מהאר"י הק' (סידור ר' אשר כוונת יהי כבוד) בביאור הפסוק (תהלים ק"ג י"ט) ומלכותו בכל משלה שלפעמים השכינה הק' יורדת למקום הקלי' בכדי להכניעם, וזהו הענין דנתנו חז"ל (שבת דף כ"א) סימן לזמן הדלקת נ"ח עד דכליא רגלא דתרמודאי, ורמזו בזה על כילוי רגלי הקליפות והחיצונים בשעת הדלקת נ"ח. וע"ש מאי דהאריך בקדשו בזה והאיך זוכים לדבר זה, ע"ש היטב.

ובעזה"י רימזתי לדברי קדשו דהנה "נרות חנוכה" עולה בגימטריא "למט"ה מעשר"ה במ"ד" והיינו דבמ"ד נרות חנוכה (היינו ל"ו נרות חנוכה עם שמשיהם) הוי בחי' זו דלמטה מעשרה, ואי נמי יש לרמוז דהנה נר"ת חנוכ"ה עם הכולל עולה בגימטריא "מבטל כח הקליפות".

בברכה וביקר
הק' משה חליוה

רמז מה"ת דהמדליק נ"ח למעלה מעשרים אמה פסולה

כבוד ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס,
שלו' וברכה וכט"ס,

יומא כי האי נתתי אל לבי לעיוני בספרי שדי חמד למרן הגה"ק רבי חיים חזקיהו מדיני זלה"ה לרגלי יומא דהילולא דילי' כ"ד בכסלו, וכידוע אשר היה רצונו הקדוש שילמדו לטובת נשמתו ביום פקודת שנתו וכמבואר בשדי חמד ריש כרך ד' בצוואתו הקדושה. וביותר עלי ידי הלימוד בספרו שדי חמד וכדציוה התם (פרק פירוד הנפש, דף ט' ע"א מדפי הספר) דאחר פטירתו יכתבו בזה"ל "ולפני פטירתו ציוה להודיע בקשתו שכל ידידיו יכבדוהו במותו ללמוד ביום שמועתו איזה פרק מתורתו בספר שדי חמד וקודם שילמוד יזכיר שמו לומר הריני לומד לעילוי נשמת חיים חזקיאו בן כַּאלוֹ וְיַדַּא תהא נפשו צרורה בצרור החיים", עכלה"ק וע"ש עוד מזה. וכן נמי בירך להמקיימים בקשתו כמ"ש (שם, דף י"ג ע"א מדפי הספר, ע"ש). וזיכני השי"ת לקיים רצון צדיק ואף חנני בגרגיר אחד עפ"י דברות קדשו והנני מעלהו עלי גליון.

דהנה בשדי חמד כרך ט' (מערכת חנוכה, ס"ק כ"ב, דף קי"א ע"ב מדפי הספר) כתב וז"ל נר חנוכה דקיימא לן שאם הניחה למעלה מעשרים אמה דפסולה כתב הרד"א דרמוז בתורה שנאמר זאת חנוכת המזבח ביום עולה ק"ך רמז לעשרים אמה שהם ק"כ טפחים. וכתב על זה הרב שלחן גבוה בסי' תרע"א ס"ק י"ד ולא ידעתי פירושו וחשבונו איך עולין ארבע תיבות הללו למנין ק"כ עכ"ל והטוב אשר דיבר הרב מוהרא"ק והובאו דבריו בס' משק ביתי דף פ"ו ע"ב דשתי תיבות זאת חנוכת אינן מן המנין רק אהמזבח ביום הוא דקאמר שעולה ק"כ והוא פשוט, עכלה"ק.

ובעזה"י עלה ברעיוני דאפשר דיש לרמוז עפי"ז באופ"א, דהנה "**זאת חנוכת המזבח**" עולה בגימטריא מכוונת "**הניח למעלה מעשרים אמה**", והיינו דבאופן דהניח למעלה מעשרים אמה מיפסל, וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא.

ויה"ר שזכותו דרבינו השד"ח זלה"ה תגן בעדינו ובעדכם להתברך בכל הברכות האמורות בתורה ולשפע ברכה והצלחה וכט"ס כל הימים.
ביקרא דאורייתא
הק' משה חליוה

רמז במה שהלכות חנוכה דבשו"ע הוו מ"ד סעיפים

למע"כ חתן תמים למעלות כש"ת מוה"ר ישראל הכהן רבינוביץ שליט"א,
שלו' וברכה וכט"ס,

קבלתי מדודו ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א את הקונטרס אשר הו"ל לרגלי יום נישואיו בשעטו"מ ובשמו יקראנו "רזי ישראל" ויה"ר שיזכה להקים בית נאמן לה' ולתורתו ולראות דורות ישרים ומבורכים אכי"ר.

מידי עיוני בקונטרסו ראיתי (עמוד ל"ח) דכתב דסך כל הסעיפים שבשו"ע הל' חנוכה (מסימן תע"ר עד סי' תרפ"ד כולל) עולה לחשבון מ"ד סעיפים אשר הם כנגד מ"ד נרות חנוכה שמדליקים כולל השמש, והביא נמי מ"ש הגריעב"ץ ז"ל בסידורו (שער הפינה ניצוץ ו' כוונת התקיעות אות ז') דהל' שופר המה בטור סי' תקפ"ו דהוא בגי' שופר ואע"פ שלא נתכוון המחבר לכך מ"מ נפל האמת באמת להראות כי מן השמים הסכימו על ידו לפי שעשה חיבורו לש"ש וכל העוסקים במלאכת שמים מראים להם סימן טוב מה שלא עלה על דעתם אתו"ד. ועי' מה דכתבנו בעזה"י בס' ענפי משה בהלכות ועניני ראש השנה (סימן כ"ז) בכעי"ז מספר א"א להגה"ק מבוטשאטש ז"ל הל' שבת סי' רפ"ה, ומ"ש התם מהגריעב"ץ ז"ל וכעין זה ראיתי משכבר דרימזו בכמה סימנים דבשו"ע וכגון דבהל' ר"ח סי' תי"ט כ' השו"ע דמצוה להרבות בסעודת ר"ח ושמעתי בשם אחד הגדולים (וכעת איני זוכר מאן נינהו) דיש לרמוז זה בסי' תי"ט דהוא ר"ת תאכל יותר טוב, ומצינו בכ"מ דמרן ז"ל קבע סימן קצר עם הלכה אחת בלבד וכתבו בכ"מ דבא לאורויי עד כמה נשגבה מעלת הענין וכגון סעודת מלוה מלכה שקבעה מרן ז"ל בסימן ש' בלחודה וסעודת ר"ח דסי' תי"ט.

בברכה וביקר
הק' משה חליוה

רמז להלל שלם בחנוכה

כבוד ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס,
שלו' וברכה וכט"ס,

ע"ד מאי דרימז מע"כ נ"י **כי לך טוב** להודות ר"ת בגימטריא חנוכ"ה, הנה י"ל נמי דכי לך טוב להודות עה"כ **בגימטריא זה"ו הל"ל השל"ם בחנוכ"ה.**

בברכה וביקר
הק' משה חליוה

רמזים באמירת ויהי נעם וגו' אחר הדלקת נרות חנוכה

כבוד ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס,
אחדשה"ט וש"ת,

הנה בספר זאת חנוכה מדודו הרה"צ מוה"ר שלמה מן זלה"ה (עמוד ס"ו) מייתי מהח"ס ז"ל טעם למה שאומרים ויהי נועם לאחר הדלקת נרות חנוכה דראשי תיבות של נע"ם מרמזות לג' מצוות האלו **נר עני מזוזה**, ע"ש.

ואפשר דנרמז נמי בהא דהנה מילוי דנעם באופן זה נו"ן עי"ן מ"ם עולה בגימטריא כ"ד ח' חנוכ"ה ענ"י מזוז"ה, וירמוז **כ"ד** היינו לכד השמן דאתעביד ביה ניסא. **ח' חנוכ"ה** היינו ח' יומין דחנוכה **ענ"י** היינו דיש ליתן צדקה בימי חנוכה, **ומזוז"ה** דמזוזה בימין ונ"ח בשמאל וכמ"ש בשו"ע הל' חנוכה סי' תרע"א (סעיף ז'), ע"ש.

עוד יש לרמוז בעזה"י דהנה ראשי תיבות **ויהי נעם א' אלק"ינו עלינו** ומעשה ידינו **כוננה עלינו** ומעשה ידינו כוננהו עם הכולל עולה בגימטריא מכב"י נ"ס חנוכ"ה, והבן.

בברכה וביקר
הק' משה חליוה

רמז בהא דאי' (שבת כ"א ב') "עד דכליא ריגלא דתרמודאי"

כבוד הגאון הצדיק המקובל מוה"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מראשי ישיבת שער השמים בעיה"ק ירושלים תובב"א,
שלמא רבא ונהורא מעליא,

קבלתי מבן אחיו ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך לספרו החדש דמעכ"ג שליט"א "טיב החנוכה", האוצר בקרבו שיחות חיזוק ומאמרים מלהיבים עצות שונות והדרכות ישרות להלהיב הלבבות ולהאיר קדושת הימים, ודבר בעתו מה טוב, ותשוח"ח.

מידי עיוני בהאי ספרא ראיתי למעכ"ג שליט"א דעמד במ"ש בשבת (כ"א ע"ב) גבי מצות נר חנוכה דאי' התם מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק וכו' ועד כמה אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן עד דכליא ריגלא דתרמודאי, ע"ש. והאריך במאמר זה מגודל הזהירות מהסכנות הרוחניות האורבות בשוק ובסגולת נרות חנוכה להמשיך תיקון גם לאלו החטאים הקשים, ומייתי בזה רמזים יקרים ומופלאים.

ועלה ברעיוני בס"ד דיש לרמוז נמי דהנה "ריגלא דתרמודאי" עולה בגימטריא "חשך סטרא אחרא ס"מ", עם הכולל. והיינו דחשך רומז למלכות יוון כמשאחז"ל שהחשיכה עיניהם של ישראל וכו', אי נמי י"ל עד דכליא

ריגלא דתרמודאי, "דכליא" בגימטריא ס"א, דהוא ראשי תיבות סטרא אחרא, וק"ל.

הנני חוזר ומודה למעכ"ג שליט"א על ספרו היקר וברכתי ברכת הדיוט גמור שיזכה מעכ"ג שליט"א להוסיף בזיכוי הרבים מתוך בריות גופא ונהורא מעליא עביאגו"צ ועד בכלל.

ביקרא דאורייתא
הק' משה חליוה

רמזים בקרא סלח נא לעוון העם הזה וגו' להדלקת נרות חנוכה

לכבוד הרה"ח חכם וסופר מוה"ר מאיר צבי גרוזמן שליט"א בעמח"ס רבים ויקרים, שלו' וברכה וכט"ס,

קבלתי מידידנו הרה"ח מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס את ספרו דמע"כ נ"י "כחותם על לבי" אשר יכיל בקרבו רשמים וזכרונות אישיים פרי הסתופפות בצל רבו האדמו"ר הרה"צ מוה"ר אברהם יעקב זלה"ה מסאדיגורה, ועברתי על רובו ככולו, ואמנם תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים המעוררים את הקורא לתיקון המידות ולשלימות המעשים, יזכה מע"כ נ"י להרבות פעלים לתורה ולתעודה מתוך בריאות איתנה ונהורא מעליא, לאי"ט.

מידי עיוני בספרו דמע"כ נ"י ראיתי בפרק תשיעי (עמוד קנ"ט) שהביא מכ"ק האדמו"ר זלה"ה דפירש במ"ש "סלח נא לעון העם הזה כגודל חסדך וכאשר נשאת" – דבקרא זה מרומזים נרות חנוכה דהנה ראשי תיבות של "הזה **כ**גודל **ח**סדך וכאשר **נ**שאת" הם **חנוכה**. וסופי התיבות של כגודל חסדך וכאשר נשאת בגי' נרת, דע"י הדלקת נרות חנוכה זוכים לסליחה דכגודל חסדך אתו"ד, ודפח"ח.

והנה לפי דברות קדשו יש לומר בעזה"י דהנה המשך דהך קרא לעם הזה וגו' ולכשתחשב תיבת "לעם" עם הכולל יעלה "ח', חנוכה, מ"ד" דהיינו ח' רומז לח' יומין דחנוכה, מ"ד המה מנין הנרות שמדליקין עם השמש, וחנוכה כפשוטו.

עוד י"ל בעזה"י דהנה "לעם הזה" בגימטריא "ה"ם מכבי"ם", וירמוז דהא גופא מבקשים חסדי השי"ת בזמן הזה כבימים ההם שהושיע להמכבים, וק"ל.

אי נמי יש לפרש רישא דקרא "סלח" בגימטריא חנוכ"ה ועוד מנין ח' נרות וא' דרומז לשמש, דע"י הדלקת נרות חנוכה כאמור זוכים לסליחה, "נא" עם הכולל בגי' מ"ד נרות כולל השמש וח' יומין דחנוכה, עוי"ל לעוון" בגי' "בימ"י החנוכ"ה" דבהם זוכים לסליחה וכאמור.

והנני חותם בכפילת הברכה כי יזכה מע"כ נ"י להוסיף בפעליו הברוכים וזכותו דהרה"צ זלה"ה מס"ג תעמוד לו ולכל אשר באהלו כל הימים.

בברכה וביקר
הק' משה חליוה

רמזים בקרא "ואברהם זקן בא בימים" לחנוכה

כבוד ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס,
שלו' וברכה וכט"ס,

הנני מאשר קבלת הקונטרס סדר הדלקת נר חנוכה עם דא"ח מכ"ק האדמו"ר מתולדות אברהם יצחק שליט"א, ותשוח"ח.

מידי עיוני בהקונטרס ראיתי דבכ"מ כתב דמחודש כסלו כבר מאיר האור של נרות חנוכה ורימז זה בקרא ואברה"ם זק"ן ב"א בימי"ם דהוא במספר להדלי"ק נ"ר חנכ"ה (עם התיבות והכולל) ע"ש (וכפי הנראה כוונתו דקוראים קריאה זו בסמוך לחודש כסלו). ואמינא רמז לזה נמי דהנה "ואברה"ם זק"ן ב"א בימי"ם עם הכולל בגימטריא "חוד"ש כסל"ו חנכ"ה". אי נמי יש לרמוז סופי תיבות ואברהם זקן בא בימים עם האותיות גופייהו בגימטריא ח' חנכ"ה מ"ד, והיינו ח' ימי חנוכה ומ"ד נרות עם השמש וק"ל.

בברכה וביקר
הק' משה חליוה

רמז בקרא (בראשית ל"ב י"ג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך וגו' לנר חנוכה

כבוד ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס,
שלו' וברכה וכט"ס,

ראיתי בגליון קשר של קיימא דחסידי קרעטשניף אשר מע"כ נ"י הביא מכ"ק אדמו"ר שליט"א דכ' עה"פ (בראשית ל"ב י"ג) ואתה אמרת היטב איטיב עמך, דהיטב רומז למצוות נר חנוכה על דרך שאתה מיטיב ומדליק את הנרות (רש"י במדבר ח' ב') לרמז שבכח הדלקת והטבת נר חנוכה נזכה לאיטיב עמך בכללות לכל הברכות האמורות בתורה ובפרט לושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרוב לפקידת עקרות ולזש"ק לכאו"א מישראל הנצרך לזה, עכ"ל.

וי"ל ע"ד רמז דהנה "היטב איטיב" עולה בגימטריא **נ"ח** אשר הוא ראשי תיבות **נ**רות **ח**נוכה, אי נמי "ואתה **אמרת היטב איטיב עמך** ושמתי" ראשי תיבות בגימטריא **חנוכ"ה**, "**את** זרעך"

ר״ת גי׳ ח׳ דהמה שמונת ימי חנוכה, א״נ כחול הים אשר לא יספר מרוב עם הכולל בגי׳ זה״ו **חנוכ״ה.**

א״נ היטב איטיב גי׳ כ״ב ל״ו, ור״ל כ״ב אותיות התוה״ק, ול״ו נרות חנוכה (בלי השמש).

בברכה וביקר
הק׳ משה חליוה

בקרא (דברים ח׳ י״ז) ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי וגו׳

כבוד ידידנו הרה״ג מוה״ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט״א בעמח״ס גם אני אודך ושא״ס,
שלו׳ וברכה וכט״ס,

במ״ש מע״כ נ״י לרמוז בקרא (דברים ח׳ י״ז) ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי, דהנה סופי תיבות בגי׳ תלמו״ד ובגי׳ שמא דלי׳ הרשעה, והיינו דלי׳ הרשעה רוצה להחטיא להאדם בכחי ועוצם ידי וע״י הלימוד אתכפי׳ לסט״א וזוכה לידע שהכל מהשי״ת. ורימז נמי דר״ת ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי, דהוא מ״ד דרומז למ״ד נרות חנוכה (עם השמש) דהתם חזינן דמסר השי״ת רבים ביד מעטים ומכאן ילמד האדם דאין מאומה בלתי השי״ת, אתו״ד מע״כ נ״י, ודפח״ח.

ואפשר דיש לרמוז לדרכו דמע״כ נ״י דר״ת כחי ועצם ידי הוי בגימטריא ל״ו. והמה ל״ו נרות דחנוכה (בלא השמש) וסו״ת כחי ועוצם ידי גי׳ ס׳ דהמה ס׳ מסכתות הש״ס והיינו התלמוד. עוד אפשר דיש לרמוז דהנה **כוחי ועוצם ידי** עולה בגימטריא **רוח הטומאה** (ועי׳ בס׳ מגלה עמוקות (אופן קפ״ז), והו״ד בס׳ ארמון על מכונו עמוד קצ״ה) וע״י שיודע שהכל מאת השי״ת זוכה לרוח טהרה, כן יזכנו השי״ת.

בברכה וביקר
הק׳ משה חליוה

בקרא (תהלים כ״ג ו׳) אך טוב וחסד וגו׳ וקישורו לימי החנוכה

שלמא רבא ונהורא מעליא למע״כ ידידנו הרה״ג מוה״ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט״א בעמח״ס גם אני אודך ושא״ס, אחדשה״ט וש״ת,

הנני מאשר בזה קבלת קונטרס סדר הדלקת נר חנוכה נועם אמרים עם פנינים יקרים לימי החנוכה מכ״ק האדמו״ר מסאסוב שליט״א היו״ל ע״י מכון נועם אמרים ואשר זכה מע״כ נ״י לסייעם בימין צדקם ותשוח״ח.

מידי עיוני בקונטרס ראיתי לכ״ק האדמו״ר שליט״א (עמוד מ״א) דפירש מ״ש בתהלים (כ״ג ו׳) אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה׳ לאורך ימים. דהנה טו״ב חס״ד עולה גימטרי׳ חנוכ״ה, וע״ש דהאריך בזה

דאותו אור גנוז אשר מאיר למעלה מדרך הטבע שהאיר בתחילת הבריאה יאיר לעת"ל ואז יהיו הימים ארוכים וכל יום יתמשך על פני תקופה שלימה ואור עילאי זה הוא הנשפע ממקום בימי החנוכה וכו' וכו' ועפי"ז פירש **אך טוב וחסד** דאור עליו זה של האור הגנוז שלמעלה מדרך הטבע המאיר בימי החנוכה, **ירדפוני כל ימי חיי** שמימים אלו יתמשך אורה אף לשאר ימי חיינו שיהיו מאירים באור דלעת"ל. ועל ידי כך **ושבתי בבית ה' לאורך ימים** שנזכה ע"י אותו האור לימים הארוכים שיהיו לעת"ל ע"ש.

ויש לרמוז בעזה"י עפי"ז דהנה תיבת **ירדפוני** עם הכולל עולה בגימטריא "**אור גנוז חֲנֻכָּה**" אי נמי יש לרמוז דהנה ראשי תיבות **אך טוב** וחסד **ירדפוני כל ימי חיי** ושבתי **בבית הוי"ה**, עם הכולל עולה בגימטרא **חנכה**. עוי"ל ירדפונ"י עם מנין האותיות בגימטריא בשס"ה, ורומז דבשס"ה יומי דשתא ירדפונו אך טוב וחסד הנשפע מאור דימי החנוכה אכי"ר.

בברכה וביקר,
הק' משה חליוה

רמזים בקרא (משלי ל"א ל"א) "תנו לה מפרי ידיה" וגו'

כבוד ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס,
אחדשה"ט וש"ת,

בספה"ק זרע שמשון להגה"ק מוה"ר שמשון חיים נחמני זצוקללה"ה (עניני חנוכה, בהנדמ"ח ח"א עמוד שצ"ב ושצ"ג) רימז קרא (משלי ל"א ל"א) תנו לה מפרי ידיה וגו' לענינא דחנוכה ובשלהי דבריו כתב וזל"ק ועוד יש רמז בפסוק זה בענין של חנוכה שהרי ראשי תיבות של **תנו לה** מפרי ידיה הוא **תלמ"י**, ותחילת תגבורת קליפת היונים היה כשהעתיקו התורה ללשון יונים כמו שאמרו ז"ל (מגילה דף ט' ע"א ועי' טושו"ע או"ח סי' תק"פ) שאז היה חשך בעולם שלשה ימים, ומשם נתאמץ כח טומאת היונים עד שבאו בני חשמונאי ונצחום, וכמו שכתב הצמח דוד שאלעזר שהומת על ידי אנטיוכס בן תשעים שנה, היה בן כ' שנה כשהעתיקו התורה לתלמי עכלה"ק וע"ש.

ועפיד"ק רימזנו בעזה"י דהנה **תנו לה** מפרי ידיה ראשי תיבות בגימטריא **ת"פ** וכידוע ת"פ מחנות דאיכא להרשעה, וסופי תיבות תנו לה מפרי ידי**ה** אתוון הוי"ה, וזהו ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, היינו בעת התגברות הקלי' ריחם עליהם הוי"ה והושיעם מצרתם, ברוך פודה ומציל ברוך שמו.

ביקרא דאורייתא
הק' משה חליוה

רמז באמירת "שנהיה לראש ולא לזנב"

כבוד ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס,
שלו' וברכה וכט"ס,

ע"ד אשר אמר מע"כ נ"י (ער"ה תשפ"ו לפ"ק) דנתחדש לו בעת שאומרים שנהיה לראש ולא לזנב, דהנה לראש רומז לר"ה, ולזנ"ב בגי' חנוכ"ה. ופירש ע"ד מ"ש בספה"ק דחנוכה הוא גמר החיתום, והיינו שיש לאדם להזדרז לחזור בתשובה קודם ר"ה ולא יחכה לחנוכה, ודפח"ח.

ויש להוסיף ולרמוז על דבריו, דהנה בתיבת **ולא** נרמז נמי זה הדבר דל"ו המה ל"ו נרות דחנוכה וא' רומז לר"ה דהוא היום הראשון של השנה והיינו שלא יחכה לעשות תשובה בחנוכה אלא תיכף ומיד קודם א' דהוא ר"ה יום ראשון דהשנה יעשה תשובה ושב ורפא לו.

ביקרא דאורייתא
הק' משה חליוה

ביאור מדרש פליאה הדודאים נתנו ריח וגו' לענינא דחנוכה

כבוד הרה"ג מוה"ר רועי חמד שליט"א בעמח"ס תשובת השנה, איתן מושבו בעיה"ק טבריא תובב"א,
שלמא רבא ונהורא מעליא,

בחיבת הקודש קבלתי מידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס, את ספרו החדש דמע"כ נ"י פיו יקבנו בשם "הרועה בשושנים" על חנוכה, שובבי"ם, ט"ו בשבט ופורים, ונהנתי מיקרת אמריו דבר דבור על אופנו תפוחי זהב במשכיות הכסף.

מידי עיוני בספרו היקר ראיתי (עמוד ע' ואילך) דעמד בדברי המדרש פליאה "הדודאים נתנו ריח – זה ראובן שהציל ליוסף, ועל פתחינו כל מגדים – אלו נרות חנוכה" ע"כ. דצ"ב מאי בין דא להא, והביא בזה למעלה מעשרים ביאורים יקרים מגדולי הדורות.

והנני מעתיק לו בזה מה שכתב לי מו"ר מרן הגאון הצדיק רבי יעקב אדלשטיין זצוק"ל במכתב לפני רבות בשנים בהאי ענינא וז"ל "הרב זצ"ל [-כוונתו למרן הגרי"ש כהנמן זצוק"ל מפוניבז] ציטט בשם מדרש פליאה: הדודאים נתנו ריח זה מעשה ראובן (שמכונה בתואר דודאים) ועל פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה עכ"ל המדרש, ותמה הרב מה בין רישא וסיפא, ועל זה דרש רבינו ואמר, הרי מעשהו של ראובן הוא עיקר להציל את הרוחניות של יוסף (להשיבו אל אביו, אל הישיבה) שזה עיקר החיים, ואותו רעיון הוא בנר חנוכה שאילו היו עושים את החומריות לדבר עיקרי, הרי היונים לא גזרו להציק

בחומריות, אלא להשכיחם תורתך ורק על זה נלחמו מתתיהו ובניו להציל את עמנו משכחת התורה, וזהו גם מעשה ראובן בהצלת יוסף לכוונה זו ומשבחים אותו יותר מן יהודה", עכ"ל. וכזאת שמעתי ממו"ר מרן זצוק"ל נמי במידי דעל פה.

וע"ד הרמז עלה ברעיוני בעזה"י דהנה ראשי תיבות וסופי תיבות דקרא "**ה**דודא**ים נ**תנו ריח ועל **פ**תחינו כל מגדי**ם**" עם הכולל עולה בגימטריא "להדליק נר חנוכה", מ"ד", והיינו דרומז למצות הדלקת נ"ח ומ"ד נרות עם השמש שמדליקים כל ימי החנוכה.

עוי"ל הדודאים נתנו ריח ר"ת הנ"ר רמז לנר חנוכה, ועל פתחינו כל מגדים סופי תיבות בגימטריא "זה החנוכה", וק"ל.

והנני חותם בברכה מרובה וביקרא דאורייתא
הק' משה חליוה

דברי חיזוק לימי החנוכה הגאון הצדיק רבי יעקב גלינסקי זצוק"ל

כבוד ידידנו הרה"ג מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס,
אחדשה"ט וש"ת,

הריני מצרף לבקשו דברי חיזוק לימי החנוכה ששמעתי מהגאון הצדיק רבי יעקב גלינסקי זצוק"ל מיום שלישי כ"ח בכסלו תשס"ד לפ"ק

בקשתיו דברי חיזוק לימי החנוכה ואמר לי: בתפילה אומרים עמדת להם בעת **צרתם**, ולכאורה וכי היה זה צרה שלהם, הרי היה זה צרת הקדוש ברוך הוא, "להשכיחם תורתך". וכי מה דרשו מהם, מהם לא רצו כלום (שהרי מי שהלך בדרכם לא עשו לו כלום).

אכן החשמונאים הרגישו שזו מלחמה **שלהם**, אי אפשר כך, לקחו מהם את הרוחניות. כמו שאדם יושב בחדר סגור וחנוק לו, אין לו אויר מה הוא עושה, מחפש אויר, בהווה. לעיתים אנו במקומות שיש בהם פריצות, צריך להרגיש שזו המלחמה שלנו.

בתפילה אנו אומרים ועל הנסים וכו' ועל המלחמות, נותנים שבח לה' שהצילנו, אולם מה כתוב בגמרא על ימי חנוכה. כתוב על הרוחניות. הדברים שנוגעים אלינו כתובים שם, היאך שהתגברו החשמונאים על עניני הרוח, זה בשבילנו. וכמו שאמרו בגמ' (שבת כ"א ב') מאי חנוכה וכו' והזכירו את טומאת השמנים. טומאה הותרה בציבור וכו' ולא כתוב שם על המלחמות שעשו החשמונאים, וכאמור רק מה שנוגע אלינו.

ביקרא דאורייתא
הק' משה חליוה

הגאון רבי יוסף אביטבול שליט"א
מח"ס שערי יוסף ושא"ס

האם מי שנוסע לבית מלון צריך גם להדליק בביתו

בס"ד, כסלו ה'תשפ"ד

לכבוד הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א במח"ס גם אני אודך ושא"ס.

נשאלתי אם מי שנוסע לבית מלון צריך לחשוש לדברי הגריש"א ולהדליק גם בביתו.

דברי הפרי חדש

בפרי חדש סי' תרע"ז סק"א כתב שנשאל במי שיש לו בית מיוחד והלך הוא וכל בני ביתו לסעוד אצל אביו כל שמונת ימי החנוכה היכן ידליק, והשיבו בזה"ל: והשבתי שדבר ברור שכיון שסועד וישן אצל אביו כל שמונת ימי חנוכה אף שביום אוכל אכילת עראי בביתו שאינו מדליק אלא בבית שאוכל וישן שם בלילה, דכיון שאין שום אדם בבית למי ידליק, עכ"ל.

מח' אחרונים בדברי הפרי חדש

ונח' האחרונים בדבריו האם כוונה שדוקא אם הולך לכל שמונת ימי החנוכה הרי הוא נעקר מביתו ואינו צריך להדליק שם, אבל אם הולך לכמה ימים אינו נעקר וצריך גם להדליק בביתו ע"י שליח, כיון שהוא חובת ביתא ויש גם להדליק בביתו.

או הכוונה שאף אם הולך ליום אחד הרי נעקר, ומש"כ הפרי חדש שמונה ימים משום שכך היה המעשה, וכן כתב לדינא בשו"ת תשובות והנהגות ח"ג סימן רטו אות ח' שאין להביא ראיה מדברי הפר"ח, וכן כתב לדינא בספר חובת הדר, כיון שסו"ס הרי עתה הוא לא נמצא בביתו.

דעת החיי אדם והביה"ל

מדברי החיי אדם כלל קנ"ד סל"ב נראה שדוקא אם נוסע לח' ימים וז"ל: "אבל ההולך לבית אביו או חמיו וכיוצא בו לדור שם כל ימי חנוכה, ידליק במקום שאוכל שם ימי חנוכה, אף שביום הולך באקראי לביתו ואוכל שם אכילת ארעי, דכיון דקבע לו כל ימי חנוכה אצל אביו, שם הוא ביתו". ומבואר שדוקא אם נמצא ח' ימים כיון שקובע את עצמו להיות שם כל ימי החנוכהץ

וכן נראה בביאור הלכה סי' תרע"ז ס"א ד"ה במקום כתב, בזה"ל: ודוקא באופן זה אבל אם הולך הוא וכל אנשי ביתו לבית אביו או חמיו בקביעות של שמונת ימי חנוכה, דבר ברור כיון שסועד וישן שם כל ימי חנוכה ואף

שביום אוכל אכילת עראי בביתו שאינו מדליק אלא בבית שאוכל וישן שם בלילה, דכיון שאין שום אדם בבית למי ידליק, וכ"ש האידנא שההיכר לבני הבית וכיון שישנים בני הבית שם ידליק שם עכ"ל, ומבואר מדברי הביה"ל להדיא שרק אם נוסע לח' ימים הרי הוא קובע את ביתו שם, אבל בלאו הכי חייב להדליק בבית אף אם נמצא במקום אחר.

אף הפר"ח מודה היכא שלא נמצא בביתו כלל

ויש להסתפק האם כל דברי הביה"ל היינו דוקא היכא שאוכל אכילת עראי בביתו שיש מקום לחייבו שם משא"כ היכא שאינו נמצא במקום אחר שנעקר לגמרי, ולא נמצא בביתו כלל.

ושו"ר במנחת אשר חנוכה שהקשה בזה הגאון רבי אשר וייס שליט"א שלכאורה קשה למה יתחייב להדליק כשאינו נמצא בדירה ומעולם לא שמענו שיהיה האדם חייב להדליק בבית שאינו דר בו, וכתב שם שנראה דאף הח"א (מקור הח"א הוא הפר"ח עצמו שמדבר במקרה כזה עי"ש) לא מיירי אלא במי שחוזר ואוכל ארעי בביתו ביום ושני הבתים באותו העיר ולכן לא נחשב קביעות בבית חמיו אא"כ קבע שם כל ימי החנוכה אבל ליום או יומיים נחשב עדיין דר בביתו כיון שנכנס לבית לאכול שם ביום אבל מי שנוסע לעיר אחרת אף ליום אחד קבע בבית מארחיו ופטור מלהדליק בביתו, ובאמת הפר"ח שהוא מקור הלכה זו אכן דן במציאות זו כמבואר שם כ"נ לענ"ד. וביותר י"ל לכאורה דזיל בתר טעמא דהפר"ח שם שכתב דהטעם דאינו מברך ד"למי יברך" שהרי עיקר ההדלקה הוא לבני הבית וא"כ אין טעם לחלק בין יום א' לח' ימים, אולם הגריש"א לשיטתו י"ל דיש בזה בעיה של "חשד" וע"כ ס"ל דצריך להדליק שם עיין בפר"ח שכתב דלדידן דאין חשד לכן אין צריך לברך ודו"ק. עכ"ל.

דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל

ואמנם דעת הגריש"א שאף אם לא נמצא בביתו כלל באותו יום לא פקע ממנו החיוב על ביתו, [וזה קצת צ"ע מדעת הגריש"א שהבאנו לעיל שס"ל שהוא חובת גברא] וכמו שהובא בספר שבות יצחק חנוכה פרק ו' אות ג' שמי שנוסע לבית אביו לבית חמיו לשבת אפילו שהוא בעיר אחרת לא פקע החיוב מביתו וצריך למנות שליח להדליק שם, אך מ"מ אם עקר לחו"ל ואין איש בבית חשוב עקירה אפילו אם היה בבית רוב ימי החנוכה.

וס"ל להגריש"א וכמו שהובא בקובץ פניני חנוכה עמ' עג שה"ה בחורי ישיבה שמתגוררים בישיבה ששם הוא ביתם ולא בבית ההורים ולכן אם נוסעים בשבת חנוכה להוריהם חייבים להדליק בישיבה וימנו שליח שידליק עבורם בישיבה משום שעיקר חיוב

בביתם שלהם ואע"פ שהוא אכסנאי בבית חבירו מ"מ לא פקע החיוב שיש לו להדליק בביתו, וכמו שנראה מדברי הביה"ל סי' תרע"ה ד"ה אשה וז"ל: ומה שאמרו דא מדלקי על בגו ביתאי מפני שלא היה אז בביתו, ועיקר החיוב מונח על הבית עכ"ל. וכן הו"ד הגריש"א בספר אשרי האיש חנוכה בארוכה, ושם יש קצת סתירותב דעתו, וכן הו"ד הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל בספר שלמי תודה חנוכה עמ' רי, וע"ע בזה בשו"ת אבני ישפה ח"ה סי' צ"ד ענף ג' ובשו"ת עמק התשובה ח"ו סי' רלה.

דעת הט"ז והמהרש"ם והגרשז"א

ואולם ממש"כ הט"ז סי' תרע"ז סק"ב שכתב בזה"ל: ואפילו לפי מה שכתבתנו בסמוך דאכסנאי רשאי להדליק גם במקום שהוא שם היינו שעכשיו תהיה שכיבתו שם עכ"ל, ומוכח שהולכים לפי המקום שנמצא שם וישן שם ואי"צ להדליק כלל בביתו.

וכן בספר הליכות שלמה פרק יד סי"ח הו"ד הגרשז"א שמי שמתארח בבית אחרים אפילו אם נמצא שם יום הרי זהו מקום הדלקה, ועוד כתב שם שמש"כ הפרי חדש לאו דוקא ח' ימים דלא משמע כן מלשון הפוסקים ואינו אלא שרגא דלישנא כפי מה שהיה מצוי בימיהם, אבל להלכה ברור הדבר שכל יום ויום נידון בפני עצמו היכן שנמצא ע"ש.

וכן נראה ממש"כ בשו"ת מהרש"ם ח"ד סי' קמ"ו שהנסוע ברכבת במשך לילה אחד מדליק שם נר חנוכה. וכן נראה שנקט לדינא בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ג סי' יד אות ה' וז"ל: אם יש לו בית הוי החיוב דוקא בביתו אבל אם כולם הלכו מביתם על איזה לילה ולא יהיו שם ליכא חיוב עליהם מצד הבית כיון שלא ידורו שם וכו' עכ"ל. וכן כתב בספר שלמי תודה עמ' רח שכן פסק החזו"א וכמו שאמר לו הגרח"ק.

וכן כתב בספר ילקוט יוסף עמ' תקז שהביא דברי הגרי"ש אלישיב זצ"ל הנ"ל המחודשים וכתב ע"ד שכל דברי הפרי חדשש משום חשדא, והרי בזמנינו אין חשדא וכן מורה הגר"ע פריד שליט"א שקום החיוב ההדלקה היכן שנמצא ואי"צ להדליק בשני המקומות.

מח' הנ"ל שהולך לעיר אחרת

ונח' הפוסקים לדעת הביה"ל שחיוב ההדלקה נשאר על ביתו מה הדין אם הולך לעיר אחרת.

שהגריש"א [שהו"ד לעיל] נקט שרק אם נוסע לחו"ל אף אם רוב ימי החנוכה נמצא בביתו בכה"ג הסתלק ממנו חיוב ההדלקה בביתו.

ואולם בשלמי תודה הביא דעת הגראי"ל שטיינמן והגרנ"ק שאף לדעת הפרי חדש והביה"ל אם נוסע מחוץ לעיר אין עליו חיוב הדלקה בביתו.

אם נוסע מחוץ לעיר לא יועיל הדלקה ע"י שליח בביתו כגון שנוסע לבית מלון

ולפי"ז נראה שאם נוסע מחוץ לעיר לדעות הפוסקים הנ"ל לא יועיל הדלקה ע"י שליח בביתו, כיון שאין לו שייכות לביתו, כיון שהוא חידוש גדול לומר שביתו כעת הוא היכן שגר תמיד כיון שהולכים לפי מקום השינה, ובספר הורני חוקיך עמ' קפד הערה קנה הביא דעת הגריש"א שאם לא נעקר מביתו ז' ימים הוא שייך לבית ויכול לעשות שליח, וכתב שם שיש מפקפקים בזה ורק אם הוא עשוי לגור באותו לילה אבל אם נעקר למקום אחר כל הלילה אינו קשור לשם. ע"ש,ונראה שלמעשה יש להחמיר בזה שאין להדליק ע"י שליח ושוב שאלתי בזה למו"ר הגאון רבי שמאי קהת הכהן גראס שליט"א במח"ס שו"ת שבט הקהתי וכתב לי בזה"ל: אפשר רק שאין ברירה. עכ"ל. ולגבי סדרי העדיפויות בהדלקה בבית מלון ראה מה שהתבאר בחלק ההלכות, ושוב י"ל שיש מעליותא בזה כיון שבזמנינו מדליקים בחלון אם בכה"ג יש פרסומא ניסא לרשות הרבים ולא שייכא דברי הפר"ח שכתב למי ידליק.

מקום וחיוב הדלקה במקום האכילה או במקום השינה

בגמ' בשבת דף שבת כא ע"ב איתא ת"ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, ויש לדון מהו המקום המחייב מקום האכילה או השינה.

בטור (סימן תרע"ז) שכתב וז"ל "כתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל בתשובה, בן האוכל אצל אביו או האוכל אצל חבירו, ויש לו בית מיוחד לשינה, צריך להדליק בו, שכיון שיש לו בית מיוחד לשינה והעולם רואין אותו נכנס ויוצא בו איכא חשדא אם אינו מדליק, שאין העולם יודעים שאוכל במקום אחר, ואפילו לדידן שאנו מדליקים בפנים, ומסתמא בני חצר יודעים שאוכל במקום אחר, אפילו הכי שייך חשד, כי השכנים עוברים ושבים לפני פתח הבית ורואים שאינו מדליק", עכ"ל. ומבואר מדברי הרא"ש שלכאורה יש להדליק נרות חנוכה במקום השינה, ואמנם לא מבואר מה הדין בזה האם הוא מלבד מקום האכילה, ובאחרונים פלפלו בדעתו מה ס"ל שחשיב עיקר, ונראה מדבריו דלדינא מקום שינה עיקר.

ובב"י שם הביא עוד משו"ת הרשב"א ח"א סימן תקמ"ב "גם מי שאוכל על שלחן בעל הבית אפילו שוכב בבית בפני עצמו אינו צריך להדליק, אבל מכל מקום צריך להשתתף או שיקנה לו בעל הבית חלק בשמן ופתילות. ולא דמי לאכסנאי שמדליק בתוך ביתו דהתם כבר הדליקו עליו, אבל זה צריך הוא להדליק כאכסנאי שאין לו בית במקום אחר צריך לאשתתופי בפריטי" ונראה מדבריו שנפטר בהדלקת בעל הבית אפילו שיש לו בית לשינה אך מ"מ סגי בהשתתפות, ונראה דכל חיוב ההדלקה שיש לו פתח

משום חשדא, ולכן מספיק בהשתתפות ונראה מדבריו שמעיקר הדין הוא משום ששוכב בבית בפני עצמו.

דעת השו"ע שמקום הלינה עיקר

ובשו"ע סימן תרע"ז ס"א כתב לגבי אכסנאי, כתב "ואם יש לו פתח פתוח לעצמו צריך להדליק בפתחו אע"פ שאותו בית אינו מיוחד אלא לשינה והוא אוכל על שולחן בעל הבית", והוא הדין לבן האוכל אצל אביו, ומוכח דרק משום שיש לו פתח פתוח, אז צריך להדליק שם אבל עיקר קביעות מקום הדלקת נר חנוכה הוא לפי מקום האכילה,

ואמנם יש לפלפל בזה שעיקר המקום הוא מקום שינה, שהרי שיש לו פתח פתוח הרי הוא מדליק במקום השינה, ואמנם יש לדחות ולפלפל בזה שאכתי הוא משום החשד, וא"כ לכאורה בזמנינו שאין חשד אין צריך להדליק שם, וכן ראיתי שכתב להוכיח הגאון רבי אשר וייס שליט"א, ואמנם מדברי הפוסקים לא נראה כן, וכן נראה לדינא שהשו"ע לא כתב שהוא משום החשד, וכנראה דס"ל שמקום השינה הוא עיקר, וכן נראה ממש"כ הרמ"א שי"א שידליק במקום שאוכל ומשמע דס"ל בדעת השו"ע שיש להדליק במקום השינה. וכן נראה בכה"ח סי' תרע"ז סקי"ז ובסי' תרע"א סקט"ו ע"ש.

ובמשנ"ב סי' תרע"ז סקי"ב שאם מקום השינה הוא ביתו הקבוע ידליק במקום השינה, [ונפק"מ אף במוצאי שבת שאף לבני אשכנז יש להדליק בביתו הקבוע וכפי שהורה החזו"א וכמו שהתבאר לקמן].

דעת הרמ"א שמקום האכילה עיקר להלכה כתב ברמ"א "וי"א שידליק במקום שאוכל וכן נהגו", וכתב שם במשנ"ב שמשום שמקום אכילה עיקר, ומקור דברי הרמ"א הם ממש"כ שידליק במקום שאוכל ולא במקום שישן ממש"כ בשו"ת הרשב"א סימן תקמ"ב והו"ד בדרכי משה וז"ל: גם מי שאוכל על שולחן בעל הבית אפילו שוכב בבית בפני עצמו אינו צריך להדליק, אבל מכל מקום צריך להשתתף או שיקנה לו בעל הבית חלק בשמן ופתילות ולא דמי לאכסנאי שמדליק בתוך ביתו, דהתם כבר הדליקו עליו, אבל זה צריך הוא להדליק כאנסאי שאין לו בית במקום אחר דצריך לאשתתופי בפריטי עכ"ד, וכתב בט"ז שם סק"ב בזה"ל: ומזה יליף הרמ"א דלא אזלינן בתר מקום השינה, דא"כ הו"ל לזה חיוב להדליק במקום ששוכב עכ"ל, ועוד כתב שם בט"ז להביא ראיה שמקום אכילה עיקר מעירוב חצירות בעירובין דף עג ע"א שאיתא שם מאי מקום דירה, רב אמר מקום פיתא, ושמואל אמר מקום לינה, ובשו"ע או"ח סימן ש"ע סעיף ב' מבואר שלהלכה קימ"ל כרב דאינו אוסר אלא במקום פיתא, ואמנם ע"ש במגן אברהם שם סק"י כתב "משמע בגמ' דרועים הלנין בשדה

אעפ"י שאוכלין בעיר אין אוסרים דאנן סהדי אילו ממטי להו ריפתא התם לאכול הוי ניחא להו, וצ"ע" והפרי מגדים שם בא"א הוסיף לפי דרכו דאפשר דה"ה בתלמידים האוכלים בבית בעלי בתים ולנים בבית רבם דמקום לינה עיקר עי"ש.

וכן להלכה בשו"ת מהרש"ל סימן פה כתב לחלוק ע"ז הט"ז, וכתב לדינא, חתן האוכל בבית חמיו אם יש יכולת בידו, אפילו ישן בבית חמיו לא ישתתף אלא ידליק לעצמו משום המהדרין שהרי הוא איש וביתו, ואם ישן בבית אחר פשיטא שמחוייב להדליק במקום שישן עכ"ל, וכן כתב לדינא בשו"ת שארית יוסף (סימן ע"ג) שעיקר הדלקת נרות חנוכה, אינו הולך אחר מקום אכילה אלא אחר מקום לינה.

ודברי המהרש"ל הנ"ל הובאו בט"ז שם וכתב שמדברי הרשב"א נראה שמקום אכילה עיקר, וכן כתב במג"א סק"ו והמשנ"ב לדינא פסק כדברי הט"ז ולא כשיטת המהרש"ל, וכן האריכו בפוסקים לדינא שמקום אכילה עיקר, ולא מקום השינה, ומ"מ אם הדליק במקום השינה ולא במקום האכילה יצא ידי חובתו.

אך להלכה לבני ספרד יש להדליק במקום השינה וכמו שנראה מדברי השו"ע, ולבני אשכנז יש להדליק במקום האכילה כמו שכתב ברמ"א.

בברכת התורה
יוסף אביטבול
מח"ס שערי יוסף ושא"ס
החונה פה עיה"ת בני ברק

מקום ההדלקה לבחורי ישיבה

בס"ד, כסלו ה'תשפ"ד

לכבוד הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א במח"ס גם אני אודך ושא"ס.

אודות השאלה לגבי מקום ההדלקה לבחורי ישיבה.

דנו הפוסקים בבחורי ישיבה גדולה או קטנה שישנים בישיבה האם מדליקים בחדר אוכל או בפנימיה, ולכאורה לפי מאי דקימ"ל שמקום אכילה עיקר, א"כ לכאורה י"ל שיש להדליק נרות חנוכה בחדר אוכל, וכן הו"ד החזו"א בספר אורחות רבינו ח"ד חנוכה אות צב, ובדינים והנהגות חנוכה אות יב, וכן הו"ד הגר"א קוטלר בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סימן שמב אות יא, וכן כתב הגר"י קמינצקי בספר אמת ליעקב סימן תרע"ז, וכן הו"ד הגרשז"א בספר שיעורי חנוכה, וכן הו"ד הגרי"י פישר בקובץ קול מהיכל עמ' תקיד.

ואולם בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ג סימן יד אות ה' ובחאו"ח ח"ד סימן ע' אות ג' כתב לדינא שבחורי ישיבה שגם אוכלים וגם לנים בישיבה, שיש להדליק בחדר השינה שיש לו שם

מקצת בעלות ולא בחדר האוכל שהוא לכולם וז״ל: צריכין להדליק במקום הלינה משום שמקום הלינה הוא מיוחד יותר ממקום האכילה שאינו מיוחד כלל לשום פרטי, וגם אף מקום קבוע בשעת האכילה אין להחשיב אף שכל אחד החזיק לו מקום לישב שם כל ימי היותו בישיבה שודאי ליכא שום קפידא לא לו ולא למנהלים היכן הוא יושב, אבל מקום הלינה הוא מקום שנקבע לכל אחד באיזה חדר הוא ילין וגם כל חפציו שיש לו מניח שם, וגם בחדר ההוא עצמו יש לכל אחד מטה קבועה שעומדת במקום אחד כל הזמן שלכן מקום הלינה הוא נחשב מקום מיוחד ושם צריך להדליק נר חנוכה, ואם היה שייך שיברך כל אחד במקום המיוחד רק לו דהוא במקום הסמוך למטתו שרק הוא המשתמש שם היה עדיף, אבל אין זה קפידא מאחר שכל אחד משתמש באיזה דברים גם בכל החדר, שלכן כיון שטוב יותר להדליק אצל החלון ולא לכולן יש חלון אצל מטתו יכול כל אחד להדליק אצל חלון שבחדרו אף שאינו אצל מטתו״ עכ״ל. יעו״ש עוד בחיו״ד, [ובעיקר האי דינא אם יש בעלות לבחור ישיבה על חדרו, הארכתי בכמה דוכתי, ויתבאר בארוכה עוד בספרי שערי יוסף בהל׳ מזוזה, ומש״כ בזה עוד בשערי יוסף אורחות הישיבה].

וכן בספר פניני חנוכה פרק ה׳ הובא שנשאל מרן הגרי״ש אלישיב זצוק״ל בבחורי ישיבה שאוכלים בבית אחד שבו החדר האוכל וישנים בדירות בבית אחר, היכן ידליקו, והשיב בזה״ל: ידליקו בדירה שבה הם ישנים שאע״פ שנפסק תרע״ז א בהג״ה דיש להדליק במקום אכילה דמקום אכילתו עיקר זהו כשמקום האכילה מיוחד לו אבל בישיבה שחדר האוכל אינו מיוחד לו וא״א לעשות בחדר האוכל תשמישיו רק לאכול וללכת זהו כמסעדה ובודאי מי שאוכל כל ארוחותיו במסעדה לא יכול להדליק שם עיקר דירתו היא מקום לינתו עכ״ד, ועוד נשאל האם יש ענין להחמיר לאכול גם בחדר השינה, והשיב שיש מחמירים לאכול שם ארוחה אחת, אבל אין חייבים לעשות כן יעו״ש, וכן הו״ד בספר שבות יצחק חנוכה פ״ו אות ד׳, וכן כתב בשו״ת שבט הלוי ח״ג סימן פג שבישיבת גדולות יש להדליק בחדרם כיון שמיוחד להם מבחדר האוכל יעו״ש, וכן כתב בשו״ת אז נדברו ח״ה סימן לח אות ב׳, וכן כתב בשו״ת להורות נתן ח״ו סימן מד, וכן כתב בספר חובת הדר חנוכה הערה נט, וכן כתב בשו״ת אור לציון ח״ד פרק מז הלכה א׳, וכן כתב בשו״ת תשובות והנהגות שם, וכן כתב בשו״ת מנחת יצחק ח״ז סימן מח, וכן הו״ד הגר״ד פינשטיין בשו״ת ודברת בם ח״א סימן קפ.

ואמנם יש כמה פוסקים שהורו שיש לאכול שם ארוחה אחת, וכמ״ש בשו״ת תשובות והנהגות ח״ב

סימן שמב אות יא, וכן כתב בספר אורחות ריבנו שם ובספר חובת הדר שם, ובשו"ת אז נדברו ח"ה סימן לח אות ב', ובשו"ת להורות נתן שם, וכן הו"ד הגרנ"ק בספר חנוכה פרק יא הערה ל' שאין צריך דוקא לאכול שם ביום הא', ולכן נראה שלכתחילה יאכלו ארוחה אחת בחדר ואז ידליקו שם.

בברכת התורה
יוסף אביטבול
מח"ס שערי יוסף ושא"ס
החונה פה עיה"ת בני ברק

מקום ההדלקה במוצאי שבת למתארחים

בס"ד, כסלו ה'תשפ"ד

לכבוד הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א במח"ס גם אני אודך ושא"ס.

אכתוב לגבי השאלה המצויה במקום וחיוב ההדלקה במוצאי שבת למתארחים.

דנו הפוסקים לגבי המתארח בשבת ובמוצאי שבת ישן במקום אחר היכן ידליק במוצאי שבת, שלכאורה היה נראה שלבני אשכנז שהולכים לפי מקום האכילה ועתה אכל שם סעודה שלישית א"כ צריך להדליק שם.

ומצינו בזה כמה דעות בפוסקים.

א). בספר שלמי תודה עמ' רט הו"ד החזו"א שאמר להגרח"ק שבמוצאי שבת צריך לחזור לביתו, וכן הו"ד הגרח"ק בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' תס אות לו, וכן כתב בשו"ת אור לציון ח"ד עמ' רסז שאם מתארח למשך כל השבת ובדעתו לחזור לביתו במוצאי שבת בערב שבת ידליק במקום שהולך לשם במוצאי שבת ידליק נרות חנוכה כשיחזור לביתו, ואם יש חשש שיעכבו אותו להשאר שם בלילה ידליק באותו מקום ואם לבסוף חזר לביתו יחזור להדליק בביתו בלא ברכה ע"ש, וכן הו"ד הגר"ש וואזנר זצ"ל בקובץ מבית לוי ח"י עמ' יא, וכן הו"ד הגרנ"ק בחוט שני חנוכה עמ' שי, וכן הו"ד הגר"מ פינשטיין זצ"ל בקונ' שושנת ישראל עמ' מט, וכן כתב בספר הליכות אבן ישראל עמ' שעב. וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' שצא, וכן כתב בהליכות מועד חנוכה עמ' קנב.

ב). בשו"ת מנחת שלמה תנינא סי' נ"ח אות א' כתב שאינו צריך למהר לביתו להדליק שם נרות חנוכה אלא יכול להדליק נרות חנוכה במקום שנמצא עכשיו משום שחיוב הדלקת נרות חנוכה נקבע לפי המקום ששוהה שם בזמן החיוב, וכל זמן שלא יצא משם לא פקעה הקביעות שלו בשעת ההדלקה ואף אינו צריך לאכול שם מלוה מלכה ע"ש, וכן הו"ד הגרשז"א בספר הליכות שלמה עמ' רעט הו"ד שבכה"ג מקום ההדלקה הוא איפה

שהיו בשבת כיון שזה היה דירתם לפני זה, וכן הו״ד הקה״י בספר אורחות רבינו ח״ג הל׳ חנוכה אות ק׳, וכן הו״ד הגרי״ש אלישיב זצ״ל בספר פניני חנוכה עמ׳ קיא, ע״ש, וכן הובא דעת הגאון רבי יעקב קימנצקי זצ״ל בספר אמת ליעקב סי׳ תרעז בהג״ה שכל זמן שלא הלך משם נחשב עדיין כביתו אכן לכתחילה יש להחמיר ולהיות שם ע״ש, וכן כתב לדינא בשו״ת תפילה למשה ח״ב סימן נ׳ שידליק במקום שהוא שם וישאר חצי שעה.

וצ״ע בביאור הדעה הנ״ל שהרי במשנ״ב סי׳ תרע״ז סקי״ב כתב בשם הפוסקים שלא אמרינן שמקום אכילה רק למי שסועד שם בקביעות אבל מי שסועד אצל חבירו באקראי צריך לילך דוקא בביתו וא״כ לכאורה ה״ה בכה״ג כיון שאין דעתו להשאר שם שם בלילה א״כ הו״ל אכילת עראי, ויש ליישב קצת שסו״ס כיון שהיה שם בשבת הרי הוא המשך למה שהיה שם בשבת.

ג). מו״ר הגר״ע פריד שליט״א כתב בזה לדינא בספר אזמרה לשמך על המועדים, אם הוריו מתגוררים בעירו, לכתחילה ילך כבר בשבת להתפלל ערבית סמוך לביתו, ובזמן ידליק בביתו [ואשתו וילדיו ישמעו את הברכות מהוריו] ובמקרה שהוריו אינם גרים בעירו, כיון שעד שיחזור לביתו יתכן שיעבור זמן ההדלקה לכתחילה, יעשה שליח להדליק בביתו בזמן, ואם אינו יכול למנות שליח - ישהה בבית הוריו בצאת השבת, ויאכל מלווה מלכה אחר שהדליק שם. עכ״ד.

ויל״ע אם בכה״ג טוב שידליק במוצאי שבת על ידי שליח. וכנ״ל שיש לעיין במה שמועיל להדליק ע״י שליח בביתו אם נמצא בבית מלון או נמצא בטיסה בחו״ל ואין אף אחד בביתו הרי הולכים לפי מקום האכילה לבני אשכנז ולפי בני ספרד לפי מקום השינה וא״כ עתה אינו שם וא״כ מה מועיל שידליק ע״י שליח, ולכאורה הרי הוא תלוי במה שהארכתי בשערי יוסף חנוכה האם הדלקת נר חנוכה הוא חובת ביתא או חובת גברא, שאם הוא חובת ביתא כיון שכעת לא נמצא בביתו מה יועיל שידליק שם, וי״ל דסו״ס הדין הוא פרסומא ניסא בביתו ויוצא בזה יד״ח, כיון שלפי השו״ע החובה היא על הבית, אך שוב י״ל דכיון דעתה הוא אינו ביתו מה יועיל שידליק ע״י שליח, אך י״ל כנ״ל שסו״ס ע״י ביתו יש פרסומא ניסא, וי״ל ביותר לפי דעת הב״ח שהבאנו לעיל שהחיוב פרסומא ניסא הוא על ממונו, וא״כ סו״ס מקיים דין פרסומא ניסא ע״י ממונו.

והעיקר נראה לדינא בין לבני אשכנז ובין לבני ספרד שצריך להדליק היכן שישן שם בלילה, אף לבני אשכנז, כיון שאינו חשוב המקום שלו, לבני ספרד שהולכים לפי מקום השינה א״כ כיון שבלילה לא ישן שם צריך להדליק בביתו, וכן כתב בחזו״ע חנוכה

עמ' קנה וכתב לדייק מדברי הביה"ל בסי' תרע"ז ד"ה במקום שאם אוכל על סעודתיו בשמונת הימים בבית אביו והולך לישון בביתו כל לילה ידליק בביתו וא"כ ה"ה בכה"ג שהוא חוזר עתה לביתו ואפילו אם יחזור בשעה מאוחרת ימתין עד שיגיע לביתו וידליק בברכות משום שעיקר הדלקת נרות חנוכה הולך אחר מקום הלינה ולא אחר מקום האכילה אע"פ שהוא מקום האכילה בקביעות ע"ש. וכן נראה עיקר לדינא. [ועי' עוד בהגהות איש מצליח עהמשנ"ב דף קמא ע"ב שיש לחלק שאם אינו חוזר מאוחר ימתין להדליק בביתו ואם חוזר מאוחר ישתתף בפריטי עם בעל הבית וכשיחזור לביתו אם הוא רגיל להדליק בחלון ידליק פעם שניה בלא ברכה מפני החשד ע"ש, והוא תמוה דהא לבני ספרד הולכים מקום השינה]. וכן כתב בילקו"י חנוכה עמ' תקד שהמתארחים בשבת במוצאי שבת נראה שצריכים להדליק בביתם ואם יש חשש שיעכב אותם לבסוף וישנו שם ישתתפו עמם בפרוטות ואח"כ כשיגיעו לביתם ידליקו בלא ברכה, אבל הנכון הוא שיהיה בדעתם לנסוע לביתן ויסעו לביתם וידליקו שם בברכה.

מי שאינו נמצא בביתו בזמן ההדלקה

דנו הפוסקים מהו מקום ההדלקה למי שאינו נמצא בביתו בזמן ההדלקה, כן כתב לדינא בשו"ת אור לציון ח"ד פרק מז תשובה ד' כתב שהולכים לפי מקום שבו נמצא ולכן צריך להדליק בביתו אך טוב שישאר שם חצי שעה ע"ש, וכן נראה מדברי הפוסקים לגבי חיוב ההדלקה למתארחים בשבת במוצאי שבת, וכן דעת מו"ר הגר"ע פריד שליט"א לדינא, ואף שמדברי החזו"ע נראה דלא ס"ל הכי מ"מ בסתמא הולכים לפי מקום שנמצא בו כעת.

וכתב בילקו"י חנוכה עמ' תקה שהנוסע ממקום למקום בזמן הדלקת הנרות ולן כל לילה בבית אחר מקום שהייתן בזמן ההדלקה קובע ולכן נראה שידליק נרות חנוכה במקום שהוא נמצא ואם נמצא בתחילת הלילה בבית אחד ולאחר כמה שעות עוקר לבית נראה שידליק במקום שישן שבזמן הזה אין זמן ההדלקה להדלעיכובא ואפשר להדליק כל הלילה. עי"ש, והיינו כיסוד דברי החזו"ע שעיקר מקום ההדלקה הוא במקום השינה, אך נראה מדבריו דבמקום הצורך אפשר לסמוך על השיטות שחיוב ההדלקה הוא במקום שנמצא כעת, ונפק"מ למש"כ שאם נוסע לבית מלון אחרי צאת הכוכבים שידליק בביתו כיון שבבית מלון איכא ספק על חיוב ההדלקה ועל מקום ההדלקה.

בברכת התורה
יוסף אביטבול
מח"ס שערי יוסף ושא"ס
החונה פה עיה"ת בני ברק

גדר החיוב במקום השינה בהדלקות נר חנוכה

בס"ד, כ' כסלו תשפ"ד

לכבוד הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א במח"ס גם אני אודך ושא"ס.

נשאלתי ע"י הגאון רבי ראובן צרף שליט"א בזה"ל: נסתפקתי בגדר הולכים אחר מקום שינה בהדלקת נר חנוכה. נסע למירון שבת חנוכה ושכר שם צימר, ובמוצ"ש נוסע לבקר אצל גיסו עד לראשון בערב, היכן ידליק? עושה משמר משעה עשר בלילה עד הבוקר, האם ידליק בביתו עם ברכה אע"פ שאינו ישן בביתו? או מחייבים אותו לישן קודם המשמר? נמצא בשעת ההדלקה בבית, אולם בשעה 10 טס לחו"ל ונוחת בראשון בבוקר, האם ידליק בביתו? ועוד מקרים כיוצ"ב, מה דינם? ומה ההגדרה על עצם חיוב מקום שינה בדווקא. ע"כ שאלותיו.

לגבי השאלה הראשונה באדם שנסע למירון בשבת חנוכה ושכר שם צימר ובמוצאי שבת נסע לבקר את גיסו עד יום ראשון בערב, וביום בראשון בערב חוזר לביתו, שבודאי ביום א' ידליק בביתו, ובמוצאי שבת כיון שהולך לגיסו ושם הוא מקום שנתו, ובפשטות הרי מגיע אחרי הדלקת גיסו, כי הנסיעה ממירון לוקחת כמה שעות, וממילא לכאורה הרי אינו נפטר בהדלקה שלו.

ומאידך אינו יכול להדליק במקום שהיה שם בשבת כיון שאינו ישן שם, ואף אם אוכל שם סעודה רביעית, קשה לומר דעתה הוא עיקר קביעותו.

אך למעשה י"ל כמ"ש בספר שערי יוסף חנוכה שאף לבני ספרד יש מקומות שאזלינן לפי המקום שבו נמצא, כגון בטס לחו"ל.

ואמנם דעת האור לציון בח"ד פרק מז תשובה ד' ובביאורים שם שכתב לדינא שמי שדעתו צאת מביתו בזמן הראוי להדלקת נרות חנוכה כדי ללון במקום אחר ידליק בביתו כיון שמקום שהייתו בזמן ההדלקה היא הקובעת אף שאינו ישן שם, וכן כתב באמת ליעקב הערה 590 בשם הגר"י קמניצקי זצ"ל וכן כתב בשלמי תודה חנוכה עמ' רח, וכן צידד לדינא בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קנח, ואמנם אף לפוסקים הנ"ל מבואר בשו"ת אול"צ שטוב שישהה שם חצי שעה, ומזה נראה דאינו יכול להדליק נרות חנוכה וללכת משם, ומ"מ אנן דאזלינן לפי מש"כ בחזו"ע א"כ מקום שינה עיקר.

אך שוב איכא לספוקי דדלמא דוקא היכא שהוא ביתו, אבל הכא הוא לא ביתו, כיון שעיקר החובה על ביתו כמו שהארכתי בסוף הספר שערי יוסף פסקי הלכות חנוכה.

ולכן נראה שאם תמיד מדליק בביתו בחלון ידליק ע"י שליח בביתו

כיון דהחובה על ביתו והא סו"ס איכא פרסומא ניסא. [כיון שעתה אין לו מקום קבוע דמקור החזו"ע למקום השינה ממש"כ בשו"ת שארית יוסף סי' ע"ג שכתב מי שאוכל ושותה בסעודת מריעות אצל חבירו והגיע זמן הדלקת נר חנוכה נראה שעיקר הדלקות נרות החנוכה אינו הולך אחר מקום האכילה אפילו שהוא מקום אכילה בקביעות אלא אחר מקום לינה, וכ"ש כשאינו אוכל שם אלא פעם אחת שלא עלה על דעת כלל שידליק במקום אכילה עכ"ד, ונראה מדבריו שהעיקר הוא לפי הקביעות, וביותר י"ל דאיכא עליה חובת ביתא והיינו חובה על ממונו, ולכן אף המאתרח בשבת צריך להדליק במקום שיהיה במוצאי שבת כיון שזה עיקר מקומו וכמו שכתב בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' רטו אות ז', אך בנ"ד קשה לומר שהיכן שישן שם זה יהיה ביתו כיון שהוא ארעי, ואין לו פתח בפני עצמו, ורק לבני אשכנז שכל אחד מבני הבית מדליק יכול להדליק שם אולי אף בברכה, ושוב ראיתי שיש שצדדו שבכה"ג יכול להדליק בבית המארח אח"כ בברכה כיון שהמארח כבר הדליק וממילא אינו נפטר בהדלקתו, וא"כ לכאורה כיון שמקום שינה הוא, וכן כתבו בספר דברי שלום מועדים ח"א עמ' תכ שכן הורה הגאון רבי חכם שלום כהן זצ"ל ראש ישיבת פורת יוסף, אך יל"ע טובא כיצד יכול לברך על הדלקה זו הרי אין לו פתח פתוח בפני עצמו, וממילא אין לו דין בית, ואינו יכול לברך כיון שצריך בית להתחייב בנר חנוכה, ומכניס את עצמו בכה"ג לספק ברכה לבטלה אם יעשה כן כיון שהכניס את עצמו לאונס ולחלק דעות הפוסקים פטר את עצמו מחובת הדלקת נר חנוכה].

אך לכתחילה יש להמנע מהנסיעות הנ"ל ולהכנס לספיקות כמו שהאריכו כל הפוסקים כידוע.

ולבני אשכנז אם יאכל שם סעודה רביעית נראה שיכול להדליק בצימר נר חנוכה בזמנו בברכה. [ובזה יש לסמוך שעתה הוא מקומו, אף לבני ספרד ואף שהוא אינו ביתו, מ"מ כיון שיתאחר הזמן עד שיגיע לבית חבירו, וגם בבית חבירו לא ברור שיכול להדליק כמ"ש, ויסוד החילוק שיתאחר הזמן כן כתב כיוצא בזה במשנ"ב איש מצליח סי' תרע"ז ס"א בהערות שבסוף הספר לגבי מקום ההדלקה למתארח במוצאי שבת שיש לחלק בין אם גר באותו עיר לבין אם הוא גר בעיר אחרת שעד שיגיע לביתו יתארח השעה, וכמו שנראה מדברי המשנ"ב שם סקי"ב שכתב בזה"ל: אבל מי שסועד אצל חבירו באקראי ויש שם ביתב אותה העיר צריך לילך לביתו להדליק שם נר חנוכה עכ"ל, יעו"ש מה שהעלה באיש מצליח שם, וכחילוק הנ"ל כן נקט בחוט שני להגרנ"ק וכן כתב לדינא בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' שצ"א, אך הכא אינו שייך].

ומ"מ אם לא יאכל שם בודאי שאינו יכול להדליק שם בברכה, וכמו שמבואר ממש"כ רבי חיים פלאגי' זצ"ל בספר מועד לכל חי סימן כז סעיף ל' וז"ל: המדליק בביתו וסוגר הפתח והולך לסעוד ולישן בבית אחרת של חבירו הברכה שמברך על נרות חנוכה הוא ספק ברכה לבטלה, ושב ואל תעשה עדיף שלא יברך בשם ומלכות או יאמר השכן הברכות ויכוון להדליק בברכותיו. עכ"ל, ומבואר שלכתחילה בעינן שיאכל שם, ולפי"ז גם לא מהני שישאר שם חצי שעה, ושוב איכא לספוקי שאם ישאר שם חצי שעה חשיב קביעות, וכן הורו כמה פוסקים ואכמ"ל.

ושוב השיב לי בזה הגאון רבי יוסף משדי שליט"א לדינא שנראה שיכול להדליק שם בצימר אם יאכל שם או ישאר חצי שעה ולא שהמזדות ארוזות ומחכה רק ללכת משם שיכול להסתמך שמקום ההדלקה על מקום קביעותו הראשונה ובהתסמך על דברי רבינו דוד שנר חנוכה הוא חובת גופו עכת"ד.

ושוב השיב לי בזה מו"ר הפוסק הגאון רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א במח"ס שו"ת שבט הקהתי וז"ל: אפשר אצל גיסו אם הוא שם יום שלם ואוכל וישן שם ידליק אצל גיסו, ואום אוכל מלוה מלכה במירון יכול להדליק שם. עכ"ל.

לגבי השאלה השניה אדם שעושה משמר מעשר בלילה עד הבוקר האם ידליק בברכה אע"פ שאינו ישן שם, להלכה בודאי נראה בודאי שידליק בביתו כיון שהוא חובת ביתא, ושם הוא עיקר דירתו, ולכן אנשים שעובדים משמרת לילה ובשום לילה לא ישנים בביתם מדליקים בביתם. [וכיוצא בזה נשאלתי בבית ההוראה בבחור שישן כל לילה בבית חינוך מיוחד האם ידליק בבית הוריו והשבתי להלכה שידליק בבית הוריו ולא מבעיא לבני אשכנז שמקום אכילה עיקר, אלא אף לבני ספרד אף אם הוא נשוי שיש לו בית וכל לילה ישן במקום העבודה, מ"מ הרי זה אינו ביתו, משא"כ אם לאדם יש משרד פרטי וישן שם, שבאותו לילה שישן שם צריך להדליק בברכה וגם בביתו כדין אדם שיש לו שני בתים וכמו שכתבתי בסוף הספר הנ"ל].

ולגבי השאלה השלישית באדם שטס לחו"ל שיש להדליק בביתו, כיון שזהו עתה ביתו ואף שאח"כ יצא משם, [וכן הוא הדין באדם שטס בזמן ההדלקה שימנה שליח להדליק בביתו כי אינו יכול להדליק במטוס וכן שמעתי בשם הגר"י זילברשטיין שליט"א].

ומש"כ שלבני ספרד הוא מקום השינה וכמו שכתב בחזו"ע ושהוא חובת ביתא, מכאן יש להעיר על מה שהביאו בספר דברי שלום מועדים ח"א עמ' שנז שהורה חכם שלום כהן זצ"ל לגבי מי שיש לו שני בתים או המתארח בשני בתים שבאחד אוכל ובאחד ישן שהיכן ידליק, שהשיב שמקום האכיל

הוא העיקר ולכן יש להדליק בבית שאוכל ולא בבית שישן, והוא ע"פ דברי הטור סי' תרע"ז בשם הרא"ש והדרכי משה, וזה פלא שהרי נ"ח הארכנו שהוא חובת ביתא, וגם עיקר הקביעות היא לפי השינה, וכמו שהורו האחרונים.

וכן מה שהשיב שם בעמ' שנח לגבי בעל חנות שנמצא בחנות רוב היום עד שעה מאוחרת וגם אשתו נמצאת עמו בחנות ולא בבית אם האו אוכל בחנות את ארחותיו בבוקר ובערב יליק את הנרות שם, וכתבו שם בהערה שאף שהיא אינה עיקר דירתו מ"מ כיון שאוכל שם דינו כמקצת ביתו שיכול להדליק שם, והוא תמוה טובא, שהרי חובת הדלקת נר חנוכה הוא על ביתו של האדם והוא שם של חנות, וזה תמוה שבביתו שישן שם ועושה שם כל תשמישיו יפטר מההדלקה שם, ולא מצינו כן בכל הפוסקים, [ותמוה טובא גם מה שהביאו העורכים ראיה לדבריו משבת דף כא ע"ב הניח חנוני נרו מבחות וכו' ומוכח שמדליקים בחנות כיון שאוכלים שם הוא תמוה טובא ששם אפשר לומר שחנותו היתה לפני ביתו כמו שמצינו בגמ' סוכה לגבי סוכת היוצרים ועוד].

ואדרבא מה שהוכיח שם מדברי הפוסקים בעירובי חצירות שמקום שינה עיקר, הנה בביאור הלכה סימן שע ס"ה ד"ה וישן כתב להלכה בשם המג"א שהרועים שלנים בשדה אע"פ שאוכלים בעיר אינם אוסרים שמקום לינתם עיקר והטעם משום שאנן סהדי דיאלו הוי ממטי ליה לאכול במקום לינתו הוי ניחא ליה טפי ששם הוא מקום שמירותיו וכן כתב הרשב"א בעבודת הקודש וכן מכוח בחידושי הריטב"א, ע"ש, ובפרי מגדים כתב שהוא הדין בתלמידים שאוכלים בבית בעלי בתים ולנים בבית רבם דאלזינן בתר מקום לינה מהאי טעמא והיינו טעמא דאנן סהדי דהוי ניחא ליה אפי ומקור הדברים מהגמ' בעירובין דף עג ע"א ע"ש, ובמועדים וזמנים ח"ו סי' פח ובשו"ת משנה הלכות חלק יא סימן תקל כתבו להוכיח מדברי הביה"ל הנ"ל דנראה דמקום שינה עיקר, כיון שעיקר דירתם בחדר שישנים בו, והכא נמי יש לומר לגבי בעלי חנויות שבודאי מקום הדלקתם הוא בבתיהם שישנם שם, והיו רוצים כל היום להיות בבתיהם.

וכעי"ז הובא דעת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בספר פסקי שמועות חנוכה עמ' סה לגבי רופא שמקבל חולים במרפאה בזמן הדלקות נרות וכן מזכיר שעובד שם שלא ידליקו נרות חנוכה במרפאה ובודאי שלא יברכו והטעם שהמרפאה אינה בית מגורים לאף אדם ואף לא לאנשי הצוות ואפילו כדי לפרסם את הנס אין בזה כל מצוה והרי זה ברכה לבטלה ע"ש. וה"ה לגבי חנות שאינה בית מגורים, וכמו שכתבנו כיוצא בזה לגבי הדלקה בטנק בברכה בשערי יוסף חנוכה שאינו חשוב בית. וכן כתב בספר הורני חוקיך חנוכה

פורים עמ׳ קפד הגאון רבי יוסף משדי שליט״א שאדם שעובד במשך היום במקום ואוכל שם אינו יכול להדליק שם אלא דוקא בביתו שישן שם ורק בדיעבד אם הדליק במקום עבודתו יצא. ע״ש, ושכן כתב להאריך בשו״ת מקדש ישראל חנוכה סי׳ צ״ט. ואמנם שוב שאלתי להגר״י משדי שליט״א לגבי חנות ואמר לי ע״פ מש״כ רבינו דוד בפסחים דף ז׳ שנר חנוכה הוא חובת ביתא, וא״כ לכאורה כן יש לומר שיש להדליק שם.

ונפק״מ בבחור ישיבה קטנה מבני אשכנז שגר לדוגמא בפתח תקוה וישן שם ובמשך כל היום נמצא בישיבה והורו הפוסקים שכיון שאוכל שם יכול להדליק בישיבה, והיינו לבני אשכנז שמקום אכילה עיקר.

בברכת התורה
יוסף אביטבול
מח״ס שערי יוסף ושא״ס

הדלקה בזמנינו מול בנין שגבוה עשרים אמה - מכתב לספר פני השולחן חנוכה

ב״ה, יום א׳ דחנוכה תשפ״ד

לכבוד הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט״א במח״ס גם אני אודך

קבלתי הספר פני השולחן הלכות חנוכה. וראיתי מש״כ לדון האם בזמנינו אפשר לכתחילה להדליק מעל עשרים אמה כיון שיש בנינים ממול.

מצינו כמה צדדים להדליק מעל עשרים אמה, ובפרט שיש בנינים ממול.

א). בחידושי הריטב״א החדשות בשבת דף כא ע״ב כתב, בזה״ל: ״ואם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים, פי׳ וסתמא קאמר אע״פ שהיא גבוהה לבני רשות הרבים למעלה מעשרים אמה, דבדידיה משערינן כיון דלא אפשר אלא בהכי״, עכ״ל, ומבואר מדבריו שכיון שעתה מקום ההדלקה הוא בחלון בע״כ שמיירי שהיא גבוהה לבני רשות הרבים, וכן נראה בפשטות דברי השו״ע בסתמא בסי׳ תרע״א ס״ה שכתב ״ואם היה דר בעליה שאין לו פתח פתוח לרה״ר, מניחו בחלון הסמוך לרשות הרבים״, ובס״ו שכתב השו״ע דין הדלקה מעל עשרים טפחים, אפשר דהיינו דוקא בתוך הבית, וכמשמע מרהיטת לשון השו״ע, ופשוט. ואמנם דברי הריטב״א הנ״ל הביא בראבי״ה (הל׳ חנוכה סי׳ תתמג עמוד תקעד), קבלתי מרבינו אבא מארי רבינו יואל, הא דאמרינן נר חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה, כסוכה וכמבוי, הני מילי בימיהם שהיו מניחים נ״ח מבחוץ, אבל לדידן שמניחים בפנים אפילו למעלה מעשרים אמה כשרה, כדאמר בסוכה שאם הדפנות מגיעות

לסכך, שלטא בה עינא, ואפילו למעלה מעשרים אמה כשרה. וכתב ע"ד בראבי"ה, ובעיני נראה שיש לחלק למבין. עכ"ל

ב). בשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' סה כתב שאם יש בנינים ממול, יש פרסומא ניסא לשכנים שגרים ממול שיכולים להסתכל בנרות. וכ"כ הטעם הנ"ל לדינא בשו"ת אור לציון ח"ד פרק מב תשובה ז'.

ג). עוד כתב בשבט הלוי שדברי הש"ס והשו"ע מדובר שאף לבני הבית הנרות למעלה מכ' אמות, משא"כ בזמנינו שמדליקים בפנים ובני הבית רואים את הנרות כיון שהוא פחות מכ', [ויש להוסיף בפרט שהרבה דעות מהראשונים שבזמנינו אף דליכא סכנה המצוה היא בהדלקה בבית].

ד). עוד כתב בשבט הלוי להביא דברי הפרי מגדים משב"ז סוף סק"ה שכתב שידליק בחלון אפילו למעלה מכ' דיש היכר לרשות הרבים ע"ש, וכן נראה במחצית השקל.

ה). הגאון האדיר רבי אשר וייס שליט"א אמר לחדש שבזמן חז"ל הבתים היו צפופים ורה"ר צרה, וכעין הבתים המצויים היום בצפת, ובזה מעל כ' אמה קשה לראות, אבל בזמנינו שהכבישים רחבים מאד, ויש בין בנין לבנין הרבה מרחב, קל יותר לחזות במנורות הדולקות, ולכן יש צד קולא להניח הנר מעל כ' אמה. עכת"ד, וכן מוכח מריש דברי הגמ' בסוכה לגבי מבוי, כן אמר לי מו"ח הגר"ש יאיר שליט"א, וכן הסכים הגר"י משדי שליט"א בראייה הנ"ל, אך עיקר דבריו מחודשים, ושוב הראוני שכן העיר הגר"ד קוק שליט"א.

ו). שמעתי מחכם אחד שליט"א לחלק כיון שיש הרבה שמדליקים באותו בניין, ממילא אם רואים את הנרות בתוך עשרים אמה, רואים את הנרות גם מעל עשרים אמה, [אך יל"ע שבפוסקים לא הביאו חילוק זה].

ז). בספר פרדס יוסף החדש חנוכה (עמ' רכג) לידידי הג"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א הביא שהגה"ק רבי חנוך צבי מבענדין חתנו של הספר שפת אמת בספר יכהן פאר (עניני חנוכה ד"ה הנה) ס"ל שהחנוכיה עצמה תהיה כמו אלמתרא, ויועיל אף למעלה מעשרים, וכן הובא בספר נימוקי חיים (ליקוטים עמ' ער) בשם הרה"ק מאוטיניא. ואמנם היא גופא מוכח שא"א להדליק נר חנוכה למעלה מעשרים כיון דלא שלטא ביה עיניה, וכן השיב הגרשז"א והו"ד בהליכות שלמה פי"ד אות ז', אך למעשה י"ל כמ"ש באות הקודמת שאם יש הרבה נ"ח בבניין ממילא כל הבניין כדין אלמתרא.

ח). אם יש היכר לבני הרשות הרבים ובני רשות הרבים יודעים מזה שפיר דמי, דהנה יש שכתבו להוכיח ממש"כ בשער הציון סקמ"ב בשם הפרי

חדש וז״ל: אכן אם החלון גבוה מקרקע רשות הרבים למעלה מעשרים אמה ואין היכר לבני רשות הרבים, אז טוב יותר להניח בפתח. עכ״ל, והבינו מדבריו שה״ה בחלון הגבוה מעל עשרים אמה מרה״ר אין להדליק, אך בשער הציון מבואר ״ואין היכר לבני רשות הרבים״, וא״כ בזמנינו שהמציאות היא שיש היכר לבני רשות הרבים אפשר לכתחילה להדליק שם, והנה בפרי חדש ס״ה שהוא מקור דברי המשנ״ב כתב ״דבר ברור הוא, שאם החלון למעלה מעשרים אמה, שמניחה על פתח ביתו״, ולא כתב ההוספה שכתב בשער הציון, ומוכח דס״ל בשער הציון לדינא דהיכא שיש היכר יכול להניח מעל עשרים אמה.

ט). בחזו״ע חנוכה עמ׳ לז מבואר שאפשר להדליק בחלון מעל עשרים אמה כיון שמעיקר הדין אפשר להדליק בבית, ובהערה שם הביא דברי הראבי״ה הנ״ל, וכתב, ואפשר שכוונתו לחלק כמ״ש הטור (סי׳ תרעא), שאחר שהביא ד׳ רבינו יואל, כתב, ונ״ל דשאני התם דבעינן שתשלוט עינו בגג הסוכה, וכיון שהמחיצות מגיעות לגג הסוכה, על ידם תשלוט עינו בגג, אבל הכא שצריך שתשלוט עינו בנרות, כל שהיא למעלה מעשרים אמה דלא שלטא ביה עינא, פסולה. ע״כ. אבל מרן הב״י שם כתב בשם מהר״י אבוהב ליישב ד׳ רבינו יואל, דס״ל שכשיש אויר בכאן, האויר מזיק לעינים ואין האדם יכול להביט למעלה כל מה שירצה, ולזה הביא ראיה מסוכה, שאם הדפנות מגיעות לסכך אפילו למעלה מעשרים אמה כשרה, דשלטא ביה עינא, ולפ״ז אין מקום לקושית הטור. ע״כ. והרמ״א בדרכי משה (אות ג) כתב בשם מהר״א מפראג, שדברי ר׳ יואל הם לרבה (סוכה ב.), דה״ט דסוכה גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה משום דלא שלטא בה עינא, ולהכי אם הדפנות מגיעות לסכך כשרה, אבל לדידן דקי״ל כרבא דאמר דטעמא דפסולה משום דהויא דירת קבע, ואנן בעינן דירת עראי, בכל ענין פסולה. וכן פסק הטור לעיל (סי׳ תרלג). ע״ש. ותמיהני, דאף רבא לא פליג על רבה דאמר שאם הדפנות מגיעות לסכך שלטא בה עינא, וגם הוא מודה בזה, אלא דס״ל דטעמא אחרינא איתי ליה לפסול גבי סוכה, משום דבעינן דירת עראי, אבל גבי חנוכה שהטעם לכ״ע משום דבעינן דשלטא בה עינא, אם הדפנות מגיעות לסכך אין מקום לפסול. ושו״ר להב״ח (בד״ה מצוה להניחה) שכתב כן, דאע״ג דאנן לא קי״ל כרבה אלא כרבא, דדירת עראי בעינן, ואפילו בדפנות המגיעות לסכך פסולה, מ״מ מדרבה בסוכה שמעינן לרבא דנר חנוכה דלכ״ע הוי טעמא בנר חנוכה משום דלא שלטא בה עינא, הילכך בבית דשלטא בה עינא, אפילו למעלה מעשרים אמה כשרה. ע״כ. וכ״כ בשו״ת פנים מאירות ח״א (סי׳ מז). גם המאמר מרדכי (סי׳ תרעא סק״ט) כתב כן לדחות

דברי מהר"א מפראג. ע"ש. וכ"כ בשו"ת בית שערים (חאו"ח סי' שס דף קפח סע"ב). ובתשובה מאהבה ח"ב (דף מד ע"ב). ע"ש. ודלא כהנהר שלום (ס"ס תרעא), שהסתמך ע"ד הדרכי משה בשם מהר"א מפראג, לדחות דברי רבינו יואל. דליתא. גם הערך השלחן כתב ליישב דברי רבינו יואל דס"ל כהריטב"א (סוכה ב:) ד"ה כולהו כרבה. ע"ש. וכ"כ החמד משה ליישב ד' רבינו יואל. וסיים שם לדינא בחזו"ע בזה"ל: ועכ"פ בבית הגבוה כמה קומות, והדירה נמצאת בקומה חמישית או קומה ששית, שהיא למעלה מעשרים אמה מקרקע רשות הרבים, מדליק בבית, שהיא פרסומי ניסא לבני הבית. ואם ירצה יכול להדליקה בחלון הבית, שאף לעוברים ושבים ברשות הרבים איכא פרסומי ניסא, לדברי רבינו יואל, כיון שהדפנות מגיעות אל החלון. ומכל שכן אם יש עוד בנין גבוה מול הבית הנזכר, והדיירים שבקומה החמישית או הששית שממולו יכולים לראות את נרות החנוכה שבחלון ביתו, שפיר הוי פרסומי ניסא אף לדידהו, ועדיף טפי להדליק נרות החנוכה בחלון ביתו, בברכה. וע' בספר שלמי מועד (עמוד קצד). ויש להשיב על דבריו. ודו"ק. והנה הב"ח הסכים לדברי הטור, ודלא כרבינו יואל, וכתב, שגם מד' התוס' והר"ן מוכח דס"ל דלא כרבינו יואל. (והרב המו"ל והמגיה בספר ראבי"ה עמוד תקעד, כתב שאין משם ראיה נגד ר' יואל). וגם הט"ז (סק"ה) העלה דלא כר' יואל. וכ"כ הפרי חדש (סעיף ו), ושכן דעת מרן הש"ע שסתם דבריו. וכ"פ הא"ר (ס"ק יב), והמור וקציעה, והנהר שלום. וכן פסק בבגדי ישע. ובערוך השלחן כתב שכן דעת רוב הפוסקים. ומכיון שדעת רבינו יואל שבזמן הזה שמדליקים בפנים אפילו למעלה מכ' אמה כשרה, לענין ברכה נקטינן דסב"ל, ואם הדליקה למעלה מעשרים אמה, והדפנות מגיעות אליה, יכבנה ויורידנה לתוך עשרים אמה, וידליקנה שנית "בלא ברכה", דספק ברכות להקל. וע"ע בפמ"ג (א"א סי' תרעא סק"ז). ובתשובה מאהבה ח"ב (סי' רפו). ובשו"ת שדה הארץ ח"ג (סי' מג). עכ"ל, מבואר מדברי החזו"ע דכיון שמדליקים בבית יש לסמוך על הסברא שרואים את הנרות מבנין שממולו, אך מ"מ עיקר הטעם הוא כיון שיש פרסומא ניסא לבני ביתו.

אך דעת הרבה פוסקים שלא מהני להדליק מעל עשרים אמה, כיון שצריך פרסומא ניסא לבני רשות הרבים.

וכן הביא דעת הגריש"א בספר מצות נר איש וביתו עמ' קה, וכן הו"ד הגרנ"ק בחוט שני חנוכה עמ' שז שאי"ז חשוב פרסומא ניסא לבנינים שממול, ולכן כתב שם שיש להדליק בפתח לחדר מדרגות ויש להשאיר את דלת ביתו פתוחה ע"ש, וכ"כ לדינא בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' שמב אות יב,

ומ"מ אף לדעות הפוסקים שס"ל שאפשר להדליק במזנינו מעל עשרים אמה מ"מ לכתחילה יש לשים אלמתרא, וכמו שכתב מו"ר הגר"ע פריד שליט"א בספר אזמרה לשמך על המועדים, ע"ש, ומ"מ אף מי שלא שם אלמתרא יוצא יד"ח פרסומא ניסא.

ובזה אשמח לראות את שאר ספרי המחבר שליט"א.

בברכת התורה
יוסף אביטבול
מח"ס שערי יוסף ושא"ס

בסיס בחנוכיה ובפמוטות של שבת וגדרי בסיס בשבת

[שו"ע סי' רע"ז ס"ג, סי' רע"ט, סי' ש"ט ס"ד סי' ש"י ס"ז וס"ח וס"ט]
בס"ד, כסלו ה'תשפ"ה

לכבוד הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א במח"ס גם אני אודך ושא"ס.

אכתוב כאן אודות השאלה לגבי בסיס בחנוכיה ובפמוטות של שבת, שמצוי לטלטלם לאחר ההדלקה, ובגדרי בסיס בשבת.

בבסיס ישנם ארבעה חלקים:

א). בסיס לדבר האסור.

ב). בסיס לדבר האסור והמותר.

ג). בסיס לדבר האסור בנרות שבת. [וחנוכיה].

ד). בסיס באמצע שבת/ לחצי שבת.

דין בסיס לדבר האסור (א)

בסיס לדבר האסור: דין הבסיס כמו הדבר האסור המונח עליו, כשם שאסור לטלטל את הדבר אסור אף לצורך גופו מקומו, כך אסור לטלטל אף את הבסיס שמונח עליו אף לצורך גופו ומקומו. [ומקבל הבסיס את הדין הדבר שמונח עליו, וכשם שהדבר המונח עליו הרי הוא מוקצה, כך החפץ שעליו מונח המוקצה [-"הבסיס"], הרי הוא מוקצה, ואף לאחר שהוסר חפץ המוקצה מהבסיס, הבסיס נשאר מוקצה].

גדרי בסיס

חקרו האחרונים בגדר דין בסיס, האם הוא משום שהכלי טפל למוקצה, ובטל ממנו תורת כלי, ולכן אסור לטלטלו, וכן מבואר ברש"י (שבת דף מז ע"א בד"ה לדבר האיסור) "שהכלי טפל לשלהבת בעודה בה". ושם ד"ה הא ליכא פירי לא, "דכלי נעשה בסיס לאבן וטפלה לו ובטל תורת כלי דידיה". [ובדף מט ע"א ד"ה נוטל הכיסוי]. וכן נראה בבעל המאור דף קכג ע"א, וכן נראה ברמ"א סי' ש"י ס"ז, וכן כתב ברע"א סי' רנ"ג ס"ב, ובשו"ע הרב סי' רע"ז סק"ו. או משום הקצאת האדם, וכן כתב ר"ת בספר הישר (חלק התשובות סימן ד') שהטעם הוא משום שאם הניח עליו מוקצה דחהו מלהשתמש בו בשבת, ונעשה גם הוא

מוקצה, [וכן נראה בתוס׳ שבת דף נא. ד"ה או שטמן, ובתסו׳ שם קכג. ד"ה פגה, ומשו"ה במניח לא הוי בסיס לדבר האסור] וכן כתב בראבי"ה (ח"א סי׳ ר"ז) ובשו"ת תרומת הדשן (פסקים סי׳ קצ"ג), וכן נראה ברמב"ם בפרק כה משבת ה"י.

ומצינו ששה נפק"מ לדינא, א). אם הניח את המוקצה באקראי, שבתרומת הדשן שם כתב להחמיר בזה, שהוא משום הקצאה, ולכן גם באקראי יש הקצאה, אבל אם הוא משום טפילות אינו יכול להיות טפל, כיון שהוא לזמן, ויתבאר דינו להלן, ב). האם יש בסיס בכלי שמלאכתו לאיסור או רק במוקצה מחמת גופו, שאם הוא מדין הקצאה בכלי שמלאכתו לאיסור לא מקצה דעתו, כיון שיכול שיטלטל את הכלי לצורך גופו ומקומו, אבל אם הוא משום טפילות אף בכלי שמלאכתו לאיסור, יש דין בסיס, ויתבאר דינו להלן, ג). כשההיתר חשוב יותר מהאיסור ובדעתו להוריד את ההיתר באמצע שבת, שבשו"ת רבי משולם איגרא (סימן ז׳) כתב שלא מועיל, ומבואר שבסיס הוא מדין טפילות, ד). נפק"מ ד׳ שכח להניח את דבר ההיתר שחשוב יותר מהאיסור [כגון ששכח להניח את החלות/ תכשיטים על השולחן] שאם הוא מדין הקצאה, יש הקצאה, ה). אם ההיתר למעלה מהאיסור, שאם הוא מדין הקצאה אף בכה"ג יש דין בסיס, אבל הוא מדין טפילות, אף אם ההיתר מונח למעלה מהאיסור הרי הוא בסיס, כיון שאינו יכול להטפל אליו, ו). בבסיס להיתר ולאיסור וההיתר יותר חשוב מהאיסור ובדעתו ליטול את ההיתר לפני בין השמשות ושכח ליטלו, שאם הוא משום טפל הרי זה טפל לאיסור, ואם זה משום הקצאה הרי לא הקצה בדעתו כי חשב שההיתר לא יהיה מונח כל השבת.

ולמעשה נראה כיון שלהלכה מאידך פסקינן שהוא טפילות, ומאידך פסקינן שהוא הקצאה, שאין מח׳ בזה בראשונים, ויסוד בסיס לדבר האסור, הוא "הקצאה דטפילות", (וראה להגאון רבי דוד כהן שליט"א ראש ישיבת חברון, בספר משכיל לדוד שבת סימן לז אות ג׳, שהאריך להוכיח היסוד הנ"ל מדברי הראשונים). ומה שבנפק"מ א׳ פוסקים שיש בסיס באקראי, אף שאינו יכול להיות טפל, מ"מ כיון שיש כאן הקצאה לזמן, נטפל אליו, ומה שבנפק"מ ה׳ פוסקים שאינו נעשה בסיס, כיון דסו"ס צריך שיהיה הקצאה דטפילות וא"ש,

תנאי בסיס

כדי שיהיה בסיס לדבר האסור צריך שיתקיימו תשעה תנאים, א). שהניח בכוונה ולא שכח את החפץ, ב). שלא יהיה דבר המותר חשוב יותר מהדבר האסור, ג). צריך שהמניח את המוקצה יהיה הבעלים, ד). שהמוקצה יהיה מונח על ההיתר. ה). שהבסיס ישמש את המוקצה, ו). שהמוקצה יהיה

דבר חשוב, ז). שהמוקצה יהיה מונח על החלק העיקרי של הבסיס, ח). שהמוקצה יהיה מונח שם כל בין השמשות. ט). שהמוקצה לא יהיה מונח בדלת של הבית. ויתבארו פרטי הדינים להלן.

ואם אין את כל התנאים, אינו נעשה בסיס, אך אסור להוזיז את החפץ עליו מונח מוקצה, כדין טלטול מן הצד.

אמנם מותר להוזיז את החפץ עליו מונח המוקצה, אם צריך את המקום בו מונח החפץ/ המוקצה, כדין טלטול מן הצד שמותר לצורך מקומו.

אך אם אפשר לנער את המוקצה צריך לנער, ורק באופן שאי אפשר לנער את המוקצה, כגון שעלול להנזק או באופן שצריך את המקום בו מונח המוקצה, אז מותר לטלטל את החפץ עליו מונח המוקצה.

תנאי א' - כוונה ולא שכח את המוקצה

צריך שיניח את חפץ המוקצה בכוונה שיהיה מונח שם בשבת, על גבי שולחן או כסא או כל חפץ שמותר לטלטלו, אך אם שכח את המוקצה, על גבי חפץ ההיתר, אינו נעשה בסיס. (שבת קמב: סי' רע"ז ס"ג ושו"ע סי' ש"ט ס"ד).

הניח את החפץ בסתם – בסיס באקראי

אם הניח את החפץ בסתם בלא מחשבה, אם ישאר שם בשבת, נחלקו הפוסקים אם יש בסיס, ולכתחילה מחמירים בזה, אם לא במקום צורך שאפשר לסמוך על דעת הפוסקים שלא נעשה בסיס. (בשו"ת תרומת הדשן סי' קצ"ג כתב שנעשה בסיס, בזה"ל: אבל במניח בע"ש אפי' באקראי, הואיל ויודע שהמוקצה יהא נח על החפץ בשבת, גם החפץ נעשה מוקצה מפני שמקצה דעתו ממנו. עכ"ל. וכן נראה בב"י שהביא דברי התרומת הדשן שדחה דברי השואל, אבל במג"א סק"ו כתב שבסיס באקראי לא נהיה בסיס, ובמשנ"ב סי' ש"ט סקי"ח, הביא שיש מחמירין בזה ולכן במקום צורך אפשר להתיר, ואמנם בבא"ח ש"א פרשת ויגש הי"ג מיקל בזה, כיון שאינו בכוונה, ולדינא אף לבני ספרד יש להחמיר בחזו"ע שבת ח"ד עמ' קלב מחמיר כדברי התרומת הדשן, ושכן נראה מדברי כמה אחרונים ע"ש, ובמנוחת אהבהח"א פי"ד ס"ו ע"ש).

בסיס במקפיא שיש בו עוף או דג חי

אף שיש בסיס באקראי, מ"מ אם הניח בשר חי מעל עוגה או קינוחים, מ"מ אינו נעשה בסיס, ומותר להוציאו, אך ראוי שלא להניחם כך, (ע"פ מה שנתבאר שבאקראי מח' הפוסקים, ומ"מ אף בשר חי או עוף חי או דג חי, נתבאר בארוכה בדיני מוקצה מחמת גופו שאף בזמנינו עוף או די חי אינם מוקצה, ולכן אינם נעשים בסיס בצירוף שיטות הפוסקים שאין בסיס באקראי, שאפשר להתיר בזה, ובצירוף שיטות הפוסקים

שאין בסיס באוכלים, ולכן במקום צורך בודאי שיש להתיר, אך יל"ע אם לכתחילה אין להכנס לספק זה, וספק דרבנן לקולא).

דעתו הייתה לסלק לפני שבת את חפץ ההיתר

אם הניח את המוקצה על גבי חפץ ההיתר בערב שבת, והיה בדעתו לסלק את המוקצה לפני כניסת השבת, ושכח לעשות כן, אינו נעשה בסיס, כיון שהכל תלוי בדעת האדם. (משנ"ב סי' ש"ט סקי"ח בשם הב"י שכל שלא היה דעתו בירוש שיאר שם בכניסת שבת ובבין השמשות שכחו לסלק, הרי הוא בכלל שכח, וכ"כ בשש"כ פפ"כ קל"ה, ובספר הלכות שבת בשבת ח"ב עמ' שסג שכל דין בסיס הוא רק במחשבה, ואינו תלוי כלל בדעת האדם, ע"ש, והוא לכאורה תליא בנפק"מ בדין בסיס, וכמו שיתבאר להלן, וגם תליא בדין בסיס באקראי).

דבר שדרכו להניח שם את המוקצה

בדבר שהדרך להניח שם את המוקצה, כגון ששם כסף בארנק, או שם מכשירי כתיבה בקלמר, אף אם הניח שם כסף בסתם קודם השבת, אף אם שכח או לא ידע שהמוקצה נמצא שם, דינו כהניח מדעת ונעשה בסיס. אלא א"כ חשב בדעתו להוציאם מערב שבת. וכנ"ל. (תוס' שבת דף מה: ד"ה דאית, שקינה של תרנגולים כיון שעשויה לתרנגולים אם יש בו ביצת אפרוח אסור לטלטלה, דאין זה שוכח אלא כמניח ע"ש, ובמג"א שם סי' ש"ל סק"ו, כתב שה"ה לכל כיו"ב, ובמשנ"ב שם סקי"ח. ובחזו"א סי' מ"ט סק"י). [וה"ה בדבר שרגילים לשים שם גם דברים מותרים ואגם דברים אסורים ע"פ הנ"ל, (עי' במשנ"ב ובשעה"צ שם)].

תנאי ב' - שלא יהיה ע"ז דבר המותר החשוב יותר מהדבר האסור

אם היה החפץ ההיתר המותר שווה יותר, החפץ ההיתר לא נהיה בסיס. (שו"ע סי' ש"י ס"ח). אלא דינו כבסיס לדבר האסור והמותר, ויתבארו להלן דיני בסיס לדבר האסור והמותר.

תנאי ג' - צריך שהמניח את המוקצה יהיה הבעלים של הבסיס או בהסכמתו של הבעלים

אם מי שהניח את המוקצה, אינו הבעלים של הבסיס או שלא הונח בהסכמתו של הבעלים, אינו נעשה בסיס, (מרדכי בפרק כירה בשם האור זרוע, ובתוס' שבת דף מד ע"ב ד"ה יש, וברמ"א סי' ש"ט ס"ד). [אך היינו דוקא שאין הרגילות להניח שם מוקצה, וכנתבאר לעיל, דאם הרגילות להניח שם מוקצה הרי הוא חשוב מדעת, ומ"מ אף בכה"ג אינו נעשה בסיס כי לפעמים בדעתו להניח את החפץ במקום אחר, ולכן אם אכן דעתו היה להניח את החפת במקום אחר אינו נעשה בסיס].

חפץ של אחר שניחא ליה גם נעשה בסיס. (מג"א שם הביא כתב בשם האור זרוע שבכה"ג שניחא ליה, נעשה בסיס, וכ"כ בשו"ע הרב שם סקי"א ובמשנ"ב שם סקכ"ז).

אשה או ילדים בבית

אשה או ילדים בבית כיון שיש להם רשות להניח נעשה בסיס, אבל בדבר שאין להם רשות להשתמש אינו נעשה בסיס. [במנחת שבת (סי' פ"ט סקכ"ב), ובדעת תורה (סי' ש"ט ס"ד ד"ה הרב בעל מנחת שבת, ובקונ' אהבת שלום על המנחת שבת אות ג'), ולמעשה נראה שמי שיש לו זכות להשתמש בשבת, אוסר את הדבר המותר בטלטול. וכ"כ בספר הלכות שבת בשבת ח"ב עמ' שסא בשם הגריש"א].

קטן

קטן אינו אוסר, וגם כי אין לו מחשבה. אך בדברים שלו יכול לאסור, (עי' דעת תורה שם, ובחזו"ע שבת ח"ג עמ' קלח

בבית הכנסת

בבית הכנסת [אף ע"י הגבאי] אינו נעשה בסיס. (עי' חזו"ע שבת ח"ג עמ' קלט).

בישיבה

בישיבה, בבית מדרש, אין כוח לאסור, אבל בפנימיה בחדרו את מיטתו והארון שלו וחפציו, כיון שהם מושכרים ומושאלים לו יכול לאסור, אבל את השולחן או הכסא בחדר שעומד לשימוש כל חברי החדר, אינם יכולים לאסור.

חפץ של שני שותפים

שותפים יכולים לאסור את החפץ, אף שלא מדעתו של חבירו. (עי' שו"ע יו"ד סי' של"א סל"ב ובש"ך שם סקס"ה).

תנאי ד' שהמוקצה יהיה מונח על ההיתר

רק אם האיסור מונח על ההיתר, אבל אם ההיתר מונח מעל גבי האיסור או מהצד, אינו נעשה בסיס, אף שהאיסור משמש את ההיתר. ונפק"מ באטבי כביסה שמונחים מעל כביסה רטובה. (במאירי שבת דף קכג. כתב "שהרי ההיתר נח על האיסור ולא האיסור על ההיתר", וכ"כ להוכיח בב"ח סי' ש"ח סק"י, "וי"ל דלא מיקרי בסיס אלא היכא שמונח האיסור על ההיתר אבל בכיתונתא ההיתר מונח על האיסור". ומבואר בב"ח שאף היתר שמשמש את האיסור, אינו נהפך לבסיס אם האיסור אינו מונח עליו ממש. וכן נראה בב"י בהקדמה לסי' ש"ח, וכ"כ ביעב"ץ עמ' תתיח ס"ה ובמשנ"ב סי' שט' סקי"ח בשם הפמ"ג סי' רע"ט סקי"ד. ואמנם בפמ"ג סי' ש"ח סקי"ד הביא דברי הב"ח וכתב דלאו דוקא אלא כל שמשמו הרי נעשה בסיס ע"ש,

ואולם למעשה בדעת תורה סי' ש"ח סט"ז כתב שלא נעשה בסיס ע"ש. בשו"ע סי' ש"י ס"ו שמותר לכפות כלי על ביצה שהיא מוקצה, ואם כל היתר משמש את האיסור מוקצה אף שהוא עליו, נמצא שהכלי שמכסים בו את הביצה כדי להגן על הביצה נהפך להיות בסיס, וא"כ נמצא מבטל כלי היכנו, ומדוע מותר לכפות על הביצה בשבת. ע"ש, וכ"כ לדינא בחזו"ע שבת ח"ג עמ' קלו שלא מעשה בסיס, ובשש"כ פכ"ב סל"ח).

דלת ויטרינה של נרות שבת/ חנוכיה

מותר לסגור דלת של ויטרינה, לאחר הדלקת נרות, ואינה נעשית בסיס לנרות, כיון שהיא רק מהצד, ואינה מונחת מעל גבי האיסור.

אטבי כביסה מעל הבגדים

אטבי כביסה שנמצאים מעל כביסה רטובה בבין השמשות, [שאינם מוקצה אח"כ בשבת, שהוא גומרו בידי אדם] אף אם משמש את הכביסה אינם נעשים בסיס. (ע"פ הנ"ל וכ"כ בשש"כ פ"כ הערה קפ, ואמנם בספר שלמי יהודה פ"ט הערה נה הו"ד הגריש"א שמקלות כביסה שמחזיקים את הכביסה הרי הם בסיס, אך כנ"ל לדינא לא חיישינן לדברי הפמ"ג הנ"ל).

כיסוי למתגי חשמל או לטלפון

כיסוי למתגי חשמל או כיסוי ששם על הטלפון לכבוד שבת, אף אם נעשה למוקצה, כיון שמונח מעל המוקצה, אינו נעשה בסיס. (וכנ"ל, וכ"כ בחזו"ע שם).

תנאי ה' שהבסיס משמש את המוקצה

צריך שהבסיס ישמש את המוקצה, שההיתר מתבטל למוקצה, אבל אם הניח אבן [שדינה כמוקצה מחמת גופו] על עלונים בבית הכנסת וכדו', כדי שהעלונים לא יעופו, האבן משמשת את העלונים, ואינם נהפכים לבסיס[א].

א. בגמ' בשבת דף מט. "טומנים בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן, כיצד הוא עושה נוטל את הכיסוי והם נופלין". ובגמ' שבת דף נא. טמן וכיסה בדבר שאינו ניטל וכו'. ובגמ' בדף קכג. פגה שטמנה בתבן וחררה וכו' נוטל ומחזיר.

והקשו הראשונים, מדוע אינו נעשה בסיס, הרי הניח דבר שאינו ניטל מעל גבי הקדירה. וכתב בבעל המאור דף מז ע"ב מדפי הרי"ף ב' ישובים בזה, א' כיון שהם לצורך שעה ב', שהטמנה וכיסוי הם תשמיש לקדירה ואין הקדירה תשמיש להטמנה ולכסוי לפיכך אין נעשים בסיס, ע"ש, וכן כתב בחידושי הרשב"א ביצה דף ב' ע"א. וכן נראה מדברי רש"י ד"ה נוטל כתב "שאין עשוי אלא לכסות קדרה", וברש"י דף נא מבואר שלא כדעת בעל המאור, וכן כתב במאירי שבת מז ע"ב מבואר כדברי רש"י בדף מט שאינו עשוי אלא לכסות קדירה, וכן כתב בחידושי הריטב"א מט ד"ה כיצד, ודף קכג. ד"ה אמר קכה: ד"ה אמר, וכן כתב בר"ן על הרי"ף שם בשם

בסיס במפה שמונחת מעל גבי השולחן

מפה שמונחת על השולחן, ועליה מונח פמוטות, לפי הנ"ל המפה לא תהיה בסיס לפמוטות, [ורק השולחן נהיה בסיס] ולכן אם גוי הוריד את הפמוטות מעל המפה, מותר להוזיז את המפה, [אך את השולחן אסור להוזיז כיון שהוא בסיס] כיון שהמפה משמשת לשולחן, ולא משמשת את הפמוטות. (משנ"ב סי' ש"ט סקי"ח, כתב שמעיקר הדין יש מקום להקל כיון שאינו צריך את המפה עצמה, ובשער הציון שם סקכ"ד, ומשמע קצת שהתיר בזה רק במקום צורך, ויל"ע מאי שנא מהנ"ל סי' רנ"ט וסי' שי"א שאינו נעשה בסיס).

וכמו שמצינו כה"ג שנח' בפרי מגדים ובלבושי שרד והו"ד בשער הציון סי' ש"ט סקכ"ד מה הדין במפה שיש עליה נרות שבת אם כל המפה נעשית בסיס לנרות או רק מקום במפה שעליו מונחים הנרות שבלבושי שרד כתב שכל המפה נעשית בסיס ודעת הפרי מגדים שרק החלק שעליו הנרות נעשה בסיס, אך חלק שאין עליו נרות לא נעשה בסיס הואיל ויכול לזוז בלי שהחלק שעליו הנרות נמצאים יזוז, וממילא נראה שהוא הדין בנרות שעל גבי העוגה שרק במקום הנרות הוא אסור, ושלא במקום הנרות אין שייך בזה בסיס.

תנאי ו' שהמוקצה דבר חשוב

צריך שהמוקצה יהיה דבר חשוב, אך אם הניח בצלחת קליפות ועצמות שאינם ראויים למאכל בהמה, או מטבעות של כמה שקלים או עט פשוט [שאינו יקר] על השולחן או על הסטנדר, אף שהניחן בכוונה, מותר לטלטל את השולחן או הסטנדר, ואינם נעשיים בסיס. (תוס' ביצה דף כא: ד"ה כנונא, וברשב"א ביצה ב. ד"ה א"נ, לגבי שיירי כוסות, ולגבי פרוטות חיי אדם כלל סז י', והו"ד במשנ"ב סי' ש"י סקל"א, ובסי' שכ"ג סקל"ז).

מהו כמה פרוטות

הבעל המאור דף כג ע"ב מדפי הרי"ף "דהיינו טעמא לא אמרינן נעשה בסיס לדבר האסור לפי שאין הקדירה נעשה בסיס להטמנה ולכסוי, ואינה תשמיש להם אלא אדרבה הם תשמישין לקדרה". [וברע"א דף קכה ע"ב הקשה סתירה בר"ן, ע"ש].

ואולם ברמב"ן במלחמות כתב לתמוה ע"ד בעל המאור שהרי בגמ' בשבת דף קמב ע"ב "האבן שע"פ החבית אם הניח מדעת הוי בסיס", והרי אין האבן משמשת את החבית, ואעפ"כ נעשית בסיס, ע"ש, וכן דעת השיטמ"ק בריש ביצה, שבשביל שהבסיס יאסר צריך שהבסיס יהיה זקוק להמוקצה והמוקצה ישמש אותו, ולכן אם המוקצה חשוב אף אם אינו משמש את הבסיס הוא אוסרו, ע"ש, וכן כתב בר"ח שבת קמג. ע"ש.

ולהלכה נפסק שאם הבסיס אינו משמש את המוקצה, אינו נעשה בסיס, וכן כתב לדינא במשנ"ב סי' רנ"ט סק"ט, ובסי' שי"א סקכ"ט.

וגדר כמה פרוטות, אם הוא אדם עשיר, אף 200 ש"ח, בשבילו לא נעשו בסיס. (כמבואר בחיי אדם שם "נראה לי דאם יש בתוכו רק איזה פרוטות בטלים לגבי הבגד דאין אדם מבטל בגדו ושולחנו בשביל איזה פרוטות". ובנשמת אדם כלל ס' אות ב' "וא"כ ה"נ אם הוא אדם שאינו חשוב לו כלל איזה פרוטות בטלים ודוקא אם אינם חשובים כלל כמש"כ בכללים". עכ"ד).

בסיס בקופת צדקה בשולחן בבית הכנסת

מותר לטלטל שולחן שמחובר אליו קופת צדקה, והשולחן אינו נעשה בסיס, כיון שהכסף שנמצא שם, לגבי השימוש שנעשה בשולחן, בשבת, נחשב לדבר מועט. (ע"פ הנ"ל).

תנאי ז' שהמוקצה יהיה מונח על חלק עיקרי של הבסיס [-בסיס במוכני]

צריך שהמוקצה יהיה מונח רק על החלק העיקרי של הבסיס, אך אם המוקצה מונח על החלק הטפל של הבסיס, כגון בכיס של המכנסיים או החליפה, לא נעשים המכנסיים או החליפה בסיס, ומותר לטלטלם אף שהמוקצה בכיס[ב], (שבת מד: ושו"ת תרומת הדשן סי' סט, ורמ"א ואף באופן

ב. בגמ' בשבת דף מד ע"ב "מוכני שלה בזמן שהיא נשמטת אין חבור לה ואין נמדדת עמה וכו' ואין גוררין אותה בשבת בזמן שיש עליה מעות הא אין עליה מעות שריא אף על גב דהוו עליה בין השמשות". ומבואר שם בגמ' שיש ב' אופנים במוכני [- שידה, שמחוברת לתוך הארון שלה], אם המוכני אינו מחובר לשידה, אלא אפשר להוציאו בקלות, נחשב ככלי בפני עצמו, ולכן הארון של המגירה, נאסר בטלטול אם מונח עליו מעות, מדין בסיס, ואין המגירה נחשבת כדבר חשוב, שיהיה חשוב בסיס לדבר האסור והמותר,

אבל אם המגירה מחוברת לשידה וקשה לפרקה, מותר לטלטלם ביחד, ואף שעל גבי המתקן מונחים מעות שיותר חשובים על חפצי ההיתר שבשידה, מ"מ כיון שהם מחוברים דינם ככלי אחד, ולכן אין המעות שמונחות יכול לאסור את כל הכלי. בזה נח' הראשונים האם נעשה בסיס.

ונחלקו הראשונים האם המוכני נעשית בסיס לדבר האיסור, ובתוס' שם מבואר שאם אינה נשמטת מותר לטלטלה אע"פ שיש עליה מעות, כיון שאינם על גבי השידה שהיא עיקר הכלי, אלא על הדבר הנשמט, וכן כתב ברמב"ם שם ובריטב"א שם, ובהגהות ממייוניות פ"ה הי"ז משבת, שאף המוכני לא נאסר בטלטול.

ובטעם שאין המוכני נעשה בסיס כתב שם בריטב"א "שהיא טפילה ומתבטלת להשידה שהיא עיקר הכלי וכשם שהשידה אינה בסיס לדבר האסור כך המוכני אינו נאסר".

אבל דעת הרשב"א שאף המוכני נעשה בסיס לדבר האסור, וביאר שם הרשב"א, שאם הטפל עומד בפני עצמו הרי הוא בסיס לדבר האסור.

ולהלכה פסק ברמ"א סי' ש"י ס"ז "וכן בכיס התפור בבגד, הואיל ועיקר הבגד עומד ללבוש,

שנעשה בסיס, מ״מ אם בעודם עליו יכול להמשיך ללכת למקום מונצע ושם ינער את הארנק או את הכסף, (שו״ע הרב סי׳ רס״ו סי״ט), אך בני אשכנז: מחמירים לנער, כיון שיש כאן איסור טלטול (עי׳ חזו״א סימן מט אות י׳).

כיס מכנסיים שיש בו כסף

כיס מכנסיים שיש בהם כסף ורוצה ללבוש את המכנסיים בשבת, הכיס אינו עושה בסיס למבחנים, ולכן יכול ללבוש את המכנסיים, כיון שאין החלק הטפל של הכלי יכול להחשב בסיס לדבר האסור. (רמ״א סי׳ ש״י ס״ז).

ואף אין צריך לנער את המעות מהכיס. מג״א שם סק״ז, אלא א״כ יכול לנער, משנ״ב שם סקכ״ט.

כיס חולצה שהניח בו כסף

כיס של חולצה שהניח בו כסך, אסור להשתמש בחולצה, כיון שהכיס החולצה הרי הוא שייך לחולצה, וכל החולצה נעשית בסיס. (משנ״ב סי׳ ש״י סק״ל).

מדף של סטנדר

מדף של סטנדר אף אם הניח בכוונה על המדף מוקצה, אין הסטנדר נעשה בסיס, כיון שהמדף טפל לסטנדר.

מגירה [או ארגז משחקים] עם מוקצה האם מותר לטלטל את השולחן

מגירה שיש בה מוקצה, אם המגירה מתפרקת בקלות, אסור לטלטל את השולחן, ואם אינו מתפרק בקלות, אין השולחן נעשה בסיס. (משנ״ב שם סקל״א).

אך אם יש במגירות חפצי היתר שיותר חשובים מהאיסור, מותר אף לטלטל את השולחן, כיון שדינו כבסיס להיתר ולאיסור.

תיק של עגלה שמונח על העגלה ויש בו מוקצה

תיק של עגלה שמונח על העגלה ויש בו מוקצה, אין העגלה נעשית בסיס, וכנ״ל.

תנאי ח׳ - שהמוקצה יהיה מונח שם כל בין השמשות

צריך שיהיה מונח המוקצה על הבסיס כל בין השמשות. (שבת מג. ״בעודן עליו כל בין השמשות״ ורש״י שם מד: ד״ה והוא ״כל בין השמשות״, וכן מבואר בכל הראשונים, ופמ״ג סי׳ רע״ט א״א סקי״ד). אבל לאחר בין השמשות אף אם הסתלק החפץ בשבת, [כגון ע״י גוי או קטן] נשאר דינו כבסיס. [ויתבאר להלן].

אם הוציא המעות משם, מותר ללבוש הבגד, דהכיס בטל אצלו; אבל אם שכח בו מעות, מותר לטלטל הבגד, דלא אמרינן דכל הבגד נעשה בסיס למעות הואיל ואין המעות על עיקר הבגד; אבל אין ללובשו בשבת, דחיישינן שמא יצא בו, כדלעיל סימן ש״א סל״ג (ב״י סי׳ ש״ט)״.

זמן בין השמשות לגבי מוקצה

זמן בין השמשות, לגבי מוקצה, הנוהגים כדעת החזו"א, מהשקיעה ועד ארבעים דקות, לבני ספרד: מי"ג וחצי דקות לאחר השקיעה, עד 20/ 30 דקות מהשקיעה, ולרבים מבני אשכנז: מי"ג וחצי דקות לאחר השקיעה עד 30/ 35 דקות לאחר השקיעה.

הניח את המוקצה כמה דקות לאחר השקיעה

אם הניח את המוקצה [כגון נרות שבת] לפני השקיעה, ואת דבר ההיתר הניח כמה דקות לאחר השקיעה, [לפני צאת הכוכבים, בשיעור הזמן הנ"ל שנ"ל] אינו נעשה בסיס. [כיון שדבר האיסור לא היה מונח לבד כל בין השמשות, והיה גם דבר היתר החשוב יותר, חלק מהזמן אינו נעשה בסיס].

אם היה בסוף זמן בין השמשות

וכן אם נפל או הוריד גוי את המוקצה מהבסיס כמה דקות לפני צאת הכוכבים, או מניח דבר היתר על האיסור, אינו נעשה בסיס לאיסור. (פמ"ג א"א סי' רע"ט סקי"ד דייק מדברי רש"י שכתב "היו עליה כל בין השמשות", וסו"ס ת"ט בא"א, ובשו"ע הרב סי' ש"י ס"ז. ובמשנ"ב סי' שט סקי"ט, ועי' שו"ת אפיקי ים ח"ב סי' כט). ויש מחמירים שלא מועיל להניח דבר היתר בסוף בין השמשות, (כן העלה לדינא בהליכות עולם ח"ג עמ' ריג, כיון שיש שני צדדים להחמיר שמא חלק האחרון של בין השמשות לילה ושמא כל בין השמשות לילה).

לאחר שקיבל שבת

אם קיבל תוספת שבת, אינו נחשב מיגו דאתקצאי, (פמ"ג שם,"משמע לי תוספת שבת מי שקיבל עליו מפלג המנחה והדליק נר וכבה קודם בין השמשות לא אמרינן מיגו דאיתקצאי בתחילת היום וכו' דעיקר הקצאה בין השמשות הוה").

דבר שיש לו מתירין במוקצה

ומה שנתבאר שצריך שיהיה מונח כל בין השמשות, ואם זה מונח רק חלק מבין השמשות, אין זה בסיס, בפשוטו הטעם הוא משום שהוא ספק דרבנן לקולא, וצ"ע הא כיון שהוא דבר שיש לו מתירין, אין בו דין ספק דרבנן לקולא. (ביצה ד:).

והדבר תלוי בפלוגתת הצל"ח (ביצה ג. וכד) שלפי דבריו כיון שיכול להשתמש בזה גם ביום וגם מחר, אינו נחשב דבר שיש לו מתירין, אך דעת הרעק"א (דרוש וחידוש מערכה ד'), שנחשב דבר שיש לו מתירין, ולפי שיטתו צריך להיות שאף אם המוקצה יהיה חלק מבין השמשות יהיה בזה דין מיגו דאתקצאי.

ואמנם יש לדון שבבין השמשות נחשב ספיקא דדינא, ובספיקא דדינא

אומרים ספיקא דרבנן לקולא, אף בדבר שיש לו מתירין, כמבואר בפר"ח סי' תצ"ז, וברע"א שם וברע"א מערכה ד'.

תנאי ט' שלא יהיה בדלת של הבית

בדלת שמחוברת, לבית, הדלת אינה נעשית בסיס.

בסיס בדלת שאינה מחוברת לקרקע

דלת של מקרר, [שיש בה תרופות, אורז לא מבושל, קמח] הדלת טפילה למקרר, ואינה טפילה למוקצה שמונח עליה ולכן לא נעשית בסיס. וכן בפח אשפה שהוא מוקצה [שתלוי על דלת הארון] וכן במכסה של פח אשפה, וכן בדלת ארון חשמל, וכן ארון כתר שיש בו כלי עבודה ורוצה לפתוח אותו בשבת, [כגון שיש שם חד פעמי] אינו נעשה בסיס.

דיני בסיס לדבר האסור והמותר (ב)

אם הניח על השולחן, [מערב שבת, כל בין השמשות] גם דבר היתר, וגם דבר איסור, אינו נעשה בסיס לדבר ההיתר והאיסור. (גמ' בשבת דף מז ע"א, ושו"ע סי' ש"י ס"ח).

ואם נלקח ההיתר, לא נאסר. (שו"ע הרב סי' רע"ז ס"ו ומשנ"ב סי' רע"ז סקי"ח ובכה"ח שם סקי"ז, ואמנם בשו"ת רבי משולם איגרא או"ח סימן ז' כתב שלדעת ר"ת צריך שיהיה כל השבת, ואולם להלכה לא נפסק כן, ויתבאר בזה עוד להלן).

גדר החשיבות בבסיס לדבר האיסור וההיתר שווי ממוני או שימושי

גדר החשיבות בסיס לדבר האסור וההיתר, הוא לפי השימוש.

במג"א סי' רע"ז סק"ח, כתב, "ונ"ל דאם היה מונח על השלחן בה"ש גם ככרות ושאר דברים, [ובמשנ"ב הוסיף "שצריך לשבת"] פשיטא דהם חשובים יותר [ובמשנ"ב הוסיף: משלהבת הנר] מהנר, ושרי".

ובמשנ"ב סי' רע"ז סקי"ח כתב ומזה נובע המנהג ששמים כיכר הצריך לשבת על השולחן לפני הדלקת הנרות, כדי שיהיה מותר לטלטל את השולחן כשנצרך לכך, עכת"ד.

אך דעת הגר"א כמובא במעשה רב סי' קיג, "אין להעמיד הנרות על השולחן, אבל לא מהני מה שיתן הלחם מקודם". ובשער הציון סי' רע"ז סק"כ שחשש הגר"א לשיטת הריב"ש כדלהלן.

ובשו"ת הריב"ש סימן צג כתב "ועוד שאפי' הי' נותן בה דבר חשוב עדיין אין היתר זה ברור לפי שהשמן שבנר חשוב לו לעולם יותר מן הדבר המותר שנותן בו לפי שהוא צריך לו עתה למצותו בעוד שהוא דולק וא"כ אף לאחר שכבה אסור מגו דאיתקצאי".

ובביאור דברי הריב"ש הנ"ל שכתב שהשמן שבנר חשוב יותר מהלחם, וכתב במקור ברוך (??) משום

שמצוות הנרות חשובות יותר ממצוות הלחם.

וברע"א כתב שלפי"ז במקום שיש נרות נוספים למצוה, הרי השמן חשוב יותר.

וכתב בשער הציון שם, שמנהג העולם להקל כהמג"א שמותר לטלטל את השולחן כשעליו נרות, אם יש עליו חלות.

ובתוספת שבת סי' רע"ז סקי"ג כתב "ומלתא דפשיטא ליה מיבעי ליה טובא דהא כתב הב"י בשם הריב"ש בסי' רע"ט דאף אם הניח על הנר דברים החשובים יותר מהנר, מ"מ השמן והשלהבת חשיב לו יותר מהן כיוון שהוא צריך עתה לנר בשעה שהוא דולק". וע"ע במחצית השקל במה שכתב ע"ד המג"א.

ולהלכה נפסק שמה שחשוב לו יותר לשימוש, וכן כתב מג"א סי' רע"ז סק"ז, חיי אדם כלל סז ס"ד ומשנ"ב סימן רע"ז סקי"ח, וכתב שם "שמזה נובע המנהג שהנשים נזהרות ליתן ככר הצריך לשבת על השלחן קודם הדלקת הנרות ומנהג נכון הוא כדי שיהא מותר לטלט את השלחן כשיהיה צריך לו" שו"ת אג"מ ח"ה עמ' עד, שבט הלוי ח"ח סימן נב בדעצת המג"א שאי"ז תלוי בשווי הממון אלא בצורך החשיבות ושכן כתב בפמ"ג שם ע"ש, וחזו"ע ח"ג עמ' קלה ואול"צ ח"ב עמ' קעד...

ויש אומרים שהעיקר הוא השווי הממוני הגרשז"א בשולחן שלמה והגריש"א באשרי האיש ח"ב פי"ז אות כח

מחזיק מפתחות

מחזיק מפתחות שיש בו מפתח של הרכב או צי'פ של המקוה, וכדו', אף שדינם ככלי שמלאכתו לאיסור שאין לו מלאכת היתר, ולכתחילה מחמירים שדינו כמוקצה מחמת גופו, [והרבה פעמים דינם כמוקצה מחמת חסרון כיס, כיון שמקפיד עליהם, ומיחד להם מקום שלא יעלמו לו].

מ"מ אינם נעשים בסיס, מחמת כמה טעמים, א). כיון שמשמשים לאיסור והיתר, ויש לו שם מפתח של הבית, וצריך אותו כעת יותר, ב). כיון שי"א שבכלי שמלאכתו לאיסור, אין דין בסיס, (וכנ"ל בארוכה, וכ"כ בנ"ד בחזו"ע שבת ח"ג עמ' קלה). ג). כיון שהאיסור אינו מונח על ההיתר, אלא הוא רק מחזיק מפתחות.

אך לכתחילה ודאי שצריך להשתמש במפתח אחר או להוציא את המפתח של הרכב או הצי'פ של המקוה. (שש"כ פ"כ ספ"ו והגריש"א במאור השבת ח"ד עמ' קצג).

וצריך להזהר שלא יגע בצי'פ של המקוה או במפתחות של הרכב, כיון שלא יבוא לטלטל אותם, [אך אין איסור רק בנגיעה].

אולר שיש בו סכין ומברג או קוצץ ציפרונים

ונפק"מ באולר שיש בו סכין ומברג או קוצץ ציפורנים, שדינו כנ"ל לגבי מחזיק מפתחות. (וע"ע בחזו"ע שבת ח"ג עמ' קלד כתב שמותר לטלטלו כדי להשתמש בדבר ההיתר).

בסיס בפמוטים של נרות שבת המונחים על השולחן (ג)

מוקצה מחמת איסור - נר שדלק כל בין השמשות, הכוסית שמן נהייתה בסיס לדבר האסור וההיתר. ולכן אף שהתכבה אסור לטלטלו. כיון שבבין השמשות היה אסור בטלטול, [אף לצורך גופו ומקומו] מיגו דאתקצאי בבין השמשות אתקצאי לכולי יומא. (שו"ע סי' רע"ט ס"א וס"ב, ומשנ"ב שם סק"א). [ואם הוא דולק מותר לטלטלו, בנר של שעוה או שמן, שאין חשש שיכבה, ורק אם יש על המגש בבין השמשות ככר לחם [או דבר חשוב וכפי שיתבאר להלן], שהמגש מיועד לדברים אחרים, שיטלטל את המגש לצורך המקום שהוא מונח עליו, אבל לא בשביל שלא יגנב, (ע"פ מה שיתבאר להלן, ומשנ"ב סי' רע"ז סקי"ח)].

ולכן אם הנר מונח מעל הפמוטות או מעל המגש, שמונח מעל גבי השולחן, נהיה בסיס לדבר האיסור, ואסור אף לטלטל את המגש.

אך מ"מ מצינו ארבעה אופני היתר.

תנאי (אופן א')

א). אם מתנה קודם השבת לטלטל את הנר לאחר שיכבה - לבני ספרד: אפשר להתנות [לפני בין השמשות בערב שבת, ומועיל תנאי זה לפעם בשנה (ברכ"י שם סק"ג וסק"ה וכה"ח שם סקט"ו וי"ז)] שיוכל לטלטל את הנר שיכבה, כרגיל ולבני אשכנז: לא מועיל תנאי, אך אפשר לטלטלו ע"י גוי אף בלא תנאי, כיון שנוהגים בכך כאילו התנה בזה.

נחלקו הראשונים, האם מועיל תנאי על הנרות לאחר שיכבו, כדי שיוכל לטלטלם דעת התוס' בשבת דף מד ע"א ד"ה דבנר ועוד לאסור, ודעת הרמב"ן שבת דף מה ע"א ושו"ת הרשב"א ח"ג סו"ס רע"ח להתיר, וכן פסק בשו"ע סי' רע"ט ס"ד להתיר, ואף שיש חולקים כיון שהוא מוקצה דרבנן וספיקא לקולא, וכמ"ש ברשב"א שם, וכן כתב לבאר בב"י שם, "ולענין הלכה נראה דכיון דמוקצה דרבנן כדאי הם הנך רבוותא דשרו לטלטל על ידי תנאה לסמוך עליהם". ודעת הרמ"א להחמיר, וצ"ע מדוע הא ספק מוקצה לקולא, ועי'.

טלטול הפמוטות בלא תנאי לצורך גופו ומקומו

ולאחר שכבה אף לבני אשכנז, אפשר לטלטל את הפמוטות לצורך גופו ומקומו, כיון שדינו ככלי שמלאכתו לאיסור. (דעת כמה ראשונים

שאפשר לטלטל את הנרות אף לאחר שכבו בלא תנאי, והו"ד בשו"ע סי' רע"ט ס"ב שיש מי שמתיר בלא תנאי ולא נראו דבריו, ולפי"ז ה"ה שבמוקם צורך אפשר לסמוך על הספק ספיקא לקולא, וכ"כ בשו"ת שנות חיים עמ' פו, וכ"ש לפי דעות הפוסקים שאף בלא תנאי אפשר לטלטלו לצורך גופו ומקומו, כן העלה בחזו"ע שבת ח"א עמ' רסא, ולפי"ז לבני אשכנז, אין צריך להגיע לכל הפתרונות של כיכר או תכשיטים, אם שמים את הנרות מעל השולחן או בשיש, אלא יכול לטלטלם כיון שצריך אותם לצורך גופם או מקומם, אך כמדומה שבני אשכנז לא מקילים בזה).

אם מועיל תנאי אם הפמוטות יקרים

אף לבני ספרד אם הפמוטים יקרים יש לדון אם מועיל תנאי, וכמו שנראה בחידושי הרשב"א בשבת דף קמב ע"א ד"ה אמר רבא, שאף בס"ת אמרינן שהמעות חשיבי טפי, וה"ה לגבי מנורות כסף, אך בשו"ת הרשב"א ח"א סימן כב וסי' תר"ל ובשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן ריט, ובחידושי הרשב"א שבת דף קטז ע"ב, נראה שאף שיש דבר חשוב, מ"מ דינו כבסיס לדבר ההיתר והאיסור.

אם בזמינינו מועיל תנאי

בזמנינו לא משתמשים בנר יש אומרים שלא מהני תנאי אף לדעת השו"ע, עי' שבות יצחק ח"א עמ' קעח, ואולם להלכה פסקינן שמועיל תנאי אף בזמנינו.

אם מועיל תנאי לטלטל את הנרות לצורך עצמם

התנאי לבני ספרד מועיל אף לטלטל את הנרות לצורך עצמם, כיון שאין דין הנר ככלי שמלאכתו לאיסור. (ברכ"י סק"ד בשם התשב"ץ וכה"ח סקט"ז, ובחזו"ע שבת ח"א עמ' רס, ודלא כמטה יהודה סק"ו ובמאמר מרדכי סק"ח שלא הותר ע"י התנאי אלא לצורך גופו ומקומו).

אם מועיל תנאי לטלטל מכשירי חשמל לאחר שיכבו בשעון שבת

ויש להסתפק אם מועיל תנאי לטלטל מכשירי חשמל לאחר שיכבו [ע"י שעון שבת] אם דינם כמו נרות שבת שמועיל להם תנאי או לא.

במשנ"ב סקי"א כתב שדוקא בנר מועיל תנאי אבל בבסיס לדבר האסור לא מועיל תנאי, ואמנם בשו"ת הריב"ש סימן צב ובשו"ת התשב"ץ סימן קלז והו"ד בבי"י שאף בנר גדול שלא לעשוי להכבות מועיל תנאי, וכן כתב ברמב"ן והוכיח כן מדברי הירושלמי.

הנחת חלה (אופן ב')

ב). בסיס לדבר האיסור וההיתר, כגון להניח חלה שלמה שצריך

להשתמש בה בשבת, לבני ספרד: יש להחמיר, ולבני אשכנז: אפשר להקל אף במגש שאינו מיוחד לנרות או שהנרות מונחים מעל השולחן.

מח' ראשונים אם מועיל ככר לחם נחלקו בראשונים, האם מועיל כיכר לחם, בב"י (סי' רע"ט) הביא מש"כ רבינו ירוחם (ח"ב דף סז:) שראה נשים שמשימות מעט פת בנר כדי לטלטלה ושהן טועות שלא התירו על ידי ככר אלא למת בלבד, והביא שכ"כ בראי"ש שבת פרק נוטל ס"ב, בשם רבינו ניסים, שאנשים מדליקים מנורה על השולחן ושמים כיכר ומטלטלים ממקום למקום לא עושים יפה ע"ש, וכן כתב בטור סי' שי"א שכל דברים האסורים לטלטל לא התירו ע"י כיכר או תינוק שלא התירו ככר או תינוק אלא למת בלבד ע"ש, ואולם בב"י שם הביא, שקצת חכמי צרפת הורו שצריך לטלטל נר שהדליקו בה באותה שבת ע"י כיכר אם הונח עליו מבעוד יום, ומה שאמרו בגמ' בשבת דף קמב ע"ב לא אמרו ככר או תינוק אלא למת בלבד, וכן נראה בחידושי הרשב"א שבת דף קמב ע"א ד"ה אמר רבה בר בר חינא כתב בזה"ל: וכדאמרינן גבי מוכני (מד:) בשיש עליה מעות שאסור לטלטלה אע"ג דהוי בסיס לדבר המותר ולדבר האסור, וכן נמי בתיק הספר עם הספר אע"ג שיש בתוכו מעות דווקא משום הצלת כתבי הקודש (קטז:) וי"ל דמעות חשיבי ולא בטלי, ולאולם נעשה כלי בסיס להם אע"פ שהם מעורבים עם הכלים עכ"ל, ומבואר שאף שלגבי ס"ת המעות חשובים יותר ולא בטלים, וה"ה לגבי מנורות כסף. ובשו"ע סי' רע"ט ס"ג כתב שלא מהני לחם כדי לטלטל את הנר אף אם מונח מערב שבת, ואף שיש מי שמתיר, אין לסמוך על זה, ולפי"ז לכאורה ה"ה ככר לחם יועיל.

ובטעם שלא מועיל לטלטל את הנר ע"י הלחם, נחלקו הפוסקים, האם משום כיון שהאיסור יותר חשוב, שצריך את הנרות שבת למצוותם, ולכן אף לאחר שכבה הנר אסור לטלטל את הנר. (שו"ת הריב"ש סי' צ"ג, ובב"י שם, ובט"ז סק"ד). או משום שכיון שעיקר המנורה טפילה לשלהבת ועשויה לכף ולא עשויה ללחם, ולכן לחם לא מועיל. (מג"א סק"ה ופמ"ג משב"ז ס"ד ומשנ"ב שם סק"י).

ולפי"ז יש לדון בזמנינו שמניחים פמוטים על מגש שמיוחד לנרות, ולא על השולחן, אם מועיל להניח חלות על השולחן אף לדעת השו"ע, האם הוא טפל לשלהבת או דלמא אינו טפל, כיון שמניחים עליו עוד דברים, והסתפק בזה בפמ"ג א"א סי' רע"ט סק"י.

ולהלכה נראה שתלוי בטעם שאסור לטלטל את הנר ע"י ששם עליו לחם, שלפי הטעם שכתב הריב"ש והב"י שהוא כיון שצריך את הנר למצוותו, לא יועיל להניח מגש ואז

לטלטלו, ואולם לטעם שפסק במשנ"ב שהוא משום שלא עשוי לכך, במגש שעשוי לעוד דברים, אין איסור לטלטלו. וכן מבואר לדינא במג"א סי' רע"ז והו"ד במשנ"ב שם סקי"ח, שאם היה מונח על השולחן בין השמשות גם ככרות ושאר דברים שצריך לשבת פשיטא דהם חשובים יותר מן הנר, דהיינו מן שלהבת הנר הדולקת ונעשה בסיס לגביהו ושרי לכו"ע לנער. עכ"ל.

ונחלקו פוסקי בזמנינו אם יש מגש אם מועיל שאפשר שכל דעת הראשונים והשו"ע שלא מהני בלחם, משום שאינו במגש, והגרמ"פ בספר טלטולי שבת החמיר בזה, כיון שמיוחד למנורה, ואולם הגרשז"א בספר שם היקל בזה כיון שלפעמים מניחים עליו ברכון, ולפי"ז תלוי במציאות, אם רגיל להניח עליו דבר היתר, וכן השיב הגריש"א בשבות יצחק מוקצה עמ' קצו. ולכן נראה שאם יש רגילות להניח על המגש ברכון של הדלקת נרות, ולכן אף מניח לחם, אפשר להקל בזה. ומ"מ דעת הפוסקים להחמיר (קובץ מבית לוי ח"ו עמ' מח בשם הגר"ש וואזנר, ובששכ"כ פ"כ סס"ד, ושבות יצחק מוקצה עמ' קצו, ילקו"י שבת ח"ב עמ' תעז) שיש חילוק בין מגש שמיוחד לנרות שבת, אבל אם הניח על מגש סתם או על השולחן שבת מותר לטלטלו אגב הלחם.

ולמעשה מצינו בזה כמה קולות בכיכר לחם. במגש, מלבד הטעמים הנ"ל, שהוא במגש, א). בשו"ת אור לציון ח"ב פי"ח תשובה כא בהערה, שאף לדעת השו"ע שלא מהני, היינו דוקא במעט לחם שלא חשוב, אבל בפת שלימה מועיל, וכמו שמבואר בדברי הרבינו ירוחם שהו"ד לעיל והו"ד בב"י, [ואמנם ברא"ש שם לא כתב שהוא מעט לחם, אלא כתב שהוא כיכר]. ב). עוד כתב שם באול"צ שבזמנינו שמשתמשים בחשמל ולא בנרות ובודאי שהפת חשובה, וכ"כ בפסק"ת סי' רע"ז, [ולהן נדחה טעם זה] ג). בשו"ת צי"א חי"ב ס"ל כיון שאפשר להשתמש במגש לעוד דברים. ד). בחיי אדם כלל סז ס"ד ובקצות השולחן סקכ"ב שהטעם כיון שאילו היה צריך להפסיד את החלות בשביל האור היה נוח לשבת בחושך מפני שהחלות יותר חשובות ע"ש, בשו"ת באר משה ח"ח סימן סז, כיון שעיקר הסעודה בשביל החלות, וכמעט המנורה טפילה לחלות אפשר להקל בזה. ובשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' נב, כיון שהחשיבות נמדדת בצורך, ולכן שהחלות יותר חשובות, ממילא אינו נעשה בסיס.

אך בשולחן יש היתר כמבואר שם במשנ"ב סי' רע"ז. אך לדעת הב"י אין היתר כיון שאינו נמדד בחשיבות וצריך את הנר למצוותו, ולפי"ז לבני ספרד אף בזמנינו שיש נרות חשמל יש להחמיר בזה, וכדעת הב"י, [ודברי האול"צ הנ"ל צ"ע מדברי הב"י, וש"כ שכן כתב בספר הלכות שבת בשבת ח"ב

עמ׳ שצא שאף בזמנינו שיש חשמל דולק הרי סו״ס רוצה את הנרות, ואמנם יש לומר שאף לבני ספרד יש להקל בזה, כיון שמקיימים מעיקר הדין חיוב הדלקת נרות גם בחשמל, ועי׳]. ולכן נראה להלכה שלבני ספרד יש להחמיר בזה רק בכיכר לחם במגש, ואף במגש שאינו מיוחד לנרות צריך להחמיר.

אך יש מחמירים שלא מהני לשים חלות, ונראה מדברי הפוסקים ב׳ טעמים. א). בשעה״צ סי׳ רע״ז הביא דעת הגר״א במעשה רב שלא לסמוך על ההיתר של החלות, כיון שלעולם השלהבת יותר חשובה. [ומ״מ כנ״ל שלבני אשכנז לא חיישינן לריב״ש]. ב). לפי מש״כ בשו״ת רבי משולם איגרא או״ח סימן ז׳ שלשיטת ר״ת בסיס הוי רק אם בדעתו להניח שם כל השבת, וא״כ ה״ה בחלות שצריך להיות שם כל השבת. [ומ״מ יש לדחות שבנר שאני, שנאסר אף בתחילת השבת, וה״ה הכא שבנר שאני ואין צריך שיהיה דבר ההיתר כל השבת].

ניטל הלחם לפני שמטלטל את המגש

נחלקו הפוסקים, שבתהילה לדוד כתב לדייק מדברי השו״ע ״ע״י לחם זה״, שצריך שיהיה הלחם קיים בשעת הטלטול, אבל אם ניטל הלחם אסור, וכ״כ בפמ״ג א״א סו״ס רע״ט, אבל בשו״ע הרב סי׳ רע״ז ס״ו כתב שאף לאחר שכבר סילק את הלחם מהשולחן לא נעשה בסיס לנר, כיון שלקח את הלחם לאחר בין השמשות.

שולחן שיש עליו ספרים ונרות

יש אומרים שמועיל להניח סידור או ספר קודש, והרי דינו יותר חשוב, [אך בדרכון של הדלקת נרות, אין נראה שדינו כיותר חשוב, שאין לו שום שימוש יותר בשבת]. ומ״מ דעת החזו״א והו״ד באורחות רבינו ח״א שבת אות פ׳ שחלה חשובה יותר לצורך שבת מהנר אבל ספר קודש לא מועיל.

הנחת תכשיטים על מגש הנרות (אופן ג׳)

ג). אם מניח תכשיטים יקרים יותר מהפמוטות מעל המגש, מועיל, [אף לשיטות הפוסקים דלעיל שלא מהני].

אך אם הפמוטות יקרים ומקפיד עליהם ומייחד עליהם מקום, לבני אשכנז: דינם כמוקצה מחמת חסרון כיס, (שש״כ בשם הגרשז״א, ובשו״ת אור לציון ח״ב פי״ח תשובה כא במנוחת אהבה ח״א פי״ד הערה סד) ולבני ספרד: כיון שדינם ככלי שמלאכתו להיתר, ואין עושים בהם מלאכת איסור, ובכלי שמלאכתו להיתר אינו יכול להיות מוקצה מחמת חסרון כיס. (עי׳ חזו״ע שבת ח״א עמ׳ רסא, וח״ג עמ׳ צ, ובחזו״ע שבת ח״ו עמ׳ קמט).

ומ״מ מצינו בערוך השולחן סי׳ רע״ט ס״א ״וכן ע״י תנאי י״א שמותר

כמו שיתבאר זהו הכל בנרות שלהם שהיתה כלי ככל הכלים ונתנו בו שמן והדליקוהו ואם לא ההדלקה היתה כלי היתר אבל בנר שלנו שקורין לאייכטע"ר או פמוטות שלנו שקורין לאמפי"ן המה בעצמם מוקצים מטעם שאינם ראויים לשום תשמיש רק להדליק בו והוה מלאכתו לאיסור שאינו ראוי למלאכת היתר כלל והיא מוקצה גמורה אף כשלא הדליקו בה כלל ועל כי יש טועים בזה לכן כתבנו זה דנרות ופמוטות שלנו לעולם אסורים בטלטול בשבת". וכ"כ בשולחן שלמה (סק"י אות ג'), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח סימן נב), וחוט שני (שבת ח"ג עמ' קעה), שכיון שהחשיבות נמדדת בצורך, ואי אפשר לומר שיתבטל התכשיטים, ואמנם נראה כיון שצריך את התכשיטים יותר מהפמוטות אף אם הפמוטות מוקצה מחמת חסרון כיס מ"מ הכשיטים יותר יקרים.

וזה תלוי, האם הבסיס הוא השלהבת או השמן, בשו"ת הריב"ש הנ"ל שכתב "לפי השמן חשוב יותר מהלחם", ומבואר שצריך שההיתר יותר חשוב אף מהבסיס, כיון שהשמן נהיה בסיס לנר.

אמנם במג"א סי' רע"ט סק"ה הביא דברי הריב"ש הנ"ל וכתב שכוונתו שהשלהבת יותר חשובה מהלחם, כי צריך שההיתר יהיה יותר חשוב מההיתר עצמו ולא מהבסיס. וכן נראה בשו"ע הרב סי' רע"ז סק"ו וסי' רע"ט סק"ד. ומצינו סתירה במשנ"ב, שבסי' רע"ט סק"א כתב להלכה "לפי שנעשה הנר והשמן והפתילה בסיס לשלהבת", [ובביאור דין זה עי' חזו"א או"ח סימן יט סקט"ז]. ואילו בסי' רע"ז סקי"ח, שהמוקצה הוא בשלהבת, ומבואר שכיון שהפמוט אינו מוקצה מחמת עצמו אלא מחמת שלהבת הנר שעליו, ולפי"ז צריך שיהיה דבר חשוב יותר מהשלהבת ולא הפמוטות

שהנרות גרף של רעי (אופן ד')

ד). במקום שלא התנה, ולא שם תכשיטים, אך הוא גרף של רעי, מותר לטלטלו, [כדין מוקצה מחמת מיאוס] אם הוא נר של חרס או עץ שהם מאוסים, אבל נר מתכת או זכוכית שאינם מאסורים אסור רמ"א סי' רע"ט ס"ב ומשנ"ב שם סק"ה וכה"ח שם סק"ח, ולפי"ז בזמנינו נעשה בסיס, ומ"מ בכה"ח סקל"ב שהעולם נזהרים להחמיר בזה כיון שלא יבואו לטלטל בטעות מוקצה מחמת איסור.

בסיס בחנוכיה

חנוכיה יקרה, שדינה כמוקצה מחמת חסרון כיס, כנ"ל לבני ספרד: דינה ככלי שמלאכתה לאיסור, ולבני אשכנז: דינה כמוקצה מחמת חסרון כיס

ונראה אף שנ"ל שמקילים אף לדעת השו"ע בזמנינו שיש מגש, מ"מ מצינו שבנר חנוכה יש לאסור, וכמו שהו"ד הגריש"א בשבות יצחק מוקצה עמ' קצז, והטעם שלא מועיל להניח דבר חשוב יותר, כיון שאין מטלטלין נר

חנוכה ממקומם, (עי׳ תרע״ה) וא״כ כיון שבבין השמשות היה גם המגש מוגבל מטלטול, אסור להוזיזו, כיון דמיגו דאתקצאי בבין השמשות אתקצאי לכולי יומא. ע״ש ובספר נחלת ישראל עמ׳ תנד שכיון שמקפידים שלא להוזיז את הנרות חנוכה, א״כ מקצה דעתו לגמרי.

אך למעשה בנרות חנוכה כמה צדדים להתיר. א). נראה כיון שהוא ע״ד ליטלו בשבת ע״י גוי אינו נעשה בסיס וכדעת התסם שהביא בשו״ע סי׳ ש״ט ס״ד, ואף שמחמירים בזה לכתחילה, ומ״מ במשנ״ב סקכ״א כתב שבמקום פסידא אפשר להקל בזה, ובמשנ״ב סי׳ רע״ז סקי״ח, וכ״כ לצדד בשלמי תודה חנוכה עמ׳ רס״ד. ב). ע״פ דעת השו״ע שמועיל תנאי בנרות שבת לטלטלם לאחר שיכבו, אף לדעת השו״ע לבני ספרד לא מועיל תנאי, כיון שאינו מצפה שיכבה, משא״כ בנר שבת שבא להנאתו, יושב ומצפה, כמבואר בתוס׳ שבת (דף מד ע״א ד״ה שבנר). מ״מ אם שם שיעור שמן, ויודע שיכבה לאחר כמה שעות, ממילא אפשר שמהני תנאי. ג). בחוט שני חנוכה עמ׳ שכ כיון שלמעשה מעיקר הדין אפשר להוזיז מעט את החנוכיה, וממילא לא נעשה מיגו דאתקצאי לבין השמשות איתקצאי לכולי יומא. ע״ש, וכ״כ לדינא בשו״ת שבט הקהתי (ח״ה סימן קיג אות ב׳), ד). עוד כתב שם בחוט שני שדין בהלכות חנוכה לא להוזיז את הנרות, לא עושה מיגו דאיתקצאי לגבי מוקצה בשבת, כיון שהוא סיבה צדדית שלא קשוה לשבת. ע״ש, וכ״כ להאריך בפרדס יוסף חנוכה (עמ׳ תנט). ה). עוד נראה שבשעת הדחק אפשר להקל, וכמו שכתב שער הציון (סי׳ רע״ט סק״ג). ו). בצירוף שיטות הראשונים שאף בלא תנאי אפשר להוזיזו לצורך גופו ומקומו, וא״כ ה״ה אף לבני אשכנז אפשר להתיר בזה. ולכן נראה שיש להתיר לטלטל את החנוכיה ע״י תכשיטים או ע״י תנאי. [ואי״צ לשניהם]. ואם עושה תנאי יהיה אפשר לטלטלם כרגיל.

האם אפשר לטלטל את הבית חנוכיה

אך יש לדון אם כל זה דוקא במגש שאינו מיוחד לפמוטים, אבל במגש שמיוחד לחנוכיה או בבית חנוכיה, ותליא במח׳ הפוסקים שנ״ל. ולמעשה יש להחמיר בזה, אך אם הוא במקום הפסד אפשר להתיר אף לטלטלו, כיון שאי אפשר בניעור. [ואמנם בשש״כ פ״כ ס״ו כתב להתיר רק בשביל לסגור את הדלת הבית, אבל בשביל שלא יגנבו את החנוכיה אסור].

בסיס באמצע שבת/ לחצי שבת (ה׳) - תנאי י׳

אם לא נעשה שישאר שם כל השבת, לא נעשה בסיס

נידון אם הניח את המוקצה ע"ד להורידו באמצע שבת ע"י גוי [-בסיס לחצי שבת]

אם הניח את המוקצה בכניסת שבת על דעת להוריד באמצע שבת ע"י גוי, או ניעור או טלטול מן הצד. הרי הוא נעשה בסיס, אף שהוא לחצי שבת, אך במקום הפסד יש להתיר, לנער את החפת ממקומו, ולא להוזיזו.

בסיס באמצע שבת סימן ש"י ס"ז

את המוקצה באמצע שבת [– בסיס באמצע שבת]

אם הניח את המוקצה באמצע שבת,

נחלקו הראשונים, דעת בעל המאור ריש פרק שהחשיך דף קנד: [ודף כג ע"ב מדפי הרי"ף] וז"ל: ואין אומרים בזה נעשה בסיס לדבר האסור לפי שאינו ניטל נוטל ומחזיר שמנער הקדרה והכסוי נופל ואין אומרין בזה נעשה בסיס לדבר האסור לפי שאינו אלא לצורך שעה. עכ"ל, ובדף סו ע"ב מדפי הרי"ף, כתבף שלא נעשה בסיס באמצע שבת, וז"ל: ואין זה נעשה בסיס לדבר האסור שלא היו עליהן מבין השמשות, ועוד שלא נתנן תחתיהן אלא על דעת לשמטן. עכ"ל. ומבואר ב' תנאים דתליא הא בהא א'). שיהיה כל בין השמשות, ב). שיהיה שם השבת, ובלא זה אינו נעשה בסיס. [ולפי"ז אם דעת השו"ע להחמיר (כדעת הסתם) אף

ג. נח' בכך הראשונים שדעת תוס' (שבת מג: ד"ה דכ"ע טלטול מן הצד. קכג. ד"ה האי, ובתוס' שבת דף נא. ד"ה או, ביצה ב. ד"ה וב"ה, בשם ר"ת) שלא נעשה בסיס, וכ"כ בספר הישר סימן רמ"ד, וכן דעת בעל המאר שם (סוף פרק ד' משבת) וכן כתב בספר התרומה (סי' רנ"ד ד"ה פרק נוטל), שלא נעשה בסיס, וכ"כ בסמ"ג ל"ת ס"ה, וביראים סי' רמ"ד, וברוקח סי' קנ"ג, וברמב"ם פכ"ה משבת הי"ז, וכן נראה בטור סי' שט.

אך דעת רש"י (נא. ד"ה הרי), והרשב"א (שם ד"ה הא דתניא טמן) שנעשה בסיס.

ולהלכה פסק בשו"ע סי' ש"ט ס"ט הביא בסתם את דעת הסוברים שנעשה בסיס, וביש אומרים הביא את דעת המקילים שלא נעשה בסיס,

ולהלכה פסק המג"א (שם סק"ז, ובסי' רע"ז סק"ח), וכן הוא במשנ"ב (סי' ש"ט סקכ"א, וסי' רע"ז סקי"ח) שבמקום הפסד סומכים על המקילים שלא נעשה בסיס. וכן פסק בכה"ח (שם סק"ל), ואולם יל"ע לדעת השו"ע סתם ויש הלכה כסתם וכ"כ בחזו"ע שבת ח"ג עמ' קלב. אך נראה שבמקום הפסד אף לדעת השו"ע אפשר לסמוך על דעת היש.

ואף במקום הפסד שמקילים שלא נעשה בסיס, מותר רק לנער את החפץ ממקומו, אך אסור להוזיז ממקומו, את החפץ עליו מונח המוקצה, אף אם אי אפשר לנער, וכמו שכתבו בתוס' שבת קכג. ד"ה האי, ורע"א על גליון השו"ע שם, וביה"ל ד"ה כדי, אמנם הבית מאיר ובשו"ע הרב סק"ז, מקילים אף לטלטלו אם צריך למקומו.

בדעת להורידו באמצע שבת שנעשה בסיס, ה״ה שיש להחמיר בנעשה בסיס בתחילת שבת, ויל״ע עוד בב״י].

אבל בתוס׳ שבת דף מד ע״ב ד״ה יש, מבואר שאף אם הניח את המוקצה ע״י נכרי או תינוק לדעת ישראל, הרי הוא בסיס לדבר האסור, וכן כתבו בתוס׳ ביצה ב. ד״ה ובית, והרמב״ן הרשב״א והר״ן שבת דף קמג ע״א, שנעשה בסיס אף באמצע שבת, ולכאורה מוכח שטעם ויסוד שנעשה בסיס, משום ההקצאה בדעתו, ולא משום הטפילות, דאם משום הטפילות הרי כיון שלא היה עליו בבין השמשות לא נטפל עליו, ובע״כ דהכל תלי בהקצאה, וכמ״ש.

סתירה במשנ״ב

ובמשנ״ב סי׳ רס״ה סק״ה, סי׳ רס״ו סקכ״ו, וסי׳ רע״ז סקי״ח, וביה״ל סי׳ ש״י ס״ז ד״ה מטה, פסק כדעת בעל המאור שלא נעשה בסיס באמצע שבת, [וכן הוא במג״א סי׳ רס״ה סק״ב, וסי׳ ש״ח סקנ״ב,] ולפי״ז נראה לכאורה שמותר אף לטלטל את החפץ שעליו מונח המוקצה, באופנים שמותר טלטול מן הצד כדלהלן. [וכן דעת השו״ע הרב סי׳ רס״ה סק״ה, וסי׳ רס״ו סכ״ד, וסי׳ ש״ח ס״ס].

ואולם במשנ״ב סי׳ שי סקל״ז, הביא דעת הט״ז (שם סק״ח) שאסור לטלטלו כשהמוקצה עליו, אך מותר לנער ממנו את המוקצה, וכמו כן מותר לטלטל את החפץ עליו מונח האיסור, אם יניח לפני הטלטול דבר המותר החשוב יותר מהדבר האסור.

וכתבו האחרונים ביישוב הסתירה מדברי המשנ״ב, צריך לומר שמש״כ המשנ״ב [במקומות הנ״ל] כדעת בעל המאור שלא נעשה בסיס באמצע שבת, הוא רק לגבי זה שמותר לנער, אך אסור לטלטל בעוד המוקצה מונח עליו, [ועיין במשנ״ב סי׳ רס״ה סק״ט וסי׳ שכ״ז סקל״ז] אלא א״כ ישים דברי היתר וכנ״ל בסי׳ ש״י.

וכן מבואר בחזו״א סי׳ מ״ח סק״ח שגם לדעת הבעל המאור מותר רק לנער ולא לטלטל, ואולם במג״א סי׳ ש״ח סקנ״ב מבואר שלדעת בעל המאור מותר גם לטלטל, ואולם בחזו״א הנ״ל וכן בתהילה לדוד סי׳ ש״ח סקל״ג נקטו שאין להקל לענין טלטול, רק לגבי ניעור. ובחזו״א שם כתב ״הרז״ה יחיד בדבר זה״, ולכן אף לגבי ניעור אין להקל.

ומבואר שלהלכה דעת המשנ״ב שאין בזה דין בסיס, אך אסור לטלטלו כל עוד שהמוקצה מונח עליו, אך מותר לנערו, ואם ישים בו דבר היתר חשוב יותר מהדבר האסור, מותר אף לטלטלו. ולדעת החזו״א אסור אף לנער. [וכן מוכח דעת הב״י בסי׳ רס״ה ס״ג, עי׳ מג״א סי׳ רס״ה סק״ב].

אך אם המקום בו הונח המוקצה בשבת הוא מקום שמיועד להנחת

המוקצה, הרי זה נהיה בסיס אף באמצע שבת לכו"ע, ואסור אף בניעור. (חזו"א סי' מח' ע"פ שבת מה לגבי קינה של תנרנגולים, וכמו שנתבאר לעיל שאף יש בסיס במוקצה בדבר שמיוחד לו, אף באקראי.

בסיס באוכלין

בסיס באוכלין, ודעת רוב הפוסקים שלמעשה יש בסיס באוכלין, ורק בשעת הצורך אפשר להקל בזה. ויבואר להלן בתשובה הבאה.

נר שהונח על גבי עוגה האם העוגה נעשית בסיס

בס"ד

מרחשון תשפ"ד

לכבוד הרה"ג דניאל ישראל שליט"א

במה ששאל מה הדין בעוגה שהניחו עליה נר יום הולדת מערב שבת שידלק עד שבת בלילה ומונחת מראש על השולחן ולאחר שכבה הנר רוצים לחתוך חתיכה מהעוגה ולחלק, האם העוגה נעשית בסיס.

האם יש בסיס באוכלין

בגמ' בשבת דף קמב ע"א אהא דתנן נוטל אדם כלכלה והאבן בתוכה פריך, ואמאי תהוי כלכלה בסיס לדבר האסור, ומשני ר' יוחנן דהכא בכלכלה מלאה פירות עסקינן, ופירש"י שעיקר הכלכלה נעשית בסיס לפירות, הילכך גם האבן מיטלטלת אגב הכלי והפירות, ע"ש, וכן כתב בחידושי הר"ן שאפילו במניח עליהן לא הוו הפירות בסיס לאבן, לפי שאין דרך פירות להיות בסיס לאבן עי"ש, וכן כתב בחידושי הריטב"א, וכן כתב בארחות חיים הל' שבת אות שנו, וכן כתב בכל בו הל' שבת דף לב ע"ב, וכן כתב בעל המאורות שבת דף קכג ע"א וז"ל: כללו של דבר לעולם אין אוכלים נעשים בסיס לדבר האסור ומה שאמרו באבן שע"פ חבית שנעשה החבית בסיס לדבר האסור הכלי הוא שנעשה בסיס לדבר האסור אבל לא האוכל שבתוכו עכ"ל.

בגמ' בשבת דף קכג ע"א "תנו רבנן פגה שטמנה בתבן, וחררה שטמנה בגחלים, אם מגולה מקצתה, מותר לטלטלה. ואם לאו אסור לטלטלה. רבי אלעזר בן תדאי אומר: תוחבין בכוש או בכרכר והן מנערות מאיליהם. אמר רב נחמן, הלכה כרבי אלעזר בן תדאי. למימרא דסבר רב נחמן טלטול מן הצד לא שמיה טלטול, והאמר רב נחמן: האי פוגלא, מלמעלה למטה - שרי, ממטה למעלה – אסיר, הדר ביה רב נחמן מההיא".

ובתוס' שם הקשו מדוע אין חסרון של בסיס לדבר האסור כיון שהגחלים הם מוקצה, ותירצו תוס' שקאי באופן שהונחו שם ע"מ ליטלו באותו שבת.

ובבעל המאור שם כתבו שכיון שאין הפגה משמש להגחלים אלא להיפך לא נעשה בסיס.

ובב"י סו"ס שי"א כתב בשם תשובות הרא"ש שאפילו אם מניח לא נעשה בסיס כיון שלצרוך אפייה ולסלקה. וכתב שם שלמעשה בראשונים לא חילקו אם הניחו ע"מ לסלקו או לא, ולכן אפשר להקל כדברי הבעל המאור.

וברמ"א סו"ס שי"א כתב שלדינא צנון שטמנו בארץ אפילו הניחו שם לכל השבת לא נעשה בסיס שאין בסיס באוכלין.

ונח' באחרונים בדעת הרמ"א.

דעת המג"א והגר"א שס"ל כבעל המאור שבכה"ג לא הוי בסיס כיון שלא משמש למוקצה.

ובאור שמח פרק כ"ה מהל' שבת הט"ו ס"ל שאוכלין לא הוה בסיס.

ונפק"מ בנידון דידן שהניחו נרות דולקות ע"ג עוגה בשבת האם העוגה נעשה בסיס לנרות או לא, שתליא בהנ"ל.

ולמעשה נראה שאינו נעשה בסיס כיון שהעוגה לא משמשת לנרות.

אך לדעת המג"א יהיה בסיס כיון שהעוגה משמשת לנרות.

אך מ"מ בשעת הדחק שאני כמו שכתב במנחת שבת בשיורי המנחה פ' ד' כתב להקל בשעת הדחק, וכן כתב בשש"כ עמ' רסג אות עח, וכן כתב לדינא בחזו"ע שבת ח"ג עמ' קלט, והאריך בזה בראיות בילקו"י שבת ח"א כרך ב' עמ' שפז.

ועוד תליא במח' הפוסקים אם יש בסיס לשעה, ובשעת הדחק ובמקום הפסד אפשר להקל.

ועוד י"ל דהוי בסיס באקראי, שאין לו כוונה שיהיה מונח שם.

עוד י"ל שתלוי במח' הפוסקים האם כל העוגה נהיה בסיס או לא, וכמו שנתבאר לעיל, לגבי מפה, [ונראה שהכא אפשר לסמוך על זה כמו שכתב בספר גידולי ציון לרבי מיכל דיין זצ"ל סימן י"ב וז"ל: ועיין בספר דגול מרבבה שהקשה על רמ"א ז"ל שאסור לשבר עוגה שיש עליה אותיות מפסחים דף ל"ז דיוצאין במצה סריקין כד הרי מבואר דיוצאין בהם ומותר לאוכלם ביו"ט אע"ג דאיכא בהם אותיות ולענ"ד לאו ראיה הוא דהרי מותר לעשות מצה עבה עד טפח והרה"ג מהר"י שימשעלעוויץ תירץ דהתם איירינן שהאותיות הוא מהמצה בעצמה עיין מג"א ומצאתי אח"כ בדגול מרבבה שתי' כן יעוי"ש א"כ הרי יכול לחתוך המצה לשנים ולאכול ואולי י"ל אם נימא דאסור לאכול מצד שיש בה אותיות א"כ הצד השני הוי בסיס לדבר האסור וממילא גם צד השני אסור לאכול ביו"ט אך י"ל דהאותיות היו

באמצע א"כ הרי יכול לאכול מהצדדים וג"כ י"ל שחותך המצה לשנים מערב יו"ט אע"ג דהמצה לא הוי שלימה מ"מ יוצאים ידי אכילת מצה ועוד נראה לכאורה דלא הוי בסיס לדבר אסור דהוי כמו פירי שמונחת בקליפה שמותר לקלף הקליפה ולאכול הפירי אך בזה י"ל דוקא בקליפה מותר דבטל להפירי אבל הצד של האותיות אינו בטל לצד האחר כיון שגם זה עומדת לאכילה. עכ"ל, ונראה דה"ה הכא.

האם הנרות טפלים לעוגה

ועוד יש מקום להקל בזה ע"פ מש"כ בספר נחלת ישראל ח"ב עמ' תכח כתב שבתחילה שעוגה עם נרות עליה שהדליקם לפני שבת שפיר נאסר העוגה בטלטול לכל השבת גם לאחר שנכבו הנרות, אך מ"מ אם חתך העוגה מבעוד יום ואינה בחיבור אחת י"ל שרק החתיכות שעליהם הניח דינם כבסיס, אבל שאר החתיכות מותר להוציאם ולאוכלם, אך מ"מ כתב שם שהעירו שנראה שאלו שעושים כאלו עוגות עיקר מטרתם הוא העוגה והנרות הם רק לקישוט, ולפי"ז אין העוגה בסיס מכיון שהנרות טפלים אליה ולא שהעוגה ממשמשמת לנרות, ע"ש.

ואמנם בקונטרס הכיור וכנו הלכות בסיס לדבר האסור עמ' 8 כתב שהרי הוא תלוי במח' האחרונים שהמוקצה והייתר משמשים ביחד כמו חבית יין שנתן אבן על פיה שתמש לה מכסה שדעת החת"ס נשעית החבבית בסיס לאבן לפי שבזה אין האבן משמשת החבית אלא החבית והאבן משמשים ביחד לשמור היין, ואמנם מדברי כמה ראשונים נראה שגם באופן זה אין החבית נעשית בסיס לאבן לפי שאין החבית משמשת לאבן.

דעות הפוסקים להלכה

ובשו"ת המצויות בשבת להגרי"א דינר שליט"א עמ' קצ נשאל האם מותר בשבת לאכול עוגת יום הולדת שנר דלוק תחוב בתוכה, וכתב שהגרנ"ק זצוק"ל שכיון שהנר תחוב בתוכה הרי העוגה נהפכת לבסיס לנר שהוא מקוצה חמור ואסור לטלטלה אפילו לצורך גופו ומקומו ויאכל את העוגה במלווה מלכה. עכת"ד.

אך לענ"ד כנ"ל נראה דאיכא כאן כמה צדדים להיתרא, ולכן המיקל יש לו על מה להתיר בזה.

בברכת התורה
יוסף אביטבול
מח"ס שערי יוסף ושא"ס
פה עיר התורה בני ברק

מקום וחיוב הדלקות נרות חנוכה בבית מלון

בס"ד, כסלו ה'תשפ"ד

לכבוד הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א במח"ס גם אני אודך ושא"ס.

יש לדון האם הנוסע לבית מלון שאי"צ להדליק בביתו, האם לפי שיטת השו"ע שאכסנאי משתתף, האם צריך להשתתף או שצריך להדליק בחדר ששוכר, אבל מאידך כיון שאוכל בחדר אוכל יש לומר שיש להדליק שם, אבל יש לומר לדינא שהרי מה שהוא אוכל בחדר אוכל הרי הוא משלם עליו והרי הוא כמסעדה בעלמא, וממילא יש להדליק בחדר, כתבו האחרונים שלדינא חייב להדליק בבית מלון כיון שיש לו פתח בפני עצמו, וכ"כ בספר חשוקי חמד (חנוכה עמ' רכד') דהשוכר חדר בבית מלון איכא עליו חיובא להדליק שם נ"ח והו"ל כבית, וכ"כ בקונטרס רחל באה עם הצאן נכדו של הגרב"צ אבא שאול שכך ס"ל לאור לציון, אות מ"ב וכן מבואר ממש"כ בשו"ת אור לציון ח"ד פרק מ"ז תשובה ח'.

ונח' הפוסקים האם אפשר שאחד ידליק ויפטור את כולם, בשו"ת ברכת יהודה ח"ו או"ח סימן לא כתב בשם הגר"ע יוסף זצוק"ל שלא ידליקו כלל חנוכיה בבית מלון בחדר אוכל אלא אחד ידליק ויברך ויפטור את כולם, ושכן הו"ד בספר מעיין אומר ח"ג פרק ז' סימן מד, ונראה מדבריו דהוראת הגרע"י היתה להדליק בחדר אוכל, ומ"מ כתב שם לדינא שאי אפשר להדליק בלובי של הבית מלון, וכעי"ז כתב בספר אשרי האיש חנוכה עמ' קצז כתב שאמר לו הראש"ל הגר"י יוסף שליט"א שלדעתו מועיל שאח דידליק או בעל הבית מלון או מי משליחיו ויוצאים בזה ידי חובה מדין אכסנאי הדר בדירה אחת עם חבירו, ואי"צ להשתתף בפרוטה בנרות ובשמן כי זה כלול בתשלום שמשלמים לבעל הבית מלון כיון שכבר שילם על הבית מלון טבין ותקילין עכת"ד, והוא חידוש גדול דדינו כאכסנאי, ובספר חובת הדר נר חנוכה פ"ב הערה לט כתב שבדרך כלל אן בעל הבית דר שם ולא מסתבר שיהא טפל ונגרר אחרי בעל הבית ולכן יש חיוב הדלקה בבית מלון ע"ש. ואמנם הוא חידוש גדול לומר כן שיהיה דינו כאכסנאי דהא סו"ס יש לו פתח בפני עצמו ואינו כסמוך על שולחן אביו, ופשוט, וכמו שיתבאר להלן, ואף בילקו"י חנוכה עמ' תקה שרק אם ישתתפו כולם או בעל המלון יזכה לכולם את השמן יכולים לצאת בהדלקה אחת ידי חובה, וכן נדפס עתה בגליון השיעור השבועי פרשת וישלח תשפ"ד.

ואמנם בספר תורת המועדים חנוכה עמ' נט כתב בשם אביו הגרע"י זצ"ל שהמתארח בבית מלון חייד להדליק בחדרו בברכה, וכן כתב בשו"ת שערי יושר ח"ב סימן עט אות ו' שהמתארחים בחנוכה בבית מלון כיון

שלכל אחד יש השירותים והאוכל שהוא מזמין באיזה שעה שהוא רוצה לאכול חשיב ככמה בעלי בתים שכל אחד גר בבית בפני עצמו וכל אחד צריך להדליק לעצמו עם ברכה עכ"ד, וכתב לדחות דבריו שהרי בבית מלון לאף אחד אין שום פרטיות להדליק במקום זה, ושכן ס"ל להגאון הנאמ"ן שליט"א בהערות איש מצליח על המשנ"ב, ועוד כתב שם: ודע שאף שאחד המורים הורה שיש להדליק בלובי ולברך ע"ז וטעמו ונימוקו עמו דשאני דין הלובי מחדר אוכל משום דשאני חדר אוכל שא"א להשתמש שם בכל שעות היום משא"כ בלובי שניתן להשתמש בו בכל שעות היום אולם אכתי לא איפרק מחולשא שהרי אף בלובי איכא מגבלות שאין רשאים לסעוד שם סעודות ואף אינם רשאים ללון שם וכן מבואר להדיא בספר אשרי האיש ובספר מעין אומר הנ"ל וכן נראה מדברי שו"ת אג"מ וכן מוכח ממ"ש בשו"ת אור לציון שצריך להדליק בחדר שינה עיין ודו"ק. ובדברי הגרי"ש אלישיב הנ"ל מבואר טעם החילוק בין פתח המלון או הלובי לבין חדר אוכל או הלובי של המלון דשאני הדלקה במקום הפתח שהוא משום פרסום הנס ולפיכך שפיר יכולים להדליק שם אנשים מאורחי המלון משא"כ אם מדליקים בחדר אוכל או בלובי שהוא מדין הדלקה בתוך הבית בעינן שיהיה לזה שם של בית ואם נמצאים שם הרבה אנשים ליכא בזה שם של בית ולפ"ז יש מקום לומר שאם מדליקים בחלון של החדר אוכל או הלובי הפונה לרשות הרבים שהוא מדין פרסום הנס דשפיר אפשר להדליק ולברך שם.

ולענ"ד נראה לדחות דברי השערי יושר הנ"ל שהרי סו"ס בדרך כלל בבית מלון לכולם יש אותה שעת אכילה ואותו אוכל, וא"כ חשיבי כחדא ושפיר י"ל שמהני להם השתתפות, וראה מה שהאריך בזה בברכת יהודה שם.

וכנ"ל שכתבו הפוסקים לדון היכא וכמו שבכל המקומות אין הנהלת הבית מלון מסכימה להדליק בחדר בבית מלון היכן ידליקו את הנרות.

ומצינו בזה כמה דעות בפוסקים.

א). יש אומרים שיכול להדליק בפתח הבית מלון, כן הובא דעת הגר"א נבנצל שליט"א בתשובות אביגדור הלוי עמ' תמב אות לה שאם הוא אשכנזי ידליק בפתח המלון יעו"ש, ואמנם נראה דכ"ז לשיטות שאפשר להדליק על פתח הבנין, אבל למעשה לדידן דקימ"ל שאי אפשר להדליק אלא בחלון או עכ"פ היכא שאין רואים בחלון על פתח הבית, וא"כ אינו לכתחילה כיון שאינו עושה שם שימושים.

ב). יש אומרים שיוצאים בזה ידי חובה רק אם מדליק בחדר, בשו"ת מנחת יצחק ח"ז סימן מח ד"ה אבל שגם מקום אכילה וגם משום שינה עיקר אלא

שהסברא נותנת היכא שבני הבית נמצאים יותר ע״ש, ולכאורה נראה דלדעתו לכתחילה יש להדליק דוקא בחדר.

ג). להדליק בחדר אוכל היכן שאי אפשר, ובשו״ת תשובות והנהגות ח״ג סימן רטו אות יד כתב, לגבי בית מלון שלכאורה ראוי להדליק בחדר ישן בו שזהו המקום מיוחד לו והוא ביתו יותר ואף שיש מקום לומר שכל המלון חשוב כמקום ביתו ויכול להדליק בכל מקום מ״מ במקום המיוחד לו עדיף טפי אבל אם אין חלון לרה״ר רק בחדר האוכל נכון יותר שידליק שם יעו״ש, וכן הו״ד הגרנ״ק בקונ׳ ימי החנוכה שידליק בחדר האוכל בבית מלון יעו״ש, ולכן נראה שהיכא שאי אפשר יש להדליק שם, וכן כתב בשו״ת יצחק ירנן ח״ח סימן כג שדן היכן מדליקין בבית הארחה ובבית מלון שלא מסכימים להדליק נר חנוכה בחדרים מחשש שריפה האם מותר להדליק נר חנוכה בחדר אוכל המשותף או בלובי, ושם כתב לחדש שידליק בבית הכנסת של הבית מלון ויכון להוציא את כל דיירי הבית מלון, וכתב שם שא״א להדליק בלובי הבית מלון או בחדר האוכל המשותף כיון שהוא ברכה לבטלה ע״ש.

ד). להדליק בלובי של הבית מלון, ואמנם במש״כ הפוסקים שאין יוצאים יד״ח בהדלקה בלובי של הבית מלון כתב להעיר הגאון רבי יוסף פרץ שליט״א בשו״ת יוסף לקח ח״ג סימן פא שבנרות שבת הטעם משום שלום בית לכן צריך מקום אכילה שלא יאכל בחושך ולא יראה המאכל ויכעס משא״כ הכא הטעם משום פרסומי ניסא לכן נראה שאין קפידא היכן מדליקים את הנרות ובכל מקום שמדליקים בבית יוצאים ידי חובה וממילא נראה דה״ה דמהני אם מדליק גם בלובי של בית המלון וכמדומני שכן המנהג עי״ש, וכל דבריו חידוש עצום דבודאי הכא לפי השו״ע הולכים לפי מקום השינה ולהרמ״א לפי מקום האכילה, ואינו בדוקא לפי מקום הפרסומא ניסא, וכן יש לומר לענ״ד שכיון שבבית מלון נמצאים הרבה אנשים הרי יש לומר שדינו כרשות הרבים, אך למעשה הוראת הפוסקים שאין להדליק נרות חנוכה בבית מלון, וכן השיב מו״ר הגר״ע פריד שליט״א בתשובה שלא יוצאים יד״ח בהדלקה בלובי של הבית מלון וכנ״ל.

ה). שישלח שליח להדליק נרות חנוכה בביתו, וכן שמעתי לדינא ממו״ר הגר״ע פריד שליט״א שבכה״ג ישלח שליח שידליק בביתו.

בברכת התורה
יוסף אביטבול
מח״ס שערי יוסף ושא״ס
החונה פה עיה״ת בני ברק

המתנה בהדלקת נרות חנוכה לאשתו

בס"ד, כסלו ה'תשפ"ד

לכבוד הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א במח"ס גם אני אודך ושא"ס.

הנה ידידי הרה"ג מרדכי טננבאום שליט"א כתב להסתפק בהאי דינא בזה"ל: האם עדיף להדליק בזמן שהוא עיקר ההלכה כמבואר בשו"ע תרע"ב ס"ב ואם ילדיק בשעה 8 זה לא לכתחילה [אע"פ שיש הרבה עוברים ושבים בשעה זו]. או שמא עדיף להמתין לאשתו מתרי טעמי אחד- אם ידליק בזמן נמצא שאשתו הפסידה את הברכות ולפי חבל גדול של ראשונים [שו"ע תרע"ז ס"ב ומקורו במרדכי וכו'] אע"פ שמדליקים עליה בבית מ"מ גם היא חייבת בברכת הרואה [ברכת שעשה ניסים]. טעם שני- אם מדליק בזמן נמצא שאשתו עושה מלאכה בזמן הדלקת הנרות עי' שו"ע תר"ע [ואע"פ שאם א"א בעניין אחר מתירים מ"מ אינו לכתחילה]. והבעל לא יכול לטעון שאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירו, ומה אכפת לו מאשתו הלא חייך קודמים. זה אינו, חדא כיון שאשתו עושה מלאכה עבור הבעל א"כ היא שליחה של הבעל, ובזה אמרינן חטא כדי שיזכה חבירו כמבואר בתוס' שבת ד' ע"א. שנית כיון שבעל מחוייב להביא קרבנות אשתו, מסתמא גם חייב לדאוג למצוות של אשתו שתקיים אותם על הצד הטוב. עכ"ד.

ונראה בודאי שצריך להמתין לאשתו, וכן ראה בחוברת נר חנוכה פ"ב הע' ח' הביא שהגר"ח זצ"ל סיפר על הגר"ח זונפלד שהיה מקפיד להדליק בשקיעה, ואם אשתו לא היתה, היה ממתין לה אפילו שעה. וכן כתבו בקובץ מבית לוי חנוכה תשפ"ג בשם הגר"ש וואזנר זצוק"ל שיש להמתין, ואמנם שם נראה שהטעם הוא משום שלום בית, ואפשר דס"ל דבכל גוונא יש להמתין והרי שייך בזה שלום בית, ושוב ראיתי שכתב בזה הג"ר שלמה אפל שליט"א מו"ץ בארה"ב, וז"ל: פשוט שא'א לקבוע כלל ויתד קבוע בשאילתא דא. בדרך כלל דרכי להורות להמתין עבור אשתו, ואף שלפעמים אינו ממש שאלה של שלום בית ממש, אך פגיעה קלה ג"כ לא כדאי. וכו'. אמנם הענין תלוי גם באופי של הבעל, וגם של האשה, לדוגמא הרבנית אלישיב ע"ה הכירה את בעלה, ולא רק בתחום זה הכיר דקדוק המצות שלו, ובכלל גם הכירה את סגנונו, וכן הוא הכיר סגנונה, ומסתמא שיער שלא יהיה פגיעה, ואדרבה מסתמא להיפך, אם היא תראה שבעלה מרן הגריש"א ז"ל המתין עבורה ולא קיים מצות הר חנוכה כדרכו בזמן, תצטער מאוד... אך כמדומה שאי"ז נחלת הכלל, וצריכים לשקול בפלס כדת מה לעשות. ואכן נשאלתי היום אחרי מנחה מאברך חשוב שב"ב שתחי' נמצא בבית חולים אם א' מהילדים ולא תחזור

עד שעה מאוחרת מסתמא קרוב לחצות הלילה, ואין רצונה שבעלה ושאר ילדיה ימתינו עבורה וכו'.. וכמובן שלית דין צריך בושש, והוריתי לו להדליק בזמן כרגיל. כנלענ"ד בס"ד. עכ"ד. ואמנם לדינא כתב בספר פניני חנוכה פ"ח קע"ג הביא בשם הרב אלישיב שלא ימתין אא"כ חוזרת תוך חצי שעה סמוך לצאת הכוכבים שאז הוא זמן הדלקה מעיקר הדין. וכן כתב הרה"ג אופיר מלכה שליט"א בספר הליכות מועד חנוכה עמ' לד שאם יגיעו אחרי חצי שעה ידליק לבדו כיון שלפי שיטת הרמב"ם אחר כך הוא יהיה ברכה לבטלה, והכי נראה לדינא, ומ"מ כל שעת הצורך יכול לאחר בזמנינו את ההדלקה.

ובכ"ז יש לומר ע"פ מה שסיפר זקני הגה"צ רבי אליהו פורת טהרני שליט"א מח"ס אלופינו מסובלים, שסיפר תלמידו של ר' משה פיינשטיין שפעם בליל שבת קודש הוא הגיע מבית הכנסת ומסיבה כלשהי השולחן עדיין לא היה מוכן אי לכך הוא התיישב והתחיל ללמוד פרשת השבוע באמצע הלימוד באה הרבנית ואמרה ר' משה האוכל מוכן על אתר סגר ר' משה את החומש וניגש לשולחן בהסבירו לתלמידו התמה אם ברמב"ם כתוב שיש לכבד את האשה יותר מגופו אז זהו הכבוד שלה לא לומר לה רגע באמירת רגע נוטלים ממנה את כבודה אבל אם אומרים לה כן גברתי' זהו כבודה. ובאמת למי שיש מבט שטחי נדמה לכאורה שמעשהו של ר' משה זצ"ל תמוה יושב יהודי והוגה בתורה הקדושה והרי תלמוד תורה כנגד כולם הלימוד דוחה הכל את אשתו ואת הוריו ואת כולם אם כן גם כשהאשה באה ואומרת שהאוכל מוכן מדוע להזדרז מיד לקום תוך כדי עזיבת הלימוד אבל פוסק הדור לא סבר כך כי מה שווה תלמוד תורה הגורם בבית לצעקות ומריבות מה שווה תלמוד תורה הגורם בבית למתח נורא הרי השלום הוא מעל הכל חומר. דבר זה יש ללמוד מהלכה הלכה היא שנר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום בית ואעפ"י שנר חנוכה שהינו פרסומי ניסא עדיף מקידוש היום שעיקרו דאורייתא חובת פרסומי ניסא עניינה גילוי אמונה השגחה וקורבת ה' והיא יסוד עיקרי האמונה ולכאורה אין דבר גדול מזה כוונת כל המצוות שנאמין באלוקינו וכו' והיא כוונת כל היצירה כלשון הרמב"ן סוף פ' בא ואעפי"כ נר ביתו עדיף. ומפרש הרמב"ם פ"ד מהל' חנוכה הי"ד משום שלום ביתו שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם שנאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. עכ"ד.

ועוד הוסיף בענין זה שמסופר על רבי נחום מהורדנא זיע"א שפעם אחת אחרה אשתו של רבי נחומקה מהורדנא לשוב לביתה, ומחמת זה התאחר רבי

נחומקה להדליק נרות חנוכה, ושאלו תלמידו החפץ חיים מדוע התעכב מלהדליק, ענהו רבי נחומקה שהנה מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת, יקנה נר שבת מפני שלום בית (שו"ע או"ח תרעח א) והלא ק"ו ומה במקום ביטול הדלקת נרות חנוכה אמרינן נר שבת עדיף משום שלום בית, אני שלא אבטל הדלקת נרות חנוכה, ודאי שכדאי לאחר ההדלקה משום שלום בית.

וכן ענה לדינא מרן הגאון רבי יעקב קמנצקי זצ"ל והו"ד בס' אמת ליעקב (עהשו"ע סימן תערב הערה 586) כשהבעל נמצא בבית לפני אשתו [שנמצאת בעבודה], אף דמן הדין צריך להדליק ואינו חייב להמתין בעבורה, כי היא יוצאת יד"ח אף שאינה נמצאת שם, מכל מקום אין זה ראוי מצדו לעשות כן, וכש"כ אם היא עובדת בכדי שהוא יכול ללמוד תורה, שבודאי אין זה הנהגה נכונה. ומקור דבריו כנ"ל שמי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת יקנה נר שבת מפני שלום בית יעו"ש.

אולם בס' פניני חנוכה (עמ' קעב) כתבו בשם הגריש"א שאין להוכיח מהנהגת רבי נחום מהורדנא משום שהיה גר בחו"ל ששם מדליקים בפנים ולכן יש לחשב חשבונות של שלום בית, משא"כ בא"י שמדליקים בחוץ, שההדלקה בזמן קודם שתכלה רגל מן השוק היא מעיקר הדין, ושיש בזה שאלה של עצם המצוה, ואולי אח"כ לא יצא יד"ח, לכן אין להמתין משום שלום בית. וכן ושנשאל על בקשת אישה שחוזרת מעבודה להמתין עם הדלקת הנרות עד שתחזור הביתה, והשיב בזה"ל: "ואם תבקש ממנו לחכות לה עד לאחר עלות השחר", אולם מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א שנשאל בזה והו"ד בשו"ת ידון משה (חי"ב שאלה לג): מה הדין מי שהאשה או הבנים והבנות חוזרים לבית מאוחר בלילה בחנוכה, האם חובה לחכות ולא להדליק עד מאוחר, והשיב: כדאי שיחכה. ע"כ.

ובזה אוסיף מה שנשאלתי האם יש עניין שאשה תדליק אח"כ בביתה אם לא היתה בזמן ההדלקה, ונראה לכאורה שאין עניין שתדליק כי אשתו כגופו כמבואר במשנ"ב, ושמא משום ברכות הרואה יכולה אח"כ להדליק בברכה, ותכיון מראש שלא לצאת. ושוב כתב לי בזה הרה"ג יוסף משדי שליט"א וז"ל: אין עניין וגם ברכות הרואה לא יועיל לה (שלא מברכים בכה"ג שאין פה נר של חובה) וכו'. עכ"ל.

בברכת התורה
יוסף אביטבול
מח"ס שערי יוסף ושא"ס
החונה פה עיה"ת בני ברק

חיוב ההדלקה בבית הכנסת והדלקה במנין חצירות

בס"ד, כסלו ה'תשפ"א [מהדו"ח ה'תשפ"ה]

לכבוד הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א במח"ס גם אני אודך ושא"ס.

אודות השאלה אם יש חיוב הדלקת נרות חנוכה במניני חצירות.

מקור הדין להדליק בבית הכנסת איתא בתשובות הגאונים (סימן קעז) איתא בזה"ל: ואשר כתבתם מנהגנו להדליק בהיכל שמנה נרות וכו' ע"ש, וכן כתב בספר העיטור (הלכות חנוכה) בזה"ל: ונהגו להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת ויש מקומות שנהגו על הפתח ויש שמניחין באמצע הבית הכנסת ע"ש, וכן כתב בספר מנהג מרשלייאה (כסלו עמ' 145) שכתב בזה"ל: ונהגו להדליק בבית הכנסת אעפ"י שאין אדם דר בה, מפני שהנס היה במקדש בית אלוקים, ועושין כן במקדש קטן בגולה לפרסום הנס עכ"ל, והיינו דהוא משום פרסום הנס, וגם משום דהוא כמקדש קטן, וכן נראה מדברי ס' המנהיג (הלכות חנוכה עמוד תקלא) בזה"ל: ויראה לי דאין חיובא בבית הכנסת להדליק נר של חנוכה כי אם בבית שאדם דר בו, מדאמרינן כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ובית הכנסת פטור ממזוזה כדאמרינן בפ"ק דיומא, אלא אם כן יש שם בית דירה לחזן בית הכנסת, אלא נהגו כך על זה שהנס בא במקדש בית עולמים ועושים כמו כן במקדש מעט בגולה לפרסם הנס לפי שכולם מתקבצים שם ע"ש.

אלא דמצינו מדברי הראשונים דעיקר הטעם הוא משום פרסומא ניסא, וכמו שכתב בספר מנהגים דבי מהר"ם (סדר חנוכה) שנהגו להדליק נרות של חנוכה בבית הכנסת משום פרסומי ניסא ומניחין אותן מימין החזן עכ"ד, וכן נראה מדברי המאירי בשבת דף כג ע"ב שכתב בזה"ל: וזה שנהגו להדליקם בבית הכנסת עיקר הענין משום פרסומי ניסא ולא לכוונה אחרת והדבר נאה עכ"ל, וכן כתב בריטב"א (כג.) בזה"ל: ונהגו להדליק בבתי כנסיות כדי לעשות פרסומי ניסא במקום הרבים עכ"ל, וכן מבואר בס' אוהל מועד (שער מועד קטן דרך א' נתיב ד) שכן המנהג וכן כתב בספר התדיר לרבינו משה בן יקותיאל מן האדומים (סימן יז) שמדליקין נרות בבית הכנסת לזכר הנס, עכ"ל.

עוד טעם מצינו שהוא גם משום פרסום הנס וגם משום זכר למקדש, וגם להוציא מי שאינו בקי, כן מצינו בדברי הכלבו (סימן מד) שכתב בזה"ל: ונהגו כל המקומות להדליק נר חנוכה בבית הכנסת להוציא מי שאינו בקי ושאינו זריז בזאת גם כי הוא הידור המצוה ופרסום הנס וזכר למקדש ע"ש, ומקור דבריו הוא מהאורחות חיים (הל' חנוכה סימן יז). וע"ע בשו"ת הרדב"ז ח"ג סימן תק"י שהביא מנהג זה.

אף דמצינו שכתב בשיבולי הלקט (סימן קפה) שכתב בזה"ל: וגם אנו נוהגין להדליק בבית הכנסת ולא ידענו שורש וענף למנהג הזה, ומורי ר' יהודה אחי שני נר"ו היה נמנע מלהדליקה שלא לברך עליה וכן דעתי נוטה, כי מאחר שכל אחד ואחד מדליק בביתו, מה צורך להדליק בבית הכנסת, ואילו היו אורחים ישנים בבית הכנסת היו הם צריכים להדליק דקי"ל אכסנאי חייב בנר חנוכה ואם אין שם אורחים מה צריך להדליק, ושמא מפני שהיא בית דירה אין להדליק עכ"ד, וכן כתב בס' תניא רבתי (סימן לה).

ומ"מ הטעם הוא להוציא את האנשים שאין להם בית, ראה מש"כ בשו"ת מן השמים (סימן כה) שכתב בזה"ל: ועוד נסתפקנו על המקדשין בבית הכנסת כי יש מקומות שנהגו שלא לקדש ושלא להבדיל בעבור שאין אורחים שם, ושאלתי אם הדין עמהם וטוב למנוע המקדשים או אם טוב לקדש ולהבדיל כמנהג רוב המקומות, והשיבו אף על פי שאין קידוש אלא במקום סעודה מצוה לקדש ולהבדיל בבית הכנסת משום ברוב עם הדרת מלך ועוד נרות חנוכה מדליקין בבית הכנסת אף על פי שכל אחד ואחד מדליק בביתו ועוד כי יש אנשים שאינם יודעים לקדש ולהבדיל וכששומעים בבית הכנסת נותנים אל ליבם ולומדים ומקדשים בביתם ע"ש, וכן מצאתי בספר המכתם פסחים דף קא ע"א וז"ל: ודומה לזה מה שנהגו הראשונים להדליק נרות של חנוכה בבית הכנסת כדי לפרסם הנס בפני כל העם ולסדר כל הברכות לפניהם גם שיצאו ידי חובתם הרואים שאין להם בית לברך שם ע"ש, וכן כתב מדנפשיה בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג חידושי שו"ע סימן תרעא) שבזמן הזה שכולם מדליקים בפנים ממש, ואין רואה שום נר, לכך מדליק בבית הכנסת מפני האורחים שייקימו החיוב שעליהם ראיית הנרות ע"ש.

ובשו"ת הריב"ש (סימן קיא) כתב בזה"ל: המנהג הזה להדליק בבהכ"נ מנהג ותיקין הוא משום פרסומי ניסא כיון שאין אנחנו יכולין לקיים המצוה כתקנה כל אחד בביתו שהיא להניחה על פתח ביתו מבחוץ כדתנן (שבת כא:) בההיא דגמל טעון פשתן וכו' וכיון שעת' שיד האומות תקפה עלינו ואין אנו יכולין לקיים המצוה כתקנה ומדליק כל אחד בפתח ביתו מבפנים ואין כאן פרסומי ניסא כי אם לבני ביתו לבד לזה הנהיגו להדליק בבהכ"נ לקיים פרסומי ניסא ואע"פ שאין מברכין על המנהג זהו במנהג קל כמו מנהג של ערבה שאינו אלא חבטא בעלמא אבל בזה שהוא לפרסם הנס בבהכ"נ ברבים מברכין עליו כמו שנהגו לברך על ההלל של ר"ח ואע"פ שאינו אלא מנהג ואין בזה משו' ברכה לבטלה כלל וכדעת ר"ת ז"ל ומ"מ באותה הדלקה של בהכ"נ אין אדם יוצא בה

וצריך לחזור ולהדליק כל א׳ בביתו דמצות חנוכה נר איש וביתו: עכ״ד.

וכן הביא מנהג זה באבודרהם (סדר חנוכה) וז״ל: ונהגו להניח נר חנוכה באמצע בית הכנסת ומדליקים אותה בין תפלת מנחה לתפלת ערבית וכו׳ ע״ש, והנה מרן בבית יוסף (סימן תכה) כתב בעל האבודרהם בזה״ל: והרב רבנו דוד אבודרהם היה בקי בהני מילי טובא ולכן ראוי לסמוך ע״ד ע״ש. וכן בלקט יושר (ח״א עמוד קנא) שכתב בזה״ל: וציוה לי מהרא״י להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת שלו, ואמר אינך צריך להדליק פעם אחרת בבית כיון שאין לך כאן בני ביתך ע״ש, וכן כתב לדינא בשו״ע סימן תרע״א ס״ז שמדליקין ומברכים בבית הכנסת משום פרסומי ניסא וכו׳ ע״ש, ומוכח דנקט עיקר האי טעמא לדינא הוא משום פרוסמא ניסא. וכן נראה מהפר״ח סו״ס תרע״א וכן כתב ביעב״ץ במור וקציעה (סימן תרע״ב דף עח ע״א) שלכן יש להדליק בברכה דאל״כ לא הוי פרסומא ניסא, וכן נקט בחזו״ע (חנוכה עמ׳ מו) וכתב דלכן לדינא מעיקר הדין אין חיוב לתת שמן בנרות של בית הכנסת כשיעור הדלקת חצי שעה, כיון שכל ההדלקה בבית הכנסת משום פרסומי ניסא לכן אין צורך להניח שמן כשיעור יותר מהזמן שנוכחים המתפללים בבית הכנסת, ויכול השמש לכבותה או לסלקה והביא שכן כתבו כמה פוסקים, כן כתב במקור חיים (סי׳ תרע״ב) שמנהג כמה יישובים לכבות נרות החנוכה אחר צאתם מבית הכנסת וחוזרים ומדליקים אותם בבוקר, וביאר דמ״ש במשנ״ב סימן תרע״ג סקי״ג מהפרי מגדים (סי׳ תרע״ה א״א סוף סק״ב) שגם בנרות בית הכנסת צריך שיהיו דלוקים חצי שעה היינו דוקא כשנשארים ללמוד בבית הכנסת וכיו״ב, ועוד הביא שם מש״כ בשו״ת שבט הלוי (ח״ח סימן קנו) שאם יש חשש דלקה ח״ו מותר לכבותה, יעו״ש, [א״ה יש לדון בזה גם לענין מניני החצרות דשפיר י״ל דאפשר אח״כ לכבות את הנרות].

ומ״מ גם מברכין עם על הדלקה זו אף דיש ראשונים דס״ל שאין לברך, כדעת השיבולי לקט שם, ומ״מ כיון שרוב הראשונים כתבו לבר כך הוא המנהג ובמקום מנהג אין לחוש לסב״ל וכמו שכתב בשו״ת תרומת הדשן (סימן לד) דבפלוגתא דרבותא בברכות לא מברכים מספק כלל אלא א״כ ידענא דנהוג עלמא לברך וכו׳ ע״ש, וכן כתב בברכי יוסף סימן תרי״א סק״ו בשם הרב מהר״ר יצחק לוי ואלי בתשובה כ״י שאין לחוש למה שכתב בספר תניא סימן לה שיש שנמנע מלהדליק בבית הכנסת כדי שלא לברך עליה וכמה רבנים שליחי ציבור היו מדליקין ומברכין בבית הכנסת ואח״כ מברכין כל הברכות ומדליקין בביתם ע״ש, אלא דיש שהקשו שלפי״ז קשה מדוע השו״ע פסק שאין מברכים על ההלל בר״ח

וכמו שכתב בהל' חנוכה פ"ג ה"ז, וכמו שכתב בשו"ע סימן תכב ס"ב, ומ"מ י"ל דשאני נרות חנוכה שהם פרסום הנס, וכן כתב בשו"ת חכם צבי (סימן פח) שהקשה על מרן שלפי מסקנת השו"ע לעיל בר"ח דעדיף טפי שלא לברך אהלל דריש ירחא א"כ אזדא ליה ראיה הריב"ש שמה שמברכין על הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת אף שאינו אלא מנהג שהרי כל ראייתו אינה אל מברכת הלל דר"ח וכיון דהוא ס"ל סובר כהרמב"ם שאין מברכין על הלל דר"ח אמרי פסק הכא דמברכין על הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת.

וע"ז כתב שם ליישב בהר צבי, ואפשר דסמך נמי אמ"ש הכל בו דכא הוא קידוש שמו יתברך לברכו במקהלות אף שהוא דוחק כיון שאין ראיה לדבר איך מברכינן ולא עוד אלא שהרב בית יוסף סבור בקידושא דבי כנישתא שהיא תקנה שהוזכרה בתלמוד דטוב שלא לברך ולקדש כיון דאין לנו אורחים ואין קידוש אלא במקום סעודה כל שכן בהדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת שלא הוזכרה בתלמוד ואף דאיכא למימר דהתם אזדא ליה טעמא דאורחים והכא אדרבא נתחדש לנו צורך הפרסום כיון שאין אנו מדליקין מבחוץ כבזמן התלמוד מ"מ קשה לחדש מדעתינו דבר בלתי ראיה ולא עוד אלא דלסברת הכל בו קשה למה גם בימי התלמוד לא תקנו לנו רבותינו נ"נ לברך שמו במקהלות אף שהיה להם פרסום בהדלקתם מבחוץ וצריך לצרף הטעמים של הריב"ש והכל בו, ואפשר שהרב"י ז"ל סמך לו על פשיטות דברי הפוסקים שהביא הטור ז"ל שמשמע שהיה מנהג פשוט לברך בימיהם ובאמת אינה ראיה כי כל הפוסקים ההם ז"ל הם האשכנזים וצרפתים דס"ל דמברכין על המנהג כבהלל דר"ח וכדברי ר"ת ז"ל אבל להרמב"ם אין לברך והא ראיה שלא הביא הרמב"ם ז"ל מנהג זה ע"ש.

וכן כבר כתב בפרי חדש (סימן תרע"א סוף סק"ז) שאפילו לאותם מקומות שנהגו שלא לקדש בבית הכנסת וכמו שכתב בסימן רסט הכא מודו משום פרסומי ניסא ע"ש, וכן כתב בס' ערוך השולחן (סימן תרע"א סעיף כו) וכן כתב השו"ת שיח יצחק (סימן שלח) ובכנסת הגדולה (הגבה"י סימן תרע"א אות ז) שכתב שהא שאין מברכים על הערבה מפני שהמעשה בעצמו הוא מנהג נביאים ואמנהגא לא מברכינן אבל בנר חנוכה ראינו מנהג אלא משום מעשה שהיה ותקנו חכמים שידליקו אף שההדלקה בבית הכנסת הוא מנהג כיון שעיקר נר חנוכה אינו מנהג ומברכין עליה מברכינן גם כן בבית הכנסת ומטעם זה גם כן מברכין על ההלל בראש חדש כיון שעיקרו של הלל בשאר ימים הוא חובה ולא מנהג ומברכין עליו אף בראש חדש שהוא מנהג מברכין עליו ע"ש. וכיוצא בזה כתב ג"כ בשו"ת פני מבין (חאו"ח סימן

רכו אות א׳ בד״ה ואמרתי) וכן כתב גם בס׳ חתן סופר (ח״ב עמ׳ קעג).

ובשו״ת מנחת שלמה (תנינא סימן נח) כתב ליישב די״ל דלא נחלקו הפוסקים בברכה על המנהג אלא במקום שכל עיקר המצוה הוא ממנהגא וכמו הלל בר״ח או ברכה על קריאת מגילת רות וקהלת שכל ענין קריאתם הוא מצד המנהג, משא״כ בנר חנוכה שהרי כל אדם מחויב בהדלקת נר חנוכה בביתו בשמונה ימים אלו ולברך עליו, אלא שהנהיגו להדליק גם בבית הכנסת משום פרסומי ניסא וכאילו הרחיבו את פרסום הנס מהבית גם לביהכנ״ס בכה״ג לכו״ע מברכין עליו, וכעין מה שנהגו לקדש קידוש של שבת בביהכנ״ס גם כשאין אורחים ואינו דומה לחביטת ערבה שחיובו הוא רק במקדש וכל ישראל אינם מחויבים בזה כלל ולכן בגבולין הוי רק מנהג שאין מברכים עליו, וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״ז חאו״ח סימן נז אות ד׳, וע״ע בשו״ת שבט הלוי ח״א סימן קפה אות א׳). וראה עוד בשו״ת משנה הלכות (חלק טו סימן רב) שכתב שהגם שיש קצת ראשונים שתמהו מנ״ל הא להדליק בבית הכנסת וכ״ש לברך, מ״מ כתב שם, די לן עדות הני גאוני והשו״ע שפסקו להדליק ולברך משום פרסומי ניסא יעו״ש עוד. ועוד ראיתי שכתב בהא בס׳ מרפסין איגרי (עניני חנוכה) לתרץ דכל מה דעיקר הטעם דאין לברך על מנהג, מבואר בתוס׳ בסוכה דף מד ע״ב שהוא מחמת שא״א לומר וציווני שהרי אין ציווי ע״כ אפילו מדברי חכמים, אבל בהדלקת נר חנוכה שיסודה הוא משום פרסומא ניסא הרי שמנהג שנהגו ע״פ חכמים להוסיף הדלקה משום פרסום הנס הרי הוא נכלל במצוות ההדלקה, ומשום כך ראוי גם לברך על הדלקת נר בבית הכנסת וציונו להדליק.

אבל מ״מ מצינו שיש שחשו ולא וברכו, וראה מש״כ בשו״ת מהר״ם שיק (חיו״ד סימן שעד) שכתב שמנהג העולם בכל תפוצת ישראל להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת בברכה ולא ששמעתי שמרן הגאון החתם סופר היה נמנע מלברך על הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת מ״מ כן הוא המנהג וסוגייאן דעלמא בלי פקפוק ע״ש, ובדעת החת״ס ראה עוד במש״כ בשו״ת שיח יצחק סי׳ שלח, וראה עוד בשו״ת משנה שכיר (ריש סימן רצט) שכתב ששמע שגם מהרי״ דושינסקי ז״ל היה נמנע מלהדליק בבית הכנסת יעו״ש, ובשו״ת תשובות והנהגות (ח״ב סימן שלה) שם נשאל מדוע הוא נוהג להדליק בבית הכנסת בלא ברכה.

ושם כתב לענות בזה בזה״ל: לא באתי ח״ו לפקפק על המנהג דמנהג כל ישראל להדליק בברכה כבית הכנסת וח״ו להרהר אחרי מנהגי ישראל ואני לעצמי מדקדק לא לברך מפני שאני נוהג בס״ד גם כאן להדליק בחוץ כדינא דגמרא או בחו״ל בחלון הפונה לרה״ר,

ולכן אין שורש להדליק בבית הכנסת ולברך שיסודה כשהיו מדליקין בפנים שאין פירסומי ניסא כמבואר בתשובות הריב"ש סימן קי"א, ולכן מדליקין בבית הכנסת שיש פירסומי ניסא אבל מאחר שאני נוהג כדינא דגמרא חוששני שאני פטור מלהדליק בביהכנ"ס ולכן אני נוהג לא לברך בבית הכנסת אבל מנהג העולם הוא כמש"כ הב"י לברך דתיקנוהו בבית הכנסת משום האורחים או מי שאין לו שמן להדליק, ומקורו מהעיטור ואין חוששין שבזה"ז אין למי להוציא דהוא כמו קידוש בבית הכנסת דגם בזה"ז מדינא מותר לקדש כמש"כ בשו"ע סימן רס"ט, ואף דשם איתא דיותר טוב להנהיג שלא לקדש וכן מנהגינו היום מובא בב"י ודלא כמ"א שם מ"מ כאן סמכו גם על הכל בו שמדליקין בביכנ"ס משום "במקהלות ברכו ד' " אך לעצמי אני מהדר וחושש שלא לברך, דראיתי בשו"ת מהר"מ שיק (יו"ד סימן שע"ד) מביא שמרן הגה"ק החתם סופר זצ"ל נמנע ולא בירך ולא הביא טעמו אבל לדברינו אף שלא הדליק בחוץ אולי הדליק כדינא דגמרא בעלייה כנגד חלון ושוב אין עליו חיוב טפי שיוצא בכך גם לפי עיקר הדין ולכן החמיר לעצמו ולא רצה לברך בבית הכנסת. וכתב שם עוד, ולפי דברינו בעצם תיקנו לברך בבית הכנסת אף דראוי לכל אחד להשתתף בהדלקה ובפרט באלו שאין מדליקין בחוץ או בחלון כדינא דגמרא, ולכן מקדימין להדליק לפני מעריב מפני שכולם נמצאין אז בביהכנ"ס ובמקהלות ברכו ד" וצריך לשמוע הברכות ולצאת וחוזר ומברך בביתו אבל מי שמדליק כדינא דגמרא בחוץ ואולי אפילו אם מדליק בחלון כשהוא דר בעלייה באופן שגם כשהדליקו בחוץ יצא ראוי לו למנוע מלהיות המדליק ולברך שמא לא חייבו אותו כשאינו מדליק בפנים ואף שלא מצאתי ד"ז מבואר ולכמה מהטעמים גם בזה יבול להדליק ולברך מ"מ חוששני לטעם דהוא משום שכיום מדליקין מבפנים ולכן נראה שכדאי להחמיר כמ"ש ואף שהמברך לא הפסיד וכמ"ש, עכ"ד.

והנה יסוד דבריו הוא ע"פ מש"כ לחדש ביסוד דין הדלקה בבית הכנסת, במועדים וזמנים (חלק ח' סימן פט) ושם כתב, דלא תיקנו חכמים מעיקרא את מצות הדלקת נרות תנובה ורק קבעו ימים אלו להלל ולהודות בלבד ולכן לא הוזכר בגמרא דף כא, וכן בנוסח הפיוט דמעוז צור נזכר דקבעו שיר ורננים ודייק כן נמי מדברי הר"מ שכתב בפ"ג חנוכה שחכמים שבאותו הדור קבעום לימי שמחה והלל ומדליקין בהן נרות והבין דהיינו שנוהגין כן אבל אינו נכלל כלל בעיקר תקנתם וע"כ לדעתו עיקר תקנת ההדלקה היתה לאחר חרבן הבית שאז פסקה ובטלה ההדלקה בבית המקדש אז תקנו למצות הדלקת נרות חנוכה לכל יחיד ויחיד בביתו והוסיף דגם מקמי הכי היו נוהגין להדליק אבל

דוקא בבתי כנסיות ובמקומות ציבוריים ולא בבתי ישראל עיי״ש, ולאחר שבטלה המצוה להדליק בחוץ מחמת הסכנה החזירו חכמי הדור את התקנה הישנה להדליק בציבור לקיים בבתי כנסיות מצות פרסומא ניסא ולכן שפיר שייך לברך על הדלקה זו דכבר היתה תקנה זו מתחילה אלא שבטלה כשהדליק כל אחד בביתו בחוץ ולאחר מכן חזרה תקנה זו וניעורה.

ובאמת בזמן חז״ל שעדיין היתה התקנה להדליק נרות חנוכה בחוץ לא היו מדליקין בבתי כנסיות בברכה דהרי נתקיימה מצות פרסומי ניסא אצל כל יחיד בביתו ורק לאחר שהפסיקו להדליק בחוץ אז נתחדשה התקנה הקדומה ולפי״ז בהני דוכתי דנהיגי האידנא להדליק בחוץ באמת יש לדון טובא אם יש מקום לברך על הדלקת בתי כנסיות ומדרשות ואכן הוא נוהג להימנע מהדלקה וברכה בבת הכנסת, והוסיף עוד בדרכו המחודשת דבאמת כל הציבור כולו יוצאים בהדלקת בית הכנסת את מצות פרסומי ניסא את אשר ישנו ואת אשר איננו בבי כנישתא, ולכן יש לדקדק שיהא השמן משל ציבור והיחיד המתנדב את השמן יתכן שאינו בקי למסרו לציבור יפה ולכן ידליקו דוקא מכספי הציבור ולא ממעות של יחיד ומטעם זה ניחא דיש מתירים להדליק בבית הכנסת אף מקמי דאתו עשרה לבי כנישתא ולכאורה איך יתכן לברך בכה״ג כיון דהרי הדלקה היא עושה מצוה וכאן בשעת הדלקה ליתנייהו עשרה אלא דהטעם בזה הוא דהדלקה זו עולה לכל הציבור משום דמכספי הציבור נקנה השמן וכולם מקיימים בהרלקה את מצות פרסומי ניסא עכ״ד המחודשים.

ובעיקר דבריו תמה מרן הגרש״א שטרן שליט״א בקבוץ שערי הוראה (חלק י״א עמ׳ פב) וכתב ע״ז, והנה לולי שאמרם גברא רבא לא היה ראוי להשיב עליהם, וכתב דהרי מכמה מדרשות ודברי רבותינו הראשונים מפורש להדיא שחכמי הדור ההוא תקנו הדלקת נרות חנוכה וברור שזה היה מכלל התקנה והוא שירבב בדבריו דמיד בתחילה נהגו להדליק במקומות ציבוריים כבתי כנסיות ומסיבות, אך תקנת חובת ההדלקה היתה רק לאחר החרבן וכי היכן מצינו שנתקבצו חכמי ישראל אחר החרבן וחידשו תקנה זו ולומר דמעיקרא תקנו דלכשיגלו יתחייבו במצוה זו אין בזה כל הגיון שיתקנו תקנות אלאחר החרבן ובר מן דין מהיכן נוצר המנהג להדליק במקומות ציבור ובמסיבות ולברך ע״כ, מי תיקן דבר זה האם מעצמם החליטו לנהוג כן.

וכתב שהדיוק מלשון הרמב״ם נראה דאין בו ממש דהרי פתיחת דבריו הם שחכמים באותו הדור הם שקבעו ואין מקום כלל להכניס בכוונתו דהמשך פתיחה זו אינו מן התקנה אלא מנהגא בעלמא וגם הדיוקים מסתימת לשון הברייתא בגמרא וכן לשון הפיוט

נמי אין בהם הכרע, ומצינן למימר דאף ענין ההדלקה הוא מטעם הלל והודאה וכדאמרינן בפייט דהנרות הללו אנו מדליקין וכו' כדי להודות ולהלל לשמך הגדול, ומה שכתב דבזמן חז"ל לא היו מברכין ומדליקין בבית הכנסת משום שעדיין הדליקו בחוץ ולא היה כל צורך לחזור למנהג הקדום, ורק לאחר כך בימי בעלי התוס' בצרפת ובאשכנז נתחדש דבר זה שהדליקו בפנים ואז חזרו וחידשו את תקנת ההדלקה בבתי כנסיות וכי בזמן חז"ל לא היתה סכנה להדליק בחוץ וכי לא חז"ל אמרו שמן הסכנה ואילך מניחו על שולחנו ודיו ואטו לא היו אז חכמים שיחדשו את רעיון ההדלקה בבית הכנסת וכדברי הרב המחבר שליט"א, ומפליא ביותר הוא החידוש שצריך השמן להיות משל ציבור וכעין קרבנות ציבור ולא שיהא משל יחיד שיש לחוש שלא ימסרם לציבור יפה וכן הוא מחדש בהדלקה זו יוצאים כל הציבור בין מי שנמצא ובין מי שאיננו נוכח כאן ולא נתבאר היטב בדבריו האם כוונתו היא לזמר שאם אינו משל ציבור לא ידליקו או שלא יברכו על ההדלקה עכ"ד, ולכן כיון דדבריו נדחו, בודאי נראה דאין לחוש בכ"ז לברכה לבטלה. ופחמע"ד דלדינא מברכים כל הברכות.

ועוד בעניין הנ"ל, לגבי גדר בית הכנסת שחייב בהדלקת נרות חנוכה, ראיתי בגם אני אודך תשובות מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי זצוק"ל בעניני חנוכה סימן ה' שנשאל ע"י כת"ר שליט"א אם יש בית הכנסת גדול ויש עוד הרבה חדרים קטנים שמתפללים שם מניינים האם צריך להדליק נר חנוכה שבכל חדר וחדר או שסגי במה שמדליק בחדר הגדול שזהו עיקר הבית הכנסת, וענה הגרח"ק בזה"ל: איפה שנמצא הארון הקודש עכ"ל, ולא הבנתי מה הסברא בהא שידליק רק איפה שיש ארון הקודש, הרי סו"ס אם יש שם חדרים של תפילה ומתפללים שם א"כ סו"ס צריכים להדליק שם בשביל הפרסומא ניסא, והרי אם לא מתפללים שם מה השאלה בכלל, ובע"כ שמתפללים שם אפי' תפילת מעריב יש בפשטות חיוב להדליק נרות חנוכה וכמ"ש בקובץ באר התורה מס' 78 יעו"ש, וא"כ כ"ש שהוא בית הכנסת קבוע של שטיבלאך שיש להדליק שם נרות חנוכה.

וכן מצאתי בנ"ד שכתב בשו"ת שבט הלוי (חי"א סימן קסא) וז"ל: בענין בית הכנסת שלכם שעיקר המנין בבית המדרש הגדול אלא שגם בעזרת נשים מתפללים ובליל שבת קודש מתפללים שם רק מנחה וקבלת שבת מבעוד יום ואח"כ נכנסים לבית המדרש הגדול להתפלל מעריב בזמן ושאל מהו להדליק גם שם נר חנוכה בברכה, ופשיטא ליה דבכל הלילות מלבד שבת מדליקים גם שם בברכה, ואינו דומה למש"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סוס"י קמט) לענין שיש ב' מנינים זה אחר זה

דלא יברך כל פעם, לדידי פשוט דגם אין נכון מש״כ כבודו בכל הימים, מכל מקום בליל שבת שנכנסים אח״כ למנין הגדול ושם בודאי בענין המנורה דולקת ואיכא פרסומא ניסא לפני כל הרבים עכ״ל, ומבואר שאם יש כמה חדרים של תפילה שיש להדליק בכל חדר עם ברכה, וכן כתב לדינא בחזו״ע חנוכה (עמ׳ נז) יעו״ש.

ואמנם בתורת המועדים (על השונה הלכות עמ׳ תצ) הביא בשם הגרח״ק שבכל חדר תפילה של אנשים אחרים צריכים להדליק נרות חנוכה יעו״ש, וכנראה דהגרח״ק הדר ביה, ובעיקר האי דינא הנה אם יש כמה מנינים באותו בית הכנסת פשוט שא״צ להדליק עוד פעם כיון דסומכים על ההדלקה הראשונה, וכן כתבו כמה פוסקים. אלא א״כ דבכה״ג שנח׳ הפוסקים האם יש לברך אם ברכה, דבשו״ת שבט הלוי (ח״ט סימן קמג) כתב בזה״ל: לענין בית המדרש שיש לו ב׳מנינים זה שלא בפני זה אם להדליק בשניהם בברכה, לענ״ד פשיטא דאין להוסיף על המנהג להדליק פעם אחת בברכה, דגם ע״ז נו״נ גדולי הפוסקים אבל לא להוסיף לברך פעמיים באותו מקום ואם רוצים ידליקו עוד פעם בלי ברכה עכ״ל, וכן פסק לדינא בשו״ת אור לציון (ח״ד פרק מב הלכה יג) וכתב שראוי להדליק נרות ארוכים שידלקו עד לאחר המנין האחרון, אבל הביאו בשם מרן שר התורה הגרח״ק שליט״א שאם כבו הנרות שהדליקו במנין א׳ ידליקו במנין הבא עם ברכה.

והנה עוד הביאו בשם הגרח״ק דבכה״ג שאם הדליקו במנין הראשון נרות עם הרבה שמן וכבו הנרות מהרוח או מסיבה אחרת אין צריך להדליק במנינים הבאים, משום כבתה אין זקוק לה אבל אם כבו הנרות כיון שנגמר השמן בכה״ג ידליקו במנין הבא עם ברכה עכ״ד, אלא דבעיקר דברי מרן הגרח״ק ראיתי שכתב להעיר בעיטורי מרדכי (חנוכה עמ׳ רט בהערה) שהרי סו״ס שכיון שבכל מנין ומנין בשעה שמתאסף ציבור חדש להתפלל אז מתחדש החיוב להדליק מדין מנהג א״כ אם הדליקו במנין הראשון כוסיות עם הרבה שמן וכבו הנרות א״כ לא שייך בזה דין כבתה אין זקוק לה, ויש ליישב דדין פרסומא ניסא הוא דין על הבית הכנסת, וכיון שהדליקו בבית הכנסת לכל המנינים שפיר יש כבר את הדין דכבתה אין זקוק לה דהרי קימ״ל דהדלקה עושה מצוה ודו״ק בזה.

ושוב מצאתי שכדברי הגרח״ק זצ״ל כן כתב בקובץ תל תלפיות בשם מרן הגריש״א, ואולם בס׳ נר חנוכה כתב שכ״ז דוקא במקום שלוקחים את הס״ת מהבית הבנסת הגדול, יעו״ש, ומכ״ז נלמד דהכל תלוי אם יש חיוב להדליק אם יש ס״ת, ומ״מ ריהטת הפוסקים לא משמע כן.

והגאון רבי יהודה שטזנר שליט״א אב״ד אופקים השיב בזה״ל:

נראה לדמות ד"ז לברכת מגן אבות, (אף ששתי התקנות הם מטעמים שונים) שאם מתפללים שם באיזה קביעות וגם יש להם ספר תורה, אומרים מגן אבות (כדאיתא במ"ב סימן רס"ח ס"ק כ"ד). וה"ה כאן היות שמנינים אלו כבר קבועים, וקוראים שם מספר תורה, יש להדליק שם נרות חנוכה בברכה. אולם אם מתפללים שם רק את תפילת ערבית של מוצש"ק, ומן הסתם אין להם שם ס"ת אין להדליק נרות חנוכה שם בברכה. ואולי גם שלא בברכה, כדי שאנשים לא יבואו לטעות. עכ"ד.

ותבנא לדינא במניני חצירות שנהיה מנין קבוע, ויש לו מקום קבוע ומיוחד, אף שמביאים הס"ת ממקום אחר אפשר אף להדליק ולברך כמו בכל בית הכנסת. [אבל במקום שמתפללים רק מנחה ערבית בחניה וכדו' כיון שאין דינו כבית הכנסת ידליקו נרות חנוכה בלא ברכה].

בברכת התורה
יוסף אביטבול
מח"ס שערי יוסף ושא"ס
החונה פה עיה"ת בני ברק

מה המקור לשים פתק בתוך החנוכיה ביום האחרון של חנוכה

בס"ד, כסלו ה'תשפ"ד

לכבוד הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א במח"ס גם אני אודך ושא"ס.

נשאלתי בבית ההוראה בזה"ל: יש עניין לשים פתק בחנוכייה מתי עושים זאת בנר האחרון מחר? ואיפה בדיוק לשים את הפתק? ע"כ לשון השאלה.

אין מקור לסגולה, הנוהגים לעשות כן שמים את הפתק ביחד עם החנוכיה שאורזים אותה וכותבים על הפתק מן המיצר קראתי ק-ה ואח"כ כותבים את הבקשה.

ונראה שכיון שיום זאת חנוכה, הוא יום מסוגל לתפילות ומי שרושם בפתק מתפלל וממילא הוא נושע, כמבואר בספרים הקדושים, וכנתבאר בשערי יוסף חנוכה חלק בירורי הלכה מהדורת תשפ"ב

בברכת התורה
יוסף אביטבול
מח"ס שערי יוסף ושא"ס
החונה פה עיה"ת בני ברק